

॥ श्रीस्वामिनारायणो विजयतेतराम् ॥

महर्षी वेदव्यास प्रणीत

श्रीमद् भागवत महापुराण

- : दशम स्कंध :-

प.पू.ध.धु. आचार्य श्री कौशलेन्द्रप्रसादजु
महाराजनी आज्ञाथी छपावी

- : प्रसिद्ध करनार :-

महंत पुराणी स्वामी श्रीधर्मनंदनदासजु
श्रीस्वामिनारायण मंदिर, भुव-कच्छ.

- : संशोधक :-

शास्त्री स्वामी सिद्धेश्वरदासजु
पुराणी स्वामी ईश्वरस्वर्णदासजु

कीमत - ३१. - १००

संवत् २०६३ प्रथम आवृत्ति ता. ४-९-०७
जन्माष्टमी प्रत. ३००० मंगलवार

- : पुस्तक क्यांथी भेजवशो ? :-

श्रीस्वामिनारायण मंदिर, श्रीनरनारायणदेव कोठार.
श्रीस्वामिनारायण रोड, सीटी पोलीस स्टेशन सामे
भुव - कच्छ, पीन. ३७०००१

महंत शास्त्री स्वामी धर्मजुवनदासजु, महंत पुराणी स्वामी
हरिस्वर्णदासजु, स.गु. स्वामी धर्मकिशोरदासजु, स.गु. पुराणी
स्वामी धनश्यामजुवनदासजु, स.गु. स्वामी माधवप्रियदासजु,
स.गु. कोठारी पार्श्व सामजु भगत आदि भुव मंदिरना वडील
संतोनी प्रसन्नतार्थ तथा तेओना स्मरणार्थ.

अ.नि. कल्याणभाध नारण केराधनी पूण्य स्मृतिमां आ
ग्रंथ छपाववानी सेवा करनार दाताश्रीओ.

गाम जणटीयाना प.म. पिताश्री मनजुभाध आणदा
केराध अ.नि. मातुश्री धनजाध मनजुना मोक्षार्थ, हस्ते नारणभाध
मनजु केराध ध.प. वालजाध तथा अ.नि. ध.प. वालजाध सुपुत्र
अ.नि. कल्याणभाध नारण ध.प. गं.स्व. कान्ताजेन पौत्र उभेध
तथा नरेन्द्र, सुपुत्र कान्तिभाध नारण ध.प. निताजेन पौत्र कौशिक
तथा देवेन आदि सर्वेना कुटुंबीजनोना आत्यंतिक मोक्षार्थ आ
पुस्तक छपाववामां सेवा करेल छे.

- : कंपोज तथा टाइप सेटींग :-

पुराणी स्वामी जणदेवप्रसाददासजु
श्रीनरनारायणदेव कोम्प्युटर
श्रीस्वामिनारायण मंदिर, भुव-कच्छ.

मुद्रक :- श्रीनरनारायण प्रिन्टींग प्रेस
श्रीस्वामिनारायण मंदिर, भुव

-: પ્રસ્તાવના :-

સર્વાવતારી સકળ મંગલગુણનિધાન અક્ષરધામાધિપતિ પૂર્ણ પુરુષોત્તમ શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવાન અનંત જીવાત્માઓનાં કલ્યાણ કરવા માટે આ ભૂમંડળમાં ભારતમાં ઉત્તર કૌશલ દેશમાં સરયૂકીનારે અયોધ્યા પાસે છપૈયા ગામને અક્ષરધામરૂપ કરીને સરવરીયા બ્રાહ્મણ કુળમાં શ્રીધર્મ-ભક્તિને ભવન વિ. સં. ૧૮૩૭ ના ચૈત્રસુદિ ૮ તા. ૨-૪-૧૭૮૧ ને સોમવારે રાત્રે દશ વાગ્યે પ્રગટ થયા. માત-પિતાના મનોરથ પૂર્ણ કરવા હુલામણું નામ ધનશ્યામ ધારીને અનેક બાળચેષ્ટાઓ કરીને માત-પિતા તથા બાળમિત્રોને અલૌકિક સુખો આપ્યાં, અયોધ્યામાં પણ અનેક લીલાઓ કરીને માત-પિતાને પોતાની અખંડ ચરણકમળની સેવા આપી વર્ણવિષ ધારણ કરીને વનવિચરણ કરવા પધાર્યાં. ત્યાં અનેક તીર્થોને તૈથિત્વપણું આપીને આ ભૂમિને પાવન કરી, સાત વર્ષ પછી ગુજરાત સૌરાષ્ટ્રમાં માંગરોળ બંદર પાસે લોજ ગામે પધાર્યાં.

ત્યારપછી ઉદ્ભવાવતાર જગદ્ગુરુ શ્રીરામાનંદ સ્વામી પાસે દિક્ષા લઈને શિષ્ય તરીકે સેવા કરી. ગુરુ રામાનંદ સ્વામીએ સ્થાપેલ ઉધ્ધવ સંપ્રદાયની ધુરા સર્વાવતારી શ્રીહરિને સોંપી ત્યારપછી શ્રીહરિએ ગુરુજીએ સ્થાપેલ સંપ્રદાય શ્રીરામાનુજયાર્યનો જે વિશિષ્ટદ્વૈતમતના સિધ્ધાંતાનુસાર પ્રમાણરૂપ સ્વીકાર્ય રાખ્યો. તેમજ પોતાને પ્રિય એવાં આઠ સચ્ચાસ્ટ્ર શિક્ષાપત્રી શ્લોક ૮૩-૮૫ તથા વચનામૃત વડતાલના ૧૮ માં જણાવ્યાં છે.

આપણા ઈષ્ટદેવને ઈષ્ટ એવાં સચ્ચાસ્ટ્ર આપણને પણ ઈષ્ટ હોય જ. તો આ આઠેય શાસ્ત્ર આપણી પાસે વસાવવાં જોઈએ. તેમાં કેટલાંક અપ્રાપ્ય હોવાથી છપાવીને પ્રસિધ્ધ થાય તો સત્સંગી ભક્તજનોને પ્રાપ્ત થઈ શકે. આ આઠશાસ્ત્ર મધ્યે શ્રીજીમહારાજને અતિ પ્રિય શાસ્ત્ર શ્રીમદ્ ભાગવતનો દશમસ્કંધ હતો. મહારાજે ગ.મ. ૨૮ માં કહ્યું છે કે શ્રીમદ્ ભાગવત જેવો કોઈ ગ્રંથ નથી. વળી શિક્ષાપત્રીના શ્લોક ૮૮ માં લખ્યું કે દશમસ્કંધ તે અમારું ભક્તિશાસ્ત્ર છે. કારણ કે એમાં ભગવાનના ભક્તને ગોપીઓના જેવી પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ કરીને ભગવાનને વશ કરવા એવી ભક્તિ કહી છે. તેમજ આખા ભાગવતરૂપી શરીરનું હૃદય દશમસ્કંધ કહેલું છે. માટે દશમસ્કંધ અતિ શ્રેષ્ઠ છે. વળી મહારાજે શિક્ષાપત્રી શ્લોક ૧૧૭ માં આજ્ઞા આપી છે કે શ્રીમદ્ ભાગવતનો દશમસ્કંધ જેને નિત્ય પ્રત્યે આદર થકી વર્ષોવર્ષ એકવાર તો અવશ્ય સાંભળવો અને ભણેલા હોય તેમણે નિત્ય પ્રત્યે વાંચવો અથવા વર્ષમાં એકવાર વાંચવો.

આવી શ્રીજીમહારાજની આજ્ઞાનું પાલન થાય ને મહારાજ રાજી થાય તેનું અનુસંધાન રાખીને આવાં શાસ્ત્રનો દરેક ભક્તોને વાંચવા સાંભળવાનો લાભ મળે, તેમજ વાચી વિચારીને ગોપીઓના જેવી મહારાજને વિષે પ્રેમલક્ષણા ભક્તિ ઉદય થાય આવા શુભ હેતુથી આપણા શ્રીનરનારાયણદેવ કોઠાર ભુજ તરફથી પ્રથમ વખત આ દશમસ્કંધના જેમ શ્લોક છે તેમ જ તેના અર્થો કરીને (મૂળમાં) છાપીને પ્રસિધ્ધ કરીએ છીએ.

ઘણા સમયથી વારંવાર ભક્તજનોની માગણી થતી હતી કે, શ્રીજીમહારાજને ઈષ્ટ આઠ શાસ્ત્રો આપણાં મંદિરમાંથી મળે તો અમારે વાંચવાનો અને વસાવવાનો લાભ મળે. અમારાં ઘરમાં જો આ આઠશાસ્ત્રો કબાટમાં સાંચવી રાખ્યાં હોય તોય અમને એવો અમલ હોય કે અમારી આ સાચી મૂડી છે. શિક્ષાપત્રી, વચનામૃત, સત્સંગિજીવન, વાસુદેવ માહાત્મ્ય તો હોય જ પણ આ શાસ્ત્રો ઓછાં મળતાં હોવાથી તમે છપાવો આવી ભક્તોની માગણીને સંતોષવા અમો આ શ્રીમદ્ ભાગવતના દશમસ્કંધની પ્રથમ આવૃત્તિ બહાર પાડીએ છીએ. ચાતુર્માસના નિયમોમાં આ શાસ્ત્રની પારાયણ કરવાના નિયમવાળા ભક્તોને આ શાસ્ત્ર સુગમ થશે. આ શાસ્ત્રનો સહુ સત્સંગીઓ લાભ લે એવી આશા રાખીએ છીએ.

લી. મહંત પુરાણી સ્વામી ધર્મનંદનદાસજી
શ્રીસ્વામિનારાયણ મંદિર, ભુજ - કચ્છ.

પુરોવચન

આપણા ઈષ્ટદેવ શ્રીસ્વામિનારાયણ ભગવાને પોતાના જીવનકાળ દરમ્યાન કઠોર તપશ્ચર્યા સાથે વેદ, ઉપનિષદ્, શ્રુતિ, સ્મૃતિ જેવા ગહન ગંભીર ધર્મગ્રંથોનું વાંચન, મનન અને દોહન કરી સામાન્ય માનવી પણ સમજી સ્વીકારી અમલ કરી શકે તેવી સરળ શહેલીમાં સંક્ષિપ્ત અને સર્વશ્રેષ્ઠ “શિક્ષાપત્રી” જેવા અદ્ભુત ગ્રંથની સર્વજીવોના કલ્યાણ અર્થે રચના કરી જેમાં આ લોકમાં અને પરલોકમાં સુખીયા થવાનો રાહ ચીંધ્યો છે.

આ અતિ પવિત્ર ગ્રંથ “શિક્ષાપત્રી” માં જીવન, કવન અને મોક્ષ માટે શ્રીજીમહારાજે બતાવેલ માર્ગ પૈકી શ્લોક ૮૩-૮૪ માં આઠ સચ્ચાસ્ટ્રને ઈષ્ટ તરીકે માન્ય કર્યાં છે. ૮૮ માં શ્લોકમાં વાંચન શ્રવણથી ઈષ્ટદેવનું મહાત્મ્ય અને ભક્તિની દૃઢતાનો માર્ગ ચીંધ્યો છે. અને તેના માટે આઠ સચ્ચાસ્ટ્ર પૈકી શ્રીમદ્ ભાગવત પુરાણના દશમ અને પંચમ સ્કંધને સર્વથી અધિક ગણ્યા છે. શ્લોક ૧૧૭ માં ભક્તિની દૃઢતા માટે દશમ સ્કંધનો સર્વાધિક તરીકે સ્વીકાર કરી નિત્ય પ્રત્યે વાંચવાનો આગ્રહ રાખ્યો છે. અને ઓછામાં ઓછો વર્ષમાં એકવાર વાંચવો જ એવી આજ્ઞા કરી છે. પ્રત્યેક સત્સંગીઓને ચાતુર્માસમાં લેવાના વિશેષ નિયમોરૂપે દશમ સ્કંધ વાંચવાની ઈચ્છા થાય છે પણ એલાયદુ દશમ સ્કંધનું પુસ્તક ઉપલબ્ધ નથી.

દશમ સ્કંધનું પુસ્તક પ્રકાશિત કરવા મંદિર પાસે ઘણા લાબા સમયથી સત્સંગીઓ દ્વારા માંગણીઓ આવ્યા કરતી હતી પણ શક્ય બન્યું ન હતું હમણા ગામ બળદીયાના પ.ભ. નારણભાઈ કેરાઈએ પોતાના તરફથી ૩૦૦૦ પુસ્તકો છાપવા વિનંતિ કરતાં શ્રીજીમહારાજની દયા અને પ્રેરણાથી જેની સત્સંગીઓમાં લાંબા સમયની માંગ હતી તેનું પ્રકાશન કરતાં ખૂબ આનંદ થાય છે.

-: વિષયાનુક્રમણિકા :-

અધ્યાય	૫૪
૧ કંસે દેવકીના છ પુત્રોનો કરેલો નાશ.	૬
૨ દેવકીના ગર્ભમાં રહેલા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની દેવતાઓએ કરેલી સ્તુતિ.	૧૯
૩ શ્રીકૃષ્ણનો જન્મ અને તેમનું ગોકુળમાં પધારવું.	૨૫
૪ કંસે બાળકોની કરાવવા માંડેલી હિંસા.	૩૫
૫ શ્રીકૃષ્ણના જન્મથી નંદબ્રુએ કરેલો મહોત્સવ.	૪૦
૬ શ્રીકૃષ્ણે કરેલો પુત્રનાનો વધ.	૪૪
૭ શ્રીકૃષ્ણે ગાડું ઊંધું પાડ્યું તથા તૃણાવર્તનો નાશ કર્યો.	૪૯
૮ શ્રીકૃષ્ણ અને બળદેવનાં ગર્ગાચાર્યો નામ પાડ્યાં તથા માટી ખાતાં માતાને વિશ્વરૂપ દેખાડ્યું.	૫૪
૯ ગોળી ફોડવાથી યશોદાએ શ્રીકૃષ્ણને દામણાંથી બાંધ્યા.	૬૨
૧૦ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને યમલાજુનનો કરેલો મોક્ષ.	૬૫
૧૧ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને વત્સાસુર તથા બકાસુરનો મોક્ષ કર્યો.	૭૧
૧૨ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને અઘાસુરનો કરેલો વધ.	૭૮
૧૩ બ્રહ્માએ વાછડાં તથા બાળકોનું હરણ કરવાથી ભગવાન તે સર્વરૂપ થયા.	૮૪
૧૪ બ્રહ્માએ શ્રીકૃષ્ણની કરેલી સ્તુતિ.	૯૩
૧૫ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે તાડવનમાં કરેલો ધેનુકાસુરનો વધ.	૧૦૫
૧૬ ભગવાને કરેલું કાલીનાગનું દમન.	૧૧૨
૧૭ દાવાનળનું પાન કરતા ભગવાન.	૧૨૨
૧૮ બલરામ દ્વારા કરાયેલો પ્રલંબાસુરનો વધ.	૧૨૫
૧૯ દાવાનળનું પાન કરીને ગોપો તથા ગાયોની રક્ષા કરતા ભગવાન.	૧૨૯
૨૦ વર્ષાઋતુ તથા શરદઋતુનું પ્રાકૃતિક વર્ણન.	૧૩૧
૨૧ ગોપીઓ દ્વારા થયેલું શ્રીકૃષ્ણના વેણુનાદનું વર્ણન.	૧૩૮
૨૨ વસ્ત્ર હરણની લીલા કરતા ભગવાન.	૧૪૨
૨૩ વિપ્રપત્નીઓ ઉપર અનુગ્રહ કરવા માટે ભગવાને યજ્ઞમાં કરેલ અન્નની યાચના.	૧૪૭
૨૪ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને કરાવેલો ગોવર્ધન મહોત્સવ.	૧૫૫
૨૫ ગોકુળની રક્ષા માટે ગોવર્ધન પર્વતને ઉપાડતા ભગવાન.	૧૫૮
૨૬ ભગવાનનાં અદ્ભુત કર્મોથી વિસ્મય પામેલા ગોવાળો પ્રત્યે ગર્ગાચાર્યની ઉક્તિનું વર્ણન કરતા નંદરાય.	૧૬૨
૨૭ કામધેનુ અને ઇન્દ્રે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનો અભિષેક કર્યો.	૧૬૫
૨૮ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન વરુણ લોકમાંથી નંદરાયને પાછા લાવ્યા અને ગોવાળોને વૈકુંઠ દેખાડ્યું.	૧૬૯

૨૯ રાસલીલાના સમારંભમાં શ્રીકૃષ્ણભગવાનનું અંતર્દાન થવું.	૧૭૧
૩૦ વિરહથી તપેલી ગોપીઓ ભગવાનને વનમાં શોધે છે.	૧૮૦
૩૧ ભગવાનના અંતર્દાનથી નિરાશ થયેલી અને કેવળ ભગવાનનાજ ગુણોનું ગાયન કરતી ગોપીઓ. (ગોપી ગીત)	૧૮૬
૩૨ ગોપીઓના વિરહથી પીગળેલા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને પ્રગટ થઈ, માન આપી, ગોપીઓને શાંત કરી.	૧૯૦
૩૩ ગોપીઓની સાથે રાસલીલા તથા જળલીલા કરતા ભગવાન.	૧૯૫
૩૪ અજગરનો મોક્ષ તથા શંખચુડનો વધ કરતા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન.	૨૦૧
૩૫ ભગવાન વનમાં જતાં યુગલગીત ગાઈને દુઃખથી દિવસો પસાર કરતી ગોપીઓ.	૨૦૫
૩૬ અરિષ્ટાસુરનો વધ તથા શ્રીકૃષ્ણ અને બળદેવજીને વસુદેવના પુત્ર જાણી મથુરા લાવવા માટે કંસે કરેલી અકૂરને આજ્ઞા.	૨૦૯
૩૭ કેશી તથા વ્યોમાસુર દૈત્યને મારતા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન.	૨૧૪
૩૮ ગોકુળમાં જઈને શ્રીકૃષ્ણ તથા બળદેવજી દ્વારા સત્કારને પામતા અકૂરજી.	૨૧૯
૩૯ કૃષ્ણ મથુરા જવાથી ગોપીઓનો વિલાપ તથા અકૂરજીને યમુનાના જળમાં દિવ્ય દર્શન.	૨૨૫
૪૦ અકૂરજીએ ભગવાનની સ્તુતિ કરી.	૨૩૩
૪૧ ભગવાને મથુરામાં પ્રવેશીને ધોળીને માર્યો તથા સુદામા માળી અને દરજી ઉપર પ્રસન્ન થયા.	૨૩૭
૪૨ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને કુબજનો ઉદ્ધાર તથા ધનુષનો ભંગ કર્યો.	૨૪૩
૪૩ અખાડાના દ્વારમાં કુવલ્યાપીડ હાથીને મારીને, મલ્લના અખાડામાં પ્રવેશ કરતા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન તથા બળદેવજી.	૨૪૮
૪૪ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને મલ્લોનો તથા કંસનો નાશ કરી માતા પિતાને કેદમાંથી મુક્ત કર્યાં.	૨૫૩
૪૫ માતાપિતાને મધુર વચનોથી સાંત્વના આપી, ઉગ્રસેનનો રાજ્યાભિષેક કરી, ગુરુને ઘેર ભણવા જતા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન.	૨૫૯
૪૬ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને ઉદ્ધવજી દ્વારા સંદેશો મોકલાવીને નંદયશોદાનો શોક દૂર કર્યો.	૨૬૫
૪૭ ઉદ્ધવજી ગોપીઓને સંદેશો આપીને પાછા મથુરામાં પધાર્યાં.	૨૮૧
૪૮ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન કુબજની સાથે વિહાર કર્યો અને અકૂરજીને હસ્તિનાપુર મોકલ્યા.	૨૮૬
૪૯ ધૃતરાષ્ટ્રનો પોતાના પુત્રો તથા પાંડવો પ્રત્યેનો ભેદભાવ જાણીને મથુરામાં આવતા અકૂરજી.	૨૯૧

—: ઉત્તરાર્ધ :-

૫૦ શ્રીકૃષ્ણે જરાસંઘથી ડરીને પોતાના સંબંધીઓને દ્વારકા મોકલ્યાં.	૨૯૮
૫૧ મુચુકુંદ રાજાની દૃષ્ટિ દ્વારા કાળયવનનો નાશ કરાવતા તથા સ્તુતિ કરતા મુચુકુંદરાજા ઉપર કૃપા કરતા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન.	૩૦૬
૫૨ શ્રીકૃષ્ણ મથુરાથી દ્વારિકા જઇને રહ્યા અને લક્ષ્મીજીનો સંદેશો સ્વીકાર્યો.	૩૧૨
૫૩ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને બળાત્કારે રુક્મિણીનું હરણ કર્યું.	૩૧૯
૫૪ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને રુક્મિણીનું પાણિગ્રહણ કર્યું.	૩૨૬
૫૫ શંબરાસુરે કરેલું પ્રદ્યુમ્નનું હરણ અને શંબરાસુરનો વધ કરી, રતિની સાથે દ્વારિકા આવતા પ્રદ્યુમ્ન.	૩૩૦
૫૬ કલંકરૂપ મણિને લાવી આપતા તથા જાંબવતી અને સત્યભામાને પરણતા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન.	૩૩૬
૫૭ શતધન્વાને મારવાથી ફરી મણિ ચોરવાનો આરોપ આવતાં ભગવાને અકૂર પાસેથી મણિ મંગાવીને આરોપ દૂર કર્યો.	૩૪૧
૫૮ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન પાંચ સ્ત્રીઓ સાથે પરણ્યા.	૩૪૭
૫૯ કૃષ્ણ ભગવાને કરેલો નરકાસુરનો વધ અને પારિજાતનું હરણ.	૩૫૪
૬૦ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને રુક્મિણીનું કરેલું હાસ્ય તથા સાન્વન.	૩૬૪
૬૧ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના પુત્ર પૌત્રાદિકની કથા તથા બળભદ્રે કરેલો રુક્મિણીનો નાશ.	૩૬૯
૬૨ ઉષા સાથે રમણ કરવાથી અનિરુદ્ધને બાણાસુરે કેદ કર્યો.	૩૭૪
૬૩ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને બાણાસુરના હાથ કાપી નાખ્યા.	૩૮૧
૬૪ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને નૃગરાજાને શાપથી મુકાવ્યો.	૩૮૬
૬૫ બળદેવજીએ વ્રજમાં જઇને યમુનાજીને ખેંચ્યાં.	૩૯૦
૬૬ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને પૌંડ્રક સહિત તેના મિત્રનો કરેલો નાશ.	૩૯૫
૬૭ બળદેવજીએ રૈવતાચળ પર્વત ઉપર દ્વિવિદ નામના વાનરને માર્યો.	૩૯૮
૬૮ બળદેવજીએ સાંબને છોડાવીને હસ્તિનાપુર ખેંચ્યું.	૪૦૪
૬૯ દરેક રાણીના ઘરમાં ભગવાનને જોઇને નારદજી આશ્ચર્ય પામ્યા.	૪૧૦
૭૦ ભગવાનનું આહ્લિક અને દૂતનો સંદેશો.	૪૧૭
૭૧ ઉદ્ધવજીની સલાહથી શ્રીકૃષ્ણનું ઇંદ્રપ્રસ્થમાં પધારવું.	૪૨૩
૭૨ રાજસૂય યજ્ઞ પ્રસંગે ભગવાને ભીમસેન દ્વારા જરાસંઘનો વધ કરાવ્યો.	૪૨૯
૭૩ જરાસંઘે કેદ કરેલા રાજાઓને, શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને છોડાવી, તેઓને પોતાનાં રાજ્ય પાછાં સોંપ્યાં.	૪૩૪

૭૪ યુધિષ્ઠિરના રાજસૂય યજ્ઞમાં અગ્ર પૂજાના પ્રસંગે શ્રીકૃષ્ણે શિશુપાળનો વધ કર્યો.	૪૪૦
૭૫ દુર્યોધનનું થયેલું માનભંગ.	૪૪૫
૭૬ યાદવોનું શાલ્વ સાથે યુદ્ધ થતાં પ્રદ્યુમ્નને ઘાયલ કરતો શાલ્વનો બળવાન મંત્રી ધુમાન.	૪૪૯
૭૭ માયાવી શાલ્વનો તથા તેના વિમાનનો શ્રીકૃષ્ણે નાશ કર્યો.	૪૫૪
૭૮ શ્રીકૃષ્ણે દંતવક્ત્ર તથા વિદૂરથને માર્યા અને બળદેવજીએ રોમહર્ષણને માર્યો.	૪૫૮
૭૯ બળદેવજીએ બલ્લલને મારી નાખીને બ્રહ્મહત્યાને દૂર કરવા તીર્થયાત્રા કરી.	૪૬૨
૮૦ દ્વારકા પધારેલા બાળમિત્ર સુદામાને હર્ષવડે પૂર્વની કથા પૂછતા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ.	૪૬૭
૮૧ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને સુદામાના પૌંવા જમીને ઇન્દ્રથી અધિક રાજલક્ષ્મી આપી.	૪૭૨
૮૨ સૂર્યગ્રહણ પ્રસંગે કુરુક્ષેત્રમાં નંદ યશોદા અને ગોપીઓને આપેલું મળવાનું વચન સત્ય કરતા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન.	૪૭૮
૮૩ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન જે રીતે સ્ત્રીઓને પરણ્યા એ વિષે પોતપોતાના વિવાહની દ્રૌપદીની પાસે વાતો કહેતી અષ્ટ પટરાણીઓ.	૪૮૫
૮૪ કુરુક્ષેત્રમાં વસુદેવજીએ કરેલો યજ્ઞ.	૪૮૪
૮૫ વસુદેવને બ્રહ્મજ્ઞાનનો ઉપદેશ આપતા તથા દેવકીને પોતાના છ પુત્રો લાવી આપતા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન.	૫૦૨
૮૬ સુભદ્રાનું હરણ કરતા અર્જુન તથા મિથિલા નગરીમાં જઇને જનકરાજા અને શ્રુતદેવ વિપ્રને આનંદ આપતા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન.	૫૦૯
૮૭ વેદોએ કરેલી નિર્ગુણ બ્રહ્મની સ્તુતિ.	૫૩૫
૮૮ વિષ્ણુના ભક્તને મોક્ષ પ્રાપ્તિનું વર્ણન તથા બીજા દેવોના ભક્તને ઐશ્વર્ય પ્રાપ્તિનું વર્ણન.	૫૪૦
૮૯ ત્રણ દેવની પરીક્ષા કરીને વિષ્ણુની મહતા વર્ણવતા ભૃગુભક્ષિ, તથા મૃત બ્રાહ્મણના પુત્રને પાછા લાવી આપતા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન.	૫૪૮
૯૦ શ્રીકૃષ્ણે કરેલી લીલાઓનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન.	

—: શ્રીમદ્ભાગવત દશમ સ્કંધ સમાપ્ત : :-

श्रीस्वामिनारायणो विजयतेतराम्
श्रीकृष्णाय नमो नमः

श्रीमद् भागवतमहापुराण श्रीव्यासमुनि विरचित गुर्जरानुवात सहित दशम स्कंध

पूर्वार्ध

अथ प्रथमोऽध्यायः (१)

॥ राजोवाच ॥

कथितो वंशविस्तारो भवता सोमसूर्ययोः । राज्ञां चोभयवंश्यानां चरितं परमाद्भुतम् ॥१
यदोश्च धर्मशीलस्य नितरां मुनिसत्तम ! । तत्रांशेनावतीर्णस्य विष्णोर्वीर्याणि शंस नः ॥२
अवतीर्य यदोर्वंशे भगवान् भूतभावनः । कृतवान् यानि विश्वात्मा तानि नो वद विस्तरात् ३

अध्याय १

કંસે દેવકીના છ પુત્રોનો કરેલો નાશ.

પરીક્ષિત રાજા કહે છે આપે ચંદ્રવંશ તથા સૂર્યવંશનો વિસ્તાર કહ્યો અને તે બન્ને વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલા રાજાઓનું પરમ અદ્ભુત ચરિત્ર પણ કહ્યું. ^૧ હે મુનિવર ! સ્વધર્મ પાળનારા યદુરાજાનો વંશ તો ઘણા વિસ્તારથી કહ્યો. હવે એ વંશમાં બલરામની સાથે અવતરેલા વિષ્ણુનાં પરાક્રમો અમને કહો. ^૨ જગતનું પાલન કરનાર વિશ્વાત્મા ભગવાને યદુના વંશમાં અવતરીને જે પરાક્રમો કર્યા છે તે વિસ્તારથી અમોને કહો. ^૩ મુક્ત, મુમુક્ષુ અને વિષયી એમ ત્રણ પ્રકારના લોકો આ જગતમાં છે, તેઓમાંથી કોઈને પણ ભગવાનની કથામાં તૃપ્તિ થતી નથી. કેમ કે તૃષ્ણા વગરના મુક્ત પુરુષો તેને ગાયા કરે છે. એ કથા સંસારના ઔષધ રૂપ

નિવૃત્તતર્ષેરુપગીયમાનાદ્ ભવૌષધાચ્છોત્રમનોઽભિરામાત્ ।
ક ઉત્તમશ્લોકગુણાનુવાદાત્ પુમાન્ વિરજ્યેત વિના પશુઘ્નાત્ ॥૪॥
પિતામહા મે સમરેઽમરઙ્ગયૈર્દેવવ્રતાઘાતિરશૈસ્તિમિદ્ગ્નિલૈઃ ।
દુરત્યયં કૌરવસૈન્યસાગરં કૃત્વાતરન્ વત્સપદં સ્મ યત્પ્લવાઃ ॥૫॥
દ્રૌણ્યસ્ત્રવિપ્લુષ્ટમિદં મદઙ્ગં સંતાનબીજં કુરુપાણ્ડવાનામ્ ।
જુગોપ કુક્ષિં ગત આત્તચક્રો માતુશ્ચ મે યઃ શરણં ગતાયાઃ ॥૬॥
વીર્યાણિ તસ્યાચ્ચિલદેહભાજામન્તર્બહિઃ પૂરુષકાલરૂપૈઃ ।
પ્રયચ્છતો મૃત્યુમુતામૃતં ચ માયામનુષ્યસ્ય વદસ્વ વિદ્વન્ ! ॥૭॥

રોહિણ્યાસ્તનયઃ પ્રોક્તો રામઃ સઙ્કર્ષણસ્ત્વયા । દેવક્યા ગર્ભસમ્બન્ધઃ કુતો દેહાન્તરં વિના ॥૮
કસ્માન્મુકુન્દો ભગવાન્ પિતુર્ગેહાદ્ વ્રજં ગતઃ । ક્રવાસં જ્ઞાતિભિઃ સાર્ધં કૃતવાન્ સાત્વતાંપતિઃ ૯

છે, તેથી મુમુક્ષુ લોકોને પણ સંસારમાંથી છૂટવાનો એજ ઉપાય છે. કાન અને મનને પ્રિય લાગનાર હોવાથી વિષયી પુરુષોને પણ સર્વોત્તમ વિષય એ જ છે. માટે પશુની સમાન વૃત્તિવાળા કેવળ મૂર્ખ પુરુષ વિના બીજો કયો પુરુષ ભગવાનની કથામાંથી વિરામ પામે ? ન જ પામે. ^૪ અમારે તો ભગવાનની કથા નિરંતર સાંભળવી જ જોઈએ; કેમ કે અમારા કુળના દૈવતરૂપ તો શ્રીકૃષ્ણ જ હતા. યુદ્ધમાં દેવતાઓને પણ જીતી લેનારા ભીષ્મદેવજી આદિ અતિરથીઓરૂપી મોટા મત્સ્યોને લીધે જેને કોઈનાથી પણ તરી શકાય નહિ એવા કૌરવોના સૈન્યરૂપી મહાસાગરને મારા દાદા પાંડવો, ભગવાનરૂપી વહાણના આશ્રયથી વાછડાના પગના ખાબોચિયા જેવો ગણી તરી ગયા હતા. ^૫ ભગવાને કેવળ પાંડવોની રક્ષા કરી હતી એમ નથી, પણ આ મારા શરીરની પણ એમણે જ રક્ષા કરી છે. કૌરવો અને પાંડવોના વંશના બીજરૂપ આ મારું શરીર, કે જે અશ્વત્થામાના બ્રહ્માસ્ત્રથી બળી જતું હતું, તેને પણ ભગવાને પોતાને શરણે આવેલી મારી માતાના ઉદરમાં પ્રવેશીને સુદર્શન ચક્રદ્વારા રક્ષણ કર્યું છે. ^૬ હે વિદ્વન્ ! સમગ્ર પ્રાણીઓની અંદર પુરુષરૂપે સ્થિત કાર્યને કરનારા, અને બહાર કાળરૂપે વિનાશને કરનારા, અને પોતાના સંકલ્પથીજ મનુષ્યભાવનું અનુકરણ કરનારા એવા શ્રીકૃષ્ણનાં પરાક્રમ કહો. ^૭ શેષનાગના અવતારરૂપ બલરામને એકવાર આપે રોહિણીના પુત્ર કહ્યા અને બીજીવાર દેવકીના પુત્ર કહ્યા તો બીજા દેહ વિના તેમને દેવકીના ગર્ભનો સંબંધ શાથી થયો ? ^૮ ભગવાનને કંસની બીક લાગવી તો સંભવે જ નહીં, છતાં તે પોતાના પિતાનું ઘર છોડીને વ્રજમાં શા માટે પધાર્યા ? ભક્તોના રક્ષક ભગવાને

વ્રજે વસન્ કિમકરોન્મધુપુર્યાં ચ કૈશવઃ । ખ્રાતરં ચાવધીત્ કંસં માતુરદ્ધાતદર્હણમ્ ॥૧૦
 દેહં માનુષમાશ્રિત્ય કતિ વર્ષાણિ વૃષ્ણિભિઃ । યદુપુર્યાં સહાવાત્સીત્ પત્યઃ કત્યભવન્ પ્રભોઃ ૧૧
 એતદન્યચ્ચ સર્વં મે મુને ! કૃષ્ણાવિચેષ્ટિતમ્ । વક્તુમર્હસિ સર્વજ્ઞ ! શ્રદ્ધધાનાય વિસ્તૃતમ્ ॥૧૨
 નૈષાતિદુઃસહા ક્ષુન્માં ત્યક્તોદમપિ બાધતે । પિબન્તં ત્વન્મુખામ્બોજચ્યુતં હરિકથામૃતમ્ ॥૧૩

સૂત ઉવાચ

एवं निशम्य भृगुनन्दन ! साधुवादं वैयासकिः स भगवानथ विष्णुरातम् ।

प्रत्यर्च्य कृष्णचरितं कलिकल्मषघ्नं व्याहर्तुमारभत भागवतप्रधानः ॥૧૪

શ્રીશુક ઉવાચ

સમ્યગ્વ્યવસિતા બુદ્ધિસ્તવ રાજર્ષિસત્તમ ! । વાસુદેવકથાયાં તે યજ્જાતા નૈષ્ટિકી રતિઃ ॥૧૫
 વાસુદેવકથાપ્રશ્નઃ પુરુષાંસ્ત્રીન્ પુનાતિ હિ । વક્તારં પૃચ્છકં શ્રોતૃસ્તત્પાદસલિલં યથા ॥૧૬
 ભૂમિર્દૃસનૃપવ્યાજદૈત્યાનીકશતાયુતૈઃ । આક્રાન્તા ભૂરિભારેણ બ્રહ્માણં શરણં યયૌ ॥૧૭

પોતાની જ્ઞાતિઓની સાથે કયા સ્થળમાં નિવાસ કર્યો હતો ?^૯ ભગવાને વ્રજમાં રહીને તથા મથુરામાં રહીને શી શી લીલા કરી ? અને પોતાની માનો ભાઈ કંસ, કે જેને મારવો ન જોઈએ છતાં તેને પોતાને હાથે શા માટે માર્યો ?^{૧૦} મનુષ્યનો દેહ ધરીને યાદવોની સાથે મથુરામાં કેટલાં વર્ષ સુધી રહ્યા હતા, અને તે ભગવાનને કેટલી સ્ત્રીઓ હતી ?^{૧૧} હે સર્વજ્ઞ મુનિ ! આ અને આ ઉપરાંત પણ જે કોઈ ભગવાનનું ચરિત્ર હોય તે સઘળું મને કહેવા માટે યોગ્ય છો; કેમકે એ વિષયમાં મને શ્રદ્ધા છે.^{૧૨} મેં જો કે અત્ર અને જળ છોડી દીધેલાં છે, તો પણ તમારા મુખારવિંદમાંથી નીકળતું ભગવાનની કથારૂપી અમૃતનું પાન કરું છું, તેથી બીજાઓથી સહન ન કરી શકાય એવાં ભૂખ અને તરસ મને બાધ પમાડી શકતાં નથી.^{૧૩}

સૂત શૌનકને કહે છે હે શૌનક મુનિ ! વૈષ્ણવોમાં મુખ્ય શુકદેવજી આ પ્રમાણે ઉત્તમ પ્રશ્ન સાંભળી, પરીક્ષિત રાજાની પ્રશંસા કરીને કળિયુગના દોષોને દૂર કરનારું ભગવાનનું ચરિત્ર કહેવા લાગ્યા.^{૧૪} શુકદેવજી કહે છે- હે ઉત્તમ રાજર્ષિ ! તમારો નિશ્ચય બહુ જ સારો છે, કે જેથી ભગવાનની કથામાં તમારી બુદ્ધિને નિષ્ઠા થઈ છે.^{૧૫} ગંગાજળ જેમ ત્રણે લોકને પવિત્ર કરે છે તેમ ભગવાનની કથા સંબંધી પ્રશ્ન પણ કહેનાર, પૂછનાર અને સાંભળનાર એ ત્રણેને પવિત્ર કરે છે.^{૧૬} ગર્વવાળા રાજાઓ કે જેઓ વાસ્તવિક રીતે દૈત્યો જ હતા, તેઓનાં ઘણાં ઘણાં સૈન્યોના મોટા ભારથી દબાએલી પૃથ્વી ગાયનું રૂપ ધરીને બ્રહ્માને શરણે ગઈ.

ગૌર્ભૂત્વા શ્રુમુખી ચિત્ત્વા ઋન્દન્તી કરુણં વિભોઃ । ઉપસ્થિતાન્તિકે તસ્મૈ વ્યસનં સ્વમવોચત
 બ્રહ્મા તદુપધાર્યાથ સહ દેવૈસ્તયા સહ । જગામ સત્રિનયનસ્તીરં ક્ષીરપયોનિધેઃ ॥૧૯
 તત્ર ગત્વા જગન્નાથં દેવદેવં વૃષાકપિમ્ । પુરુષં પુરુષસૂક્તેન ઉપતસ્થે સમાહિતઃ ॥૨૦

ગિરં સમાધૌ ગગને સમીરિતાં નિશમ્ય વેધાસ્ત્રિદશાનુવાચ હ ।

ગાં પૌરુષીં મે શૃણુતામરાઃ પુનર્વિધીયતામાશુ તથૈવ મા ચિરમ્ ॥૨૧॥

પુરૈવ પુંસાવધૃતો ધરાજ્વરો ભવદ્ભિરંશૈર્યદુષ્પજન્યતામ્ ।

સ યાવદુર્વ્યા ભરમીશ્વરેશ્વરઃ સ્વકાલશક્ત્યા ક્ષપયંશ્વરેદ્ ભુવિ ॥૨૨॥

વસુદેવગૃહે સાક્ષાદ્ ભગવાન્ પુરુષઃ પરઃ । જનિષ્યતે તત્પ્રિયાર્થં સમ્ભવન્તુ સુરસ્ત્રિયઃ ॥૨૩
 વાસુદેવકલાનન્તઃ સહસ્ત્રવદનઃ સ્વરાટ્ । અગ્રતો ભવિતા દેવો હરેઃ પ્રિયચિકીર્ષયા ॥૨૪
 વિષ્ણોર્માયા ભગવતી યયા સમ્મોહિતં જગત્ । આદિષ્ટા પ્રભુણાંશેન કાર્યાર્થે સમ્ભવિષ્યતિ ૨૫

શ્રીશુક ઉવાચ

इत्यादिश्यामरगणान् प्रजापतिपतिर्विभुः । आश्रास्य महीं च गीर्भिः स्वधाम परमं ययौ २६

ખેદ પામેલી, દયા ઊપજે એવી રીતે ચીસો નાખતી અને આંખનાં આંસુ જેના મોઢામાં ભરાયાં હતાં, એવી પૃથ્વીએ બ્રહ્માની પાસે ઊભી રહીને તેમની પાસે પોતાનાં દુઃખનું નિવેદન કર્યું.^{૧૭-૧૮} બ્રહ્મા પૃથ્વીનું દુઃખ સાંભળીને પૃથ્વી, દેવતાઓ અને મહાદેવને સાથે લઈ ક્ષીરસાગરને કાંઠે ગયા.^{૧૯} ત્યાં જઈને સમાધિ કરીને જગતના નાથ, દેવના દેવ અને મનોરથોને પરિપૂર્ણ કરનાર વિષ્ણુની પુરુષસૂક્તના મંત્રોથી સ્તુતિ કરતાં સમાધિમાં જ ભગવાને જે આકાશવાણી કહી, તે સાંભળીને બ્રહ્માએ દેવતાઓને કહ્યું કે- હે દેવતાઓ ! મારી પાસેથી ભગવાનનાં વચન સાંભળો અને પછી તે પ્રમાણેજ કરો. વિલંબ કરશો નહીં.^{૨૦-૨૧} આપણી વિજ્ઞાપિથી પહેલાં જ ભગવાને પૃથ્વીના દુઃખને ધ્યાનમાં લીધું છે, માટે ઈશ્વરોના પણ ઈશ્વર એવા ભગવાન પોતાની કાળશક્તિથી પૃથ્વીનો ભાર ઉતારવા પૃથ્વીમાં અવતાર ધરશે, તેટલામાં તમો પણ પોતપોતાના અંશોથી યાદવોમાં અવતાર ગ્રહણ કરો.^{૨૨} સાક્ષાત્ પૂર્ણપુરુષોત્તમ ભગવાન વસુદેવના ધરમાં અવતરશે, તેમને પ્રસન્ન કરવા સારુ દેવોની પત્નિઓ પણ અવતાર ગ્રહણ કરો.^{૨૩} સહસ્ર મુખવાળા, સ્વયંપ્રકાશ, અનંત અને ભગવાનના અંશરૂપ શેષનાગ, ભગવાનનું પ્રિય કરવા સારુ પ્રથમ અવતાર ધરશે.^{૨૪} વિષ્ણુની માયા કે જેણે સઘળા જગતને મોહ ઉપજાવેલો છે, તે પણ પ્રભુની આજ્ઞાથી દેવકીના ગર્ભને રોહિણીના ઉદરમાં સ્થાપન કરવારૂપ કાર્યને માટે ભગવાને આપેલા ઐશ્વર્યથી યુક્ત થઈને યશોદાથકી

શૂરસેનો યદુપતિર્મથુરામાવસન્ પુરીમ્ । મથુરાજ્જૂરસેનાંશ્ચ વિષયાન્ બુભુજે પુરા ॥૨૭
રાજધાની તતઃ સાભૂત્ સર્વયાદવભૂભુજામ્ । મથુરા ભગવાન્ યત્ર નિત્યં સંનિહિતો હરિઃ ॥૨૮
તસ્યાં તુ કર્હિચિચ્છૌરિર્વસુદેવઃ કૃતોદ્વહઃ । દેવક્યા સૂર્યયા સાર્ધં પ્રયાણે રથમારુહત્ ॥૨૯
ઊગ્રસેનસુતઃ કંસઃ સ્વસુઃ પ્રિયચિકીર્ષયા । રશ્મીન્ હયાનાં જગ્રાહ રૌક્મૈ રથશતૈર્વૃતઃ ॥૩૦
ચતુઃશતં પારિર્બર્હ ગજાનાં હેમમાલિનામ્ । અશ્વાનામયુતં સાર્ધં રથાનાં ચ ત્રિષટ્શતમ્ ॥૩૧
દાસીનાં સુકુમારીણાં દ્વે શતે સમલંકૃતે । દુહિત્રે દેવકઃ પ્રાદાદ્ યાને દુહિતૃવત્સલઃ ॥૩૨
શઙ્ખતૂર્યમૃદઙ્ગાશ્ચ નેદુર્દુન્દુભયઃ સમમ્ । પ્રયાણપ્રક્રમે તાવદ્ વરવધ્વોઃ સુમઙ્ગલમ્ ॥૩૩
પથિ પ્રગ્રહિણં કંસમાખ્યાહાઽશરીરવાક્ । અસ્યાસ્ત્વામષ્ટમો ગર્ભો હન્તા યાં વહસેઽબુધઃ ॥૩૪
ઇત્યુક્તઃ સ ખલઃ પાપો ભોજાનાં કુલપાંસનઃ । ભગિનીં હન્તુમારબ્ધઃ ખડ્ગપાણિઃ કચેઽગ્રહીત્
તં જુગુપ્સિતકર્માણં નૃશંસં નિરપત્રપમ્ । વસુદેવો મહાભાગ ઉવાચ પરિસાન્ત્વયન્ ॥૩૬

જન્મ ધારણ કરશે. ^{૨૫}

શુકદેવજી કહે છે પ્રજાપતિઓના પતિ બ્રહ્મા આ પ્રમાણે દેવતાઓને આજ્ઞા કરી અને વચનથી પૃથ્વીને આશ્વાસન આપી, પોતાના સર્વોત્તમ બ્રહ્મલોકમાં ગયા. ^{૨૬} પૂર્વે યાદવોના અધિપતિ શૂરસેન રાજા મથુરા નગરીમાં રહીને મથુરા અને શૂરસેન નામના દેશને ભોગવતા હતા, ત્યાંથી માંડી મથુરા નગરી સઘળા યાદવવંશી રાજાઓની રાજધાની થઈ હતી, કે જે મથુરામાં ભગવાન નિરંતર રહેલા છે. ^{૨૭-૨૮} શૂરના પુત્ર વસુદેવ એક દિવસે એ નગરીમાં પરણીને નવી પરણેલી સ્ત્રી દેવકીની સાથે પોતાને ઘેર જવાને સારુ રથમાં બેઠા, તે સમયે ઉગ્રસેન રાજાના પુત્ર કંસે પોતાની બહેન દેવકીને રાજી કરવા સારુ ઘોડાની રાશ ઝાલી હતી, (હાંકવા બેઠો હતો.) અને તેની સાથે બીજા સેંકડો સોનાના રથ હતા. ^{૨૯-૩૦} દીકરી પર પ્રીતિ રાખનાર ઉગ્રસેનના મોટાભાઈ દેવકે પોતાની દીકરી દેવકીને તેના પ્રયાણ સમયમાં સોનાની માળાવાળા ચારસો હાથી, પંદરસો ઘોડા, અઠારસો રથ અને સુંદર શણગારેલી બસો દાસીઓ આપી હતી. ^{૩૧-૩૨} વરવહુના પ્રયાણ સમયમાં અતિ મંગળ રૂપ શંખ, તુર્ય, મૃદંગ અને દુંદુભિઓ એક સાથે વાગતાં હતાં. ^{૩૩} માર્ગમાં રથને હાંક્યા જતા કંસને “હે કંસ !” એમ બોલાવીને આકાશવાણીએ કહ્યું કે “હે મૂર્ખ ! જે દેવકીને તું ઘેર વળાવવા જાય છે તેનો આઠમો ગર્ભ તને મારશે” ^{૩૪} એ વાણી સાંભળી તે બળ, પાપી અને ભોજના કુળને લાંછનરૂપ એવા કંસે, બહેનને મારી નાખવા સારુ તલવાર લઈને ચોટલો પકડ્યો. ^{૩૫} આવું ભુંડું કામ કરવા તૈયાર થયેલા કૂર અને નિર્લજ્જ કંસને શાંત

વસુદેવ ઉવાચ

શ્લાઘનીયગુણઃ શૂરૈર્ભવાન્ ભોજયશસ્કરઃ । સ કથં ભગિનીં હન્યાત્ સ્ત્રિયમુદ્ગ્રાહપર્વણિ ૩૭
મૃત્યુર્જન્મવતાં વીર દેહેન સહ જાયતે । અદ્ય વાબ્દશતાન્તે વા મૃત્યુર્વૈ પ્રાણિનાં ધ્રુવઃ ॥૩૮
દેહે પશ્ચત્વમાપન્ને દેહી કર્માનુગોઽવશઃ । દેહાન્તરમનુપ્રાપ્ય પ્રાક્તનં ત્યજતે વપુઃ ॥૩૯
વ્રજંસ્તિષ્ઠન્ પદૈકેન યથૈવૈકેન ગચ્છતિ । યથા તૃણજલૂકૈવં દેહી કર્મગતિઃ ગતઃ ॥૪૦
સ્વપ્ને યથા પશ્યતિ દેહમીદૃશં મનોરથેનાભિનિવિષ્ટચેતનઃ ।
દૃષ્ટશ્રુતાભ્યાં મનસાનુચિન્તયન્ પ્રપદ્યતે તત્ કિમપિ હ્યપસ્મૃતિઃ ॥૪૧॥

પાડવા સારુ સ્તુતિથી, યુક્તિઓથી અને દયા ઊપજે એવી રીતે ભાગ્યશાળી વસુદેવ કહેવા લાગ્યા. ^{૩૬}

વસુદેવ કહે છે હે કંસ ! શૂર પુરુષોએ વખાણવા યોગ્ય ગુણવાળો અને ભોજ કુળની કીર્તિ વધારનારો તું ઊઠીને વિવાહના ઉત્સવમાં આ સ્ત્રી જાતિ અને વળી બહેનને મારી નાખવા શા માટે વિચારે છે ? ^{૩૭} મરણની બીકથી મારતો હોય તો મરણ કોઈનું ટાળ્યું ટળતું નથી; કેમકે પ્રાણીઓનું મરણ દેહની સાથે સરજાઈ ચૂક્યું છે. અને વધારે સમય જીવવા સારુ એટલે પોતાના મરણમાં વિલંબ પાડવા સારુ મારતો હોય તો મરણ તો આજ અથવા સો વર્ષે પ્રાણીઓને અવશ્ય થનાર જ છે, તેમાં માત્ર વિલંબ નાખવા સારુ પાપ કરવું યોગ્ય નથી. ^{૩૮} આ દેહ ભોગ અને પ્રેમ વગેરેનું સ્થાનક છે તે પડી ગયા પછી જો બીજો દેહ ન આવતો હોય તો પાપ કરીને પણ દેહનું રક્ષણ કરવું ઘટે, પરંતુ તેમ નથી, કેમકે પરવશ પ્રાણી મરણ સમયે વગર યત્ને જ પ્રથમથી બીજા દેહને પામી, પછીથી પૂર્વદેહનો ત્યાગ કરે છે. ^{૩૯} જેમ ચાલ્યો જતો માણસ ધરતી ઉપર પ્રથમ મૂકેલા એક પગથી દેહને ટેકાવીને પછીથી બીજો પગ ઉપાડે છે, અને જેમ ખડમાંકડી બીજા ખડને પકડીને પછી પ્રથમનું ખડ છોડી દે છે, તેમ કર્મ માર્ગમાં ચાલ્યો જતો જીવ પણ બીજા દેહને પામ્યા પછી પહેલા દેહને છોડી દે છે. ^{૪૦} દેખેલા (રાજાદિક) અને સાંભળેલા (ઈન્દ્રાદિક) દેહના જેમાં સંસ્કાર લાગેલા છે એવા મનથી તે જ રાજાદિકના દેહનું ચિંતવન કરતો પુરુષ, સ્વપ્નમાં તેવા જ પ્રકારના દેહને દેખે છે, પછી થોડીવારમાં એ જ રાજાદિકના દેહને “હું છું” કરી માને છે અને પછી જાગ્રતના દેહની સ્મૃતિ ભૂલી જાય છે, અને એવી જ રીતના મનથી તેવા જ દેહના મનોરથ કરતો પુરુષ, જાગ્રતમાં પણ એ જ કોઈ પ્રકારના દેહને દેખે છે, પછી થોડીવારમાં એ જ દેહને “હું છું” કરી માને છે અને પછી પોતાના દેહની સ્મૃતિ ભૂલી જાય છે, તે જ પ્રમાણે

યતો યતો ધાવતિ દૈવચોદિતં મનો વિકારાત્મકમાપ પચ્ચસુ ।
 ગુણેષુ માયારચિતેષુ દેહ્યસૌ પ્રપદ્યમાનઃ સહ તેન જાયતે ॥૪૨॥
 જ્યોતિર્યથૈવોદકપાર્થિવેષ્વદઃ સમીરવેગાનુગતં વિભાવ્યતે ।
 એવં સ્વમાયારચિતેષ્વસૌ પુમાન્ ગુણેષુ રાગાનુગતો વિમુહ્યતિ ॥૪૩॥

તસ્માન્ન કસ્યચિદ્ દ્રોહમાચરેત્ સ તથાવિધઃ । આત્મનઃ ક્ષેમમન્વિચ્છન્ દ્રોગધુર્વૈ પરતો ભયમ્ ૪૪
 ણ્ણા તવાનુજા બાલા કૃમ્ણા પુત્રિકોપમા । હન્તું નાર્હસિ કલ્યાણીમિમાં ત્વં દીનવત્સલઃ ॥૪૫

શ્રીશુક ઉવાચ

એવં સ સામભિર્ભેદૈર્બોધ્યમાનોઽપિ દારુણઃ । ન ન્યવર્તત કૌરવ્ય ! પુરુષાદાનનુવ્રતઃ ॥૪૬
 નિર્બન્ધં તસ્ય તં જ્ઞાત્વા વિચિન્ત્યાનકદુન્દુભિઃ । પ્રાસં કાલં પ્રતિવ્યોહુમિદં તન્નાન્વપદ્યત ॥૪૭

મૃત્યુ સમયે પણ કર્મને લીધે બીજા દેહને પામીને પૂર્વ દેહનો ત્યાગ કરે છે. ^{૪૧} મૃત્યુ સમયે અંતર્યામી પરમાત્મા દ્વારા કર્માત્મક વાસનાને અનુસારે પ્રેરાયેલું મન, પંચભૂતાત્મક દેવ, મનુષ્ય, પશુ, પક્ષી એ આદિક દેહોને મધ્યે જે જે દેહોનું સ્મરણ કરે છે, અને સ્મરણ કરતાં જે જે દેહને પામે છે, તે તે દેહને વિષે વાસનાત્મક મનની સાથે જીવ પણ જાય છે. આ રીતે વાસનાત્મક મનની સાથે જે જવું એ જ જીવની ઉત્પત્તિ છે. ^{૪૨} જેમ જળને વિષે તથા તેલ, ઘી આદિક પદાર્થને વિષે સૂર્ય તથા ચંદ્રના બિંબો, પ્રતિબિંબ રૂપે દેખાય છે. એ પ્રતિબિંબ કંપનથી રહિત હોય છે, છતાં વાયુના કંપનને લીધે કંપાયમાન જણાય છે. એ જ રીતે જીવ સ્વભાવસિદ્ધ દેવ, મનુષ્ય તથા રાજાદિકની ઉપાધિથી રહિત છે, છતાં એ જીવ વાસનાને લીધે હું દેવ છું, મનુષ્ય છું, અને રાજા છું, આવા વિવિધ પ્રકારના મોહને પામે છે. વાસ્તવિકતાએ દેહ થકી આત્મા પૃથક્ છે. મૃત્યુ તો દેહનું જ થાય છે, પરંતુ આત્માનું મૃત્યુ થતું નથી, આત્મા તો અમર છે. આવી વસ્તુસ્થિતિ હોવાથી આત્મતત્ત્વને જાણનારા પુરુષે, જો પોતાના કલ્યાણની ઈચ્છા હોય તો કોઈનો પણ દ્રોહ ન કરવો જોઈએ. કેમકે દ્રોહ કરનારને જ સામા પ્રાણીથી અને યમથી પણ ભય ઉત્પન્ન થાય છે. ^{૪૩-૪૪} આ બિચારી તારી નાની બેન, બાળક અને ભલી દેવકી જે લાકડાની પૂતળીની પેઠે પરતંત્ર છે તેને તારે મારવી જોઈએ નહિ. ^{૪૫}

શુકદેવજી કહે છે હે રાજા ! આ પ્રમાણે વસુદેવે સામથી અને ભેદથી કંસને સમજાવવા માંડ્યો, તોપણ રાક્ષસોને અનુસરેલો કૂર કંસ દેવકીને મારવાથી અટક્યો નહીં. ^{૪૬} દેવકીને મારી નાખવાનો કંસનો આગ્રહ જાણી, વિચાર કરીને વસુદેવે મોતને અટકાવવા સારુ પોતાના મનમાં આ પ્રમાણે નિશ્ચય કર્યો. ^{૪૭}

મૃત્યુર્બુદ્ધિમતાઽપોહ્યો યાવદ્બુદ્ધિબલોદયમ્ । યદ્યસૌ ન નિવર્તેત નાપરાધોઽસ્તિ દેહિનઃ ॥૪૮
 પ્રદાય મૃત્યવે પુત્રાન્ મોચયે કૃપણામિમામ્ । સુતા મે યદિ જાયેરન્ મૃત્યુર્વા ન મિચેત ચેત્ ૪૯
 વિપર્યયો વા ક્વિં ન સ્યાદ્ ગતિર્ધાતુર્દુરત્યયા । ઉપસ્થિતો નિવર્તેત નિવૃત્તઃ પુનરાપતેત્ ॥૫૦
 અગ્નેર્યથા દારુવિયોગયોગયોરદૃષ્ટોઽન્યન્ન નિમિત્તમસ્તિ ।

એવં હિ જન્તોરપિ દુર્વિભાવ્યઃ શરીરસંયોગવિયોગહેતુઃ ॥૫૧॥

એવં વિમૃશ્ય તં પાપં યાવદાત્મનિર્દર્શનમ્ । પૂજયામાસ વૈ શૌરિર્બહુમાનપુરઃસરમ્ ॥૫૨
 પ્રસન્નવદનામ્ભોજો નૃશંસં નિરપત્રપમ્ । મનસા દૂયમાનેન વિહસન્નિદમબ્રવીત્ ॥૫૩

વસુદેવ ઉવાચ

નહ્યાસ્યાસ્તે ભયં સૌમ્ય ! યદ્ વાગાહાઽશરીરિણી । પુત્રાન્ સમર્પયિષ્યેઽસ્યા યતસ્તે ભયમુત્થિતમ્

બુદ્ધિમાન માણસે બુદ્ધિ પહોંચે ત્યાં સુધી મોતને અટકાવવું જોઈએ, અને એમ કરતાં ન અટકે તો તેમાં માણસનો અપરાધ કહેવાતો નથી. ^{૪૮} એટલા માટે દેવકીને જે દીકરા આવે તે કંસને આપવાનો ઠરાવ કરીને અત્યારે તો આ રાંક સ્ત્રીને છોડાવું. દેવકીને દીકરા આવ્યા પછી જે ભાવી હશે તે થશે, પણ હાલ તુરત તો આને જીવતી રાખવી જોઈએ. અને તેટલા સમયમાં જો કંસ જ મરી જાય તો પછી કશી પીડા નથી. ^{૪૯} સમય પર દીકરા આવે અને કંસ ન મર્યો હોય તો મારા પુત્રો તેને આપી દઈશ, અને કદાચ મારા પુત્રથી જ કંસનું મરણ થાય એમ વિપરીત પણ શા માટે ન બને ? કેમકે આનો આઠમો ગર્ભ તને મારશે, એમ કહેનારા ઈશ્વરની વાણી જાણવી મુશ્કેલ છે, કારણ કે ઘણી વખત સમીપે આવેલું મૃત્યુ પણ દૂર ચાલ્યું જાય છે. અને દૂર ચાલ્યું ગયેલું મૃત્યુ પણ સમીપમાં આવી જાય છે. જેમ વનમાં વૃક્ષોને અને ગામમાં ઘરોને બાળતો અગ્નિ, સમીપમાં હોય તેઓને છોડી દઈને સમય પર દૂર હોય તેઓને પણ બાળી નાખે છે. એમાં ભગવાનની ઈચ્છા સિવાય બીજું કોઈ પણ કારણ નથી, તેમ પ્રાણીઓના મૃત્યુમાં પણ ઈશ્વરની ઈચ્છા એ જ કારણ છે. અને ઈશ્વરની ઈચ્છા શું હોઈ શકે, એ આપણી બુદ્ધિથી કળવું કઠીન છે. ^{૫૦-૫૧} આ પ્રમાણે પોતાની બુદ્ધિ પહોંચી ત્યાં સુધી વિચાર કરીને વસુદેવે ઘણા માનથી તે પાપી કંસનો સત્કાર કર્યો. ^{૫૨} પછી મનમાં ખેદ પામવા છતાં કંસને વિશ્વાસ બેસાડવા સારું વસુદેવે પોતાનું મુખ પ્રકૃત્વિત રાખીને હસતાં હસતાં એ નિર્લજ્જ અને કૂર કંસને આ પ્રમાણે કહ્યું. ^{૫૩} વસુદેવ કહે છે- હે ભલા કંસ ! જે બીક આકાશવાણીએ દેખાડી છે તે બીક તારે રાખવી જ નહીં; કેમકે આ દેવકીના જે પુત્રો થકી તને ભય ઉત્પન્ન થયેલો છે તે પુત્રો હું તને અર્પણ કરી

શ્રીશુક ઉવાચ

સ્વસુર્વધાન્નિવવૃત્તે કંસસ્તદ્વાક્યસારવિત્ । વસુદેવોઽપિ તં પ્રીતઃ પ્રશસ્ય પ્રાવિશદ્ ગૃહમ્ ॥૫૫
અથ કાલ ઉપાવૃત્તે દેવકી સર્વદેવતા । પુત્રાન્ પ્રસુષુવે ચાષ્ટૌ કન્યાં ચૈવાનુવત્સરમ્ ॥૫૬
કીર્તિમન્તં પ્રથમજં કંસાયાનકદુન્દુભિઃ । અપર્યામાસ કૃચ્છ્રેણ સોઽનૃતાદતિવિહ્વલઃ ॥૫૭
કિં દુઃસહં નુ સાધૂનાં વિદુષાં કિમપેક્ષિતમ્ । કિમકાર્યં કદર્યાણાં દુસ્ત્યજં કિં ધૃતાત્મનામ્ ૫૮
દૃષ્ટ્વા સમત્વં તચ્છૈરેઃ સત્યે ચૈવ વ્યવસ્થિતમ્ । કંસસ્તુષ્ટમના રાજન્ પ્રહસન્નિદમબ્રવીત્ ॥૫૯
પ્રતિયાતુ કુમારોઽયં ન હ્યસ્માદસ્તિ મે ભયમ્ । અષ્ટમાદ્ યુવયોર્ગર્ભાન્મૃત્યુર્મે વિહિતઃ કિલ ૬૦
તથેતિ સુતમાદાય યયાવાનકદુન્દુભિઃ । નાભ્યનન્દત તદ્વાક્યમસતોઽવિજિતાત્મનઃ ॥૬૧
નન્દાદ્યા યે વ્રજે ગોપા યાશ્ચામીષાં ચ યોષિતઃ । વૃષ્ણયો વસુદેવાદ્યા દેવક્યાદ્યા યદુસ્ત્રિયઃ ૬૨
દર્શશ. ૫૪

શુકદેવજી કહે છે- વસુદેવના વચનનો સાર જાણીને કંસ બહેનને મારવાથી અટક્યો, અને વસુદેવ પણ રાજી થઈ કંસના વખાણ કરી પોતાને ઘેર ગયા. ૫૫ પછી પ્રસવનો સમય આવતાં ભગવાનની ભક્તિ કરનારી દેવકીએ આઠ દીકરા અને એક દીકરીને એક એક વર્ષને અંતરે જન્મ આપ્યાં. ૫૬ પોતાની પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરવા ઈચ્છતા વસુદેવે પ્રથમ ઉત્પન્ન થયેલા કીર્તિમાન નામના દીકરાને મનમાં ખેદ પામવા છતાં પણ કંસને આપ્યો. ૫૭ પોતાનું વચન પાળનારા પુરુષોથી સહન ન કરી શકાય એવું કાંઈ પણ હોતું નથી. તેથી વસુદેવે પુત્રને મૃત્યુના હાથમાં સોંપ્યો. એક ભગવાન વિના બીજું કાંઈ સાચું નથી, એમ જાણનારાઓને કશી વાતની અપેક્ષા રહેતી નથી, તેથી વસુદેવે પુત્રને રમાડવાના સુખની અપેક્ષા છોડી દીધી. હું પોતે દીકરાને લઈ જઈશ તો કંસ છોડી દેશે એવું વસુદેવના મનમાં હતું જ નહીં; કેમકે નીચ પુરુષોથી ન થઈ શકે એવું કશું પણ હોતું નથી. જેઓએ પોતાનું ચિત્ત ભગવાનમાં રાખ્યું હોય તેઓ જેને ન છોડી શકે એવું પણ કશું હોતું નથી, તેથી દેવકીએ પણ પુત્રને મૂકી દીધો. ૫૮ હે રાજા! વસુદેવની એ સમતા અને સત્યમાં સ્થિતિ જોઈને રાજી થયેલો કંસ હસીને બોલ્યો કે- ‘આ છોકરાને પાછો લઈ જાઓ; કેમકે આના થકી મને બીક નથી. તમારા આઠમા ગર્ભથી જ મારું મૃત્યુ ઠરેલ છે, માટે આઠમો પુત્ર આવે ત્યારે તે મને સોંપવો. ૫૯-૬૦ વસુદેવ ‘દીક’ એમ કહી દીકરાને લઈને પાછા પોતાને ઘેર ગયા, પણ કંસનાં તેવાં વચનનો તે વસુદેવે સત્કાર કર્યો નહીં; કેમકે કંસ દુષ્ટ છે અને તેનું મન તેના પોતાના હાથમાં નથી. ૬૧ આ પ્રમાણે કંસની શાંતિ દેવતાઓના કાર્યને અનુકૂળ નથી એમ જાણી,

સર્વે વૈ દેવતાપ્રાયા ઉભયોરપિ ભારત ! । જ્ઞાતયો બન્ધુસુહૃદો યે ચ કંસમનુવ્રતાઃ ॥૬૩
એતત્ કંસાય ભગવાઞ્છણંસાભ્યેત્ય નારદઃ । ભૂમેર્ભારાયમાણાનાં દૈત્યાનાં ચ વધોદ્યમમ્ ૬૪
ઋષેર્વિનિર્ગમે કંસો યદૂન્ મત્વા સુરાનિતિ । દેવક્યા ગર્ભસમ્ભૂતં વિષ્ણું ચ સ્વવધં પ્રતિ ॥૬૫
દેવકીં વસુદેવં ચ નિગૃહ્ય નિગૃહૈર્ગૃહે । જાતં જાતમહન્ પુત્રં તયોરજનશઙ્કયા ॥૬૬
માતરં પિતરં ભ્રાતૃન્ સર્વાંશ્ચ સુહૃદસ્તથા । ઘ્નન્તિ હ્યસુતૃપો લુબ્ધા રાજાનઃ પ્રાયશો ભુવિ ॥૬૭
આત્માનમિહ સઙ્ગાતં જાનન્ પ્રાગ્ વિષ્ણુના હૃતમ્ । મહાસુરં કાલનેર્મિં યદુભિઃ સ વ્યરુદ્યત ૬૮
ઉગ્રસેનં ચ પિતરં યદુભોજાન્ધકાધિપમ્ । સ્વયં નિગૃહ્ય બુભુજે શૂરસેનાન્મહાબલઃ ॥૬૯
इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्धे पूर्वार्धे

श्रीकृष्णावतारोपक्रमे प्रथमोऽध्यायः ॥११॥

નારદજીએ આવીને કંસને કહ્યું કે “ગોપકુળમાં વ્રજવાસી નંદાદિક ગોવાળિયા અને તેઓની સ્ત્રીઓ તથા યદુકુળમાં વસુદેવ આદિ યાદવો, તેઓની દેવકી આદિ સ્ત્રીઓ, જ્ઞાતિઓ, સ્નેહી થઈને તને અનુસરી રહ્યા છે, એ બધા પણ દેવતારૂપ છે અને દેવતાઓએ પૃથ્વીને ભારરૂપ લાગતા દૈત્યોનો નાશ કરવાને ઉદ્યમ કર્યો છે. ૬૨-૬૪ એટલું કહીને નારદજી ચાલ્યા ગયા. પછી યાદવોને દેવતારૂપ માની અને પોતાને મારવા સારુ દેવકીના ગર્ભમાંથી વિષ્ણુ જન્મશે એમ ધારી, કંસે દેવકી અને વસુદેવના પગમાં બેડી નાખી અને વિષ્ણુની શંકાથી દેવકીના જેટલા પુત્રો જન્મ્યા, એ બધા પુત્રોને મારી નાખ્યા. ૬૫-૬૬ પૃથ્વીમાં પોતાની ઈંદ્રિયોને તૃપ્ત કરનારા લોભી રાજાઓ ઘણું કરીને મા, બાપ, ભાઈઓ અને સઘળાં સંબંધીઓને પણ મારી નાખે છે. ૬૭ હું પૂર્વ જન્મમાં કાળનેમિ નામે મોટો દૈત્ય હતો અને તે જન્મમાં વિષ્ણુએ મારી નાખવાથી પાછો અહીં જન્મ્યો છું” એમ કંસ જાણતો હતો, તેથી તેણે યાદવોની સાથે વિરોધ કર્યો. ૬૮ યદુ, ભોજ અને અંધક કુળના અધિપતિ પોતાના પિતા ઉગ્રસેનને કેદ કરી, મોટા બળવાળો કંસ પોતે શૂરસેન દેશનું રાજ્ય કરવા લાગ્યો. ૬૯

इति श्रीमद् महापुराण भागवतना दशम स्कंधनो पहेलो अध्याय संपूर्ण।

અથ દ્વિતીયોઽધ્યાયઃ (૨)

શ્રીશુક ઉવાચ

પ્રલમ્બબકચાણૂરતૃણાવર્તમહાશનૈઃ । મુષ્ટિકારિષ્ટદ્વિવિદપૂતનાકેશિધેનુકૈઃ ॥૧
અન્યૈશ્ચાસુરભૂપાલૈર્બાળભૌમાદિભિર્યુતઃ । યદૂનાં કદનં ચક્રે બલી માગધસંશ્રયઃ ॥૨
તે પીડિતા નિવિવિશુઃ કુરુપચ્છાલકેકયાન્ । શાલ્વાન્ વિદર્ભાન્ નિષધાન્ વિદેહાન્ કોસલાનપિ
એકે તમનુરુન્ધાના જ્ઞાતયઃ પર્યુપાસતે । હતેષુ ષટ્સુ બાલેષુ દેવક્યા ઔગ્રસેનિના ॥૪
સપ્તમો વૈષ્ણવં ધામ યમનન્તં પ્રચક્ષતે । ગર્ભો બભૂવ દેવક્યા હર્ષશોકવિવર્ધનઃ ॥૫
ભગવાનપિ વિશ્વાત્મા વિદિત્વા કંસજં ભયમ્ । યદૂનાં નિજનાથાનાં યોગમાયાં સમાદિશત્ ૬
ગચ્છ દેવિ! વ્રજં ભદ્રે ! ગોપગોભિરલંકૃતમ્ । રોહિણી વસુદેવસ્ય ભાર્યાઽઽસ્તે નન્દગોકુલે ।
અન્યાશ્ચ કંસસંવિગ્ના વિવરેષુ વસન્તિ હિ ॥૭
દેવક્યા જઠરે ગર્ભ શેષાચ્ચં ધામ મામકમ્ । તત્ સંનિકૃષ્ય રોહિણ્યા ઉદરે સંનિવેશય ॥૮

અધ્યાય ૨

દેવકીના ગર્ભમાં રહેલા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની દેવતાઓએ કરેલી સ્તુતિ.

શુકદેવજી કહે છે પ્રલંબાસુર, બકાસુર, ચાણૂરમલ્લ, તૃણાવર્તદૈત્ય, અધાસુર, મુષ્ટિકમલ્લ, અરિષ્ટાસુર, દ્વિવિદવાનર, પૂતના, કેશિદૈત્ય, ધેનુકાસુર અને બીજા પણ બાણાસુર અને નરકાસુર આદિ દૈત્યોના રાજાઓની સહાયતાથી બળવાન કંસ યાદવોનું નિકંદન કરવા લાગ્યો. એ કંસને જરાસંધનો મોટો આશ્રય હતો.^{૧-૨} કંસથી પીડાએલા યાદવો કુરુ, પાંચાલ, કેકય, શાલ્વ, વિદર્ભ, નિષધ, વિદેહ અને કોશલ દેશમાં જતા રહ્યા, અને કેટલાક યાદવો કંસને જ અનુસરીને તેની સેવા કરવા લાગ્યા. કંસે દેવકીના છ બાળક મારી નાખ્યા પછી વિષ્ણુના અંશરૂપ શેષનાગ કે જેને અનંત કહે છે, તે દેવકીના સાતમા ગર્ભમાં આવ્યા. એ ગર્ભથી દેવકીને હર્ષ અને શોક બન્ને વૃદ્ધિ પામ્યાં.^{૩-૫} વિશ્વાત્મા ભગવાને પણ પોતાનો આશ્રય કરીને રહેલા યાદવોને કંસથી ઉત્પન્ન થયેલું દુઃખ જાણીને યોગમાયાને આજ્ઞા કરી કે “હે દેવિ! તમો ગોવાળિયા અને ગાયોથી શોભી રહેલા વ્રજમાં જાવ. વસુદેવની સ્ત્રી રોહિણી નંદના ગોકુળમાં છે, અને બીજી વસુદેવની સ્ત્રીઓ પણ કંસના ઉદ્વેગથી ગુપ્ત સ્થાનકોમાં રહે છે.”^{૬-૭} હમણાં દેવકીના ઉદરમાં મારા અંશરૂપ શેષનાગ પધાર્યા છે, તેમને ત્યાંથી ખેંચીને રોહિણીના ઉદરમાં સ્થાપન

અથાહમંશભાગેન દેવક્યાઃ પુત્રતાં શુભે! । પ્રાપ્સ્યામિ ત્વં યશોદાર્યાં નન્દપત્ન્યાં ભવિષ્યસિ ૯
અર્ચિષ્યન્તિ મનુષ્યાસ્ત્વાં સર્વકામવરેશ્વરીમ્ । ધૂપોપહારબલિભિઃ સર્વકામવરપ્રદામ્ ॥૧૦
નામધેયાનિ કુર્વન્તિ સ્થાનાનિ ચ નરા ભુવિ । દુર્ગેતિ ભદ્રકાલીતિ વિજયા વૈષ્ણવીતિ ચ ॥૧૧
કુમુદા ચણ્ડિકા કૃષ્ણા માધવી કન્યકેતિ ચ । માયા નારાયણીશાની શારદેત્યમ્બિકેતિ ચ ૧૨
ગર્ભસંકર્ષણાત્ તં વૈ પ્રાહુઃ સંકર્ષણં ભુવિ । રામેતિ લોકરમણાદ્ બલં બલવદુચ્છ્રયાત્ ૧૩
સન્દિષ્ટૈવં ભગવતા તથેત્યોમિતિ તદ્વચઃ । પ્રતિગૃહ્ય પરિક્રમ્ય ગાં ગતા તત્ તથા કરોત્ ૧૪
ગર્ભે પ્રણીતે દેવક્યા રોહિણી યોગનિદ્રયા । અહો વિસ્ત્રંસિતો ગર્ભ ઇતિ પૌરા વિચુક્રુશુઃ ॥૧૫
ભગવાનપિ વિશ્વાત્મા ભક્તાનામભયઙ્કરઃ । આવિવેશાંશભાગેન મન આનકદુન્દુભેઃ ॥૧૬
સ વિભ્રત્ પૌરુષં ધામ ભ્રાજમાનો યથા રવિઃ । દુરાસદોઽતિદુર્ધર્ષો ભૂતાનાં સમ્બભૂવ હ ॥૧૭
તતો જગન્મજ્જલમચ્યુતાંશં સમાહિતં શૂરસુતેન દેવી ।
દધાર સર્વાત્મકમાત્મભૂતં કાષ્ઠા યથાઽઽનન્દકરં મનસ્તઃ ॥૧૮॥

કરો.^૯ પછી હું પરિપૂર્ણ રૂપથી દેવકીનો પુત્ર થઈશ, અને તમો નંદની સ્ત્રી યશોદાના ઉદરથી જન્મ લેજો.^૯ સકામ પુરુષોને ઐશ્વર્ય અને સમગ્ર ઈચ્છિત ફળોને આપનારાં તમોને પૃથ્વી પર મનુષ્યો ધૂપ, ઉપહાર અને બલિદાનથી પૂજશે.^{૧૦} પૃથ્વીમાં મનુષ્યો તમારાં સ્થાનક કરશે. અને દુર્ગા, ભદ્રકાળી, વિજયા, વૈષ્ણવી, કુમુદા, ચંડિકા, કૃષ્ણા, માધવી, કન્યકા, માયા, નારાયણી, ઈશાની, શારદા અને અંબિકા એવાં નામો પાડશે.^{૧૧-૧૨} તમો દેવકીના ઉદરથી ગર્ભનું આકર્ષણ કરશો. તેથી પૃથ્વીમાં તે પુત્રનું ‘સંકર્ષણ’ એવું નામ કહેવાશે. જગતને રાજી કરશે તેથી રામ અને અત્યંત બળવાન હોવાથી ‘બલ’ એવું પણ નામ કહેવાશે.^{૧૩} આ પ્રમાણે ભગવાને આજ્ઞા કરતાં મોટા આદરથી તેમનાં વચનનો સ્વીકાર કરી અને ભગવાનને પ્રદક્ષિણા કરી માયાએ પૃથ્વીમાં જઈને તે પ્રમાણે જ કર્યું.^{૧૪} યોગમાયાએ દેવકીનો ગર્ભ રોહિણીમાં સ્થાપન કરતાં, ‘અહો! દેવકીનો ગર્ભ પડી ગયો’ એમ લોકો કહેવા લાગ્યા.^{૧૫} ભક્તોને અભય આપનારા વિશ્વાત્મા ભગવાન પણ પરિપૂર્ણ રૂપથી વસુદેવના મનમાં પધાર્યા.^{૧૬} ભગવાનની શ્રીમૂર્તિને ધારણ કરતા વસુદેવ સૂર્યની પેઠે અતિ પ્રકાશવા લાગ્યા તેથી કોઈ બીજા પ્રાણીઓ વસુદેવની સમીપે પણ જઈ શકતા ન હતા.^{૧૭} પછી વસુદેવે ધારણ કરેલા જગતને મંગળકારી, સર્વના આત્મા અને પરિપૂર્ણ શક્તિવાળા ભગવાન વસુદેવ થકી દેવકીના ઉદરમાં પધાર્યા, અને જેમ પૂર્વદિશા આનંદકારી ચંદ્રને ધારણ કરે તેમ દેવકીએ પણ તે ભગવાનને પોતાના ઉદરમાં ધારણ કરી લીધા.^{૧૮} તે દેવકી,

સા દેવકી સર્વજગન્નિવાસનિવાસભૂતા નિતરાં ન રેજે ।
 ભોજેન્દ્રગેહેઽગ્નિશિખેવ રુદ્ધા સરસ્વતી જ્ઞાનખલે યથા સતી ॥૧૧॥
 તાં વીક્ષ્ય કંસઃ પ્રભયાજિતાન્તરાં વિરોચયન્તીં ભવનં શુચિસ્મિતામ્ ।
 આઠૈષ મે પ્રાણહરો હરિર્ગુહાં ધ્રુવં શ્રિતો યન્ન પુરેયમીદૃશી ॥૨૦॥
 કિમદ્ય તસ્મિન્ કરણીયમાશુ મે યદર્થતન્ત્રો ન વિહન્તિ વિક્રમમ્ ।
 સ્ત્રિયાઃ સ્વસુર્ગુરુમત્યા વધોઽયં યશઃ શ્રિયં હન્યનુકાલમાયુઃ ॥૨૧॥
 સ ઇષ જીવન્ ખલુ સમ્પરેતો વર્તેત યોઽત્યન્તનૃશંસિતેન ।
 દેહે મૃતે તં મનુજાઃ શપન્તિ ગન્તા તમોઽન્ધં તનુમાનિનો ધ્રુવમ્ ॥૨૨॥

ઇતિ ઘોરતમાદ્ ભાવાત્ સન્નિવૃત્તઃ સ્વયં પ્રભુઃ । આસ્તે પ્રતીક્ષંસ્તજ્જન્મ હરેવૈરાનુબન્ધકૃત્ ૨૩
 આસીનઃ સંવિશંસ્તિષ્ઠન્ ભુઙ્ગાનઃ પર્યટન્ મહીમ્ । ચિન્તયાનો હૃષીકેશમપશ્યત્ તન્મયં જગત્ ૨૪
 બ્રહ્મા ભવશ્ચ તત્રૈત્ય મુનિભિર્નારદાદિભિઃ । દેવૈઃ સાનુચરૈઃ સાકં ગીર્ઘ્નિર્વૃષણમૈડયન્ ॥૨૫

જેમાં સર્વ જગતનો નિવાસ છે એવા ભગવાનના નિવાસરૂપ થયાં, તોપણ કંસના કારાગૃહમાં રુંધાયેલાં હોવાથી, ઘડામાં રોકાએલા દીવાની પેઠે અને વિદ્યાને ઇપાવનારા બળ પુરુષમાં રુંધાયેલી સદ્વિદ્યાની પેઠે, બીજા લોકોને આનંદ આપી શક્યાં નહીં. ^{૧૯} ઉદરમાં ભગવાન પધારવાને લીધે કાંતિથી ઘરને શોભાવતાં અને સુંદર મંદહાસ્ય કરતાં, તે દેવકીને જોઈને કંસે વિચાર કર્યો કે “મારા પ્રાણને લેનારો વિષ્ણુ આના ઉદરમાં અવશ્ય આવી ચૂક્યો છે; કેમકે પહેલાં આ દેવકી આવાં તેજસ્વી ન હતાં. ^{૨૦} હવે હમણાં તુરત મારાથી વિષ્ણુને શું થઈ શકે? આ દેવકી થકી ઉત્પન્ન થઈને એ વિષ્ણુ મારા વધરૂપ પોતાનું પરાક્રમ કરશે જ, અને વળી આ સ્ત્રીજાતિને મારી નાખું તો મારા પરાક્રમનો મેંજ નાશ કર્યો કહેવાય, એક તો સ્ત્રીજાતિ, તેમાં વળી બેન અને તેમાં વળી ગર્ભિણીનો વધ કરુ તો તે વધ હમણાં જ મારી કીર્તિ, લક્ષ્મી અને આયુષ્યનો નાશ કરી નાખે. ^{૨૧} જે પુરુષ બહુજ કૂરતાથી પોતાના પ્રાણોને ધારણ કરે છે તે પુરુષ જીવતો જ મરેલો ગણાય છે. એવા પુરુષ વિષે લોકો ધિક્કારથી બોલે છે કે આ દેહાભિમાની પુરુષ મર્યા પછી અવશ્ય નરકમાં પડશે. ^{૨૨} ભગવાનની સાથે વૈરાનુબંધ રાખનારો કંસ આવો વિચાર કરીને, પોતે દેવકીને મારી નાખવાને સમર્થ હતો છતાં પણ મારવાથી અટકીને ભગવાનનો જન્મ થવાની રાહ જોવા લાગ્યો. ^{૨૩} બેસતાં, સૂતાં, ઊઠતાં, જમતાં અને પૃથ્વી પર ફરતાં ભગવાનનું જ ચિંતવન કર્યા કરતો એ કંસ સઘળા જગતને ભગવાનમય દેખવા લાગ્યો. ^{૨૪} બ્રહ્મા, સદાશિવ, નારદાદિક મુનિઓ

સત્યવ્રતં સત્યપરં ત્રિસત્યં સત્યસ્ય યોનિં નિહિતં ચ સત્યે ।
 સત્યસ્ય સત્યમૃતસત્યનેત્રં સત્યાત્મકં ત્વાં શરણં પ્રપન્નાઃ ॥૨૬॥
 એકાયનોઽસૌ દ્વિફલસ્ત્રિમૂલશ્ચતૂરસઃ પञ્ચવિધઃ ષડાત્મા ।
 સમત્વગણવિટપો નવાક્ષો દશચ્છદી દ્વિચ્છગો હ્યાદિવૃક્ષઃ ॥૨૭॥
 ત્વમેક એવાસ્ય સતઃ પ્રસૂતિસ્ત્વં સન્નિધાનં ત્વમનુગ્રહશ્ચ ।
 ત્વન્માયયા સંવૃતચેતસસ્ત્વાં પશ્યન્તિ નાના ન વિપશ્ચિતો યે ॥૨૮॥
 વિભર્ષિ રૂપાણ્યવબોધ આત્મા ક્ષેમાય લોકસ્ય ચરાચરસ્ય ।
 સત્ત્વોપપન્નાનિ સુખાવહાનિ સતામભદ્રાણિ મુહુઃ ખલાનામ્ ॥૨૯॥
 ત્વય્યમ્બુજાક્ષાખિલસત્ત્વધામ્નિ સમાધિનાઽઽવેશિતચેતસૈકે ।
 ત્વત્પાદપોતેન મહત્કૃતેન કુર્વન્તિ ગોવત્સપદં ભવાબ્ધિમ્ ॥૩૦॥

અને અનુચર સહિત દેવતાઓ ત્યાં આવીને, મનોરથ પૂરનારા ભગવાનની સુંદર વાક્યોથી આગળ કહેવાશે એ પ્રમાણે સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. ^{૨૫}

દેવતાઓ સ્તુતિ કરે છે આપ સત્યસંકલ્પવાળા છો, સત્યથી પ્રાપ્ત થનાર છો, ત્રણે કાળમાં સત્ય છો, સમગ્ર જગતની ઉત્પત્તિના કારણરૂપ છો, સત્યભૂત એવા ચિદાકાશમાં રહેલા છો, સત્યના પણ સત્ય છો, સૂર્ય ચંદ્રના પણ પ્રવર્તક છો. આવી રીતે સર્વપ્રકારે સત્ય સ્વરૂપ એવા તમારે શરણે અમો આવેલા છીએ. ^{૨૬} આ બ્રહ્માંડરૂપી આદિ વૃક્ષ કે જેમાં એક (પ્રકૃતિ) આશ્રય છે, બે (સુખ અને દુઃખ) ફળ છે, ત્રણ (ગુણ) મૂળ છે, ચાર (ધર્મ, અર્થ, કામ અને મોક્ષ) રસ છે, પાંચ (ઇન્દ્રિયો) જાણવાના પ્રકાર છે, છ (જન્મ, મરણ, શોક, ક્ષુધા, પિપાસા અને મોહ) સ્વભાવ છે, સાત (ધાતુ) છાલ છે, આઠ (પંચભૂત, મન, બુદ્ધિ અને અહંકાર) શાખા છે, નવ (દ્વાર) છિદ્ર છે, દશ (પ્રાણ) પાંદડાં છે અને બે (જીવ તથા ઈશ્વર) પક્ષીઓ છે, આ બ્રહ્માંડરૂપી વૃક્ષની ઉત્પત્તિ તમારાથી થઈ છે, લય તમારામાં થાય છે, અને સ્થિતિ પણ તમારામાં જ છે. માટે સઘળું બ્રહ્માંડ તમારું જ શરીર હોવાથી તમારાથી ભિન્ન નથી. અર્થાત્ શરીર અને શરીરીનું અભિન્નપણું કહેલું છે, તમારી માયાથી જેઓનું જ્ઞાન ઢંકાઈ ગયું છે, તેઓ જગતને તમારાથી ભિન્ન દેખે છે, પણ વિદ્વાનો તેમ દેખતા નથી. ^{૨૭-૨૮} જ્ઞાન સ્વરૂપ અને સર્વના આત્મા તમો જ સ્થાવર જંગમ લોકના પાલનને માટે શુદ્ધ સત્ત્વમય, ધાર્મિકોને સુખદાયી અને અધાર્મિકોને દુઃખદાયી એવા રૂપોને વારંવાર ધરો છો. ^{૨૯} હે કમળ સરખા નેત્રવાળા! શુદ્ધસત્ત્વમય શરીરથી યુક્ત એવા તમારે વિષે પ્રવેશ કરાવેલું

સ્વયં સમુત્તીર્ય સુદુસ્તરં દ્યુમન્ભવાર્ણવં भीममदभ्रसौहदाः ।
 भवत्पदाम्भोरुहनावमत्र ते निधाय याताः सदनुग्रहो भवान् ॥૩૧॥
 येऽन्येऽरविन्दाक्ष ! विमुक्तमानिनस्त्वय्यस्तभावादविशुद्धबुद्धयः ।
 आरुह्य कृच्छ्रेण परं पदं ततः पतन्त्यधोऽनादृतयुष्मदद्भ्ययः ॥૩२॥
 तथा न ते माधव तावकाः क्वचिद् भ्रश्यन्ति मार्गात्त्वयि बद्धसौहदाः ।
 त्वयाभिगुप्ता विचरन्ति निर्भया विनायकानीकपमूर्धसु प्रभो ! ॥૩૩॥
 सत्त्वं विशुद्धं श्रयते भवान् स्थितौ शरीरिणां श्रेय उपायनं वपुः ।
 वेदक्रियायोगतपःसमाधिभिस्तवार्हणं येन जनः समीहते ॥૩૪॥
 सत्त्वं न चेद्भ्रातरिदं निजं भवेद् विज्ञानमज्ञानभिदापमार्जनम् ।
 गुणप्रकाशैरनुमीयते भवान् प्रकाशते यस्य च येन वा गुणः ॥૩૫॥

છે ચિત્ત જેમણે, એવા કેટલાક જ્ઞાનીઓ તમારા ચરણની ઉપાસનારૂપી નાવનો આશ્રય કરીને સંસારરૂપી સમુદ્રને સુખપૂર્વક તરી જાય છે. ^{૩૦} હે સ્વયંપ્રકાશ ! હે મહાદયાળુ ! તમારા ચરણની ઉપાસના કરનારા મહાત્મા પુરુષો આ ભયંકર અને દુસ્તર ભવસાગરને આપના ચરણારવિંદની ઉપાસનારૂપી વહાણથી ઊતરીને તે ચરણારવિંદની ઉપાસનારૂપી વહાણને આ પૃથ્વી ઉપર મૂકીને ચાલ્યા ગયા છે. અર્થાત્ આ પૃથ્વી ઉપર તમારા ચરણારવિંદની ઉપાસનાને પ્રવર્તાવીને ચાલ્યા ગયા છે. આવા આપ ભક્તો ઉપર અનુગ્રહ કરનાર છો. ^{૩૧} હે કમળ સરખા નેત્રવાળા ! જે બીજા લોકો ‘અમે મુક્ત જ છીએ’ એમ માનીને તમારી ભક્તિ નહીં કરવાથી અશુદ્ધ બુદ્ધિવાળા અને તમારા ચરણનો અનાદર કરનારા છે તેઓ ઘણા જન્મના તપને લીધે સારુ કુળ પણ, નીચ યોનિમાં જન્મ પામે છે. ^{૩૨} હે માધવ ! જે લોકો તમારામાં જ સ્નેહ બાંધી રહેલા અને તમારા જ છે તે લોકો ભક્તિથી રહિત પુરુષોની જેમ પોતાના માર્ગમાંથી કદી ભ્રષ્ટ થતા નથી, પણ તમે કરેલા રક્ષણને લીધે નિર્ભય થઈને મોટાં મોટાં અનેક વિદ્યોને માથે પગ મૂકીને ફરે છે. ^{૩૩} તમે જગતની સ્થિતિને માટે, પ્રાણીઓને કલ્યાણની પ્રાપ્તિને માટે આશ્રય કરવા યોગ્ય એવા શુદ્ધ સત્વગુણમય શરીરને ધારણ કરો છો કે જે શરીર ધરવાને લીધે બ્રહ્મચારીઓ વેદના અધ્યયનથી, ગૃહસ્થો કર્મયોગથી, વાનપ્રસ્થો તપથી અને સંન્યાસીઓ સમાધિથી તમારું પૂજન કરે છે. ^{૩૪} તમે અવતાર ન ધરો તો પૂજન નહિ થઈ શકવાને લીધે કલ્યાણની પ્રાપ્તિ થાય નહીં. હે પ્રભુ ! આ સત્વગુણમય આપનું શરીર ન અવતરે તો અજ્ઞાનને તોડનાર પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન થાય

ન નામરૂપે ગુણજન્મકર્મભિર્નિરૂપિતવ્યે તવ તસ્ય સાક્ષિણઃ ।
 मनोवचोभ्यामनुमेयवर्त्मनो देव ! क्रियायां प्रतिघन्त्यथापि हि ॥૩૬॥
 शृण्वन् गृणन् संस्मरंश्च चिन्तयन् नामानि रूपाणि च मङ्गलानि ते ।
 क्रियासु यस्त्वच्चरणारविन्दयोरविष्टचेता न भवाय कल्पते ॥૩૭॥
 दिष्ट्या हरेऽस्या भवतः पदो भुवो भारोऽपनीतस्तव जन्मनेशितुः ।
 दिष्ट्याङ्कितं त्वत्पदकैः सुशोभनैर्द्रक्ष्याम गां द्वां च तवानुकम्पिताम् ॥૩૮॥
 न तेऽभवस्येश भवस्य कारणं विना विनोदं बत तर्कयामहे ।
 भवो निरोधः स्थितिरप्यविद्यया कृता यतस्त्वय्यभयाश्रयात्मनि ॥૩९॥
 मत्स्याश्चकच्छपनृसिंहवराहहंसराजन्यविप्रविबुधेषु कृतावतारः ।
 त्वं पासि नस्त्रિभुवनं च यथाधुनेश भारं भुवो हर यदूत्तम ! वन्दनं ते ॥૪૦॥
 दिष्ट्याम्ब ते कुक्षिगतः परः पुमानंशेन साक्षाद् भगवान् भवाय नः ।
 मा भूद् भयं भोजपतेर्मुमूर्षोर्गोप्ता यदुनां भविता तवात्मजः ॥૪૧॥

જ નહીં; કેમ કે ‘જેના સંબન્ધથી બુદ્ધિ આદિ પદાર્થો પ્રકાશે છે તે બુદ્ધિ આદિ પદાર્થોના સાક્ષી કોઈ ભગવાન હોવા જોઈએ, આમ પ્રકાશ ઉપરથી આપનું કેવળ અનુમાન થઈ શકે છે પણ આપનું સ્વરૂપ આ નેત્રથી પ્રત્યક્ષ જોઈ શકાતું નથી. ^{૩૫} વેદ વચનોના અનુસારે મન વડે કેવળ અનુમાન કરવા યોગ્ય, સર્વના સાક્ષી એવા તમો, તે તમારા ગુણ, જન્મ, કર્મ, નામ અને રૂપ નિરૂપણ કરી શકાતું નથી. છતાં પણ હે દેવ ! ઉપાસક લોકો યજ્ઞાદિક ક્રિયામાં અગ્નિ, ઈન્દ્રાદિકના નામ રૂપ દ્વારા તમોને જ આરાધ્ય માને છે. એ વાત પ્રસિદ્ધ છે. ^{૩૬} તમારા મહામંગળ નામ અને રૂપોને સાંભળતો, બોલતો, સંભારતો અને ચિંતવતો જે પુરુષ દેવાર્યનાદિક ક્રિયાઓમાં તમારા ચરણારવિંદમાં જ ચિત્ત રાખે તેને પુનઃ જન્મ ધરવો પડતો નથી. ^{૩૭} હે વિષ્ણુ ! બહુ સારું થયું, વામનરૂપે ત્રણ પગલાંથી માપેલી પૃથ્વીનો ભાર તમારા જન્મથી જ મટી ગયો. આપનાં સુંદર પગલાંઓથી ચિહ્નવાળી થયેલી પૃથ્વીને અને આપે દયા કરેલા સ્વર્ગને અમે દેખીશું એ ઘણું સારું થયું. ^{૩૮} હે નિત્યમુક્ત પરમેશ્વર ! આપ અજન્મા છો, આપને જન્મ ધરવાનું કારણ માત્ર કીડા વિના બીજું કશું અમે ધારતા નથી. કેમકે અવિદ્યારૂપી પ્રકૃતિદ્વારા કરાયેલી જગતની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને પ્રલય, આ ત્રણે વિકારો તમને જ આધીન છે. ^{૩૯} હે યદુકુળમાં ઉત્તમ ! મત્સ્ય, હયગ્રીવ, નૃસિંહ, કચ્છપ, વરાહ, હંસ, રાજા, બ્રાહ્મણ અને દેવતાઓમાં અવતાર ધરીને આપે બીજા સમયમાં જેવું અમારું અને ત્રૈલોક્યનું

इत्यभिष्टूय पुरुषं यद्रूपमनिदं यथा । ब्रह्मेशानौ पुरोधाय देवाःप्रतिययुर्दिवम् ॥४२
इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्धे पूर्वार्धे
गर्भगतविष्णोर्ब्रह्मादिकृतस्तुतिर्नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥२॥

અથ તૃતીયોઽધ્યાયઃ (૩)

શ્રીશુકઠવાચ

अथ सर्वगुणोपेतः कालः परमशोभनः । यर्होवाऽजनजन्मर्क्षं शांतर्क्षग्रहतारकम् ॥१
दिशः प्रसेदुर्गगनं निर्मलोद्गुणोदयम् । मही मङ्गलभूयिष्ठपुरग्रामब्रजाकरा ॥२
नद्यः प्रसन्नसलिला हृदा जलरुहश्रियः । द्विजालिकुलसंनादस्तबका वनराजयः ॥३
રક્ષણ કર્યું છે, તે પ્રમાણે હમણાં પણ કરો અને પૃથ્વીનો ભાર ઉતારો. હે ઈશ્વર !
અમે આપને પ્રણામ કરીએ છીએ.^{૪૦} (દેવકીને કહે છે) હે માતા ! અમારું કલ્યાણ
કરવા સારું તમારા ઉદરમાં પોતાના સંકલ્પથી પરમ પુરુષ ભગવાન પધાર્યા છે
એ બહુ જ સારું થયું છે. હવે કંસનું મોત આવી ચૂક્યું છે, માટે તે કંસથી તમો હવે
ભય પામશો નહિ. તમારા પુત્ર ભગવાન યાદવોનું રક્ષણ કરશે.^{૪૧} શુકદેવજી કહે
છે આ પ્રમાણે જે રીતે દેવતાઓએ ભગવાનનું સ્વરૂપ જાણેલું હતું એ રીતે પોતાની
બુદ્ધિને અનુસારે યથાયોગ્ય સ્તુતિ કરીને દેવતાઓ બ્રહ્મા તથા સદાશિવને આગળ
કરી (અમને છેતરીને આ બે દેવ અહીં રહેશે એમ માનવાથી તેઓને સાથે લઈ)
પાછા સ્વર્ગમાં ગયા.^{૪૨}

एति श्रीमद् महापुराण भागवतना दशम स्कंधनो जीजे अध्याय संपूर्ण.

અધ્યાય ૩

શ્રીકૃષ્ણાનો જન્મ અને તેમનું ગોકુળમાં પધારવું.

શુકદેવજી કહે છે પછી જ્યારે સઘળા શુભગુણોવાળો અને અત્યંત સુંદર
સમય આવ્યો, ચંદ્રમા રોહિણી નક્ષત્રમાં આવ્યો, નક્ષત્ર, ગ્રહ અને તારાઓ અનુકૂળ
હતા, દિશાઓ સ્વચ્છ થઈ, આકાશ નિર્મળ થયું, નક્ષત્રો નિર્મળ રીતે ઊગ્યાં,
પૃથ્વીમાં રાજધાનીઓ, ગામડાં, વ્રજ અને ખાણોમાં મંગળ વરતી રહ્યું, નદીઓનાં
જળ સ્વચ્છ થઈ ગયાં, જળાશયોમાં કમળ ખીલવાની શોભા થઈ, વનરાજિઓના
પુષ્પના ગુચ્છોમાં પક્ષીઓ અને ભમરાઓ નાદ કરવા લાગ્યા, શીત, મંદ અને

ववौ वायुः सुखस्पर्शः पुण्यगन्धवहः शुचिः । अग्नयश्च द्विजातीनां शान्तास्तत्र समिन्धत ४
मनांस्यासन् प्रसन्नानि साधूनामसुरद्रुहाम् । जायमानेऽजने तस्मिन् नेदुर्दुन्दुभयो दिवि ॥५
जगुः किन्नरगन्धर्वास्तुष्टुवुः सिद्धचारणाः । विद्यार्थ्यश्च ननतुरप्सरोभिः समं तदा ॥६
मुमुचुर्मुनयो देवाः सुमनांसि मुदान्विताः । मन्दं मन्दं जलधरा जगर्जुरनुसागरम् ॥७
निशीथे तमउद्धूते जायमाने जनार्दने । देवक्यां देवरूपिण्यां विष्णुः सर्वगुहाशयः ।

आविरासीद् यथा प्राच्यां दिशीन्दुरिव पुष्कलः ॥८

તમદ્ભૂતં બાલકમમ્બુજેક્ષણં ચતુર્ભુજં શઙ્ખગદાર્યુદાયુધમ્ ।
શ્રીવત્સલક્ષ્મં ગલશોભિકૌસ્તુભં પીતામ્બરં સાન્દ્રપયોદસૌભગમ્ ॥૯॥
મહાર્હવૈદૂર્યકિરીટકુણ્ડલત્વિષા પરિષ્વક્તસહસ્ત્રકુન્તલમ્ ।
ઉદ્દામકાઞ્ચઙ્ગદકઙ્કણાદિભિર્વિરોચમાનં વસુદેવ એક્ષત ॥૧૦॥
સ વિસ્મયોત્ફુલ્લવિલોચનો હરિં સુતં વિલોક્યાનકદુન્દુભિસ્તદા ।
કૃષ્ણાવતારોત્સવસમ્ભ્રમોઽસ્પૃશન્ મુદા દ્વિજેભ્યોઽયુતમાપ્લુતો ગવામ્ ॥૧૧
અથૈનમસ્તૌદવધાર્ય પૂરુષં પરં નતાઙ્ગઃ કૃતધીઃ કૃતાઞ્જલિઃ ।
સ્વરોચિષા ભારત ! સૂતિકાગૃહં વિરોચયન્તં ગતધીઃ પ્રભાવવિત્ ॥૧૨॥

સુગંધી પવન વાવા લાગ્યો, દ્વિજ લોકોના અગ્નિઓ શાંત ભરેલા હતા તે સારી
રીતે પ્રદીપ્ત થયા, કંસાદિક વિના બીજાં સઘળાં પ્રાણીઓ અને દેવતાઓનાં મન
પ્રસન્ન થયાં, સ્વર્ગમાં ઈશ્વરના અવતારને સૂચવનારાં દુંદુભિ વાગવા લાગ્યાં,
કિન્નર અને ગાંધર્વો ગાવા લાગ્યા, સિદ્ધ અને ચારણો સ્તુતિ કરવા લાગ્યા,
વિદ્યાધરની સ્ત્રીઓ અને અપ્સરાઓ નાયવા લાગી, મુનિઓ અને દેવતાઓ
આનંદથી પુષ્પવૃષ્ટિ કરવા લાગ્યા, સમુદ્રની પછવાડે મેઘ મંદમંદ ગર્જના કરવા
લાગ્યો અને ઘાટા અંધારાવાળા મધરાતના સમયમાં માણસોની હરફર બંધ પડી
ગઈ, ત્યારે પૂર્વદિશાથી જેમ સંપૂર્ણ ચંદ્રમા પ્રકટ થાય તેમ દેવતારૂપી દેવકીથી
સર્વના અંતર્યામી ભગવાન મનુષ્યરૂપે પ્રકટ થયા.^{૧-૮} એ અદ્ભુત બાળકને વસુદેવે
દીઠા. એ બાળકનાં કમળની સમાન નેત્રો હતાં, ભુજા ચાર હતી, શંખ, ચક્ર, ગદા
અને પદ્મરૂપી આયુધો ધર્યાં હતાં, શ્રીવત્સનું ચિહ્ન દેખાતું હતું કૌસ્તુભમણિ શોભતો
હતો, પીળાં વસ્ત્ર ધર્યાં હતાં, ઘાટા મેઘના સરખી કાંતિ હતી, અમૂલ્ય વૈદૂર્યમણિથી
જડેલા મુગટ અને કુંડળોની કાંતિથી અનેક કેશ ઝળકી રહ્યા હતા અને અતિ
ઉત્તમ કટિમેખળા, બાજુબંધ અને કંકણાદિક શોભી રહ્યાં હતાં.^{૯-૧૦} પોતાના
પુત્રરૂપે અવતરેલા ભગવાનને જોઈ તેમના અવતારના ઉત્સવના સંભ્રમમાં પડેલા
અને વિસ્મયથી જેનાં નેત્ર પ્રફુલ્લિત થઈ ગયાં છે, એવા વસુદેવે તે સમયમાં

વસુદેવ ડ્વાચ -

વિદિતોઽસિ ભવાન્ સાક્ષાત્ પુરુષઃ પ્રકૃતેઃ પરઃ । કેવલાનુભવાનન્દસ્વરૂપઃ સર્વબુદ્ધિદૃક્ ॥૧૩
સ એવ સ્વપ્રકૃત્યેદં સૃષ્ટાગ્રે ત્રિગુણાત્મકમ્ । તદનુ ત્વં હ્યપ્રવિષ્ટઃ પ્રવિષ્ટ ઇવ ભાવ્યસે ॥૧૪
યથેમેઽવિકૃતા ભાવાસ્તથા તે વિકૃતૈઃ સહ । નાનાવીર્યાઃ પૃથગ્ભૂતા વિરાજં જનયન્તિ હિ ॥૧૫

સ્નાન કરીને દશ હજાર ગાયોનું દાન કરવાનો સંકલ્પ કર્યો.^{૧૧} હે રાજા ! પોતાના પુત્રની કાંતિથી સુવાવડનું ઘર સઘળું શોભી રહ્યું હતું, પોતાના પુત્રને પરમ પુરુષ વિષ્ણુ જાણીને તેમના પ્રભાવને જાણતા અને શુદ્ધ બુદ્ધિવાળા વસુદેવે પોતાનું શરીર નમાવી તથા હાથ જોડી નિર્ભય થઈને તેમની આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરી.^{૧૨} વસુદેવ સ્તુતિ કરે છે કેવળ અનુભવ અને આનંદ જેનું સ્વરૂપ છે એવા, સર્વ બુદ્ધિઓના સાક્ષી અને પ્રકૃતિથી પર પુરુષાકૃતિ એવા જે પરમાત્મા વેદોમાં વર્ણવેલા છે, તે સાક્ષાત્ તમો જ છો એમ હું જાણું છું.^{૧૩} સર્વની બુદ્ધિના સાક્ષી એવા તમો જ સૃષ્ટિ સમયે દેવ, મનુષ્ય, પશુ, પક્ષી એ આદિક આ સંપૂર્ણ વિશ્વને સર્જીને તેના કર્મ પ્રમાણે ન્યૂનાધિક ફળ આપવા માટે તમો તમારી અંતર્યામી શક્તિથી જ અનુપ્રવેશીને રહેલા છો, પણ મૂર્તરૂપે પ્રવેશીને રહેલા નથી. મૂર્તરૂપે તો તમારા બ્રહ્મપુર ધામમાં રહ્યા છો. આ પ્રમાણે અમો તમોને જાણીએ છીએ.^{૧૪} જેવી રીતે મહત્ત્વથી આરંભીને પૃથ્વી પર્યંતના સર્વે વિકારી તત્ત્વો પોતપોતાના સ્વરૂપે કરીને પૃથક્ રહ્યાં થકાં જ મનુષ્યાદિ સર્વેના દેહોને વિષે પોતપોતાના અંશથી પ્રવેશ કરીને રહેલાં છે. એજ રીતે પરમાત્મા એવા તમો પણ સ્વસ્વરૂપે કરીને તો તમારા ધામમાં રહ્યા થકા જ તમારી અંતર્યામી શક્તિથી જગતમાં પ્રવેશ કરીને રહેલા છો, એમ અમો જાણીએ છીએ. અને વળી જેમ ભિન્ન ભિન્ન જેની શક્તિઓ છે, એવાં મહત્ત્વ, અહંકાર અને પંચતન્માત્રાઓરૂપી પ્રકૃતિનાં સાત વિકારાત્મક તત્ત્વો જ્યાં સુધી પૃથક્ભૂત હોય ત્યાં સુધી કોઈ પણ કાર્ય કરી શકતાં નથી. તેથી એ સાત તત્ત્વો જ્યારે સ્થૂળ પંચભૂતો અને અગિયાર ઈન્દ્રિયોરૂપી સોળ વિકારોની સાથે મળે છે ત્યારે જ બ્રહ્માંડરૂપી વૈરાજપુરુષના શરીરને ઉત્પન્ન કરી શકે છે. અને બ્રહ્માંડરૂપી વૈરાજપુરુષના શરીરને ઉત્પન્ન કરીને એ સર્વે તત્ત્વો બ્રહ્માંડમાં પ્રવેશ કરીને રહેલાં હોય એમ જણાય છે, છતાં એ તત્ત્વો પ્રવેશ કરીને રહેલાં નથી. કારણ કે કાર્યની ઉત્પત્તિથી પહેલાં પણ તત્ત્વો સર્વત્ર વિદ્યમાન હતાં, તેથી તત્ત્વોનો જેમ બ્રહ્માંડમાં પ્રવેશ ઘટી શકતો નથી. તેમ હે પ્રભુ ! તમો પણ

સન્નિપત્ય સમુત્પાદ્ય દૃશ્યન્તેઽનુગતા ઇવ । પ્રાગેવ વિદ્યમાનત્વાન્ન તેષામિહ સમ્ભવઃ ॥૧૬
એવં ભવાન્ બુદ્ધ્યનુમેયલક્ષણૈર્ગ્રાહૈર્ગુણૈઃ સન્નપિ તદ્ગુણાગ્રહઃ ।
અનાવૃતત્વાદ્ બહિરન્તરં ન તે સર્વસ્ય સર્વાત્મન આત્મવસ્તુનઃ ॥૧૭॥
ય આત્મનો દૃશ્યગુણેષુ સન્નિતિ વ્યવસ્યતે સ્વવ્યતિરેકતોઽબુદ્ધઃ ।
વિનાનુવાદં ન ચ તન્મનીષિતં સમ્યગ્ યતસ્ત્યક્તમુપાદદત્ પુમાન્ ॥૧૮॥

અંતર્યામી શક્તિથી સર્વત્ર વિદ્યમાન હોવાથી આ દેવકીના ઉદરમાં તમારો પ્રવેશ ઘટતો નથી.

અને વળી જેમ ઉત્પન્ન થયેલાં કાર્યોમાં આ તત્ત્વો ઉત્પન્ન થતાં નથી. કારણ કે કાર્યની ઉત્પત્તિથી પહેલાં જ તત્ત્વો વિદ્યમાન હતાં. જે વસ્તુ વિદ્યમાન ન હોય અને વિદ્યમાન બને તેને ઉત્પન્ન થયેલી કહેવામાં આવે છે. પણ તત્ત્વો તો પૂર્વથી જ વિદ્યમાન હોવાથી જેમ તત્ત્વોની ઉત્પત્તિ ઘટી શકે નહિ. તેમ હે પ્રભુ ! દેવકી થકી તમારી ઉત્પત્તિ ઘટી શકે નહિ, કારણ કે તમો સર્વદા સ્વતંત્ર વિદ્યમાન જ છો.^{૧૫}
^{૧૬} અને વળી જે રૂપ રસાદિકને ગ્રહણ કરે તેને કહેવાય ઈન્દ્રિયો. આ પ્રમાણે બુદ્ધિથી અનુમાન કરવા યોગ્ય છે સ્વરૂપ જેમનું, એવી ઈન્દ્રિયો દ્વારા ગ્રહણ કરવા યોગ્ય દેવ મનુષ્યાદિક પદાર્થોની સાથે તમારું ગ્રહણ કરી શકાતું નથી.

જેમ કે અત્યારે તમો ઈન્દ્રિયોથી ગ્રહણ કરવા યોગ્ય મનુષ્યરૂપે રહેલા છો છતાં પણ “આ સાક્ષાત્ પુરુષોત્તમ ભગવાન છે” આ પ્રમાણે અજ્ઞાની મનુષ્યો પોતાની ઈન્દ્રિયો વડે તમોને ગ્રહણ કરી શકતા નથી. તે જ રીતે તમો દેવ મનુષ્યાદિક સર્વે વસ્તુઓમાં અંતર્યામીરૂપે વ્યાપ્ત હોવા છતાં પણ પુરુષોની ઈન્દ્રિયો દ્વારા ગ્રહણ કરાતી દેવમનુષ્યાદિક વસ્તુઓની સાથે તમારું ગ્રહણ થઈ શકતું નથી. અને વળી સમગ્ર ચેતન અને અચેતનથી વિશિષ્ટ એવા જે તમો, સર્વપ્રકારે પ્રકૃતિના આવરણથી રહિત હોવાથી તમારે વિષે બહાર અને અંદરપણાનો ભેદ ઘટી શકે જ નહિ. જે પ્રથમ પ્રકૃતિની બહાર હોય અને પછી જો અંદર પ્રવેશે તો જ અંદરપણાનો ભેદ ઘટી શકે. અથવા તો પ્રથમ જે અંદર હોય અને જો બહાર નીકળે તો જ બાહ્યપણાનો ભેદ ઘટી શકે. પણ હે પ્રભુ ! તમો તો સર્વદા સર્વત્ર વ્યાપક હોવા છતાં પણ તેના આવરણથી રહિત છો. તેથી દેવકીના ઉદરમાં પ્રવેશવું અને બહાર નીકળવું આવો બાહ્ય અને આભ્યન્તરપણાનો ભેદ તમારી અંદર ઘટી શકે નહિ.^{૧૭} હે પ્રભુ ! કાળ, માયા, પુરુષ અને મહદાદિક આ સર્વે દૃશ્ય

ત્વત્તોઽસ્ય જન્મસ્થિતિસંયમાન્ વિભો ! વદન્ત્યનીહાદગુણાદવિક્રિયાત્ ।
ત્વયીશ્વરે બ્રહ્મણિ નો વિરુદ્ધ્યતે ત્વદાશ્રયત્વાદુપચર્યતે ગુણૈઃ ॥૧૯॥
સ ત્વં ત્રિલોકસ્થિતયે સ્વમાયયા વિભર્ષિ શુક્લં ખલુ વર્ણમાત્મનઃ ।
સર્ગાય રક્તં રજસોપબંહિતં કૃષ્ણં ચ વર્ણં તમસા જનાત્યયે ॥૨૦॥

તત્ત્વો તમારા અનુપ્રવેશ વિના કેવળ સ્વતંત્રપણે આ જગતની સૃષ્ટિ આદિકમાં સમર્થ છે. આ પ્રમાણે જે પુરુષો નિશ્ચય કરે છે, તે પુરુષો મૂર્ખ છે. અને તેના નિશ્ચયો અને વિચારો કેવળ અનુવાદ માત્ર હોય છે, પણ તેમાં કોઈ તથ્ય હોતું નથી. અને વળી ભગવાનના અનુપ્રવેશ વિના કેવળ સ્વતંત્ર પણે કાળ, માયા, પુરુષ અને મહદાદિક તત્ત્વોરૂપી આ સર્વે દેશ્યપદાર્થો જગતની સૃષ્ટિ આદિકને કરવામાં સમર્થ છે, આવા વિચારોને નારદાદિક મહર્ષિઓએ ત્યજી દીધેલા છે. તેને જે પુરુષો ગ્રહણ કરે તે પુરુષો તો મહામૂર્ખ જ કહેવાય છે.^{૧૮} અને હે પ્રભુ ! તમો અક્રિય છો. અર્થાત્ સંકલ્પ સિવાય તમામ વ્યાપારોથી રહિત છો. સત્વાદિક પ્રાકૃત ગુણોથી રહિત છો, કામક્રોધાદિક વિકારોથી રહિત છો, છતાં પણ તમારા થકી જ વિશ્વની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને પ્રલય થાય છે. આ પ્રમાણે વેદો પ્રતિપાદન કરે છે. જો કે તમો પ્રાકૃતગુણોથી રહિત નિર્ગુણ છો છતાં, સર્વજ્ઞ, સર્વશક્તિમાન, બૃહત્વ ઇત્યાદિક અનેક કલ્યાણકારી ગુણોથી યુક્ત છો, સર્વના નિયામક છો. તેથી જગતનું ઉપાદાન કારણપણું, નિમિત્તકારણપણું એ આદિક ધર્મો તમારે વિષે વિરોધને પામતા નથી. (શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન કહે છે કે હું તો પરમદયાળુ છું, તેથી મારે વિષે સૃષ્ટિપ્રલયાદિક ઘોર કર્મ કેવી રીતે સંભવી શકે ?) તેના ઉત્તરમાં કહે છે કે- જેમ કોઈ રાજાના ચાકરે કરેલા કાર્યનો રાજામાં આરોપ કરવામાં આવે છે. તેમ ગુણાભિમાની બ્રહ્માદિક દેવતાઓ તમારો આશ્રય રાખીને જ તમારી આપેલી શક્તિથી સૃષ્ટિ આદિક કાર્યને કરે છે. તેથી તમારે વિષે કર્તાપણાનો આરોપ કરવામાં આવે છે. પણ હે પ્રભુ ! તમો તો સંકલ્પ સિવાય તમામ વ્યાપારોથી રહિત છો, તેથી અક્રિય છો અને તમારો સંકલ્પ પણ જીવોના કર્માનુસારે હોય છે. તેથી વિષમપણું આદિક ઘોર કર્મનો તમોને લેપ લાગતો નથી.^{૧૯} અને વળી હે પ્રભુ ! તમો તમારી ઈચ્છા શક્તિથી ત્રિલોકીની સ્થિતિને માટે સત્ત્વગુણપ્રધાન પ્રદ્યુમ્નસ્વરૂપને ધારણ કરો છો અને ત્રિલોકીની ઉત્પત્તિને માટે રજોગુણપ્રધાન અનિરુદ્ધસ્વરૂપને ધારણ કરો છો અને ત્રિલોકીના નાશને માટે તમોગુણપ્રધાન

ત્વમસ્ય લોકસ્ય વિભો ! રિરક્ષિષુર્ગૃહિઽવતીર્ણોઽસિ મમાખિલેશ્વર ! ।
રાજન્યસંજ્ઞાસુરકોટિયૂથપૈર્નિર્વ્યૂહમાના નિહનિષ્યસે ચમૂઃ ॥૨૧॥
અયં ત્વસભ્યસ્તવ જન્મ નૌ ગૃહે શ્રુત્વાગ્રજાંસ્તે ન્યવધીત્ સુરેશ્વર ! ।
સ તેઽવતારં પુરુષૈઃ સર્મપિતં શ્રુત્વાધુનૈવાભિસરત્યુદાયુધઃ ॥૨૨॥

શ્રીશુક ઉવાચ -

અથૈનમાત્મજં વીક્ષ્ય મહાપુરુષલક્ષણમ્ । દેવકી તમુપાધાવત્ કંસાદ્ ભીતા શુચિસ્મિતા ૨૩
દેવક્યુવાચ -

રૂ પં યત્ તત્ પ્રાહુરવ્યક્તમાદ્યં બ્રહ્મ જ્યોતિર્નિર્ગુણં નિર્વિકારમ્ ।
સત્તામાત્રં નિર્વિશેષં નિરીહં સ ત્વં સાક્ષાદ્ વિષ્ણુરધ્યાત્મદીપઃ ॥૨૪॥
નષ્ટે લોકે દ્વિપરાર્ધાવસાને મહાભૂતેષ્વાદિભૂતં ગતેષુ ।
વ્યક્તેઽવ્યક્તં કાલવેગેન યાતે ભવાનેકઃ શિષ્યતે શૈષસંજ્ઞઃ ॥૨૫॥
યોઽયં કાલસ્તસ્ય તેઽવ્યક્તબન્ધો ! ચેષ્ટામાહુશ્ચેષ્ટે યેન વિશ્વમ્ ।
નિમેષાદિર્વત્સરાન્તો મહીયાંસ્તં ત્વેશાનં ક્ષેમધામ પ્રપદ્યે ॥૨૬॥

સંકર્ષણસ્વરૂપને ધારણ કરો છો.^{૨૦} હે સર્વેશ્વર ! તે આપ આ જગતની રક્ષા કરવાની ઈચ્છાથી મારા ઘરમાં અવતર્યા છો, તેથી 'રાજા' એવું નામ ધરાવનાર કરોડો દૈત્યોના યૂથપતિઓએ ચલાવાતી સેનાઓને મારશો.^{૨૧} હે દેવતાઓના ઈશ્વર ! આ દુષ્ટ કંસે અમારા ઘરમાં તમારો જન્મ થવાનું ભવિષ્ય સાંભળીને તમારા મોટા ભાઈઓને મારી નાખ્યા છે અને તે હમણાં જ પોતાના માણસોના કહેવાથી આપનો અવતાર થયેલો સાંભળી હથિયાર ઉપાડીને આવતો હશે.^{૨૨} શુકદેવજી કહે છે પછી મહાપુરુષના લક્ષણવાળા એ પુત્રને જોઈને કંસથી ભય પામેલાં દેવકીજીએ ભગવાનની સ્તુતિ કરી.^{૨૩} હે પ્રભુ ! પ્રકૃતિપુરુષથી વિલક્ષણ એવું જે તમારું સ્વરૂપ છે તેને વેદાન્તો અવ્યક્ત કહે છે આદિકારણ કહે છે, બ્રહ્મ કહે છે, સ્વયંપ્રકાશ કહે છે, નિર્ગુણ કહે છે, સત્તામાત્ર કહે છે, નિર્વિકાર કહે છે, નિર્વિશેષ કહે છે, નિરીહ કહે છે, (અર્થાત્ પુણ્યપાપરૂપ વ્યાપારથી રહિત કહે છે.) અને અક્ષરપુરુષાદિ સમગ્ર ચેતનોને વિષે દીવાની સમાન પ્રકાશક કહે છે, આવા જે વિષ્ણુ છે, તે સાક્ષાત્ તમો જ છો.^{૨૪} હે પ્રભુ ! બ્રહ્માની દ્વિપરાર્ધની આયુષ્યને અંતે જ્યારે આ બ્રહ્માંડનો નાશ થાય છે, ત્યારે પૃથ્વી આદિક પંચ મહાભૂતો, આદિ કારણ એવા અહંકારને વિષે લય પામે છે. અને અહંકાર જ્યારે મહત્ત્વને વિષે લય પામે છે. અને મહત્ત્વ જ્યારે પ્રકૃતિને વિષે લય પામે છે.

મર્ત્યો મૃત્યુવ્યાલમ્બીતઃ પલાયન્ લોકાન્ સર્વાન્નિર્ભયં નાધ્યગચ્છત્ ।
 ત્વત્પાદાબ્જં પ્રાપ્ય યદૃચ્છયાદ્ય સ્વસ્થઃ શેતે મૃત્યુરસ્માદપૈતિ ॥૨૭॥
 સ ત્વં ઘોરાદુઃસેનાત્મજાત્રસ્ત્રાહિ ત્રસ્તાન્ ભૃત્યવિત્રાસહાઽસિ ।
 રૂપં ચેદં પૌરુષં ધ્યાનધિષ્ણયં મા પ્રત્યક્ષં માંસદૃશાં કૃષીઘ્નાઃ ॥૨૮॥
 જન્મ તે મચ્ચસૌ પાપો મા વિદ્યાન્મધુસૂદન ! । સમુદ્વિજે ભવદ્દેતોઃ કંસાદહમધીરધીઃ ॥૨૯
 ડપસંહર વિશ્વાત્મન્નદો રૂપમલૌકિકમ્ । શઙ્ખચક્રગદાપદ્મશ્રિયા જુષ્ટં ચતુર્ભુજમ્ ॥૩૦
 વિશ્વં યદેતત્ સ્વતનૌ નિશાન્તે યથાવકાશં પુરુષઃ પરો ભવાન્ ।
 બિર્ભતિ સોઽયં મમ ગર્ભગોઽભૂદહો નૃલોકસ્ય વિડમ્બનં હિ તત્ ॥૩૧॥

અને પ્રકૃતિ જ્યારે પુરુષને વિષે લય પામે છે. ત્યારે તમો એક જ રહેલા હો છો, તેથી તમોને શેષ આવા નામથી કહે છે.^{૨૫} હે પ્રકૃતિને પ્રવર્તાવનાર ! આ મોટો કાળ કે જેના આદિમાં નિમેષ છે અને અંતમાં વર્ષ છે તથા જેની આવૃત્તિથી જગતની આવૃત્તિઓ થાય છે તે કાળ તો આપની લીલારૂપ કહેવાય છે, માટે અભયના સ્થાનકરૂપ આપને હું શરણે આવી છું.^{૨૬} હે આદિપુરુષ ! જન્મમરણરૂપી સંસૃતિને ભોગવનારો પુરુષ મૃત્યુરૂપી મહાસર્પના ભયને પામીને, એ ભયના નિવારણને માટે સર્વત્ર દોડે છે, અર્થાત્ સર્વે ઉપાયોને કરે છે. કોઈપણ જગ્યાએ જ્યારે ભય નિવૃત્તિ પામતો નથી. ત્યારે કોઈ ભાગ્યવશાત્ તમારા ચરણકમળનો આશ્રય કરે છે, ત્યારે જ મૃત્યુરૂપી મહાસર્પના ભયથી રહિત થાય છે. અને બ્રહ્મપદને પામે છે.^{૨૭} હે પ્રભુ ! આ પ્રમાણે તમો સર્વપ્રકારે કલ્યાણના સ્થાનરૂપ છો. માટે ઘોર એવા કંસ થકી ભયને પામેલા એવા જે અમો, તે અમારું રક્ષણ કરો. કારણ કે તમો શરણે આવેલાના ભયને હરણ કરનારા છો. અને વળી હે પ્રભુ ! પરમપુરુષપણાને સૂચવનારું, યોગીઓને ધ્યાનના સ્થાનરૂપ એવું આ તમારું દિવ્યસ્વરૂપ અમારા જેવા ચર્મચક્ષુવાળાઓની આગળ પ્રગટ કરશો નહિ.^{૨૮} હે વિષ્ણુ ! એ પાપી કંસ મારા શરીરથી આપનો જન્મ થયાનું ન જાણો, કેમકે અધીર ચિત્તવાળી હું આપના લીધે જ કંસથી ઉદ્દેગ પામું છું.^{૨૯} હે જગદાત્મા ! શંખ, ચક્ર, ગદા તથા પદ્મની શોભાવાળું અને ચાર ભુજાવાળું આ અલૌકિક રૂપ શમાવો.^{૩૦} હે જગદાત્મા ! આ સંપૂર્ણ જગતને પ્રલયકાળને અંતે અર્થાત્ સૃષ્ટિકાળમાં નાભિકમળને વિષે ધારણ કરો છો. છતાં પુષ્કળ અવકાશ રહે છે. આવા મહાન તમો જ મારા ગર્ભરૂપે થયા છો. એ તો સર્વે જનોને માટે મહાન આશ્ચર્યરૂપ છે. અર્થાત્ લોકો હાંસી કરે એમ છે. માટે આ તમારા દિવ્યસ્વરૂપને

શ્રીભગવાનુવાચ -

ત્વમેવ પૂર્વસર્ગેઽભૂઃ પૃથ્વિનઃ સ્વાયમ્ભુવે સતિ ! । તદાઽયં સુતપા નામ પ્રજાપતિરકલ્મષઃ । ૩૨
 યુવાં વૈ બ્રહ્મણાઽઽદિષ્ઠૌ પ્રજાસર્ગે યદા તતઃ । સન્નિયમ્યેન્દ્રિયગ્રામં તેપાથે પરમં તપઃ ॥ ૩૩
 વર્ષવાતાતપહિમઘર્મકાલગુણાનનુ । સહમાનો શ્વાસરોધવિનિર્ધૂતમનોમલૌ ॥ ૩૪
 શીર્ણપર્ણાનિલાહારાવુપશાન્તેન ચેતસા । મત્તઃ કામાનમ્પિપ્સન્તૌ મદારાધનમીહતુઃ ॥ ૩૫
 એવં વાં તપ્યતોસ્તીવ્રં તપઃ પરમદુષ્કરમ્ । દિવ્યવર્ષસહસ્ત્રાણિ દ્વાદશૈયુર્મદાત્મનોઃ ॥ ૩૬
 તદા વાં પરિતુષ્ટોઽહમમુના વપુષાનઘે । તપસા શ્રદ્ધયા નિત્યં ભક્ત્યા ચ હૃદિ ભાવિતઃ ॥ ૩૭
 પ્રાદુરાસં વરદરાઙ્ યુવયોઃ કામદિત્સયા । ત્રિયતાં વર ઇત્યુક્તે માદૃશો વાં વૃતઃ સુતઃ ॥ ૩૮
 અજુષ્ટગ્રામ્યવિષયાવનપત્યૌ ચ દમ્પતી । ન વત્રાથેઽપવર્ગા મે મોહિતૌ મમ માયયા ॥ ૩૯
 ગતે મયિ યુવાં લબ્ધ્વા વરં મત્સદૃશં સુતમ્ । ગ્રામ્યાન્ ભોગાનમ્બુજ્જાથાં યુવાં પ્રાપ્તમનોરથૌ ૪૦
 અદૃષ્ટ્વાયતમં લોકે શીલૌદાર્યગુણૈઃ સમમ્ । અહં સુતો વામભવં પૃથ્વિનગર્ભં ઇતિ શ્રુતઃ ॥ ૪૧

તમો સંકેલી લ્યો.^{૩૧}

શ્રીભગવાન કહે છે- હે સતી ! તમેજ પૂર્વજન્મમાં સ્વાયંભુવ મન્વંતરમાં પૃથ્વિ નામે હતાં અને ત્યારે આ વસુદેવ સુતપા નામે નિર્દોષ પ્રજાપતિ હતા.^{૩૨} પ્રજાની સૃષ્ટિ કરવા સારું બ્રહ્માએ જ્યારે તમને આજ્ઞા કરી, ત્યારે તમે બત્રે ઈન્દ્રિયોને નિયમમાં રાખીને મોટું તપ કરવા લાગ્યાં હતાં.^{૩૩} વરસાદ, વાયુ, તડકો અને ગરમીરૂપી કાળના ગુણોને સહન કરતાં હતાં. પ્રાણાયામ કરવાથી મનના મેલને ધોઈ નાખ્યા હતા.^{૩૪} ખરી પડેલાં પાંદડાં અને પવનનો આહાર કરી રહેલાં હતાં અને મારી પાસેથી વર મેળવવાની ઈચ્છાને લીધે શાંત ચિત્તથી મારું આરાધન કરતાં હતાં.^{૩૫} આ પ્રમાણે મારામાં ચિત્ત રાખી, તીવ્ર અને અત્યંત દુષ્કર તપ કરતાં તમો બત્રેને દેવતાઓના બારહજાર વર્ષ વીતી ગયાં.^{૩૬} તે સમયે તપ, શ્રદ્ધા અને નિરંતર ભક્તિથી હૃદયમાં ધ્યાન કરાયેલો અને વરદેનારાઓનો અધિપતિ એવો હું પ્રસન્ન થઈને વર દેવા સારુ આ શરીરથી જ તમારી પાસે પ્રકટ થયો હતો. મેં “વર માંગો” એમ કહેતાં તમોએ મારા જેવો પુત્ર માગ્યો.^{૩૭-૩૮} તમોએ સંસારનાં વિષયસુખ ભોગવ્યાં ન હતાં અને સંતાન પણ થયું ન હતું, તેથી માયાના મોહને લીધે તમોએ મારી પાસેથી મોક્ષ માગ્યો નહીં.^{૩૯} મારા જેવો પુત્ર થવાનું વરદાન આપીને હું અંતર્ધાન થયો અને પછી અપૂર્ણ મનોરથવાળા તમો બત્રે સંસારસંબંધી સુખ ભોગવવા લાગ્યાં.^{૪૦} શીલ, ઉદારતા આદિ ગુણોથી મારા જેવો બીજો કોઈ જોવામાં નહીં આવતાં ‘પૃથ્વિનગર્ભ’ એવે નામે હું જ તમારો પુત્ર

તયોર્વા પુનરેવાહમદિત્યામાસ કશ્યપાત્ । ઉપેન્દ્ર ઇતિ વિચ્છ્યાતો વામનત્વાચ્ચ વામનઃ ॥૪૨
તૃતીયેઽસ્મિન્ ભવેઽહં વૈ તેનૈવ વપુષાથ વામ્ । જાતો ભૂયસ્તયોરેવ સત્યં મે વ્યાહૃતં સતિ! ॥૪૩
એતદ્ વાં દર્શિતં રૂપં પ્રાગ્જન્મસ્મરણાય મે । નાન્યથા મદ્ભવં જ્ઞાનં મર્ત્યલિન્ગેન જાયતે ॥૪૪
યુવાં માં પુત્રભાવેન બ્રહ્મભાવેન ચાસકૃત્ । ચિન્તયન્તૌ કૃતસ્ત્રેહૌ યાસ્યેથે મદ્દર્તિં પરામ્ ॥૪૫
યદિ કંસાદ્ બિભેષિ ત્વં તર્હિ માં ગોકુલં નય । મન્માયામાનયાશુ ત્વં યશોદાગર્ભસંભવામ્ ૪૬
શ્રીશુક ઉવાચ -

ઇત્યુક્ત્વાઽઽસીદ્ધરિસ્તૂષ્ણીં ભગવાનાત્મમાયયા । પિત્રોઃ સમ્પ્રશ્યતોઃ સદ્યો બભૂવ પ્રાકૃતઃ શિશુઃ ।
તતશ્ચ શૌરિર્ભગવત્પ્રચોદિતઃ સુતં સમાદાય સ સૂતિકાગૃહાત્ ।
યદા બર્હિર્ગન્તુમિયેષ તર્હાંજા યા યોગમાયાઽજનિ નન્દજાયયા ॥૪૮॥
તયા હૃતપ્રત્યયસર્વવૃત્તિષુ દ્વાઃસ્થેષુ પૌરેષ્વપિ શાયિતેષ્વથ ।
દ્વારસ્તુ સર્વાઃ પિહિતા દુરત્યયા બૃહત્કપાટાયસકીલશૃદ્ધૈઃ ॥૪૯॥

થયો હતો. ^{૪૧} પાછાં તમે બીજા અવતારમાં કશ્યપ અને અદિતિ થયાં હતાં, ત્યાં પણ 'ઉપેન્દ્ર' એવા નામથી હું તમારે ત્યાં અવતર્યો હતો. એ અવતારમાં હું ઠીંગણો હતો, તેથી મારું "વામન" એવું નામ કહેવાતું હતું. ^{૪૨} આ મારા ત્રીજા અવતારમાં પણ એજ શરીરથી ફરીવાર તમારે ત્યાં અવતર્યો છું. હે સતી! આ વાત મેં યથાર્થ કહી છે. ^{૪૩} મારા પૂર્વજન્મના સ્મરણને માટે આ ચતુર્ભુજરૂપ મેં તમને દેખાડ્યું છે; કેમકે જો હું મારું દિવ્ય ચતુર્ભુજ રૂપ ન દેખાડત તો તમને મારું જ્ઞાન થાત નહીં. ^{૪૪} તમે પુત્ર ભાવથી અને બ્રહ્મભાવથી પણ મારું વારંવાર ચિંતન કરશો અને સ્નેહ રાખશો, તેથી હવે તમને મોક્ષની પ્રાપ્તિ થશે. ^{૪૫} જો તમે કંસથી બીતાં હો તો મને ગોકુળમાં લઈ જાઓ અને યશોદાની કન્યા કે જે મારી માયારૂપ છે, તેને અહીં લાવો. ^{૪૬}

શુકદેવજી કહે છે એટલું કહીને ભગવાન મૌન રહ્યા, અને માતા પિતાના દેખતાં જ તુરંત પોતાની માયાથી પ્રાકૃત બાળક થઈ ગયા. ^{૪૭} પછી વસુદેવે સુવાવડના ઘરમાંથી પુત્રને લઈ જ્યારે બહાર જવાની ઈચ્છા કરી, તે જ સમયે નંદની સ્ત્રી યશોદાએ યોગમાયાને જન્મ આપ્યો. ^{૪૮} એ યોગમાયાએ જ્ઞાનમાં કારણરૂપ એવી ઈન્દ્રિયોની વૃત્તિઓને હરી લઈને દ્વારપાળો તથા નગરવાસીઓને જ્યારે સુવાડી દીધા હતા ત્યારે વસુદેવ પોતાના હાથમાં ભગવાનને પધરાવીને ચાલ્યા. તે સમયે લોઢાંના ખીલાવાળી સાંકળોથી ભીડેલાં અને બહુ જ મજબૂત એવાં મથુરાનાં મોટાં મોટાં સર્વે દ્વારો પણ સૂર્યથી જેમ અંધારું ઊઘડી જાય તેમ

તાઃ કૃષ્ણવાહે વસુદેવ આગતે સ્વયં વ્યવર્યન્ત યથા તમો રવેઃ ।
વવર્ષ પર્જન્ય ઉપાંશુર્ગર્જિતઃ શેષોઽન્વગાદ્ વારિ નિવારયન્ ફળૈઃ ॥૫૦॥
મયોનિ વર્ષત્યસકૃદ્ યમાનુજા ગમ્भीરતોયૌઘજવોર્મિફેનિલા ।
ભયાનકાવર્તશતાકુલા નદી માર્ગ દદૌ સિન્ધુરિવ શ્રિયઃ પતેઃ ॥૫૧॥
નન્દવ્રજં શૌરિરુપેત્ય તત્ર તાન્ ગોપાન્ પ્રસુમાનુપલભ્ય નિદ્રયા ।
સુતં યશોદાશયને નિધાય તત્સુતામુપાદાય પુનર્ગૃહાનગાત્ ॥૫૨॥
દેવક્યાઃ શયને ન્યસ્ય વસુદેવોઽથ દારિકામ્ । પ્રતિમુચ્ય પદોર્લોહમાસ્તે પૂર્વવદાવૃતઃ ॥૫૩
યશોદા નન્દપત્ની ચ જાતં પરમબુદ્ધ્યત । ન તલ્લિઙ્ગં પરિશ્રાન્તા નિદ્રયાપગતસ્મૃતિઃ ॥૫૪
ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં દશમસ્કન્ધે પૂર્વાર્ધે
શ્રીકૃષ્ણજન્મનિ તૃતીયોઽધ્યાયઃ ॥૩॥

શ્રીકૃષ્ણને વહન કરનાર વસુદેવના આવતાંની સાથે જ પોતાની મેળે જ ઊઘડી ગયાં. તે સમયે ગર્જનાને કરતો મેઘ મંદમંદ વરસી રહ્યો હતો. અને બાળક એવા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન ઉપર વરસતા પાણીને શેષનાગ પોતાની ફણાથી નિવારી રહ્યા હતા. ^{૪૯-૫૦} એ સમયમાં વારંવાર મેઘ વરસવાને લીધે યમુનાજીમાં ગંભીર જળના પ્રવાહના વેગને લીધે મોજાં ઊછળવાથી ભારે ફીણ તેમાં ચડ્યાં હતાં. અને જળમાં સેંકડો ભયંકર ચકરીઓ પડતી હતી, તોપણ તે નદીએ રામચંદ્રજીને જેમ સમુદ્રે માર્ગ આપ્યો હતો તેમ વસુદેવને માર્ગ આપ્યો. ^{૫૧} વસુદેવે નંદના વ્રજમાં આવી અને સઘળા ગોવાળિયાઓને માયાથી સૂતેલા જોઈ યશોદાની દીકરીને લઈને પાછા પોતાને ઘેર આલ્યા. ^{૫૨} એ દીકરીને દેવકીના શયનમાં મૂકી, પાછી પોતાના પગમાં બેડીઓ પહેરીને વસુદેવ પ્રથમની પેઠેજ ત્યાં રહ્યા. ^{૫૩} નંદની સ્ત્રી યશોદાને પોતાને કાંઈક બાળક અવતર્યું છે એટલું જાણવામાં આવતું હતું પણ થાકથી અને યોગમાયાએ સ્મૃતિ હરી લેવાથી "તે પુત્ર છે કે કન્યા છે" એવું જ્ઞાન થયું ન હતું. ^{૫૪}

ઇતિ શ્રીમદ્ મહાપુરાણ ભાગવતના દશમ સ્કંધનો ત્રીજો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

અથ ચતુર્થોઽધ્યાયઃ (૪)

શ્રીશુક ઉવાચ

બહિરન્તઃપુરદ્વારઃ સર્વાઃ પૂર્વવદાવૃતાઃ । તતો બાલધ્વર્નિ શ્રુત્વા ગૃહપાલાઃસમુત્થિતાઃ ॥૧
તે તુ તૂર્ણમુપવ્રજ્ય દેવક્યા ગર્ભજન્મ તત્ । આચ્છ્યુર્ભોજરાજાય યદુદ્વિગ્નઃ પ્રતીક્ષતે ॥૨
સ તલ્પાત્ તૂર્ણમુન્થાય કાલોઽયમિતિ વિહ્વલઃ । સૂતીગૃહમગાત્ તૂર્ણ પ્રસ્થલન્ મુક્તમૂર્ધજઃ ૩
તમાહ ભ્રાતરં દેવી કૃપણા કરુણં સતી । સ્ત્રુષેયં તવ કલ્યાણ! સ્ત્રિયં મા હન્તુમર્હસિ ॥૪
બહવો હિંસિતા ભ્રાતઃ! શિશવઃ પાવકોપમાઃ । ત્વયા દૈવનિસૃષ્ટેન પુત્રિકૈકા પ્રદીયતામ્ ॥૫
નન્વહં તે હ્યવરજા દીના હતસુતા પ્રભો! । દાતુમર્હસિ મન્દાયા અઙ્ગેમાં ચરમાં પ્રજામ્ ॥૬

શ્રીશુક ઉવાચ -

ઉપગુહ્યાત્મજામેવં રુદત્યા દીનદીનવત્ । યાચિતસ્તાં વિનિર્ભર્ત્ય હસ્તાદાચિચ્છિદે ખલઃ ॥૭
તાં ગૃહીત્વા ચરણયોર્જાતમાત્રાં સ્વસુઃ સુતામ્ । અપોથયચ્છિલાપૃષ્ઠે સ્વાર્થોન્મૂલિતસૌહદઃ ॥૮
સા તદ્વસ્તાત્ સમુત્પત્ય સદ્યો દેવ્યમ્બરં ગતા । અદૃશ્યતાનુજા વિષ્ણોઃ સાયુધાષ્ટમહાભુજા ॥૯

અધ્યાય ૪

કંસે બાળકોની કરાવવા માંડેલી હિંસા.

શુકદેવજી કહે છે બહારના અને અંતઃપુરનાં દ્વાર પૂર્વની પેઠે જ બંધ થઈ ગયાં. પછી બાળકનો શબ્દ સાંભળીને દ્વારપાળો તુરત જાગી ગયા અને તરત જ કંસની સમીપે જઈને દેવકીને પ્રસવ થયાની વાત કહી કે જેની કંસ ઉદ્દેગને લીધે રાહ જોઈ રહ્યો હતો.^{૧-૨} “આતો મૃત્યુ” એમ વિહ્વળ થયેલો કંસ તુરત પથારીમાંથી ઊઠીને માથાના વાળને સરખા કર્યા વિના ઠેશો ખાતો ખાતો સૂવાવડના ઘરમાં આવ્યો.^૩ સતી એવી રાંક દેવકીએ દયામણી રીતે તે ભાઈને કહ્યું કે “હે ભલા ભાઈ! આ તારી ભાણેજી દીકરી છે માટે આને તારે મારવી ન જોઈએ.”^૪ હે ભાઈ! તમોએ દેવની પ્રેરણાથી મારા અગ્નિ જેવા તેજસ્વી ઘણા પુત્રોને મારી નાખ્યા, પણ આ એક દીકરી મને આપો.^૫ હું તમારી નાની બહેન રાંક અને મંદ ભાગ્યવાળી અને જેના પુત્રો મરી ગયા છે એવી છું, તો હે ભાઈ! આ છેલ્લી પ્રજા મને આપવી જોઈએ.”^૬

શુકદેવજી કહે છે- આ પ્રમાણે દીકરીને છાતી સાથે દબાવીને બહુ જ રાંકની પેઠે રુદન કરતી દેવકીએ પ્રાર્થના કરી, તોપણ દુષ્ટ કંસે તેને તરછોડીને તેના હાથમાંથી તે કન્યાને આંચકી લીધી.^૭ સ્વાર્થથી સ્નેહને તોડી નાખનાર કંસે એ બહેનની દીકરી કે જે માત્ર જન્મેલી જ હતી, તેના પગ પકડીને પથ્થર ઉપર

દિવ્યસ્ત્રગમ્બરાલેપરત્નાભરણભૂષિતા । ધનુઃશૂલેષુચર્માસિશઙ્કુચક્રગદાધરા ॥૧૦
સિદ્ધચારણગન્ધર્વૈરપ્સરઃકિન્નરોરગૈઃ । ઉપાહ્તોરુબલિભિઃ સ્તૂયમાનેદમબ્રવીત્ ॥૧૧
કિં મયા હતયા મન્દ ! જાતઃ ખલુ તવાન્તકૃત્ । યત્ર ક્વવા પૂર્વશત્રુર્મા હિંસીઃ કૃપણાન્ વૃથા ૧૨
ઇતિ પ્રભાષ્ય તં દેવી માયા ભગવતી ભુવિ । બહુનામનિકેતેષુ બહુનામા બભૂવ હ ॥૧૩
તયાભિહિતમાકર્ણ્ય કંસઃ પરમવિસ્મિતઃ । દેવકીં વસુદેવં ચ વિમુચ્ય પ્રશિતોઽબ્રવીત્ ॥૧૪
અહો ભગિન્યહો ભામ ! મયા વાં બત પાપ્મના । પુરુષાદ ઇવાપત્યં બહવો હિંસિતાઃ સુતાઃ ॥૧૫
સ ત્વહં ત્યક્તકારુણ્યસ્યત્કજ્ઞાતિસુહૃત્ ખલઃ । કાલ્લોકાન્ વૈ ગમિષ્યામિ બ્રહ્મહેવ મૃતઃ શ્વસન્
દૈવમપ્યનૃતં વક્તિ ન મર્ત્યા એવ કેવલમ્ । યદ્વિશ્રમ્ભાદહં પાપઃ સ્વસુનિર્હતવાચ્છિશૂન્ ॥૧૭
મા શોચતં મહાભાગાવાત્મજાન્ સ્વકૃતમ્ભુજઃ । જન્તવો ન સદૈકત્ર દૈવાધીનાસ્તદાસતે ॥૧૮
ભુવિ ભૌમાનિ ભૂતાનિ યથા યાન્ત્યપયાન્તિ ચ । નાયમાત્મા તથૈતેષુ વિપર્યેતિ યથૈવ ભૂઃ ॥૧૯

પછાડી.^૯ વિષ્ણુની નાની બેન એ સાધારણ કન્યા ન હતી. તે કંસના હાથમાંથી ઊછળીને તુરત આકાશમાં ગઈ. ત્યાં સાક્ષાત્ યોગમાયા રૂપે જોવામાં આવી. દિવ્ય માળા, વસ્ત્ર, લેપ તથા રત્નના અલંકારથી શોભતી હતી. મોટી આઠ ભુજાઓમાં ધનુષ, ત્રિશૂળ, બાણ, ઢાલ, તરવાર, શંખ, ચક્ર અને ગદા એ આઠ આયુધો ધારણ કર્યા હતાં.^{૧૦} સિદ્ધ, ચારણ, ગંધર્વ, અપ્સરા, કિન્નર અને સર્પો ઘણાં ઘણાં બલિદાન આપીને તેની સ્તુતિ કરતા હતા, એ દેવીએ કંસને કહ્યું કે- “હે મંદ ! મને મારવાથી તારું શું વળવાનું છે ? તારો પૂર્વનો શત્રુ, કે જે તારા પ્રાણ લેનાર છે તે તો બીજા કોઈ સ્થાનકમાં ઉત્પન્ન થઈ ચૂક્યો છે. માટે નિર્દોષ બાળકોને તું વૃથા માર મા.”^{૧૧-૧૨} ભગવતી યોગમાયા તે કંસને આ પ્રમાણે કહી પૃથ્વીમાં ઘણાં નામવાળાં સ્થાનકોમાં ઘણાં ઘણાં નામથી રહી.^{૧૩} એ દેવીનું વચન સાંભળી બહુ જ વિસ્મય પામેલા કંસે દેવકી અને વસુદેવને છોડીને નમ્રતાથી કહ્યું કે “હે બેન ! હે બનેવી ! અહો !!! બહુ જ ભૂંડું થયું. રાક્ષસ જેમ પોતાનાં છોકરાંને જ મારી નાખે તેમ, મેં પાપીએ તમારા ઘણા પુત્રોને મારી નાખ્યા.^{૧૪-૧૫} ખરેખર હું નિર્દય છું. મેં જ્ઞાતિજનો અને સગાસંબંધીઓનો ત્યાગ કર્યો છે. માટે બળ એવો હું બ્રહ્મહત્યારાની પેઠે જીવતાં જ મરેલો છું. અને મર્યા પછી કયા લોકને પામીશ ?^{૧૬} કેવળ માણસો જ ખોટું બોલે છે એમ નથી, પરંતુ દેવતાઓ પણ ખોટું બોલે છે કે જેઓના વિશ્વાસથી મેં પાપીએ બહેનના બાળકોને મારી નાખ્યાં.^{૧૭} હે મહાભાગ્યશાળી ! જે તમારા પુત્રોએ પોતાનાં પ્રારબ્ધ ભોગવ્યાં તેઓનો શોક કરો મા, કેમકે દેવાધીન પ્રાણીઓ નિરંતર એક ઠેકાણે સાથે રહેતાં જ નથી.^{૧૮}

યથાનેવંવિદો ભેદો યત આત્મવિપર્યયઃ । દેહયોગવિયોગૌ ચ સંસૃતિર્ન નિવર્તતે ॥૨૦
તસ્માદ્ ભદ્રે ! સ્વતનયાન્ મયા વ્યાપાદિતાનપિ । માનુશોચ યતઃ સર્વ સ્વકૃતં વિન્દતેઽવશઃ૨૧
યાવદ્ભૂતોઽસ્મિ હન્તાસ્મીત્યાત્માનં મન્યતેઽસ્વદૃક્ । તાવત્તદ્ભિમાન્યજ્ઞો બાઘ્યબાધકતામિયાત્
ક્ષમધ્વં મમ દૌરાત્યં સાધવો દીનવત્સલાઃ । ઇત્યુક્ત્વાઽશ્રુમુખઃ પાદૌ શ્યાલઃ સ્વસ્ત્રોરથાગ્રહીત્૨૩
મોચયામાસ નિગડાદ્ વિશ્રબ્ધઃ કન્યકાગિરા । દેવકીં વસુદેવં ચ દર્શયન્નાત્મસૌહૃદમ્ ॥૨૪
ભ્રાતુઃ સમનુત્સસ્ય ક્ષાન્ત્વા રોષં ચ દેવકી । વ્યસૃજદ્ વસુદેવશ્ચ પ્રહસ્ય તમુવાચ હ ॥૨૫
એવમેતન્મહાભાગ! યથા વદસિ દેહિનામ્ । અજ્ઞાનપ્રભવાહંધીઃ સ્વપરેતિ ભિદા યતઃ ॥૨૬
શોકહર્ષભયદ્વેષલોભમોહમદાન્વિતાઃ । મિથો ઘ્નન્તં ન પશ્યન્તિ ભાવૈર્ભાવં પૃથગ્દૃશઃ ॥૨૭
શ્રીશુક ઉવાચ -

કંસ એવં પ્રસન્નાભ્યાં વિશુદ્ધં પ્રતિભાષિતઃ । દેવકીવસુદેવાભ્યામનુજ્ઞાતોઽવિશદ્ ગૃહમ્ ॥૨૮

જેમ પૃથ્વીમાં પૃથ્વીના વિકારરૂપ ઘટાદિક પદાર્થો થાય છે અને પાછાં ફૂટી જાય છે, તેમાં પૃથ્વી કાંઈ પણ ફેરફાર નહીં પામતાં એવીને એવી જ રહે છે, તેમ દેહ જન્મે છે અને મરી જાય છે, તેમાં આત્મા કાંઈ પણ ફેરફાર નહીં પામતાં એકરૂપ જ રહે છે.^{૧૯} આ પ્રમાણે જે માણસ યથાર્થ ભેદને સમજતો નથી તેને દેહમાં આત્મબુદ્ધિ થાય છે, અને જ્યાં સુધી દેહમાં આત્મબુદ્ધિ હોય ત્યાં સુધી દેહનો યોગ તથા વિયોગ અને તેના થકી સુખ દુઃખ ચાલ્યા કરે છે.^{૨૦} એટલા માટે હે ભલી બહેન ! તારા પુત્રોને મેં મારી નાખ્યા તોપણ તેઓનો તું શોક રાખીશ મા; કેમકે સર્વ પ્રાણીઓને પરતંત્રપણાથી પોતાનું કરેલું ભોગવવું પડે છે.^{૨૧} જ્યાં સુધી પોતાના સ્વરૂપને નહીં જાણીને ‘હું મરનારો છું અથવા મારનારો છું’ એમ માને છે, ત્યાં સુધી એ દેહાભિમાની અજ્ઞાની માણસ વધ્યવધક ભાવને પામે છે. અર્થાત્ પોતે હણાય છે અને બીજાને હણે છે.^{૨૨} દીન ઉપર દયા કરનારા સાધુ લોકો મારા અપરાધની ક્ષમા કરજો.” એમ કહી રડી પડીને કંસે દેવકી તથા વસુદેવના પગ પકડ્યા, અને યોગમાયાના વચન ઉપર વિશ્વાસ રાખી પોતાનો સ્નેહ દેખાડવા વસુદેવ દેવકીને બંધનમાંથી છોડ્યાં.^{૨૩-૨૪} એ પસ્તાએલા ભાઈ ઉપર દેવકીએ ક્ષમા કરી. અને વસુદેવે પણ વૈર મૂકી, હસીને તેને કહ્યું કે “હે મહાત્મા કંસ ! જેમ તું કહે છે તેમ જ છે. પ્રાણીઓને દેહાભિમાન અજ્ઞાનથી જ થયેલ છે કે જેથી આ પોતાનો અને આ પારકો એવી ભેદબુદ્ધિ થાય છે.^{૨૫-૨૬} શોક, હર્ષ, ભય, દ્વેષ, લોભ, મોહ અને મદવાળા દેહાભિમાની લોકો ‘ઈશ્વર જ પદાર્થોનો પરસ્પર નાશ કરે છે’ એ વાતને જાણતા નથી, અને પોતાને જ હણનાર

તસ્યાં રાત્ર્યાં વ્યતીતાયાં કંસ આહૂય મન્ત્રિણઃ । તેભ્ય આચ્છત્ સર્વં યદુક્તં યોગનિદ્રયા ૨૯
આકર્ણ્ય ભર્તુર્ગદિતં તમૂચુર્દેવશત્રવઃ । દેવાન્ પ્રતિ કૃતામર્ષા દૈતેયા નાતિકોવિદાઃ ॥૩૦
એવં ચેત્તર્હિ ભોજેન્દ્ર પુરગ્રામવ્રજાદિષુ । અનિર્દશાન્ નિર્દશાંશ્ચ હનિષ્યામોઽદ્ય વૈ શિશૂન્ ॥૩૧
કિમુદ્યમૈઃ કરિષ્યન્તિ દેવાઃ સમરભીરવઃ । નિત્યમુદ્વિગ્નમનસો જ્યાઘોષૈર્ધનુષસ્તવ ॥૩૨
અસ્યતસ્તે શરવ્રાતૈર્હન્યમાનાઃ સમન્તતઃ । જિજીવિષવ ઉત્સૃજ્ય પલાયનપરા યયુઃ ॥૩૩
કેચિત્ પ્રાઙ્ગલયો દીના ન્યસ્તશસ્ત્રા દિવૌકસઃ ।

મુક્તકચ્છશિખાઃ કેચિદ્ ભીતાઃ સ્મ ઇતિ વાદિનઃ ॥૩૪॥

ન ત્વં વિસ્મૃતશસ્ત્રાસ્ત્રાન્ વિરથાન્ ભયસંવૃતાન્ । હંસ્યન્યાસક્તવિમુખાન્ ભગ્નચાપાનયુધ્યતઃ ॥
કિં ક્ષેમશૂરૈર્વિબુધૈરસંયુગવિકત્થનૈઃ । રહોજુષા કિં હરિણા શમ્ભુના વા વનોકસા ।

કિમિન્દ્રેણાલ્પવીર્યેણ બ્રહ્મણા વા તપસ્યતા ॥૩૬

અને હણાયેલો માને છે.^{૨૭} આ પ્રમાણે પ્રસન્ન થયેલાં દેવકી અને વસુદેવ દ્વારા શુદ્ધ અંતઃકરણથી બોલાવેલો કંસ તેઓની આજ્ઞા લઈને પોતાના ઘરમાં ગયો.^{૨૮} એ રાત્રી વીતી ગયા પછી કંસે મંત્રીઓને બોલાવીને તેઓને યોગમાયાએ કરેલી સઘળી વાત કહી સંભળાવી.^{૨૯} પોતાના સ્વામી કંસનું બોલવું સાંભળીને તેના મંત્રી દૈત્યો દેવતાઓના શત્રુ, દેવતાઓ ઉપર ક્રોધ કરનારા અને લાંબા વિચાર વગરના હતા તેથી તેઓએ કંસને કહ્યું કે હે યાદવોના ઈન્દ્ર ! જો એમ હોય તો પુર, ગામડાં અને વ્રજાદિકમાં દશ દિવસની અંદરનાં અને દશ દિવસ ઉપરાંતનાં જે જે બાળકો જન્મેલાં હશે તેઓને આજ જ અમે મારી નાખીશું.^{૩૦-૩૧} જે દેવતાઓ યુદ્ધમાં બીકણ અને તમારા ધનુષની દોરીના શબ્દથી નિરંતર ઉદ્દેગ પામ્યા કરે છે, તેઓ ઉદ્યમથી આપણને શું કરી શકવાના છે ? કાંઈ પણ કરી શકવાના નથી.^{૩૨} તમે બાણ ફેંકો છો ત્યારે તમારાં બાણથી ચારે તરફ માર્યા જતા દેવતાઓ જીવવાની ઈચ્છાથી યુદ્ધ મૂકીને ભાગી જાય છે.^{૩૩} કેટલાએક દેવતાઓ હથિયાર મૂકી દઈને રાંકપણાથી હાથ જોડી ઊભા રહે છે, અને કેટલાએક તો પોતાની કાછડીઓ અને વાળને ખુલ્લાં મૂકીને તમારે શરણે આવે છે. અને અમો ભયભીત છીએ, એમ બોલવા લાગે છે.^{૩૪} જેઓ શસ્ત્ર અસ્ત્રને ભૂલી ગયા હોય, રથ વગરના હોય, ભયથી ઘેરાએલા હોય, બીજાઓની સાથે યુદ્ધ કરતા હોય તથા જેઓનાં ધનુષ ભાંગી પડ્યાં હોય અને યુદ્ધ ન કરતા હોય તેઓને તમે મારતા નથી.^{૩૫} નિર્ભય સ્થાનકમાં શૂરવીર અને યુદ્ધ ન હોય ત્યાં બડાઈ હાંકનારા દેવતાઓથી, ગુપ્ત રહેનાર વિષ્ણુથી, વનવાસી શિવથી, અલ્પ પરાક્રમવાળા ઈન્દ્રથી કે તપ કર્યા

તથાપિ દેવાઃ સાપલ્યાન્નોપેક્ષ્યા ઇતિ મન્મહે । તતસ્તન્મૂલખનને નિયુક્ષ્વાસ્માનનુવ્રતાન્ ॥૩૭

યથાઽઽમયોઽઙ્ગે સમુપેક્ષિતો નૃભિર્ન શક્યતે રૂઢપદશ્ચિકિત્સિતુમ્ ।

યથેન્દ્રિયગ્રામ ઉપેક્ષિતસ્તથા રિપુર્મહાન્ બદ્ધબલો ન ચાલ્યતે ॥૩૮॥

મૂલં હિ વિષ્ણુર્દેવાનાં યત્ર ધર્મઃ સનાતનઃ । તસ્ય ચ બ્રહ્મગોવિપ્રાસ્તપો યજ્ઞાઃ સદક્ષિણાઃ ।૩૯
તસ્માત્ સર્વાત્મના રાજન્! બ્રાહ્મણાન્ બ્રહ્મવાદિનઃ । તપસ્વિનો યજ્ઞશીલાન્ ગાશ્ચ હન્મો હવિર્દુઘાઃ
વિપ્રા ગાવશ્ચ વેદાશ્ચ તપઃ સત્યં દમઃ શમઃ । શ્રદ્ધા દયા તિતિક્ષા ચ ઋતવશ્ચ હરેસ્તનૂઃ ॥૪૧
સ હિ સર્વસુરાધ્યક્ષો હ્યસુરદ્વિઙ્ ગુહાશયઃ । તન્મૂલા દેવતાઃ સર્વાઃ સેશ્વરાઃ સચતુર્મુખાઃ ।

અયં વૈ તદ્વધોપાયો યદૃષીણાં વિહિંસનમ્ ॥૪૨

શ્રીશુક ઉવાચ -

એવં દુર્મન્ત્રિભિઃ કંસઃ સહ સમ્મન્ચ્ય દુર્મતિઃ । બ્રહ્મહિંસાં હિતં મેને કાલપાશાવૃતોઽસુરઃ ॥૪૩
સન્દિશ્ય સાધુલોકસ્ય કદને કદનપ્રિયાન્ । કામરૂપધરાન્ દિક્ષુ દાનવાન્ ગૃહમાવિશત્ ૪૪

કરતા બ્રહ્માથી આપણને શું થવાનું છે? તો પણ અમે ધારીએ છીએ કે શત્રુપણાને લીધે દેવતાઓની ઉપેક્ષા નહીં કરવી જોઈએ. એટલા માટે જે અમો તમારા સેવક છીએ તેથી અમોને દેવતાઓનું મૂળ ખોદી નાખવાની આજ્ઞા કરો. ^{૩૬-૩૭} જેમ શરીરમાં થયેલા રોગની ઉપેક્ષા કરતાં તે જામી જાય તો પછી મનુષ્યોથી તેમનો ઉપાય થઈ શકતો નથી અને જેમ યોગીઓએ ઈન્દ્રિયોની ઉપેક્ષા કરી હોય અર્થાત્ છૂટી મૂકી દીધી હોય તો પછી તેનો નિગ્રહ થઈ શકતો નથી, તેમ શત્રુ પણ બળવાન થઈ જાય તો પછી તેને ચલાયમાન કરી શકાતો નથી. ^{૩૮} દેવતાઓનું મૂળ વિષ્ણુ છે અને વિષ્ણુ, જ્યાં સનાતન ધર્મ હોય ત્યાં રહે છે. અને એ ધર્મનું મૂળ વેદ, ગાય, બ્રાહ્મણો, તપ, યજ્ઞ અને દક્ષિણાઓ છે. ^{૩૯} માટે હે રાજા! સઘળા ઉપાયો કરીને વેદિયા, તપસ્વી અને યજ્ઞ કરનારા બ્રાહ્મણોને તથા યજ્ઞમાં ઉપયોગી થાય એવાં ઘી, દૂધ આદિ આપનારી ગાયોને અમે મારી નાખીશું. ^{૪૦} બ્રાહ્મણ, ગાયો, વેદ, તપ, સત્ય, ઈન્દ્રિયોનો નિગ્રહ, મનની શાંતિ, શ્રદ્ધા, દયા, તિતિક્ષા અને યજ્ઞો વિષ્ણુના શરીરરૂપ છે. ^{૪૧} એ વિષ્ણુ જ સઘળા દેવતાઓનો સ્વામી, દૈત્યોનો શત્રુ અને ગુપ્ત રહેનાર છે. બ્રહ્મા અને સદાશિવ સહિત સર્વ દેવતાઓનું મૂળ પણ એ જ છે. માટે બ્રાહ્મણ ઋષિઓને મારવા એ જ વિષ્ણુના વધનો ઉપાય છે. ^{૪૨} શુકદેવજી કહે છે કાળપાશથી ઘેરાયેલા અને દુષ્ટ બુદ્ધિવાળા અસુર કંસે આ પ્રમાણે દુષ્ટ મંત્રીઓની સાથે વિચાર કરીને બ્રાહ્મણોની હિંસાને પોતાના હિતરૂપ માની, ઈચ્છામાં આવે તેવાં રૂપ ધરનારા અને બીજાનો નાશ જ જેઓને વહાલો

તે વૈ રજઃપ્રકૃતયસ્તમસા મૂઢચેતસઃ । સતાં વિદ્વેષમાચેરુરારાદાગતમૃત્યવઃ ॥૪૫
આયુઃ શ્રિયં યશો ધર્મં લોકાનાશિષ એવ ચ । હન્તિ શ્રેયાંસિ સર્વાણિ પુંસો મહદતિક્રમઃ ॥૪૬

ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં દશમસ્કન્ધે પૂર્વાર્ધે

ચતુર્થોઽધ્યાયઃ ૧૪

અથ પદ્મમોઽધ્યાયઃ (૫)

શ્રીશુકઉવાચ -

નંદસ્ત્વાત્મજ ઉત્પન્ને જાતાહ્લાદો મહામનાઃ । આહૂય વિપ્રાન્વેદજ્ઞાન્ સ્નાતઃ શુચિરલંકૃતઃ ॥૧
વાચયિત્વા સ્વસ્ત્યયનં જાતકર્માત્મજસ્ય વૈ । કારયામાસ વિધિવત્ પિતૃદેવાર્ચનં તથા ॥૨
ધેનૂનાં નિયુતે પ્રાદાદ્ વિપ્રેભ્યઃ સમલંકૃતે । તિલાદ્રીન્ સસ રત્નોઘશાતકૌમ્ભામ્બરાવૃતાન્ ॥૩
કાલેન સ્નાનશૌચાભ્યાં સંસ્કારૈસ્તપસેજ્યયા । શુદ્ધ્યન્તિ દાનૈઃ સન્તુષ્ટ્યા દ્રવ્યાણ્યાત્માઽઽત્મવિદ્યાયા
સૌમઙ્ગલ્યગિરો વિપ્રાઃ સૂતમાગધવન્દિનઃ । ગાયકાશ્ચ જગુર્નેદુર્ભેર્યો દુન્દુભયો મુહુઃ ॥૫

હતો એવા દૈત્યોને સર્વ દિશાઓમાં સાધુલોકોનો નાશ કરી નાખવાની આજ્ઞા કરીને કંસ પોતાના ઘરમાં ગયો. ^{૪૩-૪૪} રજોગુણી સ્વભાવવાળા, તમોગુણથી મૂઢ બુદ્ધિવાળા અને જેઓનું મોત સમીપમાં આવ્યું હતું એવા દૈત્યો સત્પુરુષોનો દ્વેષ કરવા લાગ્યા. ^{૪૫} મહાત્મા લોકોનો અપરાધ કરવાથી પુરુષનાં આયુષ્ય, લક્ષ્મી, યશ, ધર્મ, શુભલોક, સુખ અને સર્વ પ્રકારના કલ્યાણનો નાશ થાય છે. ^{૪૬}

ઇતિ શ્રીમદ્ મહાપુરાણ ભાગવતના દશમ સ્કંધનો ચોથો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

અધ્યાય ૫

શ્રીકૃષ્ણના જન્મથી નંદજીએ કરેલો મહોત્સવ.

શુકદેવજી કહે છે- પુત્રનો જન્મ થવાથી આનંદ પામેલા ઉદાર મનના નંદરાયે તો સ્નાન કરી, પવિત્ર થઈ, શણગાર ધરી, ભવિષ્યવેત્તા બ્રાહ્મણોને બોલાવી પુત્રનું સ્વસ્તિવાચન કરાવીને જાતકર્મ સંસ્કાર કરાવ્યો, અને પિતૃ તથા દેવતાઓનું પૂજન કરાવ્યું. ^{૧-૨} બ્રાહ્મણોને શણગારેલી બે લાખ ગાયો અને રત્ન સમૂહ તથા સોનેરી વસ્ત્રોથી વીંટેલા સાત તિલપર્વતો આપ્યા. ^૩ “પૃથ્વી આદિ પદાર્થ કાળથી પવિત્ર થાય છે, દેહાદિક સ્નાનથી, બીજી કેટલીક વસ્તુ કેવળ ધોવાથી પવિત્ર થાય છે, ગર્ભાદિક સંસ્કારોથી પવિત્ર થાય છે. ઈન્દ્રિયાદિક તપથી, બ્રાહ્મણાદિક યજ્ઞ કરવાથી, ધન દાનથી, મન સંતોષથી અને આત્મા બ્રહ્મવિદ્યાથી

વ્રજઃ સમ્મૃષ્ટસંસિક્તદ્વારાજિરગૃહાન્તરઃ । ચિત્રધ્વજપતાકાસ્ત્રકૈલપલ્લવતોરણૈઃ ॥૬
 ગાવો વૃષા વત્સતરા હરિદ્રાતૈલરૂષિતાઃ । વિચિત્રધાતુબર્હસ્ત્રગ્વસ્ત્રકાચ્ચનમાલિનઃ ॥૭
 મહાહૃવસ્ત્રાભરણકચ્ચુકોષ્ઠીષભૂષિતાઃ । ગોપાઃ સમાયયૂ રાજન્ ! નાનોપાયનપાણયઃ ॥૮
 ગોપ્યશ્ચાકર્ણ્ય મુદિતા યશોદાયાઃ સુતોદ્ભવમ્ । આત્માનં બૂષયાચ્ચકુર્વસ્ત્રાકલ્પાઞ્જનાદિભિઃ
 નવકુહ્લુમકિઞ્જલ્કમુખપદ્મજભૂતયઃ । બલિભિસ્ત્વરિતં જમ્મુઃ પૃથુશ્રોણ્યશ્ચલત્કુચાઃ ॥૧૦
 ગોપ્યઃ સુમૃષ્ટમણિકુણ્ડલનિષ્કકઠ્ઠચશ્ચિત્રામ્બરાઃ પથિ શિખાચ્યુતમાલ્યવર્ષાઃ ।
 નન્દાલયં સવલયા વ્રજતીર્વિરેજુર્વ્યાલોલકુણ્ડલપયોધરહારશોભાઃ ॥૧૧
 તા આશિષઃ પ્રયુઞ્જાનાશ્ચિરં પાહીતિ બાલકે । હરિદ્રાચૂર્ણતૈલાદ્ધિઃ સિઞ્ચન્ત્યો જનમુજ્જગુઃ ૧૨
 અવાદ્યન્ત વિચિત્રાણિ વાદિત્રાણિ મહોત્સવે । કૃષ્ણો વિશ્વેશ્વરેઽનન્તે નન્દસ્ય વ્રજમાગતે ॥૧૩
 ગોપાઃ પરસ્પરં હ્રષ્ટા દધિક્ષીરઘૃતામ્બુભિઃ । આસિઞ્ચન્તો વિલિમ્પન્તો નવનીતૈશ્ચ ચિક્ષિપુઃ ॥૧૪

પવિત્ર થાય છે.”^૪ બ્રાહ્મણો, સૂત, માગધ અને બંદિજનો આશીર્વાદનાં વચન બોલવા લાગ્યા.^૫ વ્રજમાં દ્વાર, આંગણાં અને ઘરોના અંદરના ભાગો સ્વચ્છ કરવામાં આવ્યા અને જળ છાંટી દીધાં. વિચિત્ર ધજા અને પતાકાઓની હારો લગાવવામાં આવી. વસ્ત્રો અને પાંદડાંનાં તોરણોની શોભા અતિશય વધારવામાં આવી.^૬ ગાયો, બળદો તથા નાનાં વાછરડાંઓને તેલ હળદર ચોપડી જુદા જુદા પ્રકારના ધાતુ, પુષ્પની માળા, વસ્ત્ર તથા સુવર્ણના અલંકારોથી શણગારેલા હતા.^૭ ઘણા મૂલ્યવાળાં વસ્ત્ર, આભૂષણ, કંચુક તથા પાઘડીઓથી શોભતા ગોવાળિયા તરેહ તરેહની ભેટ લઈને નંદરાયને ઘેર આવ્યા.^૮ યશોદાને પુત્ર આવ્યો સાંભળી રાજી થયેલી ગોપીઓ વસ્ત્ર, આભૂષણ અને અંજન આદિથી પોતાનાં શરીરને શણગારવા લાગી.^૯ નવીન કેશર લાગવાથી શોભતાં મુખવાળી, મોટા નિતંબવાળી અને હાલતા સ્તનવાળી ગોપીઓ ભેટો લઈને ઉતાવળથી નંદરાયને ઘેર જવા લાગી.^{૧૦} જે ગોપીઓએ કાનમાં સ્વચ્છ રત્ન જડીત કુંડળ પહેર્યાં હતાં, કંઠમાં હાર ધારણ કર્યાં હતા, હાથમાં કંકણ પહેર્યાં હતાં, શરીરમાં વિચિત્ર વસ્ત્ર પહેર્યાં હતાં અને જેઓના ચોટલામાંથી માર્ગમાં ફૂલપાંખડીઓની વૃષ્ટિ થતી હતી, તેઓ નંદરાયને ઘેર જતી સમયે હાલતાં કુંડળ અને સ્તન અને હારની શોભાથી બહુ જ દીપતી હતી.^{૧૧} “ઘણા કાળ સુધી રક્ષા કરો” એમ બાળકને આશીર્વાદ આપતી અને હળદરનાં ચૂર્ણ તથા તેલવાળાં પાણીથી લોકોને ભીંજાવતી તે ગોપીઓ ગીત ગાતી હતી.^{૧૨} જગતના નાથ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન વ્રજમાં પધારતાં એ મહોત્સવમાં વિચિત્ર વાજાં વાગતાં હતાં.^{૧૩} રાજી થયેલા અને એક બીજા ઉપર

નન્દો મહામનાસ્તેભ્યો વાસોઽલક્ષ્મરગોધનમ્ । સૂતમાગધવન્દિભ્યો યેઽન્યે વિદ્યોપજીવિનઃ ॥૧૫
 તૈસ્તૈઃ કામૈરદીનાત્મા યથોચિતમપૂજયત્ । વિષ્ણોરાધનાર્થાય સ્વપુત્રસ્યોદયાય ચ ॥૧૬
 રોહિણી ચ મહાભાગા નન્દગોપાભિનન્દિતા । વ્યચરદ્ દિવ્યવાસઃસ્ત્રક્ષ્ણઠાભરણભૂષિતા ॥૧૭
 તત આરભ્ય નન્દસ્ય વ્રજઃ સર્વસમૃદ્ધિમાન્ । હરેર્નિવાસાત્મગુણૈ રમાક્રીડમભૂતૃપ્! ॥૧૮
 ગોપાન્ ગોકુલરક્ષાયાં નિરુપ્ય મથુરાં ગતઃ । નન્દઃ કંસસ્ય વાર્ષિક્યં કરં દાતું કુરુદ્વહ ॥૧૯
 વસુદેવ ઉપશ્રુત્ય ભ્રાતરં નન્દમાગતમ્ । જ્ઞાત્વા દત્તકરં રાજ્ઞે યયૌ તદવમોચનમ્ ॥૨૦
 તં દૃષ્ટ્વા સહસોત્થાય દેહઃ પ્રાણમિવાગતમ્ । પ્રીતઃ પ્રિયતમં દોર્ભ્યાં સસ્વજે પ્રેમવિહ્વલઃ ॥૨૧
 પૂજિતઃ સુખમાસીનઃ પૃષ્ટ્વાનામયમાદૃતઃ । પ્રસક્તધીઃ સ્વાત્મજયોરિદમાહ વિશામ્પતે! ॥૨૨
 દિષ્ટ્યા ભ્રાતઃ પ્રવયસ ઇદાનીમપ્રજસ્ય તે । પ્રજાશાયા નિવૃત્તસ્ય પ્રજા યત્ સમપદ્યત ॥૨૩
 દિષ્ટ્યા સંસારચક્રેઽસ્મિન્ વર્તમાનઃ પુનર્ભવઃ । ઉપલબ્ધો ભવાનદ્ય દુર્લભં પ્રિયદર્શનમ્ ॥૨૪

ધી દૂધ અને જળ રેડતા તથા માખણનું લેપન કરતા ગોવાળિયાઓ એક બીજા ઉપર દહીં નાખવા લાગ્યા.^{૧૪} ઉદાર મનના નંદરાયે સૂત, માગધ, બંદિજનો અને બીજા પણ જેઓ વિદ્યોપજીવી હતા તેઓને વસ્ત્ર, અલંકાર, ગાયો અને ધન આપ્યાં.^{૧૫} મોટા મનવાળા નંદરાયે વિષ્ણુની આરાધનાને માટે અને પોતાના કલ્યાણ સારુ યથાયોગ્ય રીતે ઘણા ઘણા પદાર્થોથી સૌની પૂજા કરી.^{૧૬} નંદરાયે માન આપેલાં મહાભાગ્યશાળી રોહિણી દિવ્ય વસ્ત્ર, માળા અને કંઠના આભૂષણોથી અલંકૃત થઈને એ મહોત્સવમાં ફરતાં હતાં.^{૧૭} ભગવાનના જન્મથી આરંભીને નંદજીનો વ્રજ સર્વે સમૃદ્ધિઓથી યુક્ત થયો હતો અને એ વ્રજ ભગવાનના નિવાસથી થયેલા સર્વને પ્રિય લાગવું, એ આદિક અસાધારણ ગુણોથી લક્ષ્મીજીને કીડા કરવાના સ્થળરૂપ થયો હતો.^{૧૮} પછી હે પરીક્ષિત રાજા! ગોકુળની રક્ષા કરવાની ગોવાળિયાઓને ભલામણ આપી, નંદરાય કંસને વાર્ષિક કર દેવા સારુ મથુરામાં ગયા.^{૧૯} કંસને આપેલો છે વાર્ષિક કર જેમણે એવા પોતાના પરમમિત્ર નંદરાયને આવેલા જાણીને વસુદેવ નંદજીના ઉતારે ગયા.^{૨૦} પ્રાણ આવતાંની સાથે જેમ દેહ ઊભો થાય, તેમ વસુદેવને આવ્યા જાણી તરત ઊભા થઈને પ્રેમથી વિવ્હળ થયેલા નંદરાયે પ્યારા મિત્ર વસુદેવનું આલિંગન કર્યું.^{૨૧} પૂજેલા અને સારી રીતે બેઠેલા અને જેનું મન પોતાના પુત્રોમાં લાગી રહ્યું હતું, એવા વસુદેવે આદરભાવથી આરોગ્ય પૂછી આ પ્રમાણે કહ્યું કે હે ભાઈ! વૃદ્ધ, પ્રજા રહિત અને પ્રજાની આશા પણ છોડી દીધી હતી એવા તમને હમણાં પુત્ર આવ્યો એ ઘણું સારુ થયું.^{૨૨-૨૩} વળી એ પણ બહુ આનંદની વાત છે કે આ સંસારરૂપી ચક્રમાં રહેલા તમે આજ

નૈકત્ર પ્રિયસંવાસઃ સુહૃદાં ચિત્રકર્મણામ્ । ઓધેન વ્યૂહ્યમાનાનાં પ્લવાનાં સ્ત્રોતસો યથા ॥૨૫
 ઘ્વચિત્ પશવ્યં નિરુજં ભૂર્યમ્બુતૃણવીરુધમ્ । બૃહદ્વનં તદધુના યત્રાસ્મે ત્વં સુહૃદૃતઃ ॥૨૬
 ભ્રાતર્મમ સુતઃ કચ્ચિન્માત્રા સહ ભવદ્વ્રજે । તાતં ભવન્તં મન્વાનો ભવદ્ભ્યામુપલાલિતઃ ૨૭
 પુંસસ્ત્રિવર્ગો વિહિતઃ સુહૃદો હ્યનુભાવિતઃ । ન તેષુ ક્લિશ્યમાનેષુ ત્રિવર્ગોઽર્થાય કલ્પતે ॥૨૮
 અહો તે દેવકી પુત્રાઃ કંસેન બહવો હતાઃ । એકાવશિષ્ટાવરજા કન્યા સાપિ દિવં ગતા ॥૨૯
 નૂનં હૃદૃષ્ટનિષ્ઠોઽયમદૃષ્ટપરમો જનઃ । અદૃષ્ટમાત્મનસ્તત્ત્વં યો વેદ ન સ મુહ્યતિ ॥૩૦

વસુદેવ ઉવાચ

કરો વૈ વાર્ષિકો દત્તો રાજ્ઞે દૃષ્ટા વયં ચ વઃ । નેહ સ્થેયં બહુતિથં સન્ન્યુત્પાતાશ્ચ ગોકુલે ॥૩૧

શ્રીશુક ઉવાચ -

ઇતિ નન્દાદયો ગોપાઃ પ્રોક્તાસ્તે શૌરિણા યયુઃ । અનોભિરનડુદ્યુકૈસ્તમનુજ્ઞાપ્ય ગોકુલમ્ ૩૨

ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં દશમસ્કન્ધે પૂર્વાર્ધે

નન્દવસુદેવસદ્ગમો નામ પદ્મમો ઽધ્યાયઃ ॥૫॥

ફરીવાર જન્મેલા પુત્ર જેવા જોવામાં આવ્યા, ખરેખર પ્રિયનું દર્શન દુર્લભ છે. ^{૨૪}
 પાણીના પ્રવાહથી તણાતાં ખડ અને કાષ આદિની સ્થિતિ જેમ એક ઠેકાણે રહેતી
 નથી, તેમ વિચિત્ર પ્રારબ્ધવાળાં સંબંધીઓનો પ્રિય સહવાસ પણ એક ઠેકાણે
 રહેતો નથી. ^{૨૫} જ્યાં તમે હમણાં સંબંધીઓથી વીંટાઈને રહ્યા છો, તે મોટું વન
 પશુઓને હિતકારી, રોગ રહિત અને જળ, ખડ તથા લતાઓની ઘણી સંપત્તિવાળું
 છે. ^{૨૬} હે ભાઈ ! જે મારો પુત્ર તેની માની સાથે તમારા વ્રજમાં રહ્યો છે અને તમને
 જ પિતા કરી માને છે તેને તમોએ સારી પેઠે રાખ્યો છે ને ? ^{૨૭} પુરુષના ધર્મ, અર્થ
 અને કામ જો પોતાના સંબંધીઓને ઉપયોગી થાય તો તે સફળ કહેવાય અને જો
 સંબંધીઓ કલેશ પામતાં હોય તો તે ધર્માદિક કશા ઉપયોગના નથી. ^{૨૮} નંદરાય
 કહે છે- અહો !!! દેવકીથી ઉત્પન્ન થયેલા તમારા ઘણા પુત્રો કંસે મારી નાખ્યા
 અને એક સૌથી નાની દીકરી રહી હતી તે પણ સ્વર્ગે ગઈ ! ^{૨૯} માણસોની નિષ્ઠા
 અવશ્ય ભાગ્ય ઉપર જ છે. તેથી પોતાના સુખ દુઃખનું કારણ ભાગ્ય જ છે. એમ
 જે સમજે તે કોઈ રીતે મુંઝાય નહીં. ^{૩૦}

વસુદેવ કહે છે- તમે પ્રતિવર્ષ આપવાનો કર રાજાને આપી દીધો અને અમોને
 પણ મળી ચૂક્યા છો. માટે હવે તમારે અહીં વધારે રહેવું યોગ્ય નથી, કેમકે
 ગોકુળમાં ઉત્પાત થતા હશે એમ માનું છું. ^{૩૧} શુકદેવજી કહે છે- આ પ્રમાણે

અથ ષષ્ઠોઽધ્યાયઃ (૬)

શ્રીશુક ઉવાચ -

નંદઃ પથિ વચઃ શૌરેર્ન મૃષેતિ વિચિન્તયન્ । હરિં જગામ શરણમુત્પાતાગમશક્લિતઃ ॥૧
 કંસેન પ્રહિતા ઘોરા પૂતના બાલઘાતિની । શિશૂંશ્ચાર નિઘન્તી પુરગ્રામવ્રજાદિષુ ॥૨
 ન યત્ર શ્રવણાદીનિ રક્ષોઘ્નાનિ સ્વકર્મસુ । કુર્વન્તિ સાત્વતાં ભર્તુર્યાતુધાન્યશ્ચ તત્ર હિ ॥૩
 સા યેચર્યેકદોષેત્ય પૂતના નન્દગોકુલમ્ । યોષિત્વા માયયાઽઽત્માનં પ્રાવિશત્ કામચારિણી ૪

તાં કેશબન્ધવ્યતિષક્તમલ્લિકાં બૃહન્નિતમ્બસ્તનકૃચ્છ્રમધ્યમામ્ ॥

સુવાસસં કમ્પિતકર્ણભૂષણત્વિષોલ્લસત્કુન્તલમણિડતાનનામ્ ॥૫ ॥

વલ્ગુસ્મિતાપાઙ્ગવિસર્ગવીક્ષિતૈર્મનો હરન્તીં વનિતાં વ્રજૌકસામ્ ।

અમંસતામ્બોજકરેણ રૂ પિર્ણીં ગોપ્યં શ્રિયઃ દ્રષ્ટમિવાગતાં પતિમ્ ॥૬ ॥

બાલગ્રહસ્ત્ર વિચિન્વતી શિશૂન્ યદુચ્છયા નન્દગૃહેઽસદન્તકમ્ ।

બાલં પ્રતિચ્છન્નિજોરુતેજસં દર્શં તલ્પેઽગ્નિમિવાહિતં ભસિ ॥૭ ॥

વસુદેવનું વચન સાંભળી નંદાદિક ગોવાળો બળદગાડાં જોડી વસુદેવની આજ્ઞા
 લઈ ગોકુળમાં ગયા. ^{૩૨}

ઇતિ શ્રીમદ્ મહાપુરાણ ભાગવતના દશમ સ્કંધનો પાંચમો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

અધ્યાય ૬

શ્રીકૃષ્ણે કરેલો પુત્રનાનો વધ.

વસુદેવનું વચન ખોટું ન હોય એમ માર્ગમાં વિચાર કરતા અને ઉત્પાત
 થવાની શંકા રાખતા નંદરાય ભગવાનનું ધ્યાન કરવા લાગ્યા. ^૧ કંસે મોકલેલી
 અને બાળકોને મારનારી પૂતના, પુર, ગામડાં અને વ્રજાદિકમાં બાળકોને મારતી
 મારતી ફરતી હતી. ^૨ ભગવદ્ગુણના શ્રવણ મનનાદિક જે છે એ રાક્ષસોને હણનાર
 છે, ભગવદ્ગુણના શ્રવણ મનનાદિક જ્યાં ન હોય તે સ્થળમાં રાક્ષસીઓ પોતાનું
 કામ કરી શકે છે. ^૩ આકાશમાં ફરનારી અને યથેષ્ટ રીતે ચાલનારી પૂતના એક
 દિવસ નંદરાયના વ્રજમાં આવીને માયાથી પોતાના શરીરનો કોઈ ઉત્તમ સ્ત્રી
 જેવો વેષ બનાવી અંદર પેઠી. ^૪ એના ચોટલામાં મલ્લિકાનાં ફૂલ ગૂંથેલાં હતાં.
 મોટા નિતંબ અને સ્તનના ભારથી કેડ લચકી જતી હતી. ઉત્તમ વસ્ત્ર પહેર્યાં હતાં,
 હાલતાં કુંડળની કાંતિને લીધે ઝળકતા કેશોથી મોટું શોભી રહ્યું હતું. ^૫ સુંદર મંદ
 હાસ્યથી યુક્ત અને નેત્રકટાક્ષથી ગોવાળોનાં મન હરાઈ ગયાં હતાં, તેથી કોઈ

વિબુદ્ધ્ય તાં બાલકમારિકાગ્રહં ચરાચરાત્માઽઽસ નિમીલિતેક્ષણઃ ।
 અનન્તમારોપયદઙ્કમન્તકં યથોરગં સુમમબુદ્ધિરજ્જુધીઃ ॥૮॥
 તાં તીક્ષ્ણાચિત્તામતિવામચેષ્ટિતાં વીક્ષ્યાન્તરા કોશપરિચ્છદાસિવત્ ।
 વરસ્ત્રિયં તત્પ્રભયા ચ ધર્ષિતે નિરીક્ષમાણે જનની હ્યતિષ્ટતામ્ ॥૯॥
 તસ્મિન્ સ્તનં દુર્જર્વીર્યમુલ્બળં ઘોરાઙ્કમાદાય શિશોર્દદાવથ ।
 ગાઠં કરાભ્યાં ભગવાન્ પ્રપીડ્ય તત્ પ્રાણૈઃ સમં રોષસમન્વિતોઽપિબત્ ॥૧૦॥
 સા મુચ્ચ મુચ્ચાલમિતિ પ્રભાષિણી નિષ્પીડ્યમાનાઃખિલજીવમર્મણિ ।
 વિવૃત્ય નેત્રે ચરણૌ ભુજૌ મુહુઃ પ્રસ્વિન્નગાત્રા ક્ષિપતી રુરોદ હ ॥૧૧॥
 તસ્યાઃ સ્વનેનાતિગભીરંહસા સાદ્રિર્મહી દ્યૌશ્ચ ચચાલ સગ્રહા ।
 રસા દિશશ્ચ પ્રતિનેદિરે જનાઃ પેતુઃ ક્ષિતૌ વજ્રનિપાતશઙ્કયા ॥૧૨॥

ગોવાળોએ તેને અટકાવી નહીં, અને હાથમાં કમળ હોવાથી તે ભગવાનનાં દર્શન સારુ દેહ ધરીને આવેલી લક્ષ્મી જેવી લાગતી હતી, તેથી ગોપીઓ પણ ચૂપ થઈ ગઈ. ^૬ બાળકોને શોધતી આવતી બાળગ્રહરૂપ પૂતનાએ, યદ્યદ્દેશથી નંદરાયના ઘરમાં સ્વાભાવિક મોટા તેજથી ઢંકાયેલ હોવાથી રાખથી ઢંકાયેલા અગ્નિની ઉપમા ધરાવનાર અને દુષ્ટ પ્રાણીઓના કાળરૂપ એવા તે બાળકને જોયા. ^૭ સ્થાવર જંગમોના આત્મારૂપ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન, તેને બાળકોને મારનારી પૂતના જાણીને નેત્ર મીંચી ગયા, પછી મૂર્ખ માણસ જેમ દોરડી સમજીને સૂતેલા સર્પને લઈ લે, તેમ તે પૂતનાએ પોતાના કાળરૂપ ભગવાનને પોતાના ખોળામાં લીધા. ^૮ મ્યાનમાં ઢાંકેલી તલવારની પેઠે ઉપરથી કોમળ અને અંદર બહુ જ તીક્ષ્ણ અને ભૂંડાં કામ કરનારી પૂતનાને ઘરની અંદર આવેલી જોઈ તથા તેને ઉત્તમ સ્ત્રી જાણીને રોહિણી અને યશોદા પણ તેની કાંતિથી મોહ પામી ગયાં હતાં, તેઓ કેવળ ઊભાં રહી જોયા કરતાં હતાં. ^૯ તે સ્થળમાં દુષ્ટ પૂતનાએ બાળક શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને ખોળામાં લઈ, તેમના મોઢામાં ભયંકર અને ન પચે એવા ઝેરથી ભરેલું પોતાનું સ્તન દીધું. ક્રોધવાળા ભગવાન એ સ્તનને બે હાથવડે બહુ જ દબાવીને તે પૂતનાના પ્રાણની સાથે પીવા લાગ્યા. ^{૧૦} સર્વ અંગોમાં પીડાતી પૂતના “મૂકી દે મૂકી દે” એમ બોલવા લાગી, આંખો ફાટી ગઈ, શરીરમાં પસીનો વળી ગયો, વારંવાર હાથ અને પગ પછાડતી રોવા લાગી. ^{૧૧} અત્યંત ગંભીર વેગવાળા તે પૂતનાના શબ્દથી પર્વત સહિત પૃથ્વી અને ગ્રહો સહિત આકાશ ચલાયમાન થઈ ગયાં. પાતાળ અને દિશાઓમાંથી પડવા પડ્યા અને વજ્ર પડવાની શંકાથી મનુષ્યો ધરતી ઉપર પડી

નિશાચરીત્યં વ્યથિતસ્તના વ્યસુર્વાદાય કેશાંશ્ચરણૌ ભુજાવપિ ।
 પ્રસાર્ય ગોષ્ઠે નિજરૂપમાસ્થિતા વજ્રાહતો વૃત્ર ઇવાપતઞ્ચપ! ॥૧૩॥

પતમાનોઽપિ તદ્દેહસ્ત્રિગવ્યૂત્યન્તરદ્રુમાન્ । ચૂર્ણયામાસ રાજેન્દ્ર! મહદાસીત્તદ્દુતમ્ ॥૧૪॥
 ઈષામાત્રોગ્રદંષ્ટ્રાસ્યં ગિરિકન્દરનાસિકમ્ । ગણ્ડશૈલસ્તનં રૌદ્રં પ્રકીર્ણારુણમૂર્ધંજમ્ ॥૧૫॥
 અન્ધકૂપગભીરાક્ષં પુલિનારોહભીષણમ્ । બદ્ધસેતુભુજોર્વૈદ્ધિ શૂન્યતોયહ્નોદરમ્ ॥૧૬॥
 સન્ત્રસુઃ સ્મ તદ્ વીક્ષ્ય ગોપા ગોપ્યઃ કલેવરમ્ । પૂર્વં તુ તન્નિઃસ્વનિતભિન્નહૃત્કર્ણમસ્તકાઃ ૧૭
 બાલં ચ તસ્યા ડસિ ક્રીડન્તમકુતોભયમ્ । ગોપ્યસ્તૂર્ણં સમખ્યેત્ય જગૃહુર્જાતસમ્ભ્રમાઃ ॥૧૮॥
 યશોદારોહિણીભ્યાં તાઃ સમં બાલસ્ય સર્વતઃ । રક્ષાં વિદધિરે સમ્યગ્ગોપુચ્છ્મ્રમણાદિભિઃ ૧૯
 ગોમૂત્રેણ સ્નાપયિત્વા પુનર્ગૌરજસાર્ધકમ્ । રક્ષાં ચક્રુશ્ચ શકૃતા દ્વાદશાઙ્ગેષુ નામભિઃ ॥૨૦॥
 ગોપ્યઃ સંસ્પૃષ્ટસલિલા અઙ્ગેષુ કરયોઃ પૃથક્ । ન્યસ્યાત્મન્યથ બાલસ્ય બીજન્યાસમકુર્વત ૨૧
 અવ્યાદજોઽદ્ધિ મળિમાંસ્તવ જાન્વથોરુ યજ્ઞોઽચ્યુતઃ કટિતટં જઠરં હયાસ્યઃ ।
 હૃત્ કેશવસ્ત્વદુર ઈશ ઇનસ્તુ કળ્પં વિષ્ણુર્ભુજં મુખમુરુક્રમ ઈશ્વરઃ કમ્ ॥૨૨॥

ગયાં. ^{૧૨} આ પ્રમાણે સ્તનમાં વ્યથા થતાં મરણ સમયે પોતાનું પ્રથમનું રૂપ ધરીને એ રાક્ષસી વજ્રથી મરણ પામેલા વૃત્રાસુરની પેઠે વ્રજમાં પડી. મરણ પામેલી એ રાક્ષસીનું મોઢું ફાટી ગયું હતું. કેશ છૂટી ગયા અને પગ તથા હાથ લાંબા થઈ ગયા હતા. ^{૧૩} હે પરીક્ષિત રાજા! એ પૂતનાનો દેહ પડતાં પડતાં છ ગાઉની અંદરનાં વૃક્ષોનો ભૂકો કરી નાખ્યો, આવું એક મોઢું આશ્ચર્ય થયું. ^{૧૪} એ ભયંકર પૂતનાના મોઢામાં હળના જેવી લાંબી અને ઉગ્ર દાઢો હતી, નાક પર્વતની ગુફા જેવું હતું, સ્તન પર્વતમાંથી પડેલા મોટા પથ્થરા જેવડા હતા, કેશ વીખરાએલા અને રાતા હતા. ^{૧૫} આંખો અંધારા કૂવા જેવી ઊંડી હતી, નિતંબ નદીના કાંઠા જેવા ભયંકર હતા, હાથ, સાથળ અને પગ જાણે સડક બાંધી હોય એવા હતા, પેટ પાણી વગરના ધરા જેવું હતું. ^{૧૬} ગોવાળિયા અને ગોપીઓનાં હૃદય, કાન અને માથાં પ્રથમ જ પૂતનાના શબ્દથી જાણે ફાટી ગયાં હોય તેવાં થઈ ગયાં હતાં એવી પૂતનાના શરીરને જોઈ ત્રાસ પામ્યા. ^{૧૭} ગોપીઓએ ઘણા સંભ્રમથી તુરત આવીને પૂતનાની છાતી ઉપર નિર્ભય રીતે રમતા બાળક એવા ભગવાનને તેડી લીધા. ^{૧૮} યશોદા અને રોહિણીની સાથે તે સઘળી ગોપીઓએ તે બાળક ઉપર ગાયનાં પૂંછ ફેરવવા આદિ ક્રિયાઓથી સારી રીતે રક્ષા કરી. ^{૧૯} બાળકને ગોમૂત્રથી, ગાયની રજથી અને ગાયનાં છાણથી નવરાવી, તેનાં બાર અંગોમાં ભગવાનનાં નામોથી રક્ષા કરી. ^{૨૦} પછી કાંઈક ધારણા મળતાં ગોપીઓએ આચમન લઈને પોતાના શરીરમાં

ચક્રચગ્રતઃ સહગદો હરિરસ્તુ પશ્ચાત્ ત્વત્પાશ્ચયોર્ધનુરસી મધુહાજનશ્ચ ।

કોળેષુ શઙ્ખ ઝરુગાય ઉપર્યુપેન્દ્રસ્તાક્ષર્યઃ ક્ષિતૌ હલધરઃ પુરુષઃ સમન્તાત્ ॥૨૩॥

ઇન્દ્રિયાણિ હૃષીકેશઃ પ્રાણાન્ નારાયણોઽવતુ । શ્વેતદ્વીપપતિશ્ચિત્તં મનો યોગેશ્વરોઽવતુ ॥૨૪

પૃશ્નિગર્ભસ્તુ તે બુદ્ધિમાત્માનં ભગવાન્ પરઃ । ક્રીડન્તં પાતુ ગોવિન્દઃ શયાનં પાતુ માધવઃ ૨૫

વ્રજન્તમવ્યાદ્ વૈકુણ્ઠ આસીનં ત્વાં શ્રિયઃ પતિઃ । ભુઙ્ગાનં યજ્ઞભુક્ પાતુ સર્વગ્રહભયઙ્કરઃ ૨૬

ડાકિન્યો યાતુધાન્યશ્ચ કૂષ્માણ્ડા યેઽર્ભકગ્રહાઃ । ભૂતપ્રેતપિશાચાશ્ચ યક્ષરક્ષોવિનાયકાઃ ૨૭

કોટરા રેવતી જ્યેષ્ઠા પૂતના માતૃકાદયઃ । ઝન્માદા યે હ્યપસ્મારા દેહપ્રાણેન્દ્રિયદ્રુહઃ ॥૨૮

સ્વપ્નદૃષ્ટા મહોત્પાતા વૃદ્ધબાલગ્રહાશ્ચ યે । સર્વે નશ્યન્તુ તે વિષ્ણોર્નામગ્રહણભીરવઃ ॥૨૯

શ્રીશુક ઉવાચ -

ઇતિ પ્રણયબદ્ધાભિર્ગોપીભિઃ કૃતરક્ષણમ્ । પાયયિત્વા સ્તનં માતા સંન્યવેશયદાત્મજમ્ ॥૩૦

પ્રથમ અંગન્યાસ તથા કરન્યાસ પૃથક્ પૃથક્ કરીને પછી બાળકના અંગમાં પણ બીજાન્યાસ કર્યો.^{૨૧} અજ ભગવાન તારા પગની, મણિમાન્ તારા ગોઠણની, યજ્ઞનારાયણ તારા સાથળની, અચ્યુત કટિની, હયગ્રીવ પેટની, કેશવ હૃદયની, ઈશ તારા વક્ષસ્થળની, ઈન્દ્ર કંઠની, વિષ્ણુ ભુજાઓની, ઉરુક્રમ મુખની અને ઈશ્વર મસ્તકની રક્ષા કરજો.^{૨૨} ચક્ર ધરનારા ભગવાન તારી આગળ રહેજો, ગદા ધરનારા ભગવાન તારી પાછળ રહેજો, ધનુષ ધરનારા મધુહ ભગવાન અને ખડ્ગ ધરનારા અજન ભગવાન તારાં બે પડખામાં રહેજો, શંખ ધરનારા ઉરુગાય ભગવાન તારા ચારે ખૂણામાં રહેજો, ઉપેન્દ્ર ભગવાન ઉપર રહેજો, તાક્ષર્ય ભગવાન નીચે રહેજો, હળધર ભગવાન સઘળી કોર રહેજો.^{૨૩} ઋષિકેશ ભગવાન ઈન્દ્રિયોની રક્ષા કરજો, નારાયણ પ્રાણની રક્ષા કરજો, શ્વેતદ્વીપપતિ ભગવાન ચિત્તનું રક્ષણ કરજો, યોગેશ્વર ભગવાન મનનું રક્ષણ કરજો.^{૨૪} પૃશ્નિગર્ભ ભગવાન તારી બુદ્ધિની અને પર ભગવાન તારા અહંકારની રક્ષા કરજો, રમતાં ગોવિંદ ભગવાન, સૂતાં માધવ ભગવાન, ચાલતાં વૈકુંઠ ભગવાન, બેસતાં લક્ષ્મીના પતિ, અને જમતાં યજ્ઞભોક્તા ભગવાન તારી રક્ષા કરજો, કે જે સર્વ ગ્રહોને ત્રાસ ઉપજાવે એવા છે.^{૨૫-૨૬} ડાકણો, રાક્ષસીઓ, કુખ્માંડ, બાળગ્રહ, ભૂત, પ્રેત, પિશાચ, યક્ષ, રાક્ષસ, વિનાયક, કોટરા, રેવતી, જ્યેષ્ઠા, પૂતના, માતૃકાદિક, ઝન્માદ, અપસ્માર અને બીજા પણ જેઓ દેહ, પ્રાણ તથા ઈન્દ્રિયોનો દ્રોહ કરનારા છે તેઓ સઘળા નાશ પામજો. સ્વપ્નમાં દેખેલા મોટા ઉત્પાત અને વૃદ્ધ તથા બાળકના ગ્રહો, કે જેઓ વિષ્ણુનું નામ લેવાથી બીએ છે, તેઓ સઘળા

તાવન્નન્દાદયો ગોપા મથુરાયા વ્રજં ગતાઃ । વિલોક્ય પૂતનાદેહં બભૂવુરતિવિસ્મિતાઃ ॥૩૧

નૂનં બતર્ષિઃ સંજાતો યોગેશો વા સમાસ સઃ । સ એવ દૃષ્ટો હ્યુત્પાતો યદાહાનકદુન્દુભિઃ ॥૩૨

કલેવરં પરશુભિશ્ચિત્ત્વા તત્તે વ્રજૌકસઃ । દૂરે ક્ષિપ્ત્વાવયવશો ન્યદહન્ કાષ્ઠધિષ્ઠિતમ્ ॥૩૩

દહ્યામાનસ્ય દેહસ્ય ધૂમશ્ચાગુરુસૌરભઃ । ઉત્થિતઃ કૃષ્ણાનિર્ભુક્તસપદ્યાહતપામ્પનઃ ॥૩૪

પૂતના લોકબાલઘ્ની રાક્ષસી રુધિરાણના । જિઘાંસયાપિ હરયે સ્તનં દત્ત્વાઽઽપ સદ્ગતિમ્ ૩૫

કિં પુનઃ શ્રદ્ધયા ભક્ત્યા કૃષ્ણાય પરમાત્મને । યચ્છન્ પ્રિયતમં કિં નુ રક્તાસ્તન્માતરો યથા ૩૬

પદ્મ્યાં ભક્તહૃદિસ્થાભ્યાં વન્દ્યાભ્યાં લોકવન્દિતૈઃ । અઙ્ગં યસ્યાઃ સમાક્રમ્ય ભગવાનપિબત્ સ્તનમ્

યાતુધાન્યપિ સા સ્વર્ગમવાપ જનનીગતિમ્ । કૃષ્ણાભુક્તસ્તનક્ષીરાઃ કિમુ ગાવો નુ માતરઃ ૩૮

પયાંસિ યાસામપિબત્ પુત્રસ્ત્રેહસ્તુતાન્યલમ્ । ભગવાન્ દેવકીપુત્રઃ કૈવલ્યાદ્યખિલપ્રદઃ ॥૩૯

તાસામવિરતં કૃષ્ણો કુર્વતીનાં સુતેક્ષણમ્ । ન પુનઃ કલ્પતે રાજન્ સંસારોઽજ્ઞાનસમ્ભવઃ ॥૪૦

તારી પાસેથી જતા રહેજો.^{૨૭-૨૮} આ પ્રમાણે સ્નેહથી બંધાએલી ગોપીઓએ જેની રક્ષા કરી, એવા પુત્રને યશોદાએ સ્તનપાન કરાવીને સુવાડ્યા.^{૩૦} તેટલામાં મથુરાથી વ્રજમાં આવેલા નંદાદિક ગોવાળિયાઓ પૂતનાના શબને જોઈને બહુ જ વિસ્મય પામ્યા અને કહેવા લાગ્યા કે વસુદેવ તો અવશ્ય ઋષિ કે યોગેશ્વર જન્મેલ છે. કેમકે, તેમણે જેવું કહ્યું હતું તેવો જ ઉત્પાત જોવામાં આવ્યો.^{૩૧-૩૨} પછી તે ગોવાળોએ પૂતનાના શરીરને કુહાડાઓથી કાપી, સઘળા અવયવોને દૂર ફેંકી, બાકીના ભાગને લાકડાંઓમાં નાખીને બાળી નાખ્યો.^{૩૩} ભગવાને ઉપભોગ કર્યો હોવાથી જેનાં પાપ તુરત નાશ પામી ગયાં, એવો એ પૂતનાનો દેહ બળતાં તેમાંથી અગરુના જેવો સુગંધી ધુમાડો નીકળ્યો.^{૩૪} બાળકોને હણનારી અને રુધિરનું ભક્ષણ કરનારી પૂતના મારી નાખવાની ઈચ્છાથી પણ ભગવાનને ધવરાવીને મુક્તિ પામી ગઈ, તો પછી શ્રદ્ધાથી અને ભક્તિથી શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને પ્રિય વસ્તુનું અર્પણ કરનારો માણસ મોક્ષ પામે તેમાં તો કહેવું જ શું? જે ગાયો વત્સાહરણની લીલામાં ભગવાનની માતાઓ થઈ હતી તેઓ પણ મુક્તિ પામી છે.^{૩૫-૩૬} ભક્તોના હૃદયમાં રહેનાર અને લોકવંદિત દેવતાઓએ પણ વંદન કરવા યોગ્ય, એવાં ચરણથી જે પૂતનાના અંગને દબાવીને ભગવાને સ્તનપાન કર્યું, તે રાક્ષસી પૂતના પણ તેમની માને લાયક ગતિને પામી ગઈ, ત્યારે ગાયો અને ગોપીઓ કે જેઓના દૂધને ભગવાન પીતા હતા તેઓને સદ્ગતિની પ્રાપ્તિ થાય તેમાં શું કહેવું? ^{૩૭-૩૮} પુત્રના સ્નેહને લીધે પાનો આવવાથી બહુ જ ઝરતાં જે માતાઓના દૂધને દેવકીના પુત્ર અને મોક્ષાદિક સર્વ પુરુષાર્થ આપનારા ભગવાને પીધાં, તે માતાઓ કે જેઓ

કટધૂમસ્ય સૌરભ્યમવઘાય વ્રજૌકસઃ । કિમિદં કુત એવેતિ વદન્તો વ્રજમાયયુઃ ॥૪૧
તે તત્ર વર્ણિતં ગોપૈઃ પૂતનાગમનાદિકમ્ । શ્રુત્વા તન્નિધનં સ્વસ્તિ શિશોશ્ચાસન્ સુવિસ્મિતાઃ ॥
નન્દઃ સ્વપુત્રમાદાય પ્રેત્યાગતમુદારધીઃ । મૂર્ધ્ન્યુપાઘાય પરમાં મુદં લેભે કુરુદ્રહ! ॥૪૩
ય એતત્ પૂતનામોક્ષં કૃષ્ણસ્યાર્થકમદ્ભુતમ્ । શૃણુયાચ્છ્રદ્ધયા મર્ત્યો ગોવિન્દે લભતે રતિમ્ ૪૪
इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्धे पूर्वार्धे

षष्ठेऽध्यायः ॥६॥

अथ सप्तमोऽध्यायः (७)

રાજોવાચ

येन येनावतारेण भगवान् हरिरीश्वरः । करोति कर्णरम्याणि मनोज्ञानि च नः प्रभो! ॥१
यच्छृण्वतोऽपैत्यरतिर्वितृष्णा सत्त्वं च शुद्ध्यत्यचिरेण पुंसः ।
भक्तिर्हरौ तत्पुरुषे च सख्यं तदेव हारं वद मन्यसे चेत् ॥२॥

નિરંતર ભગવાનમાં પુત્ર દ્રષ્ટિ રાખતી હતી, તે માતાઓને અજ્ઞાનથી થતો સંસારનો ફેરો બીજીવાર થવો ન જ સંભવે. ^{૩૯-૪૦} જે વ્રજવાસીઓ પૂતનાના આવ્યા પહેલાં ગાયો ચારવા નીકળીગયા હતા, તે વ્રજવાસીઓ શબના ધુમાડાના સુગંધને સુંઘી ‘આ શું અને શાથી થયું?’ એમ બોલતા વ્રજમાં આવ્યા. ^{૪૧} તેઓ વ્રજમાં ગોવાળીના કહેવાથી પૂતનાનું આવવું અને તેનું મરણ અને તેથી બાળકનું કુશળ રહેવું, સાંભળીને બહુ જ વિસ્મય પામ્યા. ^{૪૨} હે રાજા! ઉદાર બુદ્ધિવાળા નંદરાય, જાણે મરી જઈને પાછા આવેલ હોય એવા પોતાના પુત્રને તેડી, તેનું માથું સુંઘી, પરમ આનંદ પામ્યા. ^{૪૩} જે માણસ પૂતનાને મોક્ષ આપવારૂપ આ શ્રીકૃષ્ણનાં અદ્ભુત બાળચરિત્રને શ્રદ્ધાથી સાંભળશે તેને ભગવાનમાં પ્રીતિ પ્રાપ્ત થશે. ^{૪૪}

इति श्रीमद् महापुराण भागवतना दशम स्कंधानो छठ्ठे अध्याय संपूर्ण.

અધ્યાય ૭

શ્રીકૃષ્ણે ગાડું ઊંઘું પાડ્યું તથા તૃણાવર્તનો નાશ કર્યો.

પરીક્ષિત રાજા કહે છે હે મહારાજ! જો કે ભગવાન જે જે અવતારથી જે જે ચરિત્ર કરે છે તે સઘળાં અમારા કાનને અને મનને ગમે છે, તો પણ ચરિત્રોને સાંભળવાથી પુરુષને મનની ગ્લાનિ તથા અનેક પ્રકારની તૃષ્ણા મટી જાય અને થોડા કાળમાં અંતઃકરણ શુદ્ધ થાય, ભગવાનમાં પ્રીતિ થાય અને વૈષ્ણવજન સાથે

अथान्यदपि कृष्णस्य तोकाचरितमद्भुतम् । मानुषं लोकमासाद्य तज्जातिमनुरुन्धतः ॥३

શ્રીશુક ઉવાચ -

कदाचिदौत्थानिककौतुकाप्लवे जन्मर्क्षयोगे समवेतयोषिताम् ।
वादित्रगीतद्विजमन्त्रवाचकैश्चकार सूनोरभिषेचनं सती ॥४॥
नन्दस्य पत्नी कृतमज्जनादिकं विप्रैः कृतस्वस्त्ययनं सुपूजितैः ।
अन्नाद्यवासःस्नग्भीष्टधेनुभिः संजातनिद्राक्षमशीशयच्छनैः ॥५॥
औत्थानिकौत्सुक्यमना मनस्विनी समागतान् पूजयती व्रजौकसः ।
नैवाशृणोद् वै रुदितं सुतस्य सा रुदन् स्तनार्थी चरणानुदक्षिपत् ॥६॥
अधः शयानस्य शिशोरनोऽल्पकप्रवालमृद्भ्रिहतं व्यवर्तत ।
विध्वस्तनानारसकुप्यभाजनं व्यत्यस्तचक्राक्षविभिन्नकूबरम् ॥७॥
दृष्ट्वा यशोदाप्रमुखा व्रजस्त्रिय औत्थानिके कर्मणि याः समागताः ।
नन्दादयश्चाद्भुतदर्शनाकुलाः कथं स्वयं वै शकटं विपर्यगात् ॥
इति ब्रुवन्तोऽतिविवादमोहिता जनाः समन्तात् परिवव्रुरार्तवत् ॥८॥

મૈત્રી થાય. આવું મનોહર ચરિત્રને કહેવું, જો તમે ઈષ્ટ માનતા હો તો કહો. ^{૧-૨}
અને મનુષ્ય દેહ ધરીને મનુષ્ય જાતિને અનુસરનારા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનું બીજું
પણ અદ્ભુત બાળ ચરિત્ર કહો. ^૩

શુકદેવજી કહે છે એક દિવસે ભગવાન પડખું ફેરવવા શીખ્યા તેના ઉત્સવનો અભિષેક કરવાનો હતો, અને તે જ દિવસે ભગવાનના જન્મ નક્ષત્રનો પણ યોગ હતો, તેથી એ મોટા સમારંભમાં મળેલી સ્ત્રીઓની વચમાં યશોદાએ વાજાં, ગીત અને બ્રાહ્મણોના મંત્ર સહિત સ્વસ્તિવાચનથી પોતાના પુત્રનો અભિષેક કર્યો. ^૪ ભગવાનને નવરાવ્યા અને અન્ન, વસ્ત્ર, માળાઓ, પ્રિય વસ્તુ તથા ગાયો આપીને પૂજેલા બ્રાહ્મણો પાસે સ્વસ્તિવાચન કરાવ્યું. પછી ભગવાનની આંખોમાં નિદ્રા આવતી જાણીને તેમને યશોદાએ ધીરેથી એક ગાડાની નીચે ઝોળીમાં પોઢાડ્યા. ^૫ ઉત્સવ સંબંધી ઉત્સાહમાં જ યશોદાનું મન લાગી રહ્યું હતું, અને તે આ ઉત્સવમાં આવેલા વ્રજવાસીઓનું સન્માન કરતાં હતાં તેથી યશોદાજીએ પુત્રનું રુદન સાંભળ્યું નહીં અને ભગવાને ધાવવાની ઈચ્છાથી રોતાં રોતાં પોતાના પગ ઊંચા કર્યા. ^૬ નીચે સૂતેલા બાળકના નાના અને કૂંપળિયાં સરખા કૂણા પગ વાગવાથી ગાડું ઊંઘું વળી ગયું. અનેક પ્રકારના રસોથી ભરેલાં કાંસા આદિ ધાતુઓનાં પાત્રો, કે જેઓ ગાડા ઉપર હતાં તે ભાંગી પડ્યાં અને પૈડાં ધરી તથા ધોંસરું પણ વીખાઈ ગયાં અને ઊંધાં પડ્યાં. ^૭ પડખું ફેરવવાના ઉત્સવમાં મળેલી યશોદા આદિ સ્ત્રીઓ

ઊચુરવ્યવસિતમતીન્ ગોપાન્ ગોપીશ્ચ બાલકાઃ । રુદતાનેન પાદેન ક્ષિપ્તમેતન્ન સંશયઃ ॥૧
 ન તે શ્રદ્ધધિરે ગોપા બાલભાષિતમિત્યુત । અપ્રમેયં બલં તસ્ય બાલકસ્ય ન તે વિદુઃ ॥૧૦
 રુદન્તં સુતમાદાય યશોદા ગ્રહશક્લિતા । કૃતસ્વસ્ત્યયનં વિપ્રૈઃ સૂક્તૈઃ સ્તનમપાયયત્ ॥૧૧
 પૂર્વવત્ સ્થાપિતં ગોપૈર્બલિભિઃ સપરિચ્છદમ્ । વિપ્રા હુત્વાઽર્ચ્યાઞ્ચકુર્દધ્યક્ષતકુશામ્બુભિઃ ૧૨
 યેઽસૂયાનૃતદમ્ભેર્ષ્યાર્હિંસામાનવિવર્જિતાઃ । ન તેષાં સત્યશીલાનામાશિષો વિફલાઃ કૃતાઃ ॥
 ઇતિ બાલકમાદાય સામર્ગ્યજુરુપાકૃતૈઃ । જલૈઃ પવિત્રૌષધિભિરભિષિચ્ય દ્વિજોત્તમૈઃ ॥૧૪
 વાચયિત્વા સ્વસ્ત્યયનં નન્દગોપઃ સમાહિતઃ । હુત્વા ચાગ્નિં દ્વિજાતિભ્યઃ પ્રાદાદન્નં મહાગુણમ્ ।
 ગાવઃ સર્વગુણોપેતા વાસઃ સ્ત્રગુક્મમાલિનીઃ । આત્મજાભ્યુદયાર્થાય પ્રાદાત્તે ચાન્વયુઞ્જત ॥
 વિપ્રા મન્વદિદો યુક્તાસ્તૈર્યાઃ પ્રોક્તાસ્તથાઽઽશિષઃ । તા નિષ્ફલા ભવિષ્યન્તિ ન કદાચિદપિ સ્ફુટમ્
 એકદાઽઽરોહમારૂઢં લાલયન્તી સુતં સતી । ગરિમાણં શિશોર્વૌઢું ન સેહે ગિરિકૂટવત્ ॥૧૮

અને નંદાદિક ગોવાળો અદ્ભુત બનાવ જોઈને વ્યાકુળ થઈ ગયા અને કહેવા
 લાગ્યા કે ‘ગાડું પોતાની મેળે કેમ ઊંધું વળ્યું ? એમ કહેતા અને વિવાદથી મોહ
 પામેલા સઘળા ગાડાંને ચોમેર ટોળું વળીને ઊભા. જેઓને નિશ્ચય થયો નહીં
 એવા ગોવળિયા અને ગોપીઓને છોકરાઓએ કહ્યું કે આ બાળકે રોતાં રોતાં
 પોતાના પગથી ગાડું ઊંધું નાખ્યું છે, એમાં કશો સંશય નથી. પરંતુ ગોવાળિયા
 ઓએ છોકરાંવાદમાં ગણીને તેઓની વાત સાચી માની નહીં; કેમકે એ બાળકના
 અપાર બળનું તેઓને જ્ઞાન ન હતું. ^{૧૦} યશોદાએ દુષ્ટ ગ્રહોની શંકાથી એ રુદન
 કરતા પુત્રને તેડી લઈને બ્રાહ્મણો પાસે વેદમંત્રથી સ્વસ્તિવાચન કરાવ્યું અને પછી
 સ્તનપાન કરાવ્યું. ^{૧૧} બળવાન ગોવાળોએ સરસામાન સહિત એ ગાડાને પાછું
 સવળું કર્યું. અને બ્રાહ્મણોએ ગ્રહાદિકના હોમ કરીને દહીં તથા જળથી પૂજન
 કર્યું. ^{૧૨} જેઓ અસૂયા, (ગુણમાં દોષ પ્રકટ કરવા) ખોટું ભાષણ, દંભ, ઈર્ષ્યા,
 હિંસા અને અભિમાનથી રહિત તથા સત્ય સ્વભાવવાળા હોય છે, તેઓએ આપેલા
 આશીર્વાદ વ્યર્થ થાય જ નહીં. ^{૧૩} એમ ધારી સાવધાન મનવાળા નંદરાયે ઉત્તમ
 બ્રાહ્મણોની પાસે સામવેદ, ઋગ્વેદ તથા યજુર્વેદના મંત્રોથી સંસ્કાર પમાડેલા અને
 પવિત્ર ઔષધિવાળા જળથી પુત્રનો અભિષેક તથા સ્વસ્તિવાચન કરાવ્યાં. ^{૧૪} પછી
 અગ્નિમાં હોમ કરાવીને નંદરાયે ઉત્તમ ગુણવાળું અન્ન બ્રાહ્મણોને જમાડ્યું. ^{૧૫}
 સઘળા ગુણવાળી અને વસ્ત્ર, પુષ્પની માળા તથા સોનાની માળાવાળી ગાયો પુત્રના
 કલ્યાણને અર્થે બ્રાહ્મણોને આપી. અને બ્રાહ્મણોએ આશીર્વાદ દીધા. ^{૧૬} મંત્ર
 જાણનારા યોગ્ય બ્રાહ્મણોએ જે આશીર્વાદ આપ્યા હોય તે તે પ્રમાણે જ થાય, કદી

ભૂમૌ નિધાય તં ગોપી વિસ્મિતા ભારપીડિતા । મહાપુરુષમાદધ્યૌ જગતામાસ કર્મસુ ॥૧૯
 દૈત્યો નામ્ના તૃણાવર્તઃ કંસભૃત્યઃ પ્રણોદિતઃ । ચક્રવાતસ્વરૂપેણ જહારાસીનમર્ષકમ્ ॥૨૦
 ગોકુલં સર્વમાવૃણવન્ મુષ્ણંશ્ચક્ષુષિ રેણુભિઃ । ઈરયન્ સુમહાઘોરશબ્દેન પ્રદિશો વિશઃ ॥૨૧
 મુહૂર્તમભવદ્ ગોષ્ઠં રજસા તમસાઽઽવૃતમ્ । સુતં યશોદા નાપશ્યત્તસ્મિન્ ન્યસ્તવતી યતઃ ॥૨૨
 નાપશ્યત્ કશ્ચનાત્માનં પરં ચાપિ વિમોહિતઃ । તૃણાવર્તનિસૃષ્ટાભિઃ શર્કરાભિરુપદ્રુતઃ ॥૨૩
 ઇતિ ય્વરપવનચક્રપાંસુવર્ષે સુતપદવીમબલાઽવિલક્ષ્ય માતા ।
 અતિકરુણમનુસ્મરન્ત્યશોચદ્ ભુવિ પતિતા મૃતવત્સકા યથા ગૌઃ ॥૨૪॥
 રુદિતમનુનિશમ્ય તત્ર ગોપ્યો ભૃશમનુતપ્તધિયોઽશ્રુપૂર્ણમુખ્યઃ ।
 રુરુદુરનુપલભ્ય નન્દસૂનું પવન ઉપારતપાંસુવર્ષવેગે ॥૨૫॥

તૃણાવર્તઃ શાન્તરયો વાત્યારૂપધરો હરન્ । કૃષ્ણં નભોગતો ગન્તું નાશક્નોદ્ ભૂરિભારભૃત્ ૨૬
 તમશ્માનં મન્યમાન આત્મનો ગુરુમત્તયા । ગલે ગૃહીત ઉત્ત્રઘ્નું નાશક્નોદ્ભુતાર્ષકમ્ ॥૨૭

પણ વ્યર્થ થાય જ નહીં. ^{૧૭} એક દિવસ ખોળામાં લઈને પુત્રને રમાડતાં યશોદા,
 પુત્રનો પર્વતના શિખર સરખો ભાર લાગ્યો તેને સહન કરી શક્યાં નહીં. ^{૧૮}
 શ્રીકૃષ્ણમાં રહેલા બ્રહ્માંડના ભારથી પીડાએલાં અને વિસ્મય પામેલાં યશોદા પુત્રને
 પૃથ્વી ઉપર મૂકી દઈને, પરમેશ્વરનું ધ્યાન કરતાં વ્યવહારના કામમાં લાગી
 ગયાં. ^{૧૯} કંસનો ચાકર અને કંસે મોકલેલો તૃણાવર્તનામનો દૈત્ય વંટોળિયા વાયુના
 સ્વરૂપથી આવીને પૃથ્વી ઉપર બેઠેલા બાળક ભગવાનને હરી ગયો. ^{૨૦} એ
 વંટોળિયાથી સઘળું ગોકુળ ઘેરાઈ ગયું, ધૂળથી સર્વનાં નેત્રો આંધળાં જેવાં થઈ
 ગયાં, ભયંકર શબ્દથી દિશા અને ખૂણાઓ ગાજવા લાગ્યા. ^{૨૧} બે ઘડિવાર સુધી
 સઘળું ગોકુળ ધૂળથી અને અંધારાથી ઘેરાયેલું રહ્યું. યશોદા આવીને જુએ છે તો
 જ્યાં પુત્રને મૂક્યા હતા ત્યાં દીઠા નહીં. ^{૨૨} તૃણાવર્ત ઉડાડેલી ધૂળથી ઉપદ્રવ અને
 મોહ થવાને લીધે કોઈ માણસ પોતાના શરીરને કે બીજાને જોઈ પણ શક્તો ન
 હતો. ^{૨૩} આ પ્રમાણે કઠોર વંટોળિયાથી ધૂળનો વરસાદ થતાં પુત્રનો પત્તો નહીં
 મળવાથી પૃથ્વી પર પડી ગયેલાં અને પુત્રને સંભારતાં અબળા યશોદામાતા જેનો
 વાછડો મરી ગયો હોય, એવી ગાયની પેઠે દયામણી રીતે શોક કરવા લાગ્યાં. ^{૨૪}
 પવનથી થયેલી ધૂળની વૃષ્ટિનો વેગ બંધ પડ્યા પછી, યશોદાનું રોવું સાંભળીને
 બહુ જ સંતાપ પામેલી અને આંસુથી જેઓનાં મોઢાં ભરાઈ રહ્યાં છે, એવી ગોપીઓ
 તે જગ્યાએ ભગવાનને નહીં દેખીને રોવા લાગી. ^{૨૫} આ બાજુ વંટોળિયાનું રૂપ
 ધરનાર તૃણાવર્ત દૈત્ય ભગવાનને હરીને આકાશમાં જતાં ઘણો ભાર લાગવાથી

ગલગ્રહણનિશ્ચેષ્ટો દૈત્યો નિર્ગતલોચનઃ । અવ્યક્તરાવો ન્યપતત્ સહબાલો વ્યસુર્વ્રજે ॥૨૮
 તમન્તરિક્ષાત્ પતિતં શિલાયાં વિશીર્ણસર્વાવયવં કરાલમ્ ।
 પુરં યથા રુદ્રશરેણ વિદ્ધં સ્ત્રિયો રુદત્યો દદૃશુઃ સમેતાઃ ॥૨૯॥
 પ્રાદાય માત્રે પ્રતિહૃત્ય વિસ્મિતાઃ કૃષ્ણં ચ તસ્યોરસિ લમ્બમાનમ્ ।
 તં સ્વસ્તિમન્તં પુરુષાદનીતં વિહાયસા મૃત્યુમુખાત્ પ્રમુક્તમ્ ।
 ગોપ્યશ્ચ ગોપાઃ કિલ નન્દમુખ્યા લબ્ધ્વા પુનઃ પ્રાપુરતીવ મોદમ્ ॥૩૦॥
 અહો બતાત્યદ્ભુતમેષ રક્ષસા બાલો નિવૃત્તિં ગમિતોઽભ્યગાત્ પુનઃ ।
 હિંસ્રઃ સ્વપાપેન વિહિંસિતઃ ખલઃ સાધુઃ સમત્વેન ભયાદ્ વિમુચ્યતે ॥૩૧॥
 કિં નસ્તપશ્ચીર્ણમધોક્ષજાર્ચનં પૂર્તૈષ્ટદત્તમુત ભૂતસૌહદમ્ ।
 યત્સંપરેતઃ પુનરેવ બાલકો દિષ્ટ્યા સ્વબન્ધૂન્ પ્રણયન્નુપસ્થિતઃ ॥૩૨॥
 દ્વૈષ્ટાઽદ્ભુતાનિ બહુશો નન્દગોપો બૃહદ્વને । વસુદેવવચો ભૂયો માનયામાસ વિસ્મિતઃ ॥૩૩

તેનો વેગ શાંત થઈ ગયો અને પોતે ઊંચો જઈ શક્યો નહીં.^{૨૬} પોતાને ભાર લાગવાથી તૃણાવર્તે એમ માન્યું કે હું આ કોઈ પથ્થરાને ઉપાડી આવ્યો છું, તેથી તે અદ્ભુત બાળકને તે મૂકી દેવા લાગ્યો, પણ ભગવાન તેને ગળે બાઝી રહ્યા, તેથી મૂકી શક્યો નહીં.^{૨૭} ગળું પકડાયાથી ચેષ્ટા રહિત થયેલો અને પૂરી ચીસ પણ નહીં નાખી શકતો તે દૈત્ય, આંખો નીકળી પડતાં મરણ પામીને વ્રજમાં પડ્યો.^{૨૮} અંતરિક્ષમાંથી શિલા ઉપર પડેલો તે વિકરાળ દૈત્ય, કે જેના સઘળા અવયવો રુદ્રના બાણથી વીંધાએલા ત્રણ પુરની પેઠે વીંધાઈ ગયા હતા, આવા દૈત્યને, રોતી અને ભેળી થયેલી સ્ત્રીઓએ દીઠો.^{૨૯} રાક્ષસ આકાશ માર્ગમાં લઈ ગયો તોપણ મૃત્યુના મુખથી છૂટેલા, કુશળ અને તે રાક્ષસની છાતી ઉપર લટકતા, શ્રીકૃષ્ણને તેડી લઈ યશોદાને આપી સઘળી ગોપીઓ વિસ્મય પામી ગઈ.^{૩૦} જેઓના મનોરથ પૂર્ણ થયા એવા નંદાદિક ગોવાળો અને ગોપીઓ બહુ જ આનંદ પામ્યાં અને પરસ્પર બોલવા લાગ્યા કે રાક્ષસે મારી નાખેલો આ બાળક પાછો આવ્યો, એ ભારે અદ્ભુત થયું. હિંસા કરનારો બળપુરુષ પોતાના પાપથી માર્યો જાય છે, અને સાધુપુરુષો પોતાની સમતાને લીધે ભયમાંથી છૂટે છે.^{૩૧} આપણે તપ, ઈશ્વરનું પૂજન, જળાશયાદિકનું નિર્માણ, યજ્ઞ, દાન કે પ્રાણીઓ ઉપર શું પ્રેમ કરેલ હશે ? કે જેના પ્રભાવથી આ બાળક જે મરી ગયો હતો તે, પોતાના બંધુઓને રાજી કરતો પાછો આવ્યો; આ બહુ જ સારું થયું.^{૩૨} ગોકુળમાં આવી રીતનાં ઘણાં ઘણાં આશ્ચર્યો જોઈને વિસ્મય પામેલા નંદરાયને વસુદેવનાં વચન

एकदार्भकमादाय स्वाङ्कमारोप्य भामिनी । प्रस्तुतं पाययामास स्तनं स्नेहपरिप्लुता ॥३४
 પીતપ્રાયસ્ય જનની સા તસ્ય રુચિરસ્મિતમ્ । મુખં લાલયતી રાજઞ્જૃમ્ભતો દદૃશે ઇદમ્ ॥૩૫
 યં રોદસી જ્યોતિરનીકમાશાઃ સૂર્યેન્દુવહ્નિશ્વસનામ્બુર્ધીશ્ચ ।
 દ્વીપાન્ નગાંસ્તદ્દુહિતૃર્વનાનિ ભૂતાનિ યાનિ સ્થિરજઙ્ગમાનિ ॥૩૬॥
 સા વીક્ષ્ય વિશ્વં સહસા રાજન્! સજ્જાતવેપથુઃ । સમ્મીલ્ય મૃગશાવાક્ષી નેત્રે આસીત્ સુવિસ્મિતા
 ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં દશમસ્કન્ધે
 પૂર્વાર્ધે તૃણાવર્તમોક્ષો નામ સપ્તમો ઽધ્યાયઃ ॥૭॥

અથ અષ્ટમોઽધ્યાયઃ (૮)

શ્રીશુક ડવાચ -

गर्गः पुरोहितो राजन्! यदूनां सुमहातपाः । व्रजं जगाम नन्दस्य वसुदेवप्रचोदितः ॥१
 તં દ્વૈષ્ટા પરમપ્રીતઃ પ્રત્યુત્થાય કૃતાઞ્જલિઃ । આનર્ચાધોક્ષજધિયા પ્રણિપાતપુરઃસરમ્ ॥૨

ઉપર બહુ જ વિશ્વાસ બેઠો.^{૩૩} એક દિવસે સ્નેહથી વ્યાપ્ત થયેલાં યશોદા બાળકને લઈ, ખોળામાં બેસાડી, તેને પોતાનું દૂધપાન કરાવતાં હતાં.^{૩૪} ધાવી રહ્યા પછી તે બાળકના સુંદર મંદહાસ્યવાળા મુખને યશોદા લાડ લડાવતાં હતાં, ત્યાં તે બાળકને બગાસું આવતાં તેના મુખમાં અંતરિક્ષ, સ્વર્ગ, પૃથ્વી, તારામંડળ, દિશાઓ, સૂર્ય, ચંદ્રમા, અગ્નિ, વાયુ, સમુદ્રો, દ્વીપ, પર્વતો, નદીઓ, વન અને સઘળાં સ્થાવર જંગમ પ્રાણીઓને દીઠાં.^{૩૫-૩૬} હે પરીક્ષિત રાજા ! સઘળા બ્રહ્માંડને જોઈને તુરત જેને કંપ ઉત્પન્ન થયો, અને વિસ્મય પ્રાપ્ત થયો એવાં મૃગનેત્રી યશોદા પોતાનાં નેત્ર મીંચી ગયાં.^{૩૭}

ઇતિ શ્રીમદ્ મહાપુરાણ ભાગવતના દશમ સ્કંધનો સાતમો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

અધ્યાય ૮

શ્રીકૃષ્ણ અને બળદેવતાં ગર્ગાચાર્યે નામ પાડ્યાં તથા માટી જાતાં માતાને વિશ્વરૂપ દેખાડ્યું.

શુકદેવજી કહે છે- હે રાજા ! મહા તપસ્વી અને યાદવોના ગોર ગર્ગાચાર્ય વસુદેવની પ્રેરણાથી નંદરાયના વ્રજમાં આવ્યા.^૧ તેમને જોઈ બહુ જ રાજી થયેલા નંદરાયે સામા ઊભા થઈ હાથ જોડીને તથા તેમને પરમેશ્વરરૂપ જાણીને

સૂપવિષ્ટં કૃતાતિથ્યં ગિરા સૂનૃતયા મુનિમ્ । નન્દયિત્વાઽબ્રવીદ્ બ્રહ્મન્ ! પૂર્ણસ્ય કરવામ કિમ્ ૩
મહદ્વિચલનં નૃણાં ગૃહિણાં દીનચેતસામ્ । નિઃશ્રેયસાય ભગવન્ ! કલ્પતે નાન્યથા વ્ર્ચિત્ ॥૪
જ્યોતિષામયનં સાક્ષાદ્ યત્તજ્ઞાનમતીન્દ્રિયમ્ । પ્રણીતં ભવતા યેન પુમાન્ વેદ પરાવરમ્ ॥૫
ત્વં હિ બ્રહ્મવિદાં શ્રેષ્ઠઃ સંસ્કારાન્ કર્તુમર્હસિ । બાલયોરનયોર્નૃણાં જન્મના બ્રાહ્મણો ગુરુઃ ॥૬

ગર્ગ ડ્વાચ -

યદૂનામહમાચાર્યઃ ણ્યાતશ્ચ ભુવિ સર્વતઃ । સુતં મયા સંસ્કૃતં તે મન્યતે દેવકીસુતમ્ ॥૭
કંસઃ પાપમતિઃ સઘ્યં તવ ચાનકદુન્દુભેઃ । દેવક્યા અષ્ટમો ગર્ભો ન સ્ત્રી ભવિતુમર્હતિ ॥૮
ઇતિ સચ્ચિન્તયઞ્છુત્વા દેવક્યા દારિકાવચઃ । અપિ હન્તાઽઽગતાશ્કલ્પસ્તર્હિ તન્નોઽનયો ભવેત્ ॥

નન્દ ડ્વાચ -

અલક્ષિતોઽસ્મિન્ રહસિ મામકૈરપિ ગોવ્રજે । કુરુ દ્વિજાતિસંસ્કારં સ્વસ્તિવાચનપૂર્વકમ્ ૧૦

શ્રીશુક ડ્વાચ -

એવં સમ્પ્રાર્થિતો વિપ્રઃ સ્વચિકીર્ષિતમેવ તત્ । ચકાર નામકરણં ગૂઠો રહસિ બાલયોઃ ॥૧૧

નમસ્કારપૂર્વક પૂજા કરી. ^૨ પૂજા કર્યા પછી સારી રીતે બેઠેલા તે મુનિને નંદરાયે સુંદર વાણીથી કહ્યું કે હે મહારાજ ! જે આપ પરિપૂર્ણ છો. આપનું શું કામ કરીએ ? ^૩ મહાત્મા પુરુષોનું આવવું, થોડીવાર પણ ઘરને નહીં છોડી શકતા ગૃહસ્થોનું કલ્યાણ કરવા સારુ જ હોય છે. કદીપણ તેઓના પોતાના સ્વાર્થને માટે હોતું નથી. ^૪ જે જ્ઞાનને ઈન્દ્રિયો નજ પહોંચી શકે, એવા જ્ઞાનને આપનાર જ્યોતિષશાસ્ત્ર આપે કર્યું છે, કે જેથી પુરુષને પૂર્વ તથા વર્તમાન જન્મના ભૂત અને ભાવિષ્યનું જ્ઞાન થાય છે. ^૫ આપ જ્યોતિષશાસ્ત્રના કર્તા અને વેદ જ્ઞાણનારાઓમાં પણ શ્રેષ્ઠ છો, તેથી આ બે બાળકોના સંસ્કાર કરો. બ્રાહ્મણ જન્મથી જ મનુષ્યોના ગુરુ કહેવાય છે. ^૬

ગર્ગાર્યાર્ય કહે છે- હું યાદવોનો આચાર્ય છું અને પૃથ્વીમાં સર્વદા પ્રખ્યાત છું, તેથી જો હું તમારા પુત્રના સંસ્કાર કરું, તો પાપ બુદ્ધિવાળો કંસ તમારા પુત્રને દેવકીનો પુત્ર માને અને વળી વસુદેવની સાથે તમારે મૈત્રી છે તે પણ કંસ જાણે છે, અને દેવકીની દીકરી યોગમાયાનું વચન સાંભળી 'દેવકીનો આઠમો ગર્ભ સ્ત્રી ન જ થવો જોઈએ' એમ પણ વિચાર કર્યા કરે છે. માટે આઠમા ગર્ભની શંકાથી તે જો તમારા પુત્રને મારે તો તેમાં અમારું બહુ જ ભૂંડું થાય. ^{૭-૮} નંદરાય કહે છે- આ વ્રજમાં મારા લોકોના પણ જાણવામાં ન આવે, એવા એકાંત સ્થળમાં સ્વસ્તિવાચન કરીને આ પુત્રોના સંસ્કાર કરો, કે જે સંસ્કાર બ્રાહ્મણ, ક્ષત્રિય અને વૈશ્યને અવશ્ય

ગર્ગ ડ્વાચ -

અયં હિ રોહિણીપુત્રો રમયન્ સુહૃદો ગુણૈઃ । આઘ્યાસ્યતે રામ ઇતિ બલાધિક્યાદ્બલં વિદુઃ ।

યદૂનામપૃથગ્ભાવાત્ સદ્કર્ષણમુશન્ત્યુત ॥૧૨

આસન્ વર્ણાસ્ત્રયો હ્યસ્ય ગૃહ્ણતોઽનુયુગં તનૂઃ । શુક્લો રક્તસ્તથા પીત ઇદાનીં કૃષ્ણતાં ગતઃ ॥
પ્રાગયં વસુદેવસ્ય વ્ર્ચિજ્જાતસ્તવાત્મજઃ । વાસુદેવ ઇતિ શ્રીમાનભિજ્ઞાઃ સમ્પ્રચક્ષતે ॥૧૪
બહૂનિ સન્તિ નામાનિ રૂપાણિ ચ સુતસ્ય તે । ગુણકર્માનુરૂપાણિ તાન્યહં વેદ નો જનાઃ ॥૧૫
એષ વઃ શ્રેય આધાસ્યદ્ ગોપગોકુલનન્દનઃ । અનેન સર્વદુર્ગાણિ યૂયમઞ્જસ્તરિષ્યથ ॥૧૬
પુરાનેન વ્રજપતે ! સાધવો દસ્યુપીડિતાઃ । અરાજકે રક્ષ્યમાણા જિગ્યુર્દસ્યૂન્ સમેધિતાઃ ॥૧૭
ય એતસ્મિન્ મહાભાગાઃ પ્રીતિં કુર્વન્તિ માનવાઃ । નારયોઽભિવન્દ્યેતાન્ વિષ્ણુપક્ષાનિવાસુરાઃ ॥
તસ્માન્નન્દાત્મજોઽયં તે નારાયણસમો ગુણૈઃ । શ્રિયા કીર્ત્યાનુભાવેન ગોપાયસ્વ સમાહિતઃ ॥

થવા જોઈએ. ^{૧૦} શુકદેવજી કહે છે- આ પ્રમાણે નંદરાયે પ્રાર્થના કરતાં ગર્ગાર્યાર્યે એકાંતમાં ગુપ્ત રીતે તે બે બાળકોનાં નામ પડ્યાં, કે જે કરવાની ઈચ્છાથી જ પોતે આવ્યા હતા. ^{૧૧} ગર્ગાર્યાર્ય કહે છે- આ રોહિણીનો પુત્ર પોતાના ગુણોથી સંબંધીઓને રમાડે છે, માટે 'રામ' કહેવાશે. અધિક બળ હોવાથી બલભદ્ર કહેવાશે, અને કોઈ પણ કારણથી વિવાદ કરીને વિખૂટા પડેલા યાદવોને એકઠા કરશે, તેથી સંકર્ષણ પણ કહેવાશે. ^{૧૨} આ જે તમારો પુત્ર છે તે પ્રત્યેક યુગમાં અવતાર ધરે છે અને એનો શ્વેત, રક્ત, તથા પીત વર્ણ હતો, હમણાં કૃષ્ણ વર્ણ છે તેથી તેનું "કૃષ્ણ" એવું નામ કહેવાશે. ^{૧૩} પૂર્વે કોઈ સમયે આ તમારો પુત્ર વસુદેવનો પુત્ર થયેલ હતો. તેથી જ્ઞાની લોકો આનું 'વાસુદેવ' એવું નામ પણ કહેશે. ^{૧૪} ગુણ અને કર્મને અનુસારે તમારા પુત્રનાં નામ અને રૂપ ઘણાં છે કે જે સઘળાને હું જાણતો નથી અને લોકો પણ જાણતા નથી. ^{૧૫} ગોવાળિયા અને ગાયોને રાજી કરનાર આ તમારો પુત્ર તમારું કલ્યાણ કરશે અને તેના પ્રભાવથી તમે સઘળાં કષ્ટોને અનાયાસથી તરી જશો. ^{૧૬} હે વ્રજના પતિ ! પૂર્વે કોઈ રાજા ન હતો તે સમયમાં ચોર લોકોએ પીડેલા સજજનોની, આ તમારા પુત્રે રક્ષા અને વૃદ્ધિ કરી હતી, તેથી તમોએ ચોરલોકોને જીત્યા હતા. ^{૧૭} જે ભાગ્યશાળી માણસો આ તમારા પુત્રમાં પ્રીતિ રાખશે તેઓને દૈત્યો જેમ વિષ્ણુના પક્ષવાળાઓનો પરાભવ કરી શકતા નથી, તેમ શત્રુઓ પરાભવ કરી શકશે નહિ. ^{૧૮} હે નંદ ! આ તમારો પુત્ર ગુણ, કીર્તિ, લક્ષ્મી અને પ્રભાવથી નારાયણ સમાન છે માટે સાવધાન રહીને આની રક્ષા કરજો. ^{૧૯}

इत्यात्मानं समादिश्य गर्गे च स्वगृहं गते । नन्दः प्रमुदितो मेने आत्मानं पूर्णमाशिषाम् ॥२०॥
 कालेन व्रजताल्पेन गोकुले रामकेशवौ । जानुभ्यां सह पाणिभ्यां रिङ्गमाणौ विजहृतुः ॥२१॥
 तावद्घ्नियुग्ममनुकृष्य सरीसृपन्तौ घोषप्रघोषरुचिरं व्रजकर्दमेषु ।
 तन्नादहृष्टमनसावनुसृत्य लोकं मुग्धप्रभीतवदुपेयतुरन्ति मात्रोः ॥२२॥
 तन्मातरौ निजसुतौ घृणया स्तुवन्त्यौ पङ्कजरागरुचिरावुपगुह्य दोर्भ्याम् ।
 दत्त्वा स्तनं प्रपिबतोः स्म मुखं निरीक्ष्य मुग्धस्मिताल्पदशनं ययतुः प्रमोदम् २३
 यर्हान्नानादर्शनीयकुमारलीलावन्तर्ब्रजे तदबलाः प्रगृहीतपुच्छैः ।
 वत्सैरितस्तत उभावनुकृष्यमाणौ प्रेक्षन्त्य उज्झितगृहा जहृषुर्हसन्त्यः ॥२४॥
 शृङ्गग्निदंष्ट्रसिजलद्विजकण्टकेभ्यः क्रीडापरावतिचलौ स्वसुतौ निषेद्धुम् ।
 गृह्याणि कर्तुमपि यत्र न तज्जनन्यौ शेकात आपतुरलं मनसोऽनवस्थाम् ॥२५॥
 कालेनाल्पेन राजर्षे! रामः कृष्णश्च गोकुले । अघृष्टजानुभिः पद्भिर्विचक्रमतुरञ्जसा ॥२६॥

શુકદેવજી કહે છે- આ પ્રમાણે આજ્ઞા કરી ગર્ગાચાર્ય પોતાને ઘેર ગયા અને રાજી થયેલા નંદરાયે પોતાના સઘળા મનોરથો પૂર્ણ થયા માન્યા.^{૨૦} થોડો સમય જતાં બળભદ્ર અને શ્રીકૃષ્ણ ગોકુળમાં ગોઠણ અને હાથવતે જમીન પર સરકી ભાંખોડિયે ચાલવાની લીલા કરવા લાગ્યા.^{૨૧} એ બંને ભાઈઓ ઘરેણાંની ઘુઘરીઓના શબ્દથી સુંદર લાગે એવી રીતે પોતાના પગને ઢસડી ઢસડીને વ્રજનાં કાદવોમાં બહુ જ ચાલવા લાગ્યા, ઘુઘરીઓના શબ્દથી રાજી થવા લાગ્યા અને વળી કોઈ જતા આવતા માણસની પછવાડે ત્રણ ચાર પગલાં જઈને અણસમજી અને ભય પામેલાની પેઠે પોતાની માતાઓની પાસે જતા હતા.^{૨૨} દયાથી જેઓને પાનો આવતો હતો, એવી તેઓની માતાઓ કાદવથી અને ચંદનના લેપનથી સુંદર લાગતા પોતાના પુત્રને હાથવતે આલિંગન કરી ધવરાવતી હતી. તે સમયે મંદહાસ્ય અને થોડા દાંતવાળા બળદેવ તથા કૃષ્ણાનું મુખ જોઈને રાજી થતી હતી.^{૨૩} જ્યારે એ બાળકની કુમાર અવસ્થાની લીલા સ્ત્રીઓને જોવા જેવી થઈ ત્યારે અર્થાત્ બંને બાળકો મોટા થયા ત્યારે, વ્રજમાં વાછરડાંઓનાં પૂછડાં પકડતા અને વાછરડાંઓ દ્વારા આમ તેમ ચારે બાજુ ખેંચી જવાતા એ બાળકોને જોઈ, ગોપીઓ પોતાનાં કામને ભૂલી જઈ હસતી હતી અને હર્ષ પામતી હતી.^{૨૪} ક્રીડામાં લાગેલા અને અત્યંત ચપળ પોતાના પુત્રોને શીંગડાંવાળાં પશુ, દાઢવાળા પ્રાણી, અગ્નિ, જળ, પક્ષી અને કાંટાઓથી અટકાવવાને અને ઘરનાં કામ કરવાને જ્યારે રોહિણી અને યશોદાની શક્તિ રહી નહીં, ત્યારે તે બંને માતાઓ મનની બહુ જ આકુળતાને

ततस्तु भगवान् कृष्णो वयस्यैर्व्रजबालकैः । सहरामो व्रजस्त्रीणां चिक्रीडे जनयन् मुदम् २७
 कृष्णस्य गोप्यो रुचिरं वीक्ष्य क्रौमारचापलम् । शृण्वत्याः क्लिल तन्मातुरिति होचुः समागताः ॥२८॥
 वत्सान् मुञ्चन् क्वचिदसमये क्रोशसंजातहासः ।
 स्तेयं स्वाद्वन्त्यथ दधि पयः कल्पितैः स्तेययोगैः ॥
 मर्कान् भोक्ष्यन् विभजति स चेन्नात्ति भाण्डं भिनत्ति ।
 द्रव्यालाभे स गृहकुपितो यात्युपक्रोश्य तोकान् ॥२९॥
 हस्ताग्राह्ये रचयति विधिं पीठकोलूखलाद्यै ।
 शिखद्रं ह्यन्तर्निहितवयुनः शिष्यभाण्डेषु तद्वित् ॥
 ध्वान्तागारे धृतमणिगणं स्वाङ्गमर्थप्रदीपं ।
 काले गोप्यो यर्हि गृहकृत्येषु सुव्यग्रचित्ताः ॥३०॥
 एवं धाष्ट्र्यन्युशति कुरुते मेहनादीनिवास्तौ ।
 स्तेयोपायैर्विचरितकृतिः सुप्रतीको यथाऽऽस्ते ॥
 इत्थं स्त्रीभिः सभयनयनश्रीमुखालोकिनीभिः ।
 व्याख्यातार्था प्रहसितमुखी न ह्युपालब्धुमैच्छत् ॥३१॥

પામ્યાં.^{૨૫} હે પરીક્ષિત રાજા! પછી થોડો કાળ જતાં બળભદ્ર અને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન ગોકુળમાં પગથી ચાલવા લાગ્યા.^{૨૬} પછી બળભદ્ર સહિત શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન પોતાના સરખી અવસ્થાના બાળકો સાથે ગોપીઓને આનંદ ઊપજે એવી રીતે ક્રીડા કરવા લાગ્યા.^{૨૭} ભગવાનની પ્રિય લાગે એવી બાળઅવસ્થાની ચપળતા જોઈને, સઘળે ઘેરથી ભેળી થયેલી ગોપીઓ યશોદાજીના સાંભળતાં, આ પ્રમાણે રાવ ખાતી હતી.^{૨૮} “હે યશોદા! અમારું ચિત્ત ઘરનાં કામકાજમાં બહુ જ લાગેલું હોય છે ત્યારે આ તમારો પુત્ર ક્યારેક દોહવાના સમય વગર પણ અમારાં વાછરડાંઓને છોડી મૂકે છે. અમે વઢીએ છીએ તો હસે છે. ચોરીના ઉપાયો કરીને મીઠા મીઠા પદાર્થ દહીં અને દૂધ ચોરી લઈને ખાઈ જાય છે. એટલું જ નહીં પણ પોતે ખાધા પહેલાં વાંદરાઓને વહેંચી દે છે. તેઓમાં તૃપ્ત હોવાને લીધે કોઈ વાંદરો ન ખાય તો પોતે ઠામ ફોડી નાખે છે. કોઈ સમયે કાંઈ વસ્તુ ન મળે તો અમારી ઉપર ક્રોધ કરી, અમારાં સૂતેલાં બાળકોને રોવરાવીને ભાગી જાય છે. કોઈ વસ્તુ ઊંચી રાખવાને લીધે હાથમાં આવે એમ ન હોય તો પાટલા અને ખાંડણિયા આદિ માંડી, તેના ઉપર ચઢીને પહોંચાય તેવો ઉપાય કરે છે. વાસણ ઊંચાં શીંકાઓમાં રાખેલાં હોય છે તો તેઓમાં રાખેલી વસ્તુ જાણી લઈને તેમાં ફાંકું પાડે છે. ઘરમાં અંધારું હોય તો પોતાના અંગમાં અનેક મણિ પહેરી આવીને અજવાળું કરે છે.^{૨૯-૩૦}

एकदा क्रीडमानास्ते रामाद्या गोपदारकाः । कृष्णो मुदं भक्षितवानिति मात्रे न्यवेदयन् ॥३२
सो गृहीत्वा करे कृष्णमुपालभ्य हितैषिणी । यशोदा भयसम्भ्रान्तप्रेक्षणाक्षमभाषत ॥३३
कस्मान्मृदमदान्तात्मन् भवान् भक्षितवान् रहः । वदन्ति तावका ह्येते कुमारस्तेऽग्रजोऽप्ययम् ।

श्रीकृष्ण उवाच -

नाहं भक्षितवानम्ब ! सर्वे मिथ्याभिर्शांसिनः । यदि सत्यगिरस्तर्हि समक्षं पश्य मे मुखम् ॥ ३५
यद्येवं तर्हि व्यादेहीत्युक्तः स भगवान् हरिः । व्यादन्ताव्याहृतैश्चर्यः क्रीडामनुजबालकः ॥३६
सा तत्र ददृशे विश्वं जगत् स्थास्तु च खं दिशः । साद्रिद्वीपाब्धिभूगोलं सवाय्वग्नीन्दुतारकम् ॥
ज्योतिश्चक्रं जलं तेजो नभस्वान् वियदेव च । वैकारिकाणीन्द्रियाणि मनो मात्रा गुणास्त्रयः ॥

एतद् विचित्रं सह जीवकालस्वभावकर्माशयलिङ्गभेदम् ।

सूनोस्तनौ वीक्ष्य विदारितास्ये व्रजं सहात्मानमवाप शङ्काम् ॥३९॥

અરે ચોર ! એમ કહી અમે બરકીએ છીએ તો સામી ઠેકડી કરે છે કે, હું તો ઘરનો માલિક, તું ચોર છે. અને સારાં સારાં ઘરમાં મળમૂત્ર કરી જાય છે, આમ ચોરીના ઉપાયોનું કામ કરે છે તો પણ તમારી પાસે સારા માણસની પેઠે બેઠેલ છે.” આ પ્રમાણે ભય સહિત નેત્રવાળા ભગવાનના શ્રીમુખને જોયા કરતી ગોપીઓએ સઘળી વાતો કહી દેખાડતાં યશોદા હસી પડ્યાં, પણ પુત્રને ઠપકો દેવાની ઈચ્છા ન કરી.^{૩૧} એક દિવસે કીડા કરતા બળભદ્ર આદિ છોકરાઓ યશોદા પાસે જઈને કહ્યું કે ‘કૃષ્ણે માટી ખાધી’.^{૩૨} હિતની ઈચ્છાવાળાં યશોદાએ જેની આંખો ભયથી ચકળવકળ થયેલી હતી, એવા શ્રીકૃષ્ણનો હાથ પકડી ઠપકો દઈને કહ્યું કે- “અરે અટક્યાળા ! તેં માટી શા માટે ખાધી ? આ તારા મિત્ર બાળકો કહે છે અને તારા મોટોભાઈ પણ કહે છે”^{૩૩-૩૪} ભગવાન બોલ્યા “હે મા !” મેં માટી ખાધી નથી. બધાલોકો ખોટું બોલે છે. જો તમને તેનું બોલવું સાચું લાગતું હોય તો પ્રત્યક્ષ રીતે મારું મુખ જુઓ.” જો એમ હોય તો મુખ ઉઘાડ. એમ યશોદાએ કહેતાં અખંડિત ઐશ્વર્યવાળા અને લીલાથી મનુષ્ય જેવા થયેલા ભગવાને પોતાનું મુખ ઉઘાડ્યું.^{૩૫}

^{૩૬} એ મુખમાં યશોદાએ સ્થાવર, જંગમ, જગત, અંતરિક્ષ, દિશાઓ, પર્વતો, દ્વીપો, સમુદ્રો, ભૂગોળ, પ્રવહ નામનો વાયુ, વીજળી, ચંદ્ર, તારા, સ્વર્ગલોક, જળ, તેજ, વાયુ, આકાશ, ઈંદ્રિયોના દેવ, ઈંદ્રિયો, મન, શબ્દાદિક પાંચ વિષય, ત્રણ ગુણ, જીવ, કાળ, સ્વભાવ, કર્મના સંસ્કાર અને તેઓથી થતા શરીરના ભેદ એક સામટા દીઠા.^{૩૭-૩૮} આ પ્રમાણે પુત્રના નાના મુખમાં સઘળું વિચિત્ર જગત અને તેની સાથે વ્રજ સહિત પોતાના શરીરને પણ જોઈને યશોદાને વિચાર થયો કે આ

किं स्वप्न एतदुत देवमाया किं वा मदीयो बत बुद्धिमोहः ।
अथो अमुष्यैव ममार्भकस्य यः कश्चनौत्पत्तिक आत्मयोगः ॥४०॥
अथो यथावन्न वितर्कगोचरं चेतोमनःकर्मवचोभिरञ्जसा ।
यदाश्रयं येन यतः प्रतीयते सुदुर्विभाव्यं प्रणतास्मि तत्पदम् ॥४१॥
अहं ममासौ पतिरेष मे सुतो व्रजेश्वरस्याखिलवित्तपा सती ।
गोप्यश्च गोपाः सहगोधनाश्च मे यन्माययेत्थं कुमतिः स मे गतिः ॥४२॥

इत्थं विदिततत्त्वायां गोपिकायां स ईश्वरः । वैष्णवीं व्यतनोन्मायां पुत्रस्नेहमयीं विभुः ॥४३
सद्यो नष्टस्मृतिर्गोपी साऽऽरोप्यारोहमात्मजम् । प्रवृद्धस्नेहकलिलहृदयाऽऽसीद् यथा पुरा ॥४४
त्रय्या चोपनिषद्भिश्च सांख्ययोगैश्च सात्वतैः । उपगीयमानमाहात्म्यं हरिं साऽमन्यतात्मजम् ।

તે શું સ્વપ્ન છે ? ના, આ સ્વપ્ન તો નહીં, ત્યારે શું ભગવાનની માયા છે ? ના, તે પણ નહીં. કેમકે માયા હોય તો બીજાઓને દેખાવામાં પણ આવવી જોઈએ. ત્યારે જેમ અરીસામાં મુખ પ્રતિબિંબરૂપે દેખાય છે, તેમ શું આ મારી બુદ્ધિનું જ પ્રતિબિંબ છે ? ના, એમ તો નહીં; કેમકે એમ હોય તો અરીસામાં જેમ આરસી દેખાય નહીં તેમ આ પુત્રના મોઢામાં એજ પુત્ર દેખાવો જોઈએ, અને બહાર તથા અંદર એકરૂપથી જગત દેખાવું જોઈએ. તો શું આ મારા પુત્રનું સ્વાભાવિક કાંઈ ઐશ્વર્ય છે?^{૩૯-૪૦} આ છેલ્લો પક્ષ જ મને પ્રબળ લાગે છે, માટે બુદ્ધિ, મન, કર્મ અને વચનથી જેમ છે તેમ ધારી શકાય નહિ, એવું આ જગત જેના થકી ઉત્પન્ન થાય છે, જેના થકી પાલનને પામે છે અને જેમાં લય પામે છે, આવું અતર્ક્ય ભગવાનના સ્વરૂપને હું પ્રણામ કરું છું.^{૪૧} હું યશોદા છું, આ મારો પતિ છે, આ મારો પુત્ર છે, નંદરાયના સઘળા ધનની ધણીઆણી હું તેની સ્ત્રી છું અને ગોપીઓ, ગોવાળિયા તથા ગાયોનાં ધણ મારાં છે, આવી રીતની કુબુદ્ધિ જેની માયાથી થઈ છે, તે ઈશ્વર મારું શરણ છે.^{૪૨} આ પ્રમાણે યશોદાને તત્ત્વજ્ઞાન થતાં તે શ્રીકૃષ્ણે પાછી પુત્રના સ્નેહરૂપી માયા વિસ્તારી દીધી.^{૪૩} માયાથી તુરત સ્મરણ જતું રહેતાં તે યશોદા પોતાના પુત્રને ખોળામાં બેસાડીને પ્રથમની પેઠે જ વૃદ્ધિ પામેલા સ્નેહથી ઘેરાએલાં હૃદયવાળાં થઈ ગયાં.^{૪૪} કર્મકાંડરૂપ ત્રણ વેદ, જે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના સ્વરૂપને ઈંદ્રાદિકરૂપ કહે છે, ઉપનિષદો બ્રહ્મ કહે છે, સાંખ્ય પુરુષ કહે છે, યોગ પરમાત્મા કહે છે અને ભક્તલોકો ભગવાન કહે છે, આવા શ્રીકૃષ્ણને યશોદાએ પુત્ર માન્યા.^{૪૫}

પરીક્ષિત રાજા પૂછે છે હે મહારાજ ! નંદરાયે એવું મોટું કયું પુણ્ય કર્યું હતું ?

રાજોવાચ -

નન્દઃ કિમકરોદ્ બ્રહ્મન્ ! શ્રેય એવં મહોદયમ્ । યશોદા ચ મહાભાગા પપૌ યસ્યાઃ સ્તનં હરિઃ ૪૬
પિતરૌ નાન્વવિન્દેતાં કૃષ્ણોદારાભંકેહિતમ્ । ગાયન્ત્યદ્યાપિ કવયો યલ્લોકશમલાપહમ્ ॥૪૭

શ્રીશુક ઉવાચ -

દ્રોણો વસૂનાં પ્રવરો ધરયા સહ ભાર્યયા । કરિષ્યમાણ આદેશાન્ બ્રહ્મણસ્તમુવાચ હ ॥૪૮
જાતયોનોં મહાદેવે ભુવિ વિશ્વેશ્વરે હરૌ । ભક્તિઃ સ્યાત્ પરમા લોકે યયાઞ્જો દુર્ગતિં તરેત્ ॥૪૯
અસ્તિત્વ્યુક્તઃ સ ભગવાન્ વ્રજે દ્રોણો મહાયશાઃ । જન્ને નન્દ ઇતિ ય્યાતો યશોદા સા ધરાઽભવત્ ।
તતો ભક્તિર્ભગવતિ પુત્રીભૂતે જનાર્દને । દમ્પત્યોર્નિતરામાસીદ્ ગોપગોપીષુ ભારત! ॥૫૧
કૃષ્ણો બ્રહ્મણ આદેશં સત્યં કર્તું વ્રજે વિભુઃ । સહરામો વસંશ્ચક્રે તેષાં પ્રીતિં સ્વલીલયા ॥૫૨

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्धे पूर्वार्धे

विश्वरूपदर्शनेऽष्टमोऽध्यायः ॥८॥

અને ભાગ્યશાળી યશોદા કે જેનું સ્તનપાન પોતે ભગવાને કર્યું તેણે પણ ક્યું પુણ્ય કર્યું હશે? ^{૪૬} લોકોના પાપને મટાડનારી ભગવાનની બાળલીલા કે જેને કવિઓ અદ્યાપિ સુધી ગાય છે, તે બાળલીલાનો અનુભવ સાચાં મા-બાપને નહીં મળતાં નંદ અને યશોદાને મળ્યો તેનું કારણ શું? ^{૪૭}

શુકદેવજી કહે છે- આઠ વસુઓમાં ઉત્તમ દ્રોણ વસુ અને તેની સ્ત્રી ધરાને બ્રહ્માએ ગાયોનું પાલન કરવા આદિ કામની આજ્ઞા કરતાં તે આજ્ઞાનો સ્વીકાર કરી, તે બંનેએ માગ્યું કે- અમો સ્ત્રી-પુરુષ પૃથ્વીમાં જન્મ ધારણ કરીએ ત્યારે જગતના નાથ ભગવાનમાં અમને પરમ ભક્તિ થવી જોઈએ કે જેથી અનાયાસે જન્મ મરણના ફેરા મટે છે. ^{૪૮-૪૯} બ્રહ્માએ તથાસ્તુ કહેતાં, એ મોટી કીર્તિવાળા દ્રોણ વસુ વ્રજમાં નંદરાય થયા અને તેની સ્ત્રી ધરા યશોદા થઈ. ^{૫૦} જો કે સઘળા ગોવાળિયા અને ગોપીઓને પણ ભગવાનમાં ભક્તિ હતી જ, તો પણ નંદરાય અને યશોદાને પુત્રરૂપ થયેલા ભગવાનમાં બ્રહ્માના વરદાનને લીધે બહુ જ ભક્તિ થઈ હતી. ^{૫૧} પરમાત્મા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને બ્રહ્માની આજ્ઞા સત્ય કરવા સારુ બળભદ્રની સાથે વ્રજમાં રહીને પોતાની લીલાથી નંદ યશોદાને પ્રીતિ ઉત્પન્ન કરી હતી. ^{૫૨}

ઈતિ શ્રીમદ્ મહાપુરાણ ભાગવતના દશમ સ્કંધનો અષ્ટમો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

અથ નવમોઽધ્યાયઃ (૯)

શ્રીશુક ઉવાચ -

એકદા ગૃહદાસીષુ યશોદા નંદગેહિની । કર્માતરનિયુક્તાસુ નિર્મમન્થ સ્વયં દધિ ॥૧
યાનિ યાનીહ ગીતાનિ તદ્દાલચરિતાનિ ચ । દધિનિર્મન્થને કાલે સ્મરન્તી તાન્યગાયત ॥૨
ક્ષૌમં વાસઃ પૃથુકટિતટે બિભ્રતી સૂત્રનદ્ધમ્ । પુત્રસ્નેહસ્તુતકુચયુગં જાતકમ્પં ચ સુભૂઃ ।
રજ્જ્વાકર્ષશ્રમભુજચલત્ કઢ્ઢ્ણૌ કુણ્ડલે ચ । સ્વિત્રં વત્રં કબરવિગલન્માલતી નિર્મમન્થ
તાં સ્તન્યકામ આસાદ્ય મન્થન્તી જનનીં હરિઃ । ગૃહીત્વા દધિમન્થાનં ન્યષેધત્ પ્રીતિમાવહન્ ॥૪

તમઙ્કમારુદમપાયયત્ સ્તનં સ્નેહસ્તુતં સસ્મિતમીક્ષતી મુખમ્ ।

અત્મમુત્સૃજ્ય જવેન સા યયાવૃત્તિચ્યમાને પયસિ ત્વધિશ્રિતે ॥૫॥

સજ્જાતકોપઃ સ્ફુરિતારુણાધરં સંદશ્ય દદ્ધિર્દધિમન્થભાજનમ્ ।

ભિત્ત્વા મૃષાશ્રુર્દૃષદશ્મના રહો જઘાસ હૈયઙ્કવમન્તરં ગતઃ ॥૬॥

અધ્યાય ૯

ગોળી ફોડવાથી યશોદાએ શ્રીકૃષ્ણને દામડાંથી ખાંધ્યા.

શુકદેવજી કહે છે- એક દિવસે ઘરની દાસીઓ બીજા કામમાં જોડાઈ જતાં નંદરાયની સ્ત્રી યશોદા પોતે દહીંનું મંથન કરવા લાગ્યાં. ^૧ ભગવાનનાં જે જે બાળચરિત્ર અહીં કહ્યાં તે સર્વેનું સ્મરણ કરી છાશ કરવાના સમયમાં યશોદા તે બાળ ચરિત્રનું ગાયન કરતાં હતાં. ^૨ એ સમયમાં સુંદર ભુકુટિવાળાં યશોદાએ વિશાળ નિતંબ ઉપર રેશમી યણિયો પહેર્યો હતો. અને એ યણિયાને કંદોરાથી બાંધ્યો હતો, પુત્ર ઉપર સ્નેહને લીધે સ્તનમાંથી દૂધ ઝરતું હતું, શરીર હાલતું હતું, નેતરું ખેંચવાના પરિશ્રમને લીધે હાથમાં કંકણ અને કાનમાં કુંડળ હાલતાં હતાં. મોઢાપર પસીનો વળ્યો હતો, અને ચોટલામાંથી માલતીનાં ફૂલ ખરી પડતાં હતાં. ^૩ દહીંનું મંથન કરતાં માતાજીની પાસે ધાવવાની ઈચ્છાથી આવીને પ્રીતિ ઉપજાવતા ભગવાને દહીં વલોવવાનો રવેયો ઝાલીને તેમને રોક્યાં. ^૪ ભગવાનને ખોળામાં બેસાડીને યશોદા સ્નેહને લીધે જેમાંથી દૂધ ઝરતું હતું એવું પોતાનું સ્તન ધવરાવતાં હતાં અને મંદહાસ્યવાળું તેમનું મુખ જોતાં હતાં, તેટલામાં ગરમ કરવા મૂકેલું દૂધ ઉભરાઈ જતાં તેની સંભાળ લેવા સારુ ભગવાન તૃપ્ત થયા ન હોતા, તોપણ તેમને મૂકીને વેગથી ત્યાં ગયાં. ^૫ ભગવાનને તેથી રીસ ચઢી, લાલ હોઠ ફરકવા લાગ્યા, ખોટાં ખોટાં આંસુ આવી ગયાં પછી દાંતવતે હોઠ દબાવીને પથ્થરથી છાસની ગોળી ફોડી નાખી અને પછી ઘરની અંદર જઈને એકાંતમાં

ઉત્તાર્ય ગોપી સુશૃતં પયઃ પુનઃ પ્રવિશ્ય સંદૃશ્ય ચ દધ્યમત્રકમ્ ।
 ભગ્નં વિલોક્ય સ્વસુતસ્ય કર્મ તત્જહાસ તં ચાપિ ન તત્ર પશ્યતી ॥૭॥
 उलूखलाङ्घ्रेरुपरि व्यवस्थितं मर्काय कामं ददत्तं शिचि स्थितम् ।
 हैयङ्गवं चौर्यं विशङ्कितेक्षणं निरीक्ष्य पश्चात् सुतमागमच्छनैः ॥८॥
 तामात्तयष्टिं प्रसमीक्ष्य सत्वरस्ततोऽवरूह्यापससार भीतवत् ।
 गोष्यन्वधावन्न यमाप योगिनां क्षમं પ્રવેષ્ટું તપસેરિતં મનઃ ॥૯॥
 अन्वञ्चमाना जननी बृहच्चलच्छ्रेणीभराक्रान्तगतिः सुमध्यमा ।
 जवेन विस्त्रंसितकेशबन्धनच्युतप्रसूनानुगतिः परामृशत् ॥१०॥
 कृतागसं तं प्ररुदन्तमक्षिणी कषन्तमञ्जन्मषिणी स्वपाणिना ।
 उद्वीक्षमाणं भयविह्वलेक्षणं हस्ते गृहीत्वा भिषयन्त्यवागुरत् ॥११॥

ત્યક્ત્વા યષ્ટિં સુતં મીતં વિજ્ઞાયાર્ભકવત્સલા । ડ્રયેષ કિલ તં બહું દામ્નાતદ્વીર્યકોવિદા ॥
 ન ચાન્તર્નં બહિર્યસ્ય ન પૂર્વં નાપિ ચાપરમ્ । પૂર્વાપરં બહિશ્ચાન્તર્જગતો યો જગચ્ચ યઃ ॥૧૩

માખણ ખાવા લાગ્યા.^૬ બહુ જ ગરમ થયેલા દૂધને ચૂલા ઉપરથી ઉતારી યશોદા પાછાં છાશ કરવાના સ્થાનકમાં આવ્યાં, ત્યાં દહીંની ગોળીને ફૂટેલી જોઈ, એટલે તે પોતાના પુત્રનું કામ છે એમ જાણી ભગવાનને ત્યાં નહીં દેખતાં હસી પડ્યાં.^૭ પછી ઊંધાવાળેલા ખાંડણિયા ઉપર બેઠેલા, શીંકાનાં માખણને વાંદરાને ખવરાવતા અને ચોરીને લીધે ચકળવકળ જોયા કરતા પુત્રને જોઈને તેને પકડવા સારુ ધીરે ધીરે પછવાડેથી આવ્યાં.^૮ લાકડી લઈને આવતાં માતાજીને જોઈ, ભગવાન તુરત ખાંડણિયા ઉપરથી ઊતરીને ભય પામેલાની પેઠે ભાગ્યા. યશોદા તેમની પછવાડે દોડ્યાં પણ પહોંચી શક્યાં નહીં, કેમકે, તપથી તદાકાર કરેલું અને પ્રવેશ કરવાને યોગ્ય યોગીઓનું મન પણ તેને પહોંચી શકતું નથી.^૯ વેગને લીધે જશોદાની પછવાડે ચોટલામાંથી ફૂલ ખરતાં હતાં અને મોટા તથા હાલતા નિતંબના ભારથી દોડવામાં મૂંઝાતાં એવાં યશોદાએ માંડ માંડ દોડીને ભગવાનને પકડ્યા.^{૧૦} વાંકમાં આવેલા, રોતા, આંજણથી ખરડાયેલી આંખોને બે હાથે ચોળતા, જોયા કરતા અને ભયથી વિહ્વળ નેત્રવાળા એવા શ્રીકૃષ્ણનો હાથ પકડી યશોદાએ તેમને બીવડાવવા સારુ ધમકી આપી.^{૧૧} બાળકપર પ્રીતિવાળાં અને ભગવાનની શક્તિને નહીં જાણતાં યશોદાએ પોતાના પુત્રને ભયભીત જાણી, લાકડી મૂકી દઈને તેમને દોરડાંથી બાંધવાની ઈચ્છા કરી.^{૧૨} ભગવાન પોતાના ધામમાં રહેલા હોવાથી કેવળ જગતની અંદર નથી. અને કેવળ જગતથી બહાર ધામમાં પણ નથી. સર્વત્ર વ્યાપક હોવાથી

તં મત્વાऽऽત્મજમવ્યક્તં મર્ત્યલિङ्ગમધોક્ષજમ્ । ગોપિકોલૂખલે દામ્ના બબન્ધ પ્રાકૃતં યથા ॥૧૪
 તદ્ દામ બધ્યમાનસ્ય સ્વાર્ભકસ્ય કૃતાગસઃ । દ્વ્યંગુલોનમભૂત્તેન સન્દધેऽન્યચ્ચ ગોપિકા ૧૫
 યદાऽऽસીત્તદપિ ન્યૂનં તેનાન્યદપિ સન્દધે । તદપિ દ્વ્યંગુલં ન્યૂનં યદ્ યદાદત્ત બન્ધનમ્ ॥૧૬
 એવં સ્વગેહદામાનિ યશોદા સન્દધત્યપિ । ગોપીનાં સુસ્મયન્તીનાં સ્મયન્તી વિસ્મિતાઽભવત્ ૧૭
 સ્વમાતુઃ સ્વિન્નગાત્રાયા વિસ્ત્રસ્તકબરસ્ત્રજઃ । દૃષ્ટ્વા પરિશ્રમં કૃષ્ણઃ કૃપયાઽઽસીત્ સ્વબન્ધને ૧૮
 એવં સંદર્શિતા હ્યહ્ ! હરિણા ભૃત્યવશ્યતા । સ્વવશેનાપિ કૃષ્ણેન યસ્યેદં સેશ્વરં વશે ॥૧૯
 નેમં વિરિન્ચો ન ભવો ન શ્રીરપ્યઙ્ગસંશ્રયા । પ્રસાદં લેખિરે ગોપી યત્તત્ પ્રાપ વિમુક્તિદાત્ ॥૨૦
 નાયં સુખાપો ભગવાનં દેહિનાં ગોપિકાસુતઃ । જ્ઞાનિનાં ચાત્મભૂતાનાં યથા ભક્તિમતામિહ ૨૧
 કૃષ્ણાસ્તુ ગૃહકૃત્યેષુ વ્યગ્રાયાં માતરિ પ્રભુઃ । અદ્રાક્ષીદર્જુનૌ પૂર્વં ગુહ્યકૌ ધનદાત્મજૌ ॥૨૨
 પુરા નારદશાપેન વૃક્ષતાં પ્રાપિતૌ મદાત્ । નલકૂબરમણિગ્રીવાવિતિ ય્ચ્યાતૌ શ્રિયાન્વિતૌ ॥૨૩

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्धे पूर्वार्धे

गोपीप्रसादो नाम नवमोऽध्यायः ॥९॥

આગળ નથી અને પાછળ પણ નથી. અર્થાત્ કોઈ જગ્યા એવી નથી કે જ્યાં ભગવાન ન હોય. અને જે જગતના શરીરી આત્મા છે, એવા અવ્યક્ત અને મનુષ્યદેહ વાળા ભગવાનને પુત્ર માની, યશોદા જેમ પ્રાકૃત બાળકને બાંધે તેમ ખાંડણિયા સાથે દોરડીથી બાંધવા લાગ્યાં.^{૧૩-૧૪} વાંકમાં આવેલા તે શ્રીકૃષ્ણને બાંધતાં દોરડું બે આંગળ ઓછું થયું, એટલે યશોદાએ તેની સાથે બીજું દોરડું સાંધ્યું.^{૧૫} તે પણ બે આંગળ ઓછું પડતાં તેની સાથે ત્રીજું સાંધ્યું, તો તે પણ બે આંગળ ઓછું થયું. એવી રીતે જેટલાં દોરડાં લીધાં તે સર્વે તેટલાં જ ઓછાં થયાં.^{૧૬} ઘરનાં સઘળાં દોરડાં સાંધ્યાં તોપણ ઓછાં થતાં આવ્યાં, તેથી બીજી ગોપીઓ હસવા લાગતાં, હસી પડેલાં યશોદા પોતે પણ વિસ્મય પામી ગયાં.^{૧૭} પછી પોતાની માતાને પરિશ્રમથી પસીનો વળી ગયો તે જોઈને કૃપાથી શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન દોરડાંથી બંધાયા.^{૧૮}

હે પરીક્ષિત રાજા ! જે ભગવાનને લોકપાળ દેવ સહિત આ સઘળું જગત વશ છે, તે ભગવાને પોતે સ્વતંત્ર હોવા છતાં પણ આવી રીતે ભક્તવશપણું દેખાડ્યું.^{૧૯} મુક્તિ આપનાર ભગવાન પાસેથી બ્રહ્મા, સદાશિવ અને અંગમાં રહેનારાં લક્ષ્મીજીને પણ કૃપા નથી મળી એમ નથી, પરંતુ યશોદાજીને જે કૃપા મળી તે કૃપા કોઈને મળી નથી.^{૨૦} શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન જેવા ભક્તિવાળાઓને સહેજ મળે છે તેવા દેહાભિમાની તપસ્વી આદિ લોકોને અને દેહાભિમાન વગરના જ્ઞાની

અથ દશમોઽધ્યાયઃ (૧૦)

રાજોવાચ -

કથ્યતાં ભગવન્નેતત્તયોઃ શાપસ્ય કારણમ્ । યત્તદ્વિર્ગર્હિતં કર્મ યેન વા દેવર્ષેસ્તમઃ ॥૧

શ્રીશુક ઉવાચ -

રુદ્રસ્યાનુચરૌ ભૂત્વા સુદૃમૌ ધનદાત્મજૌ । કૈલાસોપવને રમ્યે મન્દાકિન્યાં મદોત્કટૌ ॥૨
વારુણીં મદિરાં પીત્વા મદાઘૂર્ણિતલોચનૌ । સ્ત્રીજનૈરનુગાયદ્વિશ્ચૈરતુઃ પુષ્પિતે વને ॥૩
અન્તઃ પ્રવિશ્ય ગઙ્ગાયામમ્ભોજવનરાજિનિ । ચિક્રીડતુર્યુવતિભિર્ગજાવિવ કરેણુભિઃ ॥૪
યદૃચ્છ્યા ચ દેવર્ષિર્ભગવાંસ્ત્રત્ર કૌરવ ! । અપશ્યન્નારદો દેવૌ ક્ષીબાણૌ સમબુદ્ધ્યત ॥૫
તં દૃષ્ટ્વા વ્રીહિતા દેવ્યો વિવસ્ત્રાઃ શાપશઙ્કિતાઃ । વાસાંસિ પર્યધુઃ શીઘ્રં વિવસ્ત્રૌ નૈવ ગુહ્યકૌ ॥૬

લોકોને પણ સહેજ મળતા નથી.^{૨૧} પછી માતા યશોદા ઘરના કામકાજમાં લાગી જતાં બંધાએલા પ્રભુ યમલાર્જુન કે જે પૂર્વજન્મમાં કુબેરજીના પુત્ર યક્ષ હતા તેમને દીઠા.^{૨૨} પૂર્વે નળકૂબર અને મણિગ્રીવ એવા નામથી પ્રખ્યાત થયેલા અને મોટી લક્ષ્મીવાળા બે કુબેરજીના પુત્ર હતા, તેઓ લક્ષ્મીના મદને લીધે નારદજીનો શાપ લાગવાથી વૃક્ષપાણું પામ્યા હતા.^{૨૩}

ઈતિ શ્રીમદ્ મહાપુરાણ ભાગવતના દશમ સ્કંધનો નવમો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

અધ્યાય ૧૦

શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને યમલાર્જુનનો કરેલો મોક્ષ.

પરીક્ષિત રાજા પૂછે છે- હે મહારાજ ! એ નળકૂબર અને મણિગ્રીવને નારદજીએ શાપ દીધો તેનું કારણ કહો, એ લોકોએ કયું ભુંડું કામ કર્યું હતું ? અને નારદજીએ પોતે મહાવૈષ્ણવ થઈને કોપ શા માટે કર્યો ?^૧

શુકદેવજી કહે છે- રુદ્રનું અનુચરપણું મળવાથી બહુજ ગર્વ પામેલા એ બે કુબેરજીના પુત્રો છકેલા થઈને કેલાસ પર્વતના સુંદર ઉપવનમાં ગંગાજીને કાંઠે ફરતા હતા. વારુણી નામની મદિરા પીવાને લીધે તેઓનાં નેત્રો મદથી ઘૂમતાં હતાં અને ફૂલવાડીમાં ફરતા હતા, ત્યાં તેઓની પાછળ સ્ત્રીઓ ગાતી આવતી હતી.^{૨-૩} કમળોના ઘણા વનવાળા ગંગાજીના પ્રવાહમાં પ્રવેશ કરીને હાથીઓ જેમ ક્રીડા કરે તેમ તેઓ જુવાન સ્ત્રીઓની સાથે ક્રીડા કરતા હતા.^૪ હે રાજા ! ત્યાં દેવ ઈચ્છાથી દેવર્ષિ નારદજી આવી ચડ્યા, તેઓને જોઈને આ બન્ને મદોન્મત્ત છે

તૌ દૃષ્ટ્વા મદિરામત્તૌ શ્રીમદાન્ધૌ સુરાત્મજૌ । તયોરનુગ્રહાર્થાય શાપં દાસ્યન્નિદં જગૌ ॥૭

નારદ ઉવાચ -

ન હ્યન્યો જુષતો જોષ્યાન્ બુદ્ધિભ્રંશો રજોગુણઃ । શ્રીમદાદાભિજાત્યાદિર્યત્ર સ્ત્રી દ્યૂતમાસવઃ ૮
હન્યન્તે પશવો યત્ર નિર્દયૈરજિતાત્મભિઃ । મન્યમાનૈરિમં દેહમજરામૃત્યુ નશ્વરમ્ ॥૯
દેવસંજિતમપ્યન્તે કૃમિવિદ્ભસ્મસંજિતમ્ । ભૂતધુક્ તત્કૃતે સ્વાર્થં કિં વેદ નિરયો યતઃ ॥૧૦
દેહઃ કિમન્નદાતુઃ સ્વં નિષેક્તુર્માતુરેવ ચ । માતુઃ પિતુર્વાં બલિનઃ ક્રેતુરગ્નેઃ શુનોઽપિ વા ॥૧૧
એવં સાધારણં દેહમવ્યક્તપ્રભવાપ્યયમ્ । કો વિદ્વાનાત્મસાત્ કૃત્વા હન્તિ જન્નૂતેઽસતઃ ॥૧૨
અસતઃ શ્રીમદાન્ધસ્ય દારિદ્ર્યં પરમઞ્જનમ્ । આત્મૌપમ્યેન ભૂતાનિ દરિદ્રઃ પરમીક્ષતે ॥૧૩

એમ જાણી ગયા.^૫ વસ્ત્ર વગરની સ્ત્રીઓએ નારદજીને જોઈને લાજ આવતાં તેમના શાપની બીકથી તુરત વસ્ત્ર પહેર્યાં, પણ નગ્ન ઊભેલા તે બે જણાએ પહેર્યાં નહીં.^૬ મદિરા પીવાથી મદોન્મત્ત બનેલા અને લક્ષ્મીના મદથી અંધ બનેલા એ બે દેવકુમારોને જોઈ તેઓના પર અનુગ્રહ કરવા સારુ શાપ દેવાનો નિશ્ચય કરીને નારદજી આ પ્રમાણે બોલ્યા.^૭ નારદજી કહે છે પ્રિય વિષયોને સેવનાર પુરુષને એક લક્ષ્મીના મદ વિના કુલીનપણાથી કે વિદ્વાનપણાથી ઉત્પન્ન થયેલો બીજા કોઈ પણ પ્રકારનો મદ અથવા રજોગુણનું કાર્ય બુદ્ધિને ભ્રષ્ટ કરનાર નથી, પણ લક્ષ્મીનો મદ જ બુદ્ધિને ભ્રષ્ટ કરનાર છે, કે જે લક્ષ્મીના મદની સાથે સ્ત્રીઓનું, જુગારનું અને મદિરા પીવાનું વ્યસન રહે છે.^૮ આ ક્ષણભંગુર દેહને લક્ષ્મીના મદને લીધે અજર અને અમર માનનાર અજિતેન્દ્રિય લોકો નિર્દય થઈને પશુઓને મારે છે.^૯ નરદેવ અને ભૂદેવ કહેવાતો હોય છતાં પણ જે આ દેહ છેલ્લીવારે સડી જાય તો ક્રીડારૂપ, ખવાઈ જાય તો વિષ્ટારૂપ, અને બાળીનાખવામાં આવે તો ભસ્મરૂપ થનાર છે, આવા નાશવંત દેહને રાજી રાખવા સારુ પ્રાણીઓનો દ્રોહ કરનાર પુરુષ પોતાના મોક્ષરૂપી સ્વાર્થને શું જાણે છે ? નથી જ જાણતો. કેમકે પ્રાણીઓનો દ્રોહ કરવાથી તો નરક જ મળે છે.^{૧૦} વાસ્તવિક રીતે આ દેહ કોનો છે ? અન્નદાતાનો કહીએ તોપણ ખોટું નથી, પિતાનો કહીએ તોપણ ખોટું નથી, માતાનો કહીએ તોપણ ખોટું નથી, કોઈ બળવાન પુરુષ દાસ કરી લે તો તેનો છે એમ કહેવામાં પણ ખોટું નથી, વેચાતો લેનારનો કહીએ તોપણ ખોટું નથી, છેલ્લીવારે બાળી નાખે છે તેથી અગ્નિનો કહીએ તોપણ ખોટું નથી. અને સમયપર કૂતરાં ખાઈ જાય તેથી કૂતરાંનો કહીએ તોપણ ખોટું ન કહેવાય.^{૧૧} આવી રીતે ઘણાનો સહીઆરો દેહ કે જેની ઉત્પત્તિ પ્રકૃતિથી છે અને નાશ પણ પ્રકૃતિમાં જ છે, તેને

યથા કણ્ઠકવિદ્વાજ્ઞો જન્તોર્નેચ્છતિ તાં વ્યથામ્ । જીવસામ્યં ગતો લિઙ્ગૈર્ન તથાવિદ્ધકણ્ઠકઃ ।
દરિદ્રો નિરહંસ્તમ્બો મુક્તઃ સર્વમદૈરિહ । કૃચ્છં ચદૃચ્છ્યાઽઽજ્ઞોતિ તદ્વિદ્ધ તસ્ય પરં તપઃ ॥૧૫॥
નિત્યં ક્ષુત્ક્ષામદેહસ્ય દરિદ્રસ્યાન્નકાઙ્ગિણઃ । ઇન્દ્રિયાણ્યનુશુષ્યન્તિ હિંસાપિ વિનિવર્તતે ॥૧૬॥
દરિદ્રસ્યૈવ યુજ્યન્તે સાધવઃ સમદર્શિનઃ । સદ્ધિઃ ક્ષિણોતિ તં તર્ષં તત આરાદ્ધિશુદ્ધયતિ ॥૧૭॥
સાધૂનાં સમચિત્તાનાં મુકુન્દચરણૈષિણામ્ । ઉપેક્ષ્યૈઃ કિં ધનસ્તમ્ભૈરસદ્ધિરસદાશ્રયૈઃ ॥૧૮॥
તદહં મત્તયોર્માધ્વ્યા વારુણ્યા શ્રીમદાન્ધયોઃ । તમોમદં હરિષ્યામિ સ્ત્રૈણયોરજિતાત્મનોઃ ॥૧૯॥
યદિમૌ લોકપાલસ્ય પુત્રૌ ભૂત્વા તમઃપ્લુતૌ । ન વિવાસસમાત્માનં વિજાનીતઃ સુદુર્મદૌ ॥૨૦॥
અતોઽર્હતઃ સ્થાવરતાં સ્યાતાં નૈવં યથા પુનઃ । સ્મૃતિઃ સ્યાન્મત્પ્રસાદેન તત્રાપિ મદનુગ્રહાત્ ॥૨૧

પોતારૂપ માની કયો વિદ્વાન પ્રાણીઓને મારે ? દેહાભિમાનથી હિંસા કરવી એતો મૂઠનું જ કામ છે.^{૧૨} જે મૂઠ પુરુષ લક્ષ્મીના મદથી આંધળો થયેલો હોય તેને દારિદ્ર્ય જ ઉત્તમ અંજનરૂપ છે. કેમકે દરિદ્રી પુરુષ બીજા પ્રાણીઓને પોતા સરખા જ ગણે તેથી કોઈનો દ્રોહ કરે નહિ.^{૧૩} એકવાર જેના શરીરમાં કાંટો લાગેલો હોય એ કદી પણ ઈચ્છતો નથી કે બીજાને પણ કાંટાની પીડા સહન કરવી પડે. કેમ કે મુખનું કરમાઈ જવું વગેરે ચિહ્નોથી એ સમજે છે કે સર્વે જીવોને સરખી પીડા થાય છે. પણ જેને કાંટો વાગ્યો જ ન હોય એ કદી પણ પીડાનું અનુમાન કરી શકતો નથી.^{૧૪} સર્વ પ્રકારના મદથી મુક્ત અને અહંકાર વગરનો દરિદ્રી પુરુષ દૈવ ઈચ્છાથી કષ્ટ પામે છે, તો તે કષ્ટ જ તેને મોટા તપરૂપ થાય છે.^{૧૫} ભૂખથી દુબળા થયેલા અને અન્નને ઈચ્છતા દરિદ્રી પુરુષની ઈંદ્રિયો નિર્બળ થઈ જાય છે અને તેની પછવાડે હિંસા પણ બંધ પડે છે.^{૧૬} સમદૃષ્ટિવાળા સાધુપુરુષોનો સમાગમ પણ દરિદ્રીને જ થાય છે અને તેઓના સંગના પ્રભાવથી તેની તૃષ્ણા મટી જતાં તે તુરત જ શુદ્ધ થાય છે.^{૧૭} સમદૃષ્ટિવાળા અને ભગવાનના ચરણને ઈચ્છનારા સાધુ પુરુષોને દરિદ્રીજ વહાલા હોય છે, કેમકે ધનના અભિમાનને લીધે ખોટાં કાર્યમાં લાગી રહેલા નીચ લોકોને સાધુપુરુષો ઉપેક્ષા કરવા યોગ્ય જ માને છે, તેથી તે સાધુઓને અભિમાની પુરુષોનું કશું પ્રયોજન હોતું નથી.^{૧૮} એટલા જ માટે આ બન્ને જણા વારુણી મદિરા પીવાથી મદોન્મત્ત, લક્ષ્મીના મદથી આંધળા, સ્ત્રીલંપટ અને અજિતેન્દ્રિય છે, તેઓના અજ્ઞાને કરેલા મદને હું હરીશ.^{૧૯} અજ્ઞાનથી વ્યાપ્ત અને મદોન્મત્ત આ બે જણા લોકપાળના પુત્ર થઈને પોતાના શરીરને નગ્ન જાણતા નથી, તેથી સ્થાવરપણાને યોગ્ય છે, તેપ્રમાણે થવાથી ફરીવાર આવું કામ ન કરે. મારી કૃપાથી તે સ્થાવરપણાના અવતારમાં પણ પૂર્વ

વાસુદેવસ્ય સાન્નિધ્યં લબ્ધ્વા દિવ્યશરચ્છતે । વૃત્તે સ્વલોકતાં ભૂયો લબ્ધ્વભક્તી ભવિષ્યતઃ ॥૨૨
શ્રીશુક ઉવાચ -

एवमुक्त्वा स देवर्षिर्गतो नारायणाश्रमम् । नलकूबरमणिग्रीवावासतुर्यमलार्जुनौ ॥૨૩॥
ऋषेर्भागवतमुख्यस्य सत्यं कर्तुं वचो हरिः । जगाम शनकैस्तत्र यत्रास्तां यमलार्जुनौ ॥૨૪॥
देवर्षिर्मे प्रियतमो यदिमौ धनदात्मजौ । तत्तथा साधयिष्यामि यद् गीतं तन्महात्मना ॥૨૫॥
इत्यन्तरेणार्जुनयोः कृष्णस्तु यमयोर्ययौ । आत्मनिर्वेशमात्रेण तिर्यग्गतमूलूखलम् ॥૨૬॥
बालेन निष्कर्षयतान्वगुलूखलं तद् दामोदरेण तरसोत्कलिताङ्घ्रिबन्धौ ।
निष्पेततुः परमविक्रमितातिवेषस्कन्धप्रवालविटपौ कृतचण्डशब्दौ ॥૨૭॥
तत्र श्रिया परमया ककुभः स्फुरन्तौ सिद्धावुपेत्य कुजयोरिव जातवेदाः ।
कृष्णं प्रणम्य शिरसाखिललोकनाथं बद्धाञ्जली विरजसाविदमूचतुः स्म ॥૨૮॥
कृष्ण कृष्ण महायोगिस्त्वमाद्यः पुरुषः परः । व्यक्ताव्यक्तमिदं विश्वं रूपं ते ब्राह्मणा विदुः २૯

જન્મનું સ્મરણ રહેશે અને દેવતાઓનાં સો વર્ષ પૂરાં થયા પછી ભગવાનનું દર્શન પામીને પાછા દેવ થશે. દેવપણામાં પણ મારા અનુગ્રહથી તેઓને ભક્તિ પ્રાપ્ત થશે.^{૨૦-૨૨}

શુકદેવજી કહે છે- આ પ્રમાણે કહીને તે નારદજી નારાયણના આશ્રમમાં ગયા. અને નળકૂબર તથા મણિગ્રીવ યમલાર્જુન થયા.^{૨૩} વૈષ્ણવોમાં ઉત્તમ નારદજીનું વચન સાચું કરવા સારુ એ યમલાર્જુન જ્યાં છે ત્યાં ભગવાન ધીરે ધીરે પધાર્યા.^{૨૪} નારદજી મને બહુજ વહાલા છે, માટે એ મહાત્મા નારદજીએ આ બન્ને કૂબરજીના પુત્ર વિષે જે કહ્યું છે, તે હું તે પ્રમાણે જ સાચું કરીશ. એવા વિચારથી શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન તે બે યમલાર્જુનના મધ્યમાંથી પ્રવેશ્યા. પોતાના પ્રવેશ માત્રથી ખાંડણિયો આડો થઈ ગયો. પછી જેમના ઉદરમાં દોરડું બાંધેલું છે એવા તે બાળક શ્રીકૃષ્ણે ખાંડણિયાને જોરથી ખેંચ્યો કે તરત જ એ વૃક્ષનાં મૂળ ઊખડી ગયાં. અને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના અત્યંત પરાક્રમને લીધે થડ, શાખા અને પાંદડાં કંપવા લાગ્યાં, ભારે ભયંકર કડાકો થયો અને તરત જ એ બે ઝાડ ધરતી પર પડ્યાં.^{૨૫-૨૭} એ બે ઝાડમાંથી જેમ મૂર્તિમાન અગ્નિ નીકળે તેમ બે દેવપુરુષો નીકળ્યા, મદ રહિત થયેલા અને જેની કાંતિથી દિશાઓ શોભી રહી હતી. એવા એ બન્ને હાથ જોડી, શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની પાસે આવી, પ્રણામ કરીને આ પ્રમાણે સ્તુતિ કરવા લાગ્યા.^{૨૮}

નળકુબર અને મણિગ્રીવ ભગવાનની સ્તુતિ કરે છે- હે કૃષ્ણ ! હે કૃષ્ણ ! હે

ત્વમેકઃ સર્વભૂતાનાં દેહાસ્વાત્મેન્દ્રિયેશ્વરઃ । ત્વમેવ કાલો ભગવાન્ વિષ્ણુરવ્યય ઈશ્વરઃ ॥૩૦॥
 ત્વં મહાન્ પ્રકૃતિઃ સૂક્ષ્મા રજઃસત્ત્વતમોમયી । ત્વમેવ પુરુષોઽધ્યક્ષઃ સર્વક્ષેત્રવિકારવિત્ ॥૩૧
 ગૃહ્યમાણૈસ્ત્વમગ્રાહ્યો વિકારૈઃ પ્રાકૃતૈર્ગુણૈઃ । કો ન્વિહાર્હતિ વિજ્ઞાતું પ્રાક્વિસદ્ધં ગુણસંવૃતઃ ॥
 તસ્મૈ તુભ્યં ભગવતે વાસુદેવાય વેદધસે । આત્મદ્યોતગુણૈશ્છન્નમહિમ્ને બ્રહ્મણે નમઃ ॥૩૩॥
 યસ્યાવતારા જ્ઞાયન્તે શરીરેષ્વશરીરિણઃ । તૈસ્તૈરતુલ્યાતિશયૈવીર્યૈર્દેહિષ્વસંગતૈઃ ॥૩૪॥
 સ ભવાન્ સર્વલોકસ્ય ભવાય વિભવાય ચ । અવતીર્ણોઽશ્ભાગેન સામ્પ્રતં પતિરાશિષામ્ ॥
 નમઃ પરમકલ્યાણ! નમઃ પરમમઙ્ગલ! । વાસુદેવાય શાન્તાય યદૂનાં પતયે નમઃ ॥૩૬॥
 અનુજાનીહિ નૌ ભૂમંસ્તવાનુચરકિઙ્કરૌ । દર્શનં નૌ ભગવત ઋષેરાસીદનુગ્રહાત્ ॥૩૭॥
 વાણી ગુણાનુકથને શ્રવણૌ કથાયાં હસ્તૌ ચ કર્મસુ મનસ્તવ પાદયોર્નઃ ।
 સ્મૃત્યાં શિરસ્તવ નિવાસજગત્પ્રણામે દૃષ્ટિઃ સતાં દર્શનેઽસ્તુ ભવત્તનૂનામ્ ॥૩૮॥

મોટા યોગી ! તમે સર્વના આદિ પરમ પુરુષ છો. સ્થૂળ સૂક્ષ્મરૂપ આ સઘળું જગત તમારું શરીર છે એમ બ્રહ્મવેતાઓ જાણે છે.^{૨૯} સર્વ પ્રાણીઓના દેહ, પ્રાણ, અહંકાર અને ઈન્દ્રિયોના નિયંતા તમે એક છો. અવિનાશી અને ઈશ્વર વિષ્ણુ તમે છો. તેથી જે કાળ છે તે તમારી લીલા છે.^{૩૦} મહતત્ત્વરૂપ તમે છો, રજ, સત્ત્વ અને તમોગુણમય સાક્ષાત્ પ્રકૃતિ એ તમારું શરીર છે, સર્વના અધ્યક્ષ અને શરીરોના વિકારોને જાણનારા પુરુષ તમે છો.^{૩૧} ઈન્દ્રિયોથી ગ્રહણ કરવામાં આવતા પ્રકૃતિના પદાર્થોથી તમારું ગ્રહણ થતું નથી. આ જગતની ઉત્પત્તિ પહેલાં જ સ્વતઃસિદ્ધપણાથી રહેલા આપને દેહાદિકથી વીંટાએલો કોણ જાણી શકે ?^{૩૨} વાસુદેવ, સર્વના કર્તા અને પોતે પ્રકાશ કરેલા ગુણોથી જેનું સ્વરૂપ ઢંકાઈ રહ્યું છે, એવા પરબ્રહ્મને નમસ્કાર કરીએ છીએ.^{૩૩} જે આપ સર્વ શરીરોમાં રહેલા છો, છતાં શરીરના સંબંધથી રહિત છો. તમારા અવતારો, બીજા પ્રાણીઓથી ન થઈ શકે એવાં અને જેમના પરાક્રમની સમાન બીજા પરાક્રમો ન હોય તથા અધિક પણ ન હોય, એવા પરાક્રમો ઉપરથી જાણવામાં આવે છે.^{૩૪} સર્વલોકોને કલ્યાણ અને મોક્ષ આપવા માટે, સર્વ સુખોના અધિપતિ આપ હમણાં બળરામની સાથે અવતર્યા છો.^{૩૫} હે પરમકલ્યાણ રૂપ ! હે પરમ મંગળરૂપ ! વાસુદેવ, શાંત અને યાદવોના પતિ એવા તમોને વારંવાર પ્રણામ કરીએ છીએ.^{૩૬} હે પ્રભુ ! અમે તમારા દાસાનુદાસ છીએ, અમને આજ્ઞા કરો. અમોને નારદજીના અનુગ્રહથી આપનું દર્શન થયું છે.^{૩૭}

અમારી વાણી આપના ગુણના વર્ણનમાં તત્પર રહે, કાન આપની કથા

શ્રીશુક ઉવાચ -
 इत्थं संकीर्तितस्ताभ्यां भगवान् गोकुलेश्वरः । दाम्ना चोलूखले बद्धः प्रहसन्नाह गुह्यकौ ॥३९
 श्रीभगवानुवाच -
 ज्ञातं मम पुरैवैतदृषिणा करुणात्मना । यच्छ्रीमदान्धयोर्वाग्भिर्बिभ्रंशोऽनुग्रहः कृतः ॥४०
 साधूनां समचित्तानां सुतरां मत्कृतात्मनाम् । दर्शनान्नो भवेद्वन्धःपुंसोऽक्षयोः सवितुर्यथा ॥४१
 श्रीशुक उवाच -
 तद् गच्छतं मत्परमौ नलकूबर! सादनम् । सञ्जातो मयि भावो वामीप्सितः परमोऽभवः ॥४२
 इत्युक्तौ तौ परिक्रम्य प्रणम्य च पुनः पुनः । बद्धोलूखलमामंत्र्य जग्मतुर्दिशमुत्तराम् ॥४३
 इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्धे पूर्वार्धे
 नारदशापो नाम दशमोऽध्यायः ॥१०॥

સાંભળવામાં, હાથ આપની સેવા કરવામાં, મન આપના ચરણના સ્મરણમાં, મસ્તક આપના નિવાસરૂપ જગતને પ્રણામ કરવામાં અને દેષ્ટિ આપના શરીરરૂપ સત્પુરુષોનાં દર્શનમાં તત્પર રહે.^{૩૯} શુકદેવજી કહે છે- દોરડાંથી ખાંડણિયામાં બંધાયેલા ગોકુલેશ્વર ભગવાને આ પ્રમાણે તેઓની સ્તુતિ સાંભળી, હસીને ભગવાન તેઓને કહેવા લાગ્યા કે- તમે લક્ષ્મીના મદથી અંધ થયા હતા તેથી દયાળુ નારદજીએ પોતાની વાણીથી લક્ષ્મીનો મદ ટાળી નાખવારૂપ અનુગ્રહ કર્યો હતો, એ પ્રથમથી જ મારા જાણવામાં હતું.^{૪૦-૪૦} સૂર્યના દર્શનથી જેમ નેત્રને બંધન રહે નહિ, તેમ સ્વધર્મમાં વર્તનાર, બ્રહ્મવેતા અને તેઓમાં પણ વળી મારામાં ચિત્તનું અર્પણ કરનાર મહાત્માઓના દર્શનથી, પુરુષને બંધન રહે જ નહીં.^{૪૧} તો હવે હે નળકૂબર ! તમે મારા પરાયણ થઈને તમારે ઠેકાણે જાઓ. તમને સંસારનું બંધન મટાડનારો એવો મારામાં પ્રેમ થયો છે.^{૪૨}

શુકદેવજી કહે છે- ખાંડણિયાથી બંધાયેલા ભગવાને આ પ્રમાણે કહ્યું, એટલે તે નળકૂબર અને મણિગ્રીવ, ભગવાનને પ્રદક્ષિણા કરી, વારંવાર પ્રણામ કરી, આજ્ઞા માગીને ઉત્તર દિશામાં ગયા.^{૪૩}

इति श्रीमद् महापुराण भागवतना दशम स्कंधनो दशमो अध्याय संपूर्ण. १०

અર્થકાદશોઽધ્યાયઃ (૧૧)

શ્રી શુક ઉવાચ

ગોપા નન્દાદયઃ શ્રુત્વા દ્રુમયોઃ પતતો રવમ્ । તત્રાજગમુઃ કુરુશ્રેષ્ઠ! નિર્ઘાતભયશઙ્કિતાઃ ॥૧
 ભૂમ્યાં નિપતિતૌ તત્ર દદૃશુર્યમલાર્જુનો । બ્રહ્મમુસ્તદવિજ્ઞાય લક્ષ્યં પતનકારણમ્ ॥૨
 ઊલૂખલં વિકર્ષન્તં દામ્ના બદ્ધં ચ બાલકમ્ । કસ્યેદં કુત આશ્ચર્યમુત્પાત ઇતિ કાતરાઃ ॥૩
 બાલા ઋચુરનેનેતિ તિર્યગ્ગતમુલૂખલમ્ । વિકર્ષતા મધ્યગેન પુરુષાવપ્યચક્ષમહિ ॥૪
 ન તે તદુક્તં જગૃહ્નઃ ઘટેતેતિ તસ્ય તત્ । બાલસ્યોત્પાટનં તર્વોઃ કેચિત્ સન્દિગ્ધચેતસઃ ॥૫
 ઊલૂખલં વિકર્ષન્તં દામ્ના બદ્ધં સ્વમાત્મજમ્ । વિલોક્ય નન્દઃ પ્રહસદ્વદનો વિમુમોચ હ ॥૬
 ગોપીભિઃ સ્તોભિતોઽનૃત્યદ્ ભગવાન્ બાલવત્ ક્વચિત્ । ડ્ઢાયતિ ક્વચિન્મુઘસ્તદ્વશો દારુયન્નવત્
 વિભર્તિ ક્વચિદાજ્ઞસઃ પીઠકોન્માનપાદુકમ્ । બાહુક્ષેપં ચ કુરુતે સ્વાનાં ચ પ્રીતિમાવહન્ ॥૮
 દર્શયંસ્તદ્વિદાં લોક આત્મનો ભૃત્યવશ્યતામ્ । વ્રજસ્યોવાહ વૈ હર્ષ ભગવાન્ બાલચેષ્ટિતૈઃ ॥૯

અધ્યાય ૧૧

શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને વત્સાસુર તથા બકાસુરનો મોક્ષ કર્યો.

શુકદેવજી કહે છે- હે રાજા ! જાડ પડવાનો શબ્દ સાંભળીને વજ્રપાતના ભયથી ભયભીત થયેલા નંદાદિક ગોવાળિયાઓ ત્યાં આવ્યા. ^૧ ધરતી પર પડેલાં યમલાર્જુનને જોઈને તેઓને પડવાનું કારણ પ્રત્યક્ષ છતાં પણ તેને નહીં જાણીને ભ્રમી ગયા. ^૨ દોરડાંથી બંધાએલા બાળકને ખાંડણિયો ખેંચતા દીઠા તોપણ આ કોણે કર્યું ? શાથી થયું ? આશ્ચર્ય થયું ! ઉત્પાત થયો એમ ભય પામીને ભમવા લાગ્યા. ^૩ છોકરાઓએ કહ્યું કે- આ કૃષ્ણ વચમાં આવી જતાં તેણે આડા થયેલા ખાંડણિયાને ખેંચીને જાડ પાડી નાખ્યાં અને તે જાડમાંથી બે પુરુષ નીકળ્યા તેઓને પણ અમે દીઠા. ^૪ ગોવાળિયાઓમાં કેટલાએક તો આ બાળક જાડ ઊખેડી નાખે એ સંભવે જ નહીં, એમ ગણીને તે છોકરાઓનું કહેવું માન્યું નહીં અને મનમાં સંદેહ થયો. ^૫ દોરડાંથી બંધાએલા અને ખાંડણિયાને ઘસડતા પોતાના પુત્રને જોઈને નંદરાયે હસતે મોઢે તેમને છોડ્યા. ^૬ ગોપીઓના ફોસલાવવાથી કોઈક સમયે બાળકની પેઠે અને અણસમજૂની પેઠે ભગવાન નાચતા હતા, કોઈ સમયે ગાતા અને કોઈ સમયે લાકડાના યંત્રની પેઠે તેઓના સ્વાધીનમાં જ રહેતા હતા. ^૭ કોઈ સમયે ગોપીઓએ આજ્ઞા કરવાથી પાટલા, પાલી, પવાલાં અને ચાખડી ઉપાડતા હતા, તેમજ પોતાના ભક્ત વ્રજજનોને રાજી કરવા સારુ હાથ હલાવતા હતા. ^૮

ક્રીણીહિ ભોઃ ફલાનીતિ શ્રુત્વા સત્વરમચ્યુતઃ । ફલાર્થી ધાન્યમાદાય યયૌ સર્વફલપ્રદઃ ॥
 ફલવિક્રયિણી તસ્ય ચ્યુતધાન્યં કરદ્વયમ્ । ફલૈરપૂરયદ્ રત્નૈઃ ફલભાણડમપૂરિ ચ ॥૧૧
 સરિત્તીરગતં કૃષ્ણં ભગ્નાર્જુનમથાહ્વયત્ । રામં ચ રોહિણી દેવી ક્રીડન્તં બાલકૈર્ભૂશમ્ ॥૧૨
 નોપેયાતાં યદાઽઽહૃતૌ ક્રીડાસદ્ગેન પુત્રકૌ । યશોદાં પ્રેષયામાસ રોહિણી પુત્રવત્સલામ્ ॥૧૩
 ક્રીડન્તં સા સુતં બાલૈરતિવેલં સહાગ્રજમ્ । યશોદાજોહવીત્ કૃષ્ણં પુત્રસ્નેહસ્તુતસ્તની ॥૧૪
 કૃષ્ણ! કૃષ્ણારવિન્દાક્ષ તાત ઇહિ સ્તનં પિબ । અલં વિહારૈઃ ક્ષુત્ક્ષાન્તઃ ક્રીડાશ્રાન્તોઽસિ પુત્રક! ।
 હે રામાગચ્છ તાતાશુ સાનુજઃ કુલનન્દન! । પ્રાતરેવ કૃતાહારસ્તદ્ ભવાન્ ભોક્તુમર્હતિ ॥૧૬
 પ્રતીક્ષતે ત્વાં દાશાર્હ ભોક્ષ્યમાણો વ્રજાધિપઃ । ઇહ્યાવયોઃ પ્રિયં ઘેહિ સ્વગૃહાન્ યાત બાલકાઃ ।

ભગવાનનું માહાત્મ્ય જાણનારા પુરુષોને હું ભક્તવશ છું, એમ દેખાડતા ભગવાન પોતાની બાલયેષ્ટાઓથી વ્રજને આનંદ આપતા હતા. ^૯ એક દિવસ કોઈ ફળ વેચનારી સ્ત્રીએ ઊંચેથી સાદ કર્યો કે “કોઈ ફળ લો ફળ” આવું સાંભળતાની સાથે જ સર્વ કર્મ ફલપ્રદ ભગવાન્ અચ્યુત (કૃષ્ણ) ફળ ખરીદવા માટે પોતાના નાના એવા ખોબામાં અનાજના દાણા લઈને દોડ્યા. ^{૧૦} તેમણે ખોબામાં લીધેલું અનાજ તો રસ્તામાં જ વેરાઈ ગયું પણ તે ફળ વેચનારી સ્ત્રીએ તેમના બન્ને હાથને ફળોથી ભરી દીધા. આ બાજુ ભગવાને પણ તેનો ખાલી થયેલો ટોપલો રત્નોથી ભરી દીધો. ^{૧૧} પછી એક દિવસ તે અર્જુનવૃક્ષને ભાંગનારા શ્રીકૃષ્ણ અને શ્રીબલરામજી બાળકોની સાથે રમતાં રમતાં યમુનાને કિનારે પહોંચી ગયા. ત્યારે દેવી રોહિણી તેમને પછા ઘોર બોલાવી લાવવા “એ રામ ! ! ! એ કૃષ્ણ ! ! ! જલદી આવો” એમ ઊંચે અવાજે પોકારવા માંડ્યા. ^{૧૨} રોહિણીએ આમ બોલાવ્યા છતાં તે શ્રીબલરામ અને શ્રીકૃષ્ણ રમવામાં લાગી ગયા હોવાથી જ્યારે ન આવ્યા ત્યારે તેણે પુત્ર વાત્સલ્ય સ્નેહથી યશોદાજીને તેમને બોલાવવા મોકલ્યા. ^{૧૩} શ્રીકૃષ્ણ અને બળરામજી બાળકોની સાથે ઘણી વારથી રમતા હતા યશોદાજીએ જઈને તેમને સાદ કર્યો. તે સમયે પુત્ર ઉપર વાત્સલ્ય ભાવને લીધે યશોદાજીના સ્તનોમાંથી દૂધ ટપકવા લાગ્યું. ^{૧૪} યશોદાએ પોકાર કર્યો “કૃષ્ણ ! બેટા કૃષ્ણ ! કમળનયમ ! પ્યારા કૃષ્ણ !” જલદી ચાલો, અને સ્તનપાન કરી લો (દૂધ પીઓ) રમીને થાકી ગયા હશો. બેટા ! હવે રમવાનું છોડો જુઓ તે ખરા, તમે બન્ને ભૂખ્યા અને દુર્બળ દેખાઓ છો. ^{૧૫} કુલનંદન બેટા રામ ! તારા નાના ભાઈ કૃષ્ણને લઈને જલદી ચાલો. જુઓ સવારે તમે નાસ્તો કર્યો હતો તો અત્યારે તમારે બન્ને એ જમી લેવું જોઈએ. ^{૧૬} દાશાર્હ ! બેટા રામ ! વ્રજરાજ તમારા પિતા નંદનજી જમવા માટે

ધૂલિધૂસરિતાઙ્ગસ્ત્વં પુત્ર! મજ્જનમાવહ । જન્મર્ક્ષમદ્ય ભવતો વિપ્રેશ્યો દેહિ ગાઃ શુચિઃ ॥૧૮
પશ્ય પશ્ય વયસ્યાંસ્તે માતૃમૃષ્ટાન્ સ્વલંકૃતાન્ । ત્વં ચ સ્નાતઃ કૃતાહારો વિહરસ્વ સ્વલંકૃતઃ ૧૯
ઇત્યં યશોદા તમશેષશેખરં મત્વા સુતં સ્નેહનિબદ્ધધીર્નૃપ! ।

હસ્તે ગૃહીત્વા સહરામમચ્યુતં નીત્વા સ્વવાટં કૃતવત્યથોદયમ્ ॥૨૦

ગોપવૃદ્ધા મહોત્પાતાનનુભૂય બૃહદ્વને । નન્દાદયઃ સમાગમ્ય વ્રજકાર્યમમન્ત્રયન્ ॥૨૧
તત્રોપનન્દનામાઽઽહ ગોપો જ્ઞાનવયોઽધિકઃ । દેશકાલાર્થતત્ત્વજ્ઞઃ પ્રિયકૃદ્ રામકૃષ્ણયોઃ ૨૨
ઉત્થાતવ્યમિતોઽસ્માભિર્ગોકુલસ્ય હિતૈષિભિઃ । આયાન્ત્યત્ર મહોત્પાતા બાલાનાં નાશહેતવઃ ।
મુક્તઃ કથન્નિદ્ રાક્ષસ્યા બાલઘ્ન્યા બાલકોહ્યસૌ । હરેરનુગ્રહાન્નમનશ્ચોપરિ નાપતત્ ॥૨૪
ચક્રવાતેન નીતોઽયં દૈત્યેન વિપદં વિયત્ । શિલાયાં પતિતસ્તત્ર પરિત્રાતઃ સુરેશ્વરૈઃ ॥૨૫
યત્ર મિચેત દ્રુમયોરન્તરં પ્રાપ્ય બાલકઃ । અસાવન્યતમો વાપિ તદપ્યચ્યુતરક્ષણમ્ ॥૨૬

બેસી ગયા છે અને તમારી બન્નેની રાહ જુએ છે. ચાલો અમને સૌને ખુશી કરો. છોકરાઓ! હવે તમે પણ સહુ સહુને ઘેર જાઓ. ^{૧૭} પુત્ર! દેખ તારાં પ્રત્યેક અંગ ધૂળથી ખરડાયેલાં છે. ચાલો જલ્દી સ્નાન કરી લો. આજ તારું જન્મ નક્ષત્ર છે. પવિત્ર પણે બ્રાહ્મણોને ગાયોનું દાન કરો. ^{૧૮} જુઓ અમારા સાથી મિત્રોને તેમની માતાઓએ નવડાવી - ધોવડાવીને સારા વસ્ત્ર અલંકારોથી સજાવ્યા છે. હવે તમે પણ નહાઈ-ધોઈ ખાઈ-પીઈને વસ્ત્રાલંકારોથી સુસજ્જ થઈને રમવા જાજો. ^{૧૯} હે પરીક્ષિત! માતા યશોદાનું મન પ્રેમના બંધનથી બંધાયેલું હતું, તેઓ આ રીતે સમગ્ર જગતના શિરોમણિ ભગવાનને પોતાના પુત્ર માનતા હતા. એટલે ઉપર કહ્યા પ્રમાણે બોલીને રામ તથા કૃષ્ણનો એક એક હાથ પોતાના એક એક હાથમાં પકડીને પોતાને ઘેર લઈ આવ્યાં. પછી તેણે પોતાના પુત્રના શુભોદયને માટે જે કાંઈ કરવાનું હતું તે બધું ખૂબજ પ્રેમથી કર્યું. ^{૨૦} નંદરાય આદિ વૃદ્ધ ગોવાળિયા ગોકુળમાં મોટા ઉત્પાત થતા જોઈ, ભેળા થઈને વ્રજના હિતનો વિચાર કરવા લાગ્યા. ^{૨૧} તેઓમાં ઉપનંદ નામનો એક ગોવાળ કે જે દેશકાળના તત્ત્વને જાણનારો, જ્ઞાન તથા અવસ્થાથી મોટો અને બળભદ્ર તથા શ્રીકૃષ્ણનું પ્રિય કરનારો હતો, તે બોલ્યો કે- આપણને ગોકુળનું હિત કરવાની ઈચ્છા હોય તો અહીંથી ચાલ્યા જવું જોઈએ, કેમકે બાળકોનો નાશ કરે એવા મોટા ઉત્પાતો અહીં આવે છે. ^{૨૨-૨૩} બાળકોને મારનારી રાક્ષસીના હાથથી આ બાળક દેવ ઈચ્છાથી બચ્યો છે. વળી ગાડું માથે ન પડ્યું એ પણ ભગવાનના અનુગ્રહથી જ. ^{૨૪} એક દૈત્ય વંટોળિયાનારૂપથી આ શ્રીકૃષ્ણને નિરાધાર આકાશમાં લઈ ગયો હતો અને પાછો

યાવદૌત્પાતિકોઽરિષ્ટો વ્રજં નાભિભવેદિતઃ । તાવદ્ બાલાનુપાદાય યાસ્યામોઽન્યત્ર સાનુગાઃ ।
વનં વૃન્દાવનં નામ પશવ્યં નવકાનનમ્ । ગોપગોપીગવાં સેવ્યં પુણ્યાદ્રિતૃણવીરુધમ્ ॥૨૮
તત્તત્રાદૈવ યાસ્યામઃ શકટાન્ યુક્ત્ત મા ચિરમ્ । ગોધનાન્યગ્રતો યાન્તુ ભવતાં યદિ રોચતે ॥
તચ્છુત્વૈકધિયો ગોપાઃ સાધુ સાધ્વિતિ વાદિનઃ ।

વ્રજાન્ સ્વાન્ સ્વાન્ સમાયુજ્ય યયૂ રુઠ્ઠપરિચ્છદાઃ ॥૩૦॥

વૃદ્ધાન બાલાન્ સ્ત્રિયો રાજન્ સર્વોપકરણાનિ ચ । અનઃસ્વારોપ્ય ગોપાલા યત્તા આત્તશરાસનાઃ ।
ગોધનાનિ પુરસ્કૃત્ય શૃંગ્ણાપ્યાપૂર્ય સર્વતઃ । તૂર્યઘોષેણ મહતા યયુઃ સહપુરોહિતાઃ ॥૩૨
ગોપ્યો રુઠ્ઠરથા નૂલકુચકુ ઙ્ગમકાન્તયઃ । કૃષ્ણલીલા જગુઃ પ્રીતા નિષ્કકળઠ્યઃ સુવાસસઃ ।
તથા યશોદારોહિણ્યાવેકં શકટમાસ્થિતે । રેજતુઃ કૃષ્ણારામાભ્યાં તત્કથાશ્રવણોત્સુકે ॥૩૪
વૃન્દાવનં સંપ્રવિશ્ય સર્વકાલસુખાવહમ્ । તત્ર ચક્રુર્વ્રજાવાસં શકટૈરર્ધચન્દ્રવત્ ॥૩૫

શિલા ઉપર પડ્યો, ત્યાં પણ આ કૃષ્ણની મોટા દેવતાઓએ રક્ષા કરી છે. ^{૨૫} ગાડની વચમાં આવી જતાં પણ આ અથવા બીજો કોઈ બાળક મરણ પામ્યો નહીં, એ પણ ભગવાને જ રક્ષા કરી છે. ^{૨૬} માટે હવે બીજો કોઈ ઉત્પાતી અનર્થ વ્રજમાં આવે એ પહેલાં બાળકોને લઈને પરિવાર સહિત આપણે બીજે ઠેકાણે ચાલ્યા જવું જોઈએ. ^{૨૭} વૃન્દાવન નામનું વન પશુઓને અનુકૂળ અને ગોવાળિયા ગોપીઓ તથા ગાયોએ સેવવા જેવું છે. એમાં પર્વત, ખડ અને લતાઓ પણ સારાં છે, તેથી એ વૃન્દાવનમાં આજે જ જવું જોઈએ. માટે તમારી સૌની રુચિ હોય તો તરત ગાડાં જોડો અને ગાયોના ધણને આગળ ચાલતાં કરો. ^{૨૮-૨૯} આ વાત સાંભળી એકમત થયેલા ગોવાળિયાઓ સારું એમ બોલી પોતપોતાનાં ગાડાં જોડી તથા તેઓ પર સરસામાન ચઢાવી ચાલ્યા. ^{૩૦} વૃદ્ધ, બાળકો અને સ્ત્રીઓને ગાડાંમાં બેસાડી તથા સર્વે સરસામાનને ગાડાંઓમાં ભરી સાવધાન અને ધનુષ જેમણે હાથમાં લીધાં હતાં, એવા ગોવાળો ગાયોના ધણને આગળ કરી, ચારેકોર શીંગડીઓ વગાડતા અને તુરીના શબ્દ કરતા કરતા વૃન્દાવનમાં ગયા. ^{૩૧-૩૨} ગાડાંઓમાં બેઠેલી, સ્તન ઉપર લગાવેલાં નવાં કેસરથી શોભતી, સારાં વસ્ત્રવાળી અને જેઓએ ગળામાં પદક નામના આભૂષણો પહેર્યાં હતાં, એવી ગોપીઓ આનંદથી ભગવાનની લીલાઓનું ગાયન કરતી હતી. ^{૩૩} ભગવાન અને બળભદ્રની સાથે એક ગાડાંમાં બેઠેલી અને પુત્રની વાતો સાંભળવામાં તત્પર રહેલી યશોદા અને રોહિણી પોતાના પુત્રોને લીધે શોભતી હતી. ^{૩૪} જે વૃન્દાવન સર્વકાળમાં સુખદાયી છે, તેમાં પ્રવેશ કરીને ત્યાં ગાડાંઓ વતે અરધા ચંદ્રમાના

વૃન્દાવનં ગોવર્ધનં યમુનાપુલિનાનિ ચ । વીક્ષ્યાસીદુત્તમા પ્રીતી રામમાધવયોર્નૃપ! ॥૩૬
 एवं ब्रजौकसां प्रीतिं यच्छन्तौ बालचेष्टितैः । कलवाक्यैः स्वकालेन वत्सपालौ बभूवतुः ॥
 અવિદૂરે બ્રજભુવઃ સહ ગોપાલદારકૈઃ । ચારયામાસતુર્વત્સાન્ નાનાક્રીડાપરિચ્છદૌ ॥૩૮
 क्वचिद् वादयतो वेणुं क्षेपणैः क्षिपतः क्वचित् । क्वचित् पादैः किङ्किणीभिः क्वचित् कुत्रिमगोवृषैः
 વૃષાયમાણૌ નર્દન્તૌ યુયુધાતે પરસ્પરમ્ । અનુકૃત્ય રુતૈર્જન્તુંશ્ચેરતુઃ પ્રાકૃતૌ યથા ॥૪૦
 कदाचिद् यमुनातीरे वत्सांश्चारयतो स्वकैः । वयस्यैः कृष्णबलयोर्जिघांसुर्देत्य आगमत् ॥४१
 તં વત્સરૂ પિપ્પાં વીક્ષ્ય વત્સયૂથગતં હરિઃ । દર્શયન્ બલદેવાય શનૈર્મુઘ ઇવાસદત્ ॥૪૨
 गृहीत्वापरपादाभ्यां सहलाङ्गुलमच्युतः । भ्रामयित्वा कपित्थाग्रे प्राहिणोद् गतजीवितम् ।

સ કપિત્થૈર્મહાકાયઃ પાત્યમાનૈઃ પપાત હ ॥૪૩

તં વીક્ષ્ય વિસ્મિતા બાલાઃ શશંસુઃ સાધુ સાધ્વિતિ । દેવાશ્ચ પરિસન્તુષ્ટા બભૂવુઃ પુષ્પવર્ષિણઃ ॥
 તૌ વત્સપાલકૌ ભૂત્વા સર્વલોકૈકપાલકૌ । સ પ્રાતરાશૌ ગોવત્સાંશ્ચારયન્તૌ વિચેરતુઃ ॥૪૫

જેવો વ્રજનો આવાસ કર્યો.^{૩૫} હે રાજા ! વૃંદાવન, ગોવર્ધન અને યમુનાજીના કાંઠાઓ જોઈને બળભદ્ર અને શ્રીકૃષ્ણને બહુ જ આનંદ થયો.^{૩૬} આ પ્રમાણે બાળલીલાથી અને મનોહર વાક્યોથી વ્રજવાસીઓને પ્રીતિ ઉપજાવતા બળભદ્ર અને શ્રીકૃષ્ણ યોગ્ય કાળે વાછરડાંઓને ચારાવતા થયા.^{૩૭} રમતાં અનેક સાધનો રાખતા એ બાળકો બીજા બાળકોની સાથે વ્રજથી થોડેક છોટે વાછરડાં ચારવા લાગ્યા.^{૩૮} કોઈ સમયે વેણું વગાડતા હતા, કોઈ સમયે બીલાં અને આમળાં આદિ પદાર્થોને ફેંકતા હતા. કોઈ સમયે ઘુઘરીઓવાળા પગથી પ્રહાર કરતા હતા અને કોઈ સમયે છોકરાઓજ ધાબળા ઓઢીને બળદ થતા હતા, આ રીતે રમતા હતા.^{૩૯} કોઈ સમયે બલરામ અને શ્રીકૃષ્ણ પણ બળદ જેવા થઈ નાદ કરતાં કરતાં સામસામા વઢતા હતા. કોઈ સમયે હંસ અને મયૂરાદિક પ્રાણીઓના શબ્દથી ચાળા પાડીને પ્રાકૃત બાળકની પેઠે ફરતા હતા.^{૪૦} એક સમયે એ શ્રીકૃષ્ણ અને બળભદ્ર પોતાના મિત્રોની સાથે યમુનાજીને કાંઠે વાછરડાં ચારતા હતા, ત્યાં તેઓને મારવા સારુ દૈત્ય આવ્યો.^{૪૧} વાછરડાંનું રૂપ ધારણ કરીને વાછરડાંના ટોળામાં મળી ગયેલા તે દૈત્યને જોઈ, બળભદ્રને દેખાડતા ભગવાન અજ્ઞાનીની પેઠે ધીરે ધીરે તેની પાસે આવ્યા.^{૪૨} ભગવાને એનાં પૂછડાંની સાથે પાછલા પગ પકડી, ફેરવી ફેરવીને પ્રાણ કાઢી નાખવા તેને કોઠના ઝાડમાં પછાડ્યો, તેથી કોઠ પડવા લાગ્યાં અને તેઓની સાથે મોટી કાયાવાળો એ દૈત્ય પણ પડ્યો.^{૪૩} એ દૈત્યને જોઈ વિસ્મય પામેલા બાળકો “વાહ વાહ” કહેવા લાગ્યાં અને બહુ જ રાજ

स्वं स्वं वत्सकुलं सर्वे पाययिष्यन्त एकदा । गत्वा जलाशयाभ्याशं पाययित्वा पपुर्जलम् ॥
 તે તત્ર દદૃશુર્બાલા મહાસત્ત્વમવસ્થિતમ્ । તત્રસુર્વજ્ઞનિર્ભિન્નં ગિરેઃ શૃંગ્મિવ ચ્યુતમ્ ॥૪૭
 સ વૈ બકો નામ મહાનસુરો બકરૂપધૃક્ । આગત્ય સહસા કૃષ્ણં તીક્ષ્ણતુણ્ડોઽગ્રસદ્ બલી ॥
 કૃષ્ણં મહાબકગ્રસ્તં દૃષ્ટ્વા રામાદયોઽર્ષકાઃ । બભૂવુરિન્દ્રિયાણીવ વિના પ્રાણં વિચેતસઃ ॥૪૯

તં તાલુમૂલં પ્રદહન્તમગ્નિવદ્ ગોપાલસૂન્નું પિતરં જગદુરોઃ ।

ચચ્છર્દ સદ્યોઽતિરુષાક્ષતં બકસ્તુણ્ડેન હન્તું પુનરભ્યપદ્યત ॥૫૦॥

તમાપતન્તં સ નિગૃહ્ય તુણ્ડયોર્દોર્ભ્યાં બકં કંસસખં સતાં પતિઃ ।

પશ્યત્સુ બાલેષુ દદાર લીલયા મુદાવહો વીરણવદ્ દિવૌકસામ્ ॥૫૧॥

તદા બકારિં સુરલોકવાસિનઃ સમાકિરન્ નન્દનમલ્લિકાદિભિઃ ।

સમીડિરે ચાનકશઙ્ગસંસ્તવૈસ્તદ્ વીક્ષ્ય ગોપાલસુતા વિસિસ્મિરે ॥૫૨॥

મુક્તં બકાસ્યાદુપલભ્ય બાલકા રામાદયઃ પ્રાણમિવૈન્દ્રિયો ગણઃ ।

સ્થાનાગતં તં પરિરભ્ય નિર્વૃતાઃ પ્રણીય વત્સાન્ વ્રજમેત્ય તજ્જગુઃ ॥૫૩॥

થયેલા દેવતાઓ પુષ્પની વૃષ્ટિ કરવા લાગ્યા.^{૪૪} સર્વલોકોના મુખ્ય પાલક એ બે ભાઈઓ વાછરડાંઓના પાલક થઈને, પ્રાતઃકાળનું જમણ સાથે લઈ, વાછરડાંઓને ચારતા ચારતા ફરતા હતા.^{૪૫} એક દિવસે સર્વે લોકો પોતપોતાનાં વાછરડાંનાં ટોળાંને પાણી પાવા સારુ જળાશયની પાસે ગયા અને ત્યાં વાછરડાંઓને પાણી પાઈને પોતે પાણી પીતા હતા.^{૪૬} એ બાળકોએ તે સ્થળમાં વજ્રથી ભેદાઈને જાણે પર્વતનું શિખર પડેલું હોય, એવું એક મોટું પ્રાણી દીઠું.^{૪૭} એ મોટો બગલાનારૂપને ધારણ કરનારો બકાસુર હતો. તીખી ચાંચવાળો એ બળવાન બકાસુર આવીને તરત ભગવાનને ગળી ગયો.^{૪૮} શ્રીકૃષ્ણને મોટા બગલાએ ગળેલા જોઈને બળભદ્રાદિક બાળકો પ્રાણ વિના ઈન્દ્રિયોની પેઠે જડ થઈ ગયા.^{૪૯} નંદરાયના પુત્ર કે જે બ્રહ્માના પણ પિતા છે, એવા શ્રીકૃષ્ણે અગ્નિની પેઠે બકાસુરનું તાળવું બાળવા માંડ્યું, તેથી બકાસુરે તેમને ઓકી કાઢ્યા, પણ પાછો બહુ ક્રોધને લીધે બકાસુર તેમને ચાંચથી મારવા આવ્યો.^{૫૦} સત્પુરુષોના પતિ અને દેવતાઓને આનંદ આપનાર ભગવાનને ચાંચથી મારવા આવતા કંસના મિત્ર બકાસુરને તેની ચાંચના બે ભાગોમાં પકડી, બીજા બાળકોના દેખતાં જ લીલામાત્રથી ઘાસની સળીની પેઠે ચીરી નાખ્યો.^{૫૧} એ સમયમાં સ્વર્ગના રહેવાસી દેવતાઓ બકાસુરને મારનાર ભગવાનને નંદનવનનાં મલ્લિકા આદિનાં પુષ્પોથી વધાવવા લાગ્યા, અને દુંદુભિ, શંખનાદ તથા સ્તોત્રોથી સ્તુતિ કરવા લાગ્યા, કે જે

શ્રુત્વા તદ્ વિસ્મિતા ગોપા ગોપ્યશ્રાતિપ્રિયાદૃતાઃ । પ્રેત્યાગતમિવૌત્સુક્યાદૈક્ષન્ત તૃષિતેક્ષણાઃ ॥
 અહો બતાસ્ય બાલસ્ય બહવો મૃત્યવોઽભવન્ । અપ્યાસીદ્ વિપ્રિયં તેષાં કૃતં પૂર્વં યતો ભયમ્ ॥
 અથાપ્યભિભવન્ત્યેનં નૈવ તે ઘોરદર્શનાઃ જિઘાંસયૈનમાસાદ્ય નશ્યન્ત્યગ્નૌ પતન્નૃવત્ ॥૫૬
 અહો બ્રહ્મવિદાં વાચો નાસત્યાઃ સન્તિ કર્હિચિત્ । ગર્ગો યદાહ ભગવાનન્વભાવિ તથૈવ તત્ ॥
 ઇતિ નન્દાદયો ગોપાઃ કૃષ્ણરામકથાં મુદા । કુર્વન્તો રમમાણાશ્ચ નાવિન્દન્ ભવવેદનામ્ ॥૫૮
 એવં વિહારૈઃ કૌમારૈઃ કૌમારં જહતુર્વ્રજે । નિલાયનૈઃ સેતુબન્ધૈર્મર્કટોત્પ્લવનાદિભિઃ ॥૫૯

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्धे

पूर्वार्धे वत्सबकवधोनामैकादशोऽध्यायः ॥१११॥

જોઈને ગોવાળ બાળકો વિસ્મય પામી ગયા.^{૫૨} ઈંદ્રિયો પ્રાણને પામીને જેમ સુખ પામે, તેમ બકાસુરના મોઢામાંથી મુકાએલા ભગવાનને પામી, સુખ પામેલા બળભદ્રાદિ બાળકોએ ઠેકાણે આવેલા તે ભગવાનનું આલિંગન કર્યું અને પછી વાછરડાંઓને એકઠાં કરી વ્રજમાં આવીને તે વાત સૌની પાસે કરી દેખાડી.^{૫૩} એ વાત સાંભળી વિસ્મય પામેલા અને બહુજ પ્રીતિથી આદરયુક્ત થયેલા ગોવાળિયા અને ગોપીઓ પરલોકથી આવેલાને જેમ જુએ તેમ, તૃષ્ણા ભરેલી આંખોથી જોવા લાગ્યાં અને બોલવા લાગ્યાં કે- અહો ! આ બાળકને માથે ઘણી ઘણી ઘાતો આવી પણ જેઓ ઘાત કરવા આવ્યા તેઓનું જ ભૂંડું થયું; કેમકે એ લોકોએ બીજાઓને ભય ઉત્પન્ન કરેલ હશે.^{૫૪-૫૭} એ લોકો ભયંકર હોવા છતાં પણ આ બાળકનો પરાભવ કરી શકતા નથી. મારવાની ઈચ્છાથી આની પાસે આવીને પતંગિયાં જેમ અગ્નિમાં પડીને નાશ પામે તેમ નાશ પામી જાય છે.^{૫૮} અહો ! વેદ જાણનારાઓનાં વચન કદી પણ ખોટાં પડે નહીં. મહાત્મા ગર્ગાચાર્ય જેવું કહી ગયા હતા તેવું જ દેખવામાં આવ્યું.^{૫૯} આવી રીતે આનંદથી શ્રીકૃષ્ણ તથા બળભદ્રની વાતો કરતા અને આનંદ પામતા નંદાદિક ગોવાળિયાઓને સંસારની વેદના જાણવામાં પણ આવતી ન હતી.^{૬૦} આ પ્રમાણે જ છુપાઈ જવું, સડક બાંધવી અને વાંદરાની પેઠે ફૂદવું ઈત્યાદિક કુમાર અવસ્થાની રમતોથી એ બંને ભાઈઓએ વ્રજમાં કુમાર અવસ્થા વ્યતીત કરી.^{૬૧}

इति श्रीमद् महापुराणे भागवतना दशम स्कंधनो अगियारमो

अध्याय संपूर्ण.

अथ द्वादशोऽध्यायः (१२)

श्री शुक उवाच

क्वचिद्वनाशाय मनो दधद्ब्रजात्प्रातः समुत्थाय वयस्यबत्सपान् ।

प्रबोधयन् शृंगरवेण चारुणा विनिर्गतो वत्सपुरस्सरો हरिः ॥१॥

तेनैव साकं पृथुकाः सहस्रशः स्त्रिग्धाः सुशिवेत्रविषाणवेणवः ।

स्वान् स्वान् सहस्रोपरिसंख्ययान्वितान् वत्सान् पुरस्कृत्य विनिर्ययुर्मुदा ॥२॥

કૃષ્ણવત્સૈરસંખ્યાતૈર્યૃથીકૃત્ય સ્વવત્સકાન્ । ચારયન્તોઽર્ભલીલાભિર્વિજહુસ્તત્ર તત્ર હ ॥૩

फलप्रवालस्तबकसुमनःपिच्छधातुभिः । काचगुञ्जामणिस्वर्णभूषिता अप्यभूषयन् ॥४

मुष्णन्तोऽन्योन्यशिक्यादीन्नातानाराच्च चिक्षिपुः । तत्रत्याश्च पुनर्दूराद्धसन्तश्च पुनर्ददुः ॥५

यदि दूरं गतः कृष्णो वनशोभेक्षणाय तम् । अहं पूर्वमहं पूर्वमिति संस्पृश्य रेमिरे ॥६

केचिद् वेणून् वादयन्तो ध्मान्तः शृङ्गाणि केचन । केचिद् भृङ्गैः प्रगायन्तः कूजन्तः कोकिलैः परे ।

अध्याय १२

श्रीकृष्ण उवाच ભગવાને અઘાસુરનો કરેલો વધ.

શુકદેવજી કહે છે- કોઈ દિવસે વનમાં જ જમવાના વિચારથી પ્રાતઃકાળમાં ઊઠી સુંદર શીંગડીના શબ્દથી પોતાના મિત્ર ગોવાળિયાઓને જગાડીને, વાછરડાંનું ટોળું આગળ કરી ભગવાન વ્રજમાંથી નીકળ્યા.^૧ સ્નેહી અને સારાં સારાં શીંકાં, છડીઓ, શીંગડી તથા વેણુઓને ધરનારા હજારો બાળકો અને હજારો પોતપોતાનાં વાછરડાંઓને આગળ કરી પ્રીતિથી ભગવાનની સાથે જ નીકળ્યા.^૨ શ્રીકૃષ્ણનાં અસંખ્યાત વાછરડાંની સાથે પોતાનાં વાછરડાંઓને ભેગાં કરી, તેઓને ચારતા એ બાળકો સ્થળે સ્થળે વિહાર કરતા હતા.^૩ કાચ, ચણોઠી, મણિ અને સુવર્ણથી શણગારેલા હતા. તોપણ ફળ, પાંદડાં, ગુચ્છ, ફૂલ, મોરપીંછ અને ધાતુઓથી એ બાળકો પોતપોતાનાં શરીરને શણગારતા હતા.^૪ એક બીજાનાં શીંકાં આદિ પદાર્થોને ચોરતા હતા; અને જ્યારે વસ્તુના માલિકને ખબર પડે ત્યારે લેનારો તે વસ્તુને બીજાની પાસે ફેંકી દેતો હતો, બીજો ત્રીજાની પાસે, ત્રીજો ચોથાની પાસે ફેંકી દેતો હતો. અને પછી હસતાં હસતાં તે વસ્તુ તેના માલિકને પાછી આપી દેતા હતા.^૫ વનની શોભા જોવા સારુ ભગવાન દૂર ગયા હોય તો તેમને “હું પહેલાં સ્પર્શ કરીશ, હું પહેલાં સ્પર્શ કરીશ” એમ બોલી તેની તરફ દોડ લગાવતા હતા. અને શ્રીકૃષ્ણનો સ્પર્શ કરીને આનંદ મગ્ન થઈ જતા હતા, કોઈ વેણુ વગાડતા હતા, કોઈ ભ્રમરોની સાથે ગાતા હતા, અને કોઈ કોયલની સાથે ટહુકો કરતા

વિચ્છાયાભિઃ પ્રધાવન્તો ગચ્છન્તઃ સાધુહંસકૈઃ । બકૈરુપવિશન્તશ્ચ નૃત્યન્તશ્ચ કલાપિભિઃ ८
વિકર્ષન્તઃ કીશબાલાનારોહન્તશ્ચ તૈર્દ્રુમાન્ । વિકુર્વન્તશ્ચ તૈઃ સાકં પ્લવન્તશ્ચ પલાશિષુ ॥૧
સાકં ભેકૈર્વિલઙ્ગન્તઃ સરિત્પ્રસ્ત્રવસમ્પ્લુતાઃ । વિહસન્તઃ પ્રતિચ્છાયાઃ શપન્તશ્ચ પ્રતિસ્વનાન્ ॥

इत्थं सतां ब्रह्मसुखानुभूत्या दास्यं गतानां परदैवतेन ।

मायाश्रितानां नरदारकेण साकं विजहुः कृतपुण्यपुञ्जाः ॥११॥

यत्पादपांसुर्बहुजन्मकृच्छ्रतो धृतात्मभिर्योगिभिरप्यलभ्यः ।

स एव यद्दृग्विषयः स्वयं स्थितः किं वण्यते दिष्टमतो ब्रजौकसाम् ॥१२॥

अथाघनामाभ्यपतन्महासुरस्तेषां सुखक्रीडनवीक्षणक्षमः ।

नित्यं यदन्तर्निजजीवितेषुभिः पीतामृतैरप्यमरैः प्रतीक्ष्यते ॥१३॥

दृष्टार्भकान् कृष्णमुखानघासुरः कंसानुशिष्टः स बकीबकानुजः ।

अयं तु मे सोदरनाशकृत्तयोर्द्वयोर्ममैनं सबलं हनिष्ये ॥१४॥

एते यदा मत्सुहृदોस्तिलापः कृतास्तदा नष्टसमा ब्रजौकसः ।

प्राणे गते वर्षसु का नु चिन्ता प्रजासवः प्राणभूतो हि ये ते ॥१५॥

હતા. ^{૬-૭} પક્ષીઓના ઓછાયાની સાથે દોડતા, હંસોની ચાલની નકલ કરીને હંસોની સાથે સુંદર ગતિથી ચાલતા, બગલાઓની સાથે આંખો મીચીને બેસતા, મોરની સાથે નાચતા, કેટલાક તો વૃક્ષોની શાખાઓ નીચે લટકતાં વાંદરાનાં પૂંછને ખેંચતા, પૂંછડાં નહીં મૂકતાં વાંદરાઓની સાથે ઝાડપર ચઢી જતા, વાંદરાઓની સાથે મોઢાં મરડતા, વૃક્ષોમાં ઠેકતા, દેડકાંઓની સાથે ઠેકડા દેતા, નદી તથા ઝરણાઓમાં નહાતા, પોતાના પડછાયાની હાંસી કરતા અને પડઘાઓને ગાળો દેતા હતા. ^{૮-૧૦} બ્રહ્માનંદના અનુભવથી પરમાત્માના દાસભાવને પામેલા એકાન્તિક સાધુ પુરુષોને સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મરૂપે જણાતા, અને માયાથી મોહિત થયેલાઓને કેવળ બાળમનુષ્યરૂપે જણાતા એવા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની સાથે પૂણ્યશાળી એવા ગોવાળિયાઓ વિહાર કરતા હતા. ^{૧૧} ઘણા જન્મોમાં કષ્ટ વેઠીવેઠીને મનને વશ કરનારા યોગીઓને પણ જેના ચરણની રજ મળતી નથી, તે જ પોતે ભગવાન પ્રત્યક્ષરૂપથી વ્રજવાસીઓની પાસે રહ્યા, માટે તેઓના ભાગ્યનું શું વર્ણન કરવું ? ^{૧૨} પછી ગોવાળો અને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની સુખપૂર્વક કીડાઓને નહીં સહન કરી શકતો એવો મોટો અઘાસુર આવ્યો કે જે અઘાસુરના મૃત્યુની વાટ અમૃત પીનાર છતાં પણ પોતાના જીવિતને ઈચ્છનારા દેવતાઓ પણ જોતા હતા. ^{૧૩} કંસે મોકલેલા તથા પૂતના અને બકાસુરના નાનાભાઈ અઘાસુરે શ્રીકૃષ્ણાદિક બાળકોને

इति व्यवस्याजगरं बृहद् वपुः स योजनायाममहाद्रिपीवरम् ।

धृत्वाद्भुतं व्यात्तगुहाननं तदा पथि व्यशेत ग्रसनाशया खलः ॥१६॥

धराधरोष्ठो जलदोत्तरोष्ठो दर्यानिनान्तो गिरिशृङ्गदंष्ट्रः ।

ध्वान्तान्तरास्यो वितताध्वजिह्वः परुषानिलश्वासदवेक्षणोष्णः ॥१७॥

દૃષ્ટા તં તાદૃશં સર્વે મત્વા વૃન્દાવનશ્રિયમ્ । વ્યાત્તાજગરતુળ્ડેન હ્યુત્પેક્ષન્તે સ્મ લીલયા ॥૧૮
અહો મિત્રાણિ ગદત સત્ત્વકૂટં પુરઃ સ્થિતમ્ । અસ્મત્સંગ્રસનવ્યાત્તવ્યાલતુળ્ડાયતે ન વા ॥૧૯
સત્યમર્કકરારક્તમુત્તરાહનુવદ્ ઘનમ્ । અધરાહનુવદ્ રોધસ્તત્પ્રતિચ્છાયયારુણમ્ ॥૨૦
પ્રતિસ્પર્ધેતે સૃક્ષિભ્યાં સવ્યાસવ્યે નગોદરે । તુઙ્ગશૃંગ્ગાલયોડ્યેતાસ્તદ્દંષ્ટ્રાશિશ્ચ પશ્યત ॥૨૧
આસ્તૃતાયામમાર્ગોડયં રસનાં પ્રતિગર્જતિ । ણ્ણામન્તર્ગતં ધ્વાન્તમેતદપ્યન્તરાનનમ્ ॥૨૨

જોઈને વિચાર કર્યો કે આ કૃષ્ણ મારા બે સહોદરનો નાશ કરનાર છે, માટે તેના બદલામાં આ કૃષ્ણને તેના સૈન્યની સાથે હું મારીશ. ^{૧૪} આ છોકરાઓ જ્યારે મારા સહોદરોને તિલ અને જળરૂપ કરવામાં આવશે. અર્થાત્ શ્રીકૃષ્ણની સાથે આ બાળકોને મારીશ ત્યારે જ ભાઈ બહેનને અંજલી આપી ગણાશે અને ગોપબાળોનું મૃત્યુ થતાં વ્રજવાસીઓ મૃતપ્રાય બની જશે. સંતાનો એ જ પ્રાણીઓના પ્રાણ હોય છે. તેથી સંતાનોનું મૃત્યુ થતાં સર્વે વ્રજવાસીઓ પોતાની મેળે જ મૃત્યુ પામી જશે. ^{૧૫} આવો નિશ્ચય કરી, એ બળ અઘાસુર સૌને ગળી જવાની આશાથી અજગરનું મોટું અદ્ભુતરૂપ ધરીને માર્ગમાં સૂતો. એ અજગર એક યોજન લાંબો હતો, મોટા પર્વત જેવો જાડો હતો, ગુફા જેવું મોઢું ફાડ્યું હતું, નીચલો હોઠ ધરતી પર હતો, ઉપલો હોઠ વાદળાંઓને અડી રહ્યો હતો, ગલોફાં ગુફા જેવાં હતાં, દાઢો પર્વતના શિખરો જેવી હતી, મોઢાની અંદરનો ભાગ અંધારા જેવો હતો, જીભ લાંબી સડક જેવી હતી, શ્વાસ કઠોર પવન જેવો હતો અને આંખો દાવાનળ જેવી હતી. ^{૧૬-૧૭} આવા અજગરને જોઈ, તેને ભૂલથી વૃન્દાવનની શોભા માનીને સઘળા બાળકો રમતાં રમતાં અજગર સર્પના ફાડેલા મોઢાની ઉત્પ્રેક્ષા કરવા લાગ્યાં કે ‘અહો ! મિત્રો ! આ આપણી સામે જે દેખાય છે તે કોઈ પ્રાણી જેવું દેખાય છે કે નહીં ? અને તેમાં આપણને ગળી જવા સારુ ફાડેલા અજગરના મોઢાં જેવું લાગે છે કે નહીં ? તે કહો. ^{૧૮-૧૯} સાચેસાચ સૂરજના કિરણોથી રાતું વાદળું ઉપલા હોઠ જેવું લાગે છે તે જુઓ. તે વાદળાંની છાયાથી રાતો જણાતો આ કાંઠો નીચલા હોઠ જેવો લાગે છે. આ ડાબી અને જમણી પર્વતની બે ગુફાઓ ગલોફાં જેવી લાગે છે. આ ઊંચા શિખરની પંક્તિઓ અજગરની દાઢો જેવી

દાવોળાખરવાતોડયં શ્વાસવદ્ ભાતિ પશ્યત । તદ્ગંધસત્ત્વદુર્ગન્ધોડ્યન્તરામિષગન્ધવત્ ॥૨૩
 અસ્માન્ કિમત્ર ગ્રસિતા નિવિષ્ટાનયં તથા ચેદ્ બકવદ્ વિનદ્ધ્યતિ ।
 ક્ષણાદનેનેતિ બકાર્યુશ્નમુખં વીક્ષ્યોદ્ધસન્તઃ કરતાડનૈર્યયુઃ ॥૨૪॥
 ઇત્યં મિથોડતશ્યમતજ્ઞભાષિતં શ્રુત્વા વિચિન્ત્યેત્યમૃષા મૃષાયતે ।
 રક્ષો વિદિત્વાચિલભૂતહૃત્સ્થિતઃ સ્વાનાં નિરોદ્ધું ભગવાન્ મનો દધે ॥૨૫॥
 તાવત્ પ્રવિષ્ટાસ્ત્વસુરોદરાન્તરં પરં ન ગીર્ણાઃ શિશવઃ સવત્સાઃ ।
 પ્રતીક્ષમાણેન બકારિવેશનં હતસ્વકાન્તસ્મરણેન રક્ષસા ॥૨૬॥
 તાન્ વિક્ષ્ય કૃષ્ણાઃ સકલાભયપ્રદો હ્યનન્યનાથાન્ સ્વકરાદવચ્ચુતાન્ ।
 દીનાંશ્ચ મૃત્યોર્જઠરાગ્નિઘાસાન્ ઘૃણાર્દિતો દિષ્ટકૃતેન વિસ્મિતઃ ॥૨૭॥
 કૃત્યં કિમત્રાસ્ય ચ્ચલસ્ય જીવનં ન વા અમીષાં ચ સતાં વિહિસનમ્ ।
 દ્વયં કથં સ્યાદિતિ સંવિચિન્ત્ય તજ્ઞાત્વાવિશત્તુણ્ડમશેષદૂઘરિઃ ॥૨૮॥

જણાય છે. ^{૨૦-૨૧} આ લાંબો અને પહોળો માર્ગ જીભ જેવો જણાય છે. અંદરનું આ અંધારું અજગરના મોઢાના મધ્યભાગ જેવું જણાય છે. ^{૨૨} દાવાનળથી ગરમ આ કઠોર વાયુ શ્વાસ સરખો જણાય છે, દાવાનળથી બળી ગયેલાં પ્રાણીઓનો આ દુર્ગંધ અજગરે ખાધેલાં માંસના ગંધ જેવો જણાય છે. ^{૨૩} આમાં આપણે પેસીશું તો શું આપણને પણ ગળી જશે ? અને જો ગળી જશે તો બગલાની પેઠે આ કૃષ્ણના હાથથી તુરત નાશ પામશે. એમ બોલતા અને ભગવાનના સુંદર મુખની સામું જોતા એ બાળકો તાળીઓ પાડતા પાડતા ગયા. ^{૨૪} એને રાક્ષસ જાણતા અને સર્વ પ્રાણીઓના હૃદયમાં રહેલા ભગવાને આ પ્રમાણે અજાણ્યા બાળકોની પરસ્પર ભૂલથી થતી વાત સાંભળી, સાચાનું ખોટું ઠરે છે એમ વિચારી તે મિત્રોને અટકાવવાનું મન કર્યું, તેટલામાં તો તે વાછરડાં સહિત બાળકો અઘાસુરના પેટની અંદર પ્રવેશી ગયાં. તેઓ પેટની અંદર આવ્યા તો પણ, પોતાના બે સહોદરના મરણને સંભારતો અઘાસુર ભગવાનના પ્રવેશની વાટ જોતો હતો, તેથી તેણે એ વાછરડાં સહિત બાળકોને પચાવી દીધા નહીં. ^{૨૫-૨૬} સર્વને અભય આપનાર ભગવાન પોતાના હાથમાંથી નીકળી ગયેલાં અને જેઓનો બીજો કોઈ આશ્રય નથી એવાં દીન પ્રાણીઓને અઘાસુરના જઠરાગ્નિમાં ઘાસ થવાના જાણી, દયાથી યુક્ત થઈને અને દેવના કર્તવ્યથી વિસ્મય પામીને વિચાર કરવા લાગ્યા કે હવે અહીં શું કરવું ? આ દુષ્ટ અઘાસુર જીવે નહીં અને આ ભલા પ્રાણીઓ મરે નહીં એ બે વાત શી રીતે થાય ? એમ વિચાર કરી અને પછી તેના ઉપાયનો નિશ્ચય

તદા ઘનચ્છદા દેવા ભયાદ્દાહેતિ ચુક્રુશુઃ । જહ્ણુર્યે ચ કંસાદ્યાઃ કૌણપાસ્ત્વઘબાન્ધવાઃ ॥૨૯
 તચ્છુત્વા ભગવાન્ કૃષ્ણાસ્ત્વવ્યયઃ સાર્ભવત્સકમ્ । ચૂર્ણીચિકીર્ષોરાત્માનં તરસા વવૃધે ગલે ૩૦
 તતોડતિકાયસ્ય નિરુદ્ધમાર્ગિણો હ્યુદ્ભીર્નદૃષ્ટેર્મતસ્તિત્વતસ્તતઃ ।
 પૂર્ણોડન્તરદ્ગે પવનો નિરુદ્ધો મૂર્ધન્ વિનિષ્પાટ્ય વિનિર્ગતો બહિઃ ॥૩૧॥
 તેનૈવ સર્વેષુ બહિર્ગતેષુ પ્રાણેષુ વત્સાન્ સુહૃદઃ પરેતાન્ ।
 દૃષ્ટ્યા સ્વયોત્થાપ્ય તદન્વિતઃ પુનર્વક્ત્રાન્મુકુન્દો ભગવાન્ વિનિર્યયૌ ॥૩૨॥
 પીનાહિભોગોત્થિતમદ્દુતં મહજ્જ્યોતિઃ સ્વધામ્ના જ્વલયદ્ દિશો દશ ।
 પ્રતીક્ષ્ય ચ્ચેડવસ્થિતમીશનિર્ગમં વિવેશ તસ્મિન્ મિષતાં દિવૌકસામ્ ॥૩૩॥
 તતોડતિહ્ણ્યાઃ સ્વકૃતોડકૃતાર્હણં પુષ્પૈઃ સુગં અપ્સરસશ્ચ નર્તનૈઃ ।
 ગીતૈઃ સુગા વાદ્યધરાશ્ચ વાદ્યકૈઃ સ્તવૈશ્ચ વિપ્રા જયનિઃસ્વનૈર્ગણાઃ ॥૩૪॥
 તદ્દુતસ્તોત્રસુવાદ્યગીતિકાજયાદિનૈકોત્સવમદ્ગ્લસ્વનાન્ ।
 શ્રુત્વા સ્વધામ્નોડન્ત્યજ આગતોડચિરાદ્ દૃષ્ટ્વા મહીશસ્ય જગામ વિસ્મયમ્ ॥૩૫॥

કરી, સર્વજ્ઞ ભગવાન અઘાસુરના મોઢામાં પેઠા. ^{૨૭-૨૮} એ સમયમાં વાદળાં આડા ઊભેલા દેવતાઓ ભયથી હાહાકાર કરવા લાગ્યા અને અઘાસુરના સંબંધી કંસાદિક રાક્ષસો રાજી થયા. ^{૨૯} એ હાહાકાર સાંભળી અવિનાશી શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન જે અઘાસુર બાળકો સહિત વાછરડાંને ચૂર્ણ કરવા ઈચ્છતો હતો. તેના ગળામાં તરત વૃદ્ધિ પામ્યા. ^{૩૦} એમ થવાથી ગળું રોકાઈ જતાં આમ તેમ તરફડિયાં મારતા અને જેની આંખો ફાટી પડી છે, એવા અઘાસુરના દેહની અંદર બહુ જ રોકાએલો પવન તેનું બ્રહ્મરંધ્ર ફાડી નાખીને બહાર નીકળી ગયો. ^{૩૧} પવનની સાથે જ તેની સર્વ ઈંદ્રિઓ પણ બહાર નીકળી ગઈ. પછી મરણ પામેલા ગોવાળિયા અને વાછરડાંઓને પોતાની અમૃત દંષ્ટિથી જીવતાં કરી, તેઓની સાથે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન અઘાસુરના મોઢામાંથી બહાર આવ્યા. ^{૩૨} એ અજગરના પુષ્ટ દેહમાંથી નીકળેલું મહા અદ્ભુત અને પોતાના પ્રકાશથી દશે દિશાઓને પ્રજ્વલિત કરતું જે તેજ, ભગવાનના નીકળવાની રાહ જોઈને અકાશમાં રોકાઈ રહ્યું હતું. તે તેજ દેવતાઓ ના દેખતાં ભગવાનમાં પ્રવેશી ગયું. ^{૩૩} પછી બહુ જ રાજી થયેલા દેવતાઓ એ પુષ્પથી, અપ્સરાઓએ નૃત્યથી, સારું ગાનારાઓએ ગાયનથી, વાજાંવાળા વાજાંથી, બ્રાહ્મણો સ્તુતિઓથી અને પાર્ષદોએ જય જય શબ્દોથી ભગવાનની પૂજા કરી. ^{૩૪} એ અદ્ભુત સ્તોત્ર, સારાં વાજાં, ગાયન અને જયઘોષાદિકના અનેક ઉત્સવવાળા મંગળ શબ્દોને પોતાના ધામની અંદર સાંભળી તરત વૃન્દાવનમાં આવેલા બ્રહ્મા

રાજનાજગરં ચર્મ શુષ્કં વૃન્દાવનેઽદ્ભુતમ્ । વ્રજૌકસાં બહુતિથં બભૂવાક્રીડગહ્નમ્ ॥૩૬
 એતત્ કૌમારજં કર્મ હરેરાત્માહિમોક્ષણમ્ । મૃત્યોઃ પૌગણ્ડકે બાલા દૃષ્ટોચુર્વિસ્મિતા વ્રજે ૩૭
 નૈતદ્ વિચિત્રં મનુજાર્ભમાયિનઃ પરાવરાણાં પરમસ્ય વેધસઃ ।

અઘોઽપિ યત્સ્પર્શનઘૌતપાતકઃ પ્રાપાત્મસામ્યં ત્વસતાં સુદુર્લભમ્ ॥૩૮॥

સકૃદ્ યદ્ગુપ્રતિમાન્તરાહિતા મનોમયી ભાગવતીં દદૌ ગતિમ્ ।

સ એવ નિત્યાત્મસુખાનુભૂત્યભિવ્યુદસ્તમાયોઽન્તર્ગતો હિ કિં પુનઃ ॥૩૯॥

સૂત ડવાચ

ઇત્થં દ્વિજા યાદવદેવદત્તઃ શ્રુત્વા સ્વરાતુશ્ચરિતં વિચિત્રમ્ ।

પપ્રચ્છ ભૂયોઽપિ તદેવ પુણ્યં વૈયાસર્કિં યન્નિગૃહીતચેતાઃ ॥૪૦॥

રાજોવાચ

બ્રહ્મન્! કાલાન્તરકૃતં તત્કાલીનં કથં ભવેત્ । યત્ કૌમારે હરિકૃતં જગુઃ પૌગણ્ડકેઽર્ભકાઃ ॥

શ્રીકૃષ્ણનો મહિમા જોઈને વિસ્મય પામી ગયા. ^{૩૫} હે રાજા! વૃન્દાવનમાં સૂકાઈ ગયેલું એ અદ્ભુત અજગરનું યામડું પણ ઘણા કાળ સુધી વ્રજવાસીઓને રમવાની ગુફારૂપ થયું હતું. ^{૩૬} પોતાને મરણથી છોડાવ્યા અને અઘાસુરને સંસારથી છોડાવ્યો એ યરિત્ર ભગવાને કુમાર અવસ્થામાં કર્યું. તે જોઈને વિસ્મય પામેલાં બાળકોએ, ભગવાનના છઠ્ઠા વર્ષમાં એટલે વયમાં એક વર્ષ વીતી ગયા પછી, આજ શ્રીકૃષ્ણે અઘાસુરને માર્યો. આ પ્રમાણે ગોકુળમાં કહ્યું. ^{૩૭} માયાથી મનુષ્યના બાળક થયેલા અને વાસ્તવ સ્વરૂપે સર્વના આદિકારણરૂપ પરમાત્મા શ્રીકૃષ્ણના સ્પર્શથી પાપ ધોવાઈ જતાં અઘાસુર પણ નીચ લોકોને ન જ મળે એવા ભગવાનના સામ્યપણાને પામ્યો, એ વાત આશ્ચર્યરૂપ સમજવી નહીં. ^{૩૮} કેમકે જેની કેવળ મનોમય મૂર્તિને પ્રહ્લાદાદિક પુરુષોએ બળાત્કારથી મનમાં ધરી હતી તોપણ તેઓને મુક્તિ મળી છે, ત્યારે નિરંતર આત્મસુખના અનુભવથી માયાનો તિરસ્કાર કરનાર એ ભગવાન પોતે જ અઘાસુરના શરીરમાં પેસતાં અઘાસુરને મુક્તિ મળે, એમાં તો નવાઈ જ શી? ^{૩૯}

સૂત શૌનકાદિકને કહે છે- હે બ્રાહ્મણો! આ પ્રમાણે પોતાના રક્ષક ભગવાનનું વિચિત્ર યરિત્ર સાંભળીને તેમાં જ જેનું ચિત્ત લાગી રહ્યું છે, એવા પરીક્ષિત રાજાએ વ્યાસના પુત્ર શુકદેવજીને પાછો તે સંબંધી જ પવિત્ર પ્રસંગ પૂછ્યો. ^{૪૦}

પરીક્ષિત રાજા પુછે છે- હે મહારાજ! ભગવાને કુમાર અવસ્થામાં જે યરિત્ર કર્યું, તે યરિત્ર બાળકોએ ભગવાનની પૌગંડ અવસ્થામાં કહ્યું, તો કુમાર અવસ્થામાં

તદ્ બ્રૂહિ મે મહાયોગિન્ પરં કૌતૂહલં ગુરો । નૂનમેતદ્ધરેરેવ માયા ભવતિ નાન્યથા ॥૪૨
 વયં ધન્યતમા લોકે ગુરોઽપિ ક્ષત્રબન્ધવઃ । યત્ પિબામો મુહુસ્ત્વત્તઃ પુણ્યં કૃષ્ણકથામૃતમ્ ॥

સૂત ડવાચ -

ઇત્થં સ્મ પૃષ્ઠઃ સ તુ બાદરાયણિસ્તત્સ્મારિતાનન્તહતાઽખિલેન્દ્રિયઃ ।

કૃચ્છ્રાત્પુનર્લબ્ધબહિર્દૃશિઃ શનૈઃ પ્રત્યાહ તં ભાગવતોત્તમોત્તમ! ॥૪૪॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्धे

पूर्वार्धे द्वादशोऽध्यायः ॥१२॥

અથ ત્રયોદશોઽધ્યાયઃ (૧૩)

શ્રીશુક ડવાચ

સાધુ પૃષ્ઠં મહાભાગ! ત્વયા ભાગવતોત્તમ! । યત્રૂતનયસીશસ્ય શૃણ્વન્નપિ કથાં મુહુઃ ॥૧

સતામયં સારભૃતાં નિસર્ગો યદર્થવાણીશ્રુતિચેતસામપિ ।

પ્રતિક્ષણં નવ્યવદચ્યુતસ્ય યત્ સ્ત્રિયા વિટાનામિવ સાધુવાર્તા ॥૨॥

બનેલી ઘટના પૌગંડ અવસ્થામાં થવી શી રીતે સંભવે? ^{૪૧} હે ગુરુ! હે મોટા યોગી! એ વિષય મારી પાસે કહો; કેમકે તે સાંભળવાનો મને મોટો ઉત્સાહ છે. ઘણું કરીને એ ભગવાનની જ માયા હોવી જોઈએ, એમાં સંશય નહીં. ^{૪૨} હે ગુરુ અમે બ્રાહ્મણાદિકની સેવા કરી ન હોવાથી માત્ર નામના જ ક્ષત્રિય છીએ. છતાં પણ આપની પાસેથી ભગવાનની પવિત્ર કથારૂપ અમૃત પીએ છીએ માટે ભાગ્યશાળી છીએ. ^{૪૩} સૂત કહે છે- હે મોટા વૈષ્ણવોમાં ઉત્તમ શૌનક મુનિ! આ પ્રમાણે પરીક્ષિત રાજાએ પૂછીને ભગવાનનું સ્મરણ આપતાં પ્રથમ તો શુકદેવજીની સર્વ ઈન્દ્રિયો ભગવાનમાં જ લીન થઈ ગઈ, પણ પછી માંડ માંડ બહિર્વૃત્તિ આવતાં શુકદેવજીએ તેમને ધીરજથી ઉત્તર આપવા માંડ્યો. ^{૪૪}

इति श्रीमद् महापुराण भागवतना दशम स्कंधनो पारमो अध्याय संपूर्ण।

અધ્યાય ૧૩

બ્રહ્માએ વાઇડાં તથા બાળકોનું હરણ કરવાથી ભગવાન તે સર્વરૂપ થયા.

શુકદેવજી કહે છે- હે વૈષ્ણવોમાં ઉત્તમ મોટા રાજા! તમે બહુજ સારું પરૂછ્યું, ભગવાનની કથાને વારંવાર સાંભળવા છતાં પણ તમને કથામાં અરુચિ

શૃણુષ્વાવહિતો રાજન્નપિ ગુહ્યં વદામિ તે । બ્રૂયુઃ સ્ત્રિગ્ધસ્ય શિષ્યસ્ય ગુરવો ગુહ્યમપ્યુત ॥૩
તથાઘવદનાન્મૃત્યો રક્ષિત્વા વત્સપાલકાન્ । સરિત્પુલિનમાનીય ભગવાનિદમબ્રવીત્ ॥૪

અહોઽતિરમ્યં પુલિનં વયસ્યાઃ સ્વકેલિસમ્પન્મૃદુલાચ્છવાલુકમ્ ।

સ્ફુટત્સરોગન્ધહતાલિપત્રિકધ્વનિપ્રતિધ્વાનલસદદ્રુમાકુલમ્ ॥૫॥

અત્ર ભોક્તવ્યમસ્માભિર્દિવારુઠં ક્ષુધાર્દિતાઃ । વત્સાઃ સમીપેઽપઃ પીત્વા ચરન્તુ શનકૈસ્તૃણમ્ ૬
તથેતિ પાયયિત્વાર્ભા વત્સાનારુઘ્ય શાદ્વલે । મુક્ત્વા શિક્યાનિ બુભુજુઃ સમં ભગવતા મુદા ॥

કૃષ્ણસ્ય વિષ્વક્ પુરુરાજિમણ્ડલૈરભ્યાનનાઃ ફુલ્લદૃશો વ્રજાર્ભકાઃ ।

સહોપવિષ્ટા વિપિને વિરેજુશ્ચદા યથામ્બોરુહર્કાણિકાયાઃ ॥૮॥

કેચિત્ પુષ્પૈર્દલૈઃ કેચિત્ પલ્લવૈરઙ્કૈઃ ફલૈઃ । શિગિભસ્ત્વગિભર્દૃષદ્વિશ્ચ બુભુજુઃ કૃતભાજનાઃ ॥

થતી નથી અને નવી ને નવી લાગે છે. ^૧ સાર ગ્રહણ કરનારા સત્પુરુષોની વાણી, કાન અને ચિત્ત જો કે ભગવાનની કથામાં જ લાગી રહેલાં હોય છે, તોપણ જેમ સ્ત્રીલંપટ પુરુષોને સ્ત્રીઓની વાતો પ્રતિક્ષણ નવી નવી અને સારી લાગે છે. તેમ તે સત્પુરુષોને પ્રત્યેક ક્ષણે ભગવાનની વાતોનવી નવી અને સારી લાગતી હોય છે. ^૨ હે રાજા ! સાવધાન થઈને સાંભળો, આ વાત છાની છે તોપણ તમારી પાસે કહું છું, કેમકે ગુરુએ સ્નેહવાળા શિષ્યની પાસે છાની વાત પણ કહેવી જોઈએ. ^૩ પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે વાછરડાં અને ગોવાળિયાઓની અઘાસુરના મુખરૂપ મૃત્યુથી રક્ષા કરીને તેઓને નદીને કિનારે લાવી, ભગવાને કહ્યું કે- અહો ! હે મિત્રો ! આ કાંઠો આપણને રમવાની સગવડવાળો અને અત્યંત રમણીય છે. અહીંની રેતી કોમળ અને સ્વચ્છ છે. ખીલેલાં અનેક કમળોની સુગંધથી ખેંચાઈ આવેલા ભ્રમરાઓ અને પક્ષીઓના શબ્દોથી તથા જળમાં થતા પડઘાઓથી શોભી રહેલાં ઝાડ ચારેકોર વ્યાપ્ત થઈ રહ્યાં છે. ^૪ અહીં બેસીને આપણે જમવું છે, દિવસ ચઢી ગયો છે અને ભૂખ પણ લાગી છે. વાછરડાંઓને પાણી પાઈને આપણા સમીપમાં ધીરેધીરે ઘાસ ચરવા દો. ^૫ આ ભગવાનનાં વચનનો સ્વીકાર કરી સર્વે બાળકો વાછરડાંઓને પાણી પાઈ, લીલા ઘાસવાળા પ્રદેશમાં ચરતાં મૂકી, શીંકા ધરતી પર રાખીને ભગવાનની સાથે આનંદથી જમવા લાગ્યા. ^૬ વનમાં ભગવાનની ચારેકોર મોટી ગોળ પંક્તિઓમાં એક બીજાને અડીને બેઠેલા, પ્રફુલ્લિત દંષ્ટ્રિવાળા અને ભગવાનની સામે જેઓ મોઢાં રાખ્યાં હતાં, એવા વ્રજના બાળકો કમળની પાંખડીની પેઠે શોભતા હતા. ^૭ કેટલાક બાળકો ફૂલનાં, કેટલાક બાળકો ફૂલની પાંખડીઓનાં, કેટલાક પાંદડાંનાં, કેટલાક અંકુરનાં, કેટલાક ફળનાં, કેટલાક

સર્વે મિથો દર્શાયન્તઃ સ્વસ્વભોજ્યરુચિ પૃથક્ । હસન્તો હાસ્યન્તશ્ચાભ્યવજહુઃ સહેશ્વરાઃ ॥૧૦
વિભ્રદ્ વેણું જઠરપટયોઃ શૃંગ્લવેત્રે ચ કક્ષે વામે પાણૌ મસૃણકવલં તત્ફલાન્યઙ્ગુલીષુ ।
તિષ્ઠન્ મધ્યે સ્વપરિસુહૃદો હાસયન્ નર્મભિઃ સ્વૈઃ સ્વર્ગે લોકે મિષતિ બુભુજે યજ્ઞભુગ્ બાલકેલિઃ ॥
ભારતૈવં વત્સપેષુ ભુઙ્જાનેષ્વચ્યુતાત્મસુ । વત્સાસ્ત્વન્તર્વને દૂરં વિવિશુસ્તૃણલોભિતાઃ ॥૧૨
તાન્ દૃષ્ટ્વા ભયસંત્રસ્તાનુવે કૃષ્ણોઽસ્ય ભીભયમ્ । મિત્રાણ્યાશાન્મા વિરમતેહાનેષ્યે વત્સકાનહમ્ ૧૩
ઇત્યુક્ત્વાદ્રિદરીકુઙ્ગહ્રેષ્વાત્મવત્સકાન્ । વિચિન્વન્ ભગવાન્ કૃષ્ણઃ સપાણિકવલો યયૌ ૧૪
અમ્બોજન્મજનિસ્તદન્તરગતો માયાર્ભકસ્યેશિતુર્દ્રષ્ટું મઙ્ગુ મહિત્વમન્યદપિ તદ્વત્સાનિતો વત્સપાન્ ।
નીત્વાન્યત્ર કરુદ્વહાન્તરદધાત્ ર્ખેઽવસ્થિતો યઃ પુરા દૃષ્ટ્વાઘાસુરમોક્ષણં પ્રભવતઃ પ્રાપ્તઃ પરં વિસ્મયમ્ ।
તતો વત્સાનદૃષ્ટૈત્ય પુલિનેઽપિ ચ વત્સપાન્ । ડભાવપિ વને કૃષ્ણો વિચિકાય સમન્તતઃ ॥૧૬
ઘ્રપ્યદૃષ્ટ્વાન્તર્વિપિને વત્સાન્ પાલાંશ્ચ વિશ્વવિત્ । સર્વં વિધિકૃતં કૃષ્ણઃ સહસાવજગામ હ ॥૧૭

શીંકાનાં, કેટલાક વૃક્ષની છાલનાં અને કેટલાક છીપરોનાં વાસણ કરીને જમતા હતા. ^૮ પોતપોતાના ભોજનના નોખનોખા સ્વાદને પરસ્પર દેખાડતા, હસતા અને હસાવતા બાળકો ભગવાનની સાથે જમતા હતા. ^{૧૦}

એ બાળકોમાં યજ્ઞભોક્તા ભગવાન પણ જમતા હતા. એ સમયમાં ભગવાને પેટ ઉપરના વસ્ત્રની અંદર વેણુ ધરી હતી, શીંગડી અને છડી કાંખમાં લીધાં હતાં, ડાબા હાથમાં દહીંભાતનો કોળિયો હતો, અથાણાં આંગળીઓમાં લીધાં હતાં, ગોળાકારે બેઠેલા પોતાના મિત્રોની વચમાં બેઠા હતા, હાંસીના વચનોથી હસાવતા હતા. આવી લીલાને દેવતાઓ જોઈ રહ્યા હતા. ^{૧૧} હે રાજા ! આ પ્રમાણે ગોવાળિયાઓ જમવા લાગતાં અને તેઓના ચિત્ત ભગવાનમાં લાગી જતાં વાછરડાંઓ ઘાસની લાલચથી વનની અંદર દૂર ચાલ્યાં ગયાં. ^{૧૨} વાછરડાં દૂર નીકળી ગયેલાં હોવાથી ભય પામેલા ગોવાળિયાઓને જોઈ ભગવાને તેઓને કહ્યું કે- હે મિત્રો ! જમવું છોડશો નહીં, હું જઈને વાછરડાઓને અહીં લાવું છું. ^{૧૩} આ પ્રમાણે કહી હાથમાં દહીંભાતનો કોળિયો લઈ પર્વતો, ગુફાઓ, કુંજો અને વિષમ સ્થળોમાં પોતાનાં વાછરડાંઓને શોધવા સારુ ભગવાન ત્યાંથી આગળ વધ્યા. ^{૧૪} હે રાજા ! આ અવકાશ મળતાં જે બ્રહ્મા પ્રથમ ભગવાને કરેલા અઘાસુરનો મોક્ષ જોવાથી પરમ વિસ્મય પામીને આકાશમાં જ ઊભા હતા, તે બ્રહ્મા માયાથી બાળક થયેલા ભગવાનનો બીજો પણ ઉત્તમ મહિમા જોવા સારુ, અહીંથી બાળકોને અને ત્યાંથી વાછરડાંઓને બીજા સ્થળમાં લઈ જઈને પોતે અંતર્ધાન થઈ ગયા. ^{૧૫} પછી વાછરડાંઓ નહીં જોવામાં આવતાં ભગવાન પાછા કાંઠે આવ્યા, ત્યાં બાળકો પણ

તતઃ કૃષ્ણો મુદં કર્તુ તન્માતૃણાં ચ કસ્ય ચ । ઉભયાયિતમાત્માનં ચક્રે વિશ્વકૃદીશ્વરઃ ॥૧૮
 યાવદ્ વત્સપવત્સકાલ્પકવપુર્યાવત્ કરાઙ્ગાદિકં યાવદ્ યષ્ટિવિષાણવેણુદલશિગ્ યાવદ્
 વિભૂષામ્બરમ્ । યાવચ્છીલગુણાભિધાકૃતિવયો યાવદ્ વિહારાદિકં સર્વં વિષ્ણુમયં
 ગિરોઽઙ્ગવદજઃ સર્વસ્વરૂપો બભૌ ॥૧૯
 સ્વયમાત્માઽઽત્મગોવત્સાન્ પ્રતિવાર્યાત્મવત્સપૈઃ । ક્રીડન્નાત્મવિહારૈશ્ચ સર્વાત્મા પ્રાવિશદ્ વ્રજમ્ ।
 તત્તદ્વત્સાન્ પૃથઙ્ગનીત્વા તત્તદ્ ગોષ્ટે નિવેશ્ય સઃ । તત્તદાત્માભવદ્ રાજંસ્તત્તત્સદ્ય પ્રવિષ્ટવાન્ ।
 તન્માતરો વેણુરવત્વરોત્થિતા ઉત્થાપ્ય દોર્ભિઃ પરિરમ્ય નિર્ભરમ્ ।
 સ્નેહસ્નુતસ્તન્યપયઃસુધાસવં મત્વા પરં બ્રહ્મ સુતાનપાયયન્ ॥૨૨॥
 તતો નૃપોન્મર્દનમજ્જલેપનાલઙ્ગારરક્ષાતિલકાશનાદિભિઃ ।
 સંલાલિતઃ સ્વાચરિતૈઃ પ્રહર્ષયન્ સાયં ગતો યામયમેન માધવઃ ॥૨૩॥

જોવામાં નહીં આવતાં એ બંનેને ચારેકોર શોધવા લાગ્યા. ^{૧૬} સર્વના સાક્ષી ભગવાન વનમાં કોઈ પણ સ્થળે વાછરડાંઓને અને ગોવાળોને નહીં દેખીને આ સઘળું બ્રહ્માએ કર્યું છે, એમ તરત જાણી ગયા. ^{૧૭} પછી જગતના કર્તા ઈશ્વર, વાછરડાં અને ગોવાળોની માતાઓને તથા બ્રહ્માને પ્રીતિ ઉપજાવવા સારુ પોતે જ સઘળાં વાછરડાં અને ગોવાળિયારૂપે થયા. ^{૧૮} “જો હું ચુપ રહીશ તો વાછરડાં અને બાળકોની માતાઓને ખેદ થશે અને તેઓને લાવીશ તો બ્રહ્માને મોહ નહીં થાય” એવા વિચારથી સઘળું જગત વિષ્ણુમય છે, એવી વેદની વાણીને સાર્થક કરવા માટે ભગવાન સર્વ રૂપે થયા. ગોવાળિયા, વાછરડાં, તેઓનાં નાનાં શરીર, હાથ, પગ, લાકડી, શીંગડી, વેણુ, શીંકાં, અલંકાર, વસ્ત્ર, શીલ, ગુણ, નામ, આકૃતિ, અવસ્થા અને વિહારાદિક જેવાં હતાં, તે પ્રમાણે જ યથાર્થ રીતે સર્વ રૂપે થયેલા ભગવાન શોભવા લાગ્યા. ^{૧૯} પોતે જ પોતારૂપ ગોવાળોની પાસે પોતારૂપે જ વાછરડાંઓને વળાવી પોતારૂપ જ વિહારોથી ક્રીડા કરતા સર્વાત્મા ભગવાન વ્રજમાં પધાર્યા. ^{૨૦} હે રાજા ! સર્વ રૂપે થયેલા શ્રીકૃષ્ણ, તે તે વાછરડાંઓને જુદાં જુદાં હાંકી તેઓને તે તે સ્થાનકમાં પેસાડી તે તે ઘરમાં પેઠા. ^{૨૧} વેણુનાદ સાંભળી ઉતાવળી ઊઠેલી ગોપબાળોની માતાઓ પુત્રરૂપે થયેલા શ્રીકૃષ્ણને, પોતાના પુત્ર માની, પરબ્રહ્મને જ હાથથી ઉપાડી તથા અત્યંત આલિંગન કરી પુત્રરૂપે થયેલા શ્રીકૃષ્ણને, સ્નેહને લીધે પોતાના સ્તનમાંથી ઝરતાં મીઠાં અને મદ આપનાર દૂધ ધવરાવવા લાગી. ^{૨૨} આ પ્રમાણે તે તે સમયની ક્રીડાના નિયમ પ્રમાણે સાયંકાળ સુધી પહોંચેલા અને પોતાની સુંદર લીલાઓથી આનંદ આપતા ભગવાનને

ગાવસ્તતો ગોષ્ઠમુપેત્ય સત્વરં હુઙ્કારઘોષૈઃ પરિહૂતસઙ્ગતાન્ ।
 સ્વકાન્ સ્વકાન્ વત્સતરાનપાયયન્ મુહુર્લિહન્યઃ સ્ત્રવદૌધસં પયઃ ॥૨૪॥
 ગોગોપીનાં માતૃતાસ્મિન્ સર્વા સ્નેહદ્વિકાં વિના । પુરોવદાસ્વપિ હરેસ્તોકતા માયયા વિના ॥
 વ્રજૌકસાં સ્વતોકેષુ સ્નેહવલ્લ્યાબ્દમન્વહમ્ । શનૈર્નિઃસીમ વવૃથે યથા કૃષ્ણો ત્વપૂર્વવત્ ॥૨૬
 ઇત્યમાત્માઽઽત્મનાઽઽત્માનં વત્સપાલમિષેણ સઃ । પાલયન્ વત્સપો વર્ષ ચિક્રીડે વનગોષ્ઠયોઃ ૨૭
 એકદા ચારયન્ વત્સાન્ સરામો વનમાવિશત્ । પન્નષાસુ ત્રિયામાસુ હાયનાપૂરણીષ્વજઃ ॥૨૮
 તતો વિદૂરાચ્ચરતો ગાવો વત્સાનુપવ્રજમ્ । ગોવર્ધનાદ્રિશિરસિ ચરન્ત્યો દદૃશુસ્તૃણમ્ ॥૨૯
 દૃષ્ટ્વાથ તત્ત્રેહવશોઽસ્મૃતાત્મા સ ગોવ્રજોઽત્યાત્મપદુર્ગમાર્ગઃ ।
 દ્વિપાત્ કકુદ્ગ્રીવ ઉદાસ્યપુચ્છેઽગાઙ્ગુકૃતૈરાસ્તુપયા જવેન ॥૩૦॥
 સમેત્ય ગાવોઽથો વત્સાન્ વત્સવત્યોઽપ્યપાયયન્ । ગિલન્ત્ય ઇવ ચાઙ્ગાનિ લિહન્યઃ સ્વૌધસંપયઃ ।

માતાઓએ મર્દન, સ્નાન, લેપન, અલંકાર, રક્ષાનાં તિલક (ગાલમાં કાળું ટપકું) અને ભોજનાદિકથી લાડ લડાવ્યા. ^{૨૩} પછી ગાયો પણ પોતાને ચરવાના વનમાંથી ઉતાવળી વ્રજમાં આવીને પોતાના હુંકારના શબ્દથી બોલાવેલાં અને પાસે દોડી આવેલાં પોત પોતાનાં વાછરડાંઓને આંચળમાંથી ઝરતું દૂધ ધવરાવવા લાગી અને વારંવાર ચાટવા લાગી. ^{૨૪} સર્વરૂપે થયેલા ભગવાનમાં ગાયો અને ગોપીઓનો માતૃભાવ તો પૂર્વના જેવો તો રહ્યો, પણ આ સમયમાં સ્નેહ વધતો દેખાયો. આ રીતે ભગવાન પણ ગાયો તથા ગોપીઓની આગળ પૂર્વની પેઠે બાળભાવનું પ્રદર્શન કરતા રહ્યા, પણ ‘આ મારી મા છે અને હું આનો પુત્ર છું’ એવો મોહ રહ્યો ન હતો. ^{૨૫} વ્રજવાસીઓને પૂર્વે યશોદાના પુત્ર શ્રીકૃષ્ણમાં પોતાના પુત્રો કરતાં પણ વધારે, જેવો સીમા વગરનો સ્નેહ હતો, તેવો સ્નેહ આ સમયમાં એક વર્ષ સુધી પોતાના બાળકોમાં પણ વધી ગયો. ^{૨૬} આ પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને વાછરડાંઓને પાળનાર થઈને વાછરડાં અને બાળકોરૂપ પોતાના સ્વરૂપને પોતેજ પાલન કરતાં એક વર્ષ સુધી વનમાં અને વ્રજમાં ક્રીડા કરી. ^{૨૭} એક વર્ષ પુરુ થવામાં પાંચ કે છ રાત બાકી હતી, ત્યારે એક દિવસે ભગવાન બળભદ્રની સાથે વાછરડાંઓને ચારવા સારુ વનમાં પધાર્યા હતા. ^{૨૮} ત્યાં બળભદ્રને એવું જોવામાં આવ્યું, જે ગાયો ઘણે છેટે ગોવર્ધન પર્વતના શિખરમાં ઘાસ ચરતી હતી તે ગાયોએ વ્રજના સમીપમાં ઘાસ ચરતાં વાછરડાંઓને દીઠાં. ^{૨૯} દેખતાં જ સ્નેહથી ખેંચાએલી, પોતાના શરીરનું ભાન ભૂલી ગયેલી અને જેઓના આંચળમાંથી દૂધ ઝરતાં હતાં, એવી ગાયો પોતાના ગોવાળ અને વિષમ માર્ગને નહિ ગણતાં જાણે બે પગે ચાલતી

ગોપાસ્ત્રોધનાયાસમૌઘ્યલજ્જોરુમન્યુના । દુર્ગાધ્વકૃચ્છ્રોતોઽભ્યેત્ય ગોવત્સૈર્દદૃશુઃ સુતાન્ ॥૩૨
તદીક્ષણોત્પ્રેમરસાપ્લુતાશયા જાતાનુરાગા ગતમન્યવોઽર્થકાન્ ।

उदुह्य दोर्भिः परिरभ्य मूर्धनि घ्राणैरवापुः परमां मुदं ते ॥३३॥

તતઃ પ્રવયસો ગોપાસ્ત્રોકાશલેષસુનિર્વૃતાઃ । કૃચ્છ્રાચ્છ્રૈરપગતાસ્તદનુસ્મૃત્યુદશ્રવઃ ॥૩૪
વ્રજસ્ય રામઃ પ્રેમર્થેર્વીક્ષ્યૌત્કળઠ્યમનુક્ષણમ્ । મુક્તસ્તનેષ્વપત્યેષ્વપ્યહેતુવિદચિન્તયત્ ॥૩૫
કિમેતદદ્ભુતમિવ વાસુદેવેઽખિલાત્મનિ । વ્રજસ્ય સાત્મનસ્તોકેષ્વપૂર્વ પ્રેમ વર્ધતે ॥૩૬
કેયં વા ક્રુત આયાતા દૈવી વા નાર્યુતાસુરી । પ્રાયો માયાસ્તુ મે ભર્તુર્નાન્યા મેઽપિ વિમોહિની ॥
इति सञ्चिन्त्य दशार्हो वत्सान् सवयसानपि । सर्वानाचष्ट वैकुण्ठं चक्षुषा वयुनेन सः ॥३८

હોય, એવી રીતે મોઢાં તથા પૂછડાં ઊંચાં કરી વેગથી હુંકાર કરતી વાછરડાંઓની પાસે આવી.^{૩૦} એ ગાયોને જોકે બીજાં નાનાં વાછરડાં હતાં, તોપણ નીચે એ વાછરડાંઓને મળીને તેઓને ધવરાવવા લાગી, અને જાણે વાછરડાંઓનાં શરીરને ગળી જતી હોય એમ ચાટવા લાગી.^{૩૧} ગોવાળો ગાયોને રોકવાનો પરિશ્રમ વ્યર્થ જતાં લાજ સહિત ક્રોધથી ભરાએલા વિષમ દુઃખ વેઠીને નીચે આવ્યા, ત્યાં વાછરડાંઓની સાથે પોતાના પુત્રો તેઓના જોવામાં આવ્યા.^{૩૨} પુત્રોને જોવાથી ઉભરાઈ આવેલા પ્રેમરસમાં ડૂબેલા અને ક્રોધ મટી જતાં જેઓને સ્નેહ વધ્યો છે, એવા એ ગોવાળો પોતાના પુત્રોને હાથવટે ઉપાડી લઈ આલિંગન કરી તથા તેઓનાં માથાં સુંઘીને પરમ આનંદ પામ્યા.^{૩૩} પછી બાળકોના આલિંગનથી સુખ પામેલા ઘરડા ગોવાળો ધીરે ધીરે માંડ માંડ તે છોકરાઓ પાસેથી ખસ્યા, પણ છોકરાઓના સ્મરણથી તેઓની આંખોમાં આંસુ ભરાઈ આવ્યાં.^{૩૪} આ પ્રમાણે જેણે ધાવવું છોડી દીધેલું હતું એવાં બચ્ચાંઓ ઉપર પણ ક્ષણે ક્ષણે થતો વ્રજના પ્રેમનો વધારો જોઈને, તેનું કારણ નહીં જાણતા બળભદ્ર વિચાર કરવા લાગ્યા કે પૂર્વે વ્રજને સર્વના આત્મા શ્રીકૃષ્ણ ઉપર જેવો પ્રેમ હતો તેવો અપૂર્વ પ્રેમ હમણાં બાળકો ઉપર વધ્યો છે, એટલુંજ નહીં પણ મારા મનમાં પણ વાછરડાં અને બાળકો ઉપર પ્રેમ વધતો જાય છે તેનું કારણ શું હશે ?^{૩૫-૩૬} આ તે દેવતાઓની, મનુષ્યોની કે દૈત્યોની માયા હશે ! આ માયા તે કેવી અને ક્યાંથી આવી ? બીજાઓની માયા તો સંભવતી નથી, કેમકે આથી મને પણ મોહ થયો છે. માટે ઘણું કરી આ મારા સ્વામી શ્રીકૃષ્ણની માયા હોવી જોઈએ.^{૩૭} આ પ્રમાણે વિચાર કરી બળભદ્રે જ્ઞાનદૃષ્ટિથી જોયું, ત્યાં સર્વે વાછરડાં અને પોતાના મિત્રો શ્રીકૃષ્ણરૂપ તેમના

नैते सुरेशा ऋषयो न चैते त्वमेव भासीश! भिदाश्रयेऽपि ।

सर्वं पृथक्त्वं निगमात् कथं वदेत्युक्तेन वृत्तं प्रभुणा बलोऽवैत् ॥३९॥

તાવદેવતાત્મભૂરાત્માનેન ત્રુટ્યનેહસા । પુરોવદબ્દં ક્રીડન્તં દદૃશો સકલં હરિમ્ ॥૪૦
યાવન્તો ગોકુલે બાલાઃ સવત્સાઃ સર્વે એવ હિ । માયાશયે શયાના મે નાદ્યાપિ પુનરુત્થિતાઃ ॥
इत एतेऽत्र कुत्रत्या मन्मायामोहितेतरे । तावन्त एव तत्राब्दं क्रीडन्तो विष्णुना समम् ॥४२
એવમેતેષુ ભેદેષુ ચિરં ધ્યાત્વા સ આત્મભૂઃ । સત્યાઃ કે કતરે નેતિ જ્ઞાતું નેષ્ટે કથચ્ચન ॥૪૩
एवं सम्मोहयन् विष्णुं विमोहं विश्रमोहनम् । स्वयैव माययाजोऽपि स्वयमेव विमोहितः ॥
તમ્યાં તમોવત્ત્રેહારં યદ્યોતાર્ચિરિવાહનિ । મહતીતરમાયૈશ્યં નિહન્ત્યાત્મનિ યુજ્જતઃ ॥૪૫
તાવત્ સર્વે વત્સપાલાઃ પશ્યતોઽજસ્ય તત્ક્ષણાત્ । વ્યદૂશ્યન્ત ઘનશ્યામાઃ પીતકૌશેયવાસસઃ ॥

જોવામાં આવ્યા.^{૩૯} પછી તેમણે ભગવાનને પૂછ્યું કે આપણે જે વાછરડાંઓનું પાલન કરીએ છીએ તેઓ ઋષિઓના અંશ છે અને બાળકો દેવતાઓના અંશ છે, પરંતુ હમણાં તેમ જોવામાં આવતું નથી, હમણાં તો આ બાળકોમાં અને વાછરડાંઓમાં એક તમે જ જોવામાં આવો છો, માટે જેવું હોય તેવું ચોખ્ખું કહો. પછી ભગવાને સંક્ષેપથી સર્વે વાત કહેતાં એ બનાવ બળભદ્રના જાણવામાં આવ્યો.^{૪૦} અહીં તો તેટલામાં એક વર્ષ નીકળી ગયું, પણ બ્રહ્માનો તો પલ માત્ર કાળ થયો હતો. તેટલા કાળમાં બ્રહ્માએ પાછા આવીને જોયું, ત્યાં એક વર્ષ સુધી પૂર્વની પેઠે જ પોતાના બાળમિત્રોની સાથે ક્રીડા કરતા ભગવાનને દીઠા.^{૪૧} એ જોઈને બ્રહ્મા તર્ક કરવા લાગ્યા કે ગોકુળમાં જેટલાં બાળકો અને વાછરડાં હતાં તે સર્વે મારી માયારૂપી શયનમાં સૂતાં છે તે હજી સુધી ઊઠ્યાં નથી, માટે જેઓ મારી માયાથી મોહ પામેલાં છે તેઓથી નોખાં આ વાછરડાં અને બાળકો અહીં કેમ દેખાય છે ? જેટલાંને હું લઈ ગયો છું તેટલી જ સંખ્યાનાં અને તે જ સ્થળમાં ભગવાનની સાથે એક વર્ષથી ક્રીડા કરતાં આ પ્રાણીઓ એક વર્ષથી ક્યાંથી આવ્યાં હશે ?^{૪૨} પોતાના લોકમાં રહેલાં અને વ્રજમાં રહેલાં વાછરડાં તથા ગોપબાળોના વિષયમાં ઘણીવાર સુધી મનમાં વિચાર કરીને એ બ્રહ્મા, આમાં સાચાં ક્યાં અને ખોટાં ક્યાં ? એ કોઈ રીતે જાણી શક્યા નહીં.^{૪૩} આ પ્રમાણે બ્રહ્મા, જગતને મોહ પમાડનાર, અને પોતે મોહ રહિત એવા ભગવાનને પોતાની માયાથી મોહ પમાડવા ગયા, ત્યાં પોતે જ મોહ પામી ગયા.^{૪૪} અંધારી રાતમાં ઝાકળથી થયેલું અંધારું જેમ નોખું આવરણ કરી શકે નહીં, પણ તેમાં જ લય પામે; અને જેમ આગિયાનો પ્રકાશ દિવસમાં નોખો પ્રકાશ કરી શકે નહીં, તેમ મોટા પુરુષ ઉપર બીજો કોઈ

ચતુર્ભુજાઃ શઙ્ખચક્રગદારાજીવપાણયઃ । કિરીટિનઃ કુણ્ડલિનો હારિણો વનમાલિનઃ ॥૪૭
 શ્રીવત્સાઙ્ગદદોરત્તકમ્બુકઙ્કણપાણયઃ । નૂપુરૈઃ કટકૈર્ભાતાઃ કટિસૂત્રાઙ્ગુલીયકૈઃ ॥૪૮
 આઙ્ગિમસ્તકમાપૂર્ણાસ્તુલસીનવદામભિઃ । કોમલૈઃ સર્વગાત્રેષુ ભૂરિપુણ્યવર્ધપિતૈઃ ॥૪૯
 ચન્દ્રિકાવિશદસ્મેરૈઃ સારુણાપાઙ્ગવીક્ષિતૈઃ । સ્વકાર્થાનામિવ રજઃસત્ત્વાભ્યાં સ્ત્રષ્ટપાલકાઃ ॥
 આત્માદિસ્તમ્બપર્યન્તૈર્મૂર્તિમદ્ધિશ્ચરાચરૈઃ । નૃત્યગીતાદ્યનેકાર્હૈઃ પૃથક્ પૃથગુપાસિતાઃ ॥૫૧
 અણિમાદૈર્મહિમભિરજાઘાભિર્વિભૂતિભિઃ । ચતુર્વિશતિભિસ્તત્ત્વૈઃ પરીતા મહદાદિભિઃ ॥૫૨
 કાલસ્વભાવસંસ્કારકામકર્મગુણાદિભિઃ । સ્વમહિધ્વસ્તમહિભિર્મૂર્તિમદ્ધિરુપાસિતાઃ ॥૫૩
 સત્યજ્ઞાનનન્તાનન્દમાત્રૈકરસમૂર્તયઃ । અસ્પૃષ્ટભૂરિમાહાત્મ્યા અપિ હ્યુપનિષદ્દુશામ્ ॥૫૪
 સાધારણ પુરૂષ માયા ચલાવવા જાય તો તે નીચ માયા મોટા પુરુષને કાંઈ પણ
 કરી શકે નહીં, પણ ઊલટી પોતાને ચલાવનારના જ સામર્થ્યનો નાશ કરી નાખે.^{૪૫}
 બ્રહ્મા જોઈ રહ્યા તેટલી વારમાં તુરત જ બીજું આશ્ચર્ય થયું. સઘળાં વાછરડાં,
 તેઓને પાળનારા બાળકો, લાકડીઓ અને શીંગડીઓ આદિ સઘળા પદાર્થો મેઘની
 પેઠે શ્યામ, પીળાં રેશમી વસ્ત્રવાળા, ચાર ચાર ભુજાવાળા અને જેઓના હાથમાં
 શંખ, ચક્ર, ગદા તથા પદ્મ હતાં એવા જોવામાં આવ્યા. એ સર્વે શ્રીકૃષ્ણનાં રૂપોએ
 કિરીટ, કુંડળ, હાર, વનમાળા, શ્રીવત્સ, બાજુબંધ, નૂપુર, કટક, કટિમેખળા,
 વીંટીઓ અને શંખની પેઠે ત્રણ ધારવાળા રત્નના કંકણ ધર્યા હતા.^{૪૬-૪૮} મોટા
 પુણ્યવાળાઓએ અર્પણ કરેલી તુલસીની સુકોમળ અને નવીન માળાઓથી
 ચરણથી તે છેક મસ્તક સુધી સર્વ અંગોમાં વીંટાયેલા હતા.^{૪૯} ચાંદની જેવા સ્વચ્છ
 મંદહાસ્યરૂપી સત્વગુણથી પોતાના ભક્તોના મનોરથોને જાણે પાળતા હોય અને
 લાલકમળ જેવાં નેત્રોના દૃષ્ટિપાતરૂપી રજોગુણથી પોતાના ભક્તોના મનોરથોને
 જાણે સ્પર્શતા હોય, એવા દેખાતા હતા.^{૫૦} બ્રહ્માથી સ્તંભપર્યંત એ સર્વ સ્થાવર
 જંગમ દેહધારી મૂર્તિમાન થઈને નાય અને ગાયન આદિ અનેક પૂજનોથી પ્રત્યેકની
 નોખનોખી સેવા કરતા હતા.^{૫૧} અણિમા આદિ સિદ્ધિઓ, માયા આદિ વિભૂતિઓ
 અને મહત્ત્વ આદિ ચોવીશ તત્ત્વોથી તેઓ પ્રત્યેક વીંટાયેલા હતા.^{૫૨} કાળ,
 સ્વભાવ, સંસ્કાર, કામ, કર્મ અને ગુણાદિક પદાર્થો મૂર્તિમાન થઈને પ્રત્યેકની
 નોખનોખી સેવા કરતા હતા. અણિમા આદિ સર્વે પદાર્થોની સ્વતંત્રતા
 શ્રીકૃષ્ણના મહિમા આગળ નાશ પામેલી જણાતી હતી.^{૫૩} એ ગોવાળિયારૂપ
 સર્વે શ્રીકૃષ્ણો સત્ય, જ્ઞાન, અનંત, આનંદમાત્ર અને એકરસ મૂર્તિવાળા તથા
 આત્મજ્ઞાનરૂપી ચક્ષુવાળાઓથી પણ જેના માહાત્મ્યનો સ્પર્શ થઈ શકે નહીં એવા

એવં સકૃદ્ દદર્શાજઃ પરબ્રહ્માત્મનોઽચિલ્લાન । યસ્ય ભાસા સર્વમિદં વિભાતિ સચરાચરમ્ ॥
 તતોઽતિકુતુકોદ્વૃત્તસ્તિમિતૈકાદશોન્દ્રિયઃ । તદ્ભ્રામ્નાભૂદજસ્તૂર્ણાં પૂર્વેવ્યન્તીવ પુત્રિકા ॥૫૬
 ઇતીરેશેઽતર્ક્યે નિજમહિમનિ સ્વપ્રમિતિકે પરત્રાજાતોઽતન્નિરસનમુખબ્રહ્મકમિતૌ ।
 અનિશેઽપિ દ્રઘ્નું કિમિદમિતિ વા મુહ્યતિ સતિ ચછાદાજો જ્ઞાત્વા સપદિ પરમોઽજાજવનિકામ્ ॥
 તતોઽર્વાક્ પ્રતિલબ્ધ્યાક્ષઃ કઃ પરેતવદુત્થિતઃ । કૃચ્છ્રાદુન્મીલ્ય વૈ દૃષ્ટીરાચષ્ટેદં સહાત્મના ॥૫૮
 સપદ્યેવાભિતઃ પશ્યન્ દિશોઽપશ્યત્ પુરઃ સ્થિતમ્ । વૃન્દાવનં જનાજીવ્યદ્રુમાકીર્ણં સમાપ્રિયમ્ ॥
 યત્ર નૈસર્ગદુર્વૈરાઃ સહાસન્ નૃમૃગાદયઃ । મિત્રાણીવાજિતાવાસદ્રુતરુદ્તર્ષકાદિકમ્ ॥૬૦
 તત્રોદ્રહત્ પશુપવંશશિશુત્વનાટ્યં બ્રહ્માદ્વયં પરમનન્તમગાથબોધમ્ ।
 વત્સાન્ સર્ચ્ચીનિવ પુરા પરિતો વિચિન્વદેકં સપાણિકવલં પરમેષ્ઠ્યચષ્ટ ॥૬૧॥
 દૃષ્ટ્વા ત્વરેણ નિજધોરણતોઽવતીર્ય પૃથ્વ્યાં વપુઃ કનકદણ્ડમિવાભિપાત્ય ।
 સ્પૃષ્ટ્વા ચતુર્મુકુટકોટિભિરઙ્ગિયુગમં નત્વા મુદશ્રુસુજલૈરકૃતાભિષેકમ્ ॥૬૨॥

હતા.^{૫૪} આ પ્રમાણે બ્રહ્માએ એક સમયમાં સર્વને પરબ્રહ્મમય દીઠા કે જે
 પરબ્રહ્મના પ્રકાશથી આ સર્વ જગત પ્રકાશે છે.^{૫૫} પછી અત્યંત આશ્ચર્યથી અને
 શ્રીકૃષ્ણના તેજથી જેની સર્વે ઈન્દ્રિયો જડ થઈ ગઈ, એવા બ્રહ્મા પૂતળાની પેઠે
 નિશ્ચળ થઈ ગયા.^{૫૬} આ પ્રમાણે અતર્ક્ય, સ્વયંપ્રકાશ, સુખમય, પ્રકૃતિથી પર
 અને તે નહિ તે નહિ આ રીતે નિષેધ પૂર્વક ઉપનિષદો દ્વારા જાણી શકાતા એવા
 પોતાના અસાધારણ મહિમાવાળા સ્વરૂપમાં “આતે શું” એમ બ્રહ્મા મોહ પામી
 ગયા, અને પછીથી જોવાને પણ અશક્ત થઈ જતાં તે જાણીને પરમેશ્વર શ્રીકૃષ્ણે
 પોતાની માયારૂપી પડદો ખસેડી લીધો.^{૫૭} પછી જાણે મરી જઈને પાછા ઊઠ્યા
 હોય અને જેને બહારનું જ્ઞાન મળ્યું એવા બ્રહ્માએ માંડ માંડ નેત્ર ઉઘાડ્યાં, ત્યાં
 પોતાના શરીરની સાથે જગત આ પ્રમાણે જોવામાં આવ્યું.^{૫૮} તરત જ ચારેકોર
 દૃષ્ટિ ફેરવી ત્યાં આગળ રહેલું સઘળાં પ્રિય પદાર્થોથી ભરેલું અને મનુષ્યોને જીવિકા
 આપે એવાં વૃક્ષોથી વ્યાપ્ત વૃંદાવન દીઠું કે જેમાં સ્વાભાવિક દુષ્ટ વૈરવાળા માણસ
 અને સિંહાદિક જાણે પરસ્પરના મિત્ર હોય એવા થઈને રહ્યા હતા અને ભગવાનના
 નિવાસને લીધે ક્રોધ લોભાદિક દોષો જેમાંથી નીકળી ગયા હતા.^{૫૯-૬૦} એ વૃંદાવનમાં
 પૂર્વની પેઠે જ ગોવાળના બાળકપણારૂપી નાટક કરનારા શ્રીકૃષ્ણભગવાનને દીઠા
 કે જે અદ્વૈતરૂપ છતાં વાછરડાંઓને શોધતા હતા, એક અને અગાધ જ્ઞાનવાળા
 છતાં મિત્રોને શોધતા હતા, અનંત છતાં ચારેકોર ફરતા હતા. સર્વેના કારણરૂપ
 છતાં બાળકપણું ધરી રહ્યા હતા. અને પરબ્રહ્મ છતાં હાથમાં દહીંભાતનો કોળિયો

उत्थायोत्थाय कृष्णस्य चिरस्य पादयोः पतन् । आस्ते महित्वं प्राग्दृष्टं स्मृत्वा स्मृत्वा पुनः पुनः ।

शनैरथोत्थाय विमृज्य लोचने मुकुन्दमुद्वीक्ष्य विनम्रकंधरः ।

कृतांजलिः प्रश्रयवान् समाहितः सवेपथुर्गद्गदयैलतेलया ॥६४॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्धे

पूर्वार्धे त्रयोदशोऽध्यायः ॥१३॥

अथ चतुर्दशोऽध्यायः (१४)

ब्रह्मोवाच -

नौमीड्य तेऽभ्रवपुषे तडिदंबराय गुंजावतंसपरिपिच्छलसन्मुखाय ।

वन्यस्त्रजे कवलवेत्रविषाणवेणुलक्ष्मશ્રિયે મૃદુપદે પશુપાંગજાય ॥૧॥

अस्यापि देव वपुषो मदनुग्रहस्य स्वेच्छामयस्य न तु भूतमयस्य कोऽपि ।

नेशे महि त्ववसितुं मनसाऽऽन्तरेण साक्षात्तवैव किमुतात्मसुखानुभूतेः ॥२॥

ધરી રહ્યા હતા. આવા ભગવાનને જોઈ બ્રહ્મા તરત પોતાના વાહન પરથી ઊતરી પડ્યા, અને દંડવત્ કરવા લાગ્યા, ચાર મુકુટોની અણીઓથી ભગવાનના બે ચરણારવિંદનો સ્પર્શ કર્યો અને પ્રણામ કરીને આનંદના આંસુરૂપ જળથી અભિષેક કર્યો.^{૧-૨} પૂર્વે જોયેલા મહિમાનું વારંવાર સ્મરણ આવતાં ઊઠી ઊઠીને ઘણીવાર સુધી ભગવાનના ચરણમાં દંડવત્ પ્રણામ કર્યા.^૩ પછી ધીરેથી ઊઠી આંખઓ લુઈ નાખી, ભગવાનને જોઈ ધ્રૂજતા, હાથ જોડી ઊભેલા, સાવધાન અને વિનયવાળા બ્રહ્મા પોતાની ડોક નમાવીને ગદ્ગદ વાણીથી સ્તુતિ કરવા લાગ્યા.^૪ ઇતિ શ્રીમદ્ મહાપુરાણ ભાગવતના દશમ સ્કંધનો તેરમો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

અધ્યાય ૧૪

બ્રહ્માએ શ્રીકૃષ્ણજ્ઞાની કરેલી સ્તુતિ.

બ્રહ્મા સ્તુતિ કરે છે- હે સ્તુતિ કરવા યોગ્ય ! મેઘની પેઠે શ્યામ શરીરવાળા, વીજળી સમાન પીળાં વસ્ત્રવાળા, ચણોઠીનાં કર્ણભૂષણ તથા ફરતાં મોરપીંછના મુકુટથી શોભતા મુખવાળા, વનમાં થયેલાં પુષ્પાદિકની માળા ધરનારા, કોમળ ચરણવાળા, ગોવાળના પુત્ર અને કોળિયો, છડી, શીંગડી તથા વેણુરૂપ ચિહ્નોથી શોભી રહેલા આપને પ્રણામ કરું છું.^૧ હે દેવ ! મારા ઉપર અનુગ્રહ કરનાર અને ભક્તોની ઈચ્છા પૂર્ણ કરનાર, દિવ્ય શુદ્ધસત્ત્વમય જેનું શરીર છે. અને સર્વના

ज्ञाने प्रयासमुदपास्य नमन्त एव जीवन्ति सन्मुखरितां भवदीयवार्ताम् ।

स्थाने स्थिताः श्रुतिगतां तनुवाङ्मनोभिर्ये प्रायशोऽजित! जितोऽप्यसि तैस्त्रिलोक्याम् ॥३॥

श्रेयःस्मृतिं भक्तिमुदस्य ते विभो! क्लिश्यन्ति ये केवलबोधलब्धये ।

तेषामसौ क्लेशल एव शिष्यते नान्यद् यथा स्थूलतुषावघातिनाम् ॥४॥

पुरेह भूमन् बहवोऽपि योगिनस्त्वदर्पितेहा निजकर्मलब्धया ।

विवुध्य भक्त्यैव कथोपनीतया प्रपेदिरेऽञ्जोऽच्युत! ते गर्ति पराम् ॥५॥

तथापि भूमन्! महिमागुणस्य ते विबोद्धुमर्हत्यमलान्तरात्मभिः ।

अविक्रियात् स्वानुभवादरूपतो ह्यनन्यबोध्यात्मतया न चान्यथा ॥६॥

गुणात्मनस्तेऽपि गुणान् विमातुं हितावतीर्णस्य क ईशिरेऽस्य ।

કાલેન ચૈર્વા વિમિતાઃ સુકલ્પૈર્ભૂપાંસવઃ શ્રે મિહિકા દ્યુભાસઃ ॥૭॥

શરીરી તથા સ્વસ્વરૂપના અનુભવથી યુક્ત, એવા તમારા મહિમાનો મનવડે નિશ્ચય કરવા હું સમર્થ નથી, તો બીજા સમર્થ ન હોય તેમાં કહેવું જ શું?^૨ હે અજિત ! જ્ઞાનમાં થોડો પણ પરિશ્રમ નહીં કરતાં જે લોકો સત્પુરુષોના મુખમાંથી નીકળેલી અને કાનપર આવેલી આપની કથાને પોતાની ધર્મ મર્યાદામાં રહીને દેહ, વાણી અને મનથી સત્કાર આપતા જીવે છે, તે લોકોને આપ ત્રિલોકમાં કોઈને વશ થયા નથી તે વશ થઈને રહો છો.^૩ જેમાંથી કલ્યાણના પ્રવાહ નીકળ્યા કરે છે એવી આપની ભક્તિને છોડી દઈ, જે લોકો એકલા બ્રહ્મજ્ઞાનને માટે જ દાખડો કર્યા કરે છે, તે લોકોને ફોતરાં ખાંડનારાઓની પેઠે કેવળ દાખડો જ ફળરૂપે મળે છે, પણ બીજું કશું ફળ મળતું નથી.^૪ હે મહારાજ ! આલોકમાં પૂર્વે ઘણાક યોગીઓ પોતાની સર્વે ચેષ્ટાઓ તમોને અર્પણ કરી દીધા પછી, પોતાના સત્કર્મથી પ્રાપ્ત થયેલી અને તમારી કથાના શ્રવણાદિકે કરીને પુષ્ટિને પમાડેલી એવી, ભક્તિથી જ આત્મજ્ઞાન પામી અનાયાસે આપની પરમગતિને પામી ગયા છે.^૫ હે અમાપ ! ઈંદ્રિયોનો નિગ્રહ કરનારા પુરુષો વિષય આકારથી રહિત અને આત્માકાર થયેલા અંતઃકરણથી સ્વયંપ્રકાશપણે અને ચિદાકાશના અવિષયપણે હજુ કદાચ આપના નિર્ગુણ સ્વરૂપના મહિમાને જાણી શકે છે પણ આપના સગુણ સ્વરૂપનું પરિપૂર્ણ જ્ઞાન તો થાય જ નહીં, કારણ કે તમારા ગુણો અચિંત્ય અને અનંત છે.^૬ આપ ગુણોના અધિષ્ઠાતા અને આ જગતના હિતને માટે અવતરેલા છો, તમારા ગુણોની ગણના કરવાને પણ કોણ સમર્થ થયા છે ? જે અત્યંત નિપુણ લોકોએ ઘણા જન્મથી પૃથ્વીના રજકણ, આકાશમાં હિમની કણીઓ અને નક્ષત્રાદિકની કિરણોના

તત્તેऽનુકમ્યાં સુસમીક્ષમાણો ભુજ્જાન એવાત્મકૃતં વિપાકમ્ ।
 હ્રદ્યાગવર્પુર્ભિર્વિદધન્નમસ્તે જીવેત યો મુક્તિપદે સ દાયભાક્ ॥૮॥
 પશ્યેશ! મેઽનાર્યમનન્ત આદ્યે પરાત્મનિ ત્વચ્ચપિ માયિમાયિનિ ।
 માયાં વિતત્યેક્ષિતુમાત્મવૈભવં હ્યહં કિયાનૈચ્છમિવાર્ચિરગ્નૌ ॥૯॥
 અતઃ ક્ષમસ્વાચ્ચુત! મે રજોભુવો હ્યજાનતસ્ત્વત્પૃથ્ગીશમાનિનઃ ।
 અજાવલેપાન્ધતમોઽન્ધચક્ષુષ ણ્ણોઽનુકમ્યો મયિ નાથવાનિતિ ॥૧૦॥
 ક્લાહં તમોમહદહંચચરાગ્નિવાર્ભૂસંવેષ્ટિતાણ્ડઘટસપ્તવિતસ્તિકાયઃ ।
 વ્રેહ્ઘ્નિવધાવિગણિતાણ્ડપરાણુચર્યાવાતાધ્વરોમવિવરસ્ય ચ તે મહિત્વમ્ ॥૧૧॥
 ઉક્ષેપણં ગર્ભગતસ્ય પાદયોઃ કિં કલ્પતે માતુરધોક્ષજાગસે ।
 કિમસ્તિનાસ્તિવ્યપદેશભૂષિતં તવાસ્તિ કુક્ષેઃ કિયદપ્યનન્તઃ ॥૧૨॥

પરમાણુઓને ગણી કાઢ્યા હોય, તેઓથી પણ તમારા ગુણોને ગણી શકાય નહીં.^૯ એટલા માટે આપની કૃપા ક્યારે થશે? એમ માનપૂર્વક રાહ જોયા કરતો, અને આસક્તિ છોડી દઈને પોતાનાં કર્મફળને ભોગવ્યા કરતો, જે પુરુષ મન, વાણી અને શરીરથી આપને પ્રણામ કરતો જીવે છે, તે પુરુષને મુક્તિના પદમાં ભાગ મળે છે. અર્થાત્ મુક્તિનો અધિકારી થાય છે.^૯ હે ઈશ્વર! મારી ભૂંડાઈ તો જુઓ !!! આપ, કે જે માયાવીઓને પણ મોહ કરનાર પરમાત્મા છો, તેમના ઉપર પણ પોતાની માયા ચલાવીને મેં તમારું ઐશ્વર્ય જોવાની ઈચ્છા કરી. અગ્નિ થકી ઉત્પન્ન થયેલો તણખો જેમ અગ્નિ પાસે અતિ તુચ્છ છે તેમ આપની પાસે હું શી ગણત્રીમાં ?^૯ એટલા માટે રજોગુણથી ઉત્પન્ન થયેલ, હું જગતનો કર્તા છું, આવા મદરૂપી ઘાટા અંધારાથી આંધળો અને તમારાથી મારી નોખી ઈશ્વરતા માનનાર છું, તેના અપરાધને ક્ષમા કરજો. આપે એમ વિચારી દયા રાખવી કે બ્રહ્મા જોકે બીજે ઠેકાણે પ્રભુપણાથી વર્તે છે, તોપણ મારો તો દાસ જ છે.^{૧૦} જે હું પ્રકૃતિ, મહત્ત્વ, અહંકાર, આકાશ, વાયુ, અગ્નિ, જળ અને પૃથ્વીથી વીંટાએલા બ્રહ્માંડમાં સાત વેંતની કાયાવાળો છું તે ક્યાં? અને એવાં અગણિત બ્રહ્માંડરૂપ પરમાણુઓ જેમનાં રુવાડાંનાં છિદ્રરૂપ ગોખલાઓમાં ફર્યા કરે છે, એવા આપનો મહિમા ક્યાં? !!! માટે મને અતિ તુચ્છ જાણી આપે મારા પર દયા કરવી.^{૧૧} હે મહારાજ! ગર્ભમાં રહેલો બાળક પોતાના પગ ઉછાળે એ કાંઈ તેણે પોતાની માતાનો અપરાધ કર્યો કહેવાય? એવી રીતે સ્થૂળ સૂક્ષ્મ અથવા કાર્ય કારણ શબ્દથી કહેવામાં આવતુ, સઘળું જગત આપના ઉદરથી બહાર નથી, તો તેમાં હું પણ અંતર્ગત આવ્યો માટે

જગત્ત્રયાન્તોદધિસમ્પ્લવોદે નારાયણસ્યોદરનાભિનાલાત્ ।
 વિનિર્ગતોઽજસ્ત્વિતિ વાઙ્ન વૈ મૃષા કિં ત્વીશ્વર ત્વન્ન વિનિર્ગતોઽસ્મિ ॥૧૩॥
 નારાયણસ્ત્વં ન હિ સર્વદેહિનામાત્માસ્યધીશાખિલલોકસાક્ષી ।
 નારાયણોઽહં નરભૂજલાયનાત્તચ્ચાપિ સત્યં ન તવૈવ માયા ॥૧૪॥
 તચ્ચેજ્જલસ્થં તવ સજ્જગદ્વપુઃ કિં મે ન દૃષ્ટં ભગવંસ્તદૈવ ।
 કિં વા સુદૃષ્ટં હૃદિ મે તદૈવ કિં નો સપદ્યેવ પુનર્વ્યર્દર્શિ ॥૧૫॥
 અત્રૈવ માયાધમનાવતારે હ્યસ્ય પ્રપજ્વસ્ય બહિઃ સ્ફુટસ્ય ।
 કૃત્સ્ત્રસ્ય ચાન્તર્જઠરે જનન્યા માયાત્વમેવ પ્રકટીકૃતં તે ॥૧૬॥

મારા અપરાધની ક્ષમા કરવી.^{૧૨} હે ઈશ્વર! પ્રલય કાળમાં એકઠા થયેલા સમુદ્રોના જળમાં નારાયણના ઉદરની નાભિના નાળવામાંથી બ્રહ્મા નીકળેલ છે, એમ જે કહેવામાં આવે તે ખોટું નથી જ. હું શું આપમાંથી ઉત્પન્ન થયો નથી? ઉત્પન્ન થયો જ છું. માટે હું આપનો પુત્ર હોવાથી આપે મારા અપરાધની ક્ષમા કરવી.^{૧૩} (આપ નારાયણ નથી? છો જ. કેમકે નાર એટલે જીવનો સમૂહ, અયન એટલે આશ્રય, સર્વે જીવોના આશ્રય જે હોય તેને નારાયણ કહેવાય, તો આપ સર્વ પ્રાણીઓના આશ્રયરૂપ અને વળી આત્મા હોવાથી આપમાં નારાયણપણું ઘટે છે. આપ નારાયણ નથી? છો જ. કેમકે નાર એટલે જીવોનો સમૂહ અયન એટલે પ્રવર્તક, સર્વે જીવોના જે પ્રવર્તક હોય તેને નારાયણ કહેવાય, તો આપ સર્વ પ્રાણીઓના પ્રવર્તક હોવાથી આપમાં નારાયણપણું ઘટે છે. વળી નાર એટલે જીવોના સમૂહ અને અયન એટલે જાણનાર સાક્ષી કહેવાય, તે આપ સર્વ લોકના સાક્ષી હોવાથી આપમાં નારાયણપણું ઘટે છે. (બીજો અર્થ) નાર એટલે જળ, અયન એટલે રહેનાર, નાર શબ્દથી કહેલા જળમાં જે રહેનાર હોય, તેને કહેવાય નારાયણ. આવો પ્રસિદ્ધ અર્થ લઈએ તોપણ આપ જ નારાયણ છો; કેમકે જળમાં રહેનારી જે મૂર્તિ છે તે આપની જ છે, વાસ્તવિક રીતે જોઈએ તો વ્યાપક એવા આપની જળના માપમાં આવેલી એ મૂર્તિ સાચી જ છે.)^{૧૪} જગતના આશ્રયરૂપ એવું તમારું જળમાં રહેલું તે રૂપ સાચું હોય, તો મેં કમળના નાળમાં અંદર પેસીને સો વર્ષ સુધી શોધ્યા કર્યું ત્યારે તે જોવામાં કેમ નહીં આવ્યું? હૃદયમાં પણ કેમ ન દીઠું? અને પાછું તપ કર્યા પછી તરત જ કેમ જોવામાં આવ્યું? માટે એ પરિચ્છિન્નત્વ કેવળ તમારી ઈચ્છા શક્તિથી જ સંભવે છે. વસ્તુતાએ આપ પરિચ્છિન્ન નથી. આપના સ્વરૂપને કોઈ દેશનો પરિચ્છેદ ઘટે જ નહીં.^{૧૫} હે માયાને મટાડનાર!

યસ્ય કુક્ષાવિદં સર્વં સાત્મં ભાતિ યથા તથા । તત્ત્વવ્યપીહ તત્ સર્વં કિમિદં માયયા વિના ॥
અદૈવ ત્વદૃતેઽસ્ય કિં મમ ન તે માયાત્વમાદર્શિત મેકોઽસિ પ્રથમં તતો વ્રજસુહૃદ્ વત્સાઃ
સમસ્તા અપિ । તાવન્તોઽસિ ચતુર્ભુજાસ્તદ્વિખલૈઃ સાકં મયોપાસિતાસ્તાવન્ત્યેવ
જગન્ત્યભૂસ્તદમિતં બ્રહ્માદ્વયં શિષ્યતે ॥૧૮॥

અજાનતાં ત્વત્પદવીમનાત્મન્યાત્માઽઽત્મના ભાસિ વિતત્ય માયામ્ ।
સૃષ્ટાવિવાહં જગતો વિધાન ઇવ ત્વમેષોઽન્ત ઇવ ત્રિનેત્રઃ ॥૧૯॥
સુરેષ્ઠ્વિષ્ણુશ! તથૈવ નૃષ્ણપિ તિર્યક્ષુ યાદસ્વપિ તેઽજનસ્ય ।
જન્માસતાં દુર્મદનિગ્રહાય પ્રભો! વિધાતઃ સદનુગ્રહાય ચ ॥૨૦॥

આ અવતારમાં જ સમગ્ર જગત માતા યશોદાને પોતાના ઉદરમાં દેખાડીને જ તમોએ તમારું વિચિત્ર શક્તિપણું પ્રગટ કરેલું છે. કારણ કે તમો વિચિત્ર શક્તિથી યુક્ત હોવાથી આ રીતે બતાવવા સમર્થ છો.^{૧૬} આપના ઉદરમાં જેવું સર્વ જગત દેખાયું હતું તેવું બહાર પણ દેખાય છે. અને તે વળી આપ સહિત દેખાયું હતું તો આ સર્વે તમારી વિચિત્ર શક્તિ વિના ઘટે નહીં. જો બહાર રહેલા જગતનું આપના ઉદરમાં પ્રતિબિંબ દેખાયું હોય, તો તે બહારનાથી ઊલટું દેખાવું જોઈએ, અને જો આપ દર્પણને ઠેકાણે હો તો આપમાં જ આપનું દેખાવું ઘટે નહીં. માટે સર્વથા તમારું વિચિત્રશક્તિથી યુક્તપણું જ સિદ્ધ થાય છે.^{૧૭} તમારી વિચિત્રશક્તિથી યુક્તપણું આપે મને શું હમણાં જ ન દેખાડ્યું? કેમ કે પ્રથમ આપ એક હતા. પછી સર્વે ગોવાળીયા અને વાછરડાંરૂપ થઈ ગયા. થોડીવારમાં વળી સઘળા ચતુર્ભુજ અને મારા સહિત સર્વ તત્ત્વોદ્વારા સેવાતા જોવામાં આવ્યા અને પાછાં તેટલાં જ બ્રહ્માંડ બની ગયાં. આ બધું તમારી વિચિત્રશક્તિથી જ ઘટે છે.^{૧૮} દેહમાં આત્માભિમાનને કારણે અથવા “હું સ્વતંત્ર છું.” આવા સ્વતંત્રપણાના અભિમાનને કારણે આપના સ્વરૂપને નહીં જાણનારા લોકોને આપ માયાનો વિસ્તાર કરીને સૃષ્ટિના સમયમાં જાણે બ્રહ્મા થયા હો, પાલનના સમયે જાણે વિષ્ણુ થાય હો અને પ્રલયના સમયે જાણે રુદ્ર થયા હો એવા જણાઓ છો. અર્થાત્ બ્રહ્માજી કહે છે કે સૃષ્ટ્યાદિના સમયે તમારા થકી ઐશ્વર્યને પામેલા અમે ત્રણે પરમેશ્વરપણે જણાઈએ છીએ, છતાં વાસ્તવિકપણે અમો પરમેશ્વર નથી. પરમેશ્વરતો તમો એક જ છો.^{૧૯} હે ઈશ્વર ! હે પ્રભુ ! હે વિધાતા ! દેવ, ઋષિ, મનુષ્ય, પશુ, પક્ષી અને જળજંતુઓમાં પણ આપના જે અવતાર થાય છે તે નીચ લોકોના દુષ્ટ મદને ટાળી નાખવા અને સજ્જનો પર અનુગ્રહ કરવાને માટે થાય

કો વેત્તિ ભૂમન્! ભગવન્! પરાત્મન્! યોગેશ્વરોતીર્ભવતસ્ત્રિલોક્યામ્ ।
ક્ર વા કથં વા કતિ વા કદેતિ વિસ્તારયન્ ક્રીડસિ યોગમાયામ્ ॥૨૧॥
તસ્માદિદં જગદશેષમસત્ત્વરૂપં સ્વપ્નાભમસ્તધિષણં પુરુદુઃખદુઃખમ્ ।
ત્વય્યેવ નિત્યસુખબોધતનાવનન્તે માયાત ઉદ્યદપિ યત્ સદિવાવભાતિ ॥૨૨॥
એકસ્ત્વમાત્મા પુરુષઃ પુરાણઃ સત્યઃ સ્વયંજ્યોતિરનન્ત આદ્યઃ ।
નિત્યોઽક્ષરોઽજસ્રસુખો નિરઞ્જનઃ પૂર્ણોઽદ્વયો મુક્ત ઉપાધિતોઽમૃતઃ ॥૨૩॥
એવંવિદ્યં ત્વાં સકલાત્મનામપિ સ્વાત્માનમાત્માત્મતયા વિચક્ષતે ।
ગુર્વર્કલબ્ધોપનિષત્સુચક્ષુષા યે તે તરન્તીવ ભવાનૃતામ્બુધિમ્ ॥૨૪॥
આત્માનમેવાત્મતયાવિજાનતાં તેનૈવ જાતં નિચિલં પ્રપન્ચિતમ્ ।
જ્ઞાનેન ભૂયોઽપિ ચ તત્ પ્રલીયતે રજ્જ્વામહેર્ભોગભવાભવૌ યથા ॥૨૫॥

છે.^{૨૦} હે વ્યાપક ! હે પરમાત્મા ! આપ યોગમાયાનો વિસ્તાર કરી અનેક અવતારો ધારણ કરીને અનેક ક્રીડાઓ કરો છો, તમારી એ અવતારરૂપ ક્રીડાઓ કયા પ્રકારે કરો છો? કઈ જ્ઞાતિમાં છે? કેવી છે? ક્યારે છે? અને એ અવતારરૂપ ક્રીડાઓ કેટલી છે? તેને ત્રિલોકીમાં કોણ જાણે છે? કોઈ પણ જાણતો નથી.^{૨૧} એટલા માટે નિત્ય, સુખમય અને અનંત એવા આપના સ્વરૂપમાં આપના સંકલ્પથી ઉત્પન્ન થતું અને પાછું લય પામતું સ્વપ્ન સરખું અનિત્ય, અને દુઃખરૂપ આ જગત સતત પરિણમી હોવાથી અસત્ય છે, છતાં આપના સ્વરૂપને નહિ જાણનારા પુરુષોને સત્યની સમાન જણાય છે.^{૨૨} હે પ્રભુ ! તમો સત્ય છો, નિર્વિકાર છો અર્થાત્ વિકારી જડતત્ત્વથી વિલક્ષણ છો, અને તમો સ્વયંપ્રકાશ છો. સ્વરૂપ સ્વભાવે કરીને સર્વત્ર વ્યાપક છો, અર્થાત્ નિત્યમુક્તોથી વિલક્ષણ છો. અને આપ કામાધીન દેહના સંબન્ધથી રહિત છો, અને આપ પુણ્ય-પાપરૂપ અંજનથી રહિત છો. અર્થાત્ બદ્ધજીવથી વિલક્ષણ છો, અને વળી આપ અમૃત છો. અર્થાત્ મરણ ધર્મથી રહિત છો. અને આપ અક્ષર છો, છપ્રકારના વિકારથી રહિત છો, આપ પૂર્ણ છો, તેથી આપની વૃદ્ધિ નથી. આપ દુઃખથી રહિત નિરંતર સુખરૂપ છો, જગતના આદિ કારણ હોવાથી આપ આદિપુરુષ છો, આપ એક છો, અર્થાત્ પ્રલયકાળે ચેતન અને અચેતન તત્ત્વને પ્રકૃતિમાં લય પમાડી આપ એક જ રહો છો. આપ અદ્વિતીય છો, અર્થાત્ આપની હરોળમાં ઊભી શકે એવો બીજો કોઈ નથી. આવા તમો છો.^{૨૩} હે પ્રભુ ! આવા સર્વે આત્માઓના પણ આત્મા તમોને જે પુરુષો ગુરુરૂપી સૂર્ય થકી જ્ઞાન દૃષ્ટિ પ્રાપ્ત કરીને સર્વના અંતર્યામિ પણે જુએ (જાણે) છે. તે પુરુષો

અજ્ઞાનસંજ્ઞૌ ભવબન્ધમોક્ષૌ દ્વૌ નામ નાન્યૌ સ્ત ઋતજ્ઞભવાત્ ।
 અજસ્રચિત્યાત્મનિ કેવલે પરે વિચાર્યમાણે તરણાવિવાહની ॥૨૬॥
 ત્વામાત્માનં પરં મત્વા પરમાત્માનમેવ ચ । આત્મા પુનર્બહિર્મૃગ્ય અહોઽજ્ઞજનતાજ્ઞતા ॥૨૭॥
 અન્તર્ભવેઽનન્ત ભવન્તમેવ હ્યતત્ત્યજન્તો મૃગયન્તિ સન્તઃ ।
 અસન્તમપ્યન્ત્યહિમન્તરેણ સન્તં ગુણં તં કિમુ યન્તિ સન્તઃ ॥૨૮॥
 અથાપિ તે દેવ પદામ્બુજદ્વયપ્રસાદલેશાનુગૃહીત એવ હિ ।
 જાનાતિ તત્ત્વં ભગવન્ મહિમ્નો ન ચાન્ય ઈકોઽપિ ચિરં વિચિન્વન્ ॥૨૯॥

સંસારરૂપી અસત્ય સમુદ્રને તરી જાય છે. ^{૨૪} હે પ્રભુ ! જે જીવો પરમાત્માને અંતર્યામી જાણતા નથી, તે જીવોને તમારા એ અજ્ઞાનથી જ આ સર્વે પ્રપંચ (સંસાર) ઊભો થાય છે. કારણ કે જે જીવો તમોને સર્વાન્તર્યામી જાણતા નથી તે જીવો તમારી ઉપાસના કરતા નથી. તેથી દેહને વિષે આત્મભ્રમ અને પોતાને વિષે સ્વતંત્રપણાનો ભ્રમ ઉદય પામે છે. અને દેહાત્મભ્રમ તથા સ્વતંત્રતાના ભ્રમથી જ સંસારની ઉત્પત્તિ થાય છે. અને તમોને સર્વાન્તર્યામી જાણવાથી પાછો એ સંસાર લીન થઈ જાય છે. જેમ દોરડીના યથાર્થ જ્ઞાનના અભાવથી સર્પનો ઉદય થાય છે. અને યથાર્થ જ્ઞાનથી પાછો સર્પનો લય થઈ જાય છે. તેવી રીતે પરમાત્માના જ્ઞાનથી મુક્તિ થઈ જાય છે. ^{૨૫} હે પ્રભુ ! સંસારનું બંધન અને સંસારથકી મોક્ષ આ બંનેનું મૂળ કારણ અજ્ઞાન અને જ્ઞાન મનાયેલ છે. તમારા ઉપાસનાત્મક જ્ઞાનના અભાવથી બંધન થાય છે. અને તે જ્ઞાનથી મોક્ષ થાય છે. જેમ દિવસે સૂર્યોદય થતાં જ અંધકારનો લય થઈ જાય છે. તેમ ઉપાસનાએ કરીને પરમતત્ત્વ પરમાત્મા એવા જે તમો, તે તમારો સાક્ષાત્કાર થતાં જ સંસાર લય પામી જાય છે. ^{૨૬} હે પ્રભુ ! જે પુરુષો પરમાત્મા એવા તમોને જીવસ્વરૂપ માની કરી અને જીવસ્વરૂપને દેહસ્વરૂપ માની કરીને, તમોને વારંવાર બહાર શોધે છે તો એ અજ્ઞાની પુરુષોની કેટલી અજ્ઞાનતા છે. ઘરમાં ખોવાયેલી વસ્તુને બહાર શોધવી એ આશ્ચર્યજનક અજ્ઞાનતા છે. તેવું જ અજ્ઞાન પરમાત્માને બહાર શોધવાનું છે. જે વિવેકી પુરુષો છે એ તો આત્માના અંતરાત્માપણે તમારી ઉપાસના કરે છે. ^{૨૭} હે પ્રભુ ! વિવેકી પુરુષો છે તે આ શરીરને મધ્યે જીવપર્યન્ત પચીસ તત્ત્વોનો ત્યાગ કરીને પચીસ તત્ત્વોથી વિલક્ષણ એવા તમોને શોધે છે. જેમ દોરડીના યથાર્થ સ્વરૂપને જાણનારા વિવેકી પુરુષો પોતાની સમીપે રહેલી અને તત્ત્વપૂર્વક જાણાતી દોરડીને વિષે

તદસ્તુ મે નાથ સ ભૂરિભાગો ભવેઽત્ર વાન્યત્ર તુ વા તિરશ્ચામ્ ।
 યેનાહમેકોઽપિ ભવજ્જનાનાં ભૂત્વા નિષેવે તવ પાદપલ્લવમ્ ॥૩૦॥
 અહોઽતિથન્યા વ્રજગોરમણ્યઃ સ્તન્યામૃતં પીતમતીવ તે મુદા ।
 યાસાં વિભો વત્સતરાત્મજાત્મના યત્ત્મયેઽદ્યાપિ ન ચાલમધ્વરાઃ ॥૩૧॥
 અહો ભાગ્યમહો ભાગ્યં નન્દગોપવ્રજૌકસામ્ । યન્મિત્રં પરમાનન્દં પૂર્ણં બ્રહ્મ સનાતનમ્ ॥૩૨॥
 ણ્ણાં તુ ભાગ્યમહિમાચ્યુત તાવદાસ્તામેકાદશૈવ હિ વયં બત ભૂરિભાગાઃ ।
 એતદ્દુષીકચષકૈરસકૃત્ પિબામઃ શર્વાદયોઽદ્યુદજમધ્વમૃતાસવં તે ॥૩૩॥
 તદ્ ભૂરિભાગ્યમિહ જન્મ કિમપ્યટવ્યાં યદ્ ગોકુલેઽપિ કતમાઙ્ગિરજોઽભિષેકમ્ ।
 યજ્જીવિતં તુ નિચ્છિલં ભગવાન્ મુકુન્દસ્ત્વદ્યાપિ યત્પદરજઃ શ્રુતિમૃગ્યમેવ ॥૩૪॥

દોરડીભાવનો ત્યાગ કરીને શું સર્પબુદ્ધિ કરે છે ? નથી કરતા. તેમ વિવેકી પુરુષો જીવાત્મામાં અંતર્યામીપણે રહેલા તમારે વિષે ચોવીસ તત્ત્વોરૂપી જડબુદ્ધિ કરતા નથી, અને જીવબુદ્ધિ પણ કરતા નથી. પરંતુ સ્વરૂપ તથા સ્વભાવે કરીને જડ તથા જીવથી વિલક્ષણ એવા તમોને જાણીને તમારી જ ઉપાસના કરે છે. જો કે વસ્તુતત્ત્વને વસ્તુરૂપે જાણીને ઉપાસના કરવાથી મોક્ષ થાય છે. છતાં પણ આપના ચરણારવિંદની થોડી પણ કૃપા મળે તો જ આપના મહિમાનું તત્ત્વ જણાય છે. અને કૃપા મળ્યા વિના ઘણા કાળ સુધી જડ ભાગનો અપવાદ કરી કરીને વિચાર કર્યા કરે તો પણ કોઈના જાણવામાં આવે નહીં. ^{૨૮-૨૯}

એટલા માટે હે નાથ ! આ જન્મમાં અથવા કોઈ પણ પક્ષીના જન્મમાં પણ મને એવું મારું ભાગ્ય મળજો કે જે ભાગ્યથી હું આપના ભક્ત લોકોમાંનો કોઈ પણ એક થઈને આપના ચરણારવિંદનું સેવન કરું. ^{૩૦} અહો !!! વ્રજની ગાયો અને ગોપીઓ બહુ જ ભાગ્યશાળી છે; કેમકે, જે તમોને તૃપ્ત કરવાને યજ્ઞો પણ અદ્યાપિ સુધી સમર્થ થયા નથી, એવા તમોએ વાછરડાંરૂપે થઈને ગાયો તથા ગોપીઓના પુત્રોના રૂપથી તેઓનું દૂધરૂપી અમૃતને બહુ જ પ્રેમપૂર્વક પીધું. ^{૩૧} અહો !!! નંદરાયના વ્રજમાં રહેનારાઓનું ખરેખર મોટું ભાગ્ય છે, કેમકે પરમાનંદ પૂર્ણ અને સનાતન સાક્ષાત્ પરમાત્મા તેના મિત્રરૂપ થયેલા છે. ^{૩૨} હે અચ્યુત ! એ વ્રજવાસીઓના ભાગ્યનો મહિમા તો અપૂર્વ અને કોઈથી વર્ણન ન કરી શકાય એવો છે, પરંતુ દશ ઈંદ્રિયો અને મન, બુદ્ધિ તથા અહંકારના અધિષ્ઠાતા અમે તેર દેવો કે જેઓમાં રુદ્ર મુખ્ય છે, તે પણ મહાભાગ્યશાળી છીએ; કેમકે, આ વ્રજવાસીઓની ઈંદ્રિયોરૂપ પ્યાલાઓથી આપના ચરણારવિંદના મકરંદરૂપી મીઠા

एषां घोषनिवासिनामुत भवान् किं देव रातेति नश्चेतो विश्वफलात् फलं त्वदपरं कुत्राप्ययन् मुह्यति । सद्देषादिव पूतनापि सकुला त्वामेव देवापिता यद्धामार्थसुहृत्प्रियात्मतनयप्राणाशयास्त्वत्कृते ३५ तावद् रागादयः स्तेनास्तावत् कारागृहं गृहम् । तावन्मोहोऽङ्घ्रिनिगडो यावत् कृष्ण! न ते जनाः । प्रपञ्चं निष्प्रपञ्चोऽपि विडम्बयसि भूतले । प्रपन्नजनतानन्दसन्दोहं प्रथितुं प्रभो ! ॥३७ जानन्त एव जानन्तु किं बहुक्त्वा न मे प्रभो ! । मनसो वपुषो वाचो वैभवं तव गोचरः ॥३८

આસવને વારંવાર પીએ છીએ. એક એક ઈંદ્રિયના અભિમાની અમે જ્યારે આપના ચરણની કીર્તિ, શોભા અને સુગંધ આદિ એક એક ભાગનું સેવન કરવાથી પણ કૃતાર્થ છીએ, ત્યારે સર્વે ઈંદ્રિયોથી એ કીર્તિ આદિ સર્વે ભાવોનું સેવન કરનારા વ્રજવાસીઓના ભાગ્યના મહિમાની તો શી વાત કરવી ?^{૩૩} એટલા માટે મનુષ્યલોકમાં, તેમાં પણ જંગલને વિષે અને તેમાં પણ ગોકુળમાં ગમે તે જન્મ આવે તોપણ મોટું ભાગ્ય છે; કેમકે ગોકુળમાં જન્મ પ્રાપ્ત થવાથી કોઈપણ ગોકુળવાસી જનની ચરણરજનો અભિષેક થતો રહે. જે તમારા ચરણારવિંદની રજને શ્રુતિઓ પણ અઘાપિ સુધી શોધ્યા જ કરે છે એવા તમો જે વ્રજવાસીઓનાં જીવનરૂપ છો, તે વ્રજવાસીઓની ચરણરજ મળે એપણ મોટો લાભ છે.^{૩૪} હે દેવ ! આપ આ વ્રજવાસીઓને કોઈ સમયે પણ સર્વ ફળરૂપ આપનાં સ્વરૂપ કરતાં બીજું અધિક ફળ ક્યું આપશો, એ વિચારમાં ધુમ્યા કરતું અમારું મન મુંઝાય છે. આપનું સ્વરૂપ આપીને પણ આ વ્રજવાસીઓના ઋણમાંથી આપ છૂટી શકો એમ નથી; કેમકે, મારવાની ઈચ્છાથી પણ માતાના સરખો વેશ ધરવાથી, આપે દુષ્ટ પૂતનાને પણ પોતાનું સ્વરૂપ આપ્યું છે, તો આ સાચા ભક્તોને એથી અધિક ફળ આપવું જ ઘટે છે. અને એથી અધિક ફળ કાંઈ જોવામાં આવતું નથી. સાચા ભક્ત વ્રજવાસીઓના સંબંધીઓને પણ આપનું સ્વરૂપ આપી આપ વ્રજવાસીઓના ઋણથી છૂટી શકો એમ નથી; કેમ કે, પૂતનાના સંબંધી બકાસુર અને અઘાસુરને પણ આપ આપનું સ્વરૂપ આપી ચૂક્યા છો. જે વ્રજવાસીઓનાં ઘર, ધન, સંબંધી, મિત્ર, પ્રિય, દેહ, પુત્ર, પ્રાણ અને અંતઃકરણ આપને માટે જ છે, તે વ્રજવાસીઓને પણ પૂતનાના જેટલો જ લાભ આપો તો તે પૂરતો કહેવાય નહીં.^{૩૫} હે કૃષ્ણ ! રાગદ્વેષાદિક ત્યાં સુધી જ ચોરનું કામ કરે છે, ઘર ત્યાં સુધી જ બંધનના સ્થાનરૂપ થાય છે અને મોહ પણ ત્યાં સુધી જ પગમાં બેડીરૂપ થાય છે, કે જ્યાં સુધી આપની સાચી ભક્તિ કરવામાં આવે નહીં.^{૩૬} આપ પ્રપંચ રહિત છો, તોપણ શરણાગત

अनुजानीहि मां कृष्ण! सर्वं त्वं वेत्सि सर्वदृक् । त्वमेव जगतां नाथो जगदेतत्तवार्पितम् ॥३९ श्रीकृष्ण! वृष्णिगुलपुष्करजोषदायिन्! क्षमानिर्जरद्विजपशूदधिवृद्धिकारिन्! । उद्धर्मशार्वरहर क्षितिराक्षसध्रुगाकल्पमार्कमर्हन् भगवन्! नमस्ते ॥४०॥

श्रीशुक उवाच -

इत्यभिष्टूय भूमानं त्रिः परिक्रम्य पादयोः । नत्वाभीष्टं जगद्धाता स्वधाम प्रत्यपद्यत ॥४१ ततोऽनुज्ञाप्य भगवान् स्वभुवं प्रागवस्थितान् । वत्सान् पुलिनमानिन्ये यथापूर्वसखं स्वकम् ॥ एकस्मिन्नपि यातेऽब्दे प्राणेशं चान्तराऽऽत्मनः । कृष्णमायाहता राजन् क्षणार्धं मेनिरेऽर्भकाः । किं किं न विस्मरन्तीह मायामोहितचेतसः । यन्मोहितं जगत् सर्वमभीक्षणं विस्मृतात्मकम् ४४ ऊचुश्च सुहृदः कृष्णं स्वागतं तेऽतिरंहसा । नैकोऽप्यभोजि कवल एहीतः साधु भुज्यताम् ४५

લોકોને આનંદનો સમૂહ આપવા સારુ પૃથ્વીમાં પોતાના સંકલ્પથી જ અવતાર લીલાઓ કરો છો.^{૩૭} હે પ્રભુ ! આપને જાણતા હોય તે ભલે જાણે, પણ હું તો શું વધારે કહું? મારું મન, શરીર કે વચન આપના મહિમાને પહોંચી શકે તેમ નથી.^{૩૮} હે કૃષ્ણ ! હવે મને સત્યલોકમાં જવાની આજ્ઞા આપો. આપ સર્વના દ્રષ્ટા હોવાથી આપના મહિમાને અને અમ જેવાની શક્તિને જાણોજ છો. જગતના સ્વામી આપ જ છો, હું નથી. એટલા માટે મમતાના સ્થાનકરૂપ આ જગત અને શરીર આપને અર્પણ કરું છું.^{૩૯} યાદવકુળરૂપી કમળને આનંદ આપવામાં સૂર્ય સમાન, અને પૃથ્વી, દેવ, બ્રાહ્મણો અને પશુરૂપ સમુદ્રને વૃદ્ધિ પમાડવામાં ચંદ્રની સમાન, અને પાખંડરૂપી અંધારાને હરવામાં સૂર્ય તથા ચંદ્રની સમાન, અને પૃથ્વી ઉપર કંસાદિ રાક્ષસોનો નાશ કરનારા, અને સૂર્ય પર્યંત સર્વેને પૂજ્ય, એવા હે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન ! કલ્પ પર્યંત આપને મારા પ્રણામ હોજો.^{૪૦}

શુકદેવજી કહે છે- આ પ્રમાણે પ્યારા ભગવાનની સ્તુતિ કરી, ત્રણવાર પ્રદક્ષિણા કરી, ચરણમાં નમસ્કાર કરીને બ્રહ્મા પોતાના લોકમાં ગયા.^{૪૧} પછી શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન બ્રહ્માની સંમતિ લઈને પૂર્વની પેઠે જ, જે સ્થળે પોતાના મિત્રો બેઠા હતા એવા યમુનાજીના કાંઠા ઉપર વાછરડાંઓને લાવ્યા.^{૪૨} વચમાં એક વર્ષ નીકળી ગયું અને તે વળી પોતાના પ્રાણનાથ ભગવાન વિના નીકળ્યું, તો પણ ભગવાનની માયાથી ઘેરાએલા બાળકોએ એક વર્ષના સમયને અર્ધો ક્ષણ માન્યો.^{૪૩} ભગવાનની માયાથી મોહ પામેલા જનો આ સંસારમાં શું શું નથી ભૂલતા ? બધું જ ભૂલી જાય છે. જે માયાથી મોહ પામેલું જગત વારંવાર પોતાના આત્માને પણ ભૂલી જાય છે.^{૪૪} તે મિત્રોએ ભગવાનને કહ્યું કે તમે જલદીથી આવ્યા તે બહુ

તતો હસન્ હ્રષીકેશોઽધ્યવહત્ય સહાર્ભકૈઃ । દર્શયંશ્ચર્માજગરં ન્યવર્તત વનાદ્ વ્રજમ્ ॥૪૬
બર્હપ્રસૂનનવધાતુવિચિત્રતાઙ્ગ પ્રોહામવેણુદલશૃઙ્ગરવોત્સવાઢ્યઃ ।

વત્સાન્ ગૃણાન્નનુગગીતપવિત્રકીર્તિર્ગોપીદૃગુત્સવદૃશિઃ પ્રવિવેશ ગોષ્ઠમ્ ॥૪૭॥

અદ્યાનેન મહાવ્યાલો યશોદાનન્દસૂનુના । હતોઽવિતા વયં ચાસ્માદિતિ બાલા વ્રજે જગુઃ ॥૪૮

રાજોવાચ -

બ્રહ્મન્ પરોઢ્ભવે કૃષ્ણે ડ્યાન્ પ્રેમા કથં ભવેત્ । યોઽભૂતપૂર્વસ્તોકેષુ સ્વોઢ્ભવેષ્વપિ કથ્યતામ્ ॥

શ્રીશુક ઉવાચ

સર્વેષામપિ ભૂતાનાં નૃપ! સ્વાત્મૈવ વલ્લભઃ । ડ્ઠરેઽપત્યવિત્તાદ્યાસ્તદ્વલ્લભતયૈવ હિ ॥૫૦
તદ્ રાજેન્દ્ર! યથા સ્નેહઃ સ્વસ્વકાત્મનિ દેહિનામ્ । ન તથા મમતાલમ્બિપુત્રવિત્તગૃહાદિષુ ॥૫૧
દેહાત્મવાદિનાં પુંસામપિ રાજન્યસત્તમ! । યથા દેહઃ પ્રિયતમસ્તથા ન હ્યનુ યે ચ તમ્ ॥૫૨
દેહોઽપિ મમતાભાક્ ચેત્તર્હાસૌ નાત્મવત્ પ્રિયઃ । યજ્જીર્યત્યપિ દેહેઽસ્મિન્ જીવિતાશા બલીયસી ॥

જ સારું થયું. હજુ અમો એકે કોળીઓ જમ્યા નથી, અહીં આવો હવે આપણે નિરાંતે જમીએ. ^{૪૫} પછી હાસ્ય કરતા ભગવાન બાળકોની સાથે જમીને અજગરનું ચામડું દેખાડતા દેખાડતા વનમાંથી વ્રજમાં જવાને પાછા વળ્યા. ^{૪૬} ભગવાને મોરપીંછ, ફૂલ, અને વનની સિન્દૂરાદિક ધાતુઓથી પોતાના શરીરને વિચિત્ર રીતે અલંકૃત કર્યું હતું, વાછરડાંઓને લાડના શબ્દોથી બોલાવતા હતા અને ગોવાળો જેમની પવિત્ર કીર્તિને ગાતા હતા, એવા ભગવાન વ્રજમાં પધાર્યા. ^{૪૭} આનંદ આપનારા આ યશોદાના પુત્રે આજે મોટા અજગરને માર્યો અને એ અજગરથી અમારી રક્ષા કરી, એમ બાળકોએ વ્રજમાં કહ્યું. ^{૪૮} પરીક્ષિત રાજા પૂછે છે- વ્રજવાસીઓને પોતાના સગા પુત્રોમાં પણ જેવો પ્રેમ પૂર્વે થયો ન હતો તેવો પ્રેમ પરાયા પુત્ર શ્રીકૃષ્ણમાં શાથી થયો ? તે કહો. ^{૪૯} શુકદેવજી કહે છે- હે રાજા ! સર્વે પ્રાણીઓને પોતાનો આત્મા જ મુખ્યત્વે કરીને પ્યારો હોય છે. સંતાન અને ધન આદિ બીજાં પદાર્થોમાં પ્યાર થાય છે તેતો આત્મા ઉપરના પ્યારને લીધે જ થાય છે. ^{૫૦} મમતાના સ્થાનકરૂપ પુત્ર, ઘર અને ધનાદિક કરતાં અહંતાના સ્થાનકરૂપ પોતપોતાના દેહમાં વધારે પ્યાર હોય છે તે પણ આત્માને લઈને હોય છે. ^{૫૧} હે મોટા રાજા ! જે પુરુષો દેહને આત્મા કહે છે તે પુરુષોને પણ જેવો દેહ પ્યારો હોય છે, તેવાં તો દેહને અનુસરીને રહેલાં દેહની પછવાડે પ્રાપ્ત થયેલાં પુત્ર અને ધનાદિક પ્યારાં હોતાં નથી. ^{૫૨} જે વિવેકી પુરુષ “આ દેહ છે એ હું છું” આમ નહિ માનતાં “આ દેહ મારો છે” આમ માને છે તે વિવેકી પુરુષને આત્મામાં જેવી

તસ્માત્ પ્રિયતમઃ સ્વાત્મા સર્વેષામપિ દેહિનામ્ । તદર્થમેવ સકલં જગદેતચ્ચરાચરમ્ ॥૫૪
કૃષ્ણમેનમવેહિ ત્વમાત્માનમખિલાત્મનામ્ । જગદ્દિતાય સોઽપ્યત્ર દેહીવાભાતિ માયયા ॥૫૫
વસ્તુતો જાનતામત્ર કૃષ્ણાં સ્થાસ્તુ ચરિષ્ણુ ચ । ભગવદ્રૂપમખિલં નાન્યદ્ વસ્તિવહ કિચ્ચન ૫૬
સર્વેષામપિ વસ્તૂનાં ભાવાર્થો ભવતિ સ્થિતઃ । તસ્યાપિ ભગવાન્ કૃષ્ણઃ કિમતદ્વસ્તુ રૂપ્યતામ્ ।

સમાશ્રિતા યે પદપલ્લવપ્લવં મહત્પદં પુણ્યયશોમુરારેઃ ।

ભવામ્બુધિર્વત્સપદં પરં પદં પદં પદં યદ્ વિપદાં ન તેષામ્ ॥૫૮॥

૯તત્તે સર્વમાખ્યાતં યત્ પૃષ્ઠોઽહમિહ ત્વયા । યત્ કૌમારે હરિકૃતં પૌગણ્ડે પરિકીર્તિતમ્ ॥૫૯

પ્રીતિ રહે છે. તેવી દેહમાં રહેતી નથી. કારણ કે દેહ બહુ જ જીર્ણ અને બીમાર પડી જાય તો પણ જીવવાની આશા બળવત્તર રહે છે. પણ જીર્ણ થતી નથી. તે સમયે એ વિવેકી પુરુષ એમ બોલે છે કે, જલદી આ દેહથી છુટકારો મળે તો હું સુખી થાઉં. આના ઉપરથી એ સિદ્ધ થાય છે કે સર્વે પ્રાણીઓને વાસ્તવિક રીતે પોતાનો આત્મા જ અત્યંત પ્રિય હોય છે. અને આત્માને લઈને દેહમાં પ્રીતિ થાય છે. અને દેહને લઈને સ્થાવર, જંગમ પદાર્થોમાં પ્રીતિ થાય છે. ^{૫૩-૫૪} આ પ્રમાણે સર્વપ્રાણીઓને પરમ પ્રેમના સ્થાનરૂપ જે આત્મા છે, એ આત્માના પણ આત્મા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન છે. અર્થાત્ શ્રીકૃષ્ણ સર્વે આત્માઓની અંદર પણ અંતર્યામીપણે રહેલા છે. તેથી શ્રીકૃષ્ણ ઉપર તો સર્વેને સહજ પ્રેમ થવો સંભવે છે, હે પરીક્ષિત ! આ પ્રમાણે તમે જાણો અને સર્વના આત્મા એવા શ્રીકૃષ્ણ જ જીવનું કલ્યાણ કરવા સારુ પોતાના સંકલ્પથી કર્માધીન મનુષ્ય જેવા જણાય છે. ^{૫૫} શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન સ્થાવર અને જંગમ આ બન્ને પદાર્થોના અંતરાત્મા છે. તેથી આ સમગ્ર જગત ભગવાનનું શરીર છે. અને ભગવાન સર્વે જગતના શરીરી છે. શરીર હમેશાં શરીરી આત્મા કરતાં પૃથક્ હોતું નથી. તેથી કોઈ પણ વસ્તુ ભગવાનથી ભિન્ન છે જ નહિ. આ પ્રમાણે વસ્તુતાએ ભગવાનના સ્વરૂપને નહિ જાણનારા અજ્ઞાની મનુષ્યોને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન મનુષ્યની સમાન જણાય છે. પણ એ મનુષ્ય નથી, એતો સાક્ષાત્ પરબ્રહ્મ પરમાત્મા ભગવાન છે. ^{૫૬} બ્રહ્માંડને વિષે રહેલા સમગ્ર પદાર્થોની સત્તા, સ્થિતિ, અને પ્રવૃત્તિ જે થાય છે તેનું કારણ પ્રકૃતિપુરુષ છે. અને પ્રકૃતિપુરુષના પણ કારણ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ છે. માટે સર્વાંતર્યામી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણથી ભિન્ન કઈ વસ્તુ છે ? અર્થાત્ અબ્રહ્માત્મક વસ્તુ કઈ છે ? તે કહો. અર્થાત્ સર્વે પદાર્થો બ્રહ્માત્મક જ છે. ^{૫૭} ભગવાનના ચરણરૂપી જે નૌકા છે, એ હમેશાં મહાત્મા પુરુષોને આશ્રય કરવા યોગ્ય છે. તો એ ચરણરૂપી નૌકાનો

एतत् सुहृद्भिश्चरितं मुरारेरघार्दनं शाद्वलजेमनं च ।
व्यक्तेतरद् रूपमजोर्वभिष्टवं शृण्वन् गृणन्नेति नरोऽखिलार्थान् ॥६०॥
एवं विहारैः कौमारैः कौमारं जहतुर्व्रजे । निलायनैः सेतुबंधैर्मर्कटोत्पलवनदिभिः ॥६१
इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्धे
पूर्वार्धे ब्रह्मास्तुतिर्नाम चतुर्दशोऽध्यायः ॥१४॥

अथ पञ्चदशोऽध्यायः (१५)

श्रीशुक उवाच

ततश्च पौगंडवयः श्रितौ व्रजे बभूवतुस्तौ पशुपालसम्मतौ ।
गाश्रायन्तौ सखिभिः समं पदैर्वृन्दावनं पुण्यमतीव चक्रतुः ॥१॥
तन्माधवो वेणुमुदीरयन् वृतो गोपैर्गृणद्भिः स्वयशो बलान्वितः ।
पशून् पुरस्कृत्य पशव्यमाविशद् विहर्तुकामः कुसुमाकरं वनम् ॥२॥

આશ્રય કરીને જે લોકો રહે છે. તે લોકોને આ સંસારરૂપી સમુદ્ર વાઘરડાંના પગલાના ખાબોચિયાંની સમાન થઈ જાય છે. અર્થાત્ ભગવાનનો આશ્રય કરીને આ સંસારરૂપી સમુદ્ર સહેજે સહેજે તરી શકાય છે. અને વળી ભગવાનનું જે ધામ છે, એ ધામ પણ તે પુરુષોને જ પામવા યોગ્ય છે, કે જે પુરુષો ભગવાનના ચરણરૂપી નૌકાનો આશ્રય કરે છે. અને વિપત્તિઓના સ્થાનરૂપ પુનર્જન્મ પણ તેઓને કદી થતો નથી. અર્થાત્ ધામને પામ્યા પછી ફરીવાર આ સંસારમાં પુનરાવૃત્તિ થતી નથી.^{૫૮} ભગવાને કુમાર અવસ્થામાં કરેલાં ચરિત્રની વાત બાળકોએ પૌગંડાવસ્થામાં કહ્યાનું કારણ જે તમે મને પૂછ્યું હતું, તે સર્વે તમને કહી સંભળાવ્યું.^{૫૯} ભગવાને મિત્રોની સાથે ક્રીડા કરી, અઘાસુરને માર્યો, લીલાં ઘાસવાળા પ્રદેશમાં ભોજન કર્યું, શુદ્ધ સત્વાત્મક રૂપ દેખાડ્યું અને બ્રહ્માએ તેમની ઘણી સ્તુતિ કરી, આ સર્વે વિષયને જે માણસ સાંભળે અથવા ગાય તેને સર્વે પુરુષાર્થની પ્રાપ્તિ થાય છે.^{૬૦} આવી રીતે છુપી જવા પાજ બાંધવી અને વાંદરાની પેઠે ઠેકાઠેક કરવું ઈત્યાદિ કુમારાવસ્થાના વિહારથી શ્રીકૃષ્ણ અને બળભદ્રે વ્રજમાં કુમાર અવસ્થા પૂરી કરી.^{૬૧}

एति श्रीमद् महापुराण भागवतना दशम स्कंधानो चौदमो अध्याय संपूर्ण।

तन्मज्जुघोषालिमृगद्विजाकुलं महन्मनः प्रख्यपयः सरस्वता ।
वातेन जुष्टं शतपत्रगन्धिना निरीक्ष्य रन्तुं भगवान् मनो दधे ॥३॥
स तत्र तत्रारुणपल्लवश्रिया फलप्रसूनोरुभरेण पादयोः ।
स्पृशच्छिखान् वीक्ष्य वनस्पतीन् मुदा स्मयन्निवाहाग्रजमादिपुरुषः ॥४॥
श्री भगवानुवाच -
अहो अमी देववरामरार्चितं पाजाम्बुजं ते सुमनःफलार्हणम् ।
नमन्त्युपादाय शिखाभिरात्मनस्तमोऽपहत्यै तरुजन्म यत्कृतम् ॥५॥
एतेऽलिनस्तव यशोऽखिललोकतीर्थं गायन्त आदिपुरुषानुपदं भजन्ते ।
प्रायो अमी मुनिगणा भवदीयमुख्या गूढं वनेऽपि न जहत्यनघात्मदैवम् ॥६॥

अध्याय १५

ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે તાડવનમાં કરેલો ઘેનુકાસુરનો વધ.

શુકદેવજી કહે છે- કુમાર અવસ્થા વ્યતીત કર્યા પછી, પૌગંડ અવસ્થામાં આવેલા બલરામ અને કૃષ્ણ મિત્રોની સાથે ગાયો ચારવા લાગ્યા અને પોતાના ચરણના ન્યાસો વડે વૃંદાવનને અતિશય પવિત્ર કરતા હતા.^૧ તે સમયે પોતાના યશનું ગાયન કરતા ગોવાળિયાઓથી વીંટાએલા અને વેણુ વગાડતા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પશુઓને આગળ કરીને વિહાર કરવાની ઈચ્છાથી, પશુઓને હિતકારક અને ફૂલોની સમુદ્ધિવાળા એ વૃંદાવનમાં બળભદ્રની સાથે પ્રવેશ કર્યો.^૨ સુંદર શબ્દ કરનારા ભ્રમર, મૃગ અને પક્ષીઓથી વ્યાપ્ત અને મહાત્મા પુરુષોના મનની પેઠે સ્વચ્છ જળથી ભરેલા તળાવમાંથી આવતા તથા કમળની સુગંધવાળા પવને સેવેલું તે વન જોઈને ભગવાને રમવાનું મન કર્યું.^૩ ત્યા રાતાં કૂંપળની શોભાની સાથે ફળ અને ફૂલના ઘણા ભારથી જેની શાખાઓના અગ્રભાગ પગને અડતા હતા, એવાં વૃક્ષોને જોઈને આનંદથી જાણે હસતા હોય, એવા ભગવાને મોટાભાઈ બળભદ્રને કહ્યું.^૪

ભગવાન કહે છે- અહો ! હે દેવતાઓમાં ઉત્તમ ! આ વૃક્ષ પોતાને વૃક્ષનો જન્મ પમાડનાર પાપનો નાશ કરવાને માટે પોતાની શાખાઓના અગ્રભાગરૂપી હસ્તથી ફૂલ તથા ફળરૂપી પૂજનના પદાર્થો લઈને, દેવતાઓએ પણ પૂજેલા તમારા ચરણારવિંદને પ્રણામ કરે છે.^૫ હે આદિપુરુષ ! સર્વલોકોને પવિત્ર કરનારી આપની કીર્તિનું ગાયન કરતા આ ભ્રમરાઓ પગલે પગલે આપની સેવા કરે છે, માટે ઘણું

નૃત્યન્યમી શિશ્વિન ઈંદ્ય મુદા હરિણ્યઃ કુર્વન્તિ ગોપ્ય ઇવ તે પ્રિયમીક્ષણેન ।
 સૂક્તૈશ્ચ કોકિલગણા ગૃહમાગતાય ધન્યા વનૌકસ ઇયાન્ હિ સતાં નિસર્ગઃ ॥૭
 ધન્યેયમદ્ય ધરણી તૃણવીરુધસ્ત્વત્પાદસ્પૃશો દ્રુમલતાઃ કરજાભિમૃષ્ટાઃ ।
 નદ્યોઽદ્રયઃ સ્વગમૃગાઃ સદયાવલોકૈર્ગોપ્યોઽન્તરેણ ભુજયોરપિ યત્સ્પૃહા શ્રીઃ ॥૮

શ્રીશુક ઉવાચ

એવં વૃન્દાવનં શ્રીમત્ કૃષ્ણઃ પ્રીતમનાઃ પશૂન્ । રેમે સઞ્ચારયન્નદ્રેઃ સરિદ્રોધસ્સુ સાનુગઃ ॥૧
 ક્વચિદ્ ગાયતિ ગાયત્સુ મદાન્ધાલિષ્વનુવ્રતૈઃ । ઉપગીયમાનચરિતઃ સ્વગ્વી સઙ્કર્ષણાન્વિતઃ ૧૦
 ક્વચિચ્ચ કલહંસાનામનુકૂજતિ કૂજિતમ્ । અભિનૃત્યતિ નૃત્યન્તં બર્હિણં હાસયન્ ક્વચિત્ ૧૧
 મેઘગમ્भीરયા વાચા નામભિર્દૂરગાન્ પશૂન્ । ક્વચિદાહ્વયતિ પ્રીત્યા ગોગોપાલમનોજ્ઞયા ૧૨
 ચકોરક્રૌઞ્ચક્રાહ્વારદ્વાજાંશ્ચ બર્હિણઃ । અનુરૈતિ સ્મ સત્ત્વાનાં ભીતવદ્ વ્યાઘ્રસિંહયોઃ ૧૩

કરીને આ ભ્રમરાઓ આપના સેવકોમાં મુખ્ય મુનિઓ જણાય છે, કેમકે પોતાના ભક્તોના પરમ ગતિરૂપ એવા આપ, વનમાં મનુષ્યનાવેષથી ગુપ્ત રહ્યા છો, તો પણ આપને એ મુનિઓ ભ્રમરના વેષથી ગુપ્ત થઈને વનમાં પણ છોડતા નથી. ૬ હે સ્તુતિ કરવા યોગ્ય ! આપનું સન્માન કરવા આપની પાસે આ મયૂરો નાચ કરે છે, મૃગલીઓ આપને આનંદથી જોઈને ગોપીઓની પેઠે આપને રાજી કરે છે. અને કોયલના ટોળાંઓ સુંદર શબ્દોથી આપની સેવા કરે છે, માટે આ વનવાસીઓ ભાગ્યશાળી છે. કારણ કે પોતાની પાસે જે કાંઈ હોય તે ઘેર આવેલા મહાત્મા પુરુષને અર્પણ કરવું, એ જ સજ્જનોનો સ્વભાવ છે. ૭ આજે પૃથ્વી, ઘાસ અને લતાઓ આપના ચરણારવિંદનો સ્પર્શ કરવાથી ભાગ્યશાળી થયાં છે. આ ઝાડ અને લતાઓ આપના નખનો સ્પર્શ મળવાથી ભાગ્યશાળી થયાં છે. નદી, પર્વત, પક્ષી અને પશુઓ, આપની દયા યુક્ત દૃષ્ટિ પાતથી ભાગ્યશાળી થયાં છે. અને ગોપીઓ પણ તમારા વક્ષઃસ્થલના આલિંગનથી ભાગ્યશાળી બની છે. જે વક્ષઃસ્થલને લક્ષ્મીજી પણ ઈચ્છે છે. ૮

શુકદેવજી કહે છે- આ પ્રમાણે વૃંદાવનની શોભા જોઈને રાજી થતા અને પર્વત પાસેની નદીઓના કાંઠાઓમાં પશુઓને ચરાવતા ભગવાન ગોવાળોની સાથે રમતા હતા. ૯ માળા ધરનાર બળભદ્ર સહિત ગોવાળો જેમનાં ચરિત્રને ગાતા હતા, એવા ભગવાન કોઈ સમયે ગાયન કરતા મદોન્મત્ત ભ્રમરાઓની સાથે પોતે પણ ગાતા હતા. કોઈ સમયે હંસની પાછળ બોલતા હતા, નૃત્ય કરતા મોરની સામે મિત્રોને હસાવવા સારુ પોતે નૃત્ય કરતા હતા. ૧૦-૧૧ કોઈ સમયે

ક્વચિત્ ક્રીડાપરિશ્રાન્તં ગોપોત્સઙ્ગોપબર્હણમ્ । સ્વયં વિશ્રમયત્યાર્યં પાદસંવાહનાદિભિઃ ॥૧૪
 નૃત્યતો ગાયતઃ ક્વપિવલ્ગાતો યુદ્યતો મિથઃ । ગૃહીતહસ્તૌ ગોપાલાન્ હસન્તૌ પ્રશશંસતુઃ ૧૫
 ક્વચિત્ પલ્લવતલ્પેષુ નિયુદ્ધશ્રમકર્શિતઃ । વૃક્ષમૂલાશ્રયઃ શ્વેતે ગોપોત્સઙ્ગોપબર્હણઃ ॥૧૬
 પાદસંવાહનં ચક્રુઃ કેચિત્તસ્ય મહાત્મનઃ । અપરે હતપાપ્માનો વ્યજનૈઃ સમવીજયન્ ॥૧૭
 અન્યે તદનુરૂપાણિ મનોજ્ઞાનિ મહાત્મનઃ । ગાયન્તિ સ્મ મહારાજ ! સ્નેહવિલ્લઘ્નિયઃ શનૈઃ ॥૧૮

એવં નિગૂઢાત્મગતિઃ સ્વમાયયા ગોપાત્મજત્વં ચરિતૈર્વિડમ્બયન્ ।

રેમે રમાલાલિતપાદપલ્લવો ગ્રામ્યૈઃ સમં ગ્રામ્યવદીશચેષ્ટિતઃ ॥૧૯॥

શ્રીદામા નામ ગોપાલો રામકેશવયોઃ સખા । સુબલસ્તોકકૃષ્ણાદ્યા ગોપાઃ પ્રેમ્ણોદમબ્રુવન્ ॥
 રામ ! રામ ! મહાબાહો ! કૃષ્ણ ! દુષ્ટનિબર્હણ । ઇતોઽવિદૂરે સુમહદ્ વનં તાલાલિસઙ્કૂલમ્ ૨૧

ગાયો તથા ગોવાળોના મનને ગમે એવી મેઘના સરખી ગંભીર વાણીથી નામ લઈને દૂર ગયેલી ગાયોને પ્રીતિપૂર્વક બોલાવતા હતા. ૧૨ ચકોર, કૌંચ, ચક્રવાક, ભારદ્વાજ અને મોર બોલતા હોય તેની પછવાડે તેના જેવા જ શબ્દ કરતા હતા. અને પશુઓ વાઘ તથા સિંહથી ભાગતાં હોય ત્યાં પોતે પણ ભય પામેલાની પેઠે ભાગતા હતા. ૧૩ કોઈ સમયે કીડાથી થાકીને ગોવાળોના ખોળાનું ઓશીકું કરી બળભદ્ર પોઢ્યા હોય, ત્યારે પોતે પગ ચાંપવા આદિથી બાળકોના પરિશ્રમને દૂર કરતા હતા. ૧૪ ક્યારેક પરસ્પરના હાથ પકડી ઊભેલા અને હસતા એ બે ભાઈઓ પરસ્પર નાચતા, ગાતા, કૂદતા અને યુદ્ધ કરતા એવા ગોવાળોને વખાણતા હતા. ૧૫ કોઈ સમયે શ્રીકૃષ્ણ મલ્લયુદ્ધના પરિશ્રમથી ઘેરાઈ જઈને ઝાડના મૂળની પાસે ગોવાળોના ખોળામાં માથું મૂકીને પાંદડાંની શય્યામાં પોઢતા હતા. ૧૬ કેટલાક નિર્દોષ ગોવાળો શ્રીકૃષ્ણના પગ ચાંપતા હતા અને કેટલાક પાંદડાં આદિથી બનાવેલા વીંઝણાઓ વતે પવન ઢોળતા હતા. ૧૭ હે મોટા રાજા ! તે સમયે સ્નેહથી આર્દ્રબુદ્ધિવાળા ગોવાળો મનને ગમે એવાં અને ભગવાનને ઘટે એવાં ગાયન ધીરે ધીરે કરતા હતા. ૧૮ આ પ્રમાણે પોતાના સંકલ્પથી કરેલાં ચરિત્રો દ્વારા ગોવાળના પુત્રભાવનું અનુકરણ કરતા, પોતાનો સ્વભાવ ગુપ્ત રાખવા છતાં પણ વચમાં જેની ઈશ્વર સંબંધી લીલા જોવામાં આવતી હતી એવા અને લક્ષ્મીજીએ લાડવેલાં ચરણારવિંદવાળા શ્રીકૃષ્ણ ગામડિયા લોકોની સાથે રમતા હતા. ૧૯ એક વખત શ્રીકૃષ્ણ અને બળભદ્રનો સખા શ્રીદામા, સુબલ, સ્તોક અને કૃષ્ણાદિક બીજાઓ પણ પ્રેમથી કહેવા લાગ્યા કે હે બળભદ્ર ! હે મોટાબાહુબળવાળા ! હે દુષ્ટલોકોને મારનાર ! હે શ્રીકૃષ્ણ ! અહીંથી થોડેક છોટે તાડની પંક્તિઓવાળું મોટું વન છે. ૨૦-૨૧

ફલાનિ તત્ર ભૂરીણિ પતન્તિ પતિતાનિ ચ । સન્તિ કિંત્વવરુદ્ધાનિ ધેનુકેન દુરાત્મના ॥૨૨
સોઽતિવીર્યોઽસુરો રામ હેકૃષ્ણા! ચ્ચરુપધૃક્ । આત્મતુલ્યબલૈરન્યૈર્જાતિભિર્બહુભિર્વૃતઃ ॥૨૩
તસ્માત્ કૃતનરાહારાદ્ ભીતૈર્નૃભિરમિત્રહન્ । ન સેવ્યતે પશુગણૈઃ પક્ષિસઙ્કૈર્વિવર્જિતમ્ ॥૨૪
વિદ્યન્તેઽશુક્તપૂર્વાણિ ફલાનિ સુરભીણિ ચ । ઇષ વૈ સુરભિર્ગન્ધો વિષૂચીનોઽવગૃહ્યાતે ॥૨૫
પ્રયચ્છ તાનિ નઃ કૃષ્ણ ગન્ધલોભિતચેતસામ્ । વાઙ્ઙાસ્તિ મહતી રામ ગમ્યતાં યદિ રોચતે ॥
એવં સુહૃદ્વચઃ શ્રુત્વા સુહૃત્પ્રિયચિકીર્ષયા । પ્રહસ્ય જગમતુર્ગોપૈર્વૃતૌ તાલવનં પ્રભૂ ॥૨૭
બલઃ પ્રવિશ્ય બાહુભ્યાં તાલાન્ સમ્પરિકમ્પયન્ । ફલાનિ પાતયામાસ મતઙ્ગજ ઇવૌજસા ૨૮
ફલાનાં પતતાં શબ્દં નિશમ્યાસુરરાસભઃ । અભ્યધાવત્ ક્ષિતિતલં સનગં પરિકમ્પયન્ ॥૨૯
સમેત્ય તરસા પ્રત્યગ્ દ્વાભ્યાં પદ્ભ્યાં બલં બલી । નિહત્યોરસિ કાશબ્દં મુચ્ચન્ પર્યસરત્ ય્વલઃ ।
પુનરાસાદ્ય સંરબ્ધ ઉપક્રોષ્ટા પરાક્ સ્થિતઃ । ચરણાવપરૌ રાજન્! બલાય પ્રાક્ષિપદ્ રુષા ॥૩૧
સ તં ગૃહીત્વા પ્રપદોર્ભ્રામયિત્વૈકપાણિના । ચિક્ષેપ તૃણરાજાગ્રે ભ્રામણત્યક્તજીવિતમ્ ॥૩૨
તેનાહતો મહાતાલો વેપમાનો બૃહચ્છ્રાઃ । પાર્શ્વસ્થંકમ્પયન્ ભગ્નઃ સ ચાન્યં સોઽપિ ચાપરમ્ ॥

એ વનમાં ઘણાં ફળ પડેલાં હોય છે અને પડે છે છતાં પણ દુરાત્મા ધેનુકાસુર એ ફળો કોઈને લેવા દેતો નથી.^{૨૨} હે બળભદ્ર ! હે કૃષ્ણ ! એ ઘણા બળવાળો દૈત્ય ગધેડાનુંરૂપ ધરીને રહ્યો છે અને તેની સાથે તેના જ જેવા બીજા ઘણા દૈત્યો છે.^{૨૩} હે શત્રુઓને મારનાર ! મનુષ્યોને ખાઈ જનારા એ દૈત્યની બીકથી કોઈ મનુષ્યો તે વનમાં જતાં નથી અને પશુઓએ તથા પક્ષીઓએ પણ તે વનને છોડી દીધું છે.^{૨૪} એ વનમાં સુગંધી ફળો અમે કોઈ દિવસ ખાધાં નથી. જુઓ આ ચારેકોર પ્રસરતો તે ફળનો સુગંધ ચાલ્યો આવે છે.^{૨૫} હે કૃષ્ણ ! એ ફળની સુગંધીમાં અમારાં મન લલચાયાં છે. એ ફળો ખાવાની અમારી તીવ્ર ઈચ્છા છે. માટે એ ફળ અમોને આપો. હે બળભદ્ર ! રુચિ થતી હોય તો ત્યાં આપણે ચાલીએ.^{૨૬} આ પ્રમાણે મિત્રોનું વચન સાંભળી તેનું પ્રિય કરવાની ઈચ્છાથી, શ્રીકૃષ્ણ અને બળભદ્ર બન્ને હસીને તેઓને સાથે લઈ તાડના વનમાં ગયા.^{૨૭} બળભદ્ર અંદર પેસીને હાથીની પેઠે બળથી હાથવતે તાડને હલાવી હલાવી ફળ પાડવા લાગ્યા.^{૨૮} પડતાં ફળોનો શબ્દ સાંભળી ઝાડ સહિત ધરતીને ધ્રુજાવી નાંખતો એ દૈત્યગધેડો બળભદ્ર સામે દોડ્યો.^{૨૯} તુરત આવીને બળભદ્રની છાતીમાં પાછલા બે પગની પાટુ મારી, ગધેડાંની જાતિનો શબ્દ કરતો એ બળવાન દૈત્ય ચારેકોર દોડવા લાગ્યો.^{૩૦} હે રાજા ! ક્રોધ પામેલો તે ગધેડો પાછો આવી બળદેવજીની સામે પુંઠ વાળીને ક્રોધથી બળભદ્ર ઉપર પાછલા પગ ઉછાળવા માંડ્યો.^{૩૧} બળભદ્રે એક હાથથી તેના

બલસ્ય લીલયોત્સૃષ્ટચરદેહહતાહતાઃ । તાલાશ્ચકમ્પિરે સર્વે મહાવાતેરિતા ઇવ ॥૩૪
નૈતચ્ચિત્રં ભગવતિ હ્યનન્તે જગદીશ્વરે । ઓતપ્રોતમિદં યસ્મિન્સ્તન્તુષ્વઙ્ગ! યથા પટઃ ॥૩૫
તતઃ કૃષ્ણં ચ રામં ચ જ્ઞાતયો ધેનુકસ્ય યે । ક્રોષ્ટારોઽભ્યદ્રવન્ સર્વે સંરબ્ધા હતબાન્ધવાઃ ॥
તાંસ્તાનાપતતઃ કૃષ્ણો રામશ્ચ નૃપ! લીલયા । ગૃહીતપશ્ચાચ્ચરણાન્ પ્રાહિણોત્તૃણરાજસુ ॥૩૭
ફલપ્રકરસઙ્કીર્ણં દૈત્યદેહૈર્ગતાસુભિઃ । રરાજ ભૂઃ સતાલાગ્રૈર્ધનૈરિવ નભસ્તલમ્ ॥૩૮
તયોસ્તત્ સુમહત્ કર્મ નિશામ્ય વિબુધાદયઃ । મુમુચુઃ પુષ્પવર્ષાણિ ચક્રુર્વાદ્યાનિ તુણ્ણુઃ ॥૩૯
અથ તાલફલાન્યાદન્ મનુષ્યા ગતસાધ્વસાઃ । તૃણં ચ પશવશ્ચેરુહૈતધેનુકકાનને ॥૪૦
કૃષ્ણઃ કમલપત્રાક્ષઃ પુણ્યશ્રવણકીર્તનઃ । સ્તૂયમાનોઽનુગૈર્ગોપૈઃ સાગ્રજો વ્રજમાવ્રજત્ ॥૪૧
તં ગોરજશ્છૃરિતકુન્તલબદ્ધર્હવન્યપ્રસૂનરુચિરેક્ષણચારુહાસમ્ ।

વેણું ક્રળન્તમનુગૈરનુગીતકીર્તિ ગોપ્યો દિદૃક્ષિતદૃશોઽભ્યગમન્ સમેતાઃ ॥૪૨॥

પાછલા પગ પકડી લઈ ફેરવીને તેને તાડના ઝાડમાં પછાડ્યો.^{૩૨} એ દૈત્યનું શરીર અથડાવાથી વિશાળ ઘટાવાળું તાડનું વૃક્ષ કંપવા લાગ્યું. અને બાજુમાં રહેલા બીજા તાડના વૃક્ષને કંપાવતું થકું ભાંગી પડ્યું. બીજાએ ત્રીજા વૃક્ષને અને ત્રીજાએ ચોથા વૃક્ષને કંપાવીને ભાંગી નાખ્યું.^{૩૩} બળભદ્રે લીલાથી ફેંકેલા ગધેડાના શરીરથી પડીજતા તાડવૃક્ષોના આઘાતથી સર્વે તાડો જાણે ભારે પવન દ્વારા હલાવેલાં હોય તેમ હાલી ગયાં.^{૩૪} જેની અંદર આ જગત તાંતણાઓમાં વચ્ચની પેઠે ઓતપ્રોત છે, એવા જગતના ઈશ્વર બળદેવજીએ આવું બળ દેખાડ્યું એ કાંઈ આશ્ચર્ય ગણવા જેવું નથી.^{૩૫} પછી ધેનુકાસુરનાં સંબંધી બીજાં ગધેડાંઓ કે જેઓનો બાંધવ માર્યો ગયો હતો તે સર્વે ક્રોધ કરીને શ્રીકૃષ્ણ અને બળભદ્ર સામે દોડ્યાં.^{૩૬} હે રાજા ! જે જે ગધેડાં આવ્યાં તે તે ગધેડાંના પાછલા પગ પકડીને તેમને શ્રીકૃષ્ણ અને બળદેવજી લીલાથી તાડના વૃક્ષોમાં પછાડ્યાં.^{૩૭} ફળોના ઢગલાથી, મરણ પામેલા દૈત્યોના શરીરોથી અને તાડની શાખાઓથી વ્યાપ્ત થયેલી પૃથ્વી વાદળાંઓથી છવાએલા આકાશની પેઠે શોભવા લાગી.^{૩૮} શ્રીકૃષ્ણ અને બળદેવજીનું એ મોટું કામ જોઈને દેવો આકાશમાં રહીને ફૂલની વૃષ્ટિ કરવા લાગ્યા, વાજાં વગાડવા તથા સ્તુતિ કરવા લાગ્યા.^{૩૯} પછી ધેનુકાસુર મરી જતાં એ વનમાં માણસો નિર્ભય થઈને તાડનાં ફળ ખાવા લાગ્યાં અને પશુઓ ઘાસ ચરવા લાગ્યાં.^{૪૦} અને પછી કમળપત્ર સરખાં નેત્રવાળા, પવિત્ર શ્રવણ અને કીર્તિવાળા અને અનુચર ગોવાળો જેની સ્તુતિ કરતા હતા, એવા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ બળદેવજીની સાથે વ્રજમાં પધાર્યા.^{૪૧} ગાયોના ચરણની રજથી ઘેરાએલા, કેશમાં બાંધેલાં મોરપીછથી

પીત્વા મુકુન્દમુખસારઘમક્ષિભૂઙ્ગેસ્તાપં જહુર્વિરહજં વ્રજયોષિતોઽહિ ।

તત્સત્કૃતિં સમધિગમ્ય વિવેશ ગોષ્ટં સત્રીડહાસવિનયં યદપાઙ્ગમોક્ષમ્ ॥૪૩॥

તયોર્યશોદારોહિણ્યૌ પુત્રયોઃ પુત્રવત્સલે । યથાકામં યથાકાલં વ્યધત્તાં પરમાશિષઃ ॥૪૪॥
ગતાધ્વાનશ્રમૌ તત્ર મજ્જનોન્મર્દનાદિભિઃ । નીર્વી વસિત્વા રુચિરાં દિવ્યસ્ત્રગન્ધમણિડતૌ ॥
જનન્યુપહૃતં પ્રાશ્ય સ્વાદ્વન્નમુપલાલિતૌ । સંવિશ્ય વરશય્યાયાં સુખં સુષુપતુર્વ્રજે ॥૪૬॥
એવં સ ભગવાન્ કૃષ્ણો વૃન્દાવનચરઃ ક્વચિત્ । યયૌ રામમૃતે રાજન્! કાલિન્દી સખિર્ભિર્વૃતઃ ૪૭
અથ ગાવશ્ચ ગોપાશ્ચ નિદાઘાતપપીડિતાઃ । દુષ્ટં જલં પપુસ્તસ્યાસ્તૃષાર્તા વિષદૂષિતમ્ ॥૪૮॥
વિષામ્ભસ્તદુપસ્પૃશ્ય દૈવોપહતચેતસઃ । નિપેતુર્વ્યસવઃ સર્વે સલિલાન્તે કુરુદ્રહ! ॥૪૯॥
વીક્ષ્ય તાન્ વૈ તથા ભૂતાન્ કૃષ્ણો યોગેશ્વરેશ્વરઃ । ઈક્ષ્યામૃતવર્ષિણ્યા સ્વનાથાન્ સમજીવયત્ ॥

અને વનનાં પુષ્પોથી ભગવાન શોભી રહ્યા હતા, નેત્ર તથા હાસ્ય બહુ જ સુંદર હતાં. વેણું વગાડતા હતા અને અનુચરો પછવાડે કીર્તિનું ગાયન કરતા આવતા હતા. એવા ભગવાનને જોવા સારુ ઘણી ઉત્કંઠાથી ગોપીઓ ભેળી થઈને સામી આવી.^{૪૨} ભગવાનના મુખરૂપી મધને નેત્રરૂપી ભ્રમરોથી પાન કરીને વ્રજની સ્ત્રીઓએ દિવસના વિરહનો તાપ દૂર કર્યો. ગોપીઓએ લાજ સહિત હાસ્ય અને વિનયપૂર્વક કટાક્ષ મારવારૂપ જે સત્કાર કર્યો, તેનો સ્વીકાર કરી ભગવાન વ્રજમાં પધાર્યા.^{૪૩} પુત્ર ઉપર પ્રીતિવાળી યશોદા અને રોહિણી, પોતાના પુત્રોને તેની ઈચ્છા પ્રમાણે સમયસર સર્વે સુખની ઉત્તમ સગવડો કરી આપતી હતી.^{૪૪} ઘેર આવીને સ્નાન અને મર્દનાદિકથી બન્ને ભાઈનો થાક ઊતરી ગયો. સુંદર વસ્ત્ર પહેરી લીધાં, દિવ્ય માળાઓ અને ચંદનથી શણગાર્યા, ઘણા લાડથી માતાએ આપેલું સ્વાદિષ્ટ અન્ન જમ્યા અને પછી ઉત્તમ શય્યામાં પોઠી ગયા.^{૪૫-૪૬} આ પ્રમાણે દરરોજ વૃંદાવનમાં ફરતા ભગવાન એક દિવસ બળભદ્ર વિના એકલાજ બીજા મિત્રોની સાથે યમુનાજીને કાંઠે ગયા.^{૪૭} ત્યાં ગ્રીષ્મઋતુના તાપથી પીડાએલી ગાયોએ અને ગોવાળોએ તરસના માર્યા ઝેરથી દૂષિત થયેલું તે યમુનાનું જળ પીધું.^{૪૮} હે રાજા ! દૈવે જેની બુદ્ધિ હરી લીધી હતી એવી ગાયો અને ગોવાળો તે જળનો સ્પર્શ કરતાંની સાથે મરણ તુલ્ય થઈ પડી ગયા.^{૪૯} જેઓના નાથ પોતે જ છે એવા શ્રીકૃષ્ણ આ પડેલા ગોવાળો તથા ગાયોને જોઈ, યોગેશ્વરોના પણ ઈશ્વર શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને પોતાની અમૃત વર્ષાવનારી અમીદંષ્ટિથી સર્વને જીવતા કર્યા.^{૫૦} સારી રીતે જેઓને સ્મૃતિ આવી છે એવા એ ગોપબાલો જળ પાસેથી ઊઠી બહુજ વિસ્મય પામ્યા અને એક બીજાની સામે જોવા લાગ્યા.^{૫૧} હે રાજા ! ઝેર પીને મરી જવા

તે સમ્પ્રતીતસ્મૃતયઃ સમુત્થાય જલાન્તિકાત્ । આસન્ સુવિસ્મિતાઃ સર્વે વીક્ષમાણાઃ પરસ્પરમ્ ૫૧
અન્વમંસત તદ્રાજન્! ગોર્વિદાનુગ્રહેક્ષિતમ્ । પીત્વા વિષં પરેતસ્ય પુનરુત્થાનમાત્મનઃ ॥૫૨॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्धे

पूर्वार्धे धेनुकवधो नाम पञ्चदशोऽध्यायः ॥१५॥

અથ ષોડશોઽધ્યાયઃ (૧૬)

શ્રીશુક ઉવાચ

વિલોક્ય દૂષિતાં કૃષ્ણાં કૃષ્ણઃ કૃષ્ણાહિના બિભુઃ । તસ્યા વિશુદ્ધિમન્વિચ્છન્ સર્પં તમુદવાસયત્ ।
રાજોવાચ

કથમન્તર્જલેઽગાધે ન્યગૃહ્ણાદ્ ભગવાનહિમ્ । સ વૈ બહુયુગાવાસં યથાઽઽસીદ્ વિપ્ર કથ્યતામ્ ૨
બ્રહ્મન્! ભગવતસ્તસ્ય ભૂમ્નઃ સ્વચ્છન્દવર્તિનઃ । ગોપાલોદારચરિતં કસ્તૃપ્યેતામૃતં જુષન્ ॥૩॥

શ્રીશુક ઉવાચ

કાલિન્દ્યાં કાલિયસ્યાસીદ્ધદઃ કશ્ચિદ્ વિષાગ્નિના । શ્રધ્યમાણપયા યસ્મિન્ પતન્યુપરિગાઃ યગ્નાઃ ।
વિપ્રુષ્પતા વિષોદોર્મિમારુતેનાભિમર્શિતાઃ । મ્નિયન્તે તીરગા યસ્ય પ્રાણિનઃ સ્થિરજઙ્ગમાઃ ॥૫॥

છતાં પોતે ઊઠ્યા એ કેવળ ભગવાનની કૃપાદૃષ્ટિથી જ થયું, એમ ગોવાળો માનવા લાગ્યા.^{૫૨}

इति श्रीमद् महापुराण भागवतना दशम स्कंधनो पंद्रमो अध्याय संपूर्ण।

અધ્યાય ૧૬

ભગવાને કરેલું કાલીનાગનું દમન.

શુકદેવજી કહે છે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને યમુનાજીને કાલીનાગથી દૂષિત થયેલી જોઈ, તેને શુદ્ધ કરવાની ઈચ્છાથી તે કાલીનાગને તેમાંથી બહાર કાઢ્યો.^૧ પરીક્ષિત રાજા પૂછે છે- એ યમુનાના અગાધ જળની અંદર ભગવાને નાગને શી રીતે શિક્ષા કરી? અને તે કાલીનાગ સ્થલચર પ્રાણી છતાં ઘણા યુગ પર્યંત જળમાં શા કારણથી અને કયા પ્રકારથી રહેતો હતો? તે કહો.^૨ હે મહારાજા! સ્વતંત્ર એવા શ્રીકૃષ્ણ ગોવાળપણાના ઉદાર ચરિત્રરૂપી અમૃત પીતાં કોણ તૃપ્તિ પામે?^૩ શુકદેવજી કહે છે યમુનાજીમાં કાલીનાગનો એક ધરો હતો, કે જે ધરાનું પાણી ઝેરરૂપી અગ્નિથી ઊકળતું હતું. અને જે એ ધરા ઉપરથી ઊડતાં પક્ષીઓ પણ પડી જતાં હતાં.^૪ એ ધરાને કાંઠે જે કોઈ સ્થાવર જંગમ પ્રાણીઓ હોય તે પવનના કારણે ઊડતાં નાનાં

તં ચણ્ડવેગવિષવીર્યમવેક્ષ્ય તેન દુષ્ટાં નર્દીં ચ ચ્ચલસંયમનાવતારઃ ।
 કૃષ્ણઃ કદમ્બમધિરુહ્ય તતોઽતિતુઙ્ગમાસ્ફોટ્ય ગાઢરશનો ન્યપતદ્ વિષોદે ॥૬॥
 સર્પહૃદઃ પુરુષસારનિપાતવેગસંક્ષોભિતોરગવિષોચ્છ્વસિતામ્બુરાશિઃ ।
 પર્યક્ષ્ણતો વિષકષાયવિભીષણોર્મિર્ધાવન્ ધનુઃશતમનન્તબલસ્ય કિં તત્ ॥૭॥
 તસ્ય હૃદે વિહરતો ભુજદણ્ડઘૂર્ણવાર્ધોષમઙ્ગ! વરવારણવિક્રમસ્ય ।
 આશ્રુત્ય તત્ સ્વસદનાભિભવં નિરીક્ષ્ય ચક્ષુઃશ્રવા સમસરત્તદમૃષ્યમાણઃ ॥૮॥
 તં પ્રેક્ષણીયસુકુમારઘનાવદાતં શ્રીવત્સપીતવસનં સ્મિતસુન્દરાસ્યમ્ ।
 ક્રીડન્તમપ્રતિભયં કમલોદરાદિઙ્ગં સન્દશ્ય મર્મસુ રુષા ભુજયા ચછાદ ॥૯॥
 તં નાગભોગપરિવીતમદૃષ્ટ્વેષ્ટમાલોક્ય તત્પ્રિયસરખાઃ પશુપા ભૃશાર્તાઃ ।
 કૃષ્ણોઽર્પિતાત્મસુહૃદર્થકલત્રકામા દુઃખાનુશોકભયમૂઢધિયો નિપેતુઃ ॥૧૦॥
 ગાવો વૃષા વત્સતર્યઃ ઋન્દમાનાઃ સુદુઃખિતાઃ । કૃષ્ણો ન્યસ્તેક્ષણા ખીતા રુદત્ય ઇવ તસ્થિરે ॥
 અથ વ્રજે મહોત્પાતાસ્ત્રિવિધા હ્યતિવારુણાઃ । ઉત્પેતુર્ભુવિ દિવ્યાત્મન્યાસન્નભયશંસિનઃ ॥૧૨

જળનાં બીંદુસ્પર્શથી મરી જતાં હતાં.^૫ દુષ્ટ લોકોનો નિગ્રહ કરવા સારુ જ જેણે
 અવતાર લીધો છે, એવા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન કાલીનાગને બહુજ ભયંકર ઝેરના
 બળવાળો જાણીને અને તેણે નદીને દુષ્ટ કરી નાખેલી જોઈને, દંઢ ભેટ બાંધી,
 ઊંચા કદંબ ઉપરથી ઝેરી પાણીમાં પડ્યા.^૬ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના પડવાના વેગથી
 ક્ષોભ પામેલા સર્પોના ઝેરથી પાણી ઊંચું ચડ્યું, અને મોજાં ઊછળવા લાગ્યાં,
 આવો એ કાલીનાગનો ધરો જાણે દોડતો હોય એવી રીતે ચારેકોર સો સો ધનુષ
 સુધી ફેલાઈ ગયો. છતાં અનંત બળવાળા ભગવાનને તો એ સર્વ લીલા માત્ર છે.^૭
 ધરામાં વિહાર કરતા અને મદોન્મત્ત ઉત્તમ હાથીના સરખા પરાક્રમવાળા, એ
 ભગવાનના ભુજદંડથી ઘૂમેલા જળનો શબ્દ સાંભળીને, પોતાના ધરનો પરાભવ
 થયો જાણી, અસહનતાથી કાલીનાગ ભગવાનની પાસે આવ્યો.^૮ જોવા યોગ્ય
 સુકુમાર, મેઘની પેઠે શ્યામસુંદર, શ્રીવત્સને ધરનાર, પીળાં વસ્ત્રવાળા, એવા
 શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને કાલિયનાગ ક્રોધથી કરડીને પોતાના શરીરથી વીંટાઈ વળ્યો.^૯
 ભગવાનના પ્રિયમિત્ર ગોવાળો કે જેમણે ભગવાનને જ પોતાના દેહ, સંબંધી,
 ધન, સ્ત્રીઓ અને ઈષ્ટ પદાર્થો અર્પણ કરેલાં હતાં, એવા તે ભગવાન નાગના
 શરીરથી વીંટાએલા અને જેની ચેષ્ટા જોવામાં આવતી ન હતી, એવા ભગવાનને
 જોઈને બહુ જ પીડા પામ્યા, અને દુઃખ, શોક તથા ભયથી મૂર્છિત થઈને પૃથ્વી
 પર ઢળી પડ્યા.^{૧૦} ગાયો અને વાછરડાંઓ દુઃખથી ચીસો પાડવા લાગ્યાં, ભય

તાનાલક્ષ્ય ભયોદ્વિગ્ના ગોપા નન્દપુરોગમાઃ । વિના રામેણ ગાઃ કૃષ્ણાં જ્ઞાત્વા ચારયિતું ગતમ્ ।
 તૈર્દુર્નિમિતૈર્નિધનં મત્વા પ્રાપ્તમતદ્વિદઃ । તત્પ્રાણાસ્તન્મનસ્કાસ્તે દુઃખશોકભયાતુરાઃ ॥૧૪
 આબાલવૃદ્ધવનિતાઃ સર્વેઽઙ્ગ! પશુવૃત્તયઃ । નિર્જગમુર્ગોકુલાદ્ દીનાઃ કૃષ્ણદર્શનલાલસાઃ ॥૧૫
 તાંસ્તથા કાતરાન્ વીક્ષ્ય ભગવાન્ માધવો બલઃ । પ્રહસ્ય ક્વિચ્છિન્નોવાચ પ્રભાવજ્ઞોઽનુજસ્ય સઃ ।
 તેઽન્વેષમાણા દયિતં કૃષ્ણાં સૂચિતયા પદૈઃ । ભગવલ્લક્ષણૈર્જગ્મુઃ પદવ્યા યમુના તટમ્ ॥૧૭
 તે તત્ર તત્રાબ્જયવાહુશાશનિધ્વજોપપન્નાનિ પદાનિ વિશ્વપતેઃ ।
 માર્ગે ગવામન્યપદાન્તરાન્તરે નિરીક્ષમાણા યયુરઙ્ગ! સત્વરાઃ ॥૧૮॥
 અન્તર્હૃદે ભુજગભોગપરીતમારાત્ કૃષ્ણાં નિરીહમુપલભ્ય જલાશયાન્તે ।
 ગોપાંશ્ચ મૂઢધિષણાન્ પરિતઃ પશુંશ્ચ સંક્રન્દતઃ પરમકશ્મલમાપુરાર્તાઃ ॥૧૯॥
 ગોપ્યોઽનુરક્તમનસો ભગવત્યનન્તે તત્સૌહૃદસ્મિતવિલોકગિરઃ સ્મરન્ત્યઃ ।
 ગ્રસ્તેઽહિના પ્રિયતમે ભૃશદુઃખતપ્તાઃ શૂન્યં પ્રિયવ્યતિહતં દદૃશુસ્ત્રિલોકમ્ ॥૨૦॥

પામી ભગવાનની સામું જોઈ રોતાં હોય તેમ ઊભાં રહ્યાં.^{૧૧} એજ સમયે વ્રજમાં
 અત્યંત ભય સમીપમાં છે, એવું સૂચવનારા ત્રણ પ્રકારના ઉત્પાતો થયા. તેમાં
 પૃથ્વી ઉપર ભૂકંપ આદિ, આકાશમાં ઉલ્કાપાત આદિ અને પોતાના શરીરમાં
 ડાબાં અંગો ફરકવાં એ આદિ.^{૧૨} ઉત્પાતોને જોઈ, ભયથી ઉદ્વેગ પામેલા અને
 ભગવાનના સ્વરૂપને નહીં જાણનારા નંદાદિક ગોવાળો, ગાયો ચારવાને એકલા
 ગયેલા ભગવાનને જાણી અને તે અપશુકનો ઉપરથી તેમને મરણ પામેલા માની,
 ભગવાનનાં દર્શનની ઈચ્છાથી બાળક, વૃદ્ધ અને સ્ત્રીઓ સહિત સર્વે ગોવાળો
 ગોકુળમાંથી બહાર નીકળ્યા. તેના પ્રાણ અને મન ભગવાનમાં જ હતાં. અને સર્વે
 વ્રજવાસીઓ દુઃખ, શોક તથા ભયથી આતુર અને દીન થઈ ગયાં હતાં.^{૧૩-૧૫}
 ગોવાળોને આ પ્રમાણે ભય પામેલા જોઈ પોતાના નાના ભાઈના પ્રભાવને જાણનારા
 બળભદ્ર હસવા લાગ્યા, પણ કાંઈ બોલ્યા નહીં.^{૧૬} પોતાના પ્યારા શ્રીકૃષ્ણને શોધવા
 લાગેલા તે ગોવાળો ભગવાનના પગલાંએ સૂચવેલા માર્ગથી યમુનાજીને કાંઠે
 ગયા.^{૧૭} એ ગોવાળો ગાયોના પગલાંની સાથે સાથે કમળ, યવ, અંકુશ, વજ્ર
 અને ઊધ્વરેખાનાં ચિહ્નવાળાં ભગવાનનાં પગલાંઓને જોતા જોતા ઉતાવળથી
 ત્યાં પહોંચ્યા.^{૧૮} ધરાની અંદર ભગવાનને સર્પથી વીંટાએલા અને શરીરની ચેષ્ટા
 વગરના જોઈ, અને યમુનાના કાંઠે ગોવાળોને મૂઢ થયેલા, અને પશુઓને ભાંભરતાં
 જોઈ મુંઝાઈ ગયા.^{૧૯} ભગવાનમાંજ જેનું મન લાગી રહ્યું હતું એવી અને
 ભગવાનનાં સ્નેહ, મંદહાસ્ય, કટાક્ષ અને વચનોને સંભારતી તથા ભગવાન સર્પથી

તાઃ કૃષ્ણમાતરમપત્યમનુપ્રવિષ્ણાં તુલ્યવ્યથાઃ સમનુગૃહ્ય શુચઃ સ્રવન્યઃ ।
 તાસ્તા વ્રજપ્રિયકથાઃ કથયન્ત્ય આસન્ કૃષ્ણાનેર્પિતદૃશો મૃતકપ્રતીકાઃ ॥૨૧॥
 કૃષ્ણપ્રાણાન્નિર્વિશતો નન્દાદીન્ વીક્ષ્ય તં દ્વદમ્ । પ્રત્યષેધત્ સ ભગવાન્ રામઃ કૃષ્ણાનુભાવવિત્ ।
 ઇત્થં સ્વગોકુલમનન્યગતિં નિરીક્ષ્ય સસ્ત્રીકુમારમતિદુઃખિતમાત્મહેતોઃ ।
 આજ્ઞાય મર્ત્યપદવીમનુવર્તમાનઃ સ્થિત્વા મુહૂર્તમુદતિષ્ઠદુરંગ્ગબન્ધાત્ ॥૨૩॥
 તત્પ્રથ્યમાનવપુષા વ્યથિતાત્મભોગસ્ત્યક્ત્વોન્નમય્ય કુપિતઃ સ્વફણાન્ ભુજંગ્ઃ ।
 તસ્થૌ શ્વસઙ્ચવસનરન્ધ્રવિષામ્બરીષસ્તબ્ધેક્ષણોલ્મુકમુખો હરિમીક્ષમાણઃ ॥૨૪॥
 તં જિહ્વયા દ્વિશિખયા પરિલેલિહાનં દ્વે સૃક્ષિણી હ્યતિકરાલવિષાગ્નિદૃષ્ટિમ્ ।
 ક્રીડન્નમું પરિસસાર યથા યગેન્દ્રો ભ્રામ સોઽપ્યવસરં પ્રસમીક્ષમાણઃ ॥૨૫॥
 એવં પરિભ્રમહતૌજસમુન્નતાંસમાનમ્ય તત્પૃથુશિરઃ સ્વધિરૂઢ આદ્યઃ ।
 તન્મૂર્ધરત્નનિકરસ્પર્શાતિતામ્રપાદામ્બુજોઽખિલકલાદિગુરુર્નર્ત ॥૨૬॥

લેવાઈ જતાં બહુ જ દુઃખથી તપી ગયેલી ગોપીઓ પોતાના પ્યારા શ્રીકૃષ્ણ વિના ત્રેલોક્યને ઉજાડ દેખવા લાગી. ^{૨૦} યશોદા પોતાના પુત્રની પાછળ પાણીમાં પડવા લાગ્યાં, તેમને પકડી રાખીને આંસુ વહાવતી અને યશોદાની સમાન જ વ્યથાવાળી અને ભગવાનના મુખ ઉપર દૃષ્ટિ રાખી રહેલી, એવી ગોપીઓ મડદાં જેવી થઈ ગઈ હતી. ^{૨૧} જેઓના પ્રાણરૂપ કૃષ્ણ જ હતા એવા નંદાદિ ગોવાળોને ધરામાં પડતા જોઈ, શ્રીકૃષ્ણના પ્રભાવને જાણનારા બળદેવજીએ તેઓને રોકી રાખ્યા હતા. ^{૨૨} પછી પોતા સિવાય બીજી જેમની કોઈ ગતિ નથી અને પોતાને માટે જ દુઃખી થતું એવું સ્ત્રી તથા બાળકો સહિત ગોકુળને જોઈ, મનુષ્ય લીલાનું અનુકરણ કરતા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ બે ઘડીવાર એવી જ સ્થિતિમાં રહીને, તરત સર્પના બંધનમાંથી બહાર નીકળ્યા. ^{૨૩} ભગવાનનું શરીર વધવા માંડતાં જેના શરીરના સાંધા ત્રુટવા લાગ્યા છે, એવો કાલીનાગે પોતાનો આંટો છોડી નાખીને ક્રોધથી પોતાની ફેણો ઊંચી કરી, કેવળ ભગવાનની સામું જોઈને કુંફાડા માર્યા કરતો હતો. ^{૨૪} પ્રત્યેક મોઢાંમાં બબ્બે અણીવાળી જીભથી ગલફાં ચાટ્યા કરતા અને અત્યંત ભયંકર ઝેરરૂપી અગ્નિથી ભરેલી દૃષ્ટિવાળા એ કાલિયનાગની ચારેકોર કીડા કરતા ભગવાન ગરુડની પેઠે ફરવા લાગ્યા, અને લાગ જોયા કરતો એ કાલિયનાગ પણ ભગવાનની ચારેકોર ફરવા લાગ્યો. ^{૨૫} આ પ્રમાણે ફરવાથી જેની શક્તિ હણાઈ ગઈ છે એવા અને ઊંચી ફેણોવાળા કાલિયને નમાવી ભગવાન તેની મોટી ફેણ ઉપર ચઢી ગયા. તે સમયે કાલીનાગના મસ્તકમાં રહેલા રત્નોના

તં નર્તુમુદ્યતમવેક્ષ્ય તદા તદીયગન્ધર્વસિદ્ધસુરચારણદેવવધ્વઃ ।
 પ્રીત્યા મૃદંગ્ગપણવાનકવાદ્યગીતપુષ્પોપહારનુતિભિઃ સહસોપસેદુઃ ॥૨૭॥
 યદ્ યચ્છિરો ન નમતેઽદ્ગ્ગ શતૈકશીર્ષાસ્તત્તન્ મમર્દં ય્રરદ્ગ્ગદ્ધરોઽદ્ગ્ગપાતૈઃ ।
 ક્ષીણાયુષો ભ્રમત ઉલ્બળમાસ્થતોઽસૃદ્ગ્ગન્સ્તો વમન્ પરમકશ્મલમાપ નાગઃ ॥૨૮॥
 તસ્યાક્ષિભિર્ગરલમુદ્ગમતઃ શિરસ્સુ યદ્ યત્ સમુન્નમતિ નિઃશ્વસતો રુષોચ્ચૈઃ ।
 નૃત્યન્ પદાનુનમયન્ દમયામ્બભૂવ પુષ્પૈઃ પ્રપૂજિત ઇવેહ પુમાન્ પુરાણઃ ॥૨૯॥
 તચ્ચિત્રતાણ્ડવવિરુગ્ગણફળાતપત્રો રક્તં મુઙ્ગૈરુરુ વમન્ નૃપ! ભગ્નગાત્રઃ ।
 સ્મૃત્વા ચરાચરગુરું પુરુષં પુરાણં નારાયણં તમરણં મનસા જગામ ॥૩૦॥
 કૃષ્ણાસ્ય ગર્ભજગતોઽતિભરાવસન્નં પાર્ષ્ણિપ્રહારપરિરુગ્ગણફળાતપત્રમ્ ।
 દ્વૈદ્યહિમાદ્યમુપસેદુરમુષ્ય પત્ય આર્તાઃ શ્લથદ્વસનભૂષણકેશબન્ધાઃ ॥૩૧॥
 તાસ્તં સુવિગ્નમનસોઽથ પુરસ્કૃતાર્ભાઃ કાર્યં નિધાય ભુવિ ભૂતપતિં પ્રણેમુઃ ।
 સાધ્વ્યઃ કૃતાઙ્ગલિપુટાઃ શમલસ્ય ભર્તુર્મોક્ષેષ્વઃ શરણદં શરણં પ્રપન્નાઃ ॥૩૨॥

સમૂહના સ્પર્શથી જેનાં ચરણારવિંદ બહુ જ ચળકવા માંડ્યાં, એવા ભગવાન નાગનું માથું ચંચળ હતું તોપણ પોતે નૃત્યાટિક સર્વ કળાઓના મુખ્ય જ્ઞાતા હોવાથી તેના ઉપર નૃત્ય કરવા લાગ્યા. ^{૨૬} કાલીનાગની ફેણ ઉપર નૃત્ય કરતા ભગવાનને જોઈ ભગવાનના સેવક એવા ગાંધર્વો, સિદ્ધ, દેવ, ચારણ અને અપ્સરાઓ પ્રેમ પૂર્વક મૃદંગ, પણવ, વાદ્ય, ગીત, પુષ્પ, નૈવેદ્ય અને સ્તુતિથી સેવા કરવા સમીપે આવ્યા. ^{૨૭} હે રાજા ! જેનાં એકસો મુખ્ય માથાં હતાં એવો કાલીનાગ પોતાની આયુષ્ય ક્ષીણ થયા છતાં પણ ફર્યા કરતો હતો, તેનું જે જે માથું નમતું ન હતું તેને, ભગવાન પોતાના ચરણનો પ્રહાર કરીને નમાવતા હતા. મોઢાંમાંથી અને નાકમાંથી ભયંકર લોહી ઓકતો એવો નાગ બહુજ કષ્ટ પામ્યો. ^{૨૮} ક્રોધથી લાંબા શ્વાસ લેતો અને આંખથી ઝેર ઓકતો એ નાગનો મદ ઉતારી નાખ્યો. તે સમયે દેવતાઓ દ્વારા પુષ્પથી પૂજાયેલા ભગવાન સાક્ષાત્ પુરાણપુરુષ જેવા, ગોવાળોના જોવામાં આવ્યા. ભગવાનનાં વિચિત્ર તાંડવને લીધે ફેણાઓમાંથી ઘણું લોહી ઓકતો અને ગાત્રભંગ થયેલો નાગ, શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને સ્થાવર જંગમના ગુરુ એવા સાક્ષાત્ નારાયણ જાણીને મનથી તેમને શરણે ગયો. ^{૨૯-૩૦} જેના ઉદરમાં સઘળું જગત રહેલું છે. એવા ભગવાનના બહુ જ ભારથી પીડા પામેલો અને ભગવાનના ચરણની પાનીના પ્રહારથી જેનું ફેણરૂપી છત્ર ભાંગી પડ્યું છે, એવા કાલીનાગને જોઈને પીડા પામેલી અને જેનાં વસ્ત્ર ભૂષણ અને કેશબંધ શિથિલ થઈ ગયા હતા,

નાગપત્ન્ય ઋચુઃ -

ન્યાય્યો હિ દણ્ડઃ કૃતકિલ્બિષેઽસ્મિન્સ્તવાવતારઃ ખલનિગ્રહાય ।

રિપોઃ સુતાનામપિ તુલ્યદૃષ્ટેર્ધત્સે દમં ફલમેવાનુશંસન્ ॥૩૩॥

અનુગ્રહોઽયં ભવતઃ કૃતો હિ નો દણ્ડોઽસતાં તે ખલુ કલ્મષાપહઃ ।

યદ્ દન્દશૂકત્વમમુષ્ય દેહિનઃ ક્રોધોઽપિ તેઽનુગ્રહ એવ સમ્મતઃ ॥૩૪॥

તપઃ સુતમં કિમનેન પૂર્વં નિરસ્તમાનેન ચ માનદેન ।

ધર્મોઽથ વા સર્વજનાનુકમ્પયા યતો ભવાંસ્તુષ્યતિ સર્વજીવઃ ॥૩૫॥

કસ્યાનુભાવોઽસ્ય ન દેવ વિદ્મહે તવાદ્વિગ્નૈરેણુસ્પર્શાધિકારઃ ।

યદ્વાઞ્ચ્યા શ્રીર્લલનાઽઽચરત્તપો વિહાય કામાન્ સુચિરં ધૃતવ્રતા ॥૩૬॥

ન નાકપૃષ્ઠં ન ચ સાર્વભૌમં ન પારમેષ્ઠ્યં ન રસાધિપત્યમ્ ।

ન યોગસિદ્ધીરપુનર્ભવં વા વાઞ્ચન્તિ યત્પાદરજઃપ્રપન્નાઃ ॥૩૭॥

એવી નાગની પત્નીઓ ભગવાનને શરણે આવી. ^{૩૧} બહુજ ઉદ્દેગ પામેલી અને પતિના દુઃખથી છુટકારો ઇચ્છતી, એ નાગપત્નીઓ હાથ જોડી પોતાના શરીરથી ધરતી ઉપર દંડવત્રણામ કરીને શરણ આપનારા ભગવાનને શરણે ગઈ ^{૩૨}

નાગ પત્નીઓ સ્તુતિ કરે છે હે મહારાજ ! આપે આ અપરાધીને તેના અપરાધની શિક્ષા કરી તે યોગ્ય જ છે. કારણ કે શત્રુ તથા પુત્રોના ઉપર સમાન દૃષ્ટિ રાખનારા આપનો આ અવતાર, ખળ લોકોને શિક્ષા કરવા માટે છે. અને તમો પણ કર્મના ફળ તરફ જ દૃષ્ટિ રાખીને અપરાધની શિક્ષા કરો છો. ^{૩૩} આપે અમારા પતિની શિક્ષા કરી તે પણ અમારી ઉપર અનુગ્રહ કર્યો છે. કારણ કે આ અમારા પતિને જે પાપથી સર્પનો અવતાર આવ્યો છે તે પાપ આપના ક્રોધથી દૂર થયું છે, માટે આપના ક્રોધને પણ અમો અનુગ્રહરૂપ માનીએ છીએ. ^{૩૪} પૂર્વે આ નાગે પોતે માનનો ત્યાગ કરીને અને બીજાઓને માન આપીને સર્વ જન ઉપર દયા રાખવા પૂર્વક કર્યું તપ કર્યું હશે ? અને કયો ધર્મ સારી રીતે પાળ્યો હશે ? કે જેથી સર્વને જીવાડનાર આપ પ્રસન્ન થયા છો. ^{૩૫} ઉત્તમ સ્ત્રી લક્ષ્મીએ પણ જે આપના ચરણને પામવાની ઇચ્છાથી સર્વ વૈભવનો ત્યાગ કરી તથા ઘણા કાળ સુધી નિયમો પાળી તપ કર્યું હતું, તે આપના ચરણના સ્પર્શનો અધિકાર આ સર્પને મળ્યો, તે શા પુણ્યના પ્રભાવથી મળ્યો ? એ અમે જાણતાં નથી. ^{૩૬} આપના ચરણારવિંદની રજને સેવનારા પુરુષો સ્વર્ગ, ચક્રવર્તીપણું, બ્રહ્માની પદવી, પાતાળનું રાજ્ય, યોગની સિદ્ધિઓ અથવા મોક્ષને પણ ઇચ્છતા નથી. ^{૩૭} હે નાથ !

તદેષ નાથાપ દુરાપમન્યૈસ્તમોજનિઃ ક્રોધવશોઽપ્યહીણઃ ।

સંસારચક્રે ભ્રમતઃ શરીરિણો યદિચ્છતઃ સ્યાદ્ વિભવઃ સમક્ષઃ ॥૩૮॥

નમસ્તુભ્યં ભગવતે પુરુષાય મહાત્મને । ભૂતાવાસાય ભૂતાય પરાય પરમાત્મને ॥૩૯॥

જ્ઞાનવિજ્ઞાનનિધયે બ્રહ્મણેઽનન્તશક્તયે । અગુણાયાવિકારાય નમસ્તેઽપ્રાકૃતાય ચ ॥૪૦॥

કાલાય કાલનાભાય કાલાવયવસાક્ષિણે । વિશ્વાય તદુપદ્રષ્ટે તત્કર્ત્રે વિશ્વહેતવે ॥૪૧॥

ભૂતમાત્રેન્દ્રિયપ્રાણમનોબુદ્ધ્યાશયાત્મને । ત્રિગુણેનાભિમાનેન ગૂઢસ્વાત્માનુભૂતયે ॥૪૨॥

નમોઽનન્તાય સૂક્ષ્માય કૂટસ્થાય વિપશ્ચિતે । નાનાવાદાનુરોધાય વાચ્યવાચકશક્તયે ॥૪૩॥

નમઃ પ્રમાણમૂલાય કવચે શાસ્ત્રયોનયે । પ્રવૃત્તાય નિવૃત્તાય નિગમાય નમો નમઃ ॥૪૪॥

નમઃ કૃષ્ણાય રામાય વસુદેવસુતાય ચ । પ્રદ્યુમ્નાયાનિરુદ્ધાય સાત્વતાં પતયે નમઃ ॥૪૫॥

બીજાઓને ન મળે એવી આપની ચરણરજને તમોગુણથી ઉત્પન્ન થયેલો અને ક્રોધને વશ આ નાગ પણ પામ્યો, કે જે ચરણરજથી સંસારચક્રમાં ભટકતો પ્રાણી માત્ર ઇચ્છા કરે તેટલામાં જ જોઈતું સુખપ્રાપ્ત થઈ જાય છે. ^{૩૮} અંતર્યામી, મહાત્મા, આકાશાદિક પંચમહાભૂતના આશ્રયરૂપ, સર્વના આદિકારણ અને સર્વ કારણોના પણ કારણ આપ ભગવાનને અમે પ્રણામ કરીએ છીએ. ^{૩૯} જ્ઞાન તથા વિજ્ઞાનના ભંડાર, પરબ્રહ્મ, અનંત શક્તિવાળા, સત્વાદિક માયિક ગુણોથી રહિત, નિર્વિકાર અને પ્રકૃતિને પ્રવર્તાવનાર આપને પ્રણામ કરીએ છીએ. ^{૪૦} કાળસ્વરૂપ, કાળશક્તિના આશ્રયરૂપ, નિમેષથી આરંભીને વર્ષ પર્યંતના જે કાળના અવયવો તેના સાક્ષી, વિશ્વરૂપ, વિશ્વના દ્રષ્ટા, વિશ્વના કર્તા, વિશ્વના કારણરૂપ, પંચભૂત, તન્માત્રા, ઈન્દ્રિયો, પ્રાણ, મન, બુદ્ધિ અને ચિત્ત આ સર્વેના પ્રવર્તક, અહંકારને કારણે દેહાદિકમાં અભિમાનવાળા તથા સ્વતંત્રપણાના અભિમાનવાળા જીવોને, પોતાના સ્વરૂપનું સુખ નહિ આપનારા, અનંત, સૂક્ષ્મ, કૂટસ્થ, સર્વજ્ઞ, સાંખ્ય, યોગ એ આદિ અનેક પ્રકારના વાદોની જેમાં સમાપ્તિ થઈ જાય છે. અને વાચ્ય પદાર્થ અને વાચક શબ્દ તેના તો એક શક્તિરૂપ, અર્થાત્ આ શબ્દથી આ પદાર્થ જાણવું આવો સંકેત જેના થકી થાય છે. આવા આપને પ્રણામ કરીએ છીએ. ^{૪૧-૪૩} નેત્રાદિ સર્વે ઈન્દ્રિયોના કારણરૂપ, સર્વજ્ઞપણાથી યુક્ત, વેદો જેના શ્વાસ છે. અર્થાત્ વેદોના આવિર્ભાવના કારણરૂપ, પ્રવૃત્તિ કર્મ તથા નિવૃત્તિ કર્મનું પ્રતિપાદન કરનારા અને ઉપનિષદ્ સંબંધી જ્ઞાનના પ્રવર્તક, એવા આપને નમસ્કાર કરીએ છીએ. ^{૪૪} સર્વે જનોના દુઃખનું આકર્ષણ કરનારા હોવાથી કૃષ્ણ શબ્દથી કહેલા,

નમો ગુણપ્રદીપાય ગુણાત્મચ્છાદનાય ચ । ગુણવૃત્ત્યુપલક્ષ્યાય ગુણદ્રષ્ટૈ સ્વસંવિદે ॥૪૬
અવ્યાકૃતવિહારાય સર્વવ્યાકૃતસિદ્ધયે । હૃષીકેશ નમસ્તેઽસ્તુ મુનયે મૌનશીલિને ॥૪૭
પરાવરગતિજ્ઞાય સર્વાધ્યક્ષાય તે નમઃ । અવિશ્વાય ચ વિશ્વાય તદ્દ્રષ્ટૈઽસ્ય ચ હેતવે ॥૪૮

ત્વં હ્યસ્ય જન્મસ્થિતિસંયમાન્ પ્રભો! ગુણૈરનીહોઽકૃત કાલશક્તિધૃક્ ।

તત્તત્સ્વભાવાન્ પ્રતિબોધયન્ સતઃ સમીક્ષ્યામોઘવિહાર ઈહસે ॥૪૯॥

તસ્યૈવ તેઽમૂસ્તનવસ્ત્રિલોક્યાં શાન્તા અશાન્તા ઉત મૂઢયોનયઃ ।

શાન્તાઃ પ્રિયાસ્તૈ હ્યધુનાવિતું સતાં સ્થાતુશ્ચ તે ધર્મપરીપ્સયેહતઃ ॥૫૦॥

સર્વે જનોને આનંદ આપનારા હોવાથી રામશબ્દથી કહેલા, શુદ્ધ અંતઃકરણમાં આવિર્ભાવ પામનારા હોવાથી વસુદેવસુત શબ્દથી કહેલા, પ્રકૃષ્ટ ધનથી યુક્ત હોવાથી પ્રદ્યુમ્ન શબ્દથી કહેલા, જ્ઞાની ભક્તોના નિરોધથી રહિત હોવાથી અનિરુદ્ધ શબ્દથી કહેલા, અને એકાંતિકભક્તોના પતિ એવા આપને પ્રણામ કરીએ છીએ.^{૪૫} પોતાના ભક્તજનોની આગળ કૃપાળુપણું એ આદિક ગુણોને પ્રકટ કરનારા અથવા મનુષ્યલોકમાં આવીને સત્ય, શૌચાદિગુણોને બતાવનારા, અને દેવ મનુષ્યાદિકને વિષે અવતારો ધારણ કરીને તે તે દેવ મનુષ્યની જાતિના જે સ્વભાવો, તેણે કરીને સમગ્ર ઐશ્વર્યથી યુક્ત સ્વસ્વરૂપને ઢાંકી દેનારા, તથા સત્વગુણની વૃત્તિરૂપ શમદમાદિ ભક્તિનાં સાધનો દ્વારા જાણવા યોગ્ય અને દોષોનો ત્યાગ કરીને ભક્તોના કેવળ ગુણોને જ જોનારા, અને પોતાના ભક્તોની આગળ જ્ઞાન ગોષ્ઠીને કરનારા, તથા પ્રકૃતિના કાર્યથી પર વિહાર કરનારા, અથવા અવ્યાકૃત એવા બ્રહ્મપુરને વિષે વિહાર કરનારા, અને નામરૂપાદિ સર્વે વ્યાકૃતિઓની સિદ્ધિમાં કારણરૂપ ઈન્દ્રિયોને પ્રવર્તાવનારા, ગુણાત્મક વાણીના ઉચ્ચારથી રહિત જેનો સ્વભાવ છે. આવા નારાયણમુનિ જે તમો, તે તમોને અમો પ્રણામ કરીએ છીએ.^{૪૬-૪૭} મોક્ષરૂપી પર ગતિને અને બંધનરૂપી અવર ગતિને જાણનારા, તથા પોતાના આશ્રિતોને તો પોતાની મૂર્તિ પર્યંત સર્વે વસ્તુ આપવામાં મહાઉદાર, એ જ કારણથી સર્વે પુરુષાર્થોના અધિપતિ, સમગ્ર વિશ્વની અંદર અંતર્યામીપણે પ્રવેશ કરીને રહેલા, છતાંપણ સમગ્ર વિશ્વથી વિલક્ષણ અને સમગ્ર વિશ્વના દ્રષ્ટા તથા સમગ્ર વિશ્વની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને પ્રલયના કારણ એવા આપને અમો પ્રણામ કરીએ છીએ.^{૪૮} હે પ્રભુ! આપ અનાદિભૂત કાળનામની શક્તિને ધારણ કરનારા છો. સંકલ્પ સિવાયની સમગ્ર ક્રિયાઓથી રહિત છો. સત્વગુણ, રજોગુણ, અને તમોગુણ દ્વારા આ જગતની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને

અપરાધઃ સક્દ્ ભર્ત્રા સોઢવ્યઃ સ્વપ્રજાકૃતઃ । ક્ષન્તુમર્હસિ શાન્તાત્મન્ મૂઢસ્ય ત્વામજાનતઃ ॥૫૧
અનુગૃહ્ણીષ્વ ભગવન્ પ્રાણાંસ્ત્યજતિ પત્રગઃ । સ્ત્રિણાં નઃ સાધુશોચ્યાનાં પતિઃ પ્રાણઃ પ્રવીયતામ્ ૫૨
વિધેહિ તે કિઙ્કરીણામનુષ્ટેયં તવાજ્ઞયા । યચ્છ્રદ્ધયાનુતિષ્ઠન્ વૈ મુચ્યતે સર્વતોભયાત્ ॥૫૩

શ્રીશુક ઉવાચ -

ઇત્થં સ નાગપત્નીભિર્ભગવાન્ સમભિષ્ટુતઃ । મૂર્ચ્છિતં ભગનશિરસં વિસસર્જાઙ્ગિકુટ્ટનૈઃ ॥૫૪
પ્રતિલબ્ધેન્દ્રિયપ્રાણઃ કાલિયઃ શનકૈર્હૈરિમ્ । કૃચ્છ્રત્ સમુચ્છ્વસન્ દીનઃ કૃષ્ણં પ્રાહ કૃતાઙ્ગલિઃ

કાલિય ઉવાચ -

વયં ય્વલાઃ સહોત્પત્ત્યા તામસા દીર્ઘમન્યવઃ । સ્વભાવો દુસ્ત્યજો નાથ લોકાનાં યદસદ્ગ્રહઃ ॥૫૬

પ્રલયને કરનારા છો. અને સત્વાદિગુણમય જેમના સ્વભાવો છે, એવા જીવોને કૃપા દૃષ્ટિથી દંડ આપીને જાગ્રત કરો છો. અને સફળ છે જગત વ્યાપારરૂપ વ્યવહાર જેનો, એવા આપને અમો પ્રણામ કરીએ છીએ.^{૪૯} હે પ્રભુ! આ ત્રિલોકીમાં સાત્વિક, રાજસ અને તામસ આ ત્રણ પ્રકારનાં તમારાં શરીરો છે. અને તમો ત્રણેના શરીરી આત્મા છો. જો કે ત્રણે પ્રકારનાં તમારા શરીરો હોવાથી ત્રણેય અનુગ્રહ કરવા યોગ્ય છે, છતાં પણ સ્થિતિ કર્તા અને અત્યારે સત્પુરુષોના ધર્મનું રક્ષણ કરવા માટે પ્રવર્તેલા એવા તમોને સાત્વિક શરીરોનું રક્ષણ કરવું એ જ પ્રિય છે. છતાં હે પ્રભુ! અમો દંડ મળ્યાથી પહેલાં તો તામસ શરીરવાળાં હતાં, પણ અત્યારે તમારા દંડને પામીને સાત્વિક થયેલાં છીએ. માટે અમો આપના અનુગ્રહને માટે યોગ્ય છીએ, તેથી આપ અમારા ઉપર અનુગ્રહ કરો.^{૫૦} હે મહારાજ! દયા કરો, હવે આ સર્પના પ્રાણ જાય છે. જે અમો સાધુ પુરુષોએ શોક કરવા યોગ્ય સ્ત્રીઓ છીએ, તે સ્ત્રીઓને આ પતિરૂપ પ્રાણનું દાન આપો.^{૫૧} સ્વામીએ એકવાર પોતાની પ્રજાએ કરેલા અપરાધનું સહન કરવું જોઈએ. આવી લોક રીતિ છે, માટે હે શાંત સ્વભાવવાળા! આ નાગ મૂઢ છે અને તમને જાણતો નથી, તેના ઉપર ક્ષમા કરવી જોઈએ.^{૫૨} આપને જે આજ્ઞા કરવાની હોય તે અમોને કરો. અમો આપની દાસીઓ છીએ, અમે તમારી આજ્ઞાનું પાલન કરીશું. કારણ કે આપની આજ્ઞાને શ્રદ્ધાથી પાળનાર પ્રાણી સર્વ ભયથી મૂકાય છે.^{૫૩}

શુકદેવજી કહે છે- આ પ્રમાણે નાગ પત્નીઓએ સારી રીતે સ્તુતિ કરેલા ભગવાને, મૂર્છા પામેલા અને ચરણવડે પ્રહાર કરવાને લીધે જેનાં માથાં ભાંગી ગયાં હતાં, એવા નાગને છોડી દીધો.^{૫૪} ધીરે ધીરે જેનાં ઈન્દ્રિયો અને પ્રાણ પાછાં મળ્યાં એવો અને કષ્ટથી શ્વાસ લેતો અને દીન થઈ ગયેલો કાલિનાગ હાથ જોડીને

ત્વયા સૃષ્ટિમિદં વિશ્વં ધાતર્ગુણવિસર્જનમ્ । નાનાસ્વભાવવીર્યૌજોયોનિબીજાશયાકૃતિ ॥૫૭॥
વયં ચ તત્ર ભગવન્ સર્પા જાત્યરુમન્યવઃ । કથં ત્યજામસ્ત્વન્માયાં દુસ્ત્યજાં મોહિતાઃ સ્વયમ્
ભવાન્ હિ કારણં તત્ર સર્વજ્ઞો જગદીશ્વરઃ । અનુગ્રહં નિગ્રહં વા મન્યસે તદ્ વિદેહિ નઃ ॥૫૯॥

શ્રીશુક ઉવાચ

ઇત્યાકર્ણ્ય વચઃ પ્રાહ ભગવાન્ કાર્યમાનુષઃ । નાત્ર સ્થેયં ત્વયા સર્પ સમુદ્રં યાહિ મા ચિરમ્ ।
સ્વજ્ઞાત્યપત્યદારાઢ્યો ગોનૃભિર્ભુજ્યતાં નદી ॥૬૦॥

ય એતત્ સંસ્મરેન્મર્ત્યસ્તુભ્યં મદનુશાસનમ્ । કીર્તયન્નુભયોઃ સન્ધ્યોર્ન યુષ્મદ્ ભયમાપ્નુયાત્ ॥૬૧
યોઽસ્મિન્ સ્નાત્વા મદાક્રીડે દેવાદીસ્તર્પયેજ્જલૈઃ । ઉપોષ્ય માં સ્મરન્નર્ચેત્ સર્વપાપૈઃ પ્રમુચ્યતે ॥૬૨
દ્વીપં રમણકં હિત્વા હૃદમેતમુપાશ્રિતઃ । યદ્વયાત્ સ સુપર્ણસ્ત્વાં નાદ્યાન્મત્યાદલાઞ્ચિતમ્ ॥૬૩॥

બોલ્યો કે- અમો જન્મથી જ બળ, તમોગુણી અને લાંબા કોધવાળા છીએ. હે નાથ !
લોકોને જે સ્વભાવથી મિથ્યા આગ્રહ થયો છે તે સ્વભાવ છોડી દેવો એ અશક્ય
છે. ^{૫૫-૫૬} હે પ્રભુ ! સત્વાદિક ગુણો દ્વારા આ વિશ્વને તમોએ જ સર્જેલું છે. જે
વિશ્વની અંદર જુદા જુદા સ્વભાવો, જુદી જુદી દેહની શક્તિઓ, જુદી જુદી
ઈન્દ્રિયોની શક્તિઓ, જુદી જુદી ઉત્પત્તિ ક્ષેત્રની શક્તિઓ, કારણ શક્તિઓ અને
જુદી જુદી વાસનાઓ તથા આકૃતિઓ રહેલી છે. આ જગતની અંદર જન્મથી જ
અમો કોધવાળા સર્પો છીએ, તો આપે જ મોહ પમાડેલા અમો આપની દુઃખે
કરીને ન તરી શકાય એવી માયાને શી રીતે છોડી શકીએ? ^{૫૭-૫૮} સર્વજ્ઞ અને
જગદીશ્વર આપ જ માયાનો ત્યાગ કરવામાં કારણ છો, માટે “મારી જ માયાથી
મોહિત થયેલા આલોકો, પ્રાણીઓને ખાઈ જાય છે” એમ જાણી અમારા પર કૃપા
કરવી યોગ્ય જણાય તો કૃપા કરો. ^{૫૯}

શુકદેવજી કહે છે- ધર્મ રક્ષણરૂપી કાર્યને માટે મનુષ્યરૂપે થયેલા ભગવાન
આ પ્રમાણે નાગનું વચન સાંભળી બોલ્યા કે- હે સર્પ ! તારે અહીં રહેવું નહીં.
તારા સંબંધીઓને લઈને તું સમુદ્રમાં જા. હવે ગાયો અને મનુષ્યો આ ધરાને
ઉપયોગમાં લેશે. મેં આ જે તને શિક્ષા કરી તેનું વર્ણન જે મનુષ્ય સાંભળશે અને
સાંજ સવાર કીર્તન કરશે તે માણસને તમારે ભય આપવો નહીં, મારી કીડાના
સ્થાનરૂપ આ ધરામાં નાહીને જે માણસ જળથી દેવતાઓનું તર્પણ કરશે, તથા
ઉપવાસ કરીને સ્મરણ કરતાં મારું પૂજન કરશે તે સર્વે પાપથી મૂકાશે. અને તું જે
ગરૂડના ભયથી રમણકદ્વીપને મૂકીને આ ધરામાં રહ્યો છે તે ગરૂડ હવે, તું મારા
ચરણના ચિહ્નથી ચિહ્નિત થયો તેથી તને ખાશે નહીં. ^{૬૦-૬૩}

શ્રીશુક ઉવાચ -

એવમુક્તો ભગવતા કૃષ્ણેનાદ્ભુતકર્મણા । તં પૂજયામાસ મુદા નાગપત્યશ્ચ સાદરમ્ ॥૬૪॥
દિવ્યામ્બરસ્રન્મણિભિઃ પરાધ્યૈરપિ ભૂષણૈઃ । દિવ્યગન્ધાનુલેપૈશ્ચ મહત્યોત્પલમાલયા ॥૬૫॥
પૂજયિત્વા જગન્નાથં પ્રસાદ્ય ગરુડધ્વજમ્ । તતઃ પ્રીતોઽભ્યનુજ્ઞાતઃ પરિક્રમ્યાભિવન્દ્ય તમ્ ॥૬૬
સકલત્રસુહૃત્પુત્રો દ્વીપમબ્ધેર્જગામ હ । તદૈવ સામૃતજલા યમુના નિર્વિષાભવત્ ।
અનુગ્રહાદ્ભગવતઃ ક્રીડામાનુષરૂપિણઃ ॥૬૭

ઇતિ શ્રીમદ્ભગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં દશમસ્કન્ધે પૂર્વાર્ધે

કાલિયમોક્ષણં નામ ષોડશોઽધ્યાયઃ ॥૧૬॥

અથ સપ્તદશોઽધ્યાયઃ (૧૭)

રાજોવાચ

નાગાલયં રમણકં કસ્માત્તત્યાજ કાલિયઃ । કૃતં કિં વા સુપર્ણસ્ય તેનૈકેનાસમંજસમ્ ॥૧

શ્રીશુક ઉવાચ

અપહાર્યૈઃ સર્પજનૈર્માસિ માસીહ યો બલિઃ । વાનસ્પત્યો મહાબાહો નાગાનાં પ્રાહ્નિરૂપિતઃ ॥૨

શુકદેવજી કહે છે- શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન આ અદ્ભુત કર્મ કરીને કાળીનાગને
આજ્ઞા કરતાં તે નાગે પોતાની સ્ત્રીઓની સાથે શ્રદ્ધાથી ભગવાનની પૂજા કરી. ^{૬૪}
દિવ્ય વસ્ત્ર, માળાઓ, અમૂલ્ય ભૂષણ, ચંદન અને કમળની માળાથી ભગવાનની
પૂજા કરી તથા તેમને પ્રસન્ન કરી રાજી થયેલો કાલી શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની આજ્ઞા
લઈ પ્રદક્ષિણા તથા પ્રણામ કરી પોતાના કુટુંબ પરિવાર સાથે સમુદ્રના દ્વીપમાં
ગયો. તે દિવસથી લીલા માટે મનુષ્યનારૂપને ધારણ કરનાર ભગવાનના
અનુગ્રહથી તે અમૃત સરખા જળવાળી યમુના ઝેર રહિત થઈ. ^{૬૫-૬૭}

ઇતિ શ્રીમદ્ મહાપુરાણ ભાગવતના દશમ સ્કન્ધનો સોળમો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

અધ્યાય ૧૭

દાવાનળનું પાન કરતા ભગવાન.

પરીક્ષિત રાજા પુછે છે- રમણક દ્વીપ કે જે નાગલોકોનું સ્થાન છે, તેને કાલિય
નાગે શા માટે છોડ્યો હતો ? અને તે એકલાએ ગરુડજીનું શું અપ્રિય કર્યું હતું ? ^૧

શુકદેવજી કહે છે- હે રાજા ! પહેલાના સમયમાં માતાના વેરને લીધે ગરુડ
હમેશાં ઘણા સર્પો મારી ખાતો. તેથી વાસુકિ વગેરે સર્પો ભયભીત થઈને બ્રહ્માને

સ્વં સ્વં ભાગં પ્રયच्छन्ति नागाः पर्वणि पर्वणि । गोपीथायात्मनः सर्वे सुपर्णाय महात्मने ॥३
 विषवीर्यमदाविष्टः काद्रवेयस्तु कालियः । कदर्थीकृत्य गरुडं स्वयं तं बुभुजे बलिम् ॥४
 तच्छ्रुत्वा कुपितो राजन्! भगवान् भगवत्प्रियः । विजिघांसुर्महावेगः कालियं समुपाद्रवत् ॥५

તમાપતનં તરસા વિષાયુધઃ પ્રત્યભ્યયાદુચ્છ્રૂતનૈકમસ્તકઃ ।

द्विद्विः सुपर्णं व्यदशद् ददायुधः करालजिह्वोच्छ्रसितोग्रलोचनः ॥६॥

તં તાક્ષર્યપુત્રઃ સ નિરસ્ય મન્યુમાન્ પ્રચળ્ડવેગો મધુસૂદનાસનઃ ।

પક્ષેણ સવ્યેન હિરણ્યરોચિષા જઘાન કદ્રૂસુતમુગ્રવિક્રમઃ ॥૭॥

સુપર્ણપક્ષાભિહતઃ કાલિયોડતીવ વિહ્લલઃ । દ્વદં વિવેશ કાલિન્દ્યાસ્તદગમ્યં દુરાસદમ્ ॥૮
 તત્રૈકદા જલચરં ગરુડો ભક્ષ્યમીપ્સિતમ્ । નિવારિતઃ સૌભરિણા પ્રસહ્ય ક્ષુધિતોઽહરત્ ॥૯
 મીનાન્ સુદુઃખિતાન્ દૃષ્ટ્વા દીનાન્ મીનપતૌ હતે । કૃપયા સૌભરિઃ પ્રાહ તત્રત્યક્ષેમમાચરન્ ॥૧૦
 અત્ર પ્રવિશ્ય ગરુડો યદિ મત્સ્યાન્ સ ર્ચાદતિ । સદ્યઃ પ્રાણૈવિયુજ્યેત સત્યમેતદ્ બ્રવીમ્યહમ્ ॥૧૧
 તં કાલિયઃ પરં વેદ નાન્યઃ કશ્ચન લેલિહઃ । અવાત્સીદ્ ગરુડાદ્ ભીતઃ કૃષ્ણેન ચ વિવાસિતઃ ૧૨

શરણે ગયા. બ્રહ્માએ ગરુડને બોલાવી પરસ્પર સંધી કરાવીને ઠરાવ્યું, કે સર્પોએ નિયમપૂર્વક ગરુડને બલિદાન આપવું. અમાવાસ્યાના દિવસે એક ઝાડ નીચે સર્પોએ ગરુડનું બલિદાન મૂકી આવવું. તે ખાઈને ગરુડે બીજા સર્પોને હેરાન કરવા નહિ. આવો ઠરાવ થવાથી દરેક મહિને સર્પો પોતપોતાનું બલિદાન ગરુડજીને આપી જતા હતા. ^{૨-૩} ઝેર અને બળના મદથી છકેલો કદુનો પુત્ર કાલી ગરુડને નહિ ગણકારીને પોતે તે બલિદાન ખાઈ જવા લાગ્યો. એ વાત સાંભળી મોટા વેગવાળા અને ભગવાનને પ્રિય ગરુડજી કાલીય નાગને મારી નાખવા સારુ દોડ્યા. ^{૪-૫} એ સમયે ગરુડજીની સામે ઝેરરૂપી આયુધવાળો કાલીનાગ પોતાનાં અનેક માથાં ઊંચાં કરીને વેગથી દોડીને ગરુડજીને કરડ્યો. ^૬ ભગવાનના આસનરૂપ અને પ્રચંડ વેગ તથા ઉગ્ર પરાક્રમવાળા ગરુડજીએ ક્રોધથી તેને પોતાના શરીરથી ઝાટકીને ફેંકી દીધો અને પછી સોના જેવી કાંતિવાળી પોતાની ડાબી પાંખથી પ્રહાર કર્યો. ^૭ પાંખના પ્રહારથી બહુજ વિહ્વળ થયેલો નાગ, યમુનાજીનો ઊંડો ધરો કે જેમાં ગરુડજી જઈ શકે તેમ ન હતું તેમાં પેસી ગયો. ^૮ પૂર્વ ભૂખ્યા થયેલા ગરુડજીએ, એ યમુનાજીના ધરામાંથી સૌભરિષ્ઠિએ વાર્યા છતાં બળાત્કારથી પોતાના પ્રિય ભક્ષ્યરૂપ એક મોટા મત્સ્યને ઉપાડ્યો હતો. ^૯ માછલાંઓનો અધિપતિ મરી જતાં બીજાં માછલાંઓને દુઃખ પામેલાં જોઈ દયાથી તે ધરામાં રહેનારાઓને સુખી કરવા સારુ સૌભરિષ્ઠિ બોલ્યા હતા કે “ગરુડ અહીં આવીને માછલાંઓને

કૃષ્ણં દ્વદાદ્ વિનિષ્ક્રાન્તં દિવ્યસ્રગ્ગન્ધવાસસમ્ । મહામણિગણાકીર્ણં જામ્બૂનદપરિષ્કૃતમ્ ॥૧૩
 उपलभ्योत्थिताः सर्वे लब्धप्राणा इवासवः । प्रमोदनभृतात्मनो गोपाः प्रीत्याभिरिभरे ॥१४
 यशोदा रोहिणी नन्दो गोप्यो गोपाश्च कौरव! । कृष्णं समेत्य लब्धेहा आसल्लभ्यमनोरथाः ॥१५
 रामश्चाच्युतमालिङ्ग्य जहासास्यानुभाववित् । नगा गावो वृषा वत्सा लेभिरे परमां मुदम् ॥१६
 नन्दं विप्राः समागत्य गुरवः सकलत्रकाः । ऊचुस्ते कालियग्रस्तो दिष्ट्या मुक्तस्तवात्मजः ॥१७
 देहि दानं द्विजातीनां कृष्णनिर्मुक्तिहेतवे । नन्दः प्रीतमना राजन्! गाः सुवर्णं तदादिशत् ॥१८
 यशोदापि महाभागा नष्टलब्धप्रजा सती । परिष्वज्याङ्कमारोप्य मुमोचाश्रुकलां मुहुः ॥१९
 तां रात्रिं तत्र राजेन्द्र क्षुत्तृड्भ्यां श्रमकर्षिताः । ऊषुर्ब्रजौकसो गावः कालिन्ध्या उपकूलतः ॥२०
 तदा शुचिवनोद्भूतो दावाग्निः सर्वतो ब्रजम् । सुमं निशीथ आवृत्य प्रदग्धमुपचक्रमे ॥२१॥
 તત ઉત્થાય સમ્પ્રાન્તા દહ્યમાના બ્રજૌકસઃ । કૃષ્ણં યયુસ્તે શરણં માયામનુજમીશ્વરમ્ ॥૨૨॥

ખાઈ જાય છે. માટે હવે પછી જો અહીં આવશે તો તેના પ્રાણ જતા રહેશે. આ વાત હું સત્ય કહું છું” ^{૧૦-૧૧} આ વાતને કેવળ કાલિય જાણતો હતો, બીજો કોઈ સર્પ જાણતો ન હતો. એ કારણથી ગરુડથી ભય પામેલો કાળીનાગ એ ધરામાં રહ્યો હતો તેને ભગવાને કાઢ્યો. ^{૧૨} ધરામાંથી નીકળેલા, મોટા મણિઓના સમૂહથી વ્યાપ્ત, સુવર્ણથી શણગારેલા અને જેણે દિવ્યમાળા, ચંદન અને વસ્ત્ર ધર્યાં હતાં એવા ભગવાનને આવ્યા જોઈને, પ્રાણ આવતાં ઈંદ્રિયો જેમ ઊઠે તેમ ઊઠેલા અને આનંદથી પૂર્ણ ચિત્તવાળા થયેલા સર્વે ગોવાળો પ્રીતિથી તેમનું આલિંગન કરવા લાગ્યા. ^{૧૩-૧૪} હે રાજા! યશોદા, રોહિણી, નંદ, ગોપીઓ અને ગોવાળો એ સર્વેને, ભગવાન મળવાથી શરીરનું ભાન આવ્યું અને મનોરથ પૂર્ણ થયા. ^{૧૫} ભગવાનના પ્રભાવને જાણનાર બળભદ્ર ભગવાનનું આલિંગન કરીને હસ્યા. અને વૃક્ષ, ગાયો, સાંઠ તથા વાછરડાંઓ પરમ આનંદ પામ્યાં. ^{૧૬} ગોવાળોના કુલગુરુ બ્રાહ્મણોએ પોતાની સ્ત્રીઓ સહિત આવીને નંદરાયને કહ્યું કે- “કાલીનાગે ગળેલો તમારો પુત્ર છૂટ્યો એ ઘણું સારું થયું. ^{૧૭} તો હવે તેનો છુટકારો થયો તે કારણથી બ્રાહ્મણોને દાન આપો.” હે રાજા! તે સમયે રાજી થયેલા નંદરાયે ગાયો અને સુવર્ણનાં દાન દીધાં. ^{૧૮} મહાભાગ્યશાળી અને જેની પ્રજા નાશ પામ્યા જેવી થઈને પાછી મળી, એવાં સતી યશોદાએ પુત્રનું આલિંગન કરી, ખોળામાં બેસાડી, વારંવાર આનંદના આંસુ વરસાવ્યાં. ^{૧૯} હે રાજા! ભૂખ તરસ અને પરિશ્રમથી દુઃખી થયેલાં વ્રજવાસીઓ અને ગાયો યમુનાજીના કાંઠે જ તે રાત્રી રહી ગયાં. ^{૨૦} એ સમયમાં શ્રીધમ ઋતુને લીધે વનમાંથી ઉત્પન્ન થયેલો દાવાગ્નિ મધરાતે સૂતેલા વ્રજને ચારે

કૃષ્ણ! કૃષ્ણ! મહાભાગ! હે રામામિતવિક્રમ! । એષ ઘોરતમો વહ્નિસ્તાવકાન્ ગ્રસતે હિ નઃ૨૩
સુદુસ્તરાન્નઃ સ્વાન્ પાહિ કાલાગ્નેઃ સુહૃદઃ પ્રભો । ન શક્નુમસ્ત્વચ્ચરણં સંત્યક્તુમકુતોભયમ્ ॥૨૪
ઇત્યં સ્વજનવૈક્લવ્યં નિરીક્ષ્ય જગદીશ્વરઃ । તમગ્નિમપિબત્તીવ્રમનંતોઽનન્તશક્તિધૃક્ ॥૨૫॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्धे पूर्वार्धे

दावाग्निमोचनं नाम सप्तदशोऽध्यायः ॥१७॥

અથાષ્ટાદશોઽધ્યાયઃ (૧૮)

॥ શ્રીશુક ઉવાચ ॥

અથ કૃષ્ણઃ પરિવૃતો જ્ઞાતિભિર્મુદિતાત્મભિઃ । અનુગીયમાનો ન્યવિશદ્વ્રજં ગોકુલમણિડતમ્ ॥૧
વ્રજે વિક્રીડતોરેવં ગોપાલચ્છન્નમાયયા । ગ્રીષ્મો નામર્તુરભવન્નાતિપ્રેયાઞ્છરીરિણામ્ ॥૨॥
સ ચ વૃન્દાવનગુણૈર્વસન્ત ઇવ લક્ષિતઃ । યત્રાસ્તે ભગવાન્ સાક્ષાદ્ રામેણ સહ કેશવઃ ॥૩॥
યત્ર નિર્ઝરનિર્ઘ્વાનિવૃત્તસ્વનઙ્ગિલ્લિકમ્ । શશ્વત્તચ્છીકરર્જીષદ્રુમમણ્ડલમણિડતમ્ ॥૪॥

કોરથી ઘેરી લઈને બાળવા લાગ્યો.^{૨૧} તેથી બળવા લાગેલાં અને સંભ્રમ પામેલાં
વ્રજવાસીઓ ઊઠીને શ્રીકૃષ્ણને શરણે ગયાં અને બોલ્યાં કે- હે કૃષ્ણ! હે અપાર
પરાક્રમવાળા! આ અત્યંત ભયંકર અગ્નિ તમારા સેવક એવા અમોને બાળે
છે.^{૨૨-૨૩} હે પ્રભુ! અમારું કાળાગ્નિથી રક્ષણ કરો. અમો મરણથી ડરતાં નથી
પણ આપના નિર્ભય ચરણારવિંદનો ત્યાગ કરી શકતાં નથી, તેથી શરણે આવ્યાં
છીએ.^{૨૪} જગતના ઈશ્વર અને અનંતશક્તિને ધારણ કરનાર ભગવાન આ પ્રમાણે
પોતાના સંબંધીઓની વિહ્વળતા જોઈને તે તીવ્ર અગ્નિને પી ગયા.^{૨૫}

इति श्रीमद् महापुराण भागवतना दशम स्कंधनो सत्तरमो अध्याय संपूर्ण।

અધ્યાય ૧૮

બલરામ દ્વારા કરાયેલો પ્રલંબાસુરનો વધ.

શુકદેવજી કહે છે- પછી પ્રસન્ન થયેલાં જ્ઞાતિઓથી વીંટાયેલા શ્રીકૃષ્ણ
ભગવાન ગાયોના સમૂહથી શોભી રહેલા એવા વ્રજમાં પધાર્યા.^૧ આ પ્રમાણે
ગાયોના પાલનના મિષવાળી માયાથી એ બે ભાઈઓ વ્રજમાં ક્રીડા કરતા હતા,
ત્યાં ગ્રીષ્મઋતુ આવી.^૨ એ ગ્રીષ્મ ઋતુ, જે વૃંદાવનમાં બળભદ્રની સાથે સાક્ષાત્
ભગવાન રહે છે, તે વૃંદાવનના ગુણોને લીધે વસંત જેવી દેખાવા લાગી.^૩ એ

सरित्सरःप्रस्रवणोर्मिवायुना कङ्कारकञ्जोत्पलरेणुहारिणा ।

न विद्यते यत्र वनौकसां दवो निदाघवहन्यर्कभवोऽतिशाद्वले ॥५॥

अगाधतोयहृदिनीतटोर्मिभिर्द्रवत्पुरीष्याः पुलिनैः समन्ततः ।

न यत्र चण्डांशुकरा विषोल्बणा भुवो रसं शाद्वलितं च गृह्णते ॥६॥

વનં કુસુમિતં શ્રીમન્નદચ્ચિત્રમૃગદ્વિજમ્ । ગાયન્મયૂરભ્રમરં કૂજત્કોકિલસારસમ્ ॥૭॥
ક્રીડિષ્યમાણસ્તત્ કૃષ્ણો ભગવાન્ બલસંયુતઃ । વેણું વિરણયન્ ગોપૈર્ગોઘનૈઃ સંવૃતોઽવિશત્ ॥૮
પ્રવાલબર્હસ્તબકસ્ત્રગ્ધાતુકૃતભૂષણાઃ । રામકૃષ્ણાદયો ગોપા નનૃતુર્યુધુર્જગુઃ ॥૯॥
કૃષ્ણાસ્ય નૃત્યતઃ કેચિજ્જગુઃ કેચિદવાદયન્ । વેણુપાણિતલૈઃ શૃઙ્ગૈઃ પ્રશશંસુરથાપરે ॥૧૦
ગોપજાતિપ્રતિચ્છન્નૌ દેવા ગોપાલરૂપિણઃ । ઈંડિરે કૃષ્ણરામૌ ચ નટા ઇવ નટં નૃપ! ॥૧૧
ભ્રામણૈર્લઙ્ગનૈઃ ક્ષેપૈરાસ્ફોટનવિકર્ષણૈઃ । ચિક્રીડતુર્નિયુદ્ધેન કાકપક્ષધરૌ ક્વચિત્ ॥૧૨

ગ્રીષ્મઋતુમાં પણ ઝરણાંઓના શબ્દોથી વૃંદાવનમાં તમરાંઓના શબ્દો પણ ઠંકાઈ
જાય છે. અને નિરંતર તે ઝરણાંઓના બારીક જળકણોથી વૃક્ષોના મંડળો પણ
ભીંજાયેલાં રહે છે.^૪ શ્વેત કમળ, સામાન્ય કમળ અને શ્યામ કમળની રજને
લાવનાર તથા નદી સરોવર કે ઝરણાંઓના તરંગો પરથી પસાર થઈને આવનારા
શીતળ વાયુને લીધે, ત્યાં રહેનારા વનવાસીઓને ઉનાળાના દાવાનળથી કે સૂર્યથી
થતો તાપ લાગતો ન હતો.^૫ એ વનમાં કાંઠાઓને પહોંચતી અગાધ જળવાળી
નદીઓના તરંગોથી, જેમાં કાંઠાઓની સાથે બીજી માટી પણ ચારે કોર દ્રવીભૂત
રહ્યા કરે છે, એવી પૃથ્વીના રસને અને હરિયાળાપણાને સૂર્યનાં કિરણો ઝેર જેવાં
અતિતિક્ષણ હોવા છતાં પણ હરી શકતાં નથી.^૬ એ પુષ્પની સંપત્તિવાળું વન કે
જેમાં વિચિત્ર પ્રકારનાં પશુઓ અને પક્ષીઓ શબ્દ કર્યા કરતાં હતાં, મયૂર અને
ભ્રમરો ગાતા હતા, અને કોયલ તથા સારસો નાદ કરી રહ્યાં હતાં, આવા વૃંદાવનમાં
ક્રીડા કરવા સારુ વેણુ વગાડતા અને ગાયોના ધણથી વીંટાયેલા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન,
બળભદ્ર અને ગોવાળોની સાથે પધાર્યા.^{૭-૮} ત્યાં કૂંપળો, મોરપીછાં, પુષ્પોના ગુચ્છો,
માળા તથા ગેરુ વગેરે ધાતુઓથી સારી રીતે શણગારેલા બળભદ્ર અને
શ્રીકૃષ્ણાદિક ગોવાળો નાચવા લાગ્યા, બાહુ વડે પરસ્પર યુદ્ધ કરવા લાગ્યા અને
ગાવા લાગ્યા.^૯ શ્રીકૃષ્ણ જ્યારે નાચ કરતા હતા ત્યારે કેટલાક ગોવાળો ગાતા
હતા, કેટલાક ગોવાળો શીંગડી વગાડતા હતા અને કેટલાક વખાણતા હતા.^{૧૦} હે
રાજા! ગોવાળોની જાતમાં ગુપ્ત રહેલા એ ગોવાળોરૂપી દેવતાઓ જેમ નટો નટને
વખાણે તેમ, શ્રીકૃષ્ણ અને બળદેવને વખાણતા હતા.^{૧૧} યૂડાકર્મ કર્યાથી પહેલાંના

ઠ્ઠચિત્ત્વત્સુ ચાન્દ્યેષુ ગાયકૌ વાદકૌ સ્વયમ્ । શશંસતુર્મહારાજ સાધુ સાધ્વિતિ વાદિનૌ૧૩
ઠ્ઠચિદ્ બિલ્વૈઃ ઠ્ઠચિત્ કુમ્ભૈઃ ઠ્ઠચામલકમુષ્ટિભિઃ । અસ્પૃશ્યનેત્રબન્ધાદૈઃ ઠ્ઠચિન્મૃગચ્છેદ્યા૧૪
ઠ્ઠચિચ્ચ દર્દુરપ્લાવૈર્વિવિધૈરુપહાસકૈઃ । કદાચિત્ સ્પન્દોલિકયા કર્હિચિત્ત્રપચેષ્ટ્યા ॥૧૫
એવં તૌ લોકસિન્ધ્વાભિઃ ક્રીડાભિશ્ચેરતુર્વને । નદ્યદ્વિદ્રોણિકુઞ્જેષુ કાનનેષુ સરસ્સુ ચ ॥૧૬
પશૂંશ્ચારયતોર્ગૈપૈસ્તદ્વને રામકૃષ્ણયોઃ । ગોપરૂપી પ્રલમ્બોઽગાદસુરસ્તજ્જિહ્વીર્ષયા ॥૧૭
તં વિદ્વાનપિ દાશાર્હો ભગવાન્ સર્વદર્શનઃ । અન્વમોદત તત્સચ્ચં વધં તસ્ય વિચિન્તયન્ ॥૧૮
તત્રોપાહૂય ગોપાલાન્ કૃષ્ણાઃ પ્રાહ વિહારવિત્ । હે ગોપા ! વિહરિષ્યામો દ્વન્દ્વીભૂય યથાયથમ્ ૧૯
તત્ર ચક્રુઃ પરિવૃદ્ધૌ ગોપા રામજનાર્દનૌ । કૃષ્ણાસંઘટ્ટિનઃ કેચિદાસન્ રામસ્ય ચાપરે ॥૨૦
આચેરુર્વિવિધાઃ ક્રીડા વાહ્યવાહકલક્ષણાઃ । યત્રારોહન્તિ જેતારો વહન્તિ ચ પરાજિતાઃ ॥૨૧
વહન્તો વાહ્યમાનાશ્ચ ચારયન્તશ્ચ ગોધનમ્ । ભાણ્ડીરકં નામ વટં જગ્મુઃ કૃષ્ણપુરોગમાઃ ॥૨૨

લાંબા કેશોને ધારણ કરતા એ બન્ને ભાઈઓ કોઈ સમયે એકબીજાને ફેરવવા, એકબીજા ઉપર કૂદવું, એકબીજાને પછાડવા, હાથના તળિયાંથી બાહુઓમાં તાડન કરવું, એકબીજાને ખેંચવા, બાહુયુદ્ધ કરવું વગેરે રમતોથી ક્રીડા કરતા હતા.^{૧૨} હે રાજા ! કોઈ સમયે બીજાઓ નાચતા હોય ત્યારે બન્ને ભાઈઓ ગાતા હતા, વાજાં વગાડતા હતા અને વાહ ! વાહ ! કરીને વખાણતા હતા.^{૧૩} કોઈ સમયે બીલાંઓથી, કોઈ સમયે દડા જેવાં કુંભવૃક્ષના ફળોથી, આમળાંઓથી ભરેલી મૂઠીઓથી, કોઈ સમયે સ્પર્શ કરવા ન દેવાથી, આંખમીંચામણાથી, પશુ અને પક્ષીઓની ચેષ્ટાથી, ક્યારેક દેડકાંની પેઠે કૂદકા મારવાથી, અનેક પ્રકારનાં હાસ્યોથી, હીંચકાથી, રાજાની ચેષ્ટાથી રમતા હતા.^{૧૪-૧૫} આ પ્રમાણે લોકમાં પ્રસિદ્ધ રમતોથી વનમાં ક્રીડા કરતા બન્ને ભાઈઓ નદીઓ, પર્વતોની ગુફાઓ, નિકુંજો, વનો અને તળાવોમાં ફરતા હતા.^{૧૬} એ વનમાં બળદેવ અને શ્રીકૃષ્ણ ગોવાળોની સાથે પશુઓને ચારતા હતા. ત્યાં તેઓને હરી જવાની ઈચ્છાથી ગોવાળનું રૂપ ધરીને પ્રલંબાસુર આવ્યો.^{૧૭} સર્વજ્ઞ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન એ દૈત્યને જાણી ગયા તોપણ તત્કાળ તેનો વધ કર્યો નહિ, પરંતુ બીજા ઉપાયોથી તેના વધનો વિચાર કરીને પ્રથમ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને તેની સાથે મિત્રતા સ્વીકારી લીધી.^{૧૮} પછી ક્રીડાના પ્રકારને જાણનારા ભગવાને ગોવાળોને બોલાવી કહ્યું કે- હે ગોવાળો ! આપણે યોગ્ય રીતે બે ભાગોમાં વહેંચાઈને રમત કરીશું.^{૧૯} વળી એ રમતમાં ગોવાળોએ શ્રીકૃષ્ણ અને બળદેવજીને બે ટોળાંના નાયક કર્યા. કેટલાએક ભગવાનની ટોળીમાં મળ્યા અને બીજા બળદેવજીની ટોળીમાં મળ્યા.^{૨૦} જેઓ જીતે તે માથે બેસે અને

રામસંહુટ્ટિનો યર્હિ શ્રીદામવૃષભાદયઃ । ક્રીડાયાં જયિનસ્તાંસ્તાનૂહુઃ કૃષ્ણાદયોનૃપ ! ॥૨૩
ઉવાહ કૃષ્ણો ભગવાન્ શ્રીદામાનં પરાજિતઃ । વૃષભં ભદ્રસેનસ્તુ પ્રલમ્બો રોહિણીસુતમ્ ॥૨૪
અવિષ્ણં મન્યમાનઃ કૃષ્ણં દાનવપુઙ્ગવઃ । વહન્ દ્રુતતરં પ્રાગાદવરોહણતઃ પરમ્ ॥૨૫
તમુદ્વહન્ ધરણિધરેન્દ્રગૌરવં મહાસુરો વિગતરયો નિજં વપુઃ ।

સ આસ્થિતઃ પુરટપરિચ્છદો બભૌ તદિદ્વયુમાનુદુપતિવાડિવામ્બુદઃ ॥૨૬
નિરીક્ષ્ય તદ્વપુરલમ્બરે ચરત્ પ્રદીપદૃગ્ ભ્રુકુટિતટોગ્રદંષ્ટ્રકમ્ ।
જ્વલચ્છિખં કટકકિરીટકુણ્ડલત્વિષાદ્ભુતં હલધર ઈષદત્રસત્ ॥૨૭
અથાગતસ્મૃતિરભયો રિપું બલો વિહાયસાર્થમિવ હરન્તમાત્મનઃ ।
રુષાહનચ્છિરસિ દૃઢેન મુષ્ટિના સુરાધિપો ગિરિમિવ વજ્રરંહસા ॥૨૮
સ આહતઃ સપદિ વિશીર્ણમસ્તકો મુખાદ્ વમન્ રુધિરમપસ્મૃતોઽસુરઃ ।
મહારવં વ્યસુરપતત્ સમીરયન્ ગિરિચંથા મઘવત આયુધાહતઃ ॥૨૯

હારે તે ઉપાડે, એવી રીતની અનેક પ્રકારની રમતો કરવા લાગ્યા.^{૨૧} હારને લીધે જીતેલાને પોતાની પીઠ ઉપર બેસાડીને ચાલતા અને જીતને લીધે હારેલાની પીઠ ઉપર ચઢી બેસતા અને ગાયોને ચારતા એ શ્રીકૃષ્ણ આદિક ગોવાળો ભાંડીરક નામના વડ સુધી જતા હતા.^{૨૨} બળદેવની ટોળીવાળા શ્રીદામા અને વૃષભ આદિ ગોવાળો જ્યારે રમતમાં જીત્યા ત્યારે શ્રીકૃષ્ણાદિક ગોવાળો તેઓને ઉપાડવા લાગ્યા.^{૨૩} હારી ગયેલા શ્રીકૃષ્ણે શ્રીદામાને પોતાની પીઠ પર ઉપાડ્યો, ભદ્રસેને વૃષભને ઉપાડ્યો અને પ્રલંબાસુરે બળભદ્રને ઉપાડ્યા.^{૨૪} બળદેવજીને ઉપાડી ચાલતો પ્રલંબાસુર શ્રીકૃષ્ણને બળવત્તર જાણી, તેમની દૃષ્ટિ ચુકાવવા સારુ બહુ જ ઉતાવળો ચાલી, ઉતારવાના સ્થાનકની આગળ ઘણે દૂર ચાલ્યો ગયો.^{૨૫} મોટા પર્વત જેવા ભારવાળા બળદેવને ઉપાડનાર, પ્રલંબાસુર થાકી ગયો એટલે વેગ મંદ પડી જવાથી જેણે રાક્ષસી સ્વરૂપ ધરી લીધું એવો, અને સોનાનાં ઘરેણાંવાળો તે પ્રલંબાસુર મેઘની સમાન શોભવા લાગ્યો.^{૨૬} આકાશ સુધી પહોંચેલું અને અત્યંત વેગથી દીપ્ત દૃષ્ટિવાળું, ભ્રુકુટી સુધી પહોંચેલી ઉગ્ર દાઢોવાળું, બળતી શિખાજેવા પીળા કેશવાળું અને કડાં, મુકુટ તથા કુડળની કાંતિથી અદ્ભુત લાગતું એ દૈત્યનું શરીર જોઈને બળદેવ કાંઈક ત્રાસ પામ્યા.^{૨૭} પછી પોતાના બળની સ્મૃતિ આવતાં નિર્ભય થએલા બળદેવે આકાશ માર્ગથી પોતાના માલની પેઠે પોતાને લઈ જતા એ દૈત્યને, ઈંદ્રે જેમ વજના વેગથી પર્વતને પ્રહાર કર્યો, તેમ ક્રોધવતે તેના માથામાં જોરદાર મૂઠીથી પ્રહાર કર્યો.^{૨૮} મૂઠીના પ્રહારથી માથું

દૃષ્ટા પ્રલમ્બં નિહતં બલેન બલશાલિના । ગોપાઃ સુવિસ્મિતા આસન્ સાધુ સાધ્વિતિ વાદિનઃ૩૦
આશિષોઽભિગૃણન્તસ્તં પ્રશશંસુસ્તદર્હણમ્ । પ્રેત્યાગતમિવાલિદ્ગ્ય પ્રેમવિહ્વલચેતસઃ ॥૩૧
પાપે પ્રલમ્બે નિહતે દેવાઃ પરમનિર્વૃતાઃ । અભ્યવર્ષન્ બલં માલ્યૈઃ શશંસુઃસાધુસાધ્વિતિ ॥૩૨

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्धे

पूर्वार्धे प्रलम्बवधो नामाष्टादशोऽध्यायः ॥१८॥

अथैकोनविंशोऽध्यायः (१९)

श्रीशुक उवाच

ક્રીડાસક્તેષુ ગોપેષુ તદ્વાવો દૂરચારિણીઃ । સ્વૈરં ચરંત્યો વિવિશુસ્તૃણલોભેન ગહ્વરમ્ ॥૧
અજા ગાવો મહિષ્યશ્ચ નિર્વિશન્ત્યો વનાદ્ વનમ્ । ઇષીકાટવીં નિર્વિશઃ ક્રન્દન્ત્યો દાવતર્ષિતાઃ ૨
તેઽપશ્યન્તઃ પશૂન્ ગોપાઃ કૃષ્ણરામાદયસ્તદા । જાતાનુતાપા ન વિદુર્વિચિન્વન્તો ગવાં ગતિમ્ ૩

ફાટી જતાં મોઢામાંથી લોહીને ઓકતો, શરીરનું ભાન ભૂલી ગયેલો અને મોટો નાદ કરતો એ પ્રલંબાસુર મરણ પામીને પૃથ્વી ઉપર પડ્યો.^{૨૯} બળવાળા બળદેવે પ્રલંબાસુરને મારેલો જોઈને બહુ જ વિસ્મય પામેલા ગોવાળો વાહ ! વાહ ! કહેવા લાગ્યા.^{૩૦} આશીર્વાદ દેતા અને ચિત્તમાં પ્રેમથી વ્યાકુળ થયેલા ગોવાળો વખાણવાને યોગ્ય અને જાણે મરણ પામીને પાછા આવ્યા હોય એવા બળદેવનું આલિંગન કરીને વખાણવા લાગ્યા.^{૩૧} પાપી પ્રલંબાસુર મરી જતાં બહુજ આનંદ પામેલા દેવતાઓએ બળદેવજી ઉપર પુષ્પની વૃષ્ટિ કરી અને સારું થયું સારું થયું આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા.^{૩૨}

ઈતિ શ્રીમદ્ મહાપુરાણ ભાગવતના દશમ સ્કંધનો અઠારમો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

अध्याय १८

દાવાનળનું પાન કરીને ગોપો તથા ગાયોની રક્ષા કરતા ભગવાન.

શુકદેવજી કહે છે- ગોવાળો રમતમાં લાગી જતાં દૂર નીકળી ગયેલી અને પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે ચરતી ગાયો ઘાસની લાલચથી ઘાટા વનમાં ચાલી ગઈ.^૧ એક વનમાંથી બીજા વનમાં જતાં ગરમીથી તરસી થયેલી અને ભાંભરતી મુંજ ઘાસના ગાઢ વનમાં પેસી ગઈ.^૨ શ્રીકૃષ્ણ તથા બળભદ્રાદિક ગોવાળો પશુઓને

તૃણૈસ્તત્ત્વરદચ્છિન્નૈર્ગોષ્પદૈરઙ્કૈર્ગૌર્ગવામ્ । માર્ગમન્વગમન્ સર્વે નષ્ટાજીવ્યા વિચેતસઃ ॥૪
મુઝાટવ્યાં ભ્રષ્ટમાર્ગ ક્રન્દમાનં સ્વગોધનમ્ । સમ્પ્રાપ્ય તૃષિતાઃ શ્રાન્તાસ્તતસ્તે સંન્યવર્તયન્ ૫
તા આહૂતા ભગવતા મેઘગમ્भीરયા ગિરા । સ્વનામ્નાં નિનદં શ્રુત્વા પ્રતિનેદુઃ પ્રહર્ષિતાઃ ॥૬॥

ततः समन्ताद् वनधूमकेतुर्यद्दृच्छ्याभूत् क्षयकृद् वनौकसाम् ।

समीरितः सारथिनोल्बणोल्मुकैर्विलेलिहानः स्थिरजङ्गमान् महान् ॥७॥

तमापतन्तं परितो दवाग्निं गोपाश्च गावः प्रसमीक्ष्य भीताः ।

ऊचुश्च कृष्णं सबलं प्रपन्ना यथा हरिं मृत्युभयार्दिता जनाः ॥८

કૃષ્ણા! કૃષ્ણા! મહાવીર! હે રામામિતવિક્રમ! । દાવાગ્નિના દહ્યમાનાન્ પ્રપન્નાંસ્ત્રાતુમર્હથઃ ॥૯
નૂનં ત્વદ્વાન્ધવાઃ કૃષ્ણા! ન ચાર્હન્ત્યવસીદિતુમ્ । વયં હિ સર્વધર્મજ્ઞ ત્વન્નાથાસ્ત્વત્પરાયણાઃ ॥૧૦

श्रीशुक उवाच -

વચો નિશમ્ય કૃપણં બન્ધૂનાં ભગવાન્ હરિઃ । નિમીલયત મા ભૈષ્ટ લોચનાનીત્યભાષત ॥૧૧
તથેતિ મીલિતાક્ષેષુ ભગવાનગ્નિમુલ્બળમ્ । પીત્વા મુખેન તાન્ કૃચ્છ્રદ્ યોગાધીશો વ્યમોચયત્
તતશ્ચ તેઽક્ષીણ્યુન્મીલ્ય પુનર્ભાંગ્ડીરમાપિતાઃ । નિશામ્ય વિસ્મિતા આસન્નાત્માનં ગાશ્ચ મોચિતાઃ ૧૩

નહી દેખવાથી શોધવા લાગ્યા. પણ ગાયો ક્યાં ગઈ હતી એ જાણવામાં આવ્યું નહીં.^૩ જીવિકાનું સાધન જતું રહેતાં મુંઝાઈ ગયેલા ગોવાળો ગાયોની ખરીઓ અને મુખથી કપાએલાં ઘાસને નિહાળતા નિહાળતા તે ગાયોના રસ્તે ગયા.^૪ પછી થાકેલા અને તરસ્યા થયેલા ગોવાળોને મુંજઘાસના વનમાં ભૂલું પડેલું અને ભાંભરતું ગાયોનું ધણ ત્યાંથી મળ્યું, તેને પાછું વાળી ભગવાને મેઘની સમાન ગંભીર વાણીથી જ્યારે ગાયોને નાદ કર્યો ત્યારે ગાયો પણ પોતાના નામને જાણીને આનંદથી સામે નાદ કરવા લાગી.^{૫-૬} ત્યાં દેવ ઈચ્છાથી વનમાં રહેનારને બાળનાર અને વાયુએ વધારેલા ભયંકર જવાળાઓથી સ્થાવર જંગમનો નાશ કરતો મોટો દાવાનળ ચારે દિશાઓથી લાગ્યો.^૭ ચારે બાજુથી આવતા એ દાવાનળને જોઈને ગોવાળો અને ગાયો ભય પામ્યાં. પછી જેમ સંસારના ભયથી પીડાએલા લોકો ભગવાનની પ્રાર્થના કરે, તેમ સર્વે ગોવાળો અને બળદેવજીએ સહિત શ્રીકૃષ્ણની પ્રાર્થના કરી કે- હે કૃષ્ણ ! હે પરમ પરાક્રમવાળા ! હેરામ ! દાવાનળથી બળતા એવા અમો તમારે શરણ આવ્યા છીએ. માટે અમારી રક્ષા કરો. કારણ કે શરણે આવેલા એવા, અમારા નાથ અને પરમ શરણરૂપ તમે જ છો.^{૮-૧૦}

શુકદેવજી કહે છે- બંધુઓનું આવું દીન વચન સાંભળી ભગવાને કહ્યું કે- “ભયરહિત થઈ આંખો મીચી જાઓ” એટલે તરત સર્વે ગોવાળો આંખો મીચી

કૃષ્ણસ્ય યોગવીર્યં તદ્ યોગમાયાનુભાવિતમ્ । દાવાગ્નેરાત્મનઃ ક્ષેમં વીક્ષ્ય તે મેનિરેડમરમ્ ૧૪
ગાઃ સન્નિવર્ત્ય સાયાહ્ને સહરામો જનાર્દનઃ । વેણું વિરણયન્ ગોષ્ઠમગાદ્ ગોપૈરભિષ્ટુતઃ ૥૧૫
ગોપીનાં પરમાનન્દ આસીદ્ગોવિન્દદર્શને । ક્ષણં યુગશતમિવ યાસાં યેન વિનાભવત્ ૥૧૬

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्धे पूर्वार्धे

दावाग्निपानं नाम एकोनविंशोऽध्यायः ॥१९॥

અથ વિંશોઽધ્યાયઃ (૨૦)

श्रीशुक उवाच -

તયોસ્તદ્દ્રુતં કર્મ દાવાગ્નેર્મોક્ષમાત્મનઃ । ગોપાઃ સ્ત્રીભ્યઃ સમાચચ્ચુઃ પ્રલમ્બવધમેવ ચ ॥૧
ગોપવૃદ્ધાશ્ચ ગોપ્યશ્ચ તદુપાકર્ણ્ય વિસ્મિતાઃ । મેનિરે દેવપ્રવરૌ કૃષ્ણરામૌ વ્રજં ગતૌ ॥૨
તતઃ પ્રાવર્તત પ્રાવૃટ્ સર્વસત્ત્વસમુદ્ભવા । વિદ્યોતમાનપરિધિર્વિસ્ફૂર્જિતનભસ્તલા ॥૩

જતાં, યોગેશ્વર ભગવાન પોતાના મુખવડે દાવાનળને પી ગયા અને સર્વને કષ્ટમાંથી મુકાવ્યા.^{૧૧-૧૨} પછી સર્વે ગોવાળો આંખો ઉઘાડીને જુવેછે ત્યાં ભાંડીરવડની નજીક પોતાને અને ગાયોને દાવાનળથી મુકાએલા જોઈ વિસ્મય પામ્યા.^{૧૩} પોતાની દાવાનળથી રક્ષા કરનાર ભગવાનનું યોગબળ જોઈને તે ગોવાળો ભગવાનને દેવ માનવા લાગ્યા.^{૧૪} ગાયોને પાછી વાળીને ગોવાળો દ્વારા સ્તુતિ કરાતા બળભદ્ર સહિત ભગવાન સાયંકાળે વેણુ વગાડતા ગોકુળમાં પધાર્યા.^{૧૫} જે ગોપીઓને ભગવાન વિના એક ક્ષણ યુગ જેવો જતો હતો તે ગોપીઓને ભગવાનનાં દર્શનથી પરમ આનંદ થયો.^{૧૬}

इति श्रीमद् महापुराण भागवतना दशम स्कंधनो अोगणीशमो अध्याय
संपूर्ण.

अध्याय २०

वर्षाऋतु तथा शरदऋतुनुं प्राकृतिक वर्णन.

શુકદેવજી કહે છે- ગોવાળોએ વ્રજમાં જઈને પોતાને દાવાનળથી મુકાવારૂપ અને પ્રલંબાસુરનો નાશ કરવારૂપ બન્ને ભાઈઓનું અદ્ભુત પરાક્રમ પોતાની સ્ત્રીઓ પાસે કહ્યું.^૧ વૃદ્ધ ગોવાળો અને ગોપીઓ એ વાત સાંભળી વિસ્મય પામ્યાં, અને “ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ તથા રામ એ કોઈ વ્રજમાં મોટા દેવ આવ્યા છે” એમ

सान्द्रलीलाम्बुदैव्योम सविद्युत्स्तनयित्नुभिः । अस्पष्टज्योतिराच्छन्नं ब्रह्मोव सगुणं बभौ ॥४
अष्टौ मासान् निपीतं यद् भूम्याश्चोदमयं वसु । स्वगोभिर्मोक्तुमारेभे पर्जन्यः काल आगते ॥५
तडित्वन्तो महामेघाश्चण्डश्चसनवेपिताः । प्रीणनं जीवनं ह्यस्य मुमुचुः करुणा इव ॥६
तपःकृशा देवमीढा आसीद् वर्षीयसी मही । यथैव काम्यतपसस्तनुः सम्प्राप्य तत्फलम् ॥७
निशामुखेषु खद्योतास्तमसा भान्ति न ग्रहाः । यथा पापेन पाखण्डा न हि वेदाः कलौ युगे ॥८
श्रुत्वा पर्जन्यनिनदं मण्डूका व्यसृजन् गिरः । तूष्णीं शयानाः प्राग् यद्ब्रह्म ब्राह्मणा नियमात्यये ॥९
आसन्नोत्पथवाहिन्य क्षुद्रनद्योऽनशुष्यतीः । पुंसो यथा स्वतन्त्रस्य देहद्रविणसम्पदः ॥१०
हरिता हरिभिः शष्यैरिन्द्रगोपैश्च लोहिताः । उच्छिलीञ्चकृतच्छया नृणां श्रीरिव भूरभूत् ॥११

માનવા લાગ્યાં.^૨ પછી સર્વ પ્રાણીઓને ઉત્પત્તિ અને જીવન આપનારી વર્ષાઋતુ આવી, સૂર્ય અને ચંદ્રમાને કુંડાળાં થવા લાગ્યાં, અને વીજળીઓ વડે દિશાઓ પ્રકાશવા લાગી, આકાશમાં અવાજો થવા લાગ્યાં.^૩ વીજળી સાથે ગડગડાટ કરતાં અતિ કાળાં અને ઘાટાં વાદળોથી આકાશ ઢંકાઈ ગયું. અને આકાશમાં જ્યોતિ મંડળો પણ અસ્પષ્ટ જણાવા લાગ્યાં.^૪ રાજા જેવી રીતે પ્રજા પાસેથી ધન લઈને સમય પર પાછું આપે છે, તેમ સૂર્ય પણ આઠ મહિના સુધી પૃથ્વીનું જળરૂપ ધન, કે જે પોતે પોતાનાં કિરણોદ્વારા લીધું હતું તેને સમય આવતાં પાછું આપવા લાગ્યાં.^૫ દયાળુ પુરુષો જેમ દુઃખીજનને જોઈને તેને સુખી કરવા દયાથી ધૂજીને પોતાનું જીવન પણ મૂકી દે, તેમ મોટા મેઘ વીજળીરૂપ નેત્રથી જગતને તપેલું જોઈ, ભારે પવનથી ધૂજીને જળરૂપ જીવન મૂકવા લાગ્યાં.^૬ જેમ સકામ તપ કરનારાનું શરીર પ્રથમ તપથી દુબળું થઈને પછી તપનું ફળ પામીને પુષ્ટ થાય, તેમ પૃથ્વી કે જે ગ્રીષ્મ ઋતુથી દુબળી થઈ હતી, તે પણ પાછી મેઘનું જળ મળવાથી પુષ્ટ થઈ.^૭ જેમ કલીયુગમાં પાપને લીધે પાખંડમાર્ગ પ્રકાશે પણ વેદમાર્ગ પ્રકાશે નહીં, તેમ પ્રદોષકાળમાં અંધારાને લીધે પતંગીયાં પ્રકાશવા લાગ્યાં અને ગ્રહો ઢંકાએલા રહ્યાં.^૮ જેમ ગુરૂનું નિત્ય કર્મ ચાલતું હોય ત્યારે ગુરુ પાસે અધ્યયન કરવા માટે આવેલા શિષ્યો ગુરુને નિત્ય કર્મમાં વિદ્યન ન થાય એ હેતુથી પ્રથમ મૌન બેઠેલા હોય અને પછી ગુરુનું નિત્ય કર્મ સમાપ્ત થતાં “અધ્યયન માટે આવો” આવો ગુરુનો શબ્દ સાંભળીને શિષ્યો ગુરુની સમીપે જઈને વેદનું ઉચ્ચારણ કરવા લાગે છે. તેમ મેઘનો શબ્દ સાંભળી દેડકાં ડ્રાં ડ્રાં શબ્દ કરવા લાગ્યાં.^૯ જેમ અજિતેન્દ્રિય પુરુષનું શરીર, ધન અને દોલત સર્વ અવળે માર્ગે જાય છે, તેમ ઉનાળામાં સુકાતી નાની નાની નદીઓ વર્ષાઋતુમાં જળ મળતાં જ આડી અવળી વહેવા માંડી.^{૧૦}

ક્ષેત્રાણિ સસ્યસમ્પદ્ધિઃ કર્ષકાણાં મુદં દદુઃ । ધનિનામુપતાપં ચ દૈવાધીનમજાનતામ્ ॥૧૨
જલસ્થલૌકસઃ સર્વે નવવારિનિષેવયા । અભિભ્રદ્ રુચિરં રૂપં યથા હરિનિષેવયા ॥૧૩
સરિદ્ધિઃ સદ્ગતઃ સિન્ધુશ્રુક્ષુભે શ્વસનોર્મિમાન્ । અપક્રયોગિનશ્ચિત્તં કામાક્તં ગુણયુગ્ યથા ॥૧૪
ગિરયો વર્ષધારાભિર્હન્યમાના ન વિવ્યથુઃ । અભિભૂયમાના વ્યસનૈર્યથાધોક્ષ્વેતસઃ ॥૧૫
માર્ગાં બભૂવુઃ સન્દિગ્ધાસ્તૃણૈશ્ચ હ્રાસંસ્કૃતાઃ । નાભ્યસ્યમાનાઃ શ્રુતયો દ્વિજૈઃ કાલહતા ઇવ ॥૧૬
લોકબન્ધુષુ મેઘેષુ વિદ્યુતશ્ચલસૌહૃદાઃ । સ્થૈર્યં ન ચક્રુઃ કામિન્યઃ પુરુષેષુ ગુણિષ્વિવ ॥૧૭
ધનુર્વિયતિ માહેન્દ્રં નિર્ગુણં ચ ગુણિન્યભાત્ । વ્યક્તે ગુણવ્યતિકરેઽગુણવાન્ પુરુષો યથા ॥૧૮
ન રરાજોડુપશ્ચન્નઃ સ્વજ્યોત્સ્નારાજિતૈર્ઘનૈઃ । અહંમત્યા ભાસિતયા સ્વભાસા પુરુષો યથા ॥૧૯
મેઘાગમોત્સવા હ્યપ્તઃ પ્રત્યનન્દ્વિચ્છિન્નવિન્દનઃ । ગૃહેષુ તપ્તા નિર્વિણ્ણા યથાચ્યુતજનાગમે ॥૨૦

જેમ રાજાઓની સૈન્ય સંપત્તિ, રંગબેરંગી ધજા પતાકાઓને લીધે, રંગ બેરંગી અને ઊંચાં કરેલાં છત્રોની છાયાવાળી જણાય છે, તેમ લીલા ઘાસથી હરિયાળી અને ઈન્દ્ર ગોપ નામના લાલ જીવડાઓને લીધે રાતા રંગવાળી તથા જ્યાં ત્યાં ઊગેલી બિલાડીઓની છત્રાકાર ટોપીઓથી પૃથ્વી છાયાવાળી થઈ ગઈ.^{૧૧} ખેતરમાં ધાન્યની સમૃદ્ધિ જોઈ ખેડૂતો આનંદ મગ્ન થયા અને લાભ થવો દેવને આધીન છે, એમ ન જાણતા ધાન્ય સંગ્રહ કરવાવાળા વ્યાપારી દુઃખી થયા.^{૧૨} જેમ ભગવાનનો ભક્ત ભગવાનની સેવા કરી સુંદર સ્વરૂપને પ્રાપ્ત થાય, તેમ જળસ્થળમાં રહેવાવાળાં સર્વ જળચર પ્રાણીઓ નવીન જળથી તથા વનથી સુંદર સ્વરૂપને પ્રાપ્ત થયાં.^{૧૩} જેમ કાચા યોગીનું વાસનાવાળું ચિત્ત વિષયોથી જોડાઈને ક્ષોભ પામે, તેમ પવનથી ઊઠતા તરંગોવાળો સમુદ્ર નદીઓથી જોડાઈને ક્ષોભ પામવા લાગ્યો.^{૧૪} જેમ ભગવાનમાં ચિત્ત રાખનારા ભક્તલોકો દુઃખો પડવાથી પણ વ્યથા ન પામે, તેમ પર્વતો વરસાદની ધારાઓ પડવાથી પણ વ્યથા પામતા ન હતા.^{૧૫} બ્રાહ્મણોએ અભ્યાસ કરવામાં નહીં આવતા અને સમય જતાં ભૂલી જવાયેલા વેદો જેમ સંદિગ્ધ થઈ જાય, તેમ લોકોના ગમનાગમન વિનાના થયેલા અને ઘાસથી ઠંકાએલા માર્ગો સંદિગ્ધ થઈ ગયા.^{૧૬} જેમ ક્ષણિક સ્નેહવાળી વ્યભિચારિણી સ્ત્રીઓ ગુણવાન પુરુષમાં સ્થિરતા ન ધરે, તેમ ચપળ વીજળીઓ સર્વે લોકોના બંધુરૂપ મેઘોમાં સ્થિરતા પકડતી ન હતી.^{૧૭} જેમ ગુણોના પરિણામરૂપ દેહને વિષે ત્રણ ગુણોથી રહિત જીવ શોભે, તેમ શબ્દ જેનો ગુણ છે એવા આકાશમાં ગુણ (દોરી) વગરનું ઈંદ્રધનુષ શોભવા લાગ્યું.^{૧૮} જેમ આત્મા પોતાના જ ધર્મભૂત જ્ઞાનવડે પ્રકાશિત દેહાત્મબ્રાહ્મિને લીધે દેહથી પૃથક્ પ્રકાશતો

પોત્વાપઃ પાદપાઃ પદ્ધિરાસન્નાનાત્મમૂર્તયઃ । પ્રાક્ ક્ષામાસ્તપસા શ્રાન્તા યથા કામાનુસેવયા ॥૨૧
સરસ્વશાન્તરોધસ્સુ ન્યૂષુરજ્ઞાપિ સારસાઃ । ગૃહેષ્વશાન્તકૃત્યેષુ ગ્રામ્યા ઇવ દુરાશયાઃ ॥૨૨
જલૌઘૈર્નિરભિઘ્નન્ત સેતવો વર્ષતીશ્ચરે । પાશ્વણિન્દનામસદ્વાદૈર્વેદમાર્ગાઃ કલ્તૌ યથા ॥૨૩
વ્યમુચ્ચન્ વાયુભિર્નુન્ના ભૂતેભ્યોઽથામૃતં ઘનાઃ । યથાઽઽશિષો વિશ્વતયઃ કાલે કાલે દ્વિજેરિતાઃ
એવં વનં તદ્ વર્ષિષ્ઠં પક્કર્જૂરજમ્બુમત્ । ગોગોપાલૈર્વૃતો રન્તું સબલઃ પ્રાવિશદ્ધરિઃ ॥૨૫॥
ધેનવો મન્દગામિન્ય ઋધોભારેણ ભૂયસા । યયુર્ભગવતાઽઽહૂતા દ્રુતં પ્રીત્યા સ્તુતસ્તનીઃ ॥૨૬॥
વનૌકસઃ પ્રમુદિતા વનરાજીર્મધુચ્યુતઃ । જલધારા ગિરેર્નાદાનાસન્ના દદૃશે ગુહાઃ ॥૨૭॥
ક્ર્કચિદ્ વનસ્પતિક્રોડે ગુહાયાં ચાભિવર્ષતિ । નિર્વિશ્ય ભગવાન્ રમે કન્દમૂલફલાશનઃ ॥૨૮

નથી. તેમ ચંદ્ર પોતાના જ પ્રકાશથી પ્રકાશિત એવા મેઘોથી ઠંકાઈને મેઘોથી વિલક્ષણ પણ શોભતો નથી.^{૧૯} જેમ ઘરમાં સંતાપ પામેલા વિરક્ત પુરુષો વૈષ્ણવજનના સમાગમથી રાજી થઈને, તેઓને વાણીથી અભિનંદન આપે, તેમ ગરમીથી તપેલા મયૂરો મેઘ આવવાના ઉત્સવથી રાજી થઈને મેઘોને ટહુકાથી અભિનંદન આપવા લાગ્યા.^{૨૦} જેમ પ્રથમ તપ કરવાથી દુર્બળા થયેલા અને થાકી ગયેલા પુરુષો સંસારના વિષય સુખ ભોગવવાથી પ્રફુલ્લિત થાય, તેમ ઉનાળાથી દુર્બળ થયેલાં વૃક્ષો પોતાનાં મૂળવતે પાણી પીવાથી પ્રફુલ્લિત થયાં.^{૨૧} જોકે ઘર અનેક પ્રકારના કર્તવ્યની પીડાથી ભરેલાં છે, તોપણ તેમાં વિષયની ઈચ્છાવાળા પામર પુરુષો જેમ વસે છે, તેમ તળાવો જોકે કીચડ અને કાંટા ભરેલા કાંઠાઓવાળાં હતાં, તોપણ તેઓમાં સારસ પક્ષીઓ રહેવા લાગ્યાં.^{૨૨} જેમ કળિયુગમાં પાખંડીઓના નીચ વાદોથી વેદમાર્ગ તૂટી જાય, તેમ મેઘ વરસતા પાણીના પ્રવાહોથી સેતુઓ તૂટી ગયા.^{૨૩} જેમ રાજાઓ સમયે સમયે પુરોહિતોની પ્રેરણાથી લોકોને સુખ આપે, તેમ વાદળાં વાયુઓની પ્રેરણાથી પ્રાણીઓને અમૃત સરખું જળ આપવા લાગ્યાં.^{૨૪} આવા સમૃદ્ધિવાળા તે વનમાં વિહાર કરવાને માટે ગાયો અને ગોવાળોથી વીંટાયેલા શ્રીકૃષ્ણ અને બલરામ પધાર્યા.^{૨૫} તે સમયે મોટા આઉના ભારથી જોકે ગાયો મંદ મંદ ચાલતી હતી, છતાં પણ ભગવાનના બોલાવવાને લીધે દૂધ ઝરતી ઉતાવળી ચાલવા લાગી.^{૨૬} ભગવાને જ્યારે વૃન્દાવનમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યારે એ વનમાં વનવાસીઓને અત્યંત હર્ષ પામેલાં ભગવાને જોયાં, વૃક્ષની પંક્તિઓને મદઝરતી જોઈ, પર્વતોમાંથી વહેતી જલધારાઓ જોઈ, તથા જલધારાઓની સમીપે રહેલી ગુફાઓને જોઈ.^{૨૭} કોઈ સમયે વરસાદ વરસતાં

દધ્યોદનં સમાનીતં શિલાયાં સલિલાન્તિકે । સમ્બોજનીયૈર્બુભુજે ગોપૈઃ સદ્ગુણાન્વિતઃ ॥૨૧॥
 શાદ્વલોપરિ સંવિશ્ય ચર્વતો મીલિતેક્ષણાન્ । તૃપ્તાન્ વૃષાન્ વત્સતરાન્ ગાશ્ચ સ્વોધોભરશ્રમાઃ ॥૩૦
 પ્રાવૃટ્શ્રિયં ચ તાં વીક્ષ્ય સર્વભૂતમુદાવહામ્ । ભગવાન્ પૂજયાચ્છ્રેકે આત્મશક્ત્યુપબંહિતામ્ ॥૩૧
 એવં નિવસતોસ્તસ્મિન્ રામકેશવયોર્વ્રજે । શરત્ સમભવદ્ વ્યભ્રા સ્વચ્છામ્બવપરુષાનિલા ॥૩૨
 શરદા નીરજોત્યત્યા નીરાણિ પ્રકૃતિ યયુઃ । ઘ્રષ્ટાનામિવ ચેતાંસિ પુનર્યોગનિષેવયા ॥૩૩
 વ્યોમ્નોઽબ્દં ભૂતશાબલ્યં ભુવઃ પદ્મપાં મલમ્ । શરજ્જહારાશ્રમિણાં કૃષ્ણો ભક્તિર્યથાશુભમ્ ૩૪
 સર્વસ્વં જલદા હિત્વા વિરેજુઃ શુભ્રવર્ચસઃ । યથા ત્યકૈષણાઃ શાન્તા મુનયો મુક્તકિલ્બિષાઃ ॥૩૫

ઝાડના કોતરમાં અને ગુફામાં પેસીને ભગવાન રમતા હતા અને કંદમૂળ તથા ફળ જમતા હતા.^{૨૮} બળદેવજી સહિત શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન જમાડવા યોગ્ય ગોવાળોની સાથે પાણીને કાંઠે શિલા પર બેસીને ઘેરથી આણેલાં દહીંભાતને જમતા હતા.^{૨૯} તૃપ્ત થઈને લીલા ઘાસવાળી પૃથ્વી ઉપર બેસી આંખો મીંચીને ઓગાળતા બળદો, વાછરડાં અને આઉના ભારથી થાકી રહેલી ગાયોને જોઈને, ભગવાને પોતાની શક્તિથી વૃદ્ધિ પમાડેલી અને સર્વ પ્રાણીઓને સુખ દેનારી વર્ષાઋતુની શોભાને વખાણતા હતા.^{૩૦-૩૧} આ પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણ અને બળરામ જ્યારે વ્રજમાં રહેતા ત્યારે વર્ષાઋતુ ગઈ અને શરદ ઋતુ આવી, વાદળાંનો ધમધોર મટી ગયો, જળ સ્વચ્છ થઈ ગયાં અને પવનની કઠોરતા મટી ગઈ.^{૩૨} જેમ યોગમાંથી ભ્રષ્ટ થયેલાઓનાં ચિત્ત પાછાં યોગનું સેવન કરવાથી સ્વચ્છ થાય, તેમ પાણી કમળોને ઉત્પન્ન કરનારી શરદઋતુથી પાછાં સ્વચ્છ થયાં.^{૩૩} જેમ ભગવાનને વિષે ભક્તિ છે એ બ્રહ્મચારીના ગૃહસ્થની સ્પૃહારૂપ અશુભને હરે છે, તેમ શરદઋતુએ આકાશનાં વાદળાંને હરી લીધાં, જેમ ગૃહસ્થને જો ભગવાનમાં ભક્તિ ઉદય થાય તો વૈરાગ્યની ઉત્પત્તિદ્વારા પુત્રાદિકની સંકટામણને હરે છે. (કેમકે ભક્તને એકાંત વાસમાં રુચિ ઉત્પન્ન થાય છે.) તેમ શરદઋતુએ, જે પ્રાણીઓ વરસાદની બીકથી એકઠા થઈને સાંકડમાં ભરાઈ રહેતાં હતાં, તેમની સાંકડને હરી લીધી. જેમ વાનપ્રસ્થને ક્યારેક અસમર્થપણને લીધે પોતાના આશ્રમને યોગ્ય કર્મ ન થઈ શકવાથી લાગેલા પ્રત્યવાય દોષને ભગવાનની ભક્તિ હરી લે છે. તેમ શરદઋતુએ પૃથ્વીના કાદવને હરી લીધો. જેમ ભગવાનના ભક્ત, કર્મફળનો ત્યાગ કરી દેનારા સંન્યાસીઓના મોક્ષમાં પ્રતિબન્ધક પુણ્યપાપરૂપ અશુભને હરી લે છે. તેમ શરદઋતુએ જળનો મેલ હરી લીધો.^{૩૪} જેમ શાંત મુનિલોકો તૃષ્ણાનો ત્યાગ કરી સ્વચ્છ થઈ શોભા આપે છે, તેમ પોતાનું સર્વસ્વ છોડી વાદળાં

ગિરયો મુમુચુસ્તોયં ક્વચિન્ન મુમુચુઃ શિવમ્ । યથા જ્ઞાનામૃતં કાલે જ્ઞાનિનો દદતે ન વા ॥૩૬
 નૈવાવિદન્ ક્ષીયમાણં જલં ગાધજલેચરાઃ । યથાઽઽયુરન્વહં ક્ષય્યં નરા મૂઢાઃ કુટુમ્બિનઃ ॥૩૭
 ગાધવારિચરાસ્તાપમવિન્દચ્છરદર્કજમ્ । યથા દરિદ્રઃ કૃપણઃ કુટુમ્બ્યવિજિતેન્દ્રિયઃ ॥૩૮
 શનૈઃ શનૈર્જહુઃ પદ્મં સ્થલાન્યામં ચ વીરુઢઃ । યથાહંમતાં ધીરાઃ શરીરાદિષ્વનાત્મસુ ॥૩૯
 નિશ્ચલામ્બુરભૂતૂર્ણાં સમુદ્રઃ શરદાગમે । આત્મન્યુપરતે સમ્યદ્મુનિર્વ્યુપરતાગમઃ ॥૪૦
 કેદારેભ્યસ્ત્વપોઽગૃહ્ણન્ કર્ષકા દૃઢસેતુભિઃ । યથા પ્રાણૈઃ સ્ત્રવજ્ઞાનં તન્નિરોધેન યોગિનઃ ॥૪૧
 શરદર્કાશુજાંસ્તાપાન્ ભૂતાનામુદુપોઽહરત્ । દેહાભિમાનજં બોધો મુકુન્દો વ્રજયોષિતામ્ ॥૪૨
 ચમશોભત નિર્મેઢં શરદ્વિમલતારકમ્ । સત્ત્વયુક્તં યથા ચિત્તં શબ્દબ્રહ્માર્થદર્શનમ્ ॥૪૩
 અચ્ચણ્ડમણ્ડલો વ્યોમ્નિ રરાજોદુગણૈઃ શશી । યથા યદુપતિઃ કૃષ્ણો વૃષ્ણિચક્રાવૃતો ભુવિ ॥૪૪

શ્વેત થઈ શોભા દેવા લાગ્યાં.^{૩૫} જેમ જ્ઞાની લોકો પોતાનું જ્ઞાનરૂપ અમૃત કોઈ સેવા કરનારા અધિકારી શિષ્યને સમયે સમયે આપે છે. અને કોઈ અનાધિકારીને નથી આપતા. તેમ પર્વત પોતાનું નિર્મળ જળ ક્યાંક વર્ષાવતા હતા, અને કોઈ સ્થળે વર્ષાવતા ન હતા.^{૩૬} જેમ કુટુંબી મૂર્ખ પુરુષ પોતાની નિત્ય ક્ષીણ થતી આયુષ્યને જાણતો નથી, તેમ થોડાં પાણીમાં રહેવાવાળાં જળજંતુ ક્ષીણ થતાં જળને જાણતાં ન હતાં.^{૩૭} જેમ અજિતેન્દ્રિય કુટુંબી પુરુષ દરિદ્રી અને કૃપણ થઈને ભૂખથી થયેલા તાપને પામે છે. તેમ થોડા જળમાં રહેવાવાળાં જંતુ શરદના સૂર્યનો તાપ પામવા લાગ્યાં.^{૩૮} જેમ ધીર પુરુષ ધીરે ધીરે આત્માથી ભિન્ન શરીરાદિ પદાર્થોમાંથી અહંતા છોડી દે છે, તેમ લતાઓ ધીરે ધીરે કાયાપણાનો ત્યાગ કરવા લાગી. અને જેમ અનાત્મ પદાર્થોમાંથી ધીરે ધીરે મમતા છોડે છે, તેમ સ્થલ પ્રદેશો કાદવનો ત્યાગ કરવા લાગ્યા.^{૩૯} જેમ અંતઃકરણ શાંત થતાં મુનિ વેદઘોષને છોડી ચૂપ થઈ જાય છે, તેમ શરદઋતુ આવવાથી સમુદ્ર નિશ્ચળ જળવાળો થઈ પોતાનો ઘોષ છોડી ચૂપ થઈ ગયો.^{૪૦} જેમ યોગીલોકો ઈન્દ્રિયરૂપ દ્વારથી સ્ત્રવી જતા જ્ઞાનને ઈન્દ્રિયોનો રોધ કરી પકડી રાખે છે, તેમ શરદઋતુ આવતાં ખેડૂતો ડાંગર વગેરેના ક્યારાઓમાંથી વહી જતાં પાણીને મજબૂત બંધ બાંધીને અટકાવવા માંડ્યા.^{૪૧} જેમ આત્મજ્ઞાન દેહાભિમાનના તાપને હરે છે, અને ભગવાન વ્રજની સ્ત્રીઓના તાપને હરે છે, તેમ ચંદ્રમાએ શરદના સૂર્યના કિરણો સંબંધી જીવોના તાપને હરવા માંડ્યો.^{૪૨} જેમ રજોગુણ તમોગુણ રહિત શુદ્ધ સત્ત્વગુણ યુક્ત અને વેદાર્થને બતાવવાવાળું ચિત્ત શોભિત થાય, તેમ મેઘ રહિત શરદના નિર્મળ તારાગણના પ્રકાશવાળું આકાશ શોભવા લાગ્યું.^{૪૩} જેમ યદુપતિ શ્રીકૃષ્ણ ભૂમિ ઉપર યાદવ

આશિલષ્ય સમશીતોષ્ણં પ્રસૂનવનમારુતમ્ । જનાસ્તાપં જહુર્ગોષ્યો ન કૃષ્ણહૃત્ચેતસઃ ॥૪૫
 ગાવો મૃગાઃ યજ્ઞા નાર્યઃ પુષ્પિણ્યઃ શરદઃશરદઃ । અન્વીયમાનાઃ સ્વવૃષૈઃ ફલૈરૈશક્રિયા ઇવ ॥૪૬
 ઉદહૃષ્યન્ વારિજાનિ સૂર્યોત્થાને કુમુદ્ વિના । રાજ્ઞા તુ નિર્ભયા લોકા યથા દસ્યૂન્ વિના નૃપ! ॥૪૭
 પુરગ્રામેષ્વાગ્રયણૈરૈન્દ્રિયૈશ્ચ મહોત્સવૈઃ । બભૌ ભૂઃ પદ્મસસ્યાઢ્યા કલાભ્યાં નિતરાં હરેઃ ॥૪૮
 વણિદ્મુનિનૃપસ્નાતા નિર્ગમ્યાર્થાન્ પ્રપેદિરે । વર્ષરુદ્ધા યથા સિદ્ધાઃ સ્વર્પિડાન્ કાલ આગતે ॥૪૯
 ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં દશમસ્કન્ધે પૂર્વાર્ધે

પ્રાવૃટ્શરદ્ધર્નનં નામ વિંશોઽધ્યાયઃ ॥૨૦॥

મંડળથી વીંટાઈને શોભા આપે, તેમ ચંદ્ર સંપૂર્ણ તારામંડળથી વીંટાઈને આકાશમાં શોભવા લાગ્યો. ^{૪૪} શરદઃઋતુ આવતાં પુષ્પવનમાં સમશીતોષ્ણ પવનનું આલિંગન કરવાથી સર્વ લોકોનો તાપ મટી જતો હતો, પરંતુ ભગવાને જેઓનું ચિત્ત હરી લીધું હતું, એવી ગોપીઓનો તાપ મટતો ન હતો. ^{૪૫} ગાયો, મૃગલીઓ, પક્ષિણીઓ અને સ્ત્રીઓની પછવાડે શરદઃઋતુના પ્રભાવને લીધે તેઓની ઈચ્છા વગર પણ તે તે જાતિના પતિ પુરુષો દોડતા હતા, તેથી તેઓ ઈશ્વરના આરાધનની ક્રિયાઓ જેમ આરાધનના કરનારની ઈચ્છા વગર પણ ફળવાળી થાય, તેમ ગર્ભવાળી થવા લાગી. ^{૪૬} હે રાજા! જેમ ચોર વિના બીજા સર્વે લોકો રાજાના ઉદયથી નિર્ભય થાય, તેમ ચંદ્રવિકાસી કુમુદ વિના બીજાં સર્વે કમળો સૂર્યના ઉદયથી પ્રકૃલિત થવા લાગ્યાં. ^{૪૭} પાકેલાં ધાન્યોની સમૃદ્ધિવાળી પૃથ્વી નગરોમાં અને ગામોમાં નવીન અન્ન ખાવાના વૈદિક યજ્ઞોથી અને ઈંદ્રિયોનેસુખ આપનારા લૌકિક ઉત્સવોથી પણ શોભવા લાગી, અને તેમાં શ્રીકૃષ્ણ અને બલરામના વિહારને લીધે તો બહુ જ શોભતી હતી. ^{૪૮} જેમ મંત્ર અને યોગાદિકથી સિદ્ધ થયેલા પુરુષો આયુષ્યના બંધનથી મનુષ્ય દેહમાં રોકાઈ રહ્યા હોય છતાં, તેઓ સમય આવતાં આ દેહમાંથી નીકળી બીજા દેહને પામી પોતપોતાના તપથી સાધ્ય ભોગોને પામે, અથવા મોક્ષને પણ પામે છે. તેમ વરસાદથી રોકાએલા વેપારી, સંન્યાસી, રાજા અને બ્રહ્મચારીઓ શરદઃઋતુમાં છૂટથી નીકળીને પોતપોતાના અર્થોને પામ્યા. (વેપારીઓ વ્યપાર કરવા લાગ્યા, સંન્યાસીઓ સ્વેચ્છાથી ફરવા લાગ્યા, રાજાઓ દિગ્વિજય કરવા નીકળ્યા અને બ્રહ્મચારીઓ વિદ્યાધ્યયન કરવા લાગ્યા.) ^{૪૯}

ઇતિ શ્રીમદ્ મહાપુરાણ ભાગવતના દશમ સ્કંધનો વીશમો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

અર્થૈકવિંશોઽધ્યાયઃ (૨૧)

શ્રીશુક ઉવાચ

ઇત્યં શરત્સ્વચ્છજલં પદ્માકરસુગંધિના । ન્યવિશદ્વાયુના વાતાં સગોગોપાલકોઽચ્યુતઃ ॥૧
 કુસુમિતવનરાજિશુષ્મિભૃદ્ગદ્વિજકુલધુષ્ટસરઃસરિન્મહીધ્રમ્ ।
 મધુપતિરવગાહ્ય ચારયન્ ગાઃ સહપશુપાલબલશ્ચૂકજ વેણુમ્ ॥૨॥
 તદ્ વ્રજસ્ત્રિય આશ્રુત્ય વેણુગીતાં સ્મરોદયમ્ । કાશ્ચિત્ પરોક્ષં કૃષ્ણસ્ય સ્વસસ્ત્રીભ્યોઽન્વવર્ણયન્ ૩
 તદ્ વર્ણયિતુમારબ્ધાઃ સ્મરન્ત્યઃ કૃષ્ણચેષ્ટિતમ્ । નાશકન્ સ્મરવેગેન વિક્ષિપ્તમનસો નૃપ! ॥૪
 બર્હાપીડં નટવરવપુઃ કર્ણયોઃ કર્ણિકારં બિભ્રદ્ વાસઃ કનકકપિશં વૈજયન્તીં ચ માલામ્ ।

અધ્યાય ૨૧

ગોપીઓ દ્વારા થયેલું શ્રીકૃષ્ણના વેણુનાદનું વર્ણન.

શુકદેવજી કહે છે- આવી રીતે વૃંદાવન શરદઃઋતુને લીધે સ્વચ્છ જળવાળું અને કમળોના સમૂહથી સુગંધીમાન વાયુથી વ્યાપ્ત હતું આવાં વૃંદાવનમાં ગાયો અને ગોવાળોની સાથે ભગવાન પધાર્યા. ^૧ ખીલેલાં પુષ્પોથી યુક્ત વૃક્ષોની ઘટાઓમાં મદોન્મત્ત ભમરાઓ અને પક્ષીઓથી શબ્દાયમાન થયેલાં સરોવરો, નદીઓ અને પર્વતોથી વ્યાપ્ત એવા વૃંદાવનમાં પ્રવેશ કરીને ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ ગોપબાળકોની સાથે તથા બળદેવજીની સાથે ગાયો ચારતાં વાંસળી વગાડવા લાગ્યા. ^૨ કેટલીક વ્રજની સ્ત્રીઓ કામદેવને ઉત્પન્ન કરનાર વેણુનાદ સાંભળીને પોતાની સખીઓ પાસે શ્રીકૃષ્ણનું વર્ણન કરવા લાગી. ^૩ લીલાનું સ્મરણ કરતી ગોપીઓએ વર્ણન કરવા માંડ્યું પણ કામદેવના વેગથી મન વ્યાકુળ થઈ જતાં વર્ણન થઈ ન શક્યું. ^૪

મસ્તકમાં મોરપીંછનો મુગટ, કાનમાં કર્ણિકારનાં ફૂલ, શરીરપર સોના જેવું પીળું વસ્ત્ર અને કંઠમાં વૈજયન્તીમાળાને ધારણ કરતા, નટનીપેઠે શોભતા, ઉત્તમ શરીરવાળા, પોતાના નીચલા હોઠના અમૃતથી વેણુના છિદ્રને પૂરતા, અને ગોવાળો જેમના યશનું ગાયન કરતા હતા, એવા ભગવાન પોતાના ચરણ ચિહ્નોથી રમણીય એવા વૃંદાવનમાં પધાર્યા, અને ત્યાં બંસીનાદ ગજાવ્યો. ^૫ હે રાજા! આ પ્રમાણે સર્વ પ્રાણીઓના મનને હરનાર વેણુનાદ સાંભળીને કામાતુર થઈ જતાં પણ વર્ણન કરવા લાગેલી સર્વે ગોપીઓ વર્ણન કરતાં કરતાં પદેપદે મનથી ભગવાનનું આલિંગન કરતી હતી. ^૬ હે સખીઓ! મિત્રોની સાથે પશુઓને વનમાં લઈ જતા બલરામ અને શ્રીકૃષ્ણનું વેણુ વગાડતું અને સ્નેહ ભર્યા કટાક્ષને મૂકતું

રન્ધાન્ વેણોરધરસુધયા પૂરયન્ ગોપવૃન્દૈર્વૃન્દારણ્યં સ્વપદરમણં પ્રાવિશદ્ ગીતકીર્તિઃ ॥૫
ઇતિ વેણુરવં રાજન્! સર્વભૂતમનોહરમ્ । શ્રુત્વા વ્રજસ્ત્રિયઃ સર્વા વર્ણયન્ત્યોઽભિરેભિરે ॥૬

ગોપ્ય ઋચુઃ -

અક્ષણવતાં ફલમિદં ન પરં વિદામઃ સઃચ્ચઃ પશૂનનુ વિવેશયતોર્વયસ્યૈઃ ।

વક્ત્રં વ્રજેશસુતયોરનુવેણુ જુષ્ટં યૈર્વા નિપીતમનુરક્તકટાક્ષમોક્ષમ્ ॥૭॥

ચૂતપ્રવાલબર્હસ્તબકોત્પલાબ્જમાલાનુપૃત્કપરિધાનવિચિત્રવેષૌ ।

મધ્યે વિરેજતુરલં પશુપાલગોષ્ટ્યાં રઙ્ગે યથા નટવરૌ ક્લચ ગાયમાનો ॥૮॥

ગોપ્યઃ કિમાચરદયં કુશલં સ્મ વેણુર્દામોદરાધરસુધામપિ ગોપિકાનામ્ ।

ભુક્તે સ્વયં યદવશિષ્ટરસં હૃદિન્યો હૃષ્યત્વચોઽશ્રુ મુમુચુસ્તરવો યથાઽઽર્યાઃ ॥૯॥

વૃન્દાવનં સઃચિ ભુવો વિતનોતિ કીર્તિ યદ્ દેવકીસુતપદામ્બુજલબ્ધલક્ષિમ્ ।

ગોવિન્દવેણુમનુ મત્તમયૂરનૃત્યં પ્રેક્ષ્યાદ્રિસાન્વપરતાન્વ્યસમસ્તસત્ત્વમ્ ॥૧૦॥

મુખારવિંદ જેમણે જોયું તેઓને જ નેત્રનું ફળ મળ્યું, એ વિના નેત્રવાળાઓને પોતાના નેત્રનું બીજું કંઈ ફળ અમો જાણતી નથી.^૭ બીજી ગોપી કહેવા લાગી કે, આંબાનાં કૂંપળો, મોર પીંછ, ફૂલનાગુચ્છ અને કમળોની માળાઓને લીધે શોભતા નીલ અને પીત વસ્ત્રોથી વિચિત્ર વેષવાળા, બળદેવ અને શ્રીકૃષ્ણ કોઈ સમયે ગાયન કરતાં નાટકશાળામાં ઉત્તમ નટની પેઠે ગોવાળોની સભામાં બહુ જ શોભતા હતા.^૮ અહો ! ગોવાળોના પુણ્યની શી વાત ! હે ગોપીઓ ! ભગવાનના અધરનું અમૃત ગોપીઓને ભોગ્ય છે તોપણ તેને આ વેણુ પોતે એકલી જ સ્વતંત્રપણે થોડો જ રસ બાકી રહે એવી રીતે પીએ છે કે જે જોઈને તેને પોતાના જળથી ઉછેરનારી તેની મા જેવી નદીઓ ખીલી રહેલા કમળોના મિષથી રોમાંચિત થયેલી જણાય છે, અને જે વૃક્ષોના વંશમાં એ વેણુ ઉત્પન્ન થયો છે તેઓ, જેમ ભગવત્સેવકોને ઉત્પન્ન થયેલા જોઈ કુળના વૃદ્ધપુરુષો રોમાંચિત થઈને આનંદના અશ્રુ મૂકે, તેમ પ્રહુલિત થઈને મકરંદની ધારાના મિષથી આંસુ મૂકે છે, માટે એ વેણુએ ક્યું પુણ્ય કર્યું હશે ?^૯ હે સખી ! આ વૃંદાવન સ્વર્ગ કરતાં પણ અધિક પૃથ્વીની કીર્તિને વધારે છે. કેમ કે દેવકીના પુત્રનાં ચરણારવિંદ ફરવાથી તેને વધારે શોભા મળી છે અને આ વૃંદાવનમાં ભગવાનના વેણુ નાદને સાંભળીને તેને મંદ ગર્જનાવાળો નીલમેઘ માની મદોન્મત્ત થયેલા મયૂરો નાયવા લાગી જાય છે, તે નાયને જોઈને પર્વતનાં શિખરોમાં બીજાં સર્વે પ્રાણીઓ પોતપોતાની ક્રિયાઓ છોડી દે છે. માટે

ધન્યાઃ સ્મ મૂઢમતયોઽપિ હરિણ્ય એતા યા નન્દનન્દનમુપાત્તવિચિત્રવેષમ્ ।

આકર્ણ્ય વેણુરણિતં સહકૃષ્ણાસારાઃ પૂજાં દધુર્વિરચિતાં પ્રણયાવલોકૈઃ ॥૧૧॥

કૃષ્ણાં નિરીક્ષ્ય વનિતોત્સવરૂપશીલં શ્રુત્વા ચ તત્કણિતવેણુવિચિત્રગીતમ્ ।

દેવ્યો વિમાનગતયઃ સ્મરનુત્રસારા ભ્રશ્યત્પ્રસૂનકબરા મુમુહુવિનીવ્યઃ ॥૧૨॥

ગાવશ્ચ કૃષ્ણામુખનિર્ગતવેણુગીતપીયૂષમુત્તપિતકર્ણપુટૈઃ પિબન્ત્યઃ ।

શાવાઃ સ્નુતસ્તનપયઃકવલાઃ સ્મ તસ્થુર્ગોવિન્દમાત્મનિ દૃશાશ્રુકલાઃ સ્પૃશન્ત્યઃ ॥૧૩॥

પ્રાયો બતામ્બ વિહગા મુનયો વનેઽસ્મિન્ કૃષ્ણોક્ષિતં તદુદિતં કલવેણુગીતમ્ ।

આરુહ્ય યે દ્રુમભુજાન્ રુચિરપ્રવાલાન્ શૃવન્ત્યમીલિતદૃશો વિગતાન્વવાચઃ ॥૧૪॥

આવો આનંદ બીજા કોઈ લોકમાં નથી.^{૧૦} હે સખી ! આ મૃગલીઓ મૂઢ બુદ્ધિવાળી છે છતાં પણ ધન્ય છે કે જે બંસીનાદને સાંભળી સ્નેહપૂર્વક દૃષ્ટિ કરીને વિચિત્ર વેષવાળા કૃષ્ણનું સન્માન કરે છે, અને તે પણ પોતાના પતિ કાળીયાર મૃગોની સમક્ષમાં કરે છે. (આપણા પતિ એવા ક્ષુદ્ર છે, કે આપણે તેની હાજરીમાં એમ કરીએ તો કદી સહન કરે નહીં).^{૧૧} હે ગોપીઓ ! આશ્ચર્યની વાત સાંભળો. જેનાં રૂપ અને વેષ સ્ત્રીઓને આનંદ આપનાર છે, એવા કૃષ્ણને જોઈ તથા તેમણે વગાડેલ વિચિત્ર વેણુનું ગાયન સાંભળીને, વિમાનોમાં બેસીને જતી દેવાંગનાઓ પોતાના સ્વામીના ખોળામાં બેઠેલી છતાં પણ કામદેવથી વ્યાકુળ થઈને મોહ પામી જાય છે, તેના ચોટલામાંથી ફૂલ સરકી જાય છે, અને તેના ચણિયાનાં બંધનો ઠીલાં પડી જાય છે.^{૧૨} ગાયો અને વાછરડાં ભગવાનના મુખમાંથી નીકળેલું વેણુગીતરૂપ અમૃતને કાનરૂપી પડીઆથી પીતાં પીતાં આંસુ આવી જવાથી પોતાની સર્વે ક્રિયા ભૂલી જાય છે. ધાવતાં વાછરડાં વેણુના નાદ સાંભળી ધાવવું છોડી દે છે, એટલું જ નહીં પણ મોઢાંમાં જે ધાવણ આવ્યું હોય તેને પીધા વિના એમને એમ રાખી મૂકે છે, અને ગાયો પણ દૃષ્ટિ માર્ગવડે મનમાં ભગવાનનું આલિંગન કરવા લાગી જાય છે.^{૧૩} હે મા ! આ વનમાં જે પક્ષીઓ છે તે મુનિઓ હોવા જોઈએ, કેમકે મુનિઓ જેમ વેદરૂપી વૃક્ષની શાખા ઉપર આધાર રાખીને ભગવાનનું જે રીતે દર્શન થાય, એ રીતે કામ્ય કર્મફળનો ત્યાગ કરીને ભગવાનમાં જ એક દૃષ્ટિ રાખી કરી, સખિયા થઈને ભગવાનનો મહિમા સાંભળે છે. તેમ આ પક્ષીઓ પણ સુંદર કૂંપળો વાળી વૃક્ષની શાખા ઉપર બેસી, પોતાને ભોગ્ય ફળાદિકનો ત્યાગ કરી, કેવળ ભગવાનનાં દર્શન થાય એવી રીતે પોતાની સર્વે શારીરિક ચેષ્ટાઓ

નદ્યસ્તદા તદુપધાર્ય મુકુન્દગીતમાવર્તલક્ષિતમનોભવભગનવેગાઃ ।
 આલિન્ગનસ્થગિતમૂર્મિભુજૈર્મુરારેર્ગૃહ્ણન્તિ પાદયુગલં કમલોપહારાઃ ॥૧૫॥
 દૃષ્ટ્વાડડતપે વ્રજપશૂનં સહ રામગોપૈઃ સન્નારચન્તમનુ વેણુમુદીરચન્તમ્ ।
 પ્રેમપ્રવૃદ્ધ ઝદિતઃ કુસુમાવલીભિઃ સચ્ચુર્વ્યધાત્ સ્વવપુષામ્બુદ આતપત્રમ્ ॥૧૬॥
 પૂર્ણાઃ પુલિન્દ્ય ઝરુગાયપદાબ્જરાગ શ્રીકુઙ્કુમેન દયિતાસ્તનમણ્ડિતેન ।
 તદ્દર્શનસ્મરરુજસ્તૃણરૂષિતેન લિમ્પન્ત્ય આનનકુચેષુ જહુસ્તદાધિમ્ ॥૧૭॥
 હન્તાયમદ્રિરબલા હરિદાસવર્યો યદ્ રામકૃષ્ણચરણસ્પર્શપ્રમોદઃ ।
 માનં તનોતિ સહગોગણયોસ્તયોર્યત પાનીયસૂચવસકન્દરકન્દમૂલૈઃ ॥૧૮॥
 ગા ગોપકૈરનુવનં નયતોરુદાર વેણુસ્વનૈઃ કલપદૈસ્તનુભૃત્સુ સચ્ચઃ ।
 અસ્પન્દનં ગતિમતાં પુલકસ્તરૂપાં નિર્યોગપાશકૃતલક્ષણયોર્વિચિત્રમ્ ॥૧૯

છોડી દઈને ભગવાનના વેણું નાદને જ સાંભળે છે.^{૧૪} આ સચેતન પ્રાણીઓની વાત તો ઠીક. પરંતુ નદીઓ પણ ભગવાનનો બંસીનાદ સાંભળીને જાણે પાણીમાં પડતી ભમરીઓરૂપી કામદેવને લીધે મંદવેગવાળી થઈ સ્થિર બની જાય છે. અને પોતાના તરંગોરૂપી હસ્તથી ભગવાનના ચરણમાં કમળ અર્પણ કરીને જાણે આલિંગન કરે છે.^{૧૫} તડકામાં બળદેવ અને ગોવાળોની સાથે વ્રજના પશુઓને ચારતા અને વેણુનો નાદ કરતા પોતાના મિત્ર ભગવાનને જોઈને મેઘ તેમના ઉપર પ્રેમથી વૃદ્ધિ પામી, ફૂલ જેવા પોતાના છાંટા નાખે છે, અને પોતાના શરીરથી છત્ર છાયા કરે છે.^{૧૬} પ્રથમ લક્ષ્મીજીના સ્તન ઉપર લગાડેલું, અને પછી કીડા સમયે લક્ષ્મીજીએ પ્રેમને વશ થઈને ભગવાનના બન્ને ચરણ પોતાના સ્તન ઉપર ધારણ કરેલાં હોવાથી, ભગવાનના ચરણમાં કુંકુમ લાગેલું હોય છે. પછી જ્યારે ભગવાન વનમાં વિચરણ કરતા હોય ત્યારે ઘાસ ઉપર ચોટેલું અને સહજે લાલ ચરણ કમળની લાલાશથી અત્યંત લાલ બનેલું કુંકુમને જોઈને કામના તાપથી પીડાયેલી ભીલડીઓ ઘાસ ઉપર લાગેલા એ કુંકુમને પોતાના મુખ ઉપર તથા સ્તન ઉપર લગાવીને એ માનસિક તાપને દૂર કરે છે. માટે ભીલડીઓ પણ આપણા કરતાં અધિક ભાગ્યશાળી છે.^{૧૭} હે સખીઓ ! આ ગોવર્ધન પર્વત અવશ્ય ભગવાનનો કોઈ મોટો ભક્ત જણાય છે, કેમકે તેને બલરામ અને કૃષ્ણના ચરણનો સ્પર્શ મળતાં તૃણાદિક બહાર નીકળી આવવાના મિષથી સંવાડાં ઉભાં થઈ જતાં દેખાય છે અને એ પર્વત ગાયો તથા ગોવાળોની સાથે બલરામ અને શ્રીકૃષ્ણને પાણી, ઉત્તમ ઘાસ, ગુફાઓ તથા કંદમૂળ આપીને સન્માન કરે છે. અને કુદરતી વનની

એવંવિધા ભગવતો યા વૃંદાવનચારિણઃ । વર્ણયંત્યો મિથો ગોપ્યઃ ક્રીડાસ્તન્મયતાં યયુઃ ૨૦
 ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં દશમસ્કન્ધે પૂર્વાર્ધે
 વેણુગીતં નામ એકવિંશોઽધ્યાયઃ ॥૨૧॥

અથ દ્વાવિંશોઽધ્યાયઃ (૨૨)

॥ શ્રીશુક ઉવાચ ॥

હેમંતે પ્રથમે માસિ નંદવ્રજકુમારિકાઃ । ચેરુર્હવિષ્યં ભુઙ્જાનાઃ કાત્યાયન્યર્ચનવ્રતમ્ ॥૧
 આપ્તુત્યામ્ભસિ કાલિન્દ્યા જલાન્તે ચોદિતેઽરુણે । કૃત્વા પ્રતિકૃતિં દેવીમાનર્ચુર્નૃપ સૈકતીમ્ ૨
 ગન્ધૈર્માલ્યૈઃ સુરભિર્બલિભિર્ધૂપદીપકૈઃ । ઉચ્ચાવચૈશ્ચોપહારૈઃ પ્રવાલફલતણ્ડુલૈઃ ॥૩
 કાત્યાયનિ મહામાયે મહાયોગિન્યધીશ્ચરિ । નન્દગોપસુતં દેવિ પતિં મે કુરુ તે નમઃ ।

ઇતિ મન્ત્રં જપન્ત્યસ્તાઃ પૂજાં ચક્રુઃ કુમારિકાઃ ॥૪

શોભા પણ એ બન્ને ભાઈઓને માન આપે છે.^{૧૮} ગાયોના (દોહતી વખતે) પણ બાંધવાના શેલાને માથા પર વીંટી લેવાથી અને બહુ બળવાન તથા તોફાની ગાયોને બાંધીને ખેંચી જવા માટેની રાશોને ખભા ઉપર રાખવાથી મોટા ગોવાળની શોભા દેખાડતા એ બન્ને ભાઈઓ જ્યારે ગોવાળોને સાથે લઈ વનમાં ગાયો ચારે છે, ત્યારે મધુર સ્વરવાળા વેણુના નાદ સાંભળી જંગમ પણ સ્થાવરની પેઠે સ્થિર થઈ જાય છે, અને વૃક્ષાદિ જેઓ સ્થિર છે તે વેણુ સાંભળીને ડોલવા માંડે છે, એથી મોટું આશ્ચર્ય થાય છે.^{૧૯} શુકદેવજી કહે છે- આ પ્રમાણે વૃંદાવનમાં ફરનારા ભગવાનની કીડાનું પરસ્પર એકબીજાની પાસે વર્ણન કરતી ગોપીઓ ભગવાન મય થઈ ગઈ હતી.^{૨૦}

ઇતિ શ્રીમદ્ મહાપુરાણ ભાગવતના દશમ સ્કંધનો એકવીશમો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

અધ્યાય ૨૨

વસ્ત્ર હરણાની લીલા કરતા ભગવાન.

શુકદેવજી કહે છે- હેમંત ઋતુના માગશર મહિનામાં વ્રજની કુમરિકાઓ હવિષ્ય જમવાનો નિયમ રાખીને, કાત્યાયની દેવીના પૂજનનું વ્રત કરતી હતી.^૧ હે રાજા ! યમુનાના જળમાં સ્નાન કરીને સૂરજ ઊગ્યા પછી રેતીથી દેવીની મૂર્તિ

एवं मासं व्रतं चेरुः कुमार्यः कृष्णचेतसः । भद्रकालीं समानर्चुर्भूयान्नन्दसुतः पतिः ॥५
उषस्युत्थाय गोत्रैः स्वैरन्योन्याबद्धबाहवः । कृष्णामुच्चैर्जगुर्यान्त्यः कालिन्ध्यां स्नातुमन्वहम् ॥६
नद्यां कदाचिदागत्य तीरे निक्षिप्य पूर्ववत् । वासांसि कृष्णं गायन्त्यो विजहुः सलिले मुदा ॥७
भगवांस्तदभिप्रेत्य कृष्णो योगेश्वरेश्वरः । वयस्यैरावृतस्तत्र गतस्तत्कर्मसिद्धये ॥८
तासां वासांस्युपादाय नीपमारुह्य सत्वरः । हसद्भिः प्रहसन् बालैः परिहासमुवाच ह ॥९
अत्रागत्याबलाः कामं स्वं स्वं वासः प्रगृह्यताम् । सत्यं ब्रवाणि नो नर्म यद् यूयं व्रतकर्षिताः ॥१०
न मयोदितपूर्वं वा अनृतं तदिमे विदुः । एकैकशः प्रतीच्छ्वं सहैवोत सुमध्यमाः ॥११
तस्य तत् क्ष्वेलितं दृष्ट्वा गोष्यः प्रेमपरिप्लुताः । व्रीडिताः प्रेक्ष्य चान्योन्यं जातहासा न निर्ययुः
एवं ब्रुवति गोविन्दे नर्मणाऽऽक्षिप्तचेतसः । आकण्ठमग्नाः शीतोदे वेपमानास्तमब्रुवन् ॥१३॥

કરીને પૂજાના પુષ્પાદિ સર્વ પદાર્થોવડે કાત્યાયની જગદંબાનું પૂજન કરતી હતી. ^{૨-૩}
હે કાત્યાયનિ ! હે મહામાયા ! શ્રીકૃષ્ણને મારા પતિ કરજો. હું તમને નમન કરું
છું. ^૪ આ પ્રમાણે મંત્રનો જાપ કરીને દરેક કુમારિકાઓ કાત્યાયની દેવીનું પૂજન
કરતી હતી. આ રીતે ભગવાનમાં ચિત્ત રાખીને ગોપબાલિકાઓ એક મહિના
સુધી વ્રત કર્યું. ^૫ શ્રીકૃષ્ણ અમારા પતિ હોજો, એવી ઈચ્છાથી દેવીનું પૂજન કરતી
હતી, એક બીજાઓને નામથી બોલાવી, સવારમાં ઊઠી, એક બીજાઓના હાથ
પકડીને ઊંચા સ્વરથી ભગવાનનું ગાયન કરતી કરતી દરરોજ યમુનાજીમાં નહાવા
માટે જતી હતી. એક દિવસે યમુનાજીમાં આવી, પ્રથમની પેઠે પોતાનાં કપડાં કાંઠે
મૂકી, ભગવાનનું ગાયન કરતી આનંદથી જળમાં વિહાર કરતી હતી. ત્યાં શ્રીકૃષ્ણ
ભગવાન તે વાત જાણીને તેના વ્રતનું ફળ દેવા સારુ પોતાના મિત્રોની સાથે પધારી,
તેઓનાં કપડાં લઈ તરત કદંબના ઝાડ ઉપર ચઢી જઈને હસવા લાગ્યા, અને
તેમની સાથે બાળકો પણ હસવા લાગ્યા. પછી ભગવાને એ કુમારિકાઓને હાસ્યનું
વચન કહ્યું કે

શ્રી ભગવાન કહે છે- હે સ્ત્રીઓ ! તમો અહીં આવીને પોતપોતાનાં કપડાં
મારી પાસેથી લઈ જાઓ. ^{૬-૧૦} હું સાચું કહું છું, ગમ્મત કરતો નથી. કેમકે તમે
વ્રત કરવાને લીધે થાકી ગયેલી છો. હું કોઈ દિવસ ખોટું બોલ્યો નથી તે આ
ગોવાળો જાણે છે. ^{૧૧} હે સુંદરીઓ ! ઈચ્છા હોય તો એક એક જણ અહીં આવીને
લો અથવા સર્વે સાથે લો. ^{૧૨}

શુકદેવજી કહે છે- આ પ્રમાણે ભગવાને હાંસી કરી તે જોઈને પ્રેમરસમાં
ડૂબેલી અને એક બીજાની સામે જોઈને હસતી ગોપીઓ લાજને લીધે બહાર નીકળી

माऽनयं भोः कृथास्त्वां तु नन्दगोपसुतं प्रियम् । जानीमोऽङ्ग! व्रजश्लाघ्यं देहि वासांसि वेपिताः १४
श्यामसुन्दर ! ते दास्यः करवाम तवोदितम् । देहि वासांसि धर्मज्ञ ! नो चेद् राज्ञे ब्रुवामहे ॥१५
श्रीभगवानुवाच -

भवत्यो यदि मे दास्यो मयोक्तं वा करिष्यथ । अत्रागत्य स्ववासांसि प्रतीच्छन्तु शुचिस्मिताः ॥१६
ततो जलाशयात् सर्वा दारिकाः शीतवेपिताः । पाणिभ्यां योनिमाच्छद्य प्रोत्तेरुः शीतकर्षिताः
भगवानाह ता वीक्ष्य शुद्धभावप्रसादितः । स्कन्धे निधाय वासांसि प्रीतः प्रोवाच सस्मितम्
यूयं विवस्त्रा यदपो धृतव्रता व्यगाहतैतत्तदु देवहेलनम् ।

बद्ध्वाञ्जलिं मूर्धन्यपनुत्तयेऽहसः कृत्वा नमोऽधो वसनं प्रगृह्यताम् ॥१९॥

इत्यच्युतेनाभिहितं व्रजाबला मत्वा विवस्त्राप्लवनं व्रतच्युतिम् ।

तत्पूर्तिकामास्तदशेषकर्मणां साक्षात्કृतં નેમુરવદ્યમૃગ્ યતઃ ॥૨૦॥

તાસ્તથાવનતા દૃષ્ટ્વા ભગવાનુ દેવકીસુતઃ । વાસાંસિ તાભ્યઃ પ્રાયચ્છન્ત્ કરુણસ્તેન તોષિતઃ ॥૨૧

નહીં. કૃષ્ણનું વચન સાંભળી મોહ પામેલી અને ઠંડા જળમાં કંઠ સુધી ડૂબવાને
લીધે ધ્રૂજતી ગોપીઓએ કહ્યું કે હે કૃષ્ણ ! તમો અન્યાય ન કરો, તમે નંદરાજાના
પ્યારા પુત્ર અને વ્રજમાં કેવા વખાણવાને યોગ્ય છો, એ અમો જાણીએ છીએ,
અમને વસ્ત્ર આપો, કેમકે ટાઢને લીધે અમો ધ્રૂજીએ છીએ. ^{૧૩-૧૪} હે શ્યામસુંદર !
અમો તમારી દાસીઓ છીએ, તેથી જેમ કહેશો તેમ કરીશું. હે ધર્મને જાણનારા !
વસ્ત્ર આપો, નહીંતો અમે નંદરાજાને કહી દઈશું. ^{૧૫} ત્યારે કૃષ્ણે કહ્યું- સુંદર મંદ
હાસ્યવાળી સ્ત્રીઓ ! તમે જો મારી દાસીઓ હો અને મારું કહ્યું કરવું હોય, તો
અહીં આવીને પોતપોતાનાં વસ્ત્રો લઈ જાઓ. ^{૧૬}

શુકદેવજી કહે છે- પછી ટાઢથી ધ્રૂજતી અને મુંઝાએલી સર્વે કુમારિકાઓ
બે હાથવતે પોતાનાં ગુહ્ય અંગોને ઢાંકીને જળાશયમાંથી બહાર નીકળી. ^{૧૭} તેઓએ
શુદ્ધ અંતઃકરણથી પ્રસન્ન કરેલા ભગવાન, બાલ્ય અને યુવાવસ્થાની મધ્યે રહેલી
ગોપીઓને જોઈ રાજી થઈ, તેઓનાં વસ્ત્ર પોતાના ખભા પર મૂકી મંદમંદ હસીને
બોલ્યા કે- વ્રતનું ધારણ કર્યા છતાં તમે નગ્ન થઈને જળમાં સ્નાન કર્યું એ વરુણ
દેવનો અપરાધ કર્યો છે, માટે એ અપરાધને ટાળવા સારુ માથા ઉપર હાથજોડી
પ્રણામ કરીને વસ્ત્રો લો. ^{૧૮-૧૯}

શુકદેવજી કહે છે- આ પ્રમાણે ભગવાને કહ્યું એટલે ગોપીઓ નગ્ન સ્નાન,
એ વ્રતનો ભંગ કરનાર છે એમ માની, તે વ્રતને પૂર્ણ કરવાની ઈચ્છાથી ગોપીઓ
સર્વ કર્મોના ફળરૂપ ભગવાનને જ પગે લાગી, કેમકે તે સર્વ દોષને ટાળનાર

દૃઢં પ્રલબ્ધાસ્ત્રપયા ચ હાપિતાઃ પ્રસ્તોભિતાઃ ક્રીડનવચ્ચ કારિતાઃ ।

વસ્ત્રાણિ ચૈવાપહ્તાન્યથાપ્યમું તા નાભ્યસૂચન્ પ્રિયસઙ્ગનિર્વૃતાઃ ॥૨૨॥

પરિધાય સ્વવાસાંસિ પ્રેષ્ટસઙ્ગમસજ્જિતાઃ । ગૃહીતચિત્તા નો ચેલુસ્તસ્મિલ્લજ્જાયિતેક્ષણાઃ ॥૨૩॥
તાસાં વિજ્ઞાય ભગવાન્ સ્વપાદસ્પર્શકામ્યયા । ધૃતવ્રતાનાં સંકલ્પમાહ દામોદરોઽબલાઃ ॥૨૪॥
સંકલ્પો વિદિતઃ સાધ્વ્યો ભવતીનાં મદર્ચનમ્ । મયાનુમોદિતઃ સોઽસૌ સત્યો ભવિતુમર્હતિ ॥૨૫॥
ન મય્યાવેશિતધિયાં કામઃ કામાય કલ્પતે । ભર્જિતા ક્વથિતા ધાના પ્રાયો બીજાય નેષ્યતે ૨૬
યાતાબલા વ્રજં સિદ્ધા મયેમા રંસ્યથ ક્ષપાઃ । ચદુદ્દિશ્ય વ્રતમિદં ચેરુરાર્યાર્ચનં સતીઃ ॥૨૭

શ્રીશુક ઉવાચ -

ઇત્યાદિષ્ટા ભગવતા લબ્ધકામાઃ કુમારિકાઃ । ધ્યાયન્ત્યસ્તત્પદામ્ભોજં કૃચ્છ્રત્રિવિવિશુર્વજમ્ ॥૨૮॥
અથ ગોપૈઃ પરિવૃતો ભગવાન્ દેવકીસુતઃ । વૃન્દાવનાદ્ ગતો દૂરં ચારયન્ ગાઃ સહાગ્રજઃ ॥૨૯॥
નિદાઘાર્કાતપે તિગ્મે છયાભિઃ સ્વાભિરાત્મનઃ । આતપત્રાયિતાન્ વીક્ષ્ય દ્રુમાનાહ વ્રજૌકસઃ ॥૩૦

છે. ^{૨૦} કૃપાળુ ભગવાને આ પ્રમાણે નમેલી ગોપીઓને જોઈ પ્રસન્ન થઈને વસ્ત્રો આપ્યાં. ^{૨૧} ભગવાને ગોપીઓને તેઓનાં વસ્ત્ર લઈ છેતરી લીધી, લાજ રહિત કરી, હાંસી કરી અને રમકડાંની પેઠે રમાડી, તો પણ તેઓએ શ્રીકૃષ્ણ પ્રત્યે દોષ દૃષ્ટિ કરી નહીં. ^{૨૨} પોતપોતાનાં વસ્ત્ર પહેરી પ્રિયના સમાગમે વશ કરેલી અને લાજના વિલાસથી ભગવાનની સામું જોયા કરતી ગોપીઓ પોતાનાં ચિત્ત પકડાઈ જવાને લીધે ત્યાંથી ખસી નહીં. ^{૨૩} દામોદર ભગવાને પોતાના ચરણના સ્પર્શની ઈચ્છાથી જેઓએ વ્રત કર્યું હતું, એવી ગોપીઓનો સંકલ્પ જાણી લઈને તે સ્ત્રીઓને કહ્યું. ^{૨૪} શ્રી ભગવાન કહે છે- હે ભલી સ્ત્રીઓ ! મારું પૂજન કરવાનો જે તમારો મનોરથ છે તે તમે શરમથી બોલતી નથી તો પણ મેં જાણી લીધો છે, અને તેમાં મારી સંમતિ છે, માટે તે મનોરથ સફળ થવાને યોગ્ય છે. ^{૨૫} મારામાં મન રાખનારાઓની ઈચ્છા મારાથી પૂર્ણ થઈને પાછી શાંતિ જ આપે છે, પણ બીજી ઈચ્છાને ઉત્પન્ન થવા દેતી નથી. બળેલું અથવા રાંધેલું બીજ ઘણું કરીને બીજા બીજને ઉત્પન્ન કરે જ નહીં. ^{૨૬} હે સ્ત્રીઓ ! વ્રજમાં જાઓ તમારો મનોરથ સિદ્ધ થશે, આ આવતી રાત્રીઓમાં મારી સાથે રમણ કરશો. કેમ કે હે સતીઓ ! મારા ઉદ્દેશથી આ જગદંબાના પૂજનરૂપ વ્રત તમે કર્યું છે. ^{૨૭}

શુકદેવજી કહે છે- આ પ્રમાણે આજ્ઞા કરતાં જેના મનોરથ પૂર્ણ થયા છે એવી અને ભગવાનના ચરણારવિંદનું જ ધ્યાન કરતી ગોપીઓ માંડમાંડ વ્રજમાં ગઈ. ^{૨૮} પછી ગોવાળોથી વીંટાયેલા ભગવાન અને બલરામ ગાયો ચારતા ચારતા

હે સ્તોકકૃષ્ણ ! હે અંશો શ્રીદામન્ સુબલાર્જુન ! । વિશાલર્ષભ તેજસ્વિન્ દેવપ્રસ્થ વસ્ત્રથપ ૩૧
પશ્યતૈતાન્ મહાભાગાન્ પરાર્થૈકાન્તજીવિતાન્ । વાતવર્ષાતપહિમાન્ સહન્તો વારયન્તિ નઃ ॥૩૨
અહો ઇષાં વરં જન્મ સર્વપ્રાણ્યુપજીવનમ્ । સુજનસ્યેવ યેષાં વૈ વિમુખા યાન્તિ નાર્થિનઃ ॥૩૩
પત્રપુષ્પફલચ્છાયામૂલવલ્કલદારુભિઃ । ગન્ધનિર્યાસભસ્માસ્થિતોક્મૈઃ કામાન્ વિતન્વતે ॥૩૪
એતાવજ્જન્મસાફલ્યં દેહિનામિહ દેહિષુ । પ્રાણૈરર્થૈધિયા વાચા શ્રેય એવાચરેત્ સદા ॥૩૫
ઇતિ પ્રવાલસ્તબકફલપુષ્પલોત્કરૈઃ । તરૂણાં નમ્રશાખાનાં મધ્યેન યમુનાં ગતઃ ॥૩૬
તત્ર ગાઃ પાયયિત્વાપઃ સુમૃષ્ટઃ શીતલાઃ શિવાઃ । તતો નૃપ ! સ્વયં ગોપાઃ કામં સ્વાદુ પપુર્જલમ્ ૩૭
તસ્યા ઉપવને કામં ચારયંતઃ પશૂનૃપ ! । કૃષ્ણરામાવુપાગમ્ય ક્ષુધાર્તાં ઇદમબ્રુવન્ ॥૩૮

ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં દશમસ્કન્ધે પૂર્વાર્ધે

ગોપીવસ્ત્રાપહારો નામ દ્વાવિંશોઽધ્યાયઃ ॥૨૨॥

વૃંદાવનથી દૂર નીકળી ગયા. ^{૨૮} તીક્ષ્ણ સૂર્યના તડકામાં છાયાથી છત્રરૂપ થઈ રહેલાં વૃક્ષોને જોઈને ભગવાને ગોવાળોને કહ્યું કે- હે સ્તોકકૃષ્ણ ! હે અંશુ ! હે શ્રીદામા ! હે દેવપ્રસ્થ ! હે વૃષભ ! પારકાને માટે જ જેનું જીવન છે એવાં આ ભાગ્યશાળી વૃક્ષોને જુઓ. પોતે વાયુ, વરસાદ, તડકો અને ટાઢ સહન કરીને આપણી એ પીડાઓનું નિવારણ કરે છે. ^{૩૦-૩૨} અહો ! આ વૃક્ષો પાસેથી કોઈ નિરાશ થતું નથી. પ્રાણીઓના પ્રાણરૂપ એવાં આ વૃક્ષોને ધન્ય છે. ^{૩૩} પાંદડાં, ફૂલ, ફળ, છાયા, મૂળ, છાલ, લાકડાં, ગંધ, ગુંદર, ભસ્મ, ઠણિયા અને અંકુરોથી બીજાઓની ઈચ્છાને પરિપૂર્ણ કરે છે. ^{૩૪} આ સંસારમાં પ્રાણીઓના જન્મની સફળતા એટલી જ છે કે પ્રાણથી, ધનથી, બુદ્ધિથી, અને વાણીથી સર્વદા પ્રાણીઓનું હિત કરવું. ^{૩૫}

શુકદેવજી કહે છે- આ પ્રમાણે વૃક્ષોના વખાણ કરતા ભગવાન કૂંપળ, ગુચ્છ, ફળ, ફૂલ, અને પાંદડાંના સમૂહથી જેઓની શાખાઓ નમી ગઈ હતી, એવાં વૃક્ષોના મધ્યમાં થઈને યમુનાજીને કાંઠે પધાર્યા. ^{૩૬} હે રાજા ત્યાં ગાયોને સ્વચ્છ, શીતળ અને પવિત્ર યમુનાનું પાણી પાઈને પછી ગોવાળોએ પાણી પીધું. ^{૩૭} એ નદીના ઉપવનમાં યથેષ્ટ રીતે પશુઓને ચારતા ગોવાળો બહુ જ ભૂખ્યા થઈ જવાથી, બલરામ અને શ્રીકૃષ્ણ પાસે કહેવા લાગ્યા. ૩૮

ઇતિ શ્રીમદ્ મહાપુરાણ ભાગવતના દશમ સ્કન્ધનો બાવીશમો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

અથ ત્રયોવિંશોઽધ્યાયઃ (૨૩)

ગોપા ઋચુઃ

રામ રામ મહાવીર્ય! કૃષ્ણ! દુષ્ટનિવર્હણ! । एषा वै बाधते क्षुन्नस्तच्छान्तिं कर्तुमर्हथः ॥૧

શ્રીશુક ઉવાચ -

इति विज्ञापितो गोपैर्भगवान् देवकीसुतः । भक्ताया विप्रभार्यायाः प्रसीदन्निदमब्रवीत् ॥૨
પ્રયાત દેવયજનં બ્રાહ્મણા બ્રાહ્મવાદિનઃ । સત્રમાઙ્ગિરસં નામ હ્યાસતે સ્વર્ગકામ્યયા ॥૩
તત્ર ગત્વીદનં ગોપા યાચતાસ્મદ્વિસર્જિતાઃ । કીર્તયન્તો ભગવત આર્યસ્ય મમ ચાભિધામ્ ॥૪
इत्यादिष्टा भगवता गत्वायाचन्त ते तथा । कृताञ्जलिपुटा विप्रान् दण्डवत् पतिता भुवि ॥૫
હે ભૂમિદેવાઃ શૃણુત કૃષ્ણસ્યાદેશકારિણઃ । પ્રામાઙ્ગાનીત ભદ્રં વો ગોપાન્ નો રામચોદિતાન્ ॥૬

गाश्चारयन्तावविदूर ओदनं रामाच्युतौ वो लषतो बुभुक्षितौ ।

तयोर्द्विजा ओदनमर्थिनोर्यदि श्रद्धा च वो यच्छत धर्मवित्तमाः ॥૭॥

દીક્ષાયાઃ પશુસંસ્થાયાઃ સૌત્રામળ્યાશ્ચ સત્તમાઃ । અન્યત્ર વીક્ષિતસ્યાપિ નાન્નમશ્નન્ હિ દુષ્યતિ ॥૮

અધ્યાય ૨૩

વિપ્રપત્નીઓ ઉપર અનુગ્રહ કરવા માટે ભગવાને યજ્ઞમાં
કરાવેલી અન્નની યાચના.

ગોવાળો કહે છે- હે બળભદ્ર ! હે પરાક્રમી કૃષ્ણ ! હે દુષ્ટોનો નાશ કરનાર !
આ ભૂખ અમને પીડા પમાડે છે, માટે આપ ભૂખની નિવૃત્તિ પમાડવાને માટે
યોગ્ય છો.^૧

શુકદેવજી કહે છે- આ પ્રમાણે ગોવાળો દ્વારા પ્રાર્થના કરાતા ભગવાન પોતાની
ભક્ત બ્રાહ્મણની સ્ત્રીઓ ઉપર કૃપા કરવાનો વિચાર કરી બોલ્યા કે હે ગોવાળો !
વેદ જાણનારા બ્રાહ્મણોએ સ્વર્ગ પામવાની ઈચ્છાથી આંગિરસ નામના સત્રનો
પ્રારંભ કર્યો છે, તે યજ્ઞભૂમિમાં જાઓ અને ત્યાં જઈ આ મોટાભાઈ તથા મારું
નામ લઈને તેની પાસે અન્નની માગણી કરજો. અમારા કહેવાથી ત્યાં જવાનું છે,
માટે તમારે કશી શરમ રાખવી નહીં.^{૨-૪} આ પ્રમાણે ભગવાને આજ્ઞા કરી તેથી
સર્વે ગોવાળો ત્યાં જઈ બ્રાહ્મણોને દંડવત્ પ્રણામ કરી હાથ જોડીને માગ્યું કે હે
બ્રાહ્મણો ! અમારી વિજ્ઞાપિ સાંભળો, ભગવાનની આજ્ઞાથી અને બળદેવજીની
પ્રેરણાથી અમો તમારી પાસે આવ્યા છીએ.^{૫-૬} ભગવાન અને બલરામ આ સ્થળથી
થોડે દૂર ગાયોને ચારતા ચારતા આવ્યા છે, તેઓ ભૂખ્યા થવાને લીધે તમારી
પાસેથી અન્ન લેવાની ઈચ્છા કરે છે, માટે હે ધર્મજ્ઞ બ્રાહ્મણો ! શ્રદ્ધા હોય તો કેવળ

इति ते भगवद्याच्छां शृणवन्तोऽपि न शुश्रुवुः । क्षुद्राशा भूरिकर्माणो बालिशा वृद्धमानिनः ॥९
देशः कालः पृथग् द्रव्यं मन्त्रतन्त्रत्विजोऽननयः । देवता यजमानश्च ऋतुधर्मश्च यन्मयः ॥१०॥
તં બ્રહ્મ પરમં સાક્ષાદ્ ભગવન્તમધોક્ષજમ્ । મનુષ્યદૃષ્ટ્યા દુષ્પ્રજ્ઞા મર્ત્યાત્માનો ન મેનિરે ॥૧૧॥
ન તે યદોમિતિ પ્રોચુર્ન નેતિ ચ પરંતપ ! । ગોપા નિરાશાઃ પ્રત્યેત્ય તથોચુઃ કૃષ્ણરામયોઃ ॥૧૨
તદુપાકર્ણ્ય ભગવાન્ પ્રહસ્ય જગદીશ્વરઃ । વ્યાજહાર પુનર્ગોપાન્ દર્શયંત્સૈકિકીં ગતિમ્ ॥૧૩॥
માં જ્ઞાપયત પત્નીભ્યઃ સસંકર્ષણમાગતમ્ । દાસ્યન્તિ કામમન્નં વઃ સ્ત્રિઘ્ના મચ્યુષિતા ધિયા ॥૧૪
ગત્વાથ પત્નીશાલાયાં દૂષ્ટાઽઽસીનાઃ સ્વલઙ્કતાઃ । નત્વા દ્વિજસતીર્ગોપાઃ પ્રશ્રિતા ઇદમબ્રુવન્ ॥૧૫
નમો વો વિપ્રપત્નીભ્યો નિબોધત વચાંસિ નઃ । ઇતોઽવિદૂરે ચરતા કૃષ્ણોનેહેષિતા વયમ્ ॥૧૬

ભાતની યાચના કરતા એ બન્ને ભાઈઓને માટે અન્ન આપો.^૭ હે ઉત્તમ બ્રાહ્મણો !
કદાચિત આપ કહેશો કે અમે દીક્ષિત છીએ. અમારું અન્ન ખાવું ન જોઈએ. તેથી
એવો નિર્ણય છે કે જેમાં પશુનું મારણ છે એવી દીક્ષા, અને સૌત્રામણી યાગ, આ
બન્ને યાગોને છોડીને બીજા યાગોમાં દીક્ષિતનું અન્ન ખાવામાં કોઈ દોષ નથી.^૮
સ્વર્ગાદિક તુચ્છ ફળની આશા રાખનારા, બહુ જ શ્રમ ભરેલાં વેદોક્ત કર્મો કરનારા
અને મૂર્ખ છતાં પોતાને જ્ઞાની માનનારા, એ બ્રાહ્મણો ભગવાનની માંગણીને
સાંભળી રહેલા હોવા છતાં પણ જાણે સાંભળી નહિ.^૯ દેશ, કાળ, ચરુપુરોડાશાદિક
દ્રવ્ય, મંત્ર, તંત્ર, ઋત્વિજ, અગ્નિ, દેવતા, યજમાન, યજ્ઞ અને ધર્મ એ સર્વે જે
શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનમય છે, એવા તે સાક્ષાત્ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને મનુષ્ય માની, એ
દુર્બુદ્ધિવાળા અને અમે મોટા છીએ એમ અભિમાન ધરાવનારા બ્રાહ્મણોએ તે
માગણીને માન આપ્યું નહિ.^{૧૦-૧૧} હે રાજા ! એ બ્રાહ્મણો જ્યારે હા કે ના કાંઈ પણ
બોલ્યા નહીં ત્યારે નિરાશ થયેલા ગોવાળો પાછા આવીને બળદેવ અને શ્રીકૃષ્ણની
પાસે સર્વ વાત કહી સંભળાવી.^{૧૨} ભગવાને તે વાત સાંભળી હસીને “કાર્ય સાધવું
હોય તો થાકી જવું નહીં, અને માગવા જનારનું અપમાન થયા વગર રહે જ
નહીં” એવી લોકરીતિ દેખાડીને ગોવાળોને ફરીવાર કહ્યું- “કાર્ય સાધનાર હોય
તેમણે ક્યારેય પણ કંટાળવું નહિ. તરણા કરતાં હલકો કપાસ હોય છે, અને
કપાસ કરતાં પણ હલકો યાયક કહેવાય છે. માટે કયો યાયક અનાદર પામતો
નથી ? સર્વે યાયકો અનાદર પામે જ છે.” ત્યારે ભગવાન કહે છે- હવે તમો
તેમની સ્ત્રીઓ પાસે જઈ પૂર્વવત્ જણાવો, કેવળ દેહથી ધરમાં રહેતી પણ સ્નેહ
ભરેલી બુદ્ધિથી મારામાં રહેનારી તે સ્ત્રીઓ તમને સારી પેઠે અન્ન આપશે.^{૧૩-૧૪}
પછી ગોવાળો, બ્રાહ્મણ સ્ત્રીઓ પાસે ગયા, ત્યાં બેઠેલી અને સારી રીતે શણગારેલી

ગાશ્ચારયન્ સગોપાલૈઃ સરામો દૂરમાગતઃ । ભુક્ષિતસ્ય તસ્યાન્નં સાનુગસ્ય પ્રદીયતામ્ ॥૧૭
શ્રુત્વાચ્યુતમુપાયાતં નિત્યં તદ્દર્શનોત્સુકાઃ । તત્કથાક્ષિપ્તમનસો બભૂવુર્જાતસમ્ભ્રમાઃ ॥૧૮
ચતુર્વિધં બહુગુણમન્નમાદાય ભાજનૈઃ । અભિસસ્તુઃ પ્રિયં સર્વાઃ સમુદ્રમિવ નિમ્નગાઃ ॥૧૯
નિષિધ્યમાનાઃ પતિભિર્ભ્રાતૃભિર્બન્ધુભિઃ સુતૈઃ । ભગવત્યુત્તમશ્લોકે દીર્ઘશ્રુતધૃતાશયાઃ ॥૨૦
યમુનોપવનેઽશોકનવપલ્લવમણ્ડિતે । વિચરન્તં વૃતં ગોપૈઃ સાગ્રજં દદૃશુઃ સ્ત્રિયઃ ॥૨૧
શ્યામં હિરણ્યપરિરિંધિ વનમાલ્યબર્હધાતુપ્રવાલનટવેષમનુવ્રતાંસે ।

વિન્યસ્તહસ્તમિતરેણ ધુનાનમબ્જં કર્ણોત્પલાલકકપોલમુખાબ્જહાસમ્ ॥૨૨॥

પ્રાયઃ શ્રુતપ્રિયતમોદયકર્ણપૂરૈર્યસ્મિન્ નિમગ્નમનસસ્તમથાક્ષિરન્ધૈઃ ।

અન્તઃ પ્રવેશ્ય સુચિરં પરિરભ્ય તાપં પ્રાજ્ઞં યથાભિમતયો વિજહુર્નૈન્દ્ર ॥૨૩॥

તાસ્તથા ત્યક્તસર્વાશાઃ પ્રાપ્તા આત્મવિદ્દૃક્ષ્યા । વિજ્ઞાયાચ્છિલલદ્ગદ્રઘ્ણ પ્રાહ પ્રહસિતાનનઃ ॥૨૪

બ્રાહ્મણીઓને પ્રણામ કરી નમ્રતાથી બોલ્યા કે- હે બ્રાહ્મણીઓ ! તમોને નમન કરીએ છીએ. અમારી વાત સાંભળો. અહીંથી થોડેક છેટે આવેલા શ્રીકૃષ્ણે અમને અહીં મોકલ્યા છે. ^{૧૫-૧૬} ગાયો ચારતા ભગવાન, ગોવાળો અને બલરામની સાથે વ્રજથી દૂર આવ્યા છે. અને પોતાના અનુચરો સહિત ભૂખ્યા થયા છે, તેમને માટે ખાવાનું આપો. ^{૧૭} ભગવાનના ગુણો જેણે સાંભળેલા છે એવી અને નિરંતર દર્શનની ઈચ્છા ધરાવનારી તે સ્ત્રીઓ ભગવાનને સમીપે આવ્યા સાંભળી, ત્યાં જવાને સારુ બહુ જ હર્ષલેલી થઈ. ^{૧૮} ભક્ષ્યાદિ ચાર પ્રકારનાં અન્નનાં પાત્રો લઈને તેઓ સર્વે પોતાને પ્રિય એવા ભગવાનની પાસે ચાલી, લાંબા દિવસના શ્રવણને લીધે જેનું ચિત્ત ઉત્તમશ્લોક ભગવાનમાં જ લાગી રહ્યું હતું, એવી સ્ત્રીઓને તેઓના પતિ, ભાઈઓ આદિ સંબંધીઓ રોકવા લાગ્યા તોપણ તેઓને નહીં ગણકારીને, નદીઓ જેમ સમુદ્રને જ મળે તેમ ભગવાનની પાસે ગઈ. ^{૧૯-૨૦} આસોપાલવના નવીન પલ્લવોથી શોભી રહેલા યમુનાજીના ઉપવનમાં બલરામ સહિત અને ગોવાળોથી વીંટાએલા ભગવાનના બ્રાહ્મણીઓએ દર્શન કર્યા. ^{૨૧} ભગવાને સુવર્ણ જેવાં પીળાં વસ્ત્ર પહેર્યાં હતાં, વર્ણ શ્યામ હતો, મોરપીંછ ધાતુ અને કૂંપળોથી નટવરવેષ ધારી રહેલા, એક હાથ મિત્રના ખભા ઉપર અને બીજા હાથથી કમળ હલાવતા અને મંદમંદ હસતા એવા ભગવાનને જોયા. ^{૨૨} કાનને કૃતાર્થ કરનારા ગુણો સાંભળવાને લીધે પોતાનાં મન જેમાં લાગી રહ્યાં હતાં તે ભગવાનને નેત્રરૂપ દ્વારથી, પોતાના હૃદયમાં પધરાવી, ઘણીવાર સુધી આલિંગન કરી સર્વ તાપથી મુક્ત થઈ. ^{૨૩} પોતાનાં દર્શનની ઈચ્છાથી જ આવેલી સર્વે ગોપીઓ પ્રત્યે ભગવાન

સ્વાગતં વો મહાભાગા આસ્યતાં કરવામ કિમ્ । યન્નો વિદ્વૃક્ષ્યા પ્રાપ્તા ઉપપન્નમિદં હિ વઃ ॥૨૫
નન્વદ્ધા મયિ કુર્વન્તિ કુશલાઃ સ્વાર્થદર્શનાઃ । અહૈતુક્યવ્યવહિતાં ભક્તિમાત્મપ્રિયે યથા ॥૨૬
પ્રાણબુદ્ધિમનઃસ્વાત્મદારાપત્યધનાદયઃ । યત્સમ્પર્કાત્ પ્રિયા આસંસ્તતઃ કો ન્વપરઃ પ્રિયઃ ॥૨૭
તદ્ યાત દેવયજનં પતયો વો દ્વિજાતયઃ । સ્વસન્નં પારયિષ્યન્તિ યુષ્માભિર્ગૃહેમધિનઃ ॥૨૮

પત્ય ઋચુઃ -

મૈવં વિભોઽર્હતિ ભવાન્ ગદિતું નુશંસં સત્યં કુરુષ્વ નિગમં તવ પાદમૂલમ્ ।

પ્રાપ્તા વયં તુલસિદામ પદાવસૃષ્ટં કેશૈર્નિવોદુમતિલજ્ઞ્ય સમસ્તબન્ધૂન્ ॥૨૯

ગૃહ્ણન્તિ નો ન પતયઃ પિતરૌ સુતા વા ન ભ્રાતૃબન્ધુસુહૃદઃ કુત એવ ચાચ્યે ।

તસ્માદ્ ભવત્પ્રપદયોઃ પતિતાત્મનાં નો નાન્યા ભવેદ્ ગતિરરિન્દમ તદ્ વિદેહિ ॥૩૦॥

શ્રીભગવાનુવાચ -

પતયો નાભ્યસૂયેરન્ પિતૃભ્રાતૃસુતાદયઃ । લોકાશ્ચ વો મયોપેતા દેવા અપ્યનુમન્વતે ॥૩૧

હસીને કહેવા લાગ્યા કે- હે ભાગ્યશાળી બ્રાહ્મણીઓ ! તમે ભલે આવી બેસો, અમે તમારું શું કામ કરીએ ? કોઈ પણ બંધનને નહીં ગણકારી અમારાં દર્શને તમે આવી છો એ તમને ઘટે છે. ^{૨૪-૨૫} કુશળ અને પોતાના પુરુષાર્થ ઉપર લક્ષ રાખનારા લોકો આત્માઓને પણ અતિ પ્રિય એવો જે હું, તે મારે વિષે નિષ્કામ અને નિર્વિદ્ન ભક્તિ યથાર્થ રીતે કરે છે. ^{૨૬} પ્રાણ, બુદ્ધિ, મન, જ્ઞાતિજનો, દેહ, સ્ત્રી, પુરુષ અને ધનાદિક પદાર્થો જે અંતર્યામી આત્માના સંબંધને લીધે જ પ્રિય લાગે છે, તે અંતર્યામી એવો જે હું તે મારાથી વધારે પ્રિય બીજો કોણ હોય ? ^{૨૭} તમો મારા દર્શનથી જ કૃતાર્થ થયાં છો તો હવે તમો યજ્ઞના સ્થાનકે જાઓ, કારણ કે તમે જશો ત્યારેજ તમારા પતિ યજ્ઞને પૂર્ણ કરી શકશે. ^{૨૮}

બ્રાહ્મણીઓ કહે છે- હે પ્રભુ ! તમારે આવું કઠણ વચન ન કહેવું જોઈએ. ‘મારો ભક્ત કોઈ રીતે દુઃખી ન જ થાય’ એવી જે આપની પ્રતિજ્ઞા છે તેને અથવા તમને પામેલો પાછો ફરેજ નહીં, એવું જે વેદ વચન છે તેને આપ સત્ય કરો. અમો સર્વે બંધુઓનો ત્યાગ કરીને આપની દાસી થવા આવેલી છીએ. ^{૨૯} અમારા પતિ, મા-બાપ આદિક બંધુઓ અને સ્નેહીઓ હવે અમોને ગ્રહણ કરશે નહીં, ત્યારે બીજા તો કેમ ગ્રહણ કરે ? હે પ્રભુ ! અમે આપના ચરણમાં સમર્પિત થયેલી છીએ. તેથી હવે અમારી બીજી કોઈ ગતિ નથી. એક જ આપ ગતિરૂપ છો, માટે અમોને આપ પોતાની દાસી તરીકે રાખો. ^{૩૦}

ભગવાન કહે છે- હવે મારી આજ્ઞાને લીધે પતિ, મા, બાપ, ભાઈઓ અને

ન પ્રીતયેડનુરાગાય હ્યદ્ગ્સદ્ગો નૃણામિહ । તન્મનો મયિ યુઙ્જાના અચિરાન્મામવાપ્સ્યથ ॥૩૨
શ્રીશુક ડવાચ -

ઇત્યુક્તા દ્વિજપત્ન્યસ્તા યજ્ઞવાટં પુનર્ગતાઃ । તે ચાનસૂયવઃ સ્વાભિઃ સ્ત્રીભિઃ સત્રમપારયન્ ॥૩૩
તત્રૈકા વિધૃતા ભર્ત્રા ભગવન્તં યથાશ્રુતમ્ । હૃદોપગૃહ્ય વિજહૌ દેહં કર્માનુબન્ધનમ્ ॥૩૪॥
ભગવાનપિ ગોવિન્દસ્તેનૈવાત્રેન ગોપકાન્ । ચતુર્વિધેનાશયિત્વા સ્વયં ચ બુભુજે પ્રભુઃ ॥૩૫॥
ઁવં લીલાનરવપુર્નુલોકમનુશીલયન્ । રેમે ગોગોપગોપીનાં રમયન્ રૂપવાઙ્કૃતૈઃ ॥૩૬॥
અથાનુસ્મૃત્ય વિપ્રાસ્તે અન્વતપ્યન્ કૃતાગસઃ । યદ્ વિશ્વેશ્વરયોર્યાઙ્ગામહન્મ નૃવિડમ્બયોઃ ॥૩૭
દૃષ્ટ્વા સ્ત્રીણાં ભગવતી કૃષ્ણો ભક્તિમલૌકિકીમ્ । આત્માનં ચ તયા હીનમનુત્તા વ્યગર્હયન્ ॥૩૮
ધિગ્જન્મ નસ્ત્રિવૃદ્ વિદ્યાં ધિગ્ વ્રતં ધિગ્ બહુજ્ઞતામ્ ।

ધિક્ કુલં ધિક્ ક્રિયાદાક્ષ્યં વિમુખા યે ત્વધોક્ષજે ॥૩૯॥

નૂનં ભગવતો માયા યોગિનામપિ મોહિની । યદ્ વયં ગુરવો નૃણાં સ્વાર્થે મુહ્યામહે દ્વિજાઃ ॥૪૦
અહો પશ્યત નારીણામપિ કૃષ્ણો જગદ્ગુરૌ । દુરન્તભાવં યોડવિધ્યન્મૃત્યુપાશાન્ ગૃહાભિધાન્ ॥૪૧

પુત્રાદિક કોઈ પણ તમારો દોષ નહીં ગણો. જુઓ આ દેવતાઓ પણ સંમતિ આપે છે.^{૩૧} શુકદેવજી કહે છે- આ પ્રમાણે ભગવાનનાં વચન સાંભળી બ્રાહ્મણ પત્નીઓ પાછી યજ્ઞસ્થાનકમાં ગઈ, ત્યારે તેઓના પતિઓએ પણ દોષ દૃષ્ટિ નહીં રાખતાં તેમની સાથે રહી પોતાનો યજ્ઞ પૂર્ણ કર્યો.^{૩૨} એ સર્વે સ્ત્રીઓ ભગવાનની પાસે જતી હતી તે સમયે એક સ્ત્રીને તેમના પતિએ રોકી રાખી. તે સ્ત્રી પોતાના સાંભળ્યા પ્રમાણે ભગવાનનું હૃદયથી આલિંગન કરી, કર્મથી બંધાએલો દેહ છોડી દીધો. (મૃત્યુ પામી ગઈ)^{૩૩} આ બાજુ ગોવિંદ ભગવાન પણ ચારપ્રકારના તે અત્રથી ગોવાળોને જમાડી પોતે પણ જમ્યા. ૩૫ આ પ્રમાણે લીલાથી મનુષ્યરૂપે થયેલા, મનુષ્ય રીતિનું અનુકરણ કરતા, અને રૂપ, વાણી તથા કર્મોથી ગાયો, ગોવાળો અને ગોપીઓને આનંદ આપતા કીડા કરતા હતા.^{૩૬} પછી મનુષ્યોનું અનુકરણ કરતા અને જગતના ઈશ્વર શ્રીકૃષ્ણ અને બળભદ્રની માગણીને માન આપ્યું નહીં, એ વાતને સંભારી પોતાને અપરાધી ગણતા તે બ્રાહ્મણો પશ્ચાતાપ કરવા લાગ્યા.^{૩૭} શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનમાં સ્ત્રીઓની અલૌકિક ભક્તિ જોઈને પસ્તાએલા બ્રાહ્મણો ભક્તિ વિનાના પોતાના આત્માને ધિક્કારવા લાગ્યા.^{૩૮} “આપણે ભગવાનથી વિમુખ છીએ, તેથી ત્રણ પ્રકારના જન્મને, બ્રહ્મચર્યને, ઘણું જાણનારપણાને, કુળને, ક્રિયાઓને અને ચાતુરીને ધિક્કાર છે.^{૩૯} ભગવાનની માયા જ્ઞાનીઓને પણ મોહ પમાડનારી છે, કેમકે આપણે મનુષ્યોના ઉપદેશક જ્ઞાની છીએ, છતાં પણ પોતાના

નાસાં દ્વિજાતિસંસ્કારો ન નિવાસો ગુરાવપિ । ન તપો નાત્મમીમાંસા ન શૌચં ન ક્રિયાઃ શુભાઃ ॥૪૨
અથાપિ હ્યુત્તમશ્લોકે કૃષ્ણો યોગેશ્વરેશ્વરે । ભક્તિર્દૃઢા ન ચાસ્માકં સંસ્કારાદિમતામપિ ॥૪૩
નનુ સ્વાર્થવિમૂઢાનાં પ્રમત્તાનાં ગૃહેહયા । અહો નઃ સ્મારયામાસ ગોપવાક્યૈઃ સતાં ગતિઃ ॥૪૪
અન્યથા પૂર્ણકામસ્ય કૈવલ્યાદ્યાશિષાં પતેઃ । ઈંશિતવ્યૈઃ કિમસ્માભિરીશસ્યૈતદ્ વિડમ્બનમ્ ॥૪૫
હિત્વાન્યાન્ ભજતે યં શ્રીઃ પાદસ્પર્શણયા સકૃત્ । આત્મદોષાપવર્ગેણ તદ્યાઙ્ગા જનમોહિની ॥૪૬
દેશઃ કાલઃ પૃથગ્દ્રવ્યં મન્ત્રતન્ત્રાંત્વિજોડ્ગનયઃ । દેવતા યજમાનશ્ચ ઋતુર્ધર્મશ્ચ યન્મયઃ ॥૪૭॥
સ ઁષ ભગવાન્ સાક્ષાદ્ વિષ્ણુર્યોગેશ્વરેશ્વરઃ । જાતો યદુષ્વિત્યશૃણ્મ હ્યપિ મૂઢા ન વિદ્યહે ॥૪૮
અહો વયં ધન્યતમા યેષાં નસ્તાદૃશીઃ સ્ત્રિયઃ । ભક્ત્યા યાસાં મતિર્જાતા અસ્માકં નિશ્ચલા હરૌ ॥૪૯
નમસ્તુભ્યં ભગવતે કૃષ્ણાયાકુણ્ઠમેધસે । યન્માયામોહિતધિયો ભ્રમામઃ કર્મવર્ત્મસુ ॥૫૦॥
સ વૈ ન આદ્યઃ પુરુષઃ સ્વમાયામોહિતાત્મનામ્ । અવિજ્ઞાતાનુભાવાનાં ક્ષન્તુમર્હત્યતિક્રમમ્ ॥૫૧

હિતના વિષયમાં મોહ પામેલા છીએ.^{૪૦} અહો !!! આ સ્ત્રીઓને પણ જગતના ગુરુ ભગવાનમાં કેવો અપાર ભાવ છે ! કે જેઓએ ઘરરૂપ મૃત્યુના પાશ કાપી નાખ્યા.^{૪૧} આ સ્ત્રીઓને ઉપનયન સંસ્કાર, ગુરુને ઘેર નિવાસ, તપ, આત્મવિચાર, પવિત્રતા કે શુભ ક્રિયાઓ એમાંનું કાંઈ પણ થયું નથી, છતાં મોટી કીર્તિવાળા ભગવાનમાં દેહ ભક્તિ ઉત્પન્ન થઈ, અને આપણને સંસ્કારાદિક થયા છતાં પણ ભક્તિ ઉત્પન્ન થઈ નથી.^{૪૨-૪૩} અહો ! સ્વાર્થમાં મૂઢ અને ઘરના કામકાજને લીધે પ્રમત્ત એવા આપણા ઉપર અનુગ્રહ કરવા માટે ગોવાળોનાં વચનોથી ભગવાને પોતાનું સ્મરણ જ આપ્યું.^{૪૪} નહિતર પૂર્ણકામ અને મોક્ષ આપનાર ભગવાનને પામર એવા આપણું શું કામ હોય ? છતાં અત્રની યાચના કરી, એતો ભગવાને મનુષ્ય લીલાની ચેષ્ટા જ કરી છે.^{૪૫} વારંવાર જેના ચરણસ્પર્શની આશાથી લક્ષ્મી પણ બીજાઓનો ત્યાગ અને પોતાનો ચંચળપણાદિક દોષ છોડી દઈને જેને ભજે છે, તે ભગવાન બીજાની પાસે માંગણી કરે તે તો કેવળ લોકોને મોહ ઉત્પન્ન કરનાર છે.^{૪૬} દેશ, કાળ, અનેક પ્રકારનાં પદાર્થો, મંત્ર, તંત્ર, ઋત્વિજ, અગ્નિઓ, દેવતા, યજમાન, યજ્ઞ અને ધર્મ એ સર્વે જેના મય છે તે સાક્ષાત્ ઈશ્વર વિષ્ણુ યાદવોમાં જન્મ્યા છે એમ આપણે સાંભળ્યું છે, તોપણ આપણે મૂઢપણાથી ચેત્યા નહિ.^{૪૭-૪૮} અહો ! આપણે બહુ જ ભાગ્યશાળી છીએ કે- આપણી બુદ્ધિને ભગવાનમાં નિશ્ચળ કરાવનારી સ્ત્રીઓ આપણા ઘરમાં છે.^{૪૯} અમે જેની માયાથી મોહ પામીને કર્મોના માર્ગોમાં ભમ્યા કરીએ છીએ, તે અખંડ જ્ઞાનવાળા શ્રીકૃષ્ણને અમો પ્રણામ કરીએ છીએ.^{૫૦} પોતાની માયાએ મોહ પમાડેલા અને પ્રભાવને

इति स्वाधमनुस्मृत्य कृष्णे ते कृतहेलनाः । दिदृक्षवोऽप्यच्युतयोः कंसाद्धीता न चाचलन् ॥५२

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्धे पूर्वार्धे

यज्ञपत्न्युद्धरणं नाम त्रयोविंशोऽध्यायः ॥२३॥

अथ चतुर्विंशोऽध्यायः (२४)

॥ श्रीशुक उवाच ॥

भगवानपि तत्रैव बलदेवेन संयुतः । अपश्यन्निवसन् गोपानिन्द्रयागकृतोद्यमान् ॥१
तदभिज्ञोऽपि भगवान् सर्वात्मा सर्वदर्शनः । प्रश्रयावनतोऽपृच्छद् वृद्धान् नन्दपुरोगमान् ॥२
कथ्यतां मे पितः कोऽयं सम्भ्रमो व उपागतः । किं फलं कस्य चोद्देशः केन वा साध्यते मखः ॥३
एतद् ब्रूहि महान् कामो मह्यं शुश्रूषवे पितः । न हि गोप्यं हि साधूनां कृत्यं सर्वात्मनामिह ॥४
अस्त्यस्वपरदृष्टीनामित्रोदास्तविद्विषाम् । उदासीनोऽरिवद् वर्ज्य आत्मवत् सुहृदुच्यते ॥५॥

નહીં જાણનારા આપણા અપરાધને તે આદિપુરુષ ભગવાન ક્ષમા કરવાને યોગ્ય છે.”^{૧૧} ભગવાનનું અપમાન કરનારા તે બ્રાહ્મણોને આ પ્રમાણે પોતાના અપરાધનું સ્મરણ આવવાથી, શ્રીકૃષ્ણ અને બળભદ્રનું દર્શન કરવાની ઈચ્છા થઈ, તોપણ કુંસની બીકથી તેઓ ગયા નહીં.^{૧૨}

इति श्रीमद् महापुराण भागवतना दशम स्कंधनो त्रेवीशमो अध्याय संपूर्ण।

अध्याय २४

श्रीकृष्ण उवाच । भगवान् कुरावे लो गोवर्धन महोत्सव ।

શુકદેવજી કહે છે- પછી બલરામની સાથે વ્રજમાં રહેતા ભગવાને એક દિવસ ગોવાળોને ઈંદ્રનો યજ્ઞ કરવાનો ઉદ્યમ કરતા જોયા.^૧ સર્વના આત્મા અને સર્વજ્ઞ ભગવાન પોતે જાણતા હતા તોપણ તેમણે નંદાદિક વૃદ્ધ ગોવાળોને નમ્રતાથી પૂછ્યું કે- હે પિતા ! આ તમો શું કરો છો ? તે મને કહો. આ કોઈ યજ્ઞને માટે ધામધૂમ હોય તો તેનું શું ફળ છે ? તેના દેવતા કોણ છે ? અને કયા સાધનથી તે યજ્ઞ થાય છે ? હે પિતા ! હું સાંભળવાને ઈચ્છુ છું, તો મને આ વાત કહો. તમને કોઈ મોટો મનોરથ દેખાય છે ? (નંદરાય કાંઈ બોલ્યા નહિ તોપણ ભગવાન કહે છે) સર્વ પદાર્થમાં આત્મદૃષ્ટિ રાખનાર સાધુ પુરુષોને કાંઈ પણ ગુપ્ત રાખવા યોગ્ય હોતું નથી.^{૨-૪} સાધુઓને મિત્ર, ઉદાસીન કે શત્રુ હોતો નથી. તેથી તેને પોતાનો કે

ज्ञात्वाज्ञात्वा च कर्माणि जनोऽयमनुतिष्ठति । विदुषः कर्मसिद्धिः स्यात्तथा नाविदुषो भवेत् । ६
ત્ર તાવત્ ક્રિયાયોગો ભવતાં કિં વિચારિતઃ । અથવા લૌકિકસ્તન્મે પૃચ્છતઃ સાધુ ભળ્યતામ્ ૭

नन्द उवाच

पर्जन्यो भगवानिन्द्रो मेघास्तस्यात्ममूर्तयः । तेऽभिवर्षन्ति भूतानां प्रीणनं जीवनं पयः ॥८
તં તાત વયમન્યે ચ વાર્મુચાં પતિમીશ્વરમ્ । દ્રવ્યૈસ્તદ્રેતસા સિદ્ધૈર્યજન્તે ઋતુભિર્નરાઃ ॥૯
તચ્છેષેણોપજીવન્તિ ત્રિવર્ગફલહેતવે । પુંસાં પુરુષકારાણાં પર્જન્યઃ ફલભાવનઃ ॥૧૦
ય એવં વિસૂજેદ્ ધર્મ પારમ્પર્યાગતં નરઃ । કામાલ્લોભાદ્ ભયાદ્ દ્વેષાત્ સ વૈ નાજોતિ શોભનમ્ ॥૧૧

श्रीशुक उवाच -

वचो निशम्य नन्दस्य तथान्येषां व्रजौकसाम् । इन्द्राय मन्युं जनयन् पितरं प्राह केशवः ॥१२

श्रीभगवानुवाच -

कर्मणा जायते जन्तुः कर्मणैव विलीयते । सुखं दुःखं भयं क्षेमं कर्मणैवाभिपद्यते ॥१३

પારકો એવી દૃષ્ટિ હોય જ નહીં. કદાચ ભેદ દૃષ્ટિ હોય તોપણ ઉદાસીનતાને શત્રુની પેઠે છોડી દેવી જોઈએ, પરંતુ જે મિત્ર હોય તેતો પોતા તુલ્ય જ છે, તેથી તેને વિચારમાં સાથે લેવો જ જોઈએ.^૫ માણસો સમજીને અને સમજ્યા વગર પણ કર્મ કરે છે. તેઓમાં સમજીને કર્મ કરનારને જેવી સિદ્ધિ થાય છે તેવી ગાડરિયા પ્રવાહની પેઠે સમજ્યા વિના કરનારને થતી નથી.^૬ પ્રથમ તો તમે આ જે ક્રિયા કરવાનું ધારો છો તે શાસ્ત્ર રીતિ પ્રમાણે છે કે લોકની રીત પ્રમાણે છે ? આ વાત જે મેં પૂછી તેનો ઉત્તર તમો મને આપવાને યોગ્ય છો.^૭

નંદરાય કહે છે- ઈંદ્ર મહારાજ મેઘરૂપ છે, કેમકે મેઘ તેમની પ્રિય મૂર્તિઓ છે, એ મેઘ પ્રાણીઓને તૃપ્તિ અને જીવન આપનાર જળને વરસાવે છે, માટે તે મેઘોના સ્વામી અને મહાસમર્થ ઈંદ્ર મહારાજનું અમે તથા બીજાં માણસો પણ ઈન્દ્રે વરસાવેલા જળ વડે તૈયાર થયેલા પદાર્થો વડે કરેલા યજ્ઞમાં પૂજન કરીએ છીએ, અને પૂજન કરતાં જે વધે છે તેથી ધર્મ, અર્થ અને કામની સિદ્ધિને માટે પોતાની આજીવિકા કલ્પીએ છીએ, એકલા ખેતી આદિ પુરુષાર્થથી કાંઈ થતું નથી, મેઘ જ પુરુષાર્થનું ફળ આપનાર છે.^{૮-૧૦} આ ધર્મ જૂની વૃદ્ધ પરંપરાથી ચાલ્યો આવે છે. તેને કામથી, લોભથી, ભયથી કે દ્વેષથી જે માણસ છોડી દે તેનું કલ્યાણ થાય નહિ.^{૧૧} શુકદેવજી કહે છે- આ પ્રમાણે નંદરાયનું અને બીજા ગોવાળોનું વચન સાંભળી, શ્રીકૃષ્ણે માત્ર ઈંદ્રને ક્રોધ યઢાવી તેનો ગર્વ ઉતારવા સારુ નંદરાયને આ પ્રમાણે કહ્યું.^{૧૨}

અસ્તિ ચેદીશ્વરઃ કશ્ચિત્ ફલરૂપ્યન્યકર્મણામ્ । કર્તારં ભજતે સોઽપિ ન હ્યકર્તુઃ પ્રભુર્હિ સઃ ॥૧૪
કિમિન્દ્રેણેહ ભૂતાનાં સ્વસ્વકર્માનુવર્તિનામ્ । અનીશેનાન્યથા કર્તુ સ્વભાવવિહિતં નૃણામ્ ॥૧૫
સ્વભાવતન્ત્રો હિ જનઃ સ્વભાવમનુવર્તતે । સ્વભાવસ્થમિદં સર્વં સદેવાસુરમાનુષમ્ ॥૧૬॥
દેહાનુચ્ચાવચાઙ્ગન્તુઃ પ્રાપ્યોત્સૃજતિ કર્મણા । શત્રુર્મિત્રમુદાસીનઃ કર્મૈવ ગુરુરીશ્વરઃ ॥૧૭॥
તસ્માત્ સમ્પૂજયેત્ કર્મ સ્વભાવસ્થઃ સ્વકર્મકૃત્ । અઙ્ગસા યેન વર્તેત તદેવાસ્ય હિ દૈવતમ્ ॥૧૮

ભગવાન કહે છે- જીવ પોતાના કર્મથી જ જન્મે છે, મરે છે અને સુખ દુઃખ, ભય તથા કલ્યાણને પણ કર્મથી જ પામે છે. માટે દેવતાઓ કર્મના ફળ આપે છે એમ માનવું યોગ્ય નથી.^{૧૩} પૂર્વ મીમાંસાની રીતિ પ્રમાણે કર્મજ સીધે સીધું ફળ આપે છે, આવો નિશ્ચય છે, તેમાં વચ્ચે દેવોને લેવાની કોઈ જરૂર નથી. પણ કેટલાકના માનવા પ્રમાણે કોઈ દેવ, જીવોએ કરેલાં કર્મનાં ફળ આપે છે એમ ઘડી ભર સ્વીકારીએ, તોપણ દેવ કર્મોને પરતંત્ર થયા; કેમકે કર્મ કરનારને જેવું કર્મ કર્યું હશે તેવું ફળ તે આપી શકશે, પણ કર્મ નહિ કરે તેને તે કાંઈ પણ આપી શકવાના નથી.^{૧૪} આ ઉપરથી આપોઆપ સિદ્ધ થાય છે કે ફળની સિદ્ધિતો કર્મથી જ છે, માટે દેવ કર્મને પરતંત્ર રહેવાને લીધે બકરીના ગળાના આંચળ જેવા વ્યર્થ છે, એમાં દેવનું કાંઈ કામ નથી. અહીં જે ઈંદ્ર પોતપોતાના કર્મોને અનુસરનારા પ્રાણીઓનાં પૂર્વજન્મના સંસ્કારે જ કરાવેલાં કર્મને ફેરવી નાખવાને અસમર્થ છે, એવા ઈન્દ્રનું શું કામ છે?^{૧૫} લોકો પોતાના પૂર્વ સંસ્કારને આધીન હોવાથી તેને જ અનુસરે છે. અને દેવ, અસુર તથા મનુષ્યો સહિત આ સઘળું જગત્ પૂર્વસંસ્કારમાંજ રહેલું છે, માટે દેવો પણ પૂર્વ સંસ્કારને આધીન છે. કર્મની પ્રવૃત્તિ પણ સંસ્કારાધીન છે, તો તે પ્રવૃત્તિમાં અંતર્યામી ઈશ્વરની પણ કોઈ અપેક્ષા નથી.^{૧૬} પૂર્વસંસ્કારે થતું કર્મ જ સર્વેનું કારણ છે માટે કર્મને જ પૂજવું જોઈએ. જીવ કર્મથી જ ઊંચા નીચા દેહ પામીને પાછા કર્મથી જ તેઓને છોડી દે છે. ઈશ્વર છે એ પણ સર્વસ્વ કર્મ જ છે. પ્રથમ શત્રુ હોય અને પાછળથી મિત્ર જોવામાં આવે છે, અને પ્રથમ મિત્ર હોય અને પાછળથી ઉદાસીન જોવામાં આવે છે, એ પણ કર્મથી જ થાય છે. ઈશ્વર સર્વસ્વ કર્મ છે. માટે પૂર્વસંસ્કારને આધીન રહીને કર્મ કરનારાએ પોતાના કર્મનું જ પૂજન કરવું જોઈએ. દેવતાઓને ઉદ્દેશીને દ્રવ્યનો ત્યાગ કરવો. એ જ કર્મ છે. માટે દેવતાઓ વિના કર્મની સિદ્ધિ કેમ થશે? એમ તમારા મનમાં હોય તોપણ તે દેવતાઓ કર્મના અંગભૂત ઠરે છે, પણ મુખ્ય તો કોઈ રીતે ઠરતા

આજીવ્યૈકતરં ભાવં યસ્ત્વન્યમુપજીવતિ । ન તસ્માદ્ વિન્દતે ક્ષેમં જારં નાર્યસતી યથા ॥૧૯॥
વર્તેત બ્રહ્મણા વિપ્રો રાજન્યો રક્ષયા ભુવઃ । વૈશ્યસ્તુ વાર્તાયા જીવેચ્છૂદ્રસ્તુ દ્વિજસેવયા ॥૨૦॥
કૃષિવાણિજ્યગોરક્ષા કુસીદં તુર્યમુચ્યતે । વાર્તા ચતુર્વિધા તત્ર વયં ગોવૃત્તયોઽનિશમ્ ॥૨૧॥
સત્ત્વં રજસ્તમ્ ઇતિ સ્થિત્યુત્પત્યન્તહેતવઃ । રજસોત્પદ્યતે વિશ્વમન્યોન્યં વિવિધં જગત્ ॥૨૨॥
રજસા ચોદિતા મેઘા વર્ષન્ત્યમ્બૂનિ સર્વતઃ । પ્રજાસ્તૈરેવ સિદ્ધ્યન્તિ મહેન્દ્રઃ કિં કરિષ્યતિ ॥૨૩
ન નઃ પુરો જનપદા ન ગ્રામા ન ગૃહા વયમ્ । નિત્યં વનૌકસસ્તાત વનશૈલનિવાસિનઃ ॥૨૪
તસ્માદ્ ગવાં બ્રાહ્મણાનામદ્રેશ્ચારભ્યતાં મઃ । ય ઇન્દ્રયાગસમ્ભારાસ્તૈરયં સાધ્યતાં મઃ ૨૫
પચ્યન્તાં વિવિધાઃ પાકાઃ સૂપાન્તાઃ પાયસાદયઃ । સંચાવાપૂપશક્કુલ્યઃ સર્વદોહશ્ચ ગૃહ્યતામ્

નથી. ઈશ્વરને કર્મનાં ફળ આપનાર સમજવામાં પણ ઉપર પ્રમાણે તેને કર્મમાં અંગપણું આવે છે. વાસ્તવિક વિચાર કરો તો જેથી જેની આજીવિકા અનાયાસે ચાલે તે જ તેનો દેવતા કહેવાય.^{૧૭-૧૮} જેમ વ્યભિચારી સ્ત્રી જાર પુરુષને સેવવાથી કલ્યાણને પામે નહીં, તેમ જે માણસ એકે આપેલી આજીવિકા છોડી, બીજાનું સેવન કરે તે માણસ પણ તેને સેવવાથી સુખ પામેજ નહીં.^{૧૯} બ્રાહ્મણો વેદાધ્યયનાદિકથી, ક્ષત્રિયે પૃથ્વીની રક્ષાથી, વૈશ્યે વાર્તાથી અને શુદ્રે દ્વિજ લોકોની સેવાથી વર્તવું જોઈએ.^{૨૦} ઉપર જે વાર્તા નામની આજીવિકા કહી તેના ખેતી, વેપાર, ગાયોનું રક્ષણ અને વ્યાજ લેવું, આ ચાર પ્રકાર છે. તેઓમાં આપણી આજીવિકા તો ગાયોના રક્ષણથી નિરંતર ચાલે છે.^{૨૧} પણ ગાયોની આજીવિકા ઈંદ્રને આધીન છે, એમ સમજવું નહીં, કેમકે સત્વ, રજ અને તમ એ ત્રણગુણ જગતની સ્થિતિ, ઉત્પત્તિ અને પ્રલયના કારણરૂપ છે. અનેક પ્રકારવાળું જગત રજોગુણથી થયેલ સ્ત્રીપુરુષના સંયોગથી ઉત્પન્ન થાય છે.^{૨૨} વાદળાં રજોગુણની પ્રેરણાથી જ સર્વ સ્થળમાં પાણી વરસાવે છે. જો ઈંદ્ર વરસાવતો હોય તો સમુદ્ર શીલા અને ખારી ધરતી આદિમાં તે સમજુના હાથે મફતની વૃષ્ટિ ન થવી જોઈએ. આથી સિદ્ધ થાય છે કે સઘળી પ્રજા મેઘથી જ જીવે છે, તેમાં ઈંદ્રનું કશું કામ નથી.^{૨૩} આપણને યોગક્ષેમને માટે પણ ઈંદ્રાદિક દેવતાઓની અપેક્ષા નથી, કેમકે આપણને દેશ, નગર, ગામડાં કે ઘર કાંઈ પણ નથી. આપણે તો વગડાઉં માણસ છીએ, અને નિરંતર વન તથા પર્વતોમાં જ રહીએ છીએ, માટે આપણું યોગક્ષેમ કરનારા દેવ તો વન અને પર્વતો જ છે. એટલા માટે ગાયો, બ્રાહ્મણો અને પર્વતોનો યજ્ઞ આરંભો. ઈંદ્રના યજ્ઞને માટે જે સામગ્રી ભેળી કરી છે, તે સામગ્રીથી આ યજ્ઞને સિદ્ધ કરો.^{૨૪-૨૫} અનેક પ્રકારની રસોઈ કરાવો, લાપશી, માલપુવા, જલેબી,

હ્યન્તામગ્નયઃ સમ્યગ્ બ્રાહ્મણૈર્બ્રહ્મવાદિભિઃ । અન્નં બહુવિધં તેભ્યો દેયં વો ધેનુદક્ષિણાઃ ॥૨૭
અન્યેભ્યશ્ચાશ્વચાણડાલપતિતેભ્યો યથાર્હતઃ । યવસં ચ ગવાં દત્વા ગિરયે દીયતાં બલિઃ ॥૨૮
સ્વલક્ષ્મી ભુક્તવન્તઃ સ્વનુલિસાઃ સુવાસસઃ । પ્રદક્ષિણં ચ કુરુત ગોવિપ્રાનલપર્વતાન્ ॥૨૯
એતન્મમ મતં તાત ક્રિયતાં યદિ રોચતે । અયં ગોબ્રાહ્મણાદ્રીણાં મહ્યં ચ દયિતો મઃ ॥૩૦

શ્રીશુક ઉવાચ -

કાલાત્મના ભગવતા શક્રદર્પં જિઘાંસતા । પ્રોક્તં નિશમ્ય નન્દાદ્યાઃ સાધ્વગૃહ્ણન્ત તદ્વચઃ ૩૧
તથા ચ વ્યદધુઃ સર્વં યથાઽઽહ મધુસૂદનઃ । વાચયિત્વા સ્વસ્ત્યયનં તદ્ દ્રવ્યેણ ગિરિદ્વિજાન્ ૩૨
ઉપહૃત્ય બલીન્ સર્વાનાદૃતા યવસં ગવામ્ । ગોધનાનિ પુરસ્કૃત્ય ગિરિં ચક્રુઃ પ્રદક્ષિણમ્ ॥૩૩॥
અનાંસ્યનદુદ્યુક્તાનિ તે ચારુહ્ય સ્વલક્ષ્મીઃ । ગોષ્યશ્ચ કૃષ્ણવીર્યાણિ ગાયન્ત્યઃ સદ્વિજાશિષઃ ૩૪
કૃષ્ણસ્ત્વન્યતમં રૂપં ગોપવિશ્રમ્ભણં ગતઃ । શૈલોઽસ્મીતિ બ્રુવન્ ભૂરિ બલિમાદદ્બૃહદ્વપુઃ ૩૫
તસ્મૈ નમો વ્રજજનૈઃ સહ ચક્રેઽઽત્મનાઽઽત્મને । અહો પશ્યત શૈલોઽસૌ રૂપી નોઽનુગ્રહં વ્યધાત્ ૩૬

દૂધ, દહીં, દૂધપાક, દાળ આદિ સર્વે પદાર્થોને એકઠા કરો. અને વેદીઆ બ્રાહ્મણો પાસે અગ્નિઓમાં સારી રીતે હોમ કરાવો, અને તે બ્રાહ્મણોને ઘણા પ્રકારનું અન્ન, ગાયો તથા દક્ષિણા આપો.^{૨૭} કૂતરાં, ચંડાળ અને પતિત પર્યંત બીજાં પ્રાણીઓને પણ યથાયોગ્ય રીતે અન્ન આપો, ગાયોને ઘાસ, પર્વતોને બલિદાન આપો.^{૨૮} ત્યાર પછી શણગારેલી જમીનમાં ચંદનાદિકનાં લેપન કરી તથા સારાં સારાં વસ્ત્ર પહેરી, ગાયો, બ્રાહ્મણો, અગ્નિઓ અને પર્વતને પ્રદક્ષિણા કરો.^{૨૯} હે પિતા ! આ પ્રમાણે મારો મત છે, તે જો તમને રુચે તો કરો. ગાયો, બ્રાહ્મણો અને આ પર્વતોનો યજ્ઞ મને ઠીક લાગે છે.^{૩૦} (આપ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને પિતા નંદરાયને કહ્યું.)

શુકદેવજી કહે છે- ઈંદ્રના ગર્વને નાશ કરવા ઈચ્છતા કાળરૂપ ભગવાનનું તે વચન સાંભળીને, નંદ આદિ ગોવાળોએ સારું સારું, એમ કહી તેનો સ્વીકાર કર્યો.^{૩૧} જે પ્રમાણે ભગવાને કહ્યું તે પ્રમાણે સર્વે કર્યું, સ્વસ્તિવાચન કરાવી, ઈંદ્રના યજ્ઞના પદાર્થોથી પર્વત અને બ્રાહ્મણોને બલિદાન આપી, ગાયોને ઘાસ ખવરાવી તથા ગાયોના ઘણને આગળ કરી, સર્વેલોકોએ ગોવર્ધન પર્વતને પ્રદક્ષિણા કરી.^{૩૨}
^{૩૩} ભગવાનના પરાક્રમોનું ગાયન કરતી ગોપીઓ અને ગોવાળોએ બળદગાડાંઓ ઉપર બેસીને પ્રદક્ષિણા કરી અને બ્રાહ્મણોના આશીર્વાદ લીધા.^{૩૪} ગોવાળોને વિશ્વાસ આવે તેમાટે બીજું મોટું રૂપ ધરી ‘હું પર્વત છું’ એમ બોલતા ભગવાન ઘણું બલિદાન જમી ગયા.^{૩૫} વ્રજના લોકો સાથે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન પણ અહો ! જુઓ ! આ પર્વતે મૂર્તિમાન થઈને આપણા પર અનુગ્રહ કર્યો. આ પર્વત પોતાનું

એષોઽવજાનતો મર્ત્યાન્ કામરૂપી વનૌકસઃ । હન્તિ હ્યસ્મૈ નમસ્યામઃ શર્મણે આત્મનો ગવામ્ ૩૭
ઇત્યદ્રિગોદ્વિજમઃ વાસુદેવપ્રણોદિતાઃ ॥ યથા વિધાય તે ગોપાઃ સહકૃષ્ણા વ્રજમ્ યયુઃ ॥૩૮
इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्धे पूर्वार्धे

चतुर्विंशोऽध्यायः ॥२४॥

અથ પચ્ચવિંશોઽધ્યાયઃ (૨૫)

શ્રીશુકઉવાચ

इन्द्रस्तदाऽऽत्मनः पूजां विज्ञाय विहतां नृप! । गोपेभ्यः कृष्णनाथेभ्यो नंदादिभ्यश्चुकोप सः १
गणं सांवर्तकं नाम मेघानां चान्तकारिणाम् । इन्द्रः प्राचोदयत् क्रुद्धो वाक्यं चाहेशमान्युत २
अहो श्रीमदमाहात्म्यं गोपानां काननौकसाम् । कृष्णं मर्त्यमुपाश्रित्य ये चक्रुर्देवहेलनम् ॥३
यथादृढैः कर्ममयैः क्रतुभिर्नामनौनिभैः । विद्यामान्वीक्षिकीं हित्वा तितीर्षन्ति भवार्णवम् ४

અપમાન કરનાર વનવાસીઓને યથેષ્ટરૂપ ધરી મારી નાખે છે, માટે આપણા અને ગાયોના કલ્યાણને અર્થે આને પણ આપણે પ્રણામ કરીએ એમ કહીને તે સર્વે મૂર્તિમાન શ્રીકૃષ્ણના બીજા સ્વરૂપને ગોવર્ધન માનીને પગે લાગ્યા.^{૩૬-૩૭} ભગવાને પ્રેરેલા તે ગોવાળો આ પ્રમાણે પર્વત, ગાયો અને બ્રાહ્મણોના યજ્ઞને યથાર્થ રીતે સંપૂર્ણ કરી શ્રીકૃષ્ણની સાથે વ્રજમાં ગયા.^{૩૮}

इति श्रीमद् महापुराण भागवतना दशम स्कंधनो योवीशमो अध्याय संपूर्ण।

અધ્યાય ૨૫

ગોકુળાની રક્ષા માટે ગોવર્ધન પર્વતને ઉપાડતા ભગવાન.

શુકદેવજી કહે છે- હે રાજા ! તે સમયે ઈંદ્રે પોતાની પૂજાનો ભંગ થયો જાણી, નંદાદિક ગોવાળો કે જેઓના સ્વામી શ્રીકૃષ્ણ જ છે તેમના ઉપર કોપ કર્યો.^૧ કોધે ભરાએલા ઈંદ્રે પ્રલય કરનારા મેઘના સાંવર્તક નામના ગણને વ્રજ ઉપર વરસવાની આજ્ઞા કરી, અને હું જ ઈશ્વર છું એવા ગર્વથી કહ્યું કે- “અહો ! વગડામાં રહેનારા ગોવાળોએ કે જે મરી જનારા કૃષ્ણનો આશ્રય લઈ દેવોનું અપમાન કર્યું. તેને લક્ષ્મીનું કેવું અભિમાન આવ્યું છે એ તો જુઓ ! !^{૨-૩} જેમ યાજ્ઞિકો બ્રહ્મવિદ્યાનો ત્યાગ કરી નામ માત્રથી જ નૌકાની સમાન અને કેવળ ક્રિયામય એવા યજ્ઞનો આશ્રય કરી સંસારસાગરને તરવાની ઈચ્છા કરે છે. એ

વાચાલં બાલિશં સ્તબ્ધમજ્ઞં પઞ્ચિતમાનિનમ્ । કૃષ્ણં મર્ત્યમુપાશ્રિત્ય ગોપા મે ચક્રુરપ્રિયમ્ ૫
 ણાં શ્રિયાવલિસાનાં કૃષ્ણોનાધ્માયિતાત્મનામ્ । ધુનુત શ્રીમદસ્તમ્ભં પશૂન્ નયત સંક્ષયમ્ ૬
 અહં ચૈરાવતં નાગમારુહ્યાનુવ્રજે વ્રજમ્ । મરુદ્ગૈર્મહાવીર્યૈર્નન્દગોષ્ઠિજિઘાંસયા ॥૭

શ્રીશુક ઉવાચ

ઇત્યં મઘવતાઽઽજ્ઞસા મેઘા નિર્મુક્તબન્ધનાઃ । નન્દગોકુલમાસારૈઃ પીડયામાસુરોજસા ॥૮
 વિદ્યોતમાના વિદ્યુદ્ધિઃ સ્તનન્તઃ સ્તનયિત્લુભિઃ । તીર્થૈર્મરુદ્ગૈર્નુન્ના વવૃષુર્જલશર્કરાઃ ॥૯
 સ્થૂળાસ્થૂલા વર્ષધારા મુચ્ચત્સ્વભ્રેષ્વભીક્ષણશઃ । જલૌઘૈઃ પ્લાવ્યમાના ભૂર્નાદૃશ્યત નતોવ્રતમ્
 અત્યાસારાતિવાતેન પશવો જાતવેપનાઃ । ગોપા ગોપ્યશ્ચ શીતાતાં ગોવિન્દં શરણં યયુઃ ॥૧૧
 શિરઃ સુતાંશ્ચ કાયેન પ્રચ્છાદ્યાસારપીડિતાઃ । વેપમાના ભગવતઃ પાદમૂલમુપાયયુઃ ॥૧૨
 કૃષ્ણ કૃષ્ણ મહાભાગ! ત્વન્નાથં ગોકુલં પ્રભો! । ત્રાતુમર્હસિ દેવાન્નઃ કુપિતાદ્ ભક્તવત્સલ!
 શિલાવર્ષનિપાતેન હન્યમાનમચેતનમ્ । નિરીક્ષ્ય ભગવાન્ મેને કુપિતેન્દ્રકૃતં હરિઃ ॥૧૪
 અપત્ત્વૈત્યુલ્બળં વર્ષમતિવાતં શિલામયમ્ । સ્વયાગે વિહતેઽસ્માભિરિન્દ્રો નાશાય વર્ષતિ ॥૧૫

મૂઠ છે. તેમ બહુ બકનાર, પોતાને પંડિત માનનાર, બાળક, નમ્રતા વગરનો ઉદ્ધત ગોવાળિયો, જે શ્રીકૃષ્ણ મનુષ્ય છે તેનો આશ્રય લઈને, સુખી થવા ઈચ્છતા એવા મૂઠ ગોવાળોએ મારું અપ્રિય કર્યું છે.^{૪-૫} લક્ષ્મીથી છકેલા અને કૃષ્ણે ચડાવેલા એ ગોવાળોની લક્ષ્મીના મદથી થયેલી અકડાઈને તોડી નાખો, અને પશુઓનો ક્ષય કરી નાખો.^૬ હું પણ ઐરાવત હાથી ઉપર બેસી, ભારે બળવાળા દેવતાઓના સૈન્યની સાથે તમારી પછવાડે જ વ્રજમાં આવું છું.^૭ આ પ્રમાણે ઈંદ્રે આજ્ઞા કરતાં બંધનમાંથી છરહેલા મેઘ ભારે જોરથી નંદરાયના ગોકુળને પીડવા લાગ્યા.^૮ વીજળી ઝબકવા લાગી, કડાકા અને ગર્જનાઓ થવા લાગી, તીવ્ર પવનોના ઝપાટાથી કરા પડવા લાગ્યા.^૯ વાદળાં સખાત મુશળ જેવી ધારોઓથી વરસવા લાગ્યાં, તેથી જળથી ઢંકાવા માંડેલી પૃથ્વી ઊંચી કે નીચી દેખાતી ન હતી.^{૧૦} અત્યંત વરસાદ અને પવનથી ધૂજતાં અને ટાઢથી પીડા પામતાં પશુ, ગોવાળો અને ગોપીઓ ભગવાનને શરણે ગયાં.^{૧૧} વરસાદથી પીડાએલા અને ધૂજતા લોકો પોતાના નાના છોકરાંઓને શરીરથી ઢાંકીને ભગવાનના ચરણની પાસે આવ્યા અને કહ્યું કે- હે કૃષ્ણ! હે ભક્તવત્સલ! આપ કોપ પામેલા ઈંદ્રથી અમારું રક્ષણ કરો.^{૧૨-૧૩} ભગવાન પણ પોતાના ગોકુળને વરસાદથી પીડા પામતું અને મૃતપ્રાય થયેલું જોઈને, આ કામ ઈંદ્રે જ કરેલું છે એમ જાણી ગયા.^{૧૪} અમે યજ્ઞનો ભંગ કર્યો તેથી અમારો નાશ કરવા માટે ઋતુ વિના ઘણા પવનવાળી કરાની વૃષ્ટિ કરે

તત્ર પ્રતિવિદિં સમ્યગાત્મયોગેન સાધયે । લોકેશમાનિનાં મૌઢ્યાદ્ધરિષ્ઠે શ્રીમદં તમઃ ॥૧૬
 ન હિ સદ્વાવયુક્તાનાં સુરાણામીશવિસ્મયઃ । મત્તોઽસતાં માનભદ્ગઃ પ્રશમાયોપકલ્પતે ॥૧૭
 તસ્માન્મચ્છરણં ગોષ્ઠં મન્નાથં મત્પરિગ્રહમ્ । ગોપાયે સ્વાત્મયોગેન સોઽયં મે વ્રત આહિતઃ ॥૧૮
 ઇત્યુક્ત્વૈકેન હસ્તેન કૃત્વા ગોવર્ધનાચલમ્ । દધાર લીલયા કૃષ્ણાશ્ચત્રાકમિવ બાલકઃ ૧૯
 અથાહ ભગવાન્ ગોપાન્ હેઽમ્બ તાત વ્રજૌકસઃ । યથોપજોષં વિશત ગિરિગર્તં સગોધનાઃ ૨૦
 ન ત્રાસ ઇહ વઃ કાર્યો મદ્દસ્તાદ્વિનિપાતને । વાતવર્ષભયેનાલં તત્ત્રાણં વિહિતં હિ વઃ ॥૨૧
 તથા નિર્વિવિશુર્ગતં કૃષ્ણાશ્ચાસિતમાનસાઃ । યથાવકાશં સધનાઃ સવ્રજાઃ સોપજીવિનઃ ॥૨૨
 ક્ષુતૃડ્વ્યથાં સુખાપેક્ષાં હિત્વા તૈર્વ્રજવાસિભિઃ । વીક્ષ્યમાણો દધાવદ્વિં સમાહં નાચલત્ પદાત્ ૨૩
 કૃષ્ણયોગાનુભાવં તં નિશામ્યેન્દ્રોઽતિવિસ્મિતઃ । નિઃસ્તમ્બો ભ્રષ્ટસદ્ગુલ્પઃ સ્વાન્ મેધાન્ સંન્યવારયત્ ૨૪
 ચં વ્યભ્રમુદિતાદિત્યં વાતવર્ષં ચ દારુણમ્ । નિશામ્યોપરતં ગોપાન્ ગોવર્ધનધરોઽબ્રવીત્ ॥૨૫

છે, તો આ પ્રસંગમાં મારા યોગબળથી હું સારી રીતે રક્ષાનો ઉપાય કરીશ, અને મૂઠપણથી લોકપાળપણાનું અભિમાન રાખનારા દેવતાઓના લક્ષ્મીના મદરૂપી અંધારાને હરી લઈશ.^{૧૫-૧૬} સત્વગુણવાળા દેવતાઓને સમર્થપણાનું અભિમાન ન થવું જોઈએ, પણ થયું છે માટે તે દુષ્ટોનું માનભંગ કરીશ, એજ મારો તેના ઉપર અનુગ્રહ ગણાશે.^{૧૭} એટલા માટે ગોકુળ કે જેનો સ્વામી હું જ છું, મેં ગ્રહણ કરેલું છે અને મારે જ શરણે છે તેથી શરણાગતનું રક્ષણ કરવું એ મારું બિરુદ છે, તેથી કોઈ પણ ઉપાયે યોગબળથી તેનું રક્ષણ કરીશ.^{૧૮} એમ કહી બાળક જેમ બિલાડીના ટોપને ઉખેડે તેમ, ભગવાને લીલા માત્રથી એક હાથવડે ગોવર્ધન પર્વતને ધરી લીધો.^{૧૯} પછી ભગવાને કહ્યું કે “હે માતા! હે પિતા! હે વ્રજવાસીઓ! તમે ગાયોનાં ધણ સહિત આ પર્વતના તળિયામાં સુખેથી પ્રવેશ કરો.^{૨૦} અહીં મારા હાથમાંથી પર્વત પડવાની બીક રાખશો નહીં, પવન અને વરસાદની બીક દૂર થઈ સમજો. મેં આ તમારા સારુ રક્ષણ કર્યું છે”^{૨૧} આ પ્રમાણે ભગવાને આશ્વાસન આપવાથી ધીરજવાળા થયેલા વ્રજવાસીઓ, ગાયો, ગાડાં અને અનુચરો સહિત સર્વે પર્વતના તળિયામાં પેઠાં.^{૨૨} ભૂખ તરસની પીડા તથા સુખની અપેક્ષા છોડી દઈને ગોવાળો જેમની સામું જોયા કરતા હતા, એવા ભગવાન સાત દિવસ સુધી પર્વત ધરી રહ્યા.^{૨૩} આવું ભગવાનનું યોગબળ જોઈને બહુ જ વિસ્મય પામેલા, ગર્વ રહિત થયેલા અને જેનો સંકલ્પ ભાંગી ગયો છે એવા ઈંદ્રે પોતાના મેઘને વાર્યા.^{૨૪} ગિરિધારી ભગવાન આકાશને વાદળાં વિનાનું, સૂર્યના પ્રકાશવાળું જોઈને તેમજ ભયંકર વાયુ તથા વૃષ્ટિને શાંત થયેલી જોઈને કહેવા લાગ્યા કે હે ગોવાળો!

નિર્યાત ત્યજત ત્રાસં ગોપાઃ સસ્ત્રીધનાર્ભકાઃ । ઉપારતં વાતવર્ષ વ્યુદપ્રાયાશ્ચ નિમ્નગાઃ ॥૨૬
તતસ્તે નિર્યયુર્ગોપાઃ સ્વં સ્વમાદાય ગોધનમ્ । શકટોદોપકરણં સ્ત્રીબાલસ્થવિરાઃ શનૈઃ ૨૭
ભગવાનપિ તં શૈલં સ્વસ્થાને પૂર્વવત્ પ્રભુઃ । પશ્યતાં સર્વભૂતાનાં સ્થાપયામાસ લીલયા ૨૮
તં પ્રેમવેગાન્નિભૂતા વ્રજૌકસૌ યથા સમીયુઃ પરિરમ્ભણાદિભિઃ ।

ગોષ્યશ્ચ સસ્ત્રેહમપૂજયન્ મુદા દધ્યક્ષતાદ્ધિર્યુયુજુઃ સદાશિષઃ ॥૨૯॥

યશોદા રોહિણી નન્દો રામશ્ચ બલિનાં વરઃ । કૃષ્ણમાલિન્દ્રય યુયુજુરાશિષઃ સ્નેહકાતરાઃ ૩૦
દિવિ દેવગણાઃ સાધ્યાઃ સિદ્ધગન્ધર્વચારણાઃ । તુષ્ટુર્મુમુચુસ્તુષ્ટાઃ પુષ્પવર્ષાણિ પાર્થિવ! ॥૩૧
શઙ્કુદુન્દુભયો નેદુર્દિવિ દેવપ્રણોદિતાઃ । જગુર્ગન્ધર્વપતયસ્તુમ્બુરુપ્રમુખા નૃપ! ॥૩૨
તતોઽનુરક્તૈઃ પશુપૈઃ પરિશ્રિતો રાજન્! સ ગોષ્ટં સબલોઽવ્રજદ્ધરિઃ ।

તથાવિધાન્યસ્ય કૃતાનિ ગોપિકા ગાયન્ત્ય ઈયુર્મુદિતા હૃદિસ્પૃશઃ ॥૩૩॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्धे पूर्वार्धे

पञ्चविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥

હે ગોપીઓ ! ધણ અને બાળકો સહિત બહાર નીકળો. વાયુ અને વરસાદ શાંત થઈ ગયાં છે. અને નદીનાં જળ પણ ઘણાખરાં ઊતરી ગયાં છે.^{૨૫-૨૬} પછી ગોવાળો, સ્ત્રીઓ, બાળકો અને વૃદ્ધો પોતપોતાની ગાયોનાં ધણ લઈને તથા સામાન ગાડાંઓમાં ભરીને બહાર નીકળ્યા.^{૨૭} પછી શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને સર્વ પ્રાણીઓના દેખતાં જ એ પર્વતને પ્રથમની પેઠે પૃથ્વી ઉપર સ્થિર કર્યો.^{૨૮} પ્રેમના વેગથી ભરાયેલા વ્રજવાસીઓ યથાયોગ્ય ભગવાનને મળ્યા, અને ગોપીઓએ સ્નેહ સહિત આનંદથી ભગવાનની દહીં, દૂધાદિ ઉપચારો વડે પૂજા કરી તથા આશીર્વાદ આપ્યા.^{૨૯} યશોદા, રોહિણી, નંદરાય અને બળદેવ, તેઓએ સ્નેહથી પરવશ થઈને ભગવાનનું આલિંગન કરી આશીર્વાદ આપ્યા.^{૩૦} હે રાજા ! આકાશમાં દેવતાઓના ગણ, સાધ્ય, સિદ્ધ, ગંધર્વ અને ચારણો રાજી થઈને સ્તુતિ તથા પુષ્પની વૃષ્ટિ કરવા લાગ્યા.^{૩૧} સ્વર્ગમાં દેવોની આજ્ઞાથી શંખ અને દુંદુભિ વાગવા લાગ્યાં. તુંબરુ આદિ ગંધર્વો ગાયન કરવા લાગ્યા.^{૩૨} હે રાજા ! પછી સ્નેહવાળા ગોવાળોથી વીંટાએલા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ બળરામની સાથે પોતાના વ્રજમાં પધાર્યા. હૃદયમાં વસી ગયેલા ભગવાનના તેવા કર્મોનું ગાયન કરતી અને રાજી થતી ગોપીઓ પણ વ્રજમાં ગઈ.^{૩૩}

इति श्रीमद् महापुराण भागवतना दशम स्कंधनो पचीशमो अध्याय संपूर्ण।

अथ षड्विंशोऽध्यायः (२६)

श्रीशुक उवाच

एवंविधानि कर्माणि गोपाः कृष्णस्य वीक्ष्य ते । अतद्वीर्यविदः प्रोचुः समभ्येत्य सुविस्मिताः १
बालकस्य यदेतानि कर्माण्यत्यद्भुतानि वै । कथमर्हन्त्यसौ जन्म ग्राम्येष्व्वात्मजुगुप्सितम् ॥२
यः समहायनो बालः करेणैकेन लीलया । कथं बिभ्रद् गिरिवरं पुष्करं गजराडिव ॥३
तोकेनामीलिताक्षेण पूतनाया महौजसः । पीतः स्तनः सह प्राणैः कालेनेव वयस्तनोः ॥४
हिन्वतोऽधः शयानस्य मास्यस्य चरणानुदक् । अनोऽपतद् विपर्यस्तं रुदतः प्रपदाहतम् ॥५
एकहायन आसीनो द्वियमाणो विहायसा । दैत्येन यस्तृणावर्तमहन् कण्ठग्रहातुरम् ॥६
क्वचिद्भ्रैयङ्गवस्तैन्ये मात्रा बद्ध उलूखले । गच्छन्नर्जुनयोर्मध्ये बाहुभ्यां तावपातयत् ॥७
वने सञ्चारयन् वत्सान् सरामो बालकैर्वृतः । हन्तुकामं बकं दोर्भ्यां मुखतोऽरिमपाटयत् ॥८
वत्सेषु वत्सरूपेण प्रविशन्तं जिघांसया । हत्वा न्यपातयत्तेन कपित्थानि च लीलया ॥९

अध्याय २६

ભગવાનનાં અદ્ભુત કર્મોથી વિસ્મય પામેલા ગોવાળો પ્રત્યે ગર્ગાચાર્યની ઉક્તિનું વાર્તાન કરતા નંદરાય.

શુકદેવજી કહે છે- હે રાજા ! શ્રીકૃષ્ણનાં આવાં પરાક્રમ જોઈને વિસ્મય પામેલા ગોવાળો, ભગવાનની પરમ શક્તિ નહિ જાણવાથી નંદરાયને કહેવા લાગ્યા કે બાળકનું આ કર્તવ્ય અતિ અદ્ભુત છે, માટે આપણા જેવા ગામડિયાને મધ્યે એ બાળકને ન ઘટે એવો જન્મ કેમ થયો હશે.^{૧-૨} હાથી જેમ કમળને ધરી લે, તેમ સાત વર્ષની બાલ્યાવસ્થામાં આ બાળકે એકહાથવડે લીલા માત્રથી મોટો પર્વત કેમ ઉપાડ્યો હશે ?^૩ શરીરની યુવાનીને જેમ કાળ ગળી જાય, તેમ સૂતેલો આ બાળક મોટા બળવાળી પૂતનાના સ્તનપાનની સાથે તેના પ્રાણને પણ ગળી ગયો. !^૪ ત્રણ મહિનાનો અને ગાડાં નીચે સૂતેલો આ બાળકે રડીને પોતાના પગ ઊંચા કરતાં ગાડું ઊંધું પાડ્યું !^૫ એક વર્ષની અવસ્થામાં આ બાળક બેઠેલ હતો ત્યાં તેને તૃણાવર્ત દૈત્ય આકાશ માર્ગે લઈ જતાં એ દૈત્યને ગળું પકડવાથી પરવશ કરીને આ બાળકે શી રીતે માર્યો હશે ?^૬ વળી કોઈ સમયે માખણની ચોરી કરતાં માતાએ ખાંડણિયા સાથે બાંધેલા એવા આ કૃષ્ણે બે ઝાડની વચ્ચે નીકળતાં પોતાના બે હાથવટે આ ઝાડને કેવી રીતે પાડી નાખ્યાં હશે ?^૭ વાછરડાંઓને ચારતા, વનમાં બાળકોથી વીંટાએલા અને બળરામ સહિત આ બાળકને, મારવા આવેલા શત્રુ

હત્વા રાસભદૈતેયં તદ્વન્ધૂંશ્ચ બલાન્વિતઃ । ચક્રે તાલવનં ક્ષેમં પરિપક્વફલાન્વિતમ્ ॥૧૦
પ્રલમ્બં ઘાતયિત્વોગ્રં બલેન બલશાલિના । અમોચયદ્ વ્રજપશૂન્ ગોપાંશ્ચારણ્યવહ્નિતઃ ॥૧૧
આશીવિષતમાહીન્દ્રં દમિત્વા વિમદં હૃદાત્ । પ્રસહ્યોદ્વાસ્ય યમુનાં ચક્રેઽસૌ નિર્વિષોદકામ્ ૧૨
દુસ્ત્યજશ્ચાનુરાગોઽસ્મિન્ સર્વેષાં નો વ્રજૌકસામ્ । નન્દ ! તે તનયેઽસ્માસુ તસ્યાઘ્યૌત્યત્તિકઃકથમ્ ૧૩
ક્રસમહાયનો બાલઃ ક્રમહાદ્રિવિધારણમ્ । તતો નો જાયતે શઙ્કા વ્રજનાથ ! તવાત્મજે ॥૧૪

નન્દ ઉવાચ

શ્રૂયતાં મે વચો ગોપા વ્યેતુ શઙ્કા ચ વોઽર્ભકે । એનં કુમારમુદ્દિશ્ય ગર્ગો મે યદુવાચ હ ॥૧૫
વર્ણાસ્ત્રયઃ કિલાસ્યાસન્ ગૃહ્ણતોઽનુયુગં તનુઃ । શુક્લો રક્તસ્તથા પીત ઇદાનીં કૃષ્ણતાં ગતઃ ૧૬
પ્રાગયં વસુદેવસ્ય ક્વચિજ્જાતસ્તવાત્મજઃ । વાસુદેવ ઇતિ શ્રીમાનભિજ્ઞાઃ સમ્પ્રચક્ષતે ॥૧૭

બકાસુરનું મોઢું પકડીને તેને મારી નાખ્યો હતો !!^૮ મારવાની ઈચ્છાથી વાઇરડાના રૂપથી તેની સાથે રહેલા દૈત્યને મારી, તેનું શબ પછાડવાથી લીલા માત્રમાં કોઠીનાં ઝાડ પાડી નાંખ્યાં હતાં.^૯ બળદેવ સહિત આ બાળકે ગધેડાના રૂપવાળા ધેનુકાસુર સહિત તેના બંધુઓને મારી નાખી, પાકાં ફળવાળું તાડવન સર્વને ઉપયોગમાં આવે તેવું કરી દીધું હતું.^{૧૦} બળરામની પાસે પ્રલંબાસુરને મરાવી નાખતા આ બાળકે વ્રજના પશુઓને અને ગોવાળોને દાવાનળથી છોડાવ્યા હતા.^{૧૧} અતિશય ઝેરી એવા મોટા નાગનું દમન કરી, મદ રહિત કરી, તેને બળાત્કારથી કાઢીને યમુનાને ઝેર રહિત કરી હતી.^{૧૨} હે નંદરાય ! અમો સર્વે વ્રજવાસીઓ તમારા પુત્ર ઉપરથી સ્નેહ કેમે કરીને છોડી શકીયે તેમ નથી, અને તમારો પુત્ર પણ અમારી ઉપરથી સ્નેહ છોડે તેમ નથી. આવી રીતે પરસ્પર સ્વભાવિક કેવી રીતે સ્નેહ થયો છે ?^{૧૩} હે વ્રજના સ્વામી ! સાત વર્ષનો બાળક ક્યાં ? અને મોટા પર્વતનું ધારણ કરવું ક્યાં ? તેથી તમારા પુત્ર ઉપર અમને શંકા થાય છે કે રખેને એ સર્વનો આત્મા હોય.^{૧૪}

નંદરાય કહે છે- હે ગોવાળો ! આ કુમારને ઉદ્દેશીને ગર્ગાચાર્યે મને જે કહ્યું હતું, તે મારી પાસેથી સાંભળો, કે જેથી તમારી શંકા દૂર થાય. “પ્રત્યેક યુગમાં અવતાર ધરતા આ બાળકના ધોળો, રાતો અને શ્યામ એવા ત્રણ વર્ણ થયા હતા. તેમાં સત્યયુગને વિષે શ્વેત વર્ણવાળા થયા હતા. ત્રેતાયુગમાં રક્ત વર્ણવાળા થયા હતા. દ્વાપર યુગમાં શ્યામ વર્ણવાળા થયા હતા. અને અત્યારે કળિયુગમાં પણ શ્યામ વર્ણવાળા થયા છે.^{૧૫-૧૬} પૂર્વે કોઈ સમયમાં આ તમારો પુત્ર વસુદેવનો પુત્ર

બહૂનિ સન્તિ નામાનિ રૂપાણિ ચ સુતસ્ય તે । ગુણકર્માનુરૂપાણિ તાન્યહં વેદ નો જનાઃ ॥૧૮
એષ વઃ શ્રેય આધાસ્યદ્ ગોપગોકુલનન્દનઃ । અનેન સર્વદુર્ગાણિ યૂયમઞ્જસ્તરિષ્યથ ॥૧૯
પુરાનેન વ્રજપતે સાધવો દસ્યુપીડિતાઃ । અરાજકે રક્ષ્યમાણા જિગ્યુર્દસ્યૂન્ સમેધિતાઃ ॥૨૦
ય એતસ્મિન્ મહાભાગાઃ પ્રીતિં કુર્વન્તિ માનવાઃ । નારયોઽભિભવન્ત્યેતાન્ વિષ્ણુપક્ષાનિવાસુરાઃ
તસ્માન્નન્દ ! કુમારોઽયં નારાયણસમો ગુણૈઃ । શ્રિયા કીર્ત્યાનુભાવેન તત્કર્મસુ ન વિસ્મયઃ ૨૨
ઇત્યદ્દા માં સમાદિશ્ય ગર્ગે ચ સ્વગૃહં ગતે । મન્યે નારાયણસ્યાંશં કૃષ્ણમક્લિષ્ટકારિણમ્ ૨૩
ઇતિ નન્દવચઃ શ્રુત્વા ગર્ગગીતં વ્રજૌકસઃ । દૃષ્ટશ્રુતાનુભાવાસ્તે કૃષ્ણાસ્યામિતતેજસઃ ।

મુદિતા નન્દમાનર્ચુઃ કૃષ્ણાં ચ ગતવિસ્મયાઃ ॥૨૪

દેવે વર્ષતિ યજ્ઞવિપ્લવરુષા વજ્રાશ્મપર્ષાનિલૈઃ ।

સીદત્પાલપશુસ્ત્રિ આત્મશરણં દદ્ધ્વાઽનુકમ્પ્યુત્સમયન્ ॥

ઉત્પાઘ્યૈકરેણ શૈલમબલો લીલોચ્છિન્નીન્ધં યથા ।

વિભ્રદ્ ગોષ્ઠમપાન્મહેન્દ્રમદભિત્ત્રીયાન્ન ઇન્દ્રો ગવામ્ ॥૨૫॥

ઇતિ શ્રીમદ્ભગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં દશમસ્કન્ધે પૂર્વાર્ધે

ષડ્વિંશોઽધ્યાયઃ ॥૨૬॥

થયો હતો. તેથી સમજુ લોકો આને “વાસુદેવ” કહે છે.^{૧૦} આ તમારા પુત્રના ગુણ અને કર્મ ઉપરથી થયેલાં નામ અને રૂપ ઘણાં છે. તે સર્વને આપણે કોઈ જાણતા નથી.^{૧૧} ગોવાળો અને ગોકુળને રાજી કરનાર આ પુત્ર તમ લોકોનું કલ્યાણ કરશે અને આના પ્રભાવથી તમો સર્વે કષ્ટોને અનાયાસે તરી જશો.^{૧૨} હે નંદજી ! પૂર્વે કોઈ રાજા ન હતો તે સમયમાં દુર્જનોથી પીડાયેલા સાધુ લોકોની આ તમારા પુત્રે રક્ષા અને વૃદ્ધિ કરતાં તે સાધુઓ ચોરની સમાન દુર્જનોને જીત્યા હતા.^{૨૦} જે માણસો આના ઉપર પ્રીતિ કરે છે તે ખરેખર મહાભાગ્યશાળી છે, દૈત્યો જેમ વિષ્ણુના પક્ષવાળાઓનો પરાભવ કરી શકતા નથી તેમ કોઈ શત્રુઓ આનો પરાભવ કરી શકે તેમ નથી.^{૨૧} માટે હે નંદ ! આ તમારો પુત્ર ગુણ, લક્ષ્મી, કીર્તિ અને પ્રભાવથી નારાયણ સમાન છે.” આ પ્રમાણે ગર્ગાચાર્યે મને કહ્યું હતું, માટે આ બાળકના કર્તવ્યમાં કાંઈ આશ્ચર્ય જેવું નથી.^{૨૨} મને આજ્ઞા કર્યા પછી ગર્ગાચાર્ય પોતાને ઘેર ગયા, ત્યારથી હું આ મોટા કામ કરનારા કૃષ્ણને સાક્ષાત્ નારાયણ માનું છું.^{૨૩}

શુકદેવજી કહે છે- આ પ્રમાણે નંદરાયના મુખથી ગર્ગાચાર્યનાં વચન સાંભળી, જે ગોવાળોએ અપાર તેજવાળા શ્રીકૃષ્ણના પરાક્રમ જોયાં અને સાંભળ્યાં

અથ સપ્તવિંશોઽધ્યાયઃ (૨૭)

॥ શ્રીશુક ઉવાચ ॥

ગોવર્ધને ધૃતે શૈલ આસારાદ્ રક્ષિતે વ્રજે । ગોલોકાદાવ્રજત્કૃષ્ણાં સુરભિઃ શઙ્ગ એવ ચ ॥૧
વિવિક્ત ઉપસન્નમ્ય વ્રીહિતઃ કૃતહેલનઃ । પસ્પર્શ પાદયોરેનં કિરીટેનાર્કવર્ચસા ॥૨
દૃષ્ટશ્રુતાનુભાવોઽસ્ય કૃષ્ણાસ્યામિતતેજસઃ । નષ્ટત્રિલોકેશમદ ઇન્દ્ર આહ કૃતાઞ્જલિઃ ॥૩

ઇન્દ્ર ઉવાચ -

વિશુદ્ધસત્ત્વં તવ ધામ શાન્તં તપોમયં ધ્વસ્તરજસ્તમસ્કમ્ ।

માયામયોઽયં ગુણસમ્પ્રવાહો ન વિદ્યતે તેઽગ્રહણાનુબન્ધઃ ॥૪॥

હતાં, તે ગોવાળો તો વિસ્મય રહિત થઈ તથા રાજી થઈ નંદરાય અને કૃષ્ણનો ભારે સત્કાર કરવા લાગ્યા. ૨૪ યજ્ઞનો ભંગ કરવાથી કોપેલા ઈંદ્રે વૃષ્ટિ કરતાં કરા અને કઠણ પવનથી જે ગોવાળો, પશુઓ, અને સ્ત્રીઓ પીડ્યો હતાં, એવા ગોકુળને પોતાની શરણે આવેલું જોઈ પોતાનું ઐશ્વર્ય પ્રગટ કરતા તે દયાળુ ભગવાને ગોવર્ધન પર્વતને એક હાથથી ધારણ કરી, ગોકુળની રક્ષા કરી અને ઈંદ્રનું અભિમાન ઉતાર્યું. તે ગાયોના પાલક શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન અમારી ઉપર પ્રસન્ન થજો. ૨૫

एति श्रीमद् महापुराण भागवतना दशम स्कंधनो छवीशमो अध्याय संपूर्ण।

અધ્યાય ૨૭

કામદેનુ અને ઈન્દ્રે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનનો અભિષેક કર્યો.

શુકદેવજી કહે છે- ભગવાને ગોવર્ધન પર્વતનું ધારણ કરતાં ઈંદ્ર ભયને લીધે સ્વર્ગમાંથી ભગવાનની પાસે આવ્યો, અને ભગવાને વરસાદથી વ્રજની રક્ષા કરતાં કામદેનુ હર્ષને લીધે ગોલોકમાંથી ભગવાનની પાસે આવી. ૧ અપરાધથી લજા પામેલા ઈંદ્રે એકાંતમાં મળીને પોતાના તેજસ્વી મુગટથી ભગવાનના ચરણનો સ્પર્શ કર્યો. ૨ અપાર તેજવાળા શ્રીકૃષ્ણનો પ્રભાવ નજરે જોવાથી અને સાંભળવાથી જેને ત્રૈલોક્યના સ્વામી પણાનું અભિમાન ટળી ગયું હતું એવા ઈંદ્રે હાથ જોડીને સ્તુતિ કરી. ૩

ઈંદ્ર સ્તુતિ કરે છે- હે કૃષ્ણ ! તમારું ધામ સત્વ, રજ, અને તમ આ ત્રણ માયાના ગુણોથી પરાભવ પામેલું નથી. માટે વિશુદ્ધ સત્વમય કહેલું છે. એટલા

કુતો નુ તદ્દેતવ ઈંશ તત્કૃતા લોભાદયો યેઽબુધલિઙ્ગભાવાઃ ।

તથાપિ દણ્ડં ભગવાન્ વિભર્તિ ધર્મસ્ય ગુપ્ત્યૈ ખલનિગ્રહાય ॥૫॥

પિતા ગુરુસ્ત્વં જગતામધીશો દુરત્યયઃ કાલ ઉપાત્તદણ્ડઃ ।

હિતાય સ્વેચ્છાતનુભિઃ સમીહસે માનં વિધુન્વઞ્જગદીશમાનિનામ્ ॥૬॥

યે મદ્વિધાજ્ઞા જગદીશમાનિનસ્ત્વાં વીક્ષ્ય કાલેઽભયમાશુ તન્મદમ્ ।

હિત્વાઽઽર્યમાર્ગં પ્રભજન્ત્યપસ્મયા ઈંહા ખલનામાપિ તેઽનુશાસનમ્ ॥૭॥

સ ત્વં મમૈશ્વર્યમદપ્લુતસ્ય કૃતાગસસ્તેઽવિદુષઃ પ્રભાવમ્ ।

ક્ષન્તું પ્રભોઽથાર્હસિ મૂઢચેતસો મૈવં પુનર્ભૂન્મતિરીશ મેઽસતી ॥૮॥

તવાવતારોઽયમધોક્ષજેહ સ્વયમ્ભરાણામુરુભારજન્મનામ્ ।

ચમૂપતીનામભવાય દેવ ભવાય યુષ્મચ્ચરણાનુવર્તિનામ્ ॥૯॥

નમસ્તુભ્યં ભગવતે પુરુષાય મહાત્મને । વાસુદેવાય કૃષ્ણાય સાત્વતાં પતયે નમઃ ॥૧૦

જ માટે રાગ દ્વેષાદિ દોષોથી રહિત છે, અને એ ધામ તમારી ઉપાસનારૂપી તપથી પામવા યોગ્ય છે. અને વળી તમારો જે આ માયામય સંસાર તથા સંસારનું મૂળકારણ કર્માનુબન્ધ જે તમારા ધામમાં નથી. તો પછી શરીરગ્રહણના સંબન્ધે પ્રાપ્ત થતા અને ફરીવાર શરીરસંબન્ધને આપનારા, તથા અજ્ઞાનપણાને સૂચવનારા લોભાદિક દોષો તમારા સ્વરૂપમાં હોય જ ક્યાંથી ? ન જ હોય. તોપણ તમે ધર્મના રક્ષણને માટે અને ખળપુરુષોના નિગ્રહને માટે દંડનું ધારણ કરો છો. ૪-૫ જગતના પિતા, ગુરુ, ઈશ્વર અને પ્રબળકાળરૂપ આપ જગતના ઈશ્વરપણાનું અભિમાન ધરાવનારા અમારા જેવાના માનનો ભંગ કરી, હિત કરવાને માટે દંડનું ગ્રહણ કરી, પોતાની ઈચ્છા પ્રમાણે ધરેલા અવતારોથી લીલા કરો છો. ૬ જગતના ઈશ્વરપણાનું અભિમાન ધરાવનારા મારા જેવા મૂર્ખ લોકો ભયના સમયમાં પણ નિર્ભય એવા આપને જોઈ, તરત જ તે અભિમાનને છોડી દેતાં ગર્વ રહિત થઈને ઉત્તમ માર્ગ પકડે છે, માટે આપની જે લીલા છે તે જ ખળ પુરુષોને દંડરૂપ છે. ૭ હે પ્રભુ ! એટલા જ માટે હું ઐશ્વર્યના મદથી ઘેરાએલો તમારો અપરાધી, તમારા પ્રભાવને નહીં જાણનાર અને મૂઢ બુદ્ધિવાળો છું, તેથી મારા ઉપર આપે ક્ષમા કરવી જોઈએ, અને મારું છું કે ફરીવાર મારી આવી દુષ્ટબુદ્ધિ ન થાય. ૮ હે દેવ ! હે મહારાજ ! પોતે ભારરૂપ રાજાઓ અને વધારે ભારને ઉત્પન્ન કરનારા સેનાપતિઓના નાશને માટે અને તમારા ચરણની સેવા કરનારાઓના કલ્યાણને માટે આ પૃથ્વીમાં તમારો અવતાર થયો છે. ૯ સર્વના

સ્વચ્છન્દોપાત્તદેહાય વિશુદ્ધજ્ઞાનમૂર્તયે । સર્વસ્મૈ સર્વબીજાય સર્વભૂતાત્મને નમઃ ॥૧૧
મયેદં ભગવન્! ગોષ્ટનાશાયાસારવાયુભિઃ । ચેષ્ટિતં વિહતે યજ્ઞે માનિના તીવ્રમન્યુના ॥૧૨
ત્વયેશાનુગૃહીતોઽસ્મિ ધ્વસ્તસ્તમ્ભો વૃથોદ્યમઃ । ઈશ્વરં ગુરુમાત્માનં ત્વામહં શરણં ગતઃ ॥૧૩

શ્રીશુક ઉવાચ -

एवं सङ्कीर्तितः कृष्णो मघोना भगवानमुम् । मेघगम्भीरया वाचा प्रहसन्निदमब्रवीत् ॥१४

શ્રીભગવાનુવાચ -

मया तेऽकारि मघवन्! मखभङ्गोऽनुगृह्णता । मदनुस्मृतये नित्यं मत्तस्येन्द्र! श्रिया भृशम् १५
मामैश्वर्यश्रीमदान्धो दण्डपाणिं न पश्यति । तं भ्रंशयामि सम्पद्भ्यो यस्य चेच्छाम्यनुग्रहम् १६
गम्यतां शक्र! भद्रं वः क्रियतां मेऽनुशासनम् । स्थीयतां स्वाधिकारेषु युक्तैर्वः स्तम्भवर्जितैः
अथाह सुरभिः कृष्णमभिवन्द्यमनस्विनी । स्वसन्तानैरुपामन्त्र्य गोपरूपिणमीश्वरम् ॥१८

અંતર્યામી, પરિચ્છેદ રહિત, સર્વના નિવાસરૂપ અને યાદવોના પતિ આપ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને હું પ્રણામ કરું છું.^{૧૦} ભક્તોની ઈચ્છા પ્રમાણે અવતાર ધરનાર, વિશુદ્ધ અને સંકોચ વિકાસથી રહિત જ્ઞાન ગુણથી યુક્ત છે મૂર્તિ જેમની, સર્વના કારણરૂપ અને સર્વ પદાર્થોના આત્મા આવા આપને હું નમન કરું છું.^{૧૧} હે ભગવાન ! યજ્ઞનો ભંગ થતાં તીવ્ર અભિમાન અને ક્રોધને લીધે વરસાદ અને વાયુથી વ્રજનો નાશ કરવાને માટે આ કૃત્ય મેં કર્યું હતું.^{૧૨} હે ઈશ્વર ! તમે મારા ઉદ્યમને વ્યર્થ કરી ગર્વનો નાશ કર્યો એ મારા ઉપર અનુગ્રહ કર્યો છે, હવે હું ઈશ્વર, ગુરુ અને પરમાત્મા આપના શરણે આવેલો છું.^{૧૩}

શુકદેવજી કહે છે- આ પ્રમાણે ઈંદ્રે સ્તુતિ કરી એટલે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને હસીને મેઘના સરખી ગંભીર વાણીથી તેને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા.^{૧૪}

ભગવાન કહે છે- હે ઈંદ્ર ! તું ઈન્દ્ર પદવીના વૈભવોથી બહુ જ ઉન્મત્ત થઈ ગયો હતો, તેથી તને નિરંતર મારું સ્મરણ રહે એ માટે મેં અનુગ્રહ કરીને તારા યજ્ઞનો ભંગ કર્યો છે.^{૧૫} દંડ ધારણ કરનારો એવો જે હું, તે મને એશ્વર્ય અને લક્ષ્મીના મદથી આંધળો થયેલો પુરુષ દેખતો નથી, માટે હું જેના ઉપર અનુગ્રહ કરવા ધારું છું તેને સંપત્તિઓથી ભ્રષ્ટ કરું છું.^{૧૬} હે ઈંદ્ર ! જાઓ, તમારું સારું થશે. હવે સાવધાન અને ગર્વ રહિત થઈને તમારા પોતપોતાના અધિકારમાં રહીને મારી આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલજો.^{૧૭}

શુકદેવજી કહે છે- પછી પોતાના સંતાન સહિત ઉદાર મનવાળી કામધેનુએ ગોવાળના રૂપને ધારણ કરનારા શ્રીકૃષ્ણને પ્રણામ કરી તથા હે કૃષ્ણ ! હે કૃષ્ણ !

સુરભિરુવાચ -

कृष्ण कृष्ण महायोगिन्! विश्वात्मन्! विश्वसम्भव! । भवता लोकनाथेन सनाथा वयमच्युत! १९
त्वं नः परमकं दैवं त्वं न इन्द्रो जगत्पते! । भवाय भव गोविप्रदेवानां ये च साधवः ॥२०
इन्द्रं नस्त्वाभिषेक्ष्यामो ब्रह्मणा नोदिता वयम् । अवतीर्णोऽसि विश्वात्मन्! भूमेभारापनुत्तये

શ્રીશુક ઉવાચ -

एवं कृष्णमुपामन्त्र्य सुरभिः पयसाऽऽत्मनः । जलैराकाशगङ्गाया ऐरावतकरोद्धृतैः ॥२१
इन्द्रः सुरर्षिभिः साकं नोदितो देवमातृभिः । अभ्यषिञ्चत दाशार्हं गोविन्द इति चाभ्यधात् २३

તત્રાગતાસ્તુમ્બુરુનારદાદયો ગન્ધર્વવિદ્યાધરસિદ્ધચારણાઃ ।

जगुर्यशो लोकमलापहं हरेः सुराङ्गनाः संनृतुर्मुदान्विताः ॥२४॥

તં તુષ્ટવુર્દેવનિકાયકેતવો વ્યવાકિરંશ્ચાદ્ભુતપુષ્પવૃષ્ટિભિઃ ।

लोकाः परां निर्वृतिमाप्नुवंस्त्रयो गावस्तदा गामनयन् पयोद्रुताम् ॥२५॥

નાનારસૌઘાઃ સરિતો વૃક્ષા આસન્ મધુસ્વવાઃ । અકૃષ્ટપચ્યૌષધયો ગિરયોઽભિભ્રદુન્મણીન્ ૨૬

એમ સંબોધન આપીને આ પ્રમાણે કહ્યું.^{૧૮} કામધેનું કહે છે હે કૃષ્ણ ! હે મોટાયોગી ! હે જગતના આત્મા ! હે જગતને ઉત્પન્ન કરનારા ! હે અચ્યુત ! ઈંદ્રે તો અમને મારી નાખ્યાં હતાં, પણ જગતના નાથ આપે અમારી રક્ષા કરી.^{૧૯} અમારા ઈષ્ટદેવ તમે છો, માટે હે જગતના પતિ ! ગાયો, બ્રાહ્મણો અને સાધુલોકોના કલ્યાણને માટે આજથી તમે જ ઈંદ્ર થાઓ.^{૨૦} બ્રહ્માની પ્રેરણાથી અમે તમને જ ઈન્દ્ર પદવીનો અભિષેક કરીશું, હવે ઈંદ્રનું અમારે કાંઈ કામ નથી, હે જગતના આત્મા ! તમે પૃથ્વીનો ભાર ઉતારવા માટે અવતર્યા છો.^{૨૧}

શુકદેવજી કહે છે- આ પ્રમાણે ભગવાનની આજ્ઞા લઈ કામધેનુએ પોતાના દૂધથી ભગવાનનો અભિષેક કર્યો, અને દેવતાઓ તથા ઋષિઓ સહિત ઈંદ્રે પણ દેવમાતાઓની પ્રેરણાથી ઐરાવત હાથીની સૂંઢવતે લાવેલા આકાશ ગંગાના જળથી ભગવાનનો અભિષેક કર્યો અને ગોવિંદ એવું નામ રાખ્યું.^{૨૨-૨૩} તે સમયે ત્યાં આવેલા ગાંધર્વ, વિદ્યાધર, સિદ્ધ, ચારણો, તુંબરુ અને નારદાદિક મુનિઓ સાંભળનારા જનોના પાપને દૂર કરનારી ભગવાનની કીર્તિનું ગાન કરવા લાગ્યા અને અપ્સરાઓએ આનંદથી નૃત્ય કર્યું.^{૨૪} મુખ્ય દેવતાઓએ તેમની સ્તુતિ કરી અને અદ્ભુત પુષ્પની વૃષ્ટિઓથી વધાવ્યા, ત્રણેલોક પરમ સુખ પામ્યા, ગાયોએ પૃથ્વીને દૂધથી ભીની કરી નાખી.^{૨૫} નદીઓમાં દૂધ આદિ રસો ચાલવા લાગ્યા, વૃક્ષોમાંથી મધની ધારાઓ ઝરવા લાગી, અન્ન ખેડ્યા વગર પાકી ગયાં અને

કૃષ્ણોઽભિષિક્ત એતાનિ સત્ત્વાનિ કુરુનન્દન! । નિર્વૈરાણ્યભવંસ્તાત ઋરાણ્યપિ નિસર્ગતઃ ૨૭
ઇતિ ગોગોકુલર્પતિ ગોવિંદમભિષિચ્ય સઃ । અનુજ્ઞાતો યયૌ શક્રો વૃતોદેવાદિભિર્દિવમ્ ॥૨૮॥

ઇતિ શ્રીમદ્ભગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં દશમસ્કન્ધે પૂર્વાર્ધ

ઇન્દ્રસ્તુતિર્નામ સપ્તવિંશોઽધ્યાયઃ ॥૨૭॥

અથાષ્ટાવિંશોઽધ્યાયઃ (૨૮)

॥ શ્રીશુક ઉવાચ ॥

एकादश्यां निराहारः समभ्यर्च्य जनार्दनम् । स्नातुं नंदस्तु कार्लिद्या द्वादश्यां जलमाविशत् १
तं गृहीत्वानयद् भृत्यो वरुणस्यासुरोऽन्तिकम् । अविज्ञायासुरीं वेलाम् प्रविष्टमुदकं निशि ॥२
चुकुशुस्तमपश्यन्तः कृष्ण! रामेति गोपकाः । भगवांस्तदुपश्रुत्य पितरं वरुणाहूतम् ।

तदन्तिकं गतो राजन्! स्वानामभयदो विभुः ॥३

પર્વતોમાં ધૃપાઈ રહેલા મણિ સ્વયં બહાર આવવા લાગ્યા. ^{૨૬} હે રાજા ! જે પ્રાણીઓ સ્વભાવથી જ કૂર હતા તેઓએ પણ ભગવાનનો અભિષેક થતાં વેર મૂકી દીધાં. ^{૨૭}
આ પ્રમાણે ગાયો અને ગોકુળના પતિ ભગવાનનો અભિષેક કરી, તેમની આજ્ઞા લઈ દેવાદિકની સાથે ઈંદ્ર સ્વર્ગમાં ગયો. ^{૨૮}

ઇતિ શ્રીમદ્ મહાપુરાણ ભાગવતના દશમ સ્કંધનો સત્યાવીશમો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

અધ્યાય ૨૮

શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન વરુણ લોકમાંથી નંદરાયને પાછા લાવ્યા
અને ગોવાળોને વૈકુંઠ દેખાડ્યું.

શુકદેવજી કહે છે- એકાદશીને દિવસે નારાયણનું પૂજન કરી જેણે ઉપવાસ કર્યો હતો, એવા નંદરાયે બારશને દિવસે સ્નાન કરવાને માટે યમુનાજીના જળમાં ડૂબકી મારી. ^૧ બારશના વહેલું પારણું કરવા સારું આસુરીવેળાને નહિ જાણીને, રાતના પાણીમાં પ્રવેશેલા તે નંદરાયને પકડીને વરુણનો અનુજ્ઞ એક અસુર વરુણદેવની પાસે લઈ ગયો. ^૨ ત્યાર પછી પ્રભાતે ગોવાળો નંદરાયને નહીં દેખવાથી, હે કૃષ્ણ ! એક તમે જ તમારા પિતાને લાવી શકો છો, હે બળરામ ! અમને એક તમારો જ ભરોસો છે. આ પ્રમાણે ઊંચેથી કહેવા લાગ્યા. ભક્તોને

પ્રાપ્તં વીક્ષ્ય હૃષીકેશં લોકપાલઃ સપર્યયા । મહત્યા પૂજયિત્વાઽઽહ તદ્દર્શનમહોત્સવઃ ॥૪
વરુણ ઉવાચ

अद्य मे निभृतो देहोऽद्यैवार्थोऽधिगतः प्रभो! । त्वत्पादभाजो भगवन्नवापुः पारमध्वनः ॥५
नमस्तुभ्यं भगवते ब्रह्मणे परमात्मने । न यत्र श्रूयते माया लोकसृष्टिविकल्पना ॥६
अजानता मामकेन मूढेनाकार्यवेदिना । आनीतोऽयं तव पिता तद् भवान् क्षन्तुमर्हति ॥७
ममाप्यनुग्रहं कृष्ण! कर्तुमर्हस्यशेषदृक् । गोविन्द! नीयतामेष पिता ते पितृवत्सल! ॥८

શ્રીશુક ઉવાચ

एवं प्रसादितः कृष्णो भगवानीश्वरेश्वरः । आदायागात् स्वपितरं बन्धूनां चावहन् मुदम् ॥९
नन्दस्त्वतीन्द्रियं दृष्ट्वा लोकपालमहोदयम् । कृष्णे च सन्नर्ति तेषां ज्ञातिभ्यो विस्मितोऽब्रवीत् १०
ते त्वौत्सुक्यधियो राजन्! मत्वा गोपास्तमीश्वरम् । अपि नः स्वर्गतिं सूक्ष्मामुपाधास्यदधीश्वरः ।
इति स्वानां स भगवान् विज्ञायाखिलदृक् स्वयम् । सङ्कल्पसिद्धये तेषां कृपयैतदचिन्तयत् १२

અભય આપનાર શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન ગોવાળોનો આર્તનાદ સાંભળી, વરુણદેવ પકડી લઈ ગયેલા છે તે જાણી પોતે વરુણદેવની પાસે ગયા. ^૩ ભગવાનને આવેલા જોઈ, તેમનાં દર્શનથી મોટો આનંદ પામેલા લોકપાળ વરુણદેવે મોટી પૂજાથી તેમનું પૂજન કરીને આ પ્રમાણે કહ્યું. ^૪

વરુણદેવ કહે છે- આજ મારો જન્મ સફળ થયો. હે પ્રભુ ! આજ મને સર્વોત્તમ લાભ મળ્યો. આજે મારો સંસાર પણ મટી ગયો, કેમકે આપના ચરણારવિંદનું ભજન કરનારા ઘણા પુરુષો મોક્ષ પામી ગયા છે. ^૫ હે પ્રભુ ! જેના સ્વરૂપમાં જીવના જ્ઞાનને સંકોચ પમાડનારી એવી માયા સાંભળવામાં પણ આવતી નથી, એવા પરબ્રહ્મ પરમાત્મા ભગવાન તમોને પ્રણામ કરું છું. ^૬ શાસ્ત્રમર્યાદાને તથા કર્તવ્યને નહિ જાણનારા મારા મૂઢ અનુચરે આ તમારા પિતાને અહીં લાવેલા છે, તો તે અપરાધ આપ ક્ષમા કરવાને યોગ્ય છો. ^૭ અમો અપરાધી છીએ તોપણ તમારી પ્રજા છીએ. માટે અમો તમારા અનુગ્રહને યોગ્ય છીએ. હે ગોવિંદ ! આ તમારા પિતાને લઈ જાઓ. ^૮

શુકદેવજી કહે છે- આ પ્રમાણે વરુણદેવે પ્રસન્ન કરેલા અને ઈશ્વરના ઈશ્વર શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન પોતાના પિતાને લઈ આવ્યા, અને સંબંધીઓને આનંદ આપ્યો. ^૯ કોઈ દિવસે નહીં જોએલું વરુણદેવનું ઐશ્વર્ય જોઈને અને તે દેવો સર્વે શ્રીકૃષ્ણને નમ્યા તે જોઈને વિસ્મય પામેલા નંદરાયે તે વાત સંબંધીઓને કહી દેખાડી. ^{૧૦} હે રાજા ! ગોવાળો શ્રીકૃષ્ણને ઈશ્વર માની મોટા ઉત્સાહથી સંકલ્પ કરવા લાગ્યા કે

जनो वै लोक एतस्मिन्नविद्याकामकर्मभिः । उच्चावचासु गतिषु न वेद स्वां गतिं भ्रमन्!१३
इति सञ्चिन्त्य भगवान् महाकारुणिको हरिः । दर्शयामास लोकं स्वं गोपानां तमसः परम् १४
सत्यं ज्ञानमनन्तं यद् ब्रह्म ज्योतिः सनातनम् । यद्वि पश्यन्ति मुनयो गुणापाये समाहिताः १५
ते तु ब्रह्महृदं नीता मग्नाः कृष्णेन चोद्धृताः । ददृशुर्ब्रह्मणो लोकं यत्राकूरोऽध्यगात् पुरा १६
नंदादयस्तु तं दृष्ट्वा परमानन्दनिर्वृताः । कृष्णं च तत्र छन्दोभिः स्तूयमानं सुविस्मिताः ॥१७
इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्धे पूर्वार्धे

अष्टाविंशोऽध्यायः ॥२८॥

अथैकोनत्रिंशोऽध्यायः (૨૯)

॥ श्रीशुक उवाच ॥

भगवानपि ता रात्रीः शरदोत्फुल्लमल्लिकाः । वीक्ष्य रन्तुं मनश्चक्रे योगमायामुपाश्रितः ॥१
तदोद्गुराजः ककुभः करैर्मुखं प्राच्या विलिम्पन्नरुणेन शन्तमैः ।
स चर्षणीनामुदगाच्छुचो मृजन् प्रियः प्रियाया इव दीर्घदर्शनः ॥२॥

ઈશ્વર અમોને પોતાનું સ્થાન અને સૂક્ષ્મ સ્વરૂપ દેખાડશે ?^{૧૧} સર્વજ્ઞ ભગવાને આ પ્રમાણે સંબંધીઓનો સંકલ્પ જાણી લઈને, તેનો સંકલ્પ સિદ્ધ કરવા સારું દયાથી વિચાર કર્યો કે દેહાદિકમાં અહંબુદ્ધિ અને તેથી થયેલી વિષયોમાં તૃષ્ણાથી થયેલાં કર્મો અને કર્મોથી ઊંચા નીચા જન્મોમાં ભટકતો માણસ, આલોકમાં પોતાની ગતિને જાણતો નથી.^{૧૨-૧૩} આ પ્રમાણે વિચાર કરીને મહાદયાળુ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને ગોવાળોને પ્રકૃતિથી પર પોતાનું બ્રહ્મસ્વરૂપ દેખાડ્યું અને પછી વૈકુંઠલોક પણ દેખાડ્યો.^{૧૪} સત્ય, જ્ઞાનરૂપ, અનંત, સ્વયં પ્રકાશ, અને નિરંતર સિદ્ધ પોતાનું બ્રહ્મસ્વરૂપ કે જેને ત્રણે ગુણથી રહિત થયેલા સમાધિનિષ્ઠ પુરુષો દેખે છે, આવું પોતાનું સ્વરૂપ પ્રથમ દેખાડ્યું.^{૧૫} પરબ્રહ્મરૂપી ધરામાં લઈ જઈને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને તેમાંથી પાછા કાઢેલા તે ગોવાળોએ વૈકુંઠલોક દીઠો, કે જેમાં પૂર્વે અકૂર ગયા હતા.^{૧૬} એ વૈકુંઠલોકને જોઈને તથા તેમાં વેદ જેમની સ્તુતિ કરતા હતા, એવા ભગવાનને જોઈને નંદાદિક ગોવાળો બહુજ આનંદ પામ્યા, અને વિસ્મય પામ્યા.^{૧૭}

ઇતિ શ્રીમદ્ મહાપુરાણ ભાગવતના દશમ સ્કંધનો અઠ્યાવીશમો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

दृष्ट्वा कुमुद्वन्तमखण्डमण्डलं रमाननाभं नवकुङ्कुमारुणम् ।
वनं च तत्कोमलगोभिरञ्जितं जगौ कलं वामदृशां मनोहरम् ॥३॥
निशम्य गीतं तदनङ्गवर्धनं व्रजस्त्रियः कृष्णागृहीतमानसाः ।
आजग्मुरन्योन्यमलक्षितोद्यमाः स यत्र कान्तो जवलोलकुण्डलाः ॥४॥
दुहन्त्योऽभिययुः काश्चिद् दोहं हित्वा समुत्सुकाः । पयोऽधिश्रित्य संयावमनुद्वास्यापरा ययुः ५
परिवेषयन्त्यस्तद्वित्वा पाययन्त्यः शिशून् पयः । शुश्रूषन्त्यः पतीन् काश्चिदशनन्त्योऽपास्य भोजनम् ६
लिम्पन्त्यः प्रमृजन्त्योऽन्या अञ्जन्यः काश्च लोचने ।
व्यत्यस्तवस्त्राभरणाः काश्चित् कृष्णान्तिकं ययुः ॥७॥

અધ્યાય ૨૯

રાસલીલાના સમારંભમાં શ્રીકૃષ્ણભગવાનનું અંતર્ધાન થવું.

શુકદેવજી કહે છે- શરદઋતુથી જેમાં મલ્લિકા ફૂલી રહી છે અને જેમાં રમવાની પોતે પ્રતિજ્ઞા કરી હતી એવી રાત્રીઓને જોઈ, યોગમાયાને ધારણ કરી ભગવાને રાસલીલા કરવાનો વિચાર કર્યો.^૧ જ્યારે ભગવાને રમવાની ઈચ્છા કરી તે જ સમયે ઘણા કાળે પ્રાપ્ત થયેલ પતિ જે પોતાની પ્યારીના મુખને જેમ કેસર લગાવે, તેમ પૂર્વ દિશારૂપી સ્ત્રીના મુખને, પોતાની સુખકારી કિરણોની રતાશથી લેપન કરતો અને લોકોના તાપને મટાડતો ચંદ્રમા, ભગવાનને પ્રસન્ન કરવાને માટે ઉદયને પ્રાપ્ત થયો.^૨ તે દિવસે પૂર્ણિમા હોવાથી ચંદ્ર અખંડ અને ગોળાકાર હતો, લક્ષ્મીના મુખની સમાન શોભાયમાન હતો, નવીન કુંકુમની સમાન લાલ વર્ણવાળો હતો, આવા ચંદ્રમાને ઉદય પામેલો જોઈને અને તેના કોમળ કિરણોથી રંજિત વનને જોઈને, ભગવાને કામિની સ્ત્રીઓના મનને હરણ કરનારો વેણુનાદ કર્યો.^૩ જે કામદેવને વધારનાર તે ગીતને વ્રજવાસી સ્ત્રીઓએ સાંભળ્યું, તેથી તેઓનું ચિત્ત શ્રીકૃષ્ણમાં આસક્ત થયું, સ્થેક બીજાને પોતાના જવાની ખબર ન પડે એ રીતે પ્યારા શ્રીકૃષ્ણની પાસે પહોંચી ગઈ. તે સમયે ચાલવાના વેગથી કુંડળો ડોલી રહેલાં હતાં.^૪ કેટલીક ગોપીઓ ગાયને દોહતી હતી તે ગાયોનું દોહવું છોડીને ચાલી, બીજી ચૂલા ઉપર મૂકેલાં દૂધને વગર ઉતારે ચાલી, કેટલીક કંસાર ચૂલા ઉપર મૂકીને વગર ઉતારે ચાલી.^૫ કેટલીક પીરસતી હતી તે મૂકીને ચાલી, કેટલીક નાનાં બાળકોને ધવરાવતી હતી તે નાનાં બાળકોને મૂકીને, કેટલીક પતિની સેવા કરતી હતી, કેટલીક ભોજન કરતી હતી તે સર્વે અધૂરું મૂકીને શ્રીકૃષ્ણ પાસે

તા વાર્યમાણા: પતિભિ: પિતૃભિર્ભ્રાતૃબન્ધુભિ: । ગોવિન્દાપહ્તાત્માનો ન ન્યવર્તન્ત મોહિતા: ૮
અન્તર્ગૃહગતા: કાશ્ચિદ્ ગોપ્યોઽલબ્ધવિનિર્ગમા: કૃષ્ણં તદ્ભાવનાયુક્તા દધ્યુર્મીલિતલોચના: ૯
દુ:સહપ્રેષ્ટવિરહતીવ્રતાપધુતાશુભા: । ધ્યાનપ્રાપ્તાચ્યુતાશ્લેષનિર્વૃત્યા ક્ષીણમઙ્ગલા: ૧૧૦
તમેવ પરમાત્માનં જારબુદ્ધ્યાપિ સજ્જતા: । જહુર્ગુણમયં દેહં સદ્ય: પ્રક્ષીણબન્ધના: ૧૧૧

રાજોવાચ

કૃષ્ણં વિદુ: પરં કાન્તં ન તુ બ્રહ્મતયા મુને । ગુણપ્રવાહોપરમસ્તાસાં ગુણધિયાં કથમ્ ૧૧૨

શ્રીશુક ઉવાચ

ઉક્તં પુરસ્તાદેતત્તે ચૈદ્ય: સિદ્ધિં યથા ગત: । દ્વિષત્રપિ હૃષીકેશં કિમુતાથોક્ષજપ્રિયા: ૧૧૩

આવી. ૬ કેટલીક લીપતી હતી, કેટલીક અંગોને સ્વચ્છ કરતી હતી, કેટલીક આંખો આંજતી હતી તે સર્વે મૂકી દઈને ભગવાન પાસે આવી. કેટલીક તો ઉતાવળને લીધે વસ્ત્રો પણ અવળાં સવળાં પહેરીને આવી. ૭ મોહ પામેલી તે સ્ત્રીઓને પોતાના પતિ, મા-બાપ ભાઈઓ અને બંધુઓએ વારવા છતાં પણ ભગવાનમાં જ જેનાં ચિત્ત ખેંચાવાને લીધે પાછી વળી નહિ. ૮ કેટલીક ગોપીઓથી કોઈ રીતે નીકળી શકાયું નહીં એવી ગોપીઓ પરમભાવવાળી હોવાને લીધે ઘરની અંદર જ આંખો મીંચીને શ્રીકૃષ્ણનું ધ્યાન કરવા લાગી. ૯ એ ધ્યાન કરનારી ગોપીઓ શ્રીકૃષ્ણમાં કામભાવે આસક્ત થઈ હતી તોપણ, જેમ અમૃતને બીજું કાંઈ સમજીને પીધા છતાં પણ પીનારને મરણનો ભય મટે છે, તેમ તે ત્રણ ગુણનું બંધન ટળી જતાં નિર્ગુણ પણાને પામી. પ્રારબ્ધ કર્મનું બંધન હોય ત્યાં સુધી દેહ રહિત થવાય નહિ એવો સિદ્ધાંત છે, તો તે પ્રમાણે તેનું પુણ્ય પાપાત્મક પ્રારબ્ધ પણ તુરત જ મટી ગયું; કેમકે શ્રીકૃષ્ણના સહન ન થાય એવા વિરહના તીવ્ર તાપનું દુ:ખ ભોગવવાથી તેઓનાં પાપ બળી ગયાં અને ધ્યાનથી મળેલા શ્રીકૃષ્ણના આલિંગનથી પ્રાપ્ત થયેલા પરમ સુખના ભોગથી તેઓનાં પુણ્ય પણ બળી ગયાં. પ્રથમ વિરહનું દુ:ખ પણ અત્યંત થયું, પછી આલિંગન સુખ પણ અત્યંત થયું, તેથી સર્વે પાપ અને પુણ્યનો એક સામટો ક્ષય થવાથી પ્રારબ્ધકર્મ તૂટી જતાં દેહ પડી ગયો અને ભગવત્પ્રાપ્તિ થઈ. ૧૦-૧૧

પરીક્ષિત રાજા પૂછે છે- હે શુકદેવજી ! આ ગોપીઓ શ્રીકૃષ્ણને કેવળ કામના કરવા યોગ્ય જાણતી હતી, અર્થાત્ પરં પતિ તરીકે જાણતી હતી, પણ “પરબ્રહ્મ” તરીકે જાણતી ન હતી, તો પણ વિષયમાં લંપટ બુદ્ધિવાળી તે ગોપીઓનો ગુણના

નૃણાં નિ:શ્રેયસાર્થાય વ્યક્તિર્ભગવતો નૃપ । અવ્યયસ્યાપ્રમેયસ્ય નિર્ગુણસ્ય ગુણાત્મન: ૧૧૪
કામં ક્રોધં ભયં સ્નેહમૈક્યં સૌહૃદમેવ ચ । નિત્યં હરૌ વિદધતો યાન્તિ તન્મયતાં હિ તે ૧૧૫
ન ચૈવં વિસ્મય: કાર્યો ભવતા ભગવત્યજે । યોગેશ્વરેશ્વરે કૃષ્ણો યત એતદ્ વિમુચ્યતે ૧૧૬
તા દૃષ્ટ્વાન્તિકમાયાતા ભગવાન્ વ્રજયોષિત: । અવદદ્ વદતાં શ્રેષ્ઠો વાચ: પેશૌર્વિમોહયન્ ૧૭

શ્રીભગવાનુવાચ

સ્વાગતં વો મહાભાગા: પ્રિયં કિં કરવાણિ વ: । વ્રજસ્યાનામયં કચ્ચિદ્ બ્રૂતાગમનકારણમ્ ૧૮
રજન્યેષા ઘોરરૂપા ઘોરસત્ત્વનિષેવિતા । પ્રતિયાત વ્રજં નેહ સ્થેયં સ્ત્રીભિ: સુમધ્યમા: ૧૧૯
માતર: પિતર: પુત્રા ભ્રાતર: પતયશ્ચ વ: । વિચિન્વન્તિ હ્યાપશ્યન્તો મા કૃદ્ધ્વં બન્ધુસાધ્વસમ્ ૨૦
દૃષ્ટં વનં કુસુમિતં રાકેશકરરન્જિતમ્ । યમુનાનિલલીલૈજત્તરુપલ્લવશોભિતમ્ ૧૨૧

પ્રવાહરૂપ સંસાર કેમ નિવૃત્ત થયો ? અર્થાત્ મોક્ષ કેમ થયો ? ૧૨

શુકદેવજી કહે છે- આ વાત તમને આગળ કહી છે કે શિશુપાળ ભગવાનનો દ્વેષ કરવા છતાં પણ મુક્તિ પામ્યો, ત્યારે ભગવાન ઉપર પ્રેમ રાખનારની મુક્તિ થાય તેમાં શું કહેવું ? ૧૩ હે રાજા ! અવિનાશી, અપ્રમેય એવા ભગવાન પોતે ગુણોના નિયંતા છતાં પણ નિર્ગુણ છે. તેમનો અવતાર મનુષ્યોના કલ્યાણને માટે જ છે. (માટે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનને જીવ તુલ્ય કહેવા એ સંભવતું નથી.) ૧૪ ભગવાનમાં જેઓ નિરંતર કામ, ક્રોધ, ભય, સ્નેહ, સંબંધ કે ભક્તિભાવ રાખે છે તેઓ ભગવાનમયપણું પામે છે. અર્થાત્ નિર્ગુણપણાને પામે છે. ૧૫ અજન્મા અને યોગેશ્વરોના ઈશ્વર શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન કે જેથી સ્થાવરાદિકને પણ મુક્તિ મળે છે, માટે તેમના વિષયમાં તમારે જરા પણ વિસ્મય પામવું જોઈએ નહિ. ૧૬ નિપુણ વાદિઓને મધ્યે પણ શ્રેષ્ઠ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ તે ગોપીઓને સમીપમાં આવેલી જોઈ, વાણીના વિલાસથી તેમને મોહિત કરતા આ પ્રમાણે બોલ્યા. ૧૭ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન કહે છે- હે મહા ભાગ્યશાળી ગોપીઓ ! તમો ભલે આવી હું તમારું શું પ્રિય કામ કરું ? (સર્વને ઉતાવળી આવેલી જોઈને કહ્યું,) વ્રજમાં સર્વે કુશળ તો છે ને ? તમારા આવવાનું કારણ કહો. ૧૮ (ગોપીઓને મંદ હાસ્ય કરતી જોઈને કહ્યું,) આ રાત્રિ ભયંકર પ્રાણીઓએ સેવેલી છે અને પોતે પણ ભયંકરરૂપવાળી છે, માટે વ્રજમાં પાછી જાઓ. હે સુંદરીઓ ! રાત્રીને વિષે સ્ત્રીઓએ અહીં ઊભાં ન રહેવું જોઈએ. ૧૯ તમારા મા-બાપ, દીકરા, ભાઈઓ અને પતિઓ તમને ઘરમાં નહીં જોઈને શોધતા હશે, માટે સંબંધીઓને ત્રાસ ન આપો. ૨૦ વિકસિત ફૂલવાળું, પૂર્ણચંદ્રથી રંગાએલું અને યમુનાના પવનથી શોભી

તદ્ યાત મા ચિરં ગોષ્ઠં શુશ્રૂષધ્વં પતીન્ સતીઃ । ઋન્દન્તિ વત્સા બાલાશ્ચ તાન્ પાયયત દુહ્યત ૨૨
અથવા મદભિસ્ત્રેહાદ્ ભવત્યો યન્નિતાશયાઃ । આગતા હ્યુપપન્નં વઃ પ્રીયન્તે મયિ જન્તવઃ ॥૨૩
ભર્તુઃ શુશ્રૂષણં સ્ત્રીણાં પરો ધર્મો હ્યમાયયા । તદ્વન્ધૂનાં ચ કલ્યાણ્યઃ પ્રજાનાં ચાનુષોષણમ્ ૨૪
દુઃશીલો દુર્ભગો વૃદ્ધો જડો રોગ્યધનોઽપિ વા । પતિઃ સ્ત્રીભિર્ન હાતવ્યો લોકેષ્સુભિરપાતકી ૨૫
અસ્વર્ગ્યમયશસ્યં ચ પલ્ગુ કૃચ્છ્રં ધયાવહમ્ । જુગુપ્સિતં ચ સર્વત્ર ઔપપત્યં કુલસ્ત્રિયાઃ ૨૬
શ્રવણાદ્ દર્શનાદ્ ધ્યાનાન્મયિ ભાવોઽનુકીર્તનાત્ । ન તથા સન્નિકર્ષેણ પ્રતિયાત તતો ગૃહાન્ ૨૭

શ્રીશુક ઉવાચ

ઇતિ વિપ્રિયમાકર્ણ્ય ગોષ્ઠો ગોવિન્દભાષિતમ્ । વિષણ્ણા ભગ્નસઙ્કલ્પાશ્ચિન્તામાપુર્દુત્યયામ્ ૨૮
કૃત્વા મુઘ્નાન્યવ શુચઃ શ્વસનેન શુષ્યદ્વિમ્બાધરાણિ ચરણેન ભુવં લિખન્ત્યઃ ।
અસ્ત્રૈરુપાત્તમષિભિઃ કુચકુઙ્કુમાનિ તસ્થુર્મૃજન્ત્ય ઝરુદુઃસ્વભરાઃ સ્મ તૂષ્ણીમ્ ॥૨૯॥
પ્રેષ્ઠં પ્રિયેતરમિવ પ્રતિભાષમાણં કૃષ્ણં તદર્થવિનિવર્તિતસર્વકામાઃ ।
નેત્રે વિમૃજ્ય રુદિતોપહતે સ્મ કિન્ચિત્સંરમ્ભગદ્ગરોઽબુવતાનુરક્તાઃ ॥૩૦॥

રહેલું આ વન તમોએ જોઈ લીધું, તો હવે તરત વ્રજમાં જાઓ અને તમારા પતિની સેવા કરો, હે સતીઓ ! તમારાં વાછરડાં અને છોકરાં રડતાં હશે. માટે તેઓને ધવરાવો. ^{૨૧-૨૨} (કોધથી ક્ષોભ પામેલાં નેત્રવાળી ગોપીઓને જોઈને ભગવાને કહ્યું.) અથવા તમો મારા ઉપર સ્નેહના બંધનથી ખેંચાઈને અહીં આવેલી હો તો એ તમોને યોગ્ય છે, કારણ કે મારા ઉપર સર્વ લોકો પ્રીતિ રાખે જ છે. ^{૨૩} હે ભલી સ્ત્રીઓ ! નિષ્કપટપણથી પતિનું તથા પતિના સંબંધીઓનું સેવન કરવું, અને છોકરાંઓનું પોષણ કરવું એ સ્ત્રીઓનો ઉત્તમ ધર્મ છે. ^{૨૪} પતિ દુષ્ટ સ્વભાવનો, દુર્ભાગી, વૃદ્ધ, જડ, રોગી કે નિર્ધન ગમે તેવો હોય તોપણ એ મહાપાપી ન થયો હોય, ત્યાં સુધી પોતાનું શુભ ઈચ્છનારી સ્ત્રીઓએ તેનો ત્યાગ ન કરવો. ^{૨૫} સારાં કુળની સ્ત્રીને જાર પુરુષનું સુખ સ્વર્ગની હાનિ કરનાર, કીર્તિને તોડનાર, તુચ્છ, કષ્ટરૂપ અને નિંદિત છે. ^{૨૬} સાંભળવાથી, દર્શનથી, ધ્યાનથી અને કીર્તનથી જેવો મારામાં ભાવ રહે છે તેવો સાથે રહેવાથી રહેતો નથી, માટે ઘેર જાઓ. ^{૨૭}

શુકદેવજી કહે છે- આ પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણનું અપ્રિય વચન સાંભળીને ખેદ પામેલી અને જેઓનો સંકલ્પ ભાંગી ગયો છે, એવી ગોપીઓ બહુ ચિંતામાં પડી. ^{૨૮} શોકના નિઃસાસાથી જેઓના લાલ હોઠ સૂકાતા હતા, એવાં પોતાનાં મોઢાં નીચાં કરી પગના અંગૂઠાથી ધરતી ખોતરતી, આંખનાં આંસુઓથી સ્તન ઉપરના કેસરને ધોતી અને બહુજ દુઃખથી દબાએલી ગોપીઓ ઊભી થકી કાંઈ પણ બોલી નહીં. ^{૨૯}

ગોષ્ઠ્ય ઉચ્ચુઃ

મૈવં વિભોઽર્હતિ ભવાન્ ગદિતું નૃશંસં સન્ત્યજ્ય સર્વવિષયાંસ્તવ પાદમૂલમ્ ।
ભક્તા ભજસ્વ દુરવગ્રહ મા ત્યજાસ્માન્ દેવો યથાઽઽદિપુરુષો ભજતે મુમુક્ષુન્ ॥૩૧॥
યત્યત્યપત્યસુહૃદામનુવૃત્તિરઙ્ગ સ્ત્રીણાં સ્વધર્મ ઇતિ ધર્મવિદા ત્વયોક્તમ્ ।
અસ્ત્વેવમેતદુપદેશપદે ત્વચીશે પ્રેષ્ઠોભવાંસ્તનુભૃતાં કિલ બન્ધુરાત્મા ॥૩૨॥
કુર્વન્તિ હિ ત્વયિ રતિં કુશલાઃ સ્વ આત્મન્ નિત્યપ્રિયે પતિસુતાદિભિરાર્તિદૈઃ કિમ્ ।
તન્નઃ પ્રસીદ પરમેશ્વર મા સ્મ છિન્દ્યા આશાં ભૃતાં ત્વયિ ચિરાદરવિન્દનેત્ર ॥૩૩॥
ચિત્તં સુખેન ભવતાપહતં ગૃહેષુ યત્ત્રિવિશત્યુત કરાવપિ ગૃહ્યકૃત્યે ।
પાદૌ પદં ન ચલતસ્તવ પાદમૂલાદ્ યામઃ કથં વ્રજમથો કરવામ કિં વા ॥૩૪॥

સ્નેહ પામેલી અને ભગવાનની પ્રાપ્તિને માટે જ સંસારનાં સર્વે સુખનો ત્યાગ કર્યો છે, એવી ગોપીઓની રોઈ રોઈને આંખો પણ સૂજી ગઈ હતી. જે શ્રીકૃષ્ણ ગોપીઓને અતિ પ્યારા હતા છતાં પણ શત્રુની પેઠે બોલતા હતા, તેમને જોઈને ગોપીઓ કાંઈક કોધના આવેગથી ગદ્ગદ્ કંઠે આ પ્રમાણે કહેવા લાગી. ^{૩૦}

ગોપીઓ કહે છે- હે પ્રભુ ! આપને આવું કૂર વચન ન બોલવું જોઈએ. હે સ્વતંત્ર ! અમે સર્વે વિષયોનો ત્યાગ કરી આપના ચરણારવિંદને સેવનારી છીએ, આવી અમોને, જેમ નારાયણ મુમુક્ષુઓને ભજે છે તેવી રીતે ભજો, અર્થાત્ અમોને અનુકૂળ થાઓ અને અમારી કામનાઓ પૂર્ણ કરો. પરંતુ અમારો ત્યાગ કરો મા. ^{૩૧} હે કૃષ્ણ ! ધર્મને જાણનારા આપે કહ્યું કે પતિ, સંતાન અને સંબંધીઓને અનુસરવું એજ સ્ત્રીનો સ્વધર્મ છે, તો તે સર્વે સ્વધર્મ આપના સેવનથી જ સિદ્ધ થશે, કેમ કે સર્વે ઉપદેશનાં વાક્યો ઈશ્વરની સેવાને જ લાગુ પડે છે, અને આપ જ સર્વ પ્રાણીઓના અંતરાત્મા હોવાથી ઈશ્વર, પ્રિય અને બંધુ છો. અથવા તમે જો ધર્મના ઉપદેશક હો અને અમે જો ધર્મને જાણવાને ઈચ્છતી હોઈએ, તો ધર્મને જાણનારા તમોએ જે કહ્યું તે યોગ્ય ગણાય, પરંતુ તમે ધર્મના ઉપદેશક નથી પણ સર્વના અંતરાત્મા છો, અને અમે ધર્મ જાણવાને ઈચ્છતી નથી, પણ ધર્મના ફળરૂપ આપની સેવાને જ ઈચ્છીએ છીએ, માટે આપનું કહેવું યોગ્ય નથી, અથવા પતિ આદિની સેવા કરવી એ ધર્મ છે એમ જે આપે કહ્યું તે આપની સેવાથી અમને સિદ્ધ થશે. ^{૩૨} શાસ્ત્રમાં નિપુણ પુરુષો પોતાના આત્મારૂપ આપનામાં જ પ્રીતિ રાખે છે. પીડા આપનારા પતિ અને પુત્રાદિકમાં પ્રીતિ રાખવાનું શું પ્રયોજન છે ? એટલા માટે હે પરમેશ્વર ! અમારા ઉપર કૃપા કરો. હે કમળ સરખાં નેત્રવાળા ! ઘણા કાળથી

સિચ્છાઙ્ગ નસ્ત્વદધરામૃતપૂરકેણ હાસાવલોકકલગીતજહ્લચ્ચ્યાગ્નિમ્ ।
 નો ચેદ્ વયં વિરહજાગ્ન્યુપયુક્તદેહા ધ્યાનેન યામ પદયોઃ પદવીં સચ્ચે તે ॥૩૫॥
 યર્હમ્બુજાક્ષ તવ પાદતલં રમાયા દત્તક્ષણં ક્વચિદરણ્યજનપ્રિયસ્ય ।
 અસ્પ્રાક્ષમ તત્પ્રભૃતિ નાન્યસમક્ષમઙ્ગ સ્થાતું ત્વયાભિરમિતા બત પારયામઃ ॥૩૬॥
 શ્રીર્યત્પદામ્બુજરજશ્ચક્રમે તુલસ્યા લઙ્ઘ્વાપિ વક્ષસિ પદં કિલ ભૃત્યજુષ્ટમ્ ।
 યસ્યાઃ સ્વવીક્ષણકૃતેઽન્યસુરપ્રયાસસ્તદ્વદ્ વયં ચ તવ પાદરજઃ પ્રપન્નાઃ ॥૩૭॥
 તન્નઃ પ્રસીદ વૃજિનાર્દન તેઽઙ્ગમૂલં પ્રાપ્તા વિસૃજ્ય વસતીસ્ત્વદુપાસનાશાઃ ।
 ત્વત્સુન્દરસ્મિતનિરીક્ષણતીવ્રકામતપ્તાત્મનાં પુરુષભૂષણ દેહિ દાસ્યમ્ ॥૩૮॥

આપમાં ધરેલી આશાને તોડી નાખો નહિ.^{૩૩} આપે અમોને પાછું જવાનું કહ્યું પણ તે અમારાથી થઈ શકે તેમ નથી, કેમ કે જે અમારું ચિત્ત આજ દિવસ સુધી સુખેથી ઘરમાં લાગતું હતું તે આપે હરી લીધું છે અને જે હાથ ધરના કામકાજમાં લાગતા હતા તે પણ આપે હરી લીધા છે. અમારા પગ તમારા ચરણારવિંદ પાસેથી પગલું પણ ખસતા નથી; માટે વ્રજમાં શી રીતે જઈએ અને શું કરીએ ?^{૩૪} હે શ્રીકૃષ્ણ! તમારા હાસ્ય સહિત જોવાથી અને સુંદર ગાયનથી ઉત્પન્ન થયેલા અમારા કામાગ્નિને તમારા અધરામૃતની પિયકારીથી ઠારી નાખો, અને નહીં ઠારો તો એક કામાગ્નિ અને બીજો વિરહાગ્નિ આ બન્ને અગ્નિથી બળી જઈને યોગીઓની પેઠે ધ્યાન કરીને પણ તમારા ચરણારવિંદને પામીશું. અર્થાત્ મરી જઈને પણ અમે આપને છોડીશું નહિ.^{૩૫} હે કમળ નેત્ર ! વનમાં રહેનારા મુનિ લોકો ઉપર પ્રેમ ધરાવનારા આપનું ચરણારવિંદ કે જેની સેવા કરવાનો અવકાશ લક્ષ્મીજીને પણ કોઈ સમયે જ મળે છે, એ ચરણનો જ્યારથી અમોએ સ્પર્શ કર્યો છે અને તે સ્પર્શ કરવાનો આપે આનંદ આપ્યો છે, ત્યારથી અમો બીજાની પાસે ઊભી રહી પણ શકતી નથી. (અમારા તુચ્છ પતિઓ અમને ગમતા નથી.)^{૩૬} જે લક્ષ્મીજીની દૃષ્ટિ પોતા ઉપર પડે તેને માટે બીજા દેવતાઓ પ્રયાસ જ કરે છે, તે લક્ષ્મીજી પોતે તમારા વક્ષઃસ્થળમાં આગવું સ્થાન પામ્યા છતાં પણ, આપના ચરણારવિંદની જે રજમાં તુલસી શોક્યની પેઠે ભાગ પડાવનાર છે અને વળી જે રજ સર્વ દાસોએ સેવેલી છે, તે રજને લક્ષ્મીજી પણ ઈચ્છે છે તો તે લક્ષ્મીજીની પેઠે અમે પણ તે જ રજને પ્રાપ્ત થએલી છીએ.^{૩૭} એટલા માટે હે દુઃખોને મટાડનારા ! અમે યોગીઓની પેઠે તમારી સેવાની આશાથી ઘરબાર છોડી દઈને આવેલી છીએ, માટે અમારા

વીક્ષ્યાલકાવૃતમુખં તવ કુણ્ડલશ્રીગણ્ડસ્થલાધરસુધં હસિતાવલોકમ્ ।
 દત્તાભયં ચ ભુજદણ્ડયુગં વિલોક્ય વક્ષઃ શ્રિયૈકરમણં ચ ભવામ દાસ્યઃ ॥૩૯॥
 કા સ્ચઙ્ગ તે કલપદાયતમૂર્ચ્છિતેન સમ્મોહિતાઽર્ચચરિતાન્ન ચલેત્તિલોક્યામ્ ।
 ત્રૈલોક્યસૌભગમિદં ચ નિરીક્ષ્ય રૂપં યદ્ ગોદ્વિજદ્રુમમૃગાઃ પુલકાન્યબિભ્રન્ ॥૪૦॥
 વ્યક્તં ભવાન્ વ્રજભયાર્તિહરોઽભિજાતો દેવો યથાઽઽદિપુરુષઃ સુરલોકગોપ્તા ।
 તન્નો નિધેહિ કરપઙ્ગજમાર્તબન્ધો તપ્તસ્તનેષુ ચ શિરસ્સુ ચ કિઙ્કરીણામ્ ॥૪૧॥

શ્રીશુક ઉવાચ

ઇતિ વિક્લવિતં તાસાં શ્રુત્વા યોગેશ્વરેશ્વરઃ । પ્રહસ્ય સદયં ગોપીરાત્મારામોઽપ્યરીરમત્ ॥૪૨
 તાભિઃ સમેતાભિરુદારચેષ્ટિતઃ પ્રિયેક્ષણોત્ફુલ્લમુખીભિરચ્યુતઃ ।
 ઉદારહાસદ્વિજકુન્દદીધિતિર્વ્યરોચતૈણાઙ્ગ ઇવોઙ્ગુભિર્વૃતઃ ॥૪૩॥

ઉપર કૃપા કરો. હે પુરુષોત્તમ ! તમારા સુંદર મંદ હાસ્ય સહિત જોવાને લીધે ઉત્પન્ન થયેલા તીવ્ર કામદેવથી તપી ગયેલી અમોને દાસીપણું આપો.^{૩૮} કેશથી વીંટાએલું, ગંડસ્થળમાં કુંડળની શોભાવાળું અને અધર ઓછામાં સુધાથી ભરેલું તમારું મુખારવિંદ જોઈને, અભય આપનારા તમારા બે ભુજદંડને જોઈને, અને લક્ષ્મીજીને એક કીડાના સ્થાનકરૂપ તમારા વક્ષઃસ્થળને જોઈને, અમો તમારી દાસી થવા જ માગીએ છીએ.^{૩૯} હે કૃષ્ણ ! આપે વ્યભિચારને નિંદિત કહ્યો, પણ તમારા સુંદર પદવાળાં વેણુગીતથી અને ત્રૈલોક્યમાં સર્વોત્તમ સુંદરતાવાળું આ તમારું રૂપ જોવાથી મોહ પામેલી કઈ સ્ત્રી પોતાના ઉત્તમ પતિવ્રતાપણાના ધર્મથી ભ્રષ્ટ ન થાય ? જે ગીત સાંભળીને તથા રૂપ જોઈને ગાયો, પક્ષીઓ, ઝાડ અને મૃગનાં પણ સંવાડાં ઊભાં થઈ જાય છે.^{૪૦} જેમ આદિપુરુષ નારાયણ દેવલોકની પીડાને હરે છે તેમ તમે અવશ્ય વ્રજના ભય અને પીડાને હરવા સારુ જન્મ્યા છો. એટલા માટે હે દીનબંધુ ! અમો દાસીઓનાં કામદેવથી તપી ગયેલાં સ્તન ઉપર અને મસ્તક ઉપર આપનાં હસ્તકમળ ધરો.^{૪૧}

શુકદેવજી કહે છે આ પ્રમાણે તે વ્રજાંગનાઓના કાલાવાલા સાંભળીને યોગેશ્વર ભગવાને હસીને પોતે આત્મારામ હોવા છતાં પણ દયાથી તે ગોપીઓને રમાડી.^{૪૨} મળેલી અને પ્રિયના દર્શનથી પ્રકૃત્વિત મુખોવાળી તે ગોપીઓથી વીંટાએલા, ઉદાર લીલાવાળા, અને સુંદર હાસ્યમાં તથા દાંતોમાં મોગરાના ફૂલ સરખી શોભાવાળા ભગવાન નક્ષત્રોથી વીંટાએલા ચંદ્રમાની પેઠે શોભવા લાગ્યા.^{૪૩} અનેક સ્ત્રીઓના યૂથના અધિપતિ, સ્ત્રીઓને ગવરાવતા, અને પોતે ગાતા, વૈજયંતી

उपगीयमान उद्गायन् वनिताशतयूथपः । मालां विभ्रद् वैजयन्तीं व्यचरन्मण्डयन् वनम् ४४
नद्याः पुलिनमाविश्य गोपीभिर्हिमवालुकम् । रेमे तत्तरलानन्दकुमुदामोदवायुना ॥४५
बाहुप्रसारपरिरम्भकरालकोरुनीवीस्तनालभननर्मनखाग्रपातैः ।

क्ष्वेल्यावलोकहसितैर्ब्रजसुन्दरीणामुत्तम्भयन् रतिपतिं रमयाञ्चकार ॥४६॥

एवं भगवतः कृष्णाल्लब्धमाना महात्मनः । आत्मानं मेनिरे स्त्रीणां मानिन्योऽभ्यधिकं भुवि ४७
तासां तत्सौभगमदं वीक्ष्य मानं च केशवः । प्रशमाय प्रसादाय तत्रैवांतरधीयत ॥४८॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्धे पूर्वार्धे

भगवतो रासक्रीडावर्णनं नामैकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥२९॥

માળાને ધારણ કરતા અને વનને શોભાવતા ભગવાન તે વનમાં ફરતા હતા. ૪૪
પછી ભગવાન યમુનાનદીના તરંગોથી આનંદને પામતાં ચંદ્રવિકાસી કમળોની
સુગંધવાળા વાયુથી સેવાયેલો, શીતળ રેતીવાળો, એવો યમુના નદીનો કાંઠો,
તેના ઉપર જઈને ગોપીઓની સાથે હાથ લાંબા કરવાથી, આલિંગનથી, હાથ,
કેશ, સાથળ, નાડી અને સ્તનના સ્પર્શથી, હાસ્યનાં વચનથી, નખની અણીઓવડે
ચિહ્નો કરવાથી, કીડાથી, જોવાથી અને હાસ્યથી વ્રજાંગનાઓના કામદેવને બહુ
જ વૃદ્ધિ પમાડતા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન તે ગોપીઓને રમાડવા લાગ્યા. ૪૫-૪૬ આ
પ્રમાણે મહાત્મા અને જ્ઞાની શ્રીકૃષ્ણથી જેઓને માન મળેલું છે, એવી ગોપીઓ
પૃથ્વીની સર્વે સ્ત્રીઓના આત્માથી પોતાના આત્માને શ્રેષ્ઠ માનવા લાગી. ૪૭ બ્રહ્માને
અને રુદ્રને પણ વશ કરનાર ભગવાન, તે ગોપીઓના સૌંદર્યપણાના અભિમાનથી
ઉત્પન્ન થયેલો મદ તથા અભિમાનને જોઈ તેને દૂર કરવા અને પછી પ્રસન્ન થવાને
માટે ત્યાં જ અંતર્ધાન થઈ ગયા. ૪૮

इति श्रीमद् महापुराण भागवतना दशम स्कंधनो ओगएग्रीशमो

अध्याय संपूर्ण.

अथ त्रिंशोऽध्यायः (३०)

॥ श्रीशुकउवाच ॥

अंतर्हिते भगवति सहसैव व्रजांगनाः । अतप्यंस्तमचक्षाणाः करिण्यः एव यूथपम् ॥१

गत्यानुरागस्मितविभ्रमेक्षितैर्मनोरमालापविहारविभ्रमैः ।

आक्षिप्तचित्ताः प्रमदा रमापतेस्तास्ता विचेष्टा जगृहस्तदात्मिकाः ॥२॥

गतिस्मितप्रेक्षणभाषणादिषु प्रियाः प्रियस्य प्रतिरूढमूर्तयः ।

असावहं त्वित्यबलास्तदात्मिका न्यवेदिषुः कृष्णविहारविभ्रमाः ॥३॥

गायन्त्य उच्चैरमुमेव संहता विचिक्क्युरुन्मत्तकवद् वनाद् वनम् ।

पप्रच्छुराकाशवदन्तरं बहिर्भूतेषु सन्तं पुरुषं वनस्पतीन् ॥४॥

दृष्टो वः कच्चिदश्वत्थ प्लक्ष न्यग्रोध नो मनः । नन्दसूनूर्गतो हृत्वा प्रेमहासावલोकनैः ॥૫

कच्चित् कुरबकाशोकनागपुत्रागचम्पकाः । रामानुजो मानिनीनामितो दर्पहरस्मितः ॥૬

अध्याय 30

વિરહથી તપેલી ગોપીઓ ભગવાનને વનમાં શોધે છે.

શુકદેવજી કહે છે- ભગવાન તરત જ અંતર્ધાન થઈ જતાં જેમ હાથણીઓ
હાથીને નહિ દેખવાથી પરિતાપ પામે, તેમ ગોપીઓ ભગવાનને નહીં દેખવાથી
પરિતાપ પામવા લાગી. ૧ ભગવાનની ગતિ, સ્નેહ, લીલા સહિત જોવું, સુંદર
ભાષણ, કીડા અને બીજા પણ વિલાસોથી જેઓનાં મન ખેંચાઈ ગયાં હતાં એવી
અને તેથી ભગવદ્રૂપ થયેલી વ્રજાંગનાઓ ભગવાનની તે તે લીલા સરખી લીલા
કરવા લાગી. ૨ ધ્યાને શ્રીકૃષ્ણનું ચાલવું, મંદહાસ્ય, જોવું અને ભાષણ ઈત્યાદિક
લીલાઓમાં જેઓનાં શરીર તન્મય થઈ ગયાં હતાં એવી અને તેને લીધે ભગવાનની
પેઠે જ કીડા અને વિલાસને કરતી ભગવદ્રૂપ ગોપીઓ ‘હું જ કૃષ્ણ છું’ એમ
પરસ્પર જણાવવા લાગી. ૩ પરસ્પર ભેગી મળીને ઊંચા સ્વરથી ભગવાનનું જ
ગાયન કરતી ગોપીઓ ઉન્મત્તની પેઠે એક વનથી બીજા વનમાં શોધવા લાગી,
અને ભગવાન કે જે સર્વ પદાર્થોમાં બહાર અને અંદર વ્યાપક છે તેમના સમાચાર
વૃક્ષોને પૂછવા લાગી. ૪ આ વૃક્ષો ઊંચાં છે તેથી કદાચ શ્રીકૃષ્ણને જોતાં હશે એમ
માની ગોપીઓ વૃક્ષાદિકને પૂછે છે- હે પીપળા ! હે વડ ! હે પીપણ ! પ્રેમ સહિત
હાસ્ય અને અવલોકનથી અમારા મનની ચોરી કરીને ભગવાન ગયા છે તે તમારા
જોવામાં આવ્યા ? ૫ આ વૃક્ષો મોટાં છે અને પુષ્પો વગેરેથી ઘણાનો ઉપકાર કરનારાં

કચ્ચિત્તુલસિ કલ્યાણિ ગોવિન્દચરણપ્રિયે । સહ ત્વાલિકુલૈર્બિભ્રદ્ દૃષ્ટસ્તેઽતિપ્રિયોઽચ્યુતઃ
માલત્યદર્શિ વઃ કચ્ચિન્મલ્લિકે જાતિયૂથિકે । પ્રીતિં વો જનયન્ યાતઃ કરસ્પર્શન માધવઃ ૮

ચૂતપ્રિયાલપનસાસનકોવિદારજમ્બવર્કબિલ્વબકુલાપ્રકદમ્બનીપાઃ ।

યેઽન્યે પરાર્થભવકા યમુનોપકૂલાઃ શંસન્તુ કૃષ્ણપદવીં રહિતાત્મનાં નઃ ॥૧॥

કિં તે કૃતં ક્ષિતિ તપો બત કેશવાદિગ્રસ્પર્શોત્સવોત્પલકિતાઙ્ગુર્હૈર્વિભાસિ ।

અપ્યદિગ્રસમ્ભવ ઝરુક્રમવિક્રમાદ્ વા આહો વરાહવપુષઃ પરિરમ્ભણેન ॥૧૦॥

અપ્યેણપત્ન્યુપગતઃ પ્રિયયેહ ગાત્રૈસ્તન્વન્ દૃશાં સખિ સુનિર્વૃતિમચ્યુતો વઃ ।

કાન્તાઙ્ગસઙ્ગકુચકુઙ્કુમરજ્જિતાયાઃ કુન્દસ્રજઃ કુલપતેરિહ વાતિ ગન્ધઃ ॥૧૧॥

બાહું પ્રિયાંસ ઉપધાય ગૃહીતપદ્મો રામાનુજસ્તુલસિકાલિકુલૈર્મદાન્ધૈઃ ।

અન્વીયમાન ઇહ વસ્તરવઃ પ્રણામં કિં વાભિનન્દતિ ચરન્ પ્રણયાવલોકૈઃ ॥૧૨॥

છે. તેથી તેઓ ઉત્તર આપશે એમ માની ગોપીઓ પૂછે છે કે હે બપોરિયા ! હે આસોપાલવ ! હે નાગ ! હે પુત્રાગ ! હે ચંપક ! માનવતી સ્ત્રીઓના માનને હરનાર મંદહાસ્યવાળા શ્રીકૃષ્ણ, અહીં તમારી પાસે થઈને નીકળ્યા હતા ?^૬ હે તુલસી ! ભ્રમરોની સાથે તારું ધારણ કરનાર અને તને અત્યંત પ્યારા શ્રીકૃષ્ણ તારા જોવામાં આવ્યા છે ?^૭ હે માલતી ! હે મલ્લિકા ! હે જાતિ ! હે જુઈ ! તમોએ ભગવાનને દીઠા છે ? હાથના સ્પર્શથી તમોને રાજી કરતા અહીંથી ગયા છે ?^૮ હે આંબા ! હે રાયણ ! હે પનસ ! હે અસન ! હે કોવિદાર ! હે જાંબુ ! હે આકડા ! હે બોરસલી ! હે આમ્ર ! હે કદમ ! હે નીપ ! અને હે બીજાં પણ વૃક્ષો ! તમારો જન્મ પરોપકારને માટે છે અને વળી તમો યમુનાજીને કાંઠે રહેનારાં હોવાથી તીર્થવાસી છો, માટે શૂન્યચિત્તવાળી અમોને શ્રીકૃષ્ણનો માર્ગ કહો.^૯ હે પૃથ્વી તેં કયું તપ કર્યું છે ? કેમ કે ભગવાનના ચરણનો સ્પર્શ મળવાથી તને આનંદ થયો છે, અને તેથી તારાં રુવાડાં ઊભાં થયેલાં જણાય છે. આ આનંદ તને હમણાં જ ભગવાનના ચરણનો સ્પર્શ મળવાથી થયો છે, કે વામનાવતારમાં ભગવાનના ચરણથી તું મપાએલી છે તેથી મળ્યો છે ? અથવા વરાહ અવતારમાં ભગવાનના શરીરનું આલિંગન મળ્યું છે તેથી થયો છે ?^{૧૦} હે મૃગલી સખી ! પોતાના અવયવોથી તમારી દૃષ્ટિને આનંદ આપતા ભગવાન પ્યારીની સાથે અહીં તમારી પાસે આવ્યા હતા ? કેમકે શ્રીકૃષ્ણે પહેરેલી મોગરાના પુષ્પની માળા કે જે પ્યારીને અંગસંગ કરવાના સમયમાં તેના સ્તન ઉપરના કેસરથી રંગાએલી હશે તેનો સુગંધ અહીં આવે છે.^{૧૧} હે વૃક્ષો ! એક હાથ પ્યારીના ખભા ઉપર ધરી અને બીજા હાથમાં કમળ લઈ અહીં ફરતા

પૃચ્છતેમા લતા બાહૂનપ્યાશિલણા વનસ્પતેઃ । નૂનં તત્કરજસ્પૃષ્ઠા બિભ્રત્યુત્પુલકાન્યહો ॥૧૩
ઇત્યુન્મત્તવચો ગોપ્યઃ કૃષ્ણાન્વેષણકાતરાઃ । લીલા ભગવતસ્તાસ્તા હ્યનુચક્રુસ્તદાત્મિકાઃ ૧૪
કસ્યાશ્ચિત્ પૂતનાયન્ત્યાઃ કૃષ્ણાયન્ત્યપિબત્ સ્તનમ્ । તોકાયિત્વા રુદત્યન્યા પદાહચ્છકટાયતીમ્
દૈત્યાયિત્વા જહારાન્યામેકા કૃષ્ણાર્થભાવનામ્ । રિઙ્ગ્યામાસ કાપ્યઙ્ગી કર્ષન્તી ઘોષનિઃસ્વનૈઃ
કૃષ્ણરામાયિતે દ્વે તુ ગોપાયન્ત્યશ્ચ કાશ્ચન । વત્સાયતીં હન્તિ ચાન્યા તત્રૈકા તુ બકાયતીમ્ ૧૭
આહૂય દૂરગા યદ્વત્ કૃષ્ણસ્તમનુકુર્વતીમ્ । વેણું ક્રાણન્તીં ત્રીઢન્તીમન્યાઃ શંસન્તિ સાધ્વિતિ ૧૮
કસ્યાંચિત્ સ્વભુજં ન્યસ્ય ચલન્ત્યાહાપરા નનુ । કૃષ્ણોઽહં પશ્યત ગતિં લલિતામિતિ તન્મનાઃ ૧૯
મા ભૈષ્ટ વાતવર્ષાભ્યાં તત્ત્વાણાં વિહિતં મયા । ઇત્યુક્ત્વૈકેન હસ્તેન યતન્ત્યુન્નિદધેઽમ્બરમ્ ॥૨૦

અને જેમની પાછળ મદથી મદોન્મત્ત બનેલા ભ્રમરો ઊડ્યા કરે છે, એવા ભગવાન સ્નેહ પૂર્વક જોઈને તમારા પ્રણામનો સ્વીકાર કરે છે કે શું ?^{૧૨} હે સખીઓ ! આ લતાઓ અવશ્ય શ્રીકૃષ્ણને મળેલી હોવી જોઈએ; કેમકે પોતાના પતિ (વૃક્ષ) ના બાહુને આલિંગન કરી રહેલી છતાં પણ પોતાનાં મોટાં ભાગ્યને લીધે ભગવાનના નખનો સ્પર્શ મળવાથી રોમાંચિત થઈ રહેલી છે, માટે આ લતાઓને પૂછો.^{૧૩} શુક્રદેવજી કહે છે- આ પ્રમાણે ઉન્મત્તના જેવાં વચન બોલતી ભગવાનને શોધવાથી વિહ્વળ થયેલી અને ભગવાનમાં જ જેનાં ચિત્ત લાગી રહ્યાં છે, એવી ગોપીઓ ભગવાનની તે તે લીલાઓનું અનુકરણ કરવા લાગી.^{૧૪} ભગવાનના જેવી લીલા કરતી કોઈ ગોપીએ, પૂતનારૂપ થયેલી બીજી ગોપીનું સ્તનપાન કર્યું. બાળક થઈને રોતી એક ગોપીએ શકટાસુરનું અનુકરણ કરી, ગાડાંરૂપ થયેલી બીજી ગોપીને લાત મારી.^{૧૫} એક ગોપી તૃણાવર્ત દૈત્યરૂપ થઈને, શ્રીકૃષ્ણના બાળકપણાની ભાવના કરનારી બીજી ગોપીને હરી ગઈ. એક ગોપી શ્રીકૃષ્ણરૂપ થઈને ઘુઘરીઓના ધમકાર સહિત પગને ઘસડતી ભાંખડીયાભેર ચાલવા લાગી.^{૧૬} બે ગોપીઓ બલરામ અને કૃષ્ણરૂપ થઈ અને બીજી કેટલીક ગોવાળોરૂપ થઈ. એક ગોપી વત્સાસુરનું અનુકરણ કરીને વાઇડા જેવી થઈ, કૃષ્ણરૂપે થયેલી અને ગોવાળોરૂપે થયેલી બીજી ગોપીને પ્રહાર કર્યો. અને એકે બગલારૂપ થયેલીને પ્રહાર કર્યો.^{૧૭} એક છેટે ગએલી ગાયોને જેમ શ્રીકૃષ્ણ બોલાવતા હતા, તેમ બોલાવીને તેનું અનુકરણ કરતી હતી, વેણુ વગાડતી હતી અને કીડા કરતી હતી, તેને બીજી ગોપીઓ વાહ વાહ કહેતી હતી.^{૧૮} એક ગોપીના ઉપર હાથ મૂકીને ચાલતી અને ભગવાનમાં જ જેનું મન લાગ્યું હતું, એવી બીજી ગોપી બોલી કે હું કૃષ્ણ છું. મારી સુંદર ચાલ જુઓ.^{૧૯} એક ગોપીએ વાયુ તથા વરસાદથી બીશો

આરુઠ્ઠૈકા પદાઽઽક્રમ્ય શિરસ્યાહાપરાં નૃપ । દુષ્ટાહે ગચ્છ જાતોઽહં યલ્લાનાં નનુ ઢણ્ઢધૃક્ ૨૧
તત્રૈકોવાચ હેગોપા દાવાર્ગિનિ પશ્યતોલ્બણમ્ । ચક્ષુષ્યાશ્ચપિદધ્વં વો વિધાસ્યે ક્ષેમમઞ્જસા ૨૨
બદ્ધાન્યયા સ્ત્રજા કાચિત્તન્વી તત્ર ઝલૂખલે । ખીતા સુદૃક્ પિધાયાસ્યં ભેજે ખીતિવિઢ્મ્બનમ્ ૨૩
ઁવં કૃષ્ણં પૃચ્છમાના વૃન્દાવનલતાસ્તરૂન્ । વ્યચક્ષત વનોદ્દેશે પદાનિ પરમાત્મનઃ ॥૨૪
પદાનિ વ્યક્તમેતાનિ નન્દસૂનોર્મહાત્મનઃ । લક્ષ્યન્તે હિ ધ્વજામ્બોજવજ્રાઙ્ગુશયવાદિભિઃ ॥૨૫
તૈસ્તૈઃ પદૈસ્તત્પદવીમન્વિચ્છન્ત્યોઽગ્રતોઽબલાઃ । વધ્વાઃ પદૈઃ સુપૃક્તાનિ વિલોક્યાર્તાઃ સમબ્રુવન્ ૨૬
કસ્યાઃ પદાનિ ચૈતાનિ યાતાયા નન્દસૂનુના । અંસન્યસ્તપ્રકોષ્ટાયાઃ કરેણોઃ કરિણા યથા ૨૭
અનયાઽઽરાધિતો નૂનં ભગવાન્ હરિરીશ્વરઃ । યન્નો વિહાય ગોવિન્દઃ પ્રીતો યામનયદ્ રહઃ ॥૨૮
ધન્યા અહો અમી આલ્યો ગોવિન્દાઙ્ગુચ્ચરેણવઃ । યાન્ બ્રહ્મશો રમા દેવી દધુર્મુધ્ચ્ચન્તયે ૨૯
તસ્યા અમૂનિ નઃ ક્ષોભં કુર્વન્ત્યુચ્ચૈઃ પદાનિ યત્ । યૈકાપહ્લ્ય ગોપીનાં રહો ભુક્તેઽચ્યુતાધરમ્ ૩૦

નહીં; તેથી રક્ષણનો ઉપાય હું કરું છું, એમ કહી યત્ન કરીને પોતાનું વસ્ત્ર ઊંચું ઉપાડ્યું.^{૨૦} એક ગોપી બીજી ગોપી ઉપર ચઢી તેના માથાને પગથી દબાવીને બોલી કે હે દુષ્ટ સર્પ ! જતો રહે. ખળ લોકોને શિક્ષા કરવા સારુ હું અવતર્યો છું.^{૨૧} ત્યાં એક ગોપી બોલી કે હે ગોવાળો ! આ ભયંકર દાવાનળને જુઓ. તરત આંખ્યો મીંચી જાઓ, હું તમારું રક્ષણ જોતજોતામાં કરીશ.^{૨૨} તેમાં યશોદા બનેલી એક ગોપીએ, માળાથી ખાંડણીઆ સાથે બાંધેલી ગોપીને જોઈ, બીજી સારી આંખોવાળી અને પાતળી ગોપી પોતાનું મોઢું ઢાંકીને ભયનું અનુકરણ કરવા લાગી.^{૨૩} આ પ્રમાણે વૃંદાવનની લતાઓ અને વૃક્ષોને ભગવાનના સમાચાર પૂછતી અને ભગવાનની લીલાનું અનુકરણ કરતી ગોપીઓ વનના પ્રદેશમાં ભગવાનનાં પગલાં દીઠાં, એને જોઈને વિચાર્યું કે ધ્વજ, કમળ, વજ્ર, અંકુશ અને યવ આદિ રેખાનાં ચિન્હો ઉપરથી અવશ્ય આ મહાત્મા શ્રીકૃષ્ણનાં પગલાં જણાય છે.^{૨૪-૨૫} પછી તે તે પગલાં ઉપરથી ભગવાનના માર્ગને શોધતી તે સ્ત્રીઓ આગળ જતાં એક સ્ત્રીનાં પગલાંથી મળેલાં ભગવાનનાં પગલાં જોઈ, ખેદ પામીને બોલી કે હાથીની સાથે જેમ હાથણી જાય તેમ ભગવાનની સાથે ગયેલી અને ભગવાનના ખત્મા ઉપર પોતાનું કાંડું મૂકનારી આ કઈ ગોપીનાં પગલાં છે.^{૨૬-૨૭} આ ગોપીએ અવશ્ય પ્રભુની આરાધના કરેલી હોવી જોઈએ; કેમકે આપણને છોડી દઈને તેના પર રાજી થયેલા શ્રીકૃષ્ણ તેને એકાંતમાં લઈ ગયા.^{૨૮} હે સખીઓ! અહો ! આ ભગવાનના ચરણકમળની રજ અત્યંત પવિત્ર છે કે જે રજને બ્રહ્મા, સદાશિવ અને લક્ષ્મીજી પણ પાપ દૂર કરવા સારૂ પોતાના મસ્તક ઉપર ધરે છે.^{૨૯} બીજી

ન લક્ષ્યન્તે પદાન્યત્ર તસ્યા નૂનં તૃણાઙ્ગુરૈઃ । ચિદ્વત્સુજાતાઙ્ગિઘ્નતલામુન્નિન્યે પ્રેયસીં પ્રિયઃ ॥૩૧
ઇમાન્યધિકમગ્નાનિ પદાનિ વહતો વધૂમ્ । ગોપ્યઃ પશ્યત કૃષ્ણસ્ય ભારાક્રાન્તસ્ય કામિનઃ ૩૨
અત્રાવરોપિતા કાન્તા પુષ્પહેતોર્મહાત્મના । અત્ર પ્રસૂનાવચયઃ પ્રિયાર્થે પ્રેયસા કૃતઃ ।

પ્રપદાક્રમણે ઁતે પશ્યતાસકલે પદે ॥૩૩

કેશપ્રસાધનં ત્વત્ર કામિન્યાઃ કામિના કૃતમ્ । તાનિ ચૂડયતા કાન્તામુપવિષ્ટમિહ ધ્રુવમ્ ૩૪
રેમે તયા ચાત્મરત આત્મારામોઽપ્યખગિન્દતઃ । કામિનાં દર્શયન્ દૈન્યં સ્ત્રીણાં ચૈવ દુરાત્મતામ્ ૩૫
ઇત્યેવં દર્શયન્ત્યસ્તાશ્ચેરુર્ગોપ્યો વિચેતસઃ । યાં ગોપીમનયત્ કૃષ્ણો વિહાયાન્યાઃ સ્ત્રિયો વને ૩૬
સા ચ મેને તદાઽઽત્માનં વરિણ્ણં સર્વયોષિતામ્ । હિત્વા ગોપીઃ કામયાના મામસૌ ભજતે પ્રિયઃ ૩૭
તતો ગત્વા વનોદ્દેશં દૂમા કેશવમબ્રવીત્ । ન પારયેઽહં ચલિતું નય માં યત્ર તે મનઃ ॥૩૮

ગોપીઓ બોલી કે- શ્રીકૃષ્ણની સાથે ગયેલી સ્ત્રીના પગલાં જ આપણને અદેખાઈનું મોઢું દુઃખ ઉત્પન્ન કરે છે. કારણ કે સર્વે ગોપીઓને યુંબન કરવા યોગ્ય શ્રીકૃષ્ણના અધરામૃતનું હરણ કરીને પોતે એકલી જ એકાંત સ્થળમાં જઈને ભોગવે છે.^{૩૦} આ ઠેકાણે એ સ્ત્રીના પગલાં દેખાતાં નથી, પણ તેનું કારણ અવશ્ય એ હોવું જોઈએ, કે ખડના અંકુરથી તેના કોમળ પગ પીડાતા હશે તેથી તે પ્યારીને પ્યારા ભગવાને પોતાના ખત્મા પર તેડી લીધી હશે.^{૩૧} આ ઠેકાણે તે પ્યારીને માટે પ્યારા ભગવાને વૃક્ષો ઉપરથી ફુલ વીણેલાં જણાય છે. જુઓ, કે પેનીઓ ઉંચી કરેલી હોવાને કારણે ધરતી પર પગના આગલા ભાગનું જ દબાણ આવવાથી અધુરાં પગલાં છપાયાં છે.^{૩૨} આ ઠેકાણે તે કામી ભગવાને કામિનીના કેશ ગુંથેલા છે; કેમકે તેના ચોટલામાં ફુલ ગુંથતાં અવશ્ય શ્રીકૃષ્ણ આ સ્થળમાં બેઠેલા હોવા જોઈએ.^{૩૩}

શુકદેવજી કહે છે- શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન પોતાથી જ સંતુષ્ટ, આત્મારામ અને સ્ત્રીઓના વિલાસમાં નહીં લલચાએલા છતાંપણ, સ્ત્રીઓની ભૂંડાઈ અને કામી પુરૂષોની દીનતા દેખાડવા સારુ તે સ્ત્રીની સાથે રમતા હતા.^{૩૪} જે ગોપીને શ્રીકૃષ્ણ લઈ ગયા હતા, તે સિવાય બીજી ગોપીઓ આ પ્રમાણે પરસ્પર બતાવતી અને વિલ્હળ થઈ વનમાં ફરતી હતી.^{૩૫} કામનાવાળી બીજી ગોપીઓને મૂકી દઈને, આ પ્યારા શ્રીકૃષ્ણ મને ભજે છે, માટે સર્વે સ્ત્રીઓમાં હું જ શ્રેષ્ઠ છું. આમ શ્રીકૃષ્ણ જે સ્ત્રીને લઈ ગયા હતા તે સ્ત્રી માનવા લાગી.^{૩૬} પછી વનના એક પ્રદેશમાં જઈને ગર્વ પામેલી તે સ્ત્રીએ ભગવાનને કહ્યું કે હું યાલી શકતી નથી, માટે જ્યાં તમારે જવાની ઈચ્છા હોય ત્યાં મને ઉપાડીને લઈ જાઓ.^{૩૭} કામી પુરુષો સ્ત્રી

एवमुक्तः प्रियामाह स्कन्ध आरुह्यतामिति । ततश्चान्तर्दधे कृष्णः सा वधूरन्वतप्यत ॥३९॥
 हा नाथ रमण प्रेष्ठ क्रासि क्रासि महाभुज । दास्यास्ते कृपणाया मे सखे दर्शय सन्निधिम् ॥४०॥
 अन्विच्छन्त्यो भगवतो मार्गं गोप्योऽविदूरतः । ददूशुः प्रियविश्लेषमोहितां दुःखितां सरखीम् ४१
 तथा कथितमाकर्ण्य मानप्रार्प्तिं च माधवात् । अवमानं च दौरात्त्याद् विस्मयं परमं ययुः ४२
 ततोऽविशन् वनं चन्द्रज्योत्स्ना यावद् विभाव्यते । तमः प्रविष्टमालक्ष्य ततो निववृतुः स्त्रियः ४३
 तन्मनस्कास्तदालापास्तद्विचेष्टास्तदात्मिकाः । तद्गुणानेव गायन्त्यो नात्मागाराणि सस्मरुः ४४
 पुनः पुलिनमागत्य कालिन्ध्याः कृष्णभावनाः । समवेता जगुः कृष्णं तदागमनकाङ्क्षिताः ४५

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्धे पूर्वार्धे

रासक्रीडायां कृष्णान्वेषणं नाम त्रिंशोऽध्यायः ॥३०॥

આગળ કેવા દીન થઈને રહે છે એ અહીં દર્શાવે છે. આ પ્રમાણે તે સ્ત્રી બોલતાં ભગવાને કહ્યું કે તો પછી મારી કાંધ ઉપર બેસ, પછી તે સ્ત્રી કાંધ ઉપર બેસવાને સજ્જ થતાં ભગવાન અંતર્ધાન થઈ ગયા. એમ થતાં એ સ્ત્રી પસ્તાઈને બોલવા લાગી કે હે નાથ ! હે સુંદર ! હે પ્યારા ! હાય હાય ક્યાં છો ? ક્યાં છો ? હે સખા ! હું તમારી કંગાલ દાસી છું, તેને દર્શન દો. ^{૩૮-૩૯} એટલામાં ભગવાનના માર્ગને શોધતી શોધતી ચાલી આવતી પેલી સર્વે ગોપીઓએ પોતાના સમીપમાં પ્યારાના વિયોગથી મોહ પામેલી અને દુઃખ પામેલી તે પોતાની સખીને દીઠી. ^{૪૦} ભગવાને પ્રથમ માન આપ્યું અને પછી ભૂંડાઈ જોઈને અપમાન કર્યું, એ સર્વે વાત તેના મોઢાંથી સાંભળીને સર્વે ગોપીઓ મહા વિસ્મય પામી. ^{૪૧} પછી જ્યાં સુધી ચંદ્રમાનું અજવાળું દેખાયું ત્યાં સુધી તેઓ સખીને સાથે લઈ, વનમાં ભગવાનને શોધવા આગળ આગળ જ ચાલી ગઈ. પછી અંધારું આવ્યું જોઈને તે સ્ત્રીઓ પાછી વળી. ^{૪૨} એ ગોપીઓ કે જેનાં મન ભગવાનમાં જ લાગ્યાં હતાં, તેમનું ભાષણ ભગવાન સંબંધી જ હતું, ભગવાનનાં અનુકરણની લીલા કરતી ભગવદ્રૂપ થઈ ગઈ હતી, તે ગોપીઓને પોતાના ઘરનું સ્મરણ જ આવ્યું નહીં. ^{૪૩} ભગવાનનું જ ધ્યાન કરતી તે ગોપીઓ પાછી યમુનાજીને કાંઠે આવીને ભગવાનના પાછા પધારવાની આશા રાખી, ભેળી થઈને ભગવાનનું ગાયન કરવા લાગી. ^{૪૪}

एति श्रीमद् महापुराण भागवतना दशम स्कंधनो त्रीशमो अध्याय संपूर्ण.

अथैकत्रिंशोऽध्यायः (३९)

॥ गोप्य ऊचुः ॥

जयति तेऽधिकं जन्मना व्रजः श्रयत इंदिरा शश्वदत्र हि ।
 दयित दृश्यतां दिक्षु तावकास्त्वयि धृतासवस्त्वां विचिन्वते ॥१॥
 शरदुदाशये साधुजातसत् सरसिजोदरश्रीमृषा दृशा ।
 सुरतनाथ तेऽशुल्कदासिका वरद निघ्नतो नेह किं वधः ॥२॥
 विषजलाप्ययाद् व्यालराक्षसाद् वर्षमारुताद् वैधुतानलात् ।
 वृषमयात्मजाद् विश्वतोभयादृषभ ते वयं रक्षिता मुहुः ॥३॥
 न खलु गोपिकानन्दनो भवानखिलदेहिनामन्तरात्मदृक् ।
 विखनसार्थितो विश्वगुप्तये सख उदेयिवान् सात्वतां कुले ॥४॥

अध्याय ३९

ભગવાનના અંતર્ધાનથી નિરાશ થયેલી અને કેવળ ભગવાનના જ ગુણોનું ગાયન કરતી ગોપીઓ. (ગોપી ગીત)

ગોપીઓ ગાય છે- હે પ્યારા ! તમારા જન્મથી વ્રજનો વધારે ઉત્કર્ષ થયો છે, અને તમારે લીધે જ લક્ષ્મીજી નિરંતર વ્રજને શોભા આપે છે. આ પ્રમાણે સઘળું વ્રજ આનંદ પામ્યા કરે છે, તેમાં તમારી દાસી ગોપીઓ જ કે જેઓ તમારે માટે જ પ્રાણ રાખેલાં છે, તેઓ તમને ચારેકોર શોધવામાં દુઃખી થાય છે માટે દર્શન આપો. ^૧ હે સંભોગના પતિ ! હે મનોરથ પૂરનાર ! તમારી જે દૃષ્ટિ શરદઋતુના તળાવમાં સારી રીતે ઉત્પન્ન થયેલા પ્રફુલ્લિત કમળના ગર્ભની શોભાને હરી લેનાર છે, તે દૃષ્ટિથી અમો વગર મહેનતાણાંની દાસીઓને તમે મારો છો, તે શું તમે વધ કરતા નથી ? શસ્ત્રથી જે વધ થાય એ જ શું વધ કહેવાય ? માટે દૃષ્ટિથી હરી લીધેલા અમારા પ્રાણને પાછાં આપવા સારું તમે દર્શન આપો. ^૨ ઝેરી જળથી થયેલ નાશથી, અધાસુરથી, વરસાદ પવન અને વીંજળીના પડવાથી, અરિષ્ટાસુરથી, વ્યોમાસુરથી અને બીજા પણ સર્વ પ્રકારના ભયથી તમે અમારી વારંવાર રક્ષા કરી છે, તો હમણાં કેમ ઉપેક્ષા કરો છો ? કૃપા કરી ઘણા પ્રકારના મૃત્યુથી રક્ષા કરીને હમણાં દૃષ્ટિથી કામદેવને મોકલી અમને શા માટે મારી નાખો છો ? ^૩ હે મિત્ર ! તમે કાંઈ યશોદાના પુત્ર નથી, પણ સર્વ પ્રાણીઓની બુદ્ધિના સાક્ષી ઈશ્વર છો. જગતના રક્ષણને માટે બ્રહ્માએ પ્રાર્થના કરવાથી યાદવોના કુળમાં

વિરચિતાભયં વૃષ્ણિધુર્યં તે ચરણમીયુષાં સંસૃતેર્ભયાત્ ।
 કરસરોરુહં કાન્ત કામદં શિરસિ ધેહિ નઃ શ્રીકરગ્રહમ્ ॥૫॥
 વ્રજજનાર્તિહન્ વીર યોષિતાં નિજજનસ્મયધ્વંસનસ્મિત ।
 ભજ સઘ્ને ભવત્કિઙ્કરીઃ સ્મ નો જલરુહાનનં ચારુ દર્શય ॥૬॥
 પ્રણતદેહિનાં પાપકર્શનં તૃણચરાનુગં શ્રીનિકેતનમ્ ।
 ફણિફણાર્પિતં તે પદામ્બુજં કૃણુ કુચેષુ નઃ કૃન્ધિ હૃચ્છયમ્ ॥૭॥
 મધુરયા ગિરા વલ્ગુવાક્યયા બુધમનોજ્ઞયા પુષ્કરેક્ષણ ।
 વિધિકરીરિમા વીર મુહ્યતીરધરસીધુનાઽઽપ્ચાયયસ્વ નઃ ॥૮॥
 તવ કથામૃતં તપ્તજીવનં કવિભિરીડિતં કલ્મષાપહમ્ ।
 શ્રવણમઙ્ગલં શ્રીમદાતતં ભુવિ ગૃણન્તિ તે ભૂરિદા જનાઃ ॥૯॥

અવતર્યા છો. જગતના પાલનને માટે અવતરેલા આપ ભક્તજનની ઉપેક્ષા કરો એ અત્યંત અયોગ્ય છે. ૪ હે યાદવોમાં ઉત્તમ ! હે કાંત ! આપનું હસ્તકમળ સંસારના ભયથી શરણે આવેલાને અભય આપનાર, મનોરથોને પૂરનાર અને લક્ષ્મીજીનો હાથ ઝાલનાર છે, તે અમારા મસ્તક ઉપર ધારણ કરો. ૫ હે વ્રજવાસીઓનાં દુઃખને હરનાર ! હે વીર ! હે મંદહાસ્યોથી ભક્તોના ગર્વને હરનાર ! હે મિત્ર ! અમો તમારી દાસીઓ છીએ, તેથી અમોને તમે ભજો; અને પ્રથમ તો અમો સ્ત્રી લોકોને તમારું કમળ સરખું મુખ દેખાડો. ૬ તમારું ચરણારવિંદ તમને નમસ્કાર કરનાર પ્રાણીઓના પાપને હરનાર, કૃપાને લીધે પશુઓની પાછળ વનોવન શિલા તૃણ એ આદિકને વિષે ભ્રમણ કરનાર, સૌભાગ્યને લીધે લક્ષ્મીજીના સ્થાનકરૂપ, અને પરાક્રમને લીધે કાલીયનાગની ફણો ઉપર નાયેલું હતું, તે ચરણારવિંદને અમારા સ્તન ઉપર ધરો અને કામજવરને મટાડો. ૭ હે કમળ સરખાં નેત્રવાળા ! હે વીર ! સુંદર વચનવાળી અને સમજુઓના મનને ગમે એવી તમારી મધુર વાણીથી મોહ પામતી અમો દાસીઓને અધરામૃત પાઈને જીવાડો. ૮

તમારા વિરહથી અમને મોત આવ્યું જ હતું, પરંતુ ભાગ્યશાળી લોકોએ અમને તમારી કથારૂપ અમૃત પાઈને તે મોતને કાઢી મેલ્યું છે. તમારી કથા જ વાસ્તવિક રીતે અમૃત છે, કેમકે તે તાપ પામેલાઓને જીવાડનાર છે. બ્રહ્મવેત્તાઓ પણ એજ અમૃતના વખાણ કરે છે, અને દેવતાઓને પીવાના અમૃતને તો તુચ્છ ગણે છે. કથારૂપી અમૃત કામ અને કર્મને મટાડનાર છે અને દેવતાઓનું અમૃત તો કામ અને કર્મને વધારનાર છે. કથારૂપી અમૃત સાંભળવા માત્રથી જ કલ્યાણ

પ્રહસિતં પ્રિય પ્રેમવીક્ષણં વિહરણં ચ તે ધ્યાનમઙ્ગલમ્ ।
 રહસિ સંવિદો યા હૃદિસ્પૃશઃ કુહક નો મનઃ ક્ષોભયન્તિ હિ ॥૧૦॥
 ચલસિ યદ્ વ્રજાચ્ચારયન્ પશૂન્ નલિનસુન્દરં નાથ તે પદમ્ ।
 શિલતૃણાઙ્કુરૈઃ સીદતીતિ નઃ કલિલતાં મનઃ કાન્ત ગચ્છતિ ॥૧૧॥
 દિનપરિક્ષયે નીલકુન્તલૈર્વનરુહાનનં બિભ્રદાવૃતમ્ ।
 ઘનરજસ્વલં દર્શન્ મુહુર્મનસિ નઃ સ્મરં વીર યચ્છસિ ॥૧૨॥
 પ્રણતકામદં પદ્મજાર્ચિતં ધરણિમણ્ડનં ધ્યેયમાપદિ ।
 ચરણપદ્મજં શન્તમં ચ તે રમણ નઃ સ્તનેષ્વર્પયાધિહન્ ॥૧૩॥

આપે છે, અને દેવતાઓનું અમૃત તો યજ્ઞાદિક કરીએ ત્યારે મળે છે. કથારૂપી અમૃત તો શાંત છે, અને દેવતાઓનું અમૃત તો માદક છે. તમારી કથારૂપી આવા અમૃતનું ભૂલોકમાં જેઓ વિસ્તારથી નિરૂપણ કરે છે, તેને અમો જીવન આપનારા ગણીએ છીએ. આ પ્રમાણે જ્યારે તમારી કથા પણ અમૃતથી અધિક છે ત્યારે તમારું દર્શન તો સર્વોત્તમ હોય તેમાં શું કહેવું? માટે માગીએ છીએ કે દર્શન દો. ૯ હે પ્રિય ! હે કપટી ! તમારું હસવું, પ્રેમથી જોવું, ધ્યાનમાં સુખ આપનાર વિહાર અને હૃદયમાં લાગી રહેલી એકાંતની વાતો અમારા મનને ક્ષોભ પમાડે છે, માટે જો કે તમારી કથાનું શ્રવણ જ સુખદાયી છે, તોપણ તેમાં અમારું મન શાંતિ પામતું નથી, માટે દર્શન દો. ૧૦ હે નાથ ! હે કાંત ! જ્યારે પશુઓને ચારવા માટે વ્રજથી તમે પધારો છો ત્યારે, કમળ જેવાં તમારાં ચરણ કાંકરીઓ, ઘાસ અને અંકુરોથી કલેશ પામતાં હશે, એમ જાણી અમારું મન અસ્વસ્થ થઈ જાય છે, તો આવી રીતે અમો તમારા ઉપર બહુ જ પ્રેમ રાખીએ છીએ, છતાં તમો અમારી સાથે શા માટે કપટથી રમો છે ? ૧૧ હે વીર ! સાયંકાળે શ્યામ કેશથી વીંટાવાને લીધે અને ગાયોની રજ ઊડવાને લીધે ભ્રમરોથી વીંટાએલું અને ગાયોના પગથી ઊડેલી પુષ્કળ રજથી ભરાયેલું તથા એ રજને પરાગ જાણીને ભ્રમરોથી ઘેરાએલું આવું કમળ સરખું મુખ ધારણ કરીને આવતા આપ, તે મુખ વારંવાર દેખાડીને કેવળ અમારા મનમાં કામદેવ ઉત્પન્ન કરો છો, પણ સંગ આપતા નથી માટે તમે કપટી છો. ૧૨ હે મનની પીડાને મટાડનાર ! હે પ્રિય ! એટલા માટે હવે કપટ મૂકી દઈને આપનું ચરણારવિંદ કે જે બ્રહ્માએ પૂજેલું છે, પૃથ્વીના શણગારરૂપ, કષ્ટના સમયમાં ધ્યાન કરવાથી જ કષ્ટ મટાડનાર અને સેવાના સમયમાં પણ પરમ સુખરૂપ છે, તેને અમારા કામજવરની શાંતિને માટે અમારા સ્તનો ઉપર ધારણ

સુરતવર્ધનં શોકનાશનં સ્વરિતવેણુના સૃષ્ટ્ય ચુમ્બિતમ્ ।
 इतररागविस्मारणं नृणां वितर वीर नस्तेऽधरामृतम् ॥१४॥
 अटति यद् भवानह्नि काननं त्रुटिर्युगायते त्वामपश्यताम् ।
 कुटिलकुन्तलं श्रीमुखं च ते जड उदीक्षतां पक्षमकृद् दृशाम् ॥१५॥
 पतिसुतान्वयभ्रातृबान्धवानतिविलङ्घ्य तेऽन्त्यच्युतागताः ।
 गतिविदस्तवोद्गीतमोहिताः कितव योषितः कस्त्यजेन्निशि ॥१६॥
 रहसि संविदं हृच्छयोदयं प्रहसिताननं प्रेमवीक्षणम् ।
 बृहदुरः श्रियो वीक्ष्य धाम ते मुहुरतिस्पृहा मुह्यते मनः ॥१७॥
 ब्रजवनौकसां व्यक्तिरङ्ग ते वृजिनहन्यलं विश्वमङ्गलम् ।
 त्यज मनाक् च नस्त्वत्स्पृहात्मनां स्वजनहृद्भुजां यन्निषूदनम् ॥१८॥

કરો.^{૧૩} હે વીર ! તમારું અધરામૃત કે જે સંભોગને વધારનાર છે, શોકનો નાશ કરનાર છે, સ્વરવાળા વેણુએ સારી રીતે યૂસેલ અને મનુષ્યોને બીજાં સર્વ સુખોની ઈચ્છાને ભૂલાવનાર છે, તે અધરામૃત અમને આપો.^{૧૪} જ્યારે તમે દિવસે વનમાં ફરો છો ત્યારે તમને નહિ દેખવાથી અમને અલ્પકાળ પણ યુગ જેવડો થઈ પડે છે, અને સાયંકાળે પાછું વાંકા કેશવાળું તમારું શ્રીમુખ જ્યારે જોઈએ છીએ ત્યારે, અમારા નેત્રોની પાંપણો આડી આવીને દર્શનમાં પ્રતિબંધ કરે છે. તેને સહન ન કરી શકવાથી તે પાંપણોને બનાવનાર બ્રહ્મા ઉપર અમને દ્વેષ આવે છે. એટલા માટે ક્ષણ માત્ર પણ તમારું દર્શન નહીં મળતાં દુઃખ, અને મળતાં સુખ થાય છે, આવી પરિસ્થિતિ હોવાથી સર્વ સંગનો ત્યાગ કરી, સંન્યાસિનીઓની પેઠે અમો તમારી પાસે આવેલી છીએ, તેમ છતાં તમો અમારો ત્યાગ કરવાનું મન કેમ કરો છો ?^{૧૫} હે પ્રભુ ! હે કપટી ! અમે સર્વે પતિ, પુત્ર, સંબંધીઓ, ભાઈઓ અને બાંધવોને નહીં ગણકારીને, અમારા આવવાના કારણને જાણનારા આપની પાસે, આપના ગાયનથી મોહ પામીને પોતાની મેળે ચાલી આવેલી સ્ત્રીઓ છીએ, તે સ્ત્રીઓનો રાત્રીના સમયમાં તમારા વિના બીજો કોણ ત્યાગ કરે.^{૧૬} તમારું હસતું મુખારવિંદ, પ્રેમપૂર્વક જોવું, લક્ષ્મીના સ્થાનકરૂપ મોટું વક્ષઃસ્થળ, એકાંતના સંકેત, તેને જોઈને અમારા મનમાં કામદેવનો ઉદય થયેલો છે, તેથી આપની ઝંખના કરતું અમારું મન વારંવાર મુંઝાય છે.^{૧૭} હે શ્રીકૃષ્ણ ! આપનું પ્રાકટ્ય વન અને વ્રજમાં રહેનારાઓના દુઃખને મટાડનાર છે, અને જગતમાં અત્યંત મંગળરૂપ છે, માટે અમારાં મન તમારી કામનાથી વ્યાપ્ત છે, તેઓને પોતાના ભક્તજનોના

यत्ते सुजातचरणांबुरुहं स्तनेषु भीताः शनैः प्रिय दधीमहि कर्कशेषु ।
 तेनाटवीमटसि तद् व्यथते न किंस्वित् कूर्पादिभिर्भ्रमति धीर्भवदायुषां नः ॥१९॥
 इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्धे पूर्वार्धे रासक्रीडायां
 गोपीगीतं नामैकत्रिंशोऽध्यायः ॥३१॥

અથ દ્વાત્રિંશોઽધ્યાયઃ (૩૨)

॥ શ્રીશુકઝવાચ ॥

इति गोप्यः प्रगायन्त्यः प्रलपंत्यश्च चित्रधा । रुरुदुः सुस्वरं राजन् कृष्णदर्शनलालसाः ॥१॥
 तासामाविरभूच्छ्रैरिः स्मयमानमुखाम्बुजः । पीताम्बरधरः स्रग्वी साक्षान्मन्मथमन्मथः ॥२॥
 तं विलोक्यागतं प्रेष्ठं प्रीत्युत्फुल्लदृशोऽबलाः । उत्तस्थुर्युगपत् सर्वास्तन्वः प्राणमिवागतम् ॥३॥

હૃદયના રોગનો નાશ કરનાર જે અત્યંત ગુમ ઔષધ છે, તે થોડુંક પણ આપો. એ ઔષધને તમે જાણો છો.^{૧૮} (અત્યંત પ્રેમથી વ્યાકુળ થઈ રોતી રોતી બોલે છે) હે પ્રિય ! તમારા જે સુકોમળ ચરણારવિંદને અમે અમારા કઠણ સ્તન ઉપર બીતી બીતી ધરીએ છીએ, તે ચરણારવિંદથી તમે તો વનમાં ફરો છો, તો એ ચરણારવિંદ ઝીણી કાંકરીઓ આદિથી વ્યથા નહીં પામતું હોય ? આવો વિચાર કરીને તો તમોને જ આધીન જેમનું જીવન છે, એવી જે અમો તે અમારી બુદ્ધિ મુંઝાઈ જાય છે, અમારી બુદ્ધિને ચક્કર આવી જાય છે.^{૧૯}

इति श्रीमद् महापुराण भागवतना दशम स्कंधना ऐकत्रिंशमो अध्याय
 संपूर्ण।

અધ્યાય ૩૨

ગોપીઓના વિરહથી પીગળેલા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને પ્રગટ થઈ, માન આપી, ગોપીઓને શાંત કરી.

શુકદેવજી કહે છે- હે રાજા ! આ પ્રમાણે ગાતી અને વિચિત્ર પ્રકારે પ્રલાપ કરતી ગોપીઓ ભગવાનનાં દર્શનની ઈચ્છાથી ઊંચે સ્વરે રોવા લાગી.^૧ તે સમયે પીતાંબર તથા માળાને ધરનાર, સાક્ષાત્ કામદેવને પણ મોહ પમાડનાર અને જેમનું મુખારવિંદ હસતું હતું એવા ભગવાન તે ગોપીઓની વચમાં પ્રકટ થયા.^૨ તે પ્રિય શ્રીકૃષ્ણને આવ્યા જોઈ જેની દૃષ્ટિઓ પ્રીતિથી પ્રકુલ્લિત થઈ ગઈ છે.

કાચિત્ કરામ્બુજં શૌરેર્જગૃહેઽઙ્ગલિના મુદા । કાચિદ્ દધાર તદ્વાહુમંસે ચન્દનરૂષિતમ્ ॥૪
કાચિદઙ્ગલિનાગૃહ્ણાન્તન્વી તામ્બૂલચર્વિતમ્ । એકા તદ્દિગ્ધકમલં સન્તપ્તા સ્તનયોરધાત્ ॥૫
એકા ભ્રુકુટિમાબદ્ય પ્રેમસંરમ્ભવિહ્લા । ઘ્નતીવૈક્ષત્ કટાક્ષેપૈઃ સંદષ્ટદશનચ્છદા ॥૬।
અપરાનિમિષદ્દૂરઘ્યાં જુષાણા તન્મુખામ્બુજમ્ । આપીતમપિ નાતૃપ્યત્ સન્તસ્તચ્ચરણં યથા ॥૭
તં કાચિત્રેત્રરન્ધ્રેણ હૃદિ કૃત્ય નિમીલ્ય ચ । પુલકાઙ્ગ્યુપગુહ્યાસ્તે યોગીવાનન્દસમ્પ્લુતા ॥૮
સર્વાસ્તાઃ કેશવાલોકપરમોત્સવનિર્વૃતાઃ । જહુર્વિરજં તાપં પ્રાજ્ઞં પ્રાપ્ય યથા જનાઃ ॥૯
તાભિર્વિદ્યૂતશોકાભિર્ભગવાનચ્યુતો વૃતઃ । વ્યરોચતાધિકં તાત પુરુષઃ શક્તિભિર્યથા ॥૧૦
તાઃ સમાદાય કાલિન્દ્યા નિર્વિશ્ય પુલિનં વિભુઃ । વિકસત્કુન્દમન્દારસુરઘ્નિલષટ્પદમ્ ૧૧

એવી સર્વે સ્ત્રીઓ જેમ પ્રાણ આવવાથી ઈન્દ્રિયો ઊઠે તેમ એક સામટી ઊભી થઈ. ૩ કોઈ ગોપીએ પ્રેમથી ભગવાનનું હસ્તકમળ પોતાની અંજલીમાં લીધું, કોઈએ ચંદનથી શોભી રહેલા ભગવાનના હાથને પોતાના ખભાપર ધર્યો. ૪ કોઈએ ભગવાનનું ચાવેલું પાનબીડું પોતાના હાથમાં લીધું, કામજવરથી તપી રહેલી કોઈ ગોપી ભગવાનનું ચરણ કમળ પોતાના સ્તન ઉપર ધર્યું. ૫ સ્નેહના કોપથી પરવશ થયેલી કોઈ ગોપી હોઠ ડંસીને તથા ભ્રમર ચઢાવીને કટાક્ષ નાખવાથી જાણે પ્રહાર કરતી હોય તેમ જોવા લાગી. ૬ નહીં મીંચેલી આંખોથી ભગવાનના મુખારવિંદને જોયા છતાં પણ વારંવાર જોયા કરતી કોઈ ગોપી જેમ ભગવાનના ચરણને સેવવાથી સત્પુરુષો તૃપ્તિ ન પામે તેમ તૃપ્તિ ન પામી. ૭ નેત્રરૂપ દ્વારથી ભગવાનને હૃદયમાં લઈ, આંખો મીંચી જઈ, જેનાં રંવાડાં ઊભાં થઈ ગયાં હતાં એવી કોઈ ગોપી યોગીની પેઠે ભગવાનનું આલિંગન કરીને આનંદમાં જ ડૂબી ગઈ. ૮ ભગવાનના દર્શનના પરમ આનંદથી સુખ પામેલી તે સર્વે ગોપીઓએ જેમ ઈશ્વરને પામી મુમુક્ષુ લોકો તાપ છોડી દે, જેમ બ્રહ્મવેત્તાને પામી સંસારી લોકો તાપ છોડી દે, અને જેમ સુષુપ્તિના સાક્ષીને પામી વિશ્વ અને તેજસ જીવ તાપ છોડી દે, તેમ વિરહનો તાપ છોડી દીધો. ૯ હે રાજા ! તે સમયે શોક રહિત થયેલી તે વ્રજાંગનાઓથી વીંટાએલા શ્રીકૃષ્ણ, જેમ સત્વાદિક શક્તિઓથી ઈશ્વર શોભે, ઉપાસક પુરુષ જેમ જ્ઞાનાદિક શક્તિથી શોભે, અને જીવ જેમ ચોવીસ તત્વાત્મક શક્તિઓથી શોભે તેમ અત્યંત શોભવા લાગ્યા. ૧૦ તે સમયે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન તે સ્ત્રીઓને લઈ યમુનાના કાંઠા ઉપર પધાર્યા. એ સુખકારી કાંઠામાં ખીલી રહેલાં કુંદ અને મંદારના પુષ્પોના સુગંધવાળા પવનને લીધે ભ્રમરો ઊડતા હતા. ૧૧

શરચ્ચન્દ્રાંશુસન્દોહધ્વસ્તદોષાતમઃ શિવમ્ । કૃષ્ણાયા હસ્તતરલાચિતકોમલવાલુકમ્ ॥૧૨
તદર્શનાહ્લાદવિદ્યૂતહ્રુજો મનોરથાન્તં શ્રુતયો યથા યયુઃ ।
સ્વૈરુત્તરીયૈઃ કુચકુહ્મુમાઙ્ગિતૈરચીક્લ્પનાસનમાત્મબન્ધવે ॥૧૩॥
તત્રોપવિષ્ણો ભગવાન્ સ ઈશ્વરો યોગેશ્વરાન્તર્હૃદિ કલ્પિતાસનઃ ।
ચકાસ ગોપીપરિષદ્ભૂતોઽર્ચિતસ્ત્રૈલોક્યલક્ષ્મ્યેકપદં વપુર્દધત્ ॥૧૪॥
સભાજયિત્વા તમનઙ્ગદીપનં સહાસલીલેક્ષણવિભ્રમભ્રુવા ।
સંસ્પર્શનેનાઙ્ગકૃતાઙ્ગિહસ્તયોઃ સંસ્તુત્ય ઈષત્કુપિતા બભાષિરે ॥૧૫॥

ગોપ્ય ઋચુઃ

ભજતોઽનુભજન્ત્યેક એક એતદ્વિપર્યયમ્ । નોભયાંશ્ચ ભજન્ત્યેક એતન્નો બ્રૂહિ સાધુ ભોઃ ॥૧૬

શરદઃઋતુના ચંદ્રમાનાં કિરણોના સમૂહથી રાત્રીનું અંધારું મટી ગયું હતું, યમુનાજીએ પોતાના તરંગોથી કોમળ રેતી પાથરી દીધી હતી. ૧૨ જેમ કર્મકાંડમાં પરમાત્મા નહીં દેખાવાને લીધે તે તે કામનાઓથી અપૂર્ણ જેવી જણાતી શ્રુતિઓ, જ્ઞાનકાંડમાં પરમાત્માને દેખી તેના આનંદથી પૂર્ણ થવાને લીધે સર્વે કામનાને છોડી દે છે, તેમ પ્રથમ ભગવાનનાં દર્શનથી આતુર થયેલી ગોપીઓએ ભગવાનનાં દર્શનના આનંદથી પૂર્ણકામ થઈને હૃદયના સર્વે સંતાપ છોડી દીધા. (ગીત પૂર્ણ) આવી રીતે પૂર્ણકામ થયા છતાં પણ પ્રેમને લીધે તે ગોપીઓ અંતર્યામી એવા શ્રીકૃષ્ણને માટે સ્તન ઉપરના કેસરોથી રંગાયેલાં પોતાનાં ઉત્તરીય વસ્ત્રોથી આસન કરી આપ્યું. ૧૩ ગોપીઓએ માન આપેલા, ગોપીઓની સભામાં બેઠેલા, ત્રૈલોક્યની શોભાના એક સ્થાનકરૂપ શરીરને ધારણ કરતા અને યોગેશ્વરોના અંતઃકરણમાં આસન કરનારા ભગવાન, તે ગોપીઓએ આપેલા આસન પર બેસીને શોભવા લાગ્યા. ૧૪ ભગવાનના ચરણ અને હસ્તને પોતાના ખોળામાં લઈ ચાંપતી એવી ગોપીઓ હાસ્ય તથા લીલા સહિત જોવાથી શોભતી એવી ભૂકુટીના વિલાસથી, કામદેવને વધારનાર ભગવાનનો સત્કાર કરી, બીજી વાતોનો પ્રસંગ લાવીને કાંઈક રીસને લીધે ગોપીઓ આપ્રમાણે ભગવાનને પૂછ્યું. ૧૫

ગોપીઓ પૂછે છે હે કૃષ્ણ ! કેટલાક પુરુષો પોતાને ભજનારાને પોતાના ભજનના પ્રમાણમાં ભજે છે, કેટલાક તેના ભજનની અપેક્ષા નહીં રાખતાં નહીં ભજનારાઓને પણ ભજે છે અને કેટલાએક ભજનારાઓને પણ ભજતા નથી. આ વિષયનું અમારી પાસે સારી રીતે વિવેચન કરી કહો. ૧૬

શ્રીભગવાનુવાચ

મિથો ભજન્તિ યે સઘ્યઃ સ્વાર્થૈકાન્તોદ્યમા હિ તે । ન તત્ર સૌહદં ધર્મઃ સ્વાર્થાર્થ તદ્વિ નાન્યથા ૧૭
 ભજન્ત્યભજતો યે વૈ કરુણાઃ પિતરો યથા । ધર્મો નિરપવાદોઽત્ર સૌહદં ચ સુમધ્યમાઃ ॥૧૮
 ભજતોઽપિ ન વૈ કેચિદ્ ભજન્ત્યભજતઃ કુતઃ । આત્મારામા હ્યાસકામા અકૃતજ્ઞા ગુરુદ્રુહઃ ૧૯
 નાહં તુ સઘ્યો ભજતોઽપિ જન્તૂન્ ભજામ્યમીષામનુવૃત્તિવૃત્તયે ।
 યથાધનો લબ્ધધને વિનષ્ટે તચ્ચિન્તયાન્યન્નિભૂતો ન વેદ ॥૨૦॥
 એવં મદર્થોઽજ્ઞિતલોકવેદસ્વાનાં હિ વો મય્યનુવૃત્તયેઽબલાઃ ।
 મયા પરોક્ષં ભજતા તિરોહિતં માસૂચિતું માર્હથ તત્ પ્રિયં પ્રિયાઃ ॥૨૧॥

શ્રી ભગવાન કહે છે હે સખીઓ ! જેઓ પરસ્પરને ભજે છે એટલે ભજનારાઓને ભજે છે, તેઓ બીજાને ભજતા નથી પણ પોતાને જ ભજે છે, કેમકે એ લોકોનું ભજન કેવળ પોતાનો સ્વાર્થ મેળવવાના ઉદ્યમરૂપ હોય છે, એ ભજન વાસ્તવિક રીતે ગાય, ભેંસની ચાકરી કર્યા જેવું સ્વાર્થરૂપ હોય છે, માટે તેવા ભજનમાં સાચો સ્નેહ નહીં રહેવાને લીધે સુખ નથી અને દેખીતા ફળનો ઉદ્દેશ હોવાને લીધે ધર્મ પણ નથી.^{૧૭} હે સુંદરીઓ ! નહિ ભજનારાઓને પણ ભજનારા બે પ્રકારના છે. એક તો દયાળુ લોકો અને બીજા માતા-પિતા જેવા સ્નેહી લોકો. તેમાં સંસૃતિના દુઃખને પામેલા જનોને જોઈને સ્વાર્થથી રહિત કેવળ દયાળુ સાધુપુરુષો પોતાને નહિ ભજનારા એવા જનોને પણ ભગવાનના જ્ઞાનનો ઉપદેશ આપીને સંસાર થકી તારે છે. માટે દયાળુ થઈને ભજવામાં નિર્દોષ ધર્મ રહ્યો છે. અને માતા પિતા પોતાને નહિ ભજનારા એવા પણ પુત્રોનું પોષણ કરે છે. તેમાં સાચો પ્રેમ રહ્યો છે.^{૧૮} હવે ત્રીજા પ્રશ્ન વિષે કહું છું. જેઓ ભજનારાઓને પણ ભજતા નથી, ત્યારે નહીં ભજનારાઓને તો ક્યાંથી ભજે ? એવા હોય છે તેઓ ચાર પ્રકારમાં સમાય છે. એક તો આત્મારામ, બીજા પ્રિય પદાર્થ દેખવામાં આવતાં પણ પોતે પૂર્ણકામ હોવાને લીધે ભોગની ઈચ્છા વગરના અર્થાત્ જેઓને સર્વે સંપૂર્ણ હોવાથી કોઈ પદાર્થની અપેક્ષા નથી તેઓ. ત્રીજા અકૃતજ્ઞ (ઉપકારને નહીં જાણનારા) યોથા ગુરુદ્રોહી. છેલ્લા પ્રશ્નમાં શ્રીકૃષ્ણ આવી જાય છે એમ માની ગોપીઓ સામ સામા આંખના ઈશારા કરી એકબીજાને જણાવવા લાગી અને છાનું માનું હસવા લાગી તે જોઈને શ્રીકૃષ્ણ કહેવા લાગ્યા.^{૧૯} હે સખીઓ ! હું તેમાંથી કોઈ પણ પ્રકારનો નથી, પણ પરમ દયાળુ અને પરમ સ્નેહી છું; કેમકે

ન પારયેઽહં નિરવદ્યસંયુજાં સ્વસાધુકૃત્યં વિબુધાયુષાપિ વઃ ।
 યા માભજન્ દુર્જરગેહશૃંગ્હલાઃ સંવૃષ્ચ્ય તદ્ વઃ પ્રતિયાતુ સાધુના ॥૨૨॥
 ઇતિ શ્રીમદ્ભગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં દશમસ્કન્ધે પૂર્વાર્ધે
 રાસક્રીડાયાં ગોપીસાન્ત્વનં નામ દ્વાત્રિશોઽધ્યાયઃ ॥૩૨॥

ભજનારાઓનું મારામાં નિરંતર ધ્યાન રહે તેને માટે, હું ભજતો હોય તેને પણ ભજતો નથી. જેમ નિર્ધન માણસ પોતાને મળેલું ધન જતું રહેતાં તેની ચિંતાથી એવો વ્યાકુળ થઈ જાય છે કે તેને બીજું ભૂખ તરસ આદિનું પણ જ્ઞાન રહેતું નથી, અર્થાત્ તેનું ધ્યાન નિરંતર ધનમાં જ રહે. એજ રીતે તમો યોગ્ય અયોગ્ય નહીં જોવાથી લોકનો, ધર્મ અધર્મ નહીં જોવાથી વેદનો, અને સ્નેહ છોડી દેવાથી સંબંધીઓનો પણ મારે માટે ત્યાગ કર્યો છે, તમારું ધ્યાન મારામાં જ નિરંતર રહે તેને માટે હું અંતર્ધાન થઈ ગયો હતો, અને એવી રીતે અદૃષ્ય રહીને પણ તમારાં પ્રેમનાં વચન સાંભળતો હતો. માટે, હે પ્યારી સ્ત્રીઓ ! તમે મને ન જુઓ એ રીતે હું તમોને ભજતો હતો, અને તમારા પ્રેમના આલાપ સાંભળતો હતો, તેથી પ્રિયતમ એવો જે હું તે મારા ઉપર દોષારોપણ કરવાને તમે યોગ્ય નથી.^{૨૦-૨૧} આ વાત પડતી મૂકીને હવે વાસ્તવિક વાત કહું છું તે સાંભળો. જે તમો મારી સાથે નિર્દોષ રીતે જોડાએલી છો, તેથી દેવતાઓના જેટલી આયુષ્યથી પણ હું તમારા ઉપકારનો બદલો વાળી શકું તેમ નથી. કારણ કે તોડી ન શકાય એવી ઘરરૂપી સાંકળોને તોડી નાખીને તમોએ મારું સેવન કર્યું છે, માટે એ તમારા ઉપકારનું ઋણ તમારી સુશીલતાથી જ મારા ઉપરથી ઊતરવું જોઈએ, પણ મેં કરેલા પ્રત્યુપકારથી ઊતરે એમ નથી.^{૨૨}

ઇતિ શ્રીમદ્ મહાપુરાણ ભાગવતના દશમ સ્કન્ધનો
 બત્રીશમો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

અથ ત્રયસ્ત્રિંશોઽધ્યાયઃ (૩૩)

શ્રીશુકઠવાચ

इत्थं भगवतो गोप्यः श्रुत्वा वाचः सुपेशलाः । जहुर्विरहजं तापं तदंगोपचिताशिषः ॥१॥
તત્રારભત ગોવિન્દો રાસક્રીડામનુવ્રતૈઃ । સ્ત્રીરત્વૈરન્વિતઃ પ્રીતૈરન્યોન્યાબદ્ધબાહુભિઃ ॥૨॥
રાસોત્સવઃ સમ્પ્રવૃત્તો ગોપીમણ્ડલમણ્ડિતઃ । યોગેશ્વરેણ કૃષ્ણેન તાસાં મધ્યે દ્વયોર્દ્વયોઃ ।

પ્રવિષ્ટેન ગૃહીતાનાં કળ્પે સ્વનિકટં સ્ત્રિયઃ ॥૩॥

यं मन्येरन् नभस्तावद् विमानशतसङ्कुलम् । दिवौकसां सदाराणामौत्सुक्यापहतात्मनाम् ॥४॥
તતો દુન્દુભયો નેદુર્નિપેતુઃ પુષ્પવૃષ્ટયઃ । જગુર્ગન્ધર્વપતયઃ સસ્ત્રીકાસ્તદ્યશોઽમલમ્ ॥૫॥
વલયાનાં નૂપુરાણાં ક્રિઙ્કિણીનાં ચ યોષિતામ્ । સપ્રિયાણામભૂચ્છબ્દસ્તુમુલો રાસમણ્ડલે ॥૬॥
તત્રાતિશુશુભે તાભિર્ભગવાન્ દેવકીસુતઃ । મધ્યે મળીનાં હેમાનાં મહામરકતો યથા ॥૭॥
પાદન્યાસૈર્ભુજવિધુતિભિઃ સસ્મિતૈર્ભૂવિલાસૈર્ભજ્યન્મધ્યૈશ્ચલકુચપટૈઃ કુણ્ડલૈર્ગણ્ડલોલૈઃ ।
સ્વિદ્યન્મુખ્યઃ કબરરશનાગ્રન્થયઃ કૃષ્ણવધ્વો ગાયન્ત્યસ્તં તડિત ઇવ તા મેઘચક્રે વિરેજુઃ ૮

અધ્યાય ૩૩

ગોપીઓની સાથે રાસલીલા તથા જાળીલા કરતા ભગવાન.

શુકદેવજી કહે છે- હે રાજા ! આ પ્રમાણે ભગવાનનાં અત્યંત કોમળ વચન સાંભળીને જેના મનોરથો પૂર્ણ થયા છે, એવી ગોપીઓનો વિરહથી થએલો તાપ મટી ગયો. ૧ પછી ત્યાં ભગવાને પોતાને અનુસરનારી, રાજી થયેલી અને પરસ્પરના હાથની સાથે હાથ ગૂંથી લઈને ઊભેલી એ ઉત્તમ વ્રજાંગનાઓની સાથે રાસક્રીડા કરવાનો પ્રારંભ કર્યો. ૨ સર્વે ગોપીઓ મંડલાકારથી ઊભી રહી, ત્યારે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને પોતાની શક્તિથી બે બે ગોપીઓની વચમાં એક એક રૂપથી પ્રવેશ કર્યો અને તેમણે પોતાના બન્ને પડખાની ગોપીઓના કંઠોમાં હાથ મૂક્યા. પ્રત્યેક ગોપી એમ માનવા લાગી કે ભગવાન મારી પાસે જ છે અને મારું જ આલિંગન કર્યું છે. આવી રીતે રાસોત્સવ ચાલું થયો, તેટલી વારમાં ઉત્સાહથી ચિત્ત ખેંચાવાને લીધે પોતપોતાની સ્ત્રી સહિત દેવતાઓ આકાશ માર્ગે જોવા આવ્યા, તેથી સેંકડો વિમાનોની આકાશમાં ભીડ જામી. ૩-૪ પછી દુંદુભી વાગવા લાગ્યાં. ફૂલની વૃષ્ટિઓ પડવા લાગી, સ્ત્રીઓ સહિત મોટા મોટા ગંધર્વો ભગવાનના નિર્મળ યશને ગાવા લાગ્યા. ૫ રાસમંડળમાં શ્રીકૃષ્ણ સહિત ગોપીઓના કંકણ, ઝાંઝર અને ઘુઘરીઓનો તુમુલ શબ્દ થયો. ૬ જેમ બંબે સોનાના મણીઓની વચમાં નિલમણી શોભે તેમ સોના જેવા વર્ણવાળી તે બબંબે ગોપીઓની વચમાં દેવકીના

उच्चैर्जगुर्नृत्यमाना रक्तकण्ठ्यो रतिप्रियाः । कृष्णाभिमर्शमुदिता यद्गीतेनेदमावृतम् ॥९॥
કાચિત્ સમં મુકુન્દને સ્વરજાતીરમિશ્રિતાઃ । ઝન્નિન્યે પૂજિતા તેન પ્રીયતા સાધુ સાધ્વિતિ ।
તદેવ ધ્રુવમુન્નિન્યે તસ્મૈ માનં ચ બહ્વદાત્ ॥૧૦॥

काचिद् रासपरिश्रान्ता पार्श्वस्थस्य गदाभृतः । जग्राह बाहुना स्कन्धं श्लथद्वलयमल्लिका ११॥
તત્રૈકાંસગતં બાહું કૃષ્ણાસ્યોત્પલસૌરભમ્ । ચન્દનાલિપ્તમાગ્રાય હૃષ્ટરોમા ચુચુમ્બ હ ॥૧૨॥
કસ્યાશ્ચિન્નાટ્યવિક્ષિપ્તકુણ્ડલત્વિષમણ્ડિતમ્ । ગણ્ડં ગણ્ડે સન્દધત્યા અદાત્તામ્બૂલર્ચવિતમ્ ૧૩
નૃત્યન્તી ગાયતી કાચિત્ કૂજનૂપુરમેખલા । પાર્શ્વસ્થાચ્યુતહસ્તાબ્જં શ્રાન્તાઽધાત્ સ્તનયોઃ શિવમ્ ૧૪
ગોપ્યો લબ્ધ્વાચ્યુતં કાન્તં શ્રિય એકાન્તવલ્લભમ્ । ગૃહીતકળ્પઠ્યસ્તદ્દોર્ભ્યાં ગાયન્ત્યસ્તં વિજહ્નિ ૧૫

પુત્ર નીલવર્ણવાળા શ્રીકૃષ્ણ શોભવા લાગ્યા. ૭ પગ માંડવા, હાથ હલાવવા, મંદ હાસ્ય સહિત ભૂકુટીના વિલાસ, જાણે કટકા થઈ જતી હોય તેમ વળતી કમર, હાલતાં સ્તન, હાલતાં વસ્ત્ર, ગંડસ્થળમાં હાલતાં કુંડળ અને પસીનાવાળાં મોઢાંઓથી શોભતી ભગવાનનું ગાયન કરતી અને જેઓના કેશ તથા કટીમેખળાઓની ગાંઠો ઢીલી પડી જતી હતી, એવી ગોપીઓ મેઘના સમૂહમાં વીજળીઓની પેઠે શોભતી હતી. ૮ નાયતી, જાતજાતના સ્વરોથી મધુર કંઠવાળી, રતિમાં પ્રીતિવાળી અને ભગવાનના સ્પર્શથી રાજી થયેલી ગોપીઓ ઊંચા સ્વરેથી ગાવા લાગી, તે ગાયનથી સર્વે જગત શબ્દથી ભરપૂર થઈ ગયું. ૯ કોઈ ગોપીએ ભગવાનના સ્વરની સાથે પોતાના સ્વરનો આલાપ ન મળતો હોવાને કારણે તે સમયે જ ધ્રુવ તાલ કરીને પોતાનો સ્વર ઊંચો કર્યો, તેથી ભગવાને રાજી થઈને તેને વાહ વાહ કહી સત્કાર કર્યો અને માન આપ્યું. ૧૦ રાસથી થાકેલી અને જેનાં કંકણ તથા મલ્લિકાનાં ફૂલ શિથિલ થઈ જતાં હતાં એવી કોઈ ગોપી પોતાના હાથથી પડખામાં રહેલા ભગવાનનો ખભો પકડી ઊભી રહેતી હતી. ૧૧ કોઈ ગોપી કમળ સરખી સુગંધવાળા ચંદનથી લીંપાએલા અને પોતાના ખભા ઉપર રહેલા શ્રીકૃષ્ણના હાથને સુંઘી રુવાડાં ઊભાં થઈ જતાં ચૂંબન કરવા લાગી જતી હતી. ૧૨ કોઈ ગોપી નૃત્યને લીધે ચાલતાં કુંડળોની કાંતિથી શોભી રહેલા ગાલને જ્યારે શ્રીકૃષ્ણના ગાલ સાથે જોડી દેતી હતી, ત્યારે ભગવાન તેને ચાવેલું પાન આપતા હતા. ૧૩ નાયતી, ગાતી અને જેનાં ઝાંઝર તથા કટીમેખળા શબ્દ કરતા હતા એવી કોઈ ગોપી થાકી જવાને લીધે પડખામાં ઊભેલા શ્રીકૃષ્ણનો હસ્ત પોતાના સ્તન ઉપર ધારણ કરતી હતી. ૧૪ લક્ષ્મીજીના પરમ પ્રિય ભગવાનનો પતિરૂપે સમાગમ પામી, તેમનું ગાયન કરતી અને શ્રીકૃષ્ણના હાથ જેના ગળામાં લાગ્યા

કર્ણોત્પલાલકવિટ્કુલપોલર્મવક્ત્રશ્રિયો વલયનૂપુરઘોષવાદૈઃ ।

ગોપ્યઃ સમં ભગવતા નનૃતુઃ સ્વકેશસ્ત્રસ્ત્રજો ભ્રમરગાયકરાસગોષ્ટ્યામ્ ॥૧૬॥

एवं परिष्वङ्गकराभिमर्शस्त्रिगधेक्षणोद्दामविलासहासैः ।

रेमे रमेशो ब्रजसुन्दरीभिर्यथार्भकः स्वप्रतिबिम्बविभ्रमः ॥૧૭॥

तदङ्गसङ्गપ્રમુદાકુલેન્દ્રિયાઃ કેશાન્ દુકૂલં કુચપટ્ટિકાં વા ।

નાઞ્જઃ પ્રતિવ્યોદુમલં વ્રજસ્ત્રિયો વિસ્ત્રસ્તમાલાભરણાઃ કુરુદ્વહ ॥૧૮॥

કૃષ્ણવિક્રીડિતં વીક્ષ્ય મુમુહુઃ યેચરસ્ત્રિયઃ । કામાર્દિતાઃ શશાઙ્કશ્ચ સગણો વિસ્મિતોઽભવત્ ૧૧
કૃત્વા તાવન્તમાત્માનં યાવતીર્ગોપયોષિતઃ । રેમે સ ભગવાંસ્તાભિરાત્મારામોઽપિ લીલયા ॥૨૦
તાસામતિવિહારેણ શ્રાન્તાનાં વદનાનિ સઃ । પ્રામૃજત્ કરુણઃ પ્રેમ્ણા શન્તમેનાઙ્ગ પાણિના ૨૧

હતા એવી ગોપીઓ ભગવાનની સાથે વિહાર કરતી હતી.^{૧૫} ત્યાં સ્ત્રીઓ સહિત ગાંધર્વો અને કિન્નરાદિક વાજાં વગાડતા હતા અને ગવૈયા બન્યા હતા, છતાં તેઓ સર્વે રાસના આવેશથી મોહ પામતાં અને નાયવા લાગી જતાં કંકણ અને ઝાંઝર જ જેમાં વાજાંનું કામ કરતાં હતાં, અને આવી તે રાસમંડળીમાં ગોપીઓ ભગવાનની સાથે નાયતી હતી, કાન ઉપરનાં પુષ્પના ગુચ્છોથી, કેશથી શોભી રહેલા ગાલથી અને પસીનાથી તેઓનાં મોઢાં શોભી રહ્યાં હતાં. નાય કરતાં કેશમાંથી ફૂલની માળાઓ ખરી પડતી હતી તેથી એવું જણાતું હતું કે તાલની ગતિથી રાજી થયેલા કેશ જાણે માથાં હલાવીને પગ ઉપર ફૂલની વૃષ્ટિ કરતા હોય.^{૧૬} ગોપીઓ જેમ ભગવાનની સાથે નાના પ્રકારના વિલાસોથી રમતી હતી તેમ ભગવાન પણ આલિંગન, હાથના સ્પર્શ, સ્નેહથી જોવું, ઉત્તમ વિલાસ અને હાસ્યથી તે ગોપીઓની સાથે રમતા હતા. બાળક જેમ પોતાની સમાન બીજાં બોળકોની સાથે કીડા કરે તેમ પોતાના સાધર્મ્યપણાને પામેલી ગોપીઓ સાથે ભગવાન કીડા કરતા હતા.^{૧૭} હે રાજા ! ભગવાનનો અંગસંગ મળવાના પ્રેમથી પરવશ થયેલી અને જેની માળા તથા આભરણ ખસી જતાં હતાં એવી ગોપીઓના કેશ, સાડીઓ કે સ્તન ઉપરની ડગલીઓ શિથિલ થઈ જતી હતી. તેઓની સંભાળ રાખવાને પણ સમર્થ રહી ન હતી.^{૧૮} ભગવાનની રાસકીડા જોવાથી દેવતાની સ્ત્રીઓ પણ કામાતુર થઈને મોહ પામી ગઈ અને ચંદ્રમા પણ ગ્રહનક્ષત્રાદિકના મંડળ સહિત વિસ્મય પામી ગયો હતો.^{૧૯} જેટલી ગોપીઓ હતી તેટલાં જ પોતાનાં શરીર ધારણ કરીને પોતે આત્મારામ હોવા છતાં પણ ગોપીઓની સાથે રમ્યા.^{૨૦} હે રાજા ! દયાળુ ભગવાન અત્યંત વિહારથી થાકી ગયેલી એ ગોપીઓનાં મોઢાં

गोप्यः स्फुरत्पुरटकुण्डलकुन्तलत्विङ्गण्डश्रिया सुधितहासनिरीक्षणेन ।

मानं दधत्य ऋषभस्य जगुः कृतानि पुण्यानि तत्कररुहस्पर्शप्रमोदाः ॥२२॥

ताभिर्युतः श्रममपोहितुमङ्गसङ्गघृष्टस्त्रजः स कुचकुङ्कुमरञ्जितायाः ।

गन्धर्वपालिभिरनुद्रुत आविशद् वाः श्रान्तो गजीभिरभराडिव भिन्नसेतुः ॥२३॥

સોઽમ્ભસ્યલં યુવતિભિઃ પરિષિચ્યમાનઃ પ્રેમ્ણોક્ષિતઃ પ્રહસતીભિરિતસ્તતોઽઙ્ગ ।

વૈમાનિકૈઃ કુસુમવર્ષિભિરીડ્યમાનો રેમે સ્વયં સ્વરતિરત્ર ગજેન્દ્રલીલઃ ॥૨૪॥

તતશ્ચ કૃષ્ણોપવને જલસ્થલપ્રસૂનગન્ધાનિલજુષ્ટિકટ્ટે ।

चचार भृङ्गप्रमदागणावृतो यथा मदच्युद् द्विरदः करेणुभिः ॥२५॥

एवं शशाङ्गंशुविराजिता निशाः स सत्यकामोऽनुरताबलागणः ।

સિષેવ આત્મન્યવરુદ્ધસૌરતઃ સર્વાઃ શરત્કાવ્યકથારસાશ્રયાઃ ॥૨૬॥

પોતાના પરમ સુખદાયી હાથથી સાફ કરતા હતા.^{૨૧} ચળકતાં સોનાનાં કુંડળ અને કેશની કાંતિથી થયેલી ગાલ ઉપરની શોભાવડે અને અમૃત સમાન મંદ હાસ્ય સહિત જોવાથી ભગવાનને માન આપતી અને ભગવાનના નખના સ્પર્શથી પરમ સુખ પામતી વ્રજાંગનાઓ ભગવાનના પવિત્ર ચરિત્રોનું ગાયન કરતી હતી.^{૨૨} થાકી રહેલા અને જણે લોક તથા મર્યાદાનું ઉલ્લંઘન કર્યું હતું એવા ભગવાન, જેમ હાથી હાથણીઓની સાથે જળમાં પ્રવેશ કરે તેમ ગોપીઓની સાથે થાક ઉતારવા માટે જળમાં પ્રવેશ કર્યો અને તે સમયમાં અંગસંગથી મર્દન પામેલી અને સ્તનનાં કેસરોથી રંગાએલી માળાના ભ્રમરાઓ પણ ગાંધર્વોની પેઠે ગાયન કરતા તેમની પછવાડે ગયા.^{૨૩} હે રાજા ! જળની અંદર ખડખડાટ હસતી યુવાતિ ગોપીઓ ચોતરફથી ભગવાન ઉપર પાણી ઉડાડતી પ્રેમ પૂર્વક જોતી હતી. બીજી તરફ વિમાનમાં બેઠેલા દેવતાઓ પુષ્પવૃષ્ટિ કરી ભગવાનની સ્તુતિ કરતા હતા, આવા ભગવાન પોતે આત્મારામ છતાં પણ મોટા હાથીના જેવી લીલાથી જળમાં રમ્યા.^{૨૪} પછી ભ્રમરો અને સ્ત્રીઓના ટોળાંથી વીંટાએલા ભગવાન, જેમ મદ ઝરતો હાથી હાથણીઓની સાથે ફરે તેમ જળ અને સ્થળનાં પુષ્પોની સુગંધીવાળા પવનથી જેની દિશાઓ અને સ્થળ વ્યાપ્ત હતાં, એવા યમુનાજીના ઉપવનમાં ફર્યા.^{૨૫} આ પ્રમાણે સત્ય સંકલ્પવાળા, સ્નેહ ભરેલી સ્ત્રીઓના સમૂહમાં રહેલા અને જેને પોતાના વીર્યને સ્ખલિત થવા દીધું નથી, એવા ભગવાને ચંદ્રમાના કિરણોથી શોભી રહેલી શરદઋતુની રાત્રીઓમાં, શરદઋતુમાં કરવાની જે જે લીલાઓ સાહિત્યના ગ્રંથોમાં લખેલી છે તે સર્વે કરી.^{૨૬}

રાજોવાચ

સંસ્થાપનાય ધર્મસ્ય પ્રશમાયેતરસ્ય ચ । અવતીર્ણો હિ ભગવાનંશેન જગદીશ્વરઃ ॥૨૭
સ કથં ધર્મસેતૂનાં વક્તા કર્તાભિરક્ષિતા । પ્રતીપમાચરદ્ બ્રહ્મન્ પરદારાભિમર્શનમ્ ॥૨૮
આપ્તકામો યદુપતિઃ કૃતવાન્ વૈ જુગુપ્સિતમ્ । કિમભિપ્રાય એતં નઃ સંશયં છિન્ધિ સુવ્રત ૨૯

શ્રીશુક ઉવાચ

ધર્મવ્યતિક્રમો દૃષ્ટ ઈશ્વરાણાં ચ સાહસમ્ । તેજીયસાં ન દોષાય વહેઃ સર્વભુજો યથા ॥૩૦
નૈતત્ સમાચરેજ્જાતુ મનસાપિ હ્યનીશ્વરઃ । વિનશ્યત્યાચરન્ મૌઢ્યાદ્યથારુદ્રોઽબ્ધિજં વિષમ્ ૩૧
ઈશ્વરાણાં વચઃ સત્યં તથૈવાચરિતં ક્વચિત્ । તેષાં યત્ સ્વવચોયુક્તં બુદ્ધિમાંસ્તત્ સમાચરેત્ ૩૨
કુશલાચરિતેનૈષામિહ સ્વાર્થો ન વિદ્યતે । વિપર્યયેણ વાનર્થો નિરહંકારિણાં પ્રભો ॥૩૩

પરીક્ષિત રાજા પૂછે છે- હે મહારાજ ! ધર્મનું સ્થાપન કરવાને માટે અને અધર્મનો નાશ કરવાને માટે જગતના ઈશ્વર ભગવાન પોતે બલરામની સાથે અવતર્યા છે, તો ધર્મની મર્યાદાઓને કહેનારા, કરનારા અને રક્ષણ કરનારા તે ભગવાને માત્ર અધર્મરૂપ અને મહાસાહસરૂપ પરસ્ત્રીઓનો સંગ કેમ કર્યો? ૨૭-૨૮ હે મુને ! ભગવાન પૂર્ણકામ હોવાને લીધે તેમણે કરેલું આ કામ અધર્મરૂપ ન કહેવાય, એમ આપ ધારતા હો તો કાંઈ પણ કામના નહીં હોવા છતાં, આવું નિંદિત કામ શા અભિપ્રાયથી કર્યું? એ વિષયનો અમારો સંશય દૂર કરો. ૨૯

શુકદેવજી કહે છે- બ્રહ્મા, ઈંદ્ર, ચંદ્રમા અને વિશ્વામિત્ર આદિ મહાત્મા પુરુષોએ ધર્મનું ઉલ્લંઘન અને સાહસ પણ કરેલા છે, પરંતુ અગ્નિને જેમ સર્વ પદાર્થનું ભક્ષણ કરવાથી દોષ લાગતો નથી, તેમ તેજસ્વી પુરુષોને ધર્મનું ઉલ્લંઘન કરવાનો કે સાહસ કર્મ કરવાનો દોષ લાગતો નથી. ૩૦ આ ઉપરથી એમ સમજવું નહીં કે મોટાઓનું જોઈને બીજા પુરુષો પણ એ પ્રમાણે કરશે. કેમકે દેહાદિકના અભિમાનવાળા જીવકોટિના પુરુષે તો મનથી પણ કદી આવું કામ કરવું યોગ્ય નથી. સમુદ્રમાંથી ઉત્પન્ન થયેલું ઝેર સદાશિવ પી ગયા હતા, પણ તેને જોઈને બીજો કોઈ ઝેર પીએ તો જેમ મરણ પામ્યા વિના રહે જ નહીં, તેમ મૂર્ખપણાથી બીજો કોઈ આવું કામ કરે તો તેનું અકલ્યાણ થયા વિના રહે જ નહીં. ૩૧ આ ઉપરથી સદાચારનું પ્રમાણપણું મટી જાય છે એમ પણ સમજવું નહીં, કેમકે મોટાપુરુષોનું વચન પ્રમાણરૂપ હોય છે, પણ તેઓનું આચરણ તો કોઈ સમયે પ્રમાણરૂપ ગણાય નહીં. એટલા માટે પોતાના વચનથી વિરુદ્ધ નહીં જતું, એવું જે જે મહાપુરુષોનું આચરણ હોય તે પ્રમાણે જ બુદ્ધિમાને ચાલવું જોઈએ. ૩૨ હે રાજા !

કિમુતાચિલસત્ત્વાનાં તિર્યઙ્મર્ત્યંદિવૌકસામ્ । ઈંશિતુશ્ચેશિતવ્યાનાં કુશલાકુશલાન્વયઃ ૩૪
યત્પાદપદ્મજપરાગનિષેવતૃપ્તા યોગપ્રભાવવિધુતાચિલકર્મબન્ધાઃ

સ્વૈરં ચરન્તિ મુનયોઽપિ ન નહ્યમાનાસ્તસ્યેચ્છ્યાઽઽત્તવપુષઃ કુત એવ બન્ધઃ ॥૩૫
ગોપીનાં તત્પતીનાં ચ સર્વેષામેવ દેહિનામ્ । યોઽન્તશ્ચરતિ સોઽધ્યક્ષઃ ક્રીડનેનેહ દેહમાક્ ૩૬
અનુગ્રહાય ભૂતાનાં માનુષં દેહમાસ્થિતઃ । ભજતે તાદૃશીઃ ક્રીડા યાઃ શ્રુત્વા તત્પરો ભવેત્ ૩૭
નાસૂયન્ ખલુ કૃષ્ણાય મોહિતાસ્તસ્ય માયયા । મન્યમાનાઃ સ્વપાશ્ચસ્થાન્ સ્વાન્ સ્વાન્ દારાન્ વ્રજૌકસઃ
બ્રહ્મારાત્ર ઉપાવૃત્તે વાસુદેવાનુમોદિતાઃ । અનિચ્છન્ત્યો યયુર્ગોપ્યઃ સ્વગૃહાન્ ભગવત્પ્રિયાઃ ॥૩૯
વિક્રીડિતં વ્રજવધૂભિરિદં ચ વિષ્ણોઃ શ્રદ્ધાન્વિતોઽનુશૃણુયાદથ વર્ણયેદ્યઃ ।
મક્તિં પરાં ભગવતિ પ્રતિલભ્ય કામં હ્રદ્રોગમાશ્વપહિનોત્વચિરેણ ધીરઃ ॥૪૦॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्धे पूर्वार्धे

रासक्रीडावर्णनं नाम त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ॥३३॥

દેહાભિમાન વગરના એ મહાત્મા પુરુષોને સત્કર્મ કરવાથી કશો લાભ થતો નથી અને દુષ્કર્મ કરવાથી કશો અનર્થ થતો નથી. અર્થાત્ પ્રારબ્ધકર્મનો ક્ષય કરવો એજ મહાત્મા પુરુષોને કરવાનું હોય છે. બીજું કોઈ પ્રયોજન હોતું નથી. ૩૩ આ પ્રમાણે જ્યારે બીજા મહાત્મા પુરુષોને પણ પાપપુણ્યનો સંબંધ નથી, ત્યારે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન કે જે પશુ, પક્ષી, મનુષ્ય અને દેવતા આદિ પોતાના નિયમ તળે રહેનારાં સર્વ પ્રાણીઓના નિયામક છે, તેમને તો પાપ કે પુણ્યનો સંબંધ હોય જ કેમ? ૩૪ જેના ચરણારવિંદની રજના સેવનથી તૃપ્તિ પામેલા અને યોગના પ્રભાવથી જ સઘળાં કર્મ બંધનોને તોડી નાખનારા મુનિઓ પણ બંધન નહીં પામતાં યથેષ્ટ આચરણ કરે છે, તો પોતાની ઈચ્છાથી અવતાર ધરનાર તે ભગવાનને તો બંધન થાય જ ક્યાંથી? આ સમાધાન ગોપીઓનું પરસ્ત્રીપણું સ્વીકારીને થાય છે, પણ વાસ્તવિક વિચારીએ તો ભગવાનને કોઈ પરસ્ત્રી જ નથી, કેમકે ગોપીઓના, તેઓના પતિઓના અને સર્વે પ્રાણીઓના અંતર્યામી અને બુદ્ધિઆદિના જે સાક્ષી છે, તે જ ઈશ્વરલીલાથી અહીં દેહધારી થયા હતા. આપણા જેવા ન હતા કે જેથી એને દોષ લાગે. ૩૫-૩૬ પોતે પૂર્ણકામ છતાં એવા કામમાં પ્રવૃત્તિ કરી તેનું કારણ એ છે કે પ્રાણીઓ ઉપર અનુગ્રહ કરવાને માટે તેમણે મનુષ્યદેહ ધર્યો હતો. તે દેહ ધરીને એવી ક્રીડા કરી કે જે ક્રીડાઓને સાંભળનારાઓનું મન તેમનામાં જ લાગે. શૃંગાર રસમાં જેનું મન લાગી રહ્યું હોય એવા અત્યંત બહિર્મુખ લોકોને

અથ ચતુસ્ત્રિંશોઽધ્યાયઃ (૩૪)

॥ શ્રીશુકુવાચ ॥

एकदा देवयात्रायां गोपाला जातकौतुकाः । अनोभिरनडुद्युक्तैः प्रययुस्तेऽम्बिकावनम् ॥१॥
तत्र स्नात्वा सरस्वत्यां देवं पशुपतिं विभुम् । आनर्चुरहृणैर्भक्त्या देवीं च नृपतेऽम्बिकाम् २
गावो हिरण्यं वासांसि मधु मध्वन्नमादृताः । ब्राह्मणेभ्यो ददुः सर्वे देवो नः प्रीयतामिति ॥३॥
ऊषुः सरस्वतीतीरे जलं प्राश्य धृतव्रताः । रजनीं तां महाभागा नन्दसुनन्दकादयः ॥४॥
कश्चिन्महानहिस्तस्मिन् विपिनेऽतिबुभुक्षितः । यदृच्छ्याऽऽगतो नन्दं शयानमुरगोऽग्रसीत् ५

પણ પોતામાં રુચિ કરાવવા સારુ આવું કામ કર્યું હતું.^{૩૦} ભગવાનની માયાથી મોહ પામેલા અને તેથી પોતાની સ્ત્રીઓ ભગવાનની પાસે ગઈ છતાં પણ તેઓને પોતપોતાના પડખામાં જ સૂતેલી માનતા ગોવાળોને ભગવાનની ઉપર કાંઈ પણ દ્વેષ આવ્યો નહીં.^{૩૧} ભગવાન ઉપર પ્રેમ ધરાવનારી ગોપીઓ જો કે પોતાને ત્યાંથી જવાની ઈચ્છા ન હતી તોપણ પાછલી બે ઘડી રાત રહી તે સમયે ભગવાનની આજ્ઞાથી પોતાને ઘેર ગઈ.^{૩૨} ગોપીઓની સાથે શ્રીકૃષ્ણે વિહાર કર્યાની આ કથાને જે માણસ શ્રદ્ધાથી સાંભળે છે, અથવા વર્ણન કરે છે, તે માણસ ભગવાનમાં પરમ ભક્તિ મળવાથી થોડા કાળમાં ધીર થઈને તુરત હૃદયના રોગરૂપ કામદેવનો ત્યાગ કરે છે.^{૪૦}

एति श्रीमद् महापुराण भागवतना दशम स्कंधनो तेग्रीशमो अध्याय संपूर्ण।

અધ્યાય ૩૪

અજગરનો મોક્ષ તથા શંખયુડનો વધ કરતા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન.

શુકદેવજી કહે છે- હે રાજા ! એક દિવસે ગોવાળો પોતાના દેવની યાત્રા કરવાનો ઉત્સાહ થવાથી બળદગાડાં જોડી અંબિકા વનમાં ગયા હતા. (અંબિકાવન એ મથુરાથી પશ્ચિમમાં આવેલું એક તીર્થ છે.)^૧ હે રાજા ! ત્યાં સરસ્વતી નદીમાં સ્નાન કરી, પશુપતિ સદાશિવની અને દેવી અંબિકાની પૂજનના પદાર્થોથી પૂજા કરી.^૨ “અમારા ઉપર દેવ પ્રસન્ન થજો” એમ બોલી સર્વે ગોવાળોએ આદરભાવથી બ્રાહ્મણોને ગાયો, સુવર્ણ, વસ્ત્ર, મધ અને અન્નનાં દાન આપ્યાં.^૩ વ્રત કરનારા નંદ અને સુનંદ આદિ ભાગ્યશાળી ગોવાળો કેવળ પાણી પીને ઉપવાસ કરેલો હતો, તે રાત્રી સરસ્વતીને કાંઠે રહ્યા હતા.^૪ તે વનમાં બહુ જ ભૂખ્યો થયેલો કોઈ મોટો

स चुक्रोशाहिना ग्रस्तः कृष्ण कृष्ण महानयम् । सर्पो मां ग्रसते तात प्रपन्नं परिमोचय ॥६॥
तस्य चाक्रन्दितं श्रुत्वा गोपालाः सहस्रोत्थिताः । ग्रस्तं च दृष्ट्वा विभ्रान्ताः सर्पं विव्यधुरुल्मुकैः ७
अलातैर्दह्यमानोऽपि नामुञ्चत्तमुरङ्गमः । तमस्पृशत् पदाभ्येत्य भगवान् सात्वतां पतिः ॥८॥
स वै भगवतः श्रीमत्पादस्पर्शहताशुभः । भेजे सर्पवर्षुर्हित्वा रूपं विद्याधरार्चितम् ॥९॥
तमपृच्छद् धृषीकेशः प्रणतं समुपस्थितम् । दीप्यमानेन वपुषा पुरुषं हेममालिनम् ॥१०॥
को भवान् परया लक्ष्म्या रोचतेऽद्भुतदर्शनः । कथं जुगुप्सितामेतां गतिं वा प्रापितोऽवशः ११
सर्प उवाच

અહં વિદ્યાધરઃ કશ્ચિત્ સુદર્શન ઇતિ શ્રુતઃ । શ્રિયા સ્વરૂપસમ્પત્ત્યા વિમાનેનાચરં વિશઃ ૧૨
ઋષીન્ વિરૂપાનદ્ગિરસઃ પ્રાહસં રૂપદર્પિતઃ । તૈરિમાં પ્રાપિતો યોર્નિં પ્રલબ્ધૈઃ સ્વેન પાપ્મના ૧૩
શાપો મેઽનુગ્રહાયૈવ કૃતસ્તૈઃ કરુણાત્મભિઃ । ચદહં લોકગુરુણા પદા સ્પૃષ્ટો હતાશુભઃ ॥૧૪॥
તં ત્વાહં ભવમીતાનાં પ્રપન્નાનાં ભયાપહમ્ । આપૃચ્છે શાપનિર્મુક્તઃ પાદસ્પર્શાદમીવહન્ ॥૧૫॥

અજગર અણધાર્યો આવીને સૂતેલા નંદરાયને ગળવા લાગ્યો.^૫ અજગર ગળવા માંડેલા તે નંદરાય ઊંચે સાદે કહેવા લાગ્યા કે હે કૃષ્ણ ! હે કૃષ્ણ ! આ મોટો સર્પ મને ગળી જાય છે. માટે હે બાપ ! શરણાગત એવો હું તે મને છોડાવો.^૬ નંદરાયની ચીસો સાંભળી તરત ઊઠેલા ગોવાળો નંદરાયને ગળેલા જોઈ સળગતાં લાકડાંથી અજગરને મારવા લાગ્યા.^૭ લાકડાં વાગવા છતાં પણ તેણે નંદરાયને છોડ્યા નહીં, ત્યારે યાદવોના પતિ ભગવાને આવીને અજગરને પોતાનો પગ અડાડ્યો.^૮ ભગવાનના ચરણોના સ્પર્શથી જેનું પાપ ટળી ગયું છે એવા અજગરનું શરીર છૂટી જતાં વિદ્યાધરોએ પૂજેલું સ્વરૂપ પામ્યો.^૯ સોનાની માળાવાળા દીપતા શરીરવાળા અને માથુ નમાવીને ઊભેલા એ પુરુષને ભગવાને પૂછ્યું કે તું કોણ છે ? અને કેવી રીતે પરવશ થઈને અજગરની નીચ યોનિને પામ્યો હતો.^{૧૦-૧૧}

અજગર કહે છે- હું લક્ષ્મી અને રૂપની સંપત્તિથી પ્રખ્યાત સુદર્શન નામનો કોઈ વિદ્યાધર હતો, તે વિમાનમાં બેસી દિશાઓમાં ફરતો હતો.^{૧૨} એક સમયે રૂપના અભિમાનને લીધે મેં અંગિરાકુળના ઋષિઓ કે જે કુરૂપા હતા તેની હાંસી કરી, તેથી તેઓએ મારા પાપને યોગ્ય જ મને આ નીચ અવતાર આપ્યો હતો.^{૧૩} હું ધારું છું કે એ દયાળુ બ્રાહ્મણોએ મારા ઉપર અનુગ્રહ કરવા સારુ જ શાપ આપ્યો હતો, કેમકે આપ પરમેશ્વરના ચરણનો મને સ્પર્શ મળતાં મારાં પાપો નાશ પામી ગયાં છે.^{૧૪} હે દુઃખનો નાશ કરનાર ! હું સાપયોનિથી છૂટેલો છું. હવે હું પોતાના લોકમાં જવાને માટે, સંસારથી ભય પામેલા શરણાગતોના ભયને

પ્રપન્નોઽસ્મિ મહાયોગિન્ મહાપુરુષ સત્પતે । અનુજાનીહિ માં દેવ સર્વલોકેશ્વરેશ્વર ॥૧૬
બ્રહ્મદણ્ડાદ્ વિમુક્તોઽહં સદ્યસ્તેઽચ્યુત દર્શનાત્ । યન્નામ ગૃહ્ણન્નિલિખ્યાન્ શ્રોતૃનાત્માનમેવ ચ ।

સદ્યઃ પુનાતિ કિં ભૂયસ્તસ્ય સ્પૃષ્ટઃ પદા હિ તે ॥૧૭
ઇત્યનુજ્ઞાપ્ય દાશાર્હં પરિક્રમ્યાભિવન્દ્ય ચ । સુદર્શનો દિવં યાતઃ કૃચ્છ્રન્નન્દશ્ચ મોચિતઃ ॥૧૮

નિશામ્ય કૃષ્ણસ્ય તદાત્મવૈભવં વ્રજૌકસો વિસ્મિતચેતસસ્તતઃ ।

સમાપ્ય તસ્મિન્ નિયમં પુનર્વ્રજં નૃપાયયુસ્તત્ કથયન્ત આદૃતાઃ ॥૧૯॥

કદાચિદથ ગોવિન્દો રામશ્ચાદ્ભુતવિક્રમઃ । વિજહતુર્વને રાત્ર્યાં મધ્યગૌ વ્રજયોષિતામ્ ॥૨૦
ઉપગીયમાનો લલિતં સ્ત્રીજનૈર્બદ્ધસૌહૃદૈઃ । સ્વલઙ્કૃતાનુલિખ્યાન્ સ્ત્રિગ્વિગૌ વિરજોઽમ્બરૌ ॥૨૧
નિશામુખં માનયન્તાવુદિતોદુપતારકમ્ । મલ્લિકાગન્ધમત્તાલિજુષ્ટં કુમુદવાયુના ॥૨૨
જગતુઃ સર્વભૂતાનાં મનઃશ્રવણમઙ્ગલમ્ । તૌ કલ્પયન્તૌ યુગપત્ સ્વરમણ્ડલમૂર્ચ્છિતમ્ ॥૨૩
ગોપ્યસ્તદ્રીતમાકર્ણ્ય મૂર્ચ્છિતા નાવિદન્ નૃપ । સ્વંસદુકૂલમાત્માનં સ્વસ્તકેશસ્ત્રજં તતઃ ॥૨૪

મટાડનારા આપની આજ્ઞા માગું છું. ^{૧૫} હે મોટા યોગી ! હે મહાપુરુષ ! હું આપને શરણ છું. તો હે સર્વલોકના ઈશ્વરોના ઈશ્વર ! મને આજ્ઞા આપો. ^{૧૬} હે અચ્યુત ! તમારાં દર્શન મળતાં હું તરત બ્રાહ્મણોના શાપથી છૂટ્યો છું. જે તમારું નામ લેનાર સર્વે પુરુષો સાંભળનારાઓને અને પોતાને પણ તરત પવિત્ર કરે છે, તે આપના ચરણનો સ્પર્શ મળવાથી હું પવિત્ર થાઉં તેમાં શું કહેવું ? ^{૧૭}

શુકદેવજી કહે છે- આ પ્રમાણે ભગવાનની આજ્ઞા લઈ પ્રદક્ષિણા કરી પ્રણામ કરી સુદર્શન સ્વર્ગમાં ગયો અને નંદરાય કષ્ટમાંથી છૂટ્યા. ^{૧૮} આ ભગવાનના વૈભવને જોઈ વિસ્મય પામેલા ગોવાળો, એ સ્થળમાં પોતાનો નિયમ પૂરો કરી પ્રીતિથી તે વિષયની વાતો કરતા પાછા વ્રજમાં ગયા. ^{૧૯} કોઈ સમયે અદ્ભુત પરાક્રમવાળા શ્રીકૃષ્ણ અને બલરામ એ બન્નેભાઈઓ રાત્રીએ વ્રજાંગનાઓના મધ્યમાં વિહાર કરતા હતા. ^{૨૦} સ્નેહથી બંધાએલી સ્ત્રીઓ સુંદર રીતે તેમનું ગાયન કરતી હતી. શરીરમાં શણગાર અને લેપન કર્યાં હતાં, માળાઓ પહેરી હતી તથા નિર્મળ વસ્ત્રો ધર્યાં હતાં. ^{૨૧} પ્રદોષ કાળે ચંદ્રમા અને તારાઓ ઊગ્યા હતા, મલ્લિકાની સુગંધથી ભ્રમરો મદોન્મત્ત થયા હતા અને ચંદ્રવિકાસી કમળોના સુગન્ધથી યુક્ત વાયુ વાઈ રહ્યો હતો, તેને માન દેવા સારુ એક સામટી સ્વરમંડળી-ઓના ચડ ઊતર આલોપો કરતા એ બન્ને સર્વ પ્રાણીઓના મનને અને કાનને પ્રિય લાગે એવું ગાયન કરતા હતા. ^{૨૨-૨૩} હે રાજા ! તેઓનું ગાયન સાંભળી આસક્ત થયેલી ગોપીઓને પોતાનાં વસ્ત્ર બસી જવાનું અને કેશમાંથી માળા પડી જવાનું

एवं विक्रीडतोः स्वैरं गायतोः सम्प्रमत्तवत् । शङ्खचूड इति ख्यातो धनदानुचरोऽभ्यगात् २५
तयोर्निरिक्षतो राजंस्तत्राथं प्रमदाजनम् । क्रोशन्तं कालयामास दिश्युदीच्यामशङ्कितः ॥२६॥
क्रोशन्तं कृष्ण रामेति विलोक्य स्वपरिग्रहम् । यथा गा दस्युना ग्रस्ता भ्रातरावन्धवावताम् २७
मा भैष्टेत्यभयारावौ शालहस्तौ तरस्विनौ । आसेदतुस्तं तरसा त्वरितं गुह्यकाधमम् ॥२८
स वीक्ष्य तावनुप्राप्तौ कालमृत्यू इवोद्विजन् । विसृज्य स्त्रीजनं मूढः प्राद्रवज्जीवितेच्छया २९
तमन्वधावद् गोविन्दो यत्र यत्र स धावति । जिहीर्षुस्तच्छिरोरत्नं तस्थौ रक्षन् स्त्रियो बलः ३०
अविदूर इवाभ्येत्य शिरस्तस्य दुरात्मनः । जहार मुष्टिनैवाङ्ग सहचूडामर्णि विभुः ॥३१॥
शंखचूडं निहत्यैवं मणिमादाय भास्वरम् । अग्रजायाददात् प्रीत्या पश्यंतीनां च योषिताम् ३२

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्धे पूर्वार्धे

शङ्खचूडवधो नाम चतुस्त्रिंशोऽध्यायः ॥३४

જાન પણ રહ્યું ન હતું. ^{૨૪} આ પ્રમાણે બન્નેભાઈઓ મન ગમતી ક્રીડા કરતા હતા અને પ્રમત્તની પેઠે ગાતા હતા, ત્યાં શંખચૂડ નામનો કુબેરનો અનુચર એક યક્ષ આવ્યો. ^{૨૫} હે રાજા ! બન્ને ભાઈઓ જેમના નાથ છે તથા ચીસો પાડતી એવી સ્ત્રીઓને એ બન્ને ભાઈઓના દેખતાં જ તે યક્ષ નિર્ભય રીતે ઉત્તર દિશામાં હરી જવા લાગ્યો. ^{૨૬} પોતાની ગોપીઓને હે કૃષ્ણ ! હે રામ ! એમ વાઘે પકડેલી ગાયોની પેઠે ચીસો પાડતી જોઈ એટલે બન્ને ભાઈઓ પાછળ દોડ્યા. ^{૨૭} બીશો નહીં, બીશો નહીં. એમ અભય વચન બોલતા, વેગવાળા અને સાગનાં ઝાડ જેઓએ હાથમાં પકડ્યાં હતાં એવા બન્ને ભાઈઓ તરત તે યક્ષની પાસે જઈ પહોંચ્યા. ^{૨૮} કાળ અને મૃત્યુ સરખા એ બે આવ્યા, તેને જોઈ ઉદ્વેગ પામેલો તે યક્ષ સ્ત્રીઓને છોડી દઈને જીવવાની ઈચ્છાથી ભાગ્યો. ^{૨૯} તે યક્ષ દોડીને જ્યાં જ્યાં ગયો ત્યાં ત્યાં ભગવાન તેના માથાનો મણિ લઈ લેવા સારુ પછવાડે દોડ્યા, અને બળદેવ સ્ત્રીઓની રક્ષા કરવા સારુ ઊભા રહ્યા. ^{૩૦} તે યક્ષ દૂર ગયો હતો છતાં ભગવાન તરત ત્યાં પહોંચીને પોતાની મૂઠીનો પહાર કરી તે દુષ્ટના માથા સાથે યુદ્ધમણિ લઈ લીધો. ^{૩૧} આ પ્રમાણે સ્ત્રીઓના દેખતાં શંખચૂડને મારી નાખી તેનો ક્રાંતિવાળો મણિ લાવીને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને પ્રીતિથી મોટા ભાઈને આપ્યો. ^{૩૨}

एति श्रीमद् महापुराण भागवतना दशम स्कंधनो

शोत्रीशमो अध्याय संपूर्ण.

અથ પચ્ચત્રિંશોઽધ્યાયઃ (૩૫)

॥ શ્રીશુકઠવાચ ॥

ગોપ્યઃ કૃષ્ણો વનં યાતે તમનુદ્રુતચેતસઃ । કૃષ્ણાલીલાઃ પ્રગાયંત્યો નિન્યુર્દુઃખેન વાસરાન્ ॥૧

ગોપ્ય ઋચુઃ

વામબાહુકૃતવામકપોલો વલ્ગિતભ્રુરધરાપિતવેણુમ્ ।

કોમલાઙ્ગુલિભિરાશ્રિતમાર્ગં ગોપ્ય ઈરયતિ યત્ર મુકુન્દઃ ॥૨॥

વ્યોમયાનવનિતાઃ સહ સિદ્ધૈર્વિસ્મિતાસ્તદુપધાર્યં સલજ્જાઃ ।

કામમાર્ગણસમર્પિતચિત્તાઃ કશ્મલં યયુરપસ્મૃતનીવ્યઃ ॥૩॥

હન્ત ચિત્રમબલાઃ શૃણુતેદં હારહાસ ઝસિ સ્થિરવિદ્યુત્ ।

નન્દસૂનુરયમાર્તજનાનાં નર્મદો યર્હિ કૂજિતવેણુઃ ॥૪॥

વૃન્દશો વ્રજવૃષા મૃગગાવો વેણુવાદ્યહતચેતસ આરાત્ ।

દન્તદષ્ટકવલા ધૃતકર્ણા નિદ્રિતા લિખિતચિત્રમિવાસન્ ॥૫॥

બર્હિણસ્તબકધાતુપલાશૈર્બદ્ધમલ્લપરિબર્હવિડમ્બઃ ।

કર્હિચિત્ સબલ આલિ સ ગોપૈર્ગાઃ સમાહ્વયતિ યત્ર મુકુન્દઃ ॥૬॥

અધ્યાય ૩૫

ભગવાન વનમાં જતાં યુગલગીત ગાઈને દુઃખથી દિવસો પસાર કરતી ગોપીઓ.

શુકદેવજી કહે છે- રાત્રીમાં શ્રીકૃષ્ણે મનગમતી રીતે રમાડેલી ગોપીઓ, દિવસે કૃષ્ણ વનમાં જતાં તેમાં જ ચિત્ત લાગી રહેવાને લીધે તેમની લીલાઓનું ગાયન કરીને માંડ માંડ દિવસો વ્યતીત કરતી હતી.^૧

ગોપીઓ ગાય છે- હે ગોપીઓ ! ડાબા ખભા ઉપર ડાબો ગાલ રાખી ચંચળ ભૃકુટિવાળા ભગવાન પોતાના અધરમાં રાખેલ વેણુને જ્યારે તેના સ્વરનાં છિદ્રો ઉપર કોમળ આંગળીઓ ફેરવીને વગાડે છે, ત્યારે સિદ્ધ લોકોની સ્ત્રીઓ પોતાના પતિઓની સાથે હોવા છતાં પણ તે ગાયન સાંભળી, વિસ્મય પામી, કામદેવનાં બાણથી પરવશ થઈને લજાઈ જતાં મોહ પામે છે અને તેઓને પોતાનાં વસ્ત્રો ખસી ગયાનું પણ ભાન રહેતું નથી.^{૨-૩} હે સ્ત્રીઓ ! આ આશ્ચર્ય સાંભળો કે હાર જેવા ઉજ્જવળ હાસ્યવાળા, પીડિત લોકોને સુખ આપનાર અને જેનાં વક્ષઃસ્થળમાં વીજળી જેવી ચંચળ લક્ષ્મીજી રહે છે. એવા ભગવાન જ્યારે વેણુ વગાડે છે ત્યારે તે વેણુના શબ્દથી ચિત્ત હરાઈ જતાં ટોળેટોળાં બળદો, મૃગો અને ગાયો દૂરથી જ

તર્હિ ભગ્નગતયઃ સરિતો વૈ તત્પદામ્બુજરજોઽનિલનીતમ્ ।

સ્પૃહયતીર્વયમિવાબહુપુણ્યાઃ પ્રેમવેપિતભુજાઃ સ્તિમિતાપઃ ॥૭॥

અનુચરૈઃ સમનુવર્ણિતવીર્યં આદિપૂરુષ ઇવાચલભૂતિઃ ।

વનચરો ગિરિતટેષુ ચરન્તીર્વેણુનાઽઽહ્વયતિ ગાઃ સ યદા હિ ॥૮॥

વનલતાસ્તરવ આત્મનિ વિષ્ણું વ્યઙ્ગયન્ત્ય ઇવ પુષ્પફલાઢ્યાઃ ।

પ્રણતભારવિટપા મધુધારાઃ પ્રેમહૃષ્ટનવઃ સસૃજુઃ સ્મ ॥૯॥

દર્શનીયતિલકો વનમાલાદિવ્યગન્ધતુલસીમધુમત્તૈઃ ।

અલિકુલૈરલઘુગીતમભીષ્ટમાદ્રિયન્ યર્હિ સન્થિતવેણુઃ ॥૧૦॥

સરસિ સારસહંસવિહઙ્ગાશ્ચારુગીતહૃતચેતસ એત્ય ।

હરિમુપાસત તે યતચિત્તા હન્ત મીલિતદૃશો ધૃતમૌનાઃ ॥૧૧॥

સહબલઃ સ્ત્રગવતંસવિલાસઃ સાનુષુ ક્ષિતિભૂતો વ્રજદેવ્યઃ ।

હર્ષયન્ યર્હિ વેણુરવેણ જાતહર્ષ ઉપરમ્ભતિ વિશ્વમ્ ॥૧૨॥

દાંતમાં જ કોળિયા રાખી મેલી અને કાન ઊંચા કરી જાણે ઊંઘી ગયાં હોય અને જાણે ચિત્રમાં આળેખેલાં હોય તેવાં થઈ જાય છે.^{૪-૫} હે સખી ! મોર પીંછ, ગુચ્છ, ગેરુ વગેરે ધાતુ અને કૂણાં પાંદડાંઓવડે મલ્લોના વેષનું અનુકરણ કરનારા શ્રીકૃષ્ણ બળદેવ તથા ગોવાળો સહિત જ્યારે વેણુ વગાડીને ગાયોને બોલાવે છે ત્યારે નદીઓ જાણે પવન દ્વારા આવેલી ભગવાનના ચરણારવિંદની રજને ઈચ્છતી હોય તેમ પોતાની ગતિને બંધ કરી દે છે, આપણી પેઠે નદીઓ પણ થોડાં ભાગ્યવાળી હોવાને લીધે તે રજને પામી શકતી નથી, એટલે કેવળ પોતાના તરંગરૂપી હાથ હલાવ્યા કરે છે અને જળને થંભાવી રાખે છે.^{૬-૭} નારાયણની પેઠે અવિચળ લક્ષ્મીવાળા અને ગોવાળો તથા દેવાદિક પણ જેના પરાક્રમને ગાય છે એવા કૃષ્ણ જ્યારે વનમાં ફરતાં પર્વતોના તટોમાં ચરતી ગાયોને વેણુનાદથી બોલાવે છે, ત્યારે ભારથી નમેલી શાખાઓવાળી, ફળ ફૂલથી સંપન્ન અને પ્રેમવડે રોમાંચિત ગાત્રવાળી વનની લતાઓ જાણે પોતાના હૃદયમાં પ્રકટ થયેલા વિષ્ણુને સૂચવતી હોય તેમ મકરંદની ધારાઓને વરસાવા લાગે છે, અને તેઓના પતિ વૃક્ષોને પણ તેવો જ આનંદ થાય છે.^{૮-૯} વનમાળામાં દિવ્ય ગંધવાળી તુલસીના મકરંદથી મત્ત થયેલા ભ્રમરાઓના ઊંચા તથા અનુકૂળ ગાયનને માન આપતા અને સુંદરમાં શિરોમણિ ભગવાન જ્યારે વેણુનાદ કરે છે ત્યારે, તળાવનાં સારસ, હંસ અને બીજાં પણ પક્ષીઓ તે સુંદર ગાયનથી ચિત્ત ખેંચાતાં પોતાનાં સ્થાનકમાંથી આવીને

મહદતિક્રમણશક્તિચેતા મન્દમન્દમનુગર્જતિ મેઘઃ ।
 સુહૃદમભ્યવર્ષત્ સુમનોભિશ્છાયયા ચ વિદધત્ પ્રતપત્રમ્ ॥૧૩॥
 વિવિધગોપચરણેષુ વિદગ્ધો વેણુવાદ્ય ઝરુધા નિજશિક્ષાઃ ।
 તવ સુતઃ સતિ યદાધરબિમ્બે દત્તવેણુરનયત્ સ્વરજાતીઃ ॥૧૪॥
 સવનશસ્ત્રદુપધાર્ય સુરેશાઃ શક્રશર્વપરમેષ્ટિપુરોગાઃ ।
 કવચ આનતકન્ધરચિત્તાઃ કશ્મલં યયુરનિશ્ચિતતત્ત્વાઃ ॥૧૫॥
 નિજપદાબ્જદલૈર્ધ્વજવજ્રનીરજાહ્લુશવિચિત્રલલામૈઃ ।
 વ્રજભુવઃ શમયન્ ચુરતોદં વર્ષ્મધુર્યગતિરીડિતવેણુઃ ॥૧૬॥
 વ્રજતિ તેન વચં સવિલાસ વીક્ષણાર્પિતમનોભવવેગાઃ ।
 કુજગતિં ગમિતા ન વિદામઃ કશ્મલેન કબરં વસનં વા ॥૧૭॥
 મણિધરઃ ક્વચિદાગણયન્ ગા માલયા દયિતગન્ધતુલસ્યાઃ ।
 પ્રણયિનોઽનુચરસ્ય કદાંસે પ્રક્ષિપન્ ભુજમગાયત યત્ર ॥૧૮॥

આંખો મીંચી તથા મૌન પકડી ભગવાનની પાસે બેસે છે !^{૧૦-૧૧} હે ગોપીઓ ! બલરામ સહિત, મોતીની માળાનાં આભૂષણથી વિલાસ પામેલા, પર્વતોની આસપાસ ફરતા, આનંદ પામેલા અને બીજાને આનંદ પમાડતા ભગવાન જ્યારે વેણુના શબ્દથી જગતને પરિપૂર્ણ કરી મેલે છે, ત્યારે મેઘ પણ તે મહાત્માના અપરાધથી ભય પામીને આગળ વધતો નથી અને મોટી ગર્જના કરતો નથી, પણ ત્યાં જ સ્થિર રહીને વેણુના શબ્દની પછવાડે મંદમંદ ગર્જના કરે છે, અને જગતની પીડા હરવાને લીધે પોતાના સરખા કૃષ્ણની ઉપર ઇત્ર કરીને ઝીણાં ઝીણાં બિંદુરૂપ પુષ્પોની વૃષ્ટિ કરે છે.^{૧૨-૧૩} હે યશોદા ! અનેક પ્રકારની કીડાઓમાં ચતુર તમારો પુત્ર જ્યારે પોતાના હોઠ ઉપર વેણુ રાખીને પોતે જ નવી ઉત્પન્ન કરેલી સ્વરની જાતિઓને પ્રકટ કરે છે, ત્યારે ઈંદ્ર, શિવ અને બ્રહ્મા આદિક દેવતાઓ તે ગાયનનો શબ્દ મંદ, મધ્યમ અને ઊંચા પ્રકારથી જે દિશામાંથી આવે છે તે દિશામાં પોતાની ડોક અને ચિત્ત નમાવીને સાંભળવા છતાં અને પોતે વિદ્વાન છતાં પણ તે ગાયનનો ભેદ નહીં સમજાયાથી મોહ પામી જાય છે.^{૧૪-૧૫} ધ્વજ, વજ્ર, કમળ અને અંકુશનાં વિચિત્ર ચિહ્નોવાળાં પોતાનાં ચરણરૂપી કમળની પાંખડીઓ વડે, પશુઓની ખરીઓના દબાણથી થતી વ્રજભૂમિની પીડાને શમાવતા અને હાથી સરખી ચાલવાળા ભગવાન જ્યારે વેણુનો નાદ કરતા ચાલે છે ત્યારે તેમના વિલાસ ભરેલા કટાક્ષને લીધે કામદેવના વેગથી વ્યાપ્ત થએલી અને ઝાડના જેવી સ્થિતિને

ઘ્ણિતવેણુરવવચ્ચિત્તિત્તાઃ કૃષ્ણામન્વસત કૃષ્ણાગૃહિણ્યઃ ।
 ગુણગણાર્ણમનુગત્ય હરિણ્યો ગોપિકા ઇવ વિમુક્તગૃહાશાઃ ॥૧૯॥
 કુન્દદામકૃતકૌતુકવેષો ગોપગોધનવૃતો યમુનાયામ્ ।
 નન્દસૂનુરનઘે તવ વત્સો નર્મદઃ પ્રણયિનાં વિજહાર ॥૨૦॥
 મન્દવાયુરુપવાત્યનુકૂલં માનયન્ મલયજસ્પર્શનં ।
 વન્દિનસ્તમુપદેવગણા યે વાદ્યગીતબલિભિઃ પરિવદ્ધુઃ ॥૨૧॥
 વત્સલો વ્રજગવાં યદગધ્નો વન્દ્યમાનચરણઃ પથિ વૃદ્ધૈઃ ।
 કૃત્સ્રગોધનમુપોહ્ય દિનાન્તે ગીતવેણુરનુગેડિતકીર્તિઃ ॥૨૨॥
 ઉત્સવં શ્રમરુચાપિ દૃશીનામુન્નયન્ ચુરુરજશ્છુરિતસ્રક્ ।
 દિત્સયૈતિ સુહૃદાશિષ ઇષ દેવકીજઠરભૂરુડુરાજઃ ॥૨૩॥
 મદવિઘૂર્ણિતલોચન ઈષન્માનદઃ સ્વસુહૃદાં વનમાલી ।
 બદરપાણડુવદનો મૃદુગણડં મણડયન્ કનકકુણ્ડલલક્ષ્મ્યા ॥૨૪॥

પામેલી અમોને મોહના બળથી વચ્ચનું કે કેશનું પણ ભાન રહેતું નથી.^{૧૬-૧૭} મણિઓની માળાને ધરનાર, કોઈ સમયે મણિઓથી ગાયોને ગણતા અને પ્યારી, ગંધવાળી તુલસીની માળાને પહેરનાર ભગવાન પોતાના સ્નેહી અનુચરના ખભા ઉપર હાથ મેલીને જ્યારે ગાય છે, ત્યારે વેણુના શબ્દથી જેનાં ચિત્ત હરાઈ જાય છે, એવી કાળિયાર મૃગની સ્ત્રીઓ, ગોપીઓની પેઠે ધરની આશા છોડી દઈને અનેક ગુણના સમુદ્રરૂપ ભગવાનની પાસે જઈ તેમને અનુસરે છે પણ પાછી વળતી નથી.^{૧૮-૧૯} હે યશોદા ! ઉત્સવને લીધે મોગરાના ફૂલની માળાને ધરનારા ગોવાળો તથા ગાયોના ધણથી વીંટાએલા અને સ્નેહીઓને આનંદ આપનારા પુત્ર નંદકુમાર જ્યારે યમુનાજીમાં વિહાર કરે છે, ત્યારે પોતાના સ્પર્શથી ભગવાનને માન આપતો દક્ષિણનો મંદ પવન અનુકૂળ રીતે વીંજણો નાખે છે, અને ગંધર્વાદિકનાં ટોળાં બંદિજનની પેઠે સ્તુતિ વાજાં વગાડી ગાયન અને ભેટથી તે ભગવાનનું સેવન કરવા મંડી પડે છે.^{૨૦-૨૧} ગોવર્ધન પર્વતનું ધારણ કરવું એ આદિ કર્મોથી વ્રજ અને ગાયોનું રક્ષણ કરનાર, પરિશ્રમવાળી કાંતિથી પણ નેત્રોને આનંદ આપનાર, ખરીઓની રજથી ભરાઈ રહેલી માળાવાળા, ભક્તોના મનોરથોને પૂર્ણ કરવા સારુ દેવકીના ઉદરથી ઉત્પન્ન થયેલા, વેણુનો નાદ કરતા અને અનુચર લોકો જેમની કીર્તિને ગાય છે, એવા શ્રીકૃષ્ણચંદ્ર સાયંકાળે સર્વે ગાયોના ધણને વાળીને જ્યારે વ્રજમાં પધારે છે. ત્યારે માર્ગમાં બ્રહ્માદિક પુરુષો તેમના ચરણમાં

યદુપતિદ્વિરદરાજવિહારો યામિનીપતિરિવૈષ દિનાન્તે ।

મુદિતવક્ત્ર ઉપયાતિ દુરન્તં મોચયન્ વ્રજગવાં દિનતાપમ્ ॥૨૫॥

શ્રીશુક ઉવાચ

एवं व्रजस्त्रियो राजन् कृष्णालीलानुगायतीः । रेमिरेऽहःसु तच्चितास्तन्मनस्का महोदयाः

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्धे पूर्वार्धे

वृन्दावनक्रीडायां गोपिकायुगलगीतं नाम पञ्चत्रिंशोऽध्यायः ॥૩૫॥

અથ ષટ્ત્રિંશોઽધ્યાયઃ (૩૬)

॥ શ્રીશુકઉવાચ ॥

અથ તહ્યાંગતો ગોષ્ટમરિષ્ઠો વૃષભાસુર : । મહીં મહાકકુત્કાયઃ કંપયન્ ચુરવિક્ષતામ્ ॥૧૧
રમ્ભમાણઃ ચરતરં પદા ચ વિલિખન્ મહીમ્ । ઉદ્યમ્ય પુચ્છં વપ્રાણિ વિષાણાગ્રેણ ચોદ્ધરન્ ૨

પ્રણામ કરવા લાગે છે તેથી આવતાં કેટલીક વાર લાગી જાય છે. ૨૨-૨૩ કાંઈક મદથી ધૂમતાં નેત્રવાળા, પોતાના સ્નેહીઓને માન આપનાર, થોડાક પાકેલાં બોરની પેઠે પાંડુવર્ણના મુખવાળા, વનમાળાને ધરનારા, સોનાના કુંડળની શોભાથી કોમળ ગંડસ્થળને શોભાવનાર, હાથીના જેવી ચાલવાળા, આ યાદવોના પતિ ભગવાન સાયંકાળે હસતે મોઢે જ્યારે વ્રજમાં પધારે છે, ત્યારે આપણે કે જેઓ વ્રજમાં બાંધી રાખેલી ગાયો છીએ તેના દિવસમાં થયેલ ભારે તાપને ચંદ્રમાની પેઠે શમાવે છે, આવા ભગવાનનો વિરહ આપણાથી કેવી રીતે ખમી શકાય ? ૨૪-૨૫

શુકદેવજી કહે છે- હે પરીક્ષિત રાજા ! આવી રીતે જેઓનું જીવન અને મન ભગવાનમાં જ હતું, એવી મહાભાગ્યશાળી ગોપીઓ ભગવાનની લીલાઓનું ગાયન કરીને દિવસમાં પણ રાજી રહેતી હતી. ૨૬

इति श्रीमद् महापुराण भागवतना दशम स्कंधनो पांश्रीशमो अध्याय संपूर्ण।

અધ્યાય ૩૬

અરિષ્ટાસુરનો વધ તથા શ્રીકૃષ્ણ અને બળદેવજીને વસુદેવના પુત્ર જાણી મથુરા લાવવા માટે કંસે કરેલી અફૂરને આજ્ઞા.

શુકદેવજી કહે છે- પછી બળદેવના રૂપને ધારણ કરનાર અરિષ્ટાસુર વ્રજમાં આવ્યો. એ દૈત્યની કાંધ અને શરીર ભારે મોટાં હતાં, અને ખરીઓથી ખોદી

किञ्चित् किञ्चिच्छकृन्मुञ्चन् मूत्रयन् स्तब्धलोचनः । यस्य निर्ह्वदितेनाङ्ग निष्ठुरेण गवां नृणाम्
पतन्त्यकालतो गर्भाः स्रवन्ति स्म भयेन वै । निर्विशन्ति घना यस्य ककुच्चलशङ्कया ॥४
તં તીક્ષ્ણશૃङ्ગમુદ્વીક્ષ્ય ગોપ્યો ગોપાશ્ચ તત્રસુઃ । પશવો દુદ્રુવુર્ભીતા રાજન્ સંત્યજ્ય ગોકુલમ્ ૫
કૃષ્ણા કૃષ્ણોતિ તે સર્વે ગોવિન્દં શરણં યયુઃ । ભગવાનપિ તદ્ વીક્ષ્ય ગોકુલં ભયવિદ્રુતમ્ ॥૬
મા ભૈષ્ટેતિ ગિરાઽઽશ્વાસ્ય વૃષાસુરમુપાહ્વયત્ । ગોપાલૈઃ પશુભિર્મન્દ ત્રાસિતૈઃ કિમસત્તમ ॥૭
બલદર્પહાહં દુષ્ટાનાં ત્વદ્વિધાનાં દુરાત્મનામ્ । ઇત્યાસ્ફોટ્યાચ્યુતોઽરિષ્ટં તલશબ્દેન કોપયન્ ॥૮
સચ્ચુરંસે ભુજાભોગં પ્રસાર્યાવસ્થિતો હરિઃ । સોઽપ્યેવં કોપિતોઽરિષ્ટઃ ચુરુણાવનિમુલ્લિખન્ ।

ઉદ્યત્યુચ્છમ્નમેઘઃ ક્રુદ્ધઃ કૃષ્ણમુપાદ્રવત્ ॥૯

અગ્રન્યસ્તવિષાણાગ્રઃ સ્તબ્ધાસૃગ્લોચનોઽચ્યુતમ્ । કટાક્ષિપ્યાદ્રવત્તૂર્ણમિન્દ્રમુક્તોઽશનિર્યથા
ગૃહીત્વા શૃङ्गयोस्तं वा अष्टादश पदानि सः । प्रत्यपोवाह भगवान् गजः प्रतिगजं यथा ॥११

નાખેલી ધરતીને ધ્રુજાવતો હતો. ૧ અત્યંત કઠોર શબ્દ કરતો હતો, પગથી ધરતીને ઊખેડતો હતો, પૂછડું ઊંચું કરી શીંગડાંની અણીઓથી કાંઠા ખોદી નાખતો હતો. ૨ મૂતરતો અને પોદળા કરતો એવો એ અરિષ્ટાસુર એક નજરે જોઈ રહ્યો હતો, એનો કઠોર નાદ સાંભળી બીકને લીધે ગાયોના અને સ્ત્રીઓના ગર્ભ અચાનક સ્ત્રવી જતા હતા, એની કાંધને પર્વત સમજી વાદળાં એની ઉપર બેસતાં હતાં. ૩-૪ હે રાજા ! તીક્ષ્ણ શીંગડાંવાળા એ બળદરૂપી અરિષ્ટાસુરને જોઈને ગોપીઓ અને ગોવાળો ત્રાસ પામ્યા, ભય પામેલાં પશુઓ ગોકુળને છોડી દઈને ભાગવા લાગ્યાં. ૫ એ સર્વે હે કૃષ્ણ ! હેકૃષ્ણ ! એમ બોલતાં ભગવાનના શરણે ગયાં, ભગવાને પણ ગોકુળને ભયથી ભાગતું જોઈ, બીશો મા, બીશો મા, આવાં વચનથી ધીરજ આપી, અરિષ્ટાસુરને બોલાવ્યો કે હે મંદ ! હે મહાદુષ્ટ ! ગોવાળો અને પશુઓને બિવરાવવામાં તારું શું વળવાનું છે ? તારા જેવા દુષ્ટ અને દુરાત્માઓના બળ તથા ગર્વને હણનાર તો હું છું, આ પ્રમાણે બોલતા, ખભા ઠોકતા અને હાથની તાળીઓના શબ્દથી અરિષ્ટાસુરને કોપ ઉત્પન્ન કરવા ભગવાન પોતાનો હાથ મિત્રના ખભા ઉપર લાંબો કરી ઊભા રહ્યા. આ પ્રમાણે ક્યવાયેલો ખરીથી ધરતીને ખોદતો અને પૂછડું ઉપર થવાને લીધે જેના શરીર ઉપરનાં વાદળાં વિખેરાઈ જતાં હતાં, એવો અરિષ્ટાસુર ક્રોધ કરીને ભગવાનની સામે દોડ્યો. ૬-૮ જેની આંખ્યો લોહી જેવી લાલ અને અક્કડ હતી, એવો એ દૈત્ય કટાક્ષથી આડું જોઈ તથા શીંગડાં આગળ રાખી, ઈંદ્રે ફેંકેલાં વજ્રની પેઠે તરત ભગવાન તરફ દોડ્યો. ૧૦ હાથી જેમ સામા હાથીને હલાવે તેમ ભગવાને તેનાં શીંગડાં પકડીને તેને અઢાર પગલાં

સોડપવિદ્ધો ભગવતા પુનરુત્થાય સત્વરઃ । આપતત્ સ્વિત્ત્વસર્વાઙ્ગો નિઃશ્વસન્ ક્રોધમૂર્છિતઃ
તમાપતન્તં સ નિગૃહ્ય શૃંગ્યોઃ પદા સમાક્રમ્ય નિપાત્ય ભૂતલે ।

નિષ્વીડયામાસ યથાડડર્દમમ્બરં કૃત્વા વિષાણેન જઘાન સોડપતત્ ॥૧૩॥

અસૃગ્ વમન્ મૂત્રશકૃત્ સમુત્પૃજન્ ક્ષિપંશ્ચ પાદાનનવસ્થિતેક્ષણઃ ।

જગામ કૃચ્છં નિર્ઘૃતેરથ ક્ષયં પુષ્પૈઃ કિરન્તો હરિમીડિરે સુરાઃ ॥૧૪॥

એવં કકુદ્ધિનં હત્વા સ્તૂયમાનઃ સ્વજાતિભિઃ । વિવેશ ગોષ્ટં સબલો ગોપીનાં નયનોત્સવઃ ૧૫
અરિષ્ટે નિહતે દૈત્યે કૃષ્ણોનાદ્ભુતકર્મણા । કંસાયાથાહ ભગવાન્ નારદો દેવદર્શનઃ ॥૧૬
યશોદાયાઃ સુતાં કન્યાં દેવક્યાઃ કૃષ્ણમેવ ચ । રામં ચ રોહિણીપુત્રં વસુદેવેન બિભ્યતા ॥૧૭
ન્યસ્તૌ સ્વમિત્રે નન્દે વૈ યાઘ્યાં તે પુરુષા હતાઃ । નિશમ્ય તદ્ ભોજપતિઃ કોપાત્ પ્રચલિતેન્દ્રિયઃ
નિશાતમસિમાદત્ત વસુદેવજિઘાંસયા । નિવારિતો નારદેન તત્સુતૌ મૃત્યુમાત્મનઃ ॥૧૯
જ્ઞાત્વા લૌહમયૈઃ પાશૈર્બબન્ધ સહ ભાર્યયા । પ્રતિયાતે તુ દેવર્ષો કંસ આભાષ્ય કેશિનમ્ ॥૨૦

પાછળ હડાવ્યો. ^{૧૧} ભગવાને હડાવીને પૃથ્વી ઉપર પછાડેલો તે દૈત્ય કે જેનાં સર્વ અંગમાં પરસેવો વળ્યો હતો, હાંફતો હતો અને ક્રોધથી વ્યામ થયો હતો, તે પાછો ઊઠીને ભગવાન સામે દોડ્યો. ^{૧૨} આવતા તે દૈત્યનાં શીંગડાં પકડીને તેને ધરતી પર પછાડી, પગથી દબાવીને ભગવાને ભીના કપડાંની પેઠે નીચોવ્યો અને શીંગડું કાઢી લઈ તે શીંગડાથી જ તેને માર્યો એટલે તે મૃત્યુના ચિહ્નને પામ્યો. ^{૧૩} લોહી ઓકતો, મૂત્ર તથા વિષ્ટા કરતો, પગ પછાડતો અને જેની આંખ્યો ભમતી હતી, એવો દૈત્ય ઘણું કષ્ટ પામીને મરી ગયો. પછી દેવતાઓ ભગવાનને પુષ્પોથી વધાવવા લાગ્યા અને સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. ^{૧૪} આ પ્રમાણે બળદને મારી ગોવાળો જેની સ્તુતિ કરતા હતા એવા અને ગોપીઓનાં નેત્રોને આનંદરૂપ ભગવાન બળદેવ સહિત વ્રજમાં પધાર્યા. ^{૧૫} અદ્ભુત કર્મ કરનારા શ્રીકૃષ્ણે અરિષ્ટાસુરને મારતાં, દેવ સરખા જ્ઞાનવાળા નારદજીએ કંસને કહ્યું કે જે કન્યા હતી તે યશોદાની દીકરી હતી અને કૃષ્ણ દેવકીનો પુત્ર છે અને બળદેવ રોહિણીનો પુત્ર છે. એ બે પોતાના પુત્રોને વસુદેવે તારી બીકથી પોતાના મિત્ર નંદને આપેલા છે કે જેઓ તારા અનુચરોને માર્યા છે, એ વાત સાંભળી કોપને લીધે જેની ઈંદ્રિયો ચલાયમાન થઈ છે એવા કંસે વસુદેવને મારી નાખવા સારુ સજાવેલી તલવાર ઉપાડી. પણ વસુદેવને અત્યારે મારી નાખીશ તો તેના પુત્રો ભાગી જશે માટે વસુદેવને હમણાં મારવો નહીં, આવી સલાહ આપીને નારદજીએ કંસને વાર્યો. પછી વસુદેવના પુત્રને પોતાના મૃત્યુરૂપ જાણી વસુદેવને અને દેવકીને કંસે લોહાની બેડીઓથી

પ્રેષયામાસ હન્યેતાં ભવતા રામકેશવૌ । તતો મુષ્ટિકચાણૂરશલતોશલકાદિકાન્ ॥૨૧
અમાત્યાન્ હસ્તિપાંશ્ચૈવ સમાહૂયાહ ભોજરાટ્ । ભો ભો નિશમ્યતામેતદ્ વીરચાણૂરમુષ્ટિકૌ ॥
નન્દવ્રજે કિલાસાતે સુતાવાનકદુન્દુભેઃ । રામકૃષ્ણૌ તતો મહ્યં મૃત્યુઃ કિલ નિર્દર્શિતઃ ॥૨૩
ભવદ્ધ્યામિહ સમ્પ્રાપ્તૌ હન્યેતાં મલ્લલીલયા । મઞ્જાઃ ક્રિયન્તાં વિવિધા મલ્લરૂપરિશ્રિતાઃ ।

પૌરા જાનપદાઃ સર્વે પશ્યન્તુ સ્વૈરસંયુગમ્ ॥૨૪

મહામાત્ર ત્વયા ભદ્ર રઙ્ગદ્વાર્યુપનીયતામ્ । દ્વિપઃ કુવલયાપીડો જહિ તેન મમાહિતૌ ॥૨૫
આરભ્યતાં ધનુર્યાગશ્ચતુર્દશ્યાં યથાવિધિ । વિશસન્તુ પશૂન્ મેઘ્યાન્ ભૂતરાજાય મીઢુષે ॥૨૬
ઇત્યાજ્ઞાપ્યાર્થતન્નઞ્ચ આહૂય યદુપુઙ્ગવમ્ । ગૃહીત્વા પાણિના પાણિં તતોડક્રૂરમુવાચ હ ॥૨૭
ભો ભો દાનપતે મહ્યં ક્રિયતાં મૈત્રમાદૃતઃ । નાન્યસ્ત્વત્તો હિતતમો વિદ્યતે ભોજવૃષ્ણિણુ ॥૨૮
અતસ્ત્વામાશ્રિતઃ સૌમ્ય કાર્યગૌરવસાધનમ્ । યથેન્દ્રો વિષ્ણુમાશ્રિત્ય સ્વાર્થમધ્યગમદ્ વિભુઃ
ગચ્છ નન્દવ્રજં તત્ર સુતાવાનકદુન્દુભેઃ । આસાતે તાવિહાનેન રથેનાનય મા ચિરમ્ ॥૩૦

બાંધી દીધા. નારદજી ગયા પછી કંસે કેશી દૈત્યને બોલાવી “તારે બલરામને અને કૃષ્ણને મારી નાખવા.” એવી ભલામણ આપી ગોકુળમાં મોકલ્યો. પછી મુષ્ટિક, ચાણૂર, શલ અને તોશલ આદિ મલ્લોને, મંત્રીઓને અને હાથીના મહાવતોને બોલાવી કંસે કહ્યું કે હે વીર લોકો! હે ચાણૂર! મારું વચન સાંભળો. ^{૧૬-૨૨} વસુદેવના પુત્ર રામ અને કૃષ્ણ નંદરાયના વ્રજમાં રહે છે. તેના હાથથી મારું મરણ થવાનું દેવતાઓએ કહેલું છે. ^{૨૩} માટે એ બે જણ અહીં આવે એટલે તમારે મલ્લયુદ્ધમાં તેને મારી નાખવા. મલ્લના અખાડાને ફરતા અનેક પ્રકારના બેસવાના મંચ તૈયાર કરાવો. ^{૨૪} સર્વે નગરના અને દેશના લોકોને એ યથેષ્ટ યુદ્ધ જોવાની છૂટ આપવી. હે મહાવત! તારે અખાડાના દ્વારમાં આપણો કુવલયાપીડ હાથી રાખવો અને તેની પાસે મારા શત્રુને મરાવી નાખવો. યૌદ્ધશને દિવસે વિધિ પ્રમાણે ધનુર્યાગનો આરંભ કરવો. અને વર આપનારા રુદ્રના ઉદ્દેશથી પવિત્ર પશુઓને કાપવાં. ^{૨૫-૨૬} અર્થ શાસ્ત્રના જ સિદ્ધાંતને જાણનાર કંસે મલ્લાદિકને આ પ્રમાણે આજ્ઞા કરી, પછી યાદવોમાં ઉત્તમ અકૂરજીને બોલાવી તેમનો હાથ પોતાના હાથથી પકડી કહ્યું કે હે અકૂર! તમારે મારે માટે મિત્ર કાર્ય કરવાનું છે. ભોજ અને વૃષ્ણિકુળના યાદવોમાં મારો તમ જેવો સ્નેહી અને આદરવાળો બીજો કોઈ નથી. ^{૨૭-૨૮} એટલા માટે હે ભલા માણસ! જેમ વિષ્ણુનો આશ્રય લઈ ઈંદ્રે સ્વાર્થ મેળવ્યો છે, તેમ સ્વાર્થ મેળવવાને માટે, તમે કે જે મોટા કાર્યના સાધનરૂપે હું તમારો આશ્રય લઉં છું. ^{૨૯} માટે હે અકૂર! નંદના વ્રજમાં જાઓ, અને ત્યાં વસુદેવના બે દીકરા રહે છે

નિસૃષ્ટઃ કિલ મે મૃત્યુર્દેવૈવૈકુણ્ઠસંશ્રયૈઃ । તાવાનય સમં ગોપૈર્નન્દાદૈઃ સામ્યુપાયનૈઃ ॥૩૧
ઘાતયિષ્ય ઇહાનીતૌ કાલકલ્પેન હસ્તિના । યદિ મુક્તૌ તતો મલ્લૈર્ઘાતયે વૈદ્યુતોપમૈઃ ॥૩૨
તયોર્નિહતયોસ્તમાન્ વસુદેવપુરોગમાન્ । તદ્વન્ધૂન્ નિહનિષ્યામિ વૃષ્ણિભોજદશાર્હકાન્ ॥૩૩
ઝગ્રસેનં ચ પિતરં સ્થવિરં રાજ્યકામુકમ્ । તદ્ભ્રાતરં દેવકં ચ યે ચાન્યે વિદ્વિષો મમ ॥૩૪
તતશ્ચૈષા મહી મિત્ર ભવિત્રી નષ્ટકળ્પકા । જરાસન્ધો મમ ગુરુર્દ્વિવિદો દયિતઃ સઘ્વા ॥૩૫
શમ્બરો નરકો બાળો મય્યેવ કૃતસૌહદાઃ । તૈરહં સુરપક્ષીયાન્ હત્વા ભોક્ષ્યે મહીં નૃપાન્ ॥૩૬
એતજ્ઞાત્વાઽઽનય ક્ષિપ્રં રામકૃષ્ણાવિહાર્બકૌ । ધનુર્મખનિરીક્ષાર્થં દ્રષ્ટું યદુપુરશ્રિયમ્ ॥૩૭

અક્રૂર ડ્વાચ

રાજન્ મનીષિતં સમ્યક્ તવ સ્વાવદ્યમાર્જનમ્ । સિદ્ધયસિદ્ધયોઃ સમં કુર્યાદ્ દૈવં હિ ફલસાધનમ્
મનોરથાન્ કરોત્યુચ્ચૈર્જનો દૈવહતાનપિ । યુજ્યતે હર્ષશોકાભ્યાં તથાપ્યાજ્ઞાં કરોમિ તે ॥૩૯

તેને આ રથમાં બેસાડીને તરત અહીં તેડી આવો.^{૩૦} વિષ્ણુના આશ્રયવાળા દેવતાઓ તે બે જણના હાથથી મારું મરણ નિશ્ચિત કર્યું છે, માટે એ બે જણને નંદાદિક ગોવાળોની સાથે અહીં લાવો. મારે માટે ભેટ લાવવાનું પણ ગોવાળોને કહેજો.^{૩૧} એ બે જણ અહીં આવશે એટલે કાળ જેવા હાથીની પાસે તેને મરાવી નાખીશ અને એમાંથી છૂટશે તો પછી, વીજળીના અગ્નિ જેવા મલ્લોની પાસે મરાવી નાખીશ.^{૩૨} એ બંનેને મારી નાખ્યા પછી બહુ જ સંતાપને પામેલા વસુદેવાદિ તેના સંબંધીઓને અને બીજા પણ વૃષ્ણિ, ભોજ અને દાશાર્હકુળના યાદવોને મારી નાખીશ.^{૩૩} વૃદ્ધ છતાં રાજ્યની ઈચ્છા રાખનારા મારા બાપ ઝગ્રસેનને, તેના ભાઈ દેવકને અને બીજા પણ મારા શત્રુઓ છે તેને હું મારી નાખીશ.^{૩૪} પછી હે મિત્ર! આ પૃથ્વી નિષ્કંટક થઈ રહેશે. જરાસંધ મારો સસરો છે, દ્વિવિદ વાનર મારો પ્યારો સખા છે. શંબરાસુર, નરકાસુર અને બાણાસુર મારી સાથે જ સ્નેહ રાખે છે. તેની સહાયતાથી હું દેવતાઓના પક્ષના રાજાઓને મારી નાખીને પૃથ્વીનું રાજ્ય કરીશ.^{૩૫-૩૬} આ મારું પ્રયોજન છે તેને જાણીને એ બાળક બળભદ્ર અને કૃષ્ણને ધનુષનો યજ્ઞ જોવાના અને મથુરાની શોભા જોવાના બહાનાથી તરત અહીં તેડી આવો.^{૩૭}

અક્રૂર કહે છે હે રાજા! તમારો વિચાર સારો છે અને તે તમારા મરણને મટાડે એવો છે, તોપણ આવડો હઠાગ્રહ નહીં રાખતાં કામની સિદ્ધિ અને અસિદ્ધિમાં સમભાવે રહેવું જોઈએ, કેમકે ફળ આપવું એ દૈવના હાથમાં છે.^{૩૮} દૈવે નાશ કરી નાખેલા એવા મનોરથોને પણ લોકો ભારે હઠાગ્રહથી કરે છે અને

શ્રીશુક ડ્વાચ

એવમાદિશ્ય ચાક્રૂરં મન્ત્રિણશ્ચ વિસૃજ્ય સઃ । પ્રવિવેશ ગૃહં કંસસ્તથાઽક્રૂરઃ સ્વમાલયમ્ ૪૦
ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં દશમસ્કન્ધે પૂર્વાર્ધે
અક્રૂરસંપ્રેષણં નામ ષટ્ત્રિંશોઽધ્યાયઃ ॥૩૬॥

અથ સપ્તત્રિંશોઽધ્યાયઃ (૩૭)

॥ શ્રીશુકડ્વાચ ॥

કેશી તુ કંસપ્રહિતઃ યુરૈર્મહીં મહાહયો નિર્જરયન્ મનોજવઃ ।
સટાવધૂતાશ્રવિમાનસંકુલં કુર્વન્નભો હેષિતભીષિતાચ્ચિલઃ ॥૧॥
વિશાલનેત્રો વિકટાસ્યકોટરો બૃહદ્ભ્રુલો નીલમહામ્બુદોપમઃ ।
દુરાશયઃ કંસહિતં ચિકીર્ષુર્વ્રજં સ નન્દસ્ય જગામ કમ્પયન્ ॥૨॥

એમ કરવાથી હર્ષ અને શોકની પ્રાપ્તિ થાય છે, કોઈ સમયે પોતાના સુખને માટે કરેલાં એવાં પણ કર્મ વડે દુઃખની પ્રાપ્તિ થાય છે. અને કોઈ સમયે બીજાને દુઃખ આપવા માટે કરેલાં એવાં પણ કર્મવડે બીજાને દુઃખ થતું નથી અને ઊલટું પોતાને જ દુઃખ થાય છે. આવી વાસ્તવિક પરિસ્થિતિ છે. તોપણ હું તમારી આજ્ઞા પ્રમાણે કરીશ.^{૩૮}

શુકદેવજી કહે છે- આ પ્રમાણે અક્રૂરજીને આજ્ઞા કરી અને મંત્રીઓનું વિસર્જન કરી, કંસ પોતાના ઘરમાં પેઠો અને અક્રૂરજી પોતાને ઘેર ગયા.^{૪૦}
ઇતિ શ્રીમદ્ મહાપુરાણ ભાગવતના દશમ સ્કંધનો છત્રીશમો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

અધ્યાય ૩૭

કેશી તથા વ્યોમાસુર દૈત્યને મારતા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન.

શુકદેવજી કહે છે- પછી કંસે મોકલેલો કેશી દૈત્ય, મોટા ઘોડાનું રૂપ ધરીને ગોકુળમાં આવ્યો. મન સરખા વેગવાળો એ દૈત્ય ખરીઓથી ધરતીને ઉખેડી નાખતો હતો, આકાશને કેશવાળીથી ચારેકોર ફેંકી નાખેલાં વાદળાંથી અને વિમાનોથી સંકીર્ણ કરી મેલતો હતો, અને પોતાના હણહણાટથી સર્વને બિવરાવતો હતો.^૧ તેની આંખો મોટી હતી, મુખ ભયંકર ગુફા સરખું જણાતું હતું, ગળું મોટું હતું અને શરીર કાળું તથા મેઘના જેવું હતું, એ દુષ્ટના વિચાર કંસનું ભલું કરવાના

તં ત્રાસયન્તં ભગવાન્ સ્વગોકુલં તદ્દેષિતૈર્વાલવિઘ્નિતામ્બુદમ્ ।
 આત્માનમાજૌ મૃગયન્તમગ્રણીરુપાહ્વયત્ સ વ્યનદન્મૃગેન્દ્રવત્ ॥૩॥
 સ તં નિશામ્યાભિમુખો મુખેન ચં પિબન્નિવાભ્યદ્રવદત્યમર્ષણઃ ।
 જઘાન પદ્ભ્યામરવિન્દલોચનં દુરાસદશ્ચણ્ડજવો દુરત્યયઃ ॥૪॥
 તદ્ વચ્ચયિત્વા તમધોક્ષજો રુષા પ્રગૃહ્ય દોર્ભ્યાં પરિવિધ્ય પાદયોઃ ।
 સાવજ્ઞમુત્સૃજ્ય ધનુઃશતાન્તરે યથોરગં તાક્ષર્યસુતો વ્યવસ્થિતઃ ॥૫॥
 સ લબ્ધસંજ્ઞઃ પુનરુત્થિતો રુષા વ્યાદાય કેશી તરસાઽઽપતદ્ભ્રમ્ ।
 સોઽપ્યસ્ય વવત્રે ભુજમુત્તરં સ્મયન્ પ્રવેશયામાસ યથોરગં બિલે ॥૬॥
 દન્તા નિપેતુર્ભગવદ્ભુજસ્પૃશસ્તે કેશિનસ્તપ્તમયઃસ્પૃશો યથા ।
 બાહુશ્ચ તદ્દેહગતો મહાત્મનો યથાઽઽમયઃ સંવવૃથે ઉપેક્ષિતઃ ॥૭॥
 સમેધમાનેન સ કૃષ્ણબાહુના નિરુદ્ધવાયુશ્ચરણાંશ્ચ વિક્ષિપન્ ।
 પ્રસ્વિન્નગાત્રઃ પરિવૃત્તલોચનઃ પપાત લેણ્ડં વિસૃજન્ ક્ષિતૌ વ્યસુઃ ॥૮॥
 તદ્દેહતઃ કર્કટિકાફલોપમાદ્ વ્યસોરપાકૃષ્ય ભુજં મહાભુજઃ ।
 અવિસ્મિતોઽયત્નહતારિરુત્સમયૈઃ પ્રસૂનવર્ષૈર્દિવિષદ્ભિરીડિતઃ ॥૯॥

હતા. અને તે નંદના વ્રજને કંપાવતો હતો.^૨ કઠોર હણહણાટથી વ્રજને ત્રાસ પમાડનાર અને યુદ્ધ માટે ભગવાનને શોધતા એવા દૈત્યને, ભગવાને સામે જઈને પોતાની પાસે બોલાવ્યો, ભગવાનનું વચન સાંભળી તે દૈત્યે સિંહની પેઠે ગર્જના કરી.^૩ ભયંકર વેગવાળો, પરાભવ કરવાને અશક્ય અને બીજાનો માર્યો મરે નહીં, એવો એ કેશી દૈત્ય ભગવાનને જોઈ જાણે આકાશને પી જતો હોય તેમ મોઢું ફાડીને ભગવાનની સામે ગયો, અને પાછલા બે પગથી પાટુ મારવા લાગ્યો.^૪ ભગવાને તે પ્રહાર પોતાને લાગવા નહીં દેતાં ક્રોધથી તેના પગ પકડી લઈ, આકાશમાં ફેરવીને લીલા માત્રમાં સો ધનુષ દૂર ફેંકી દીધો, અને પછી સર્પને ફેંકીને જેમ ગરુડજી ઊભા રહે તેમ ઊભા રહ્યા.^૫ પછી ભાન આવતાં તે કેશી દૈત્ય પાછો ઊઠી ક્રોધથી મોઢું ફાડીને તરત ભગવાન પાસે આવ્યો. ભગવાને પણ હસતાં હસતાં પોતાના ડાબા હાથને તેના મોઢામાં નાખ્યો.^૬ જેમ તપાવેલા લોઢાને સ્પર્શ કરવાથી દાંત પડી જાય, તેમ ભગવાનના હાથનો સ્પર્શ કરવાથી તે દૈત્યના દાંત પડી ગયા, અને તેના દેહમાં ગયેલો ભગવાનનો હાથ જેમ ઔષધાદિક ઉપચાર નહીં કરવાથી જળોદર વધે તેમ વધ્યો.^૭ પછી વૃદ્ધિ પામેલા ભગવાનના હાથથી શ્વાસ રોકાઈ જતાં તેને પસીનો વળી ગયો, પગ પછાડવા લાગ્યો, આંખો ફાટી ગઈ અને મળ-મૂત્ર છૂટી ગયાં અને પ્રાણ નીકળી જતાં ધરતી ઉપર પડ્યો.^૮

દેવર્ષિરુપસદ્ગમ્ય ભાગવતપ્રવરો નૃપ । કૃષ્ણમક્લિષ્ટકર્માણં રહસ્યેતદભાષત ॥૧૦
 કૃષ્ણા કૃષ્ણાપ્રમેયાત્મન્ યોગેશ જગદીશ્વર । વાસુદેવાઘિલાવાસ સાત્વતાં પ્રવર પ્રભો ॥૧૧
 ત્વમાત્મા સર્વભૂતાનામેકો જ્યોતિરિવૈધસામ્ । ગૂઢો ગુહાશયઃ સાક્ષી મહાપુરુષ ઈશ્વરઃ ॥૧૨
 આત્મનાઽઽત્માશ્રયઃ પૂર્વં માયયા સસૃજે ગુણાન્ । તૈરિદં સત્યસંકલ્પઃ સૃજસ્યત્યવસીશ્વરઃ ૧૩
 સ ત્વં ભૂધરભૂતાનાં દૈત્યપ્રમથરક્ષસામ્ । અવતીર્ણો વિનાશાય સેતૂનાં રક્ષણાય ચ ॥૧૪
 દિષ્ટ્યા તે નિહતો દૈત્યો લીલાયાયં હયાકૃતિઃ । યસ્ય હેષિતસંત્રસ્તાસ્ત્યજન્ત્યનિમિષા દિવમ્ ॥
 ચાણૂર્ મુષ્ટિકં ચૈવ મહાનન્યાંશ્ચ હસ્તિનમ્ । કંસં ચ નિહતં દ્રક્ષ્યે પરશ્ચોઽહનિ તે વિભો ॥૧૬
 તસ્યાનુ શઙ્ખ્યવનમુરાણાં નરકસ્ય ચ । પારિજાતાપહરણમિન્દ્રસ્ય ચ પરાજયમ્ ॥૧૭
 ડ્વાહં વીરકન્યાનાં વીર્યશુલ્કાદિલક્ષણમ્ । નૃગસ્ય મોક્ષણં પાપાદ્ દ્વારકાયાં જગત્યતે ॥૧૮

પાકેલા કાંકડીના ફળની પેઠે ચિરાઈ ગયેલા, અને પ્રાણ રહિત થયેલા એવા દૈત્યના દેહમાંથી ભગવાને કાંઈ પણ ગર્વ નહીં કરતાં હાથ કાઢી લીધો. વિસ્મય પામેલા દેવતાઓ, જેણે વગર પરિશ્રમે શત્રુને મારી નાખ્યો એવા ભગવાન ઉપર પુષ્પવૃષ્ટિ કરવા લાગ્યા અને સ્તુતિ કરી.^૯ હે રાજા ! પછી નારદજી એવાં મોટાં કાર્ય કરનારા ભગવાનને મળી, આ પ્રમાણે એકાંતમાં કહેવા લાગ્યા.^{૧૦}

નારદજી કહે છે- હે કૃષ્ણ ! હે અમાપ સ્વરૂપવાળા ! હે યોગેશ્વર ! હે જગતના ઈશ્વર ! હે વાસુદેવ ! હે સર્વના નિવાસરૂપ ! હે પ્રભુ ! હે યાદવોમાં ઉત્તમ ! સર્વ પદાર્થોના ધારક તમે એક જ છો. લાકડાંમાં અગ્નિની પેઠે સર્વમાં ગૂઢરૂપે રહ્યા છો. બુદ્ધિના પણ સાક્ષી છો. અલ્પ મતિવાળા પુરુષો તમને જાણતા નથી. સર્વ જીવના ઈશ્વર તમે જ છો.^{૧૧-૧૨} હે ઈશ્વર ! હે સત્યસંકલ્પ ! આપ સર્વના આધાર થઈને પોતાની શક્તિરૂપ માયાવડે પ્રથમ મહદાદિક તત્ત્વોને સર્જો છો, અને ત્યાર પછી એ મહદાદિક તત્ત્વો દ્વારા આ જગતને સ્રજો છો, પાલન કરો છો, અને પ્રલય કરો છો.^{૧૩} તે આપ અત્યારે રાજાઓના રૂપથી અવતરેલા દૈત્યો, પ્રમથો અને રાક્ષસોનો વિનાશ કરવા માટે અને ધર્મની મર્યાદાનું રક્ષણ કરવા સારુ અવતર્યા છો.^{૧૪} આ ઘોડાના રૂપવાળો દૈત્ય કે જેના શબ્દથી ત્રાસ પામીને દેવતાઓ સ્વર્ગને છોડી દેતા હતા, તેને આપે લીલા માત્રથી માર્યો એ ઘણું સારુ કર્યું.^{૧૫} હવે આવતા બે દિવસમાં આપ યાણૂર, મુષ્ટિક, બીજા મલ્લો, હાથી અને કંસને મારશો તે હું જોઈશ.^{૧૬} તે પછી હે જગતના પતિ ! તમે પંચજન, કાળયવન, મુરદાનવ અને નરકાસુરને મારશો, પારિજાતકનું હરણ કરી આવશો, ઈંદ્રનો પરાજય કરશો, પરાકમરૂપી મૂલ્યાદિક આપીને રાજાઓની કન્યાઓને પરણશો, દ્વારકામાં નૃગ

સ્યમન્તકસ્ય ચ મણેરાદાનં સહ ભાર્યયા । મૃતપુત્રપ્રદાનં ચ બ્રાહ્મણસ્ય સ્વધામતઃ ॥૧૧
 પૌણ્ડ્રકસ્ય વધં પશ્ચાત્ કાશિપુર્યાશ્ચ દીપનમ્ । દન્તવક્ત્રસ્ય નિધનં ચૈદ્યસ્ય ચ મહાક્રતૌ ॥
 યાનિ ચાન્યાનિ વીર્યાણિ દ્વારકામાવસન્ ભવાન્ । કર્તા દ્રક્ષ્યામ્યહં તાનિ ગેયાનિ કવિભિર્ભુવિ
 અથ તે કાલરૂપસ્ય ક્ષપયિષ્ણોરમુષ્ય વૈ । અક્ષૌહિણીનાં નિધનં દ્રક્ષ્યામ્યર્જુનસારથેઃ ॥૨૨
 વિશુદ્ધવિજ્ઞાનઘનં સ્વસંસ્થયા સમાપ્તસર્વાર્થમમોઘવાચ્છિત્તમ્ ।
 સ્વતેજસા નિત્યનિવૃત્તમાયાગુણપ્રવાહં ભગવન્તમીમહિ ॥૨૩॥
 ત્વામીશ્વરં સ્વાશ્રયમાત્મમાયયા વિનિર્મિતાશેષવિશેષકલ્પનમ્ ।
 ક્રીડાર્થમદ્યાત્તમનુષ્યવિગ્રહં નતોઽસ્મિ ધુર્યં ચદુવૃષ્ણિસાત્વતામ્ ॥૨૪॥

શ્રીશુક ઉવાચ

એવં ચદુપર્તિ કૃષ્ણં ભાગવતપ્રવરો મુનિઃ । પ્રણિપત્યાભ્યનુજ્ઞાતો ચયૌ તદર્શનોત્સવઃ ॥૨૫
 ભગવાનપિ ગોવિન્દો હત્વા કેશિનમાહવે । પશૂનપાલયત્ પાલૈઃ પ્રીતૈર્બ્રજસુખાવહઃ ॥૨૬
 એકદા તે પશૂન્ પાલાશ્ચારયન્તોઽદ્રિસાનુષુ । ચક્રુર્નિલાયનક્રીડાશ્ચોરપાલાપદેશતઃ ॥૨૭

રાજાને તેના પાપથી છોડાવશો. ૧૭-૧૮ જાંબવતીની સાથે સ્યમંતકમણિને લાવશો, બ્રાહ્મણના મરી ગયેલા પુત્રોને મહાકાળના પુરમાંથી પાછા જીવતા લાવી આપશો. ૧૯ પૌંડ્રક નામના મિથ્યા વાસુદેવને મારશો, કાશીપુરીને બાળશો, દંતવક્રને મારશો, રાજસૂય યજ્ઞમાં શિશુપાળને મારશો અને એવાં બીજાં પણ પૃથ્વીમાં કવિઓને ગાવા યોગ્ય જે જે પરાક્રમ દ્વારકામાં રહીને કરશો તે હું જોઈશ. ૨૦-૨૧ પછી કાળરૂપ અને આ પૃથ્વીના ભારને ઉતારવાને ઈચ્છતા આપ અર્જુનના સારથિ થઈ અક્ષોહિણીઓનો નાશ કરાવશો તે પણ હું જોઈશ. ૨૨ આપ શુદ્ધ જ્ઞાનરૂપ નિરતિશય આનંદમય એવા સ્વસ્વરૂપના અનુભવથી જ સર્વ પ્રકારે પૂર્ણકામ અને પોતાના સામર્થ્યવડે જેમાં માયાના કાર્યરૂપ સંસારનો પ્રવાહ નિરંતર નિવૃત્તિ પામેલો જ છે એવા જે તમો, તે તમારે શરણે અમો આવેલા છીએ. ૨૩ ઈશ્વર, સ્વતંત્ર, પોતાના સંકલ્પથી સર્વ પ્રકારના વિશેષોની કલ્પના કરનાર, હમણાં ક્રીડાને માટે મનુષ્ય દેહનું ગ્રહણ કરનાર, અને યદુ, વૃષ્ણિ તથા ભાગવત ભક્તોના અગ્રણી આપને પ્રણામ કરું છું. ૨૪

શુકદેવજી કહે છે- આ પ્રમાણે યાદવોના પતિ ભગવાનને પ્રણામ કરી, આજ્ઞા લઈ તેમના દર્શનથી રાજી થયેલા મહાવૈષ્ણવ નારદજી ત્યાંથી વિદાય થયા. ૨૫ વ્રજને સુખ આપનાર ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ પણ યુદ્ધમાં કેશી દૈત્યને મારીને, રાજી થયેલા ગોવાળોની સાથે પશુઓનું પાલન કરવા લાગ્યા. ૨૬ પછી એક દિવસે

તત્રાસન્ કતિચિચ્ચોરાઃ પાલાશ્ચ કતિચિત્રૂપ । મેષાયિતાશ્ચ તત્રૈકે વિજહુરકુતોભયાઃ ॥૨૮
 મયપુત્રો મહામાયો વ્યોમો ગોપાલવેષધૃક્ । મેષાયિતાનપોવાહ પ્રાયશ્ચોરાયિતો બહૂન્ ॥૨૯
 ગિરિદર્યા વિનિક્ષિપ્ય નીતં નીતં મહાસુરઃ । શિલયા પિદધે દ્વારં ચતુઃપચ્ચાવશેષિતાઃ ॥૩૦
 તસ્ય તત્ કર્મ વિજ્ઞાય કૃષ્ણઃ શરણદઃ સતામ્ । ગોપાન્ નયન્તં જગ્રાહ વૃકં હરિરિવૌજસા ૩૧
 સ નિજં રૂપમાસ્થાય ગિરીન્દ્રસદૃશં બલી । ઇચ્છન્ વિમોક્તુમાત્માનં નાશવનોદ્ ગ્રહણાતુરઃ ॥
 તં નિગૃહ્યાચ્યુતો દોર્ભ્યાં પાતયિત્વા મહીતલે । પશ્યતાં દિવિ દેવાનાં પશુમારમમારયત્ ॥૩૩
 ગુહાપિધાનં નિર્ભિદ્ય ગોપાન્નિઃસાર્યં કૃચ્છ્રતઃ । સ્તૂયમાનઃ સુરૈર્ગૌપૈઃ પ્રવિવેશ સ્વગોકુલમ્ ॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्धे पूर्वार्धे

व्योमासुरवधो नाम सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥३७॥

પર્વતના શિખરો ઉપર પશુઓને ચારતા ગોવાળો, ઘેટાંઓને અમો ચોરીએ અને તમે ઘેટાઓનું રક્ષણ કરો. આ રીતે ચોર અને પાલક થઈને ધૂપાઈ જવાની રમતો રમતા હતા. ૨૭ ગોવાળોમાં કેટલાક ચોર થયા હતા. કેટલાક પાલક થયા હતા, અને કેટલાક ઘેટાં થયા હતા. ગોવાળો આવી રીતે ભય રહિત થઈને રમત રમવા માંડ્યા હતા. ૨૮ ત્યાં મોટી માયાવાળો અને ગોવાળનો વેષ ધરી આવેલો મયદાનવનો પુત્ર વ્યોમાસુર ઘણી વખત ચોર થઈને ઘેટારૂપ થયેલા ઘણા ગોવાળોને હરી ગયો અને એક એકને હરી જઈ પર્વતની ગુફામાં નાખીને તે ગુફાના દ્વારને શિલાથી બંધ કરી દેતો હતો. આમ કરતાં ચાર પાંચ ગોવાળો બાકી રહ્યા. ૨૯-૩૦ ભગવાન વ્યોમાસુરનું આ કામ જાણીને સિંહ જેમ શિયાળને પકડે તેમ ગોવાળોને લઈ જતા એવા દૈત્યને બળાત્કારથી પકડ્યો. ૩૧ પકડવાથી આતુર થયેલા એ બળવાન દૈત્યે મોટા પર્વત જેવું પોતાનું રૂપ ધરીને પોતાના શરીરને છોડાવવા માંડ્યું પણ છોડાવી શક્યો નહીં. ૩૨ ભગવાને તેને બે હાથથી પકડી ધરતી પર પાડીને આકાશમાં દેવતાઓના દેખતાં જ પશુને જેમ મારે તેમ મારી નાખ્યો. ૩૩ પછી ગુફાના ઢાંકણને તોડી નાખી ગોવાળોને દુઃખમાંથી કાઢ્યા. પછી દેવતા અને ગોવાળો જેની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા, એવા ભગવાન પોતાના ગોકુળમાં પધાર્યા. ૩૪

इति श्रीमद् महापुराण भागवतना दशम स्कंधनो

साऽत्रिंशमो अध्याय संपूर्णः

અથાષ્ટાત્રિંશોઽધ્યાયઃ (૩૮)

॥ શ્રીશુકુચવાચ ॥

અક્રૂરોઽપિ ચ તાં રાત્રિં મધુપુર્યાં મહામતિઃ । ઉષિત્વા રથમાસ્થાય પ્રયયૌ નંદગોકુલમ્ ॥૧
ગચ્છન્ પથિ મહાભાગો ભગવત્યમ્બુજેક્ષણે । ભક્તિં પરામુપગત એવમેતદચિન્તયત્ ॥૨
કિં મયાઽઽચરિતં ભદ્રં કિં તસં પરમં તપઃ । કિં વાથાપ્યર્હતે દત્તં યદ્ દ્રક્ષ્યામ્યદ્ય કેશવમ્ ॥૩
મમૈતદ્ દુર્લભં મન્ય ઉત્તમશ્લોકદર્શનમ્ । વિષયાત્મનો યથા બ્રહ્મકીર્તનં શૂદ્રજન્મનઃ ॥૪
મૈવં મમાધમસ્યાપિ સ્યાદેવાચ્ચ્યુતદર્શનમ્ । દ્વિયમાણઃ કાલનદ્યા ક્વચિત્તરતિ કશ્ચન ॥૫
મમાદ્યામઙ્ગલં નષ્ટં ફલવાંશ્ચૈવ મે ભવઃ । યત્રમસ્યે ભગવતો યોગિધ્યેયાદિઙ્ગપઙ્કજમ્ ॥૬
કંસો બતાદ્યાકૃત મેઽત્યનુગ્રહં દ્રક્ષ્યેઽદિઙ્ગપદ્મં પ્રહિતોઽમુના હરેઃ ।
કૃતાવતારસ્ય દુરત્યયં તમઃ પૂર્વેઽતરન્ યત્રગ્મખમ્બલત્વિષા ॥૭॥

અધ્યાય ૩૮

ગોકુળમાં જઈને શ્રીકૃષ્ણ તથા બળદેવજી દ્વારા
સત્કારને પામતા અકૂરજી.

શુકદેવજી કહે છે- મોટી બુદ્ધિવાળા અકૂરજી પણ કંસે આજ્ઞા કર્યા પછી, તે રાત્રિ મથુરામાં રહીને બીજા દિવસે રથમાં બેસી ગોકુળમાં જવા નીકળ્યા. ૧ માર્ગમાં ચાલતાં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનમાં જેને પરમ ભક્તિ ઉત્પન્ન થઈ છે. એવા અકૂરજી આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યા. ૨ અકૂરજી વિચાર કરે છે મેં ક્યું પુણ્ય કર્યું હશે ? ક્યું મોટું તપ કર્યું હશે ? અને પાત્રને ક્યું દાન આપ્યું હશે ? કે જેના પ્રભાવથી આજ મને ભગવાનનું દર્શન થશે. ૩ જેમ શૂદ્રજાતિના માણસને વેદનું ઉચ્ચારણ દુર્લભ છે, તેમ વિષયોથી ઘેરાયેલા મને ભગવાનનું દર્શન પણ દુર્લભ છે, એમ માનું છું. ૪ હું અધમ છતાં પણ મને ભગવાનનું દર્શન મળશે જ, જેમ નદીમાં તણાતા જતા ઘાસ આદિ પદાર્થોમાં કોઈ પદાર્થ કોઈ સમયે કાંઠે આવે છે, અને અટકી જાય છે. તેમ કર્મને લીધે કાળરૂપ નદીમાં તણાતા જતા જીવોમાં પણ કોઈ જીવ તરીકે પાર પામે એ વાત સંભવે છે. ૫ મારી આ પ્રવૃત્તિથી જ અત્યારે મારું સર્વ પાપ નાશ પામ્યું અને જન્મ સફળ થયો જણાય છે, કે જેથી યોગીઓને ધ્યાન કરવા યોગ્ય ભગવચ્ચરણારવિંદને હું પ્રણામ કરીશ. ૬ અહો ! કંસે મારા ઉપર મોટો અનુગ્રહ કર્યો છે; કેમકે તેણે મોકલેલો હું પૃથ્વીમાં અવતરેલા પરમેશ્વરના ચરણારવિંદનું દર્શન કરીશ, કે જે ચરણના નખમંડળની કાંતિથી પૂર્વના મહાત્મા

યદર્ચિતં બ્રહ્મભવાદિભિઃ સુરૈઃ શ્રિયા ચ દેવ્યા મુનિભિઃ સસાત્વૈઃ ।
ગોચારણાયાનુચરૈશ્ચરદ્વને યદ્ ગોપિકાનાં કુચકુઙ્કુમાઙ્કિતમ્ ॥૮॥
દ્રક્ષ્યામિ નૂનં સુકપોલનાસિકં સ્મિતાવલોકારુણકઞ્જલોચનમ્ ।
મુગ્ધં મુકુન્દસ્ય ગુડાલકાવૃતં પ્રદક્ષિણં મે પ્રચરન્તિ વૈ મૃગાઃ ॥૯॥
અપ્યદ્ય વિષ્ણોર્મનુજત્વમીયુષો ભારાવતારાય ભુવો નિજેચ્છયા ।
લાવણ્યધામ્નો ભવિતોપલમ્બનં મહ્યં ન ન સ્યાત્ ફલમઞ્જસા દૃશઃ ॥૧૦॥
ય ઈક્ષિતાહંરહિતોઽપ્યસત્સતોઃ સ્વતેજસાપાસ્તતમોભિદાભ્રમઃ ।
સ્વમાયયાઽઽત્મન્ રચિતૈસ્તદીક્ષયા પ્રાણાક્ષધીભિઃ સદનેષ્વધીયતે ॥૧૧॥
યસ્યાચ્ચિલામીવહૃષિઃ સુમઙ્ગલૈર્વાંચો વિમિશ્રા ગુણકર્મજન્મભિઃ ।
પ્રાણન્તિ શુભન્તિ પુનન્તિ વૈ જગદ્ યાસ્તદ્વિરક્તાઃ શવશોભના મતાઃ ॥૧૨॥

લોકો આ અપાર સંસારરૂપી અંધારાને તરી ગયા છે. ૭ બ્રહ્મા અને શંકર આદિ દેવતાઓ, લક્ષ્મીદેવી અને ભક્તજન સહિત સનકાદિક મુનિઓએ પૂજેલું, ગોપીઓના સ્તન ઉપર રહેલા કુંકુમથી ચિહ્નિત થયેલું, એવું એ ચરણારવિંદ કૃપાળુપણથી અનુચરોની સાથે ગાયોને ચારવા માટે વનમાં ફરે છે અને વળી એ માત્ર પ્રેમથી જ સુલભ છે. આવાં ચરણારવિંદને હું જોઈશ. ૮ હસીને જોનાર રાતાં કમળ સરખાં નેત્રવાળું, વાંકા કેશોથી વીંટાએલું અને જેમાં કપોલ તથા નાસિકા સુંદર છે, એવું ભગવાનનું મુખારવિંદ હું અવશ્ય દેખીશ, કેમકે આ હરણો મારી જમણી બાજુ ઊતરે છે. ૯ પૃથ્વીનો ભાર ઉતારવાને માટે પોતાની ઈચ્છાથી મનુષ્યરૂપે અવતરેલા વિષ્ણુના સુશોભિત સ્વરૂપનું મને આજ દર્શન થશે ? અને જો તે દર્શન થાય તો અનાયાસે મારાં નેત્રનું સાફલ્ય થશે. ૧૦ ચેતન તથા અચેતન વર્ગના સાક્ષાત્ દૃષ્ટા છતાં પણ દૃષ્ટાપણાના અભિમાનથી રહિત, અને પોતાના સામર્થ્ય વડે પોતાના આશ્રિત જીવોના અજ્ઞાનને નાશ કરનારા, તથા દેવ, મનુષ્યાદિક પ્રાકૃત ભેદને નાશ કરનારા, અને દુઃખરૂપ શબ્દાદિક વિષયોને વિષે સુખપણાની બુદ્ધિરૂપ જે ભ્રમ તેને નાશ કરનારા, એવા જે નારાયણ છે, તેની દૃષ્ટિ જેમને વિષે રહેલી છે. એવી પોતાની શક્તિરૂપ ત્રિગુણાત્મક પ્રકૃતિ દ્વારા જીવસમૂહને વિષે રચાયેલાં પ્રાણ, ઈન્દ્રિયો અને અંતઃકરણ વડે કરીને ગોપો તથા ગોપીઓજ નારાયણને પોતાના ઘરોમાં, વૃન્દાવનમાં, લતાગૃહોમાં પ્રત્યક્ષપણે પ્રાપ્ત કરે છે. ૧૧ જે ઈશ્વરની સર્વ લોકોના પાપોને નાશ કરનારી, અને મહામંગળરૂપ, ગુણ, જન્મ અને કર્મોના વર્ણનવાળી વાણી જગતને જીવાડે છે,

સ ચાવતીર્ણઃ કિલ સાત્વતાન્વયે સ્વસેતુપાલામરવર્ચશર્મકૃત્ ।
 યશો વિતન્વન્ વ્રજ આસ્ત ઈશ્વરો ગાયન્તિ દેવા યદશેષમઙ્ગલમ્ ॥૧૩॥
 તં ત્વદ્ય નૂનં મહતાં ગતિં ગુરું ત્રૈલોક્યકાન્તં દૃશિમન્મહોત્સવમ્ ।
 રૂપં દધાનં શ્રિય ઈપ્સિતાસ્પદં દ્રક્ષ્યે મમાસન્નુષસઃ સુદર્શનાઃ ॥૧૪॥
 અથાવરુઢઃ સપદીશયો રથાત્ પ્રધાનપુંસોશ્ચરણં સ્વલબ્ધયે ।
 ધિયા ધૃતં યોગિભિરપ્યહં ધ્રુવં નમસ્ય આભ્યાં ચ સખીન્ વનૌકસઃ ॥૧૫॥
 અપ્યઙ્ગિમૂલે પતિતસ્ય મે વિભુઃ શિરસ્યધાસ્યન્નિજહસ્તપઙ્ગજમ્ ।
 દત્તાભયં કાલભુજઙ્ગરંહસા પ્રોદ્વેજિતાનાં શરણૈષિણાં નૃણામ્ ॥૧૬॥
 સમર્હણં યત્ર નિધાય કૌશિકસ્તથા બલિશ્ચાપ જગત્ત્રયેન્દ્રતામ્ ।
 યદ્ વા વિહારે વ્રજયોષિતાં શ્રમં સ્પર્શોન સૌગન્ધિકગન્ધ્યપાનુદત્ ॥૧૭॥
 ન મય્યુપૈષ્યત્યરિબુદ્ધિમચ્યુતઃ કંસસ્ય દૂતઃ પ્રહિતોઽપિ વિશ્વદૂક્ ।
 યોઽન્તર્બહિશ્ચેતસ એતદીહિતં ક્ષેત્રજ્ઞ ઈક્ષત્યમલેન ચક્ષુષા ॥૧૮॥

શોભાવે છે અને પવિત્ર કરે છે, અને તેના વર્ણન વિનાની વાણી સારી રીતના અલંકાર વાળી હોય છતાં પણ વસ્ત્રાદિકથી શણગારેલા શબ જેવી માનેલી છે; આવા તે ઈશ્વર પોતે કરેલી વર્ણાશ્રમની મર્યાદાઓને પાળનારા લોકપાળોને સુખ આપવા સારુ યાદવોના વંશમાં અવતરેલા છે, અને દેવતાઓ જે યશનું ગાયન કરે છે એવા સર્વ મંગળરૂપ યશને વિસ્તારતા વ્રજમાં રહે છે.^{૧૨-૧૩} મહાત્માઓના ગુરુ અને ગતિરૂપ તે ઈશ્વર ત્રૈલોક્યમાં સર્વોત્તમ, લક્ષ્મીજીના પ્રિય સ્થાનકરૂપ અને નેત્રવાળાઓને મોટા આનંદરૂપ શરીરને ધરી રહ્યા છે, તેમને હું આજ દેખીશ; કેમકે પ્રાતઃકાળમાં મને થયેલાં સારાં શકુનો એ શુભ દર્શનનાં સૂચક હતાં.^{૧૪} દર્શન થતાં તરત જ રથમાંથી ઊતરીને કૃષ્ણ અને બલરામનાં ચરણ કે જેઓનું યોગીઓ પણ સ્વરૂપની પ્રાપ્તિને માટે કેવળ બુદ્ધિથી જ ધ્યાન કરે છે, તે ચરણમાં હું સાક્ષાત્ પ્રણામ કરીશ, અને તેમની સાથે ગોવાળોને પણ પ્રણામ કરીશ.^{૧૫} હું એના ચરણમાં પડીશ તે સમયે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન પોતાના હસ્તકમળને મારા મસ્તક ઉપર ધરશે? એ હસ્ત કાળરૂપી સર્પે બિવડાવેલા અને શરણને ઈચ્છનારા મનુષ્યોને અભય દેનાર છે.^{૧૬} ઈંદ્ર અને બલિરાજા જે હસ્તકમળમાં પૂજનરૂપ દાન આપીને ત્રણ લોકના સ્વામીપણને પામેલા છે, આ પ્રમાણે મુમુક્ષુ પુરુષોને મોક્ષ આપનારા, તથા સકામ પુરુષોને અભ્યુદયને આપનારા અને સુગંધિમાન કમળ જેવી સુગંધવાળા જે હસ્તકમળે રાસકીડાના સમયમાં પોતાના સ્પર્શથી

અપ્યઙ્ગિમૂલેઽવહિતં કૃતાઙ્ગલિં મામીક્ષિતા સસ્મિતમાર્દ્રયા દૃશા ।
 સપદ્યપધ્વસ્તસમસ્તકિલ્બિષો વોઠા મુદં વીતવિશઙ્કઃ ઋજિતામ્ ॥૧૯॥
 સુહૃત્તમં જ્ઞાતિમનન્યદૈવતં દોર્ભ્યાં બૃહદ્ભ્યાં પરિરપ્સ્યતેઽથ મામ્ ।
 આત્મા હિ તીર્થીક્રિયતે તદૈવ મે બન્ધશ્ચ કર્માત્મક ઉચ્છ્વસિત્યતઃ ॥૨૦॥
 લબ્ધાઙ્ગસઙ્ગં પ્રણતં કૃતાઙ્ગલિં માં વક્ષ્યતેઽક્રૂર તતેત્યુરુશ્રવાઃ ।
 તદા વયં જન્મભૃતો મહીયસા નૈવાદૃતો યો ધિગમુષ્ય જન્મ તત્ ॥૨૧॥
 ન તસ્ય કશ્ચિદ્ દયિતઃ સુહૃત્તમો ન ચાપ્રિયો દ્વેષ્ય ઉપેક્ષ્ય એવ વા ।
 તથાપિ ભક્તાન્ ભજતે યથા તથા સુરદ્રુમો યદ્વદુપાશ્રિતોઽર્થદઃ ॥૨૨॥
 કિઞ્ચાગ્રજો માવનતં યદૂત્તમઃ સ્મયન્ પરિષ્વજ્ય ગૃહીતમઙ્ગલૌ ।
 ગૃહં પ્રવેશ્યાસમસ્તસત્કૃતં સંપ્રક્ષ્યતે કંસકૃતં સ્વબન્ધુષુ ॥૨૩॥

ગોપીઓનો થાક ટાળ્યો હતો.^{૧૭} હું જોકે કંસનો મોકલેલો દૂત છું, તોપણ ભગવાન મને આ શત્રુનો દૂત છે એમ ગણશે જ નહીં; કેમકે એ પોતે સર્વજ્ઞ અને અંતર્યામી હોવાને લીધે પોતાના નિત્યજ્ઞાનથી મારા મનની અને બહારની ચેષ્ટાને જાણે છે.^{૧૮} હું બહારથી કંસને અનુસરું છું અને અંદરથી ભગવાનને અનુસરું છું, એ સર્વ ભગવાન જાણે છે. હું એમના ચરણની પાસે સાવધાનપણાથી હાથ જોડી ઊભો રહીશ ત્યારે હસીને કોમળ દૃષ્ટિથી ભગવાન મારી સામું જોશે તો તે સમયે તરત જ સર્વ પાપથી અને શંકાથી મુક્ત થઈને હું ભારે આનંદ પામીશ.^{૧૯} મારો શ્રીકૃષ્ણ વિના બીજો કોઈ ઈષ્ટદેવ નથી અને વળી એ શ્રીકૃષ્ણનો બહુ જ સ્નેહી પિત્રાઈ છું, આવો જે હું તે મને ભગવાન પોતાના મોટા હાથથી જ્યારે આલિંગન કરશે ત્યારે જ મારો દેહ અત્યંત પવિત્ર થશે.^{૨૦} હું પ્રણામ કરી હાથ જોડી ઊભો રહીશ ત્યારે મને આલિંગન આપીને મોટી કીર્તિવાળા ભગવાન જ્યારે હે અકૂર ! હે કાકા ! એમ કહી બોલાવશે, ત્યારે જ મારો જન્મ સફળ થશે. ભગવાન જેનો અનાદર કરે તેમના જન્મને ધિક્કાર છે.^{૨૧} જો કે તે શ્રીકૃષ્ણને પ્રિય, અપ્રિય, હિતકારી, દ્વેષનુંપાત્ર કે ઉપેક્ષાનું પાત્ર કોઈ પણ નથી તોપણ આશ્રય કરનારાઓને પુરુષાર્થ આપનાર ભગવાન કલ્પવૃક્ષની પેઠે ભજનારાઓને ભજે છે.^{૨૨} હું જ્યારે પ્રણામ કરી હાથ જોડીશ ત્યારે મારા હાથ પકડી લેતાં હાસ્યપૂર્વક આલિંગન કરી, ઘરમાં તેડી જઈ સર્વ સત્કાર આપીને મોટા ભાઈ બળદેવજી પોતાના બંધુઓ વિષે કંસે ચલાવેલી વર્તણૂક વિષે મને પૂછશે? ^{૨૩}

શુકદેવજી કહે છે- હે રાજા ! આ પ્રમાણે માર્ગમાં ભગવાનનું ચિંતવન કરતા

શ્રીશુક ઉવાચ

इति सञ्चिन्तयन् कृष्णं श्वफल्कतनयोऽध्वनि । रथेन गोकुलं प्राप्तः सूर्यश्चास्तगिरिं नृप ॥२४
पदानि तस्याखिललोकपालकिरीटजुष्टामलपादरेणोः ।

ददर्श गोष्ठे क्षितिकौतुकानि विलक्षितान्यब्जयवाङ्मुखाद्यैः ॥२५॥

तदर्शनाह्लादविवृद्धसम्भ्रમः प्रेम्णोर्ध्वरोमाश्रुकलाकुलेक्षणः ।

रथादवस्कन्द्य स તેષ્વચેષ્ટત પ્રભોરમૂન્યદ્વિઘ્નજાંસ્યહો ઇતિ ॥૨૬॥

देहंभूतामियानथो हित्वा दम्भं भियं शुचम् । संदेशाद् यो हरेर्लिङ्गदर्शनश्रवणादिभिः ॥२७
ददर्श कृष्णं रामं च व्रजे गोदोहनं गतौ । पीतनीलाम्बरधरो शरदम्बुरुहेक्षणौ ॥२८
किशोरो श्यामलश्वेतौ श्रीनिकेतौ बृहद्भुजौ । सुमुखौ सुन्दरवरौ बालद्विरदविक्रमौ ॥२९
ध्वजवज्राङ्गुशाम्भोजैश्चिह्नितैरद्विघ्नभिर्व्रजम् । शोभयन्तौ महात्मानावनुक्रोशस्मितेक्षणौ ॥३०
उदाररुचिरक्रीडौ स्त्रिग्विणौ वनमालिनौ । पुण्यगन्धानुलिप्ताङ्गौ स्नातौ विरजवाससौ ॥३१

જતા અકૂરજી ગોકુળમાં આવ્યા ત્યાં તો સૂર્ય અસ્તાચળને પામ્યો. ૨૪ જે ભગવાનની ચરણ રજને સર્વે લોકપાળો પોતાના મુગટ ઉપર ધરે છે, તેમનાં કમળ, યવ, અંકુશ આદિ રેખાઓ ઉપરથી ઓળખાઈ આવતાં પગલાં પૃથ્વી ઉપર જાણે શણગાર જ હોય એવી રીતે ઊઠી રહ્યાં હતાં, તેને અકૂરજીએ દીઠાં. ૨૫ એ પગલાંનાં દર્શનના આનંદથી અકૂરજીનો ભારે આનંદ વૃદ્ધિ પામ્યો, પ્રેમથી રુવાડાં ઊભાં થઈ ગયાં અને આંખો આંસુથી વ્યાકુળ થઈ. અહો ! આ પ્રભુના ચરણની રજ દુર્લભ છે, એમ ધારીને રથમાંથી હેઠા ઊતરી અકૂરજી પૃથ્વીપર આળોટવા લાગ્યા. ૨૬ દેહધારી પુરુષોને માટે એ જ પરમ પુરુષાર્થ છે કે દંભ, ભય અને શોકનો ત્યાગ કરીને કંસના સંદેશાથી લઈને અહીં સુધી અકૂરજીના ચિત્તની જે અવસ્થા બતાવી, એ અવસ્થા ભગવાનનાં દર્શન શ્રવણાદિકે કરીને પ્રાપ્ત કરવી. અર્થાત્ ભક્તિની પરાકાષ્ટાને પ્રાપ્ત કરવી. એજ પરમ પુરુષાર્થ છે. ૨૭ શ્રીકૃષ્ણ અને બલરામ ગાયો દોહવાના સ્થાનકમાં ગયા હતા ત્યાં તેને અકૂરજીએ દીઠા. શ્રીકૃષ્ણ પીળાંવસ્ત્ર પહેર્યા હતાં અને બલરામે શ્યામવસ્ત્ર પહેર્યા હતાં, બન્નેની આંખો શરદઋતુના કમળ સરખી હતી. ૨૮ એકનો વર્ણ શ્યામ હતો અને બીજાનો શ્વેત હતો, અવસ્થા કિશોર હતી, હાથ મોટા હતા. બન્ને શોભાના આશ્રયરૂપ હતા, મુખ સુંદર હતાં, ચાલ નાના હાથીના જેવી હતી, કાન્તિ સર્વોત્તમ હતી. ૨૯ એ બન્ને મહાત્મા ધ્વજ, વજ, અંકુશ અને કમળની રેખાના ચિહ્નવાળાં ચરણથી વ્રજને શોભા આપતા હતા, દયાપૂર્વક હસીને જોતા હતા. ૩૦ ઉદાર અને મનોહર

પ્રધાનપુરુષાવાદ્યૌ જગદ્દેતૂ જગત્પતી । અવતીર્ણૌ જગત્યર્થે સ્વાંશેન બલકેશવૌ ॥૩૨
दिशो वितिमिरा राजन् कुर्वाणौ प्रभया स्वया । यथा मारकतः शैलो रौप्यश्च कनकाचितौ
रथात्तूर्णमवप्लुत्य सोऽक्रूरः स्नेहविह्वलः । पपात चरणोपान्ते दण्डवद् रामकृष्णयोः ॥३४
भगवद्दर्शनाह्लादबाष्पपर्याकुलेक्षणः । पुलकाचिताङ्ग औत्कण्ठ्यात् स्वाख्याने नाशकन् नृप
भगवांस्तमभिप्रेत्य रथाङ्गाङ्कितपाणिना । परिरेभेऽभ्युपाकृष्य प्रीतः प्रणतवत्सलः ॥३६
संकर्षणश्च प्रणतमुपगुह्य महामनाः । गृहीत्वा पाणिना पाणी अनयत् सानुजो गृहम् ॥३७
पृष्ठाथ स्वागतं तस्मै निवेद्य च वरासनम् । प्रक्षाल्य विधिवत् पादौ मधुपर्काह्णमाहरत् ॥३८
निवेद्य गां चातिथये संवाह्य श्रान्तमादृतः । अन्नं बहुगुणं मेध्यं श्रद्धयोपाहरद् विभुः ॥३९
तस्मै भुक्तवते प्रीत्या रामः परमधर्मवित् । मुखवासैर्गन्धमाल्यैः परां प्रीतिं व्यधात् पुनः ॥
पप्रच्छ सत्कृतं नन्दः कथं स्थ निरनुग्रहे । कंसे जीवति दाशार्हं सौनपाला इवावयः ॥४१

ક્રીડા કરતા હતા, રત્નની માળા તથા વનમાળા પણ પહેરી હતી. ઉત્તમ ચંદનનું શરીરમાં લેપન કર્યું હતું, સ્નાન કરી સ્વચ્છ વસ્ત્ર પહેરેલાં હતાં. ૩૧ પોતાની કાંતિથી દિશાઓનો અંધકાર દૂર કરતા હતા. જેમ સુવર્ણથી વ્યાપ્ત થયેલા મરકત મણિના અને રૂપાના પર્વત શોભે તેમ સુવર્ણના અલંકારોથી બન્ને શોભતા હતા. ઉત્તમ પુરુષો સર્વના આદિ, જગતના કારણરૂપ, જગતના પતિ અને પૃથ્વીનો ભાર ઉતારવા સારુ જ ભિન્ન ભિન્ન શરીરથી અવતરેલા એ બલરામ અને શ્રીકૃષ્ણને જોઈ સ્નેહથી વિહ્વળ થયેલા અકૂરજી તરત રથમાંથી ઊતરી પડી, તેના ચરણની પાસે દંડની પેઠે પડ્યા. ૩૨-૩૪ હે રાજા ! ભગવાનનાં દર્શન થવાનો આનંદ થવાથી, આંસુથી નેત્ર વ્યાકુળ થઈ જતાં અને ઉત્કંઠાથી રુવાડાં ઊભાં થઈ જતાં, અકૂરજી પોતાનું નામ લઈને હું પ્રણામ કરું છું, એમ કહી શક્યા નહીં. ૩૫ પ્રસન્ન થયેલા અને ભક્તો પર પ્રીતિ રાખનારા ભગવાને તેમના મનની સર્વે વાત જાણી લઈ, ચક્રનાં ચિહ્નવાળા પોતાના હાથથી તેમને સમીપે લઈને આલિંગન કર્યું. ૩૬ શ્રીકૃષ્ણ સહિત મોટા મનવાળા બલરામ પણ પોતાને નમેલા અકૂરજીનું આલિંગન કરી પોતાના હાથથી તેમના બન્ને હાથ પકડીને ઘેર તેડી ગયા. ૩૭ પછી ભલે આવ્યા. એમ કહી કુશળ સમાચાર પૂછી તેમને સુંદર આસન આપ્યું અને વિધિ પ્રમાણે તેમના પગ ધોઈ મધ સહિત દહીંથી પૂજન કર્યું તથા ગાયનું નિવેદન કરી પગ ચાંપ્યા. પ્રીતિવાળા બળભદ્રે અકૂરજીનો થાક ઊતરી ગયા પછી તેમને ઘણા ગુણવાળું પવિત્ર અન્ન શ્રદ્ધાથી જમવા આપ્યું. ૩૮-૩૯ પરમ ધર્મ જાણનારા બળદેવજી અકૂરજી જમી રહ્યા પછી પ્રીતિથી મુખવાસ ચંદન અને પુષ્પ આપીને તેમને બહુ

યોડવધીત્ સ્વસ્વસુસ્તોકાન્ ક્રોશન્ત્યા અસુતૃપ્ ધ્વલઃ । કિન્નુ સ્વિત્તત્પ્રજાનાં વઃ કુશલં વિમૃશામહે
ઇત્યં સૂનૃતયા વાચા નંદેન સુસભાજિતઃ । અક્રૂરઃ પરિપૃષ્ટેન જહાવધ્વપરિશ્રમમ્ ॥૪૩
ઇતિ શ્રીમદ્ભગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં દશમસ્કન્ધે પૂર્વાર્ધ

અક્રૂરાગમનં નામ અષ્ટાત્રિંશોઽધ્યાયઃ ॥૩૮॥

અર્થકોનચત્વારિંશોઽધ્યાયઃ (૩૯)

॥ શ્રીશુકઠવાચ ॥

સુખોપવિષ્ટઃ પર્યંકે રામકૃષ્ણોરુમાનિતઃ । લેભે મનોરથાન્ સર્વાન્ પથિ યાન્ સ ચકાર હ ॥૧
કિમલભ્યં ભગવતિ પ્રસન્ને શ્રીનિકેતને । તથાપિ તત્પરા રાજન્ન હિ વાઙ્મન્તિ કિઞ્ચન ॥૨
સાયંતનાશનં કૃત્વા ભગવાન્ દેવકીસુતઃ । સુહૃત્સુ વૃત્તં કંસસ્ય પપ્રચ્છાન્યચ્ચિકીર્ષિતમ્ ॥૩

જ રાજી કર્યા. ૪૦ સારી રીતે સત્કાર કર્યા પછી નંદરાયે અક્રૂરજીને પૂછ્યું કે હે
અક્રૂરજી ! નિર્દય કંસ જીવે છે ત્યાં સુધી, કસાઈના હાથ નીચે બંધાએલા ઘેટાંઓના
જેવી સ્થિતિવાળા તમે કેવી રીતે જીવો છો ? ૪૧ બળ અને પોતાની ઈંદ્રિયોને તૃપ્ત
કરનાર જે કંસે પોતાની બહેને ચીસો નાંખવા છતાં તેનાં બાળકોને મારી નાખ્યાં,
આવા દુષ્ટ કંસની પ્રજા થઈને રહેલા તમોને જીવન પણ દુર્લભ છે, ત્યાં કુશળતાનો
તો શો વિચાર કરીએ ? ૪૨ આ પ્રમાણે નંદરાયે મધુર વચનથી સારી રીતે સત્કાર
કરેલા અક્રૂરજીનો માર્ગનો પરિશ્રમ તો નંદરાયના પૂછવાથી જ હળવો થઈ
ગયો. ૪૩

ઇતિ શ્રીમદ્ મહાપુરાણ ભાગવતના દશમ સ્કંધનો આઠત્રીશમો અધ્યાય
સંપૂર્ણ.

અધ્યાય ૩૯

કૃષ્ણ મથુરા જ્વાથી ગોપીઓનો વિલાપ તથા અક્રૂરજીને
ચમુનાના જાળમાં દિવ્ય દર્શન.

શુકદેવજી કહે છે- પલંગ પર સુખેથી બેઠેલા અને બલરામ તથા શ્રીકૃષ્ણો
ઘણું માન આપેલા અક્રૂરજીના સર્વે મનોરથો સિદ્ધ થયા કે જે તેમણે માર્ગમાં કર્યા
હતા. ૧ લક્ષ્મીના નિવાસરૂપ ભગવાન પ્રસન્ન થાય ત્યારે કશી વસ્તુ દુર્લભ રહેતી
નથી, તોપણ હે રાજા ! ભગવાનના સાચા ભક્તો કોઈ વસ્તુની ઈચ્છા કરતા

શ્રીભગવાનુવાચ

તાત સૌમ્યાગતઃ કચ્ચિત્ સ્વાગતં ભદ્રમસ્તુ વઃ । અપિ સ્વજ્ઞાતિબન્ધુનામનમીવમનામયમ્ ॥૪
કિન્નુ નઃ કુશલં પૃચ્છે દ્યુધમાને કુલામયે । કંસે માતુલનામ્યઙ્ગ સ્વાનાં નસ્તત્પ્રજાસુ ચ ॥૫
અહો અસ્મદ્ભૂદ્ ભૂરિ પિત્રોર્વૃજિનમાર્યયોઃ । યદ્દેતોઃ પુત્રમરણં યદ્દેતોર્બન્ધનં તયોઃ ॥૬
દિષ્ટ્યાદ્ય દર્શનં સ્વાનાં મહ્યં વઃ સૌમ્ય કાંક્ષિતમ્ । સજ્જાતં વર્ણ્યતાં તાત તવાગમનકારણમ્ ॥

શ્રીશુક ઠવાચ

પૃષ્ઠો ભગવતા સર્વં વર્ણયામાસ માધવઃ । વૈરાનુબન્ધં યદુષુ વસુદેવવધોદ્યમમ્ ॥૮
ચત્સંદેશો યદર્થં વા દૂતઃ સંપ્રેષિતઃ સ્વયમ્ । યદુક્તં નારદેનાસ્ય સ્વજન્માનકદુન્દુભેઃ ॥૯
શ્રુત્વાક્રૂરવચઃ કૃષ્ણો બલશ્ચ પરવીરહા । પ્રહમ્ય નન્દં પિતરં રાજ્ઞાઽઽદિષ્ટં વિજ્ઞતુઃ ॥૧૦
ગોપાન્ સમાદિશત્ સોઽપિ ગૃહ્યતાં સર્વગોરસઃ । ઉપાયનાનિ ગૃહ્ણીધ્વં યુજ્યન્તાં શકટાનિ ચ ॥

નથી. ૨ દેવકીના પુત્ર ભગવાને રાત્રીનું ભોજન કરીને કંસ સંબંધીઓ સાથે કેવી
રીતે વર્તન કરે છે તથા તેમણે બીજું શું કરવા ધારેલું છે એ વિષે અક્રૂરજીને આ
પ્રમાણે પૂછ્યું. ૩ ભગવાન પૂછે છે હે તાત ! હે સૌમ્ય ! તમો અહીં ક્ષેમ કુશળ
આવ્યા છો ને ? તમારું સારુ થજો. આપણા સર્વે બંધુ અને સંબંધીઓ સુખી અને
નીરોગી છે ને ? ૪ આવી રીતનું પૂછવું પણ આ સમયમાં ઘટતું નથી, કેમકે કુળમાં
રોગરૂપ અને અમારો મામો કહેવાતો કંસ જીવે છે, ત્યાં સુધી આપણા જ્ઞાતિજનો
અને તેમની પ્રજાનું શું કુશળ પુછું ? ૫ અહો ! અમારે માટે અમારા નિરપરાધી મા-
બાપને બહુ દુઃખ પડ્યું. તેઓના પુત્રનું મરણ તથા તેઓને બંધન મારે માટે જ
થયું છે. ૬ હે સૌમ્ય ! જે તમો અમારા પોતાના જ છો, તમારા દર્શનને હું ઈચ્છતો
જ હતો, તે આજ થયું, એ ઘણું સારું થયું. હે તાત ! હવે જે તમારે આવવાનું
કારણ હોય તે કહો. ૭

શુકદેવજી કહે છે- આ પ્રમાણે ભગવાને પૂછતાં યાદવોની સાથે કંસે રાખેલો
વૈરાનુંબંધ, કંસે કરેલો વસુદેવના વધનો ઉદ્દમ, જે ધનુર્યાગના સમાચાર લઈને
પોતે આવ્યા છે તે, યાજ્ઞરાદિકના હાથે મરાવી નાખવાને પોતાને દૂતરૂપે મોકલેલ
છે તે, અને નારદજીએ કંસની પાસે વસુદેવથી ભગવાનનો જન્મ થયાની વાત
કહી તે સર્વે હકીકત અક્રૂરજીએ કહી દેખાડી. ૮-૯ અક્રૂરજીનું વચન સાંભળીને
શત્રુઓને મારનાર ભગવાન અને બલરામ હસીને પોતાના પિતા નંદરાયની પાસે
કંસ રાજાએ આજ્ઞા કર્યાની વાત કહી દેખાડી. ૧૦ નંદરાયે પણ ગોવાળોને આજ્ઞા
કરી કે સર્વે પ્રકારના ગાયોના દૂધ દહીં વગેરે રસો અને ઉત્તમ વસ્તુઓને સાથે લો

યાસ્યામઃ શ્વો મધુપુરીં દાસ્યામો નૃપતે રસાન્ । દ્રક્ષ્યામઃ સુમહત્ પર્વ યાન્તિ જાનપદાઃ કિલ ।
 એવમાઘોષયત્ ક્ષત્રા નન્દગોપઃ સ્વગોકુલે ॥૧૨
 ગોપ્યસ્તાસ્તદુપશ્રુત્ય બભૂવુર્વ્યથિતા ભૃશમ્ । રામકૃષ્ણૌ પુરીં નેતુમક્રૂરં વ્રજમાગતમ્ ॥૧૩
 કાશ્ચિત્તત્કૃતહતાપશ્ચાસમ્લાનમુખશ્રિયઃ । સ્ત્રંસદ્દુકૂલવલયકેશગ્રન્થ્યશ્ચ કાશ્ચન ॥૧૪
 અન્યાશ્ચ તદનુધ્યાનનિવૃત્તાશેષવૃત્તયઃ । નાભ્યજાનન્નિમં લોકમાત્મલોકં ગતા ઇવ ॥૧૫
 સ્મરન્ત્યશ્ચાપરાઃ શૌરેરનુરાગસ્મિતેરિતાઃ । હૃદિસ્પૃશશ્ચિત્રપદા ગિરઃ સંમુમુહુઃ સ્ત્રિયઃ ॥૧૬
 ગતિં સુલલિતાં ચેષ્ટાં સ્નિગ્ધહાસાવલોકનમ્ । શોકાપહાનિ નર્માણિ પ્રોદ્દામચરિતાનિ ચ ॥૧૭
 ચિન્તયન્ત્યો મુકુન્દસ્ય ભીતા વિરહકાતરાઃ । સમેતાઃ સઙ્ગશઃ પ્રોચુરશ્રુમુખ્યોઽચ્યુતાશયાઃ ॥
 ગોપ્ય ઋચુઃ

અહો વિદ્યાતસ્તવ ન ક્વચિત્ દયા સંયોજ્ય મૈત્ર્યા પ્રણયેન દેહિનઃ ।
 તાંશ્રાકૃતાર્થાન્ વિયુનઙ્ક્ષ્યપાર્થકં વિક્રીડિતં તેઽર્મકચેષ્ટિતં યથા ॥૧૧॥
 યસ્ત્વં પ્રદર્શ્યાસિતકુન્તલાવૃતં મુકુન્દવક્ત્રં સુકપોલમુન્નસમ્ ।
 શોકાપનોદસ્મિતલેશસુન્દરં કરોષિ પારોક્ષ્યમસાધુ તે કૃતમ્ ॥૨૦॥

અને ગાડાં જોડો. આવતી કાલે મથુરામાં જઈશું, રાજાને દૂધ દહીં વગેરે રસો આપીશું અને મોટો ઉત્સવ જોઈશું, દેશના સર્વે લોકો મથુરામાં જાય છે, આ પ્રમાણે પોતાના ગોકુળમાં કોટવાળ સાથે સાદ ફેરાવ્યો. ૧૧-૧૨ આ વાત સાંભળી અને બળદેવ તથા શ્રીકૃષ્ણને મથુરામાં લઈ જવા સારુ અકૂરજી વ્રજમાં આવેલ જાણી, ગોપીઓ બહુ જ ખેદ પામી. ૧૩ કેટલીક ગોપીના મુખની શોભા, એ વાતથી ઉત્પન્ન થયેલા હૃદયના સંતાપથી નીકળતા શ્વાસથી કરમાઈ ગઈ. કેટલીક ગોપીઓનાં વસ્ત્ર, કંકણ અને કેશની ગાંઠો શિથિલ થઈ જવા લાગી. ૧૪ ભગવાનના ધ્યાનને લીધે કેટલીક ગોપીઓની સર્વે ઈંદ્રિયોની વૃત્તિઓ બંધ પડી જતાં મુક્ત લોકોની પેઠે તેમને પોતાના દેહનું પણ ભાન રહ્યું નહિ. ૧૫ સ્નેહ પૂર્વક મંદહાસ્યે બોલેલી, હૃદયમાં લાગી રહેલી અને વિચિત્ર પદવાળી ભગવાનની વાતોને સંભારતી કેટલીક સ્ત્રીઓ મૂર્છા પામી ગઈ. ૧૬ ભગવાનની સુંદર ચાલ, ચેષ્ટા, સ્નેહ ભરેલા હાસ્ય પૂર્વક જોવું, શોકને મટાડનાર હાંસીનાં વચનો અને ભગવાનની લીલાનું ચિંતવન કરતી તથા વિરહથી બીતી અને ભગવાનમાં જ જેઓનાં ચિત્ત લાગ્યાં હતાં, એવી તે ગોપીઓ ટોળે ટોળાં મળીને રોતી રોતી આ પ્રમાણે બોલવા લાગી. ૧૭-૧૮

ગોપીઓ કહે છે- હે દૈવ ! તને કોઈના ઉપર દયા આવતી નથી. એકવાર મિત્ર અને સ્નેહથી પ્રાણીઓને ભેળાં કરી, તેને હજુ પૂરાં સુખ મળ્યાં ન હોય તે

ક્રૂરસ્ત્વમક્રૂરસમાખ્યયા સ્મ નશ્ચક્ષુર્હિં દત્તં હરસે બતાજ્ઞવત્ ।
 યેનૈકદેશેઽખિલસર્ગસૌષ્ઠવં ત્વદીયમદ્રાક્ષમ વયં મધુદ્વિષઃ ॥૨૧॥
 ન નન્દસૂનુઃ ક્ષણભઙ્ગસૌહૃદઃ સમીક્ષતે નઃ સ્વકૃતાતુરા બત ।
 વિહાય ગેહાન્ સ્વજનાન્ સુતાન્ પતીંસ્તદ્વાસ્યમદ્ભોપગતા નવપ્રિયઃ ॥૨૨॥
 સુખં પ્રખાતા રજનીયમાશિષઃ સત્યા બભૂવુઃ પુરયોષિતાં ધ્રુવમ્ ।
 યાઃ સંપ્રવિષ્ટસ્ય મુખં વ્રજસ્પતેઃ પાસ્યન્ત્યપાઙ્ગોત્કલિતસ્મિતાસવમ્ ॥૨૩॥
 તાસાં મુકુન્દો મધુમઙ્ગુભાષિતૈર્ગૃહીતચિત્તઃ પરવાન્ મનસ્વ્યપિ ।
 કથં પુનર્નઃ પ્રતિયાસ્યતેઽબલા ગ્રામ્યાઃ સલજ્જસ્મિતવિશ્રમૈર્મમ્ ॥૨૪॥
 અદ્ય ધ્રુવં તત્ર દૃશો ભવિષ્યતે દાશાર્હભોજાન્ધકવૃષ્ણિસાત્વતામ્ ।
 મહોત્સવઃ શ્રીરમણં ગુણાસ્પદં દ્રક્ષ્યન્તિ યે ચાધ્વનિ દેવકીસુતમ્ ॥૨૫॥

પહેલાં તું વૃથા નોખાં પાડી નાખે છે, માટે તારી કીડા બાળકોની રમત જેવી છે. ૧૯ તું શ્યામ કેશથી વીંટાએલું સુંદર ગાલવાળું, સરસ નાસિકાવાળું અને શોકને ટાળનાર મંદહાસ્યથી સુંદર એવું ભગવાનનું મુખારવિંદ એકવાર દેખાડીને પાછું અદૃશ્ય કરે છે, માટે તારું કામ ધિક્કારવા જેવું છે. ૨૦ હે વિદ્યાતા ! જે તું કૂર છે, તારા વિના બીજા કોઈથી આવું કામ થાય નહીં, માટે અકૂર આવું નામ ધારી તું જ આવેલ છે. તેં આપેલાં જે યક્ષુથી ભગવાનના એક એક અંગમાં તારું સર્વ સૃષ્ટિનું ડહાપણ અમે જોયું છે, તે અમારાં યક્ષુને મૂર્ખની પેઠે તું હરી લઈ અમને આંધળી કરી મેલે છે. ૨૧ અરેરે ! ઘર, સ્વજન, પુત્ર અને પતિઓનો ત્યાગ કરી સાક્ષાત્ દાસીપણું પામેલી અને તેમણે કરેલા હાસ્યાટિકથી પરવશ થયેલી આપણને, આ ક્ષણભંગુર સ્નેહવાળા અને જેને નવું નવું જ પ્યારું લાગે છે, એવા શ્રીકૃષ્ણ આપણી સામે જોતા પણ નથી, માટે એમને આપણે રોકીશું. ૨૨ મથુરાની સ્ત્રીઓને અવશ્ય આજની રાત્રીનું પ્રભાત સારા શકુનવાળું થયું હશે અને તેના મનોરથ પણ સત્ય જ થયા, કેમ કે જે મથુરાની સ્ત્રીઓ મથુરામાં પધારેલા ભગવાનનું કટાક્ષ વડે શોભતું, મંદ હાસ્યરૂપી અમૃતવાળું જે મુખ છે તેનું પાન કરશે. ૨૩ હે સ્ત્રીઓ ! શ્રીકૃષ્ણ જોકે મા-બાપ આદિને પરાધીન છે અને ધીર છે તોપણ તે મથુરાની સ્ત્રીઓના મધની પેઠે મીઠાં ભાષણોથી તેમનું ચિત્ત વશ થઈ જશે. અને તેઓનાં લાજ ભરેલાં મંદહાસ્યથી તથા વિલાસોથી ભમી જશે. તેથી આપણે કે જેઓ ગામડાંની રહેનારી છીએ, તેઓની પાસે પાછા શી રીતે આવશે ? ૨૪ આજ મથુરામાં રહેનારી તમામ વર્ણની પ્રજાઓને અવશ્ય મોટો ઉત્સવ થશે કે જેઓ લક્ષ્મીના

મૈતદ્વિધસ્યાકરુણસ્ય નામ ભૂદક્રૂર ઇત્યેદતીવ દારુણઃ ।
 યોઽસાવનાશ્વાસ્ય સુદુઃખિતં જનં પ્રિયાત્પ્રિયં નેષ્યતિ પારમધ્વનઃ ॥૨૬
 અનાર્દ્રધીરેષુ સમાસ્થિતો રથં તમન્વમી ચ ત્વરયન્તિ દુર્મદાઃ ।
 ગોપા અનોભિઃ સ્થવિરૈરુપેક્ષિતં દૈવં ચ નોઽદ્ય પ્રતિકૂલમીહતે ॥૨૭
 નિવારયામઃ સમુપેત્ય માધવં કિં નોઽકરિષ્યન્ કુલવૃદ્ધબાન્ધવાઃ ।
 મુકુન્દસઙ્ગાન્નિષાધર્ધુસ્ત્યજાદ્ દૈવેન વિધ્વંસિતદીનચેતસામ્ ॥૨૮
 યસ્યાનુરાગલલિતસ્મિતવલ્ગુમન્ત્રલીલાવલોકપરિરમ્ભણરાસગોષ્ઠ્યામ્ ।
 નીતાઃ સ્મ નઃ ક્ષણમિવ ક્ષણદા વિના તં ગોપ્યઃ કથં ન્વિતિતરેમ તમો દુરન્તમ્ ॥૨૯
 યોઽહ્નઃ ક્ષયે વ્રજમનન્તસઃ પરીતો ગોપૈર્વિશન્ ચ્ચુરરજશ્ચુરિતાલકસ્રક્ ।
 વેણું દ્વગ્નન્ સ્મિતકટાક્ષનિરીક્ષણેન ચિત્તં ક્ષિણોત્યમુમૃતે નુ કથં ભવેમ ॥૩૦

પ્યારા અને ગુણોના સ્થાનરૂપ શ્રીકૃષ્ણને માર્ગમાં દેખશે. ૨૫ આવું કામ કરનારા નિર્દય માણસનું “અકૂર” એવું નામ ન હોવું જોઈએ, કેમ કે અત્યંત કૂર સ્વભાવવાળો આ માણસ બહુ જ દુઃખ પામેલી આપણને આશ્વાસન આપ્યા વિના પ્રાણથી પણ પ્યારા શ્રીકૃષ્ણને આપણે ન દેખીએ એવા દૂર સ્થળમાં લઈ જશે. ૨૬ અરે ! કઠણ મનવાળા આ કૃષ્ણ રથમાં પણ બેસી ગયા. આ છકેલા ગોવાળો વળી તેની પછવાડે ગાડાંઓમાં બેસી ઉતાવળ કરે છે. આ અનીતિ જોઈને બૂઢાઓ કોઈ ના પાડતા નથી. આ સમયમાં કોઈ ગોવાળોને વિદ્યન, અકસ્માત, વજ્રપાત કે બીજું પણ કાંઈ અનિષ્ટ થતું નથી કે જેથી આને રોકાઈ જવું પડે. માટે આજ દૈવ જ આપણું પ્રતિકૂળ કરવા ધારે છે. ૨૭ આપણે બધી ભેળી થઈ ભગવાનને રોકીએ, કુળના બુઢા અને બાંધવો આપણને શું કરી શકશે ? આંખના અડધા પલકારા જેટલો સમય પણ છોડી શકાય નહીં, એવા ભગવાનના પ્રસંગનો વિયોગ આપીને જેના ચિત્તને દૈવે દીન કરી નાખ્યાં છે, એવી આપણને હવે મોતની પણ બીક નથી. ૨૮ હે ગોપીઓ ! રાસકીડાની સભામાં સ્નેહ ભરેલી રીતે જે ભગવાનનું સુંદર મંદહાસ્ય, સુંદર વિચાર, લીલાપૂર્વક દર્શન અને આલિંગન મળવાથી આપણને ઘણી રાત્રીઓ એક ક્ષણ સમાન લાગી હતી તે ભગવાન વિના વિરહના અપાર દુઃખને આપણે શી રીતે તરી શકીએ ? આ દુઃખ અસહ્ય છે. માટે આપણે અવશ્ય સાહસ કરવું જોઈએ. ૨૯ સાયંકાળે બળદેવ સહિત ગોવાળોથી વીંટાએલા, વેણુ વગાડતા અને જેમના કેશ તથા માળા ખરીઓની રજથી ભરાઈ રહેલાં હોય છે, એવા ભગવાન વ્રજમાં પધારતાં મંદહાસ્ય પૂર્વક કટાક્ષના જોવાથી આપણા

શ્રીશુક ડવાચ

એવં બ્રુવાણા વિરહાતુરા ભૃશં વ્રજસ્ત્રિયં કૃષ્ણાવિષક્તમાનસાઃ ।
 વિસૃજ્ય લજ્જાં રુરુદુઃ સ્મ સુસ્વરં ગોવિન્દ દામોદર માધવેતિ ॥૩૧
 સ્ત્રીણામેવં રુદન્તીનામુદિતે સવિતર્યથ । અક્રૂરશ્ચોદયામાસ કૃતમૈત્રાદિકો રથમ્ ॥૩૨
 ગોપાસ્તમન્વસજ્જન્ત નન્દાદ્યાઃ શકટૈસ્તતઃ । આદાયોપાયનં ભૂરિ કુમ્ભાન્ ગોરસસમ્ભૃતાન્
 ગોપ્યશ્ચ દયિતં કૃષ્ણમનુવ્રજ્યાનુરજ્જિતાઃ । પ્રત્યાદેશં ભગવતઃ કાઢ્ઢક્ષન્ત્યશ્ચાવતસ્થિરે ॥૩૪॥
 તાસ્તથા તપ્યતીર્વીક્ષ્ય સ્વપ્રસ્થાને યદૂત્તમઃ । સાન્ત્વયામાસ સપ્રેમૈરાયાસ્ય ઇતિ દૌત્યકૈઃ ૩૫
 યાવદાલક્ષ્યતે કેતુર્યાવદ્ રેણુ રથસ્ય ચ । અનુપ્રસ્થાપિતાત્માનો લેખ્યાનીવોપલક્ષિતાઃ ॥૩૬
 તા નિરાશા નિવવૃત્તુર્ગોવિન્દવિનિવર્તને । વિશોકા અહની નિન્યુર્ગાયન્ત્યઃ પ્રિયચેષ્ટિતમ્ ॥૩૭
 ભગવાનપિ સમ્પ્રાપ્તો રામાક્રૂરયુતો નૃપ । રથેન વાયુવેગેન કાલિન્દીમઘનાશિનીમ્ ॥૩૮
 તત્રોપસ્પૃશ્ય પાનીયં પીત્વા મૃષ્ટં મણિપ્રભમ્ । વૃક્ષષ્ણન્દમુપવ્રજ્ય સરામો રથમાવિશત્ ॥૩૯

ચિત્તને હરી લે છે, તે ભગવાન વિના આપણે કઈ રીતે જીવી શકીશું ? ૩૦

શુકદેવજી કહે છે- આ પ્રમાણે બોલતી, વિરહથી આતુર થયેલી અને જેઓનાં મન કૃષ્ણમાં જ લાગ્યાં હતાં, એવી વ્રજાંગનાઓ લાજ મૂકી દઈને હે ગોવિંદ ! હે દામોદર ! હે માધવ ! એમ ઊંચા સ્વરથી રોવા લાગી. ૩૧ પછી સૂર્ય ઊગતાં અકૂરજીએ સ્નાન સંધ્યાદિક સર્વે કર્મ કરીને સ્ત્રીઓના રોવા ઉપર કાંઈ પણ ધ્યાન નહીં આપતાં રથ હાંક્યો. ૩૨ નંદાદિક ગોવાળો ઘણા ઉત્તમ પદાર્થો અને ગોરસથી ભરેલા ઘડાઓને ગાડાંઓમાં ભરી તેમની પછવાડે ચાલ્યા. ૩૩ ગોપીઓ પ્યારા કૃષ્ણની પાછળ જવા લાગી, ત્યાં કૃષ્ણે પાછું વળી જોવા આદિથી તેઓને કાંઈક રાજી કરી એટલે તેઓ ભગવાનનો પ્રત્યુત્તર મળવાની આશા રાખી ઊભી રહી. ૩૪ પોતાના પ્રયાણના સમયમાં આ પ્રમાણે તાપ પામતી તે ગોપીઓને જોઈ ભગવાને “હું આવીશ” એવાં પ્રેમ ભરેલાં વચન દૂતની પાસે કહેવરાવી તેઓની સાંત્વના કરી. ૩૫ પછી જ્યાં સુધી રથની ધ્વજા અને રથની રજ દેખાણી ત્યાં સુધી જેઓએ પોતાનાં ચિત્ત ભગવાનની સાથે જ મોકલ્યાં હતાં, એવી ગોપીઓ ચીતરેલી પૂતળીઓની પેઠે નિશ્ચળ થઈને ઊભી રહી. ૩૬ પછી ભગવાનના પાછા ફરવા વિષે નિરાશ થયેલી ગોપીઓ પાછી વળી અને ભગવાનની લીલાનું ગાયન કરવા રૂપ સાધનથી શોક રહિત થઈને રાત્રિ દિવસ વિતાવવા લાગી. ૩૭ બલરામ અને અકૂરજીની સાથે ભગવાન પણ વાયુ સરખા વેગવાળા રથથી પાપનો નાશ કરનારી યમુના નદીને કિનારે પહોંચ્યા. ૩૮ ત્યાં સ્વચ્છ પાણીમાં સ્નાન, પાન કરીને

અક્રૂરસ્તાવુપામન્ય નિવેશ્ય ચ રથોપરિ । કાલિન્દ્યા હૃદમાગત્ય સ્નાનં વિધિવદાચરત્ ॥૪૦
નિમજ્જ્ય તસ્મિન્ સલિલે જપન્ બ્રહ્મ સનાતનમ્ । તાવેવ દદૃશેઽક્રૂરો રામકૃષ્ણૌ સમન્વિતૌ ॥
તૌ રથસ્થૌ કથમિહ સુતાવાનકદુન્દુભેઃ । તર્હિ સ્વિત્ સ્યન્દને ન સ્ત ઇત્યન્મજ્જ્ય વ્યચ્છસઃ ॥
તત્રાપિ ચ યથાપૂર્વામાસીનૌ પુનરેવ સઃ । ન્યમજ્જદ્ દર્શનં યન્મે મૃષા કિં સલિલે તયોઃ ॥૪૩
ભૂયસ્તત્રાપિ સોઽદ્રાક્ષીત્ સ્તૂયમાનમહીશ્વરમ્ । સિદ્ધચારણગન્ધર્વૈરસુરૈર્નતકન્ધરૈઃ ॥૪૪
સહસ્રશિરસં દેવં સહસ્રપ્ફળમૌલિનમ્ । નીલામ્બરં બિસશ્ચેતં શૃઙ્ગૈઃ શ્વેતમિવ સ્થિતમ્ ॥૪૫
તસ્યોત્સન્ગે ઘનશ્યામં પીતકૌશેયવાસસમ્ । પુરુષં ચતુર્ભુજં શાન્તં પદ્મપત્રારુણેક્ષણમ્ ॥૪૬
ચારુપ્રસન્નવદનં ચારુહાસનિરીક્ષણમ્ । સુભ્રૂવસં ચારુકર્ણં સુકપોલારુણાધરમ્ ॥૪૭
પ્રલમ્બપીવરભુજં તુઙ્ગાંસોરઃસ્થલશ્રિયમ્ । કમ્બુકણ્ઠં નિમ્નનાભિં વલિમત્પલ્લવોદરમ્ ॥૪૮
બૃહત્કટિતટશ્રોણિકરભોરુદ્વયાન્વિતમ્ । ચારુજાનુયુગં ચારુજઙ્ગાયુગલસંયુતમ્ ॥૪૯

વૃક્ષના સમૂહની પાસે આવી બળદેવ સહિત શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન રથમાં બેઠા. ૩૯
શત્રુઓની શંકાથી એ બન્ને ભાઈઓને રથમાં બેસાડી તેમની આજ્ઞા લઈને
અક્રૂરજીએ યમુનાજીના ધરામાં આવી વિધિ સહિત સ્નાન કર્યું. ૪૦ તે જળમાં ડૂબકી
મારીને ગાયત્રીના જપ કરતા અક્રૂરજીએ સાથે બેઠેલા તે શ્રીકૃષ્ણ બળદેવને જળમાં
દીઠા. ૪૧ એ બન્ને વસુદેવના પુત્રો રથમાં બેઠા છે, માટે જળમાં આવવા કેમ સંભવે ?
અને અહીં છે તો હવે રથમાં નહીં હોય, એવા વિચારથી અક્રૂરજીએ પાણીથી
બહાર નીકળીને જોયું, ત્યાં રથમાં પણ પ્રથમની પેઠે જ બેઠેલા એ બન્ને ભાઈને
દીઠા. ત્યારે મેં જે પાણીમાં દીઠા તે શું ખોટા દીઠા ? એવા વિચારથી અક્રૂરજીએ
ફરીવાર ડૂબકી મારી, તો ત્યાં પણ ફરીવાર શેષનાગનાં દર્શન થયાં. સિદ્ધ, ચારણ,
ગાંધર્વ અને અસુરો પોતાનાં માથાં નમાવીને તેમની સ્તુતિ કરતા હતા. એ
શેષનાગને હજાર મસ્તક હતાં, હજાર ફેણોમાં મુકુટ પહેર્યા હતા, વસ્ત્ર શ્યામ
હતાં, કાંતિ કમળના નાળની સમાન શ્વેત હતી, અને શિખરોથી ધોળા કેલાસની
પેઠે શોભતા હતા. ૪૨-૪૫ એ શેષનાગના કુંડળ આકારે વળેલા શરીર ઉપર
શાંતસ્વરૂપ ભગવાનને પોઢેલા જોયા. એ પરમપુરુષ નારાયણની કાંતિ મેઘના
સરખી શ્યામ હતી, પીળાં રેશમી વસ્ત્ર પહેર્યાં હતાં, ભુજા ચાર હતી, નેત્ર કમળપત્ર
સરખાં રાતાં હતાં. મુખ સુંદર અને પ્રસન્ન હતું, ભૃકુટી સુંદર હતી, નાસિકા, કાન
અને કપોળ મનોહર હતાં, હોઠ રાતા હતા, વક્ષઃસ્થળમાં લક્ષ્મીજી હતાં, કંઠ
શંખ જેવો હતો, નાભિ ઊંડી હતી, પીપળાના પાંદડા સરખા ઉદરમાં ત્રણ વળીઓ
પડતી હતી, કટી અને નિતંબ મોટા હતા, બે સાથળ ઉપર જાડા અને નીચે પાતળા

તુઙ્ગુલ્ફારુણનખત્રાતદીધિતિભિર્વૃતમ્ । નવાઙ્ગુલ્યઙ્ગુષ્ઠલૈર્વિલસત્પાદપદ્મજમ્ ॥૫૦
સુમહાર્હમણિવ્રાતકિરીટકટકાઙ્ગદૈઃ । કટિસૂત્રબ્રહ્મસૂત્રહારનૂપુરકુણ્ડલૈઃ ॥૫૧
ભ્રાજમાનં પદ્યકરં શઙ્ગુચક્રગદાધરમ્ । શ્રીવત્સવક્ષસં ભ્રાજત્કૌસ્તુભં વનમાલિનમ્ ॥૫૨
સુનન્દનન્દ્રપ્રમુગ્ધૈઃ પાર્ષદૈઃ સનકાદિભિઃ । સુરેશૈર્બ્રહ્મરુદ્રાદૈર્નવભિશ્ચ દ્વિજોત્તમૈઃ ॥૫૩
પ્રહ્લાદનારદવસુપ્રમુગ્ધૈર્ભાગવતોત્તમૈઃ । સ્તૂયમાનં પૃથગભાવૈર્વચોભિરમલાત્મભિઃ ॥૫૪
શ્રિયા પુષ્ટ્યા ગિરા કાન્યા કીર્ત્યા તુષ્ટચેલયોર્જયા । વિદ્યાયાવિદ્યાયા શક્ત્યા માયયા ચ નિષેવિતમ્
વિલોક્ય સુભૃશં પ્રીતો ભક્ત્યા પરમયા યુતઃ । હૃષ્યત્તનૂરુહો ભાવપરિક્લિન્નાત્મલોચનઃ ॥૫૬
ગિરા ગદ્વદયાઽસ્તૌષીત્સત્ત્વમાલંબ્ય સાત્ત્વતઃ । પ્રણમ્ય મૂર્ઘ્નાંઽવહિતઃ કૃતાઞ્જલિપુટઃ શનૈઃ ॥

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्धे पूर्वार्धे

अकूरप्रतियाने एकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥३१॥

હતા, બે ગોઠણ અને બે પીંડીઓ શોભી રહી હતી. ૪૬-૪૮ કાંઈક ઉપડતી ઘૂંટીઓથી
અને રાતા નખના સમૂહની કાંતિથી વીંટાએલા હતા, કોમળ આંગળીઓ અને
અંગૂઠારૂપ પાંખડીઓથી ચરણકમળ શોભી રહ્યાં હતાં. ૫૦ અનેક અમૂલ્ય
મણિવાળાં કિરીટ, કડાં, બાજુબંધ, કટિમેખળા, જનોઈ, હાર, ઝાંઝર અને
કુંડળોથી દીપી રહ્યા હતા. ૫૧ ચાર હસ્તમાં શંખ, ચક્ર, ગદા અને પદ્મ ધારણ કર્યાં
હતાં, વક્ષઃસ્થળમાં શ્રીવત્સનું ચિહ્ન હતું, કૌસ્તુભમણિ શોભતો હતો, વનમાળા
પહેરી હતી. ૫૨ નંદ, સુનંદ આદિ પાર્ષદો, સનકાદિકો, બ્રહ્મા આદિ મોટા દેવો,
મરીચિ આદિ નવ બ્રહ્મર્ષિઓ અને પ્રહ્લાદ, નારદ તથા ઉપરિચર વસુ આદિ
મોટા વૈષ્ણવો નિર્મળ અંતઃકરણથી નોખાનોખા પ્રકારનાં વચનોવડે સ્તુતિ કરતા
હતા. ૫૩-૫૪ લક્ષ્મી, પુષ્ટિ, સરસ્વતી, કાંતિ, કીર્તિ, ઈલા, ઊર્જા, વિદ્યા, અવિદ્યા,
માયા અને બીજી પણ શક્તિઓ સેવા કરતી હતી. ૫૫ આવા ભગવાનને જોઈ બહુ
જ રાજી થયેલાં પરમ ભક્તિવાળા રોમાંચિત થયેલાં અને ભાવને લીધે જેનાં નેત્ર
તથા અંતઃકરણ આર્દ્ર થઈ ગયાં હતાં, એવા અક્રૂરજી ધીરજ રાખી, મસ્તકથી
પ્રણામ કરી, હાથ જોડી, સાવધાન થઈ, ધીરે ધીરે ગદ્ગદ્ વાણીથી આ પ્રમાણે
સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. ૫૬-૫૭

एति श्रीमद् महापुराण भागवतना दशमस्कंधनो ओगणयाणीशमो

अध्याय संपूर्ण.

અથ ચત્વારિંશોઽધ્યાયઃ (૪૦)

॥ અક્રૂર ઉવાચ ॥

નતોઽસ્મ્યહં ત્વાચિલહેતુહેતું નારાયણં પૂરુષમાદ્યમવ્યયમ્ ।

યન્નાભિજાતાદરવિંદકોશાદ્ બ્રહ્માઽઽવિરાસીદ્ યત ઇષ લોકઃ ॥૧॥

ભૂસ્તોયમગ્નિઃ પવનઃ સ્વમાદિર્મહાનજાદિર્મન ઇન્દ્રિયાણિ ।

સર્વેન્દ્રિયાર્થા વિબુધાશ્ચ સર્વે યે હેતવસ્તે જગતોઽદ્ભૂતાઃ ॥૨॥

નૈતે સ્વરૂપં વિદુરાત્મનસ્તે હ્યજાદયોઽનાત્મતયા ગૃહીતાઃ ।

અજોઽનુબદ્ધઃ સ ગુણૈરજાયા ગુણાત્ પરં વેદ ન તે સ્વરૂપમ્ ॥૩॥

ત્વાં યોગિનો યજન્ત્યદ્વા મહાપુરુષમીશ્વરમ્ । સાધ્યાત્મં સાધિભૂતં ચ સાધિદૈવં ચ સાધવઃ ॥૪॥
ત્રય્યા ચ વિદ્યાયા કેચિત્ ત્વાં વૈ વૈતાનિકા દ્વિજાઃ । યજન્તે વિતતૈર્યજ્ઞૈર્નાનારૂપામરાઘ્યયા
એકે ત્વાચિલકર્માણિ સંન્યસ્યોપશમં ગતાઃ । જ્ઞાનિનો જ્ઞાનયજ્ઞેન યજન્તિ જ્ઞાનવિગ્રહમ્ ॥૬॥
અન્યે ચ સંસ્કૃતાત્માનો વિધિનાભિહિતેન તે । યજન્તિ ત્વન્મયાસ્ત્વાં વૈ બહુમૂર્ત્યેકમૂર્તિકમ્ ॥

અધ્યાય ૪૦

અક્રૂરજીએ ભગવાનની સ્તુતિ કરી.

અક્રૂરજી સ્તુતિ કરે છે- સર્વે કારણના કારણ, આદિપુરુષ અને અવિનાશી આપ નારાયણ કે જેની નાભિમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા કમળના કોશમાંથી બ્રહ્માંડના કર્તા બ્રહ્મા પ્રકટ થયા છે, તેમને હું પ્રણામ કરું છું.^૧ પૃથ્વી, જળ, તેજ, વાયુ, આકાશ, અહંકાર, મહતત્ત્વ, માયા, પુરુષ, મન, ઈન્દ્રિયો, સર્વે વિષયો અને દેવતાઓ કે જેઓ જગતના કારણરૂપ છે તે સર્વે આપના અંગરૂપ છે.^૨ પ્રકૃત્યાદિક પદાર્થો જડ હોવાને કારણે જેમ આપના સ્વરૂપને જાણતાં નથી, તેમ બ્રહ્માદિક જીવો ચેતન હોવા છતાં પણ માયાના ગુણોથી બંધાએલા હોવાને લીધે ગુણથી પર આપના સ્વરૂપને જાણતા નથી.^૩ કેટલાક યોગીઓ સાક્ષાત્ મહાપુરુષ અને અંતર્યામી ઈશ્વરરૂપે આપને ભજે છે. કેટલાક યોગીઓ સર્વભૂતોને વિષે રહેલા સર્વેના શરીરી એવા આપને ભજે છે. કેટલાક યોગીઓ “સાધિદેવ” એટલે ઈન્દ્ર ચંદ્રાદિક દેવોના અંતરાત્મારૂપે આપને ભજે છે. અને કેટલાક યોગીઓ યક્ષુ હૃદય એ આદિકમાં રહેલા આપને ભજે છે.^૪ કર્મયોગવાળા કેટલાએક દ્વિજ લોકો અનેક પ્રકારના ઈન્દ્રાદિક દેવતાઓના નામથી મોટા યજ્ઞો કરી પૂર્વમીમાંસાની અંદર પ્રતિપાદન કરાયેલી કર્મકાંડરૂપી વિદ્યાથી તમને ભજે છે.^૫ કેટલાક જ્ઞાનીઓ સર્વ કર્મો ભગવાનને સમર્પિત કરી શબ્દાદિ વિષયોને વિષે ભોગ્યતા બુદ્ધિથી રહિત

ત્વામેવાન્યે શિવોક્તેન માર્ગેણ શિવરૂપિણમ્ । બ્રહ્માચાર્યવિભેદેન ભગવન્ સમુપાસતે ॥૮॥
સર્વ એવ યજન્તિ ત્વાં સર્વદેવમયેશ્વરમ્ । યેઽપ્યન્યદેવતાભક્તા યદ્યપ્યન્યધિયઃ પ્રભો ॥૯॥
યથાદ્રિપ્રભવા નદ્યઃ પર્જન્યાપૂરિતાઃ પ્રભો । વિશન્તિ સર્વતઃ સિન્ધું તદ્વત્ત્વાં ગતયોઽન્તતઃ ॥૧૦॥
સત્ત્વં રજસ્તમ ઇતિ ભવતઃ પ્રકૃતેર્ગુણાઃ । તેષુ હિ પ્રાકૃતાઃ પ્રોતા આબ્રહ્મસ્થાવરાદયઃ ॥૧૧॥

તુભ્યં નમસ્તેઽસ્ત્વવિષત્કટ્વૃષ્ટયે સર્વાત્મને સર્વધિયાં ચ સાક્ષિણે ।

ગુણપ્રવાહોઽયમવિદ્યાયા કૃતઃ પ્રવર્તતે દેવનૃતિર્યગાત્મસુ ॥૧૨॥

અગ્નિર્મુખં તેઽવનિરઙ્ગિરીક્ષણં સૂર્યો નભો નાભિરથો દિશઃ શ્રુતિઃ ।

દ્યૌઃ કં સુરેન્દ્રાસ્તવ બાહવોઽર્ણવાઃ કુક્ષિર્મરુત્ પ્રાણબલં પ્રકલ્પિતમ્ ॥૧૩॥

રોમાણિ વૃક્ષૌષધયઃ શિરોરુહા મેઘાઃ પરસ્થ્યાસ્થિનગ્વાનિ તેઽદ્રયઃ ।

નિમેષણં રાત્ર્યહની પ્રજાપતિર્મેદ્સ્તુ વૃષ્ટિસ્તવ વીર્યમિષ્યતે ॥૧૪॥

થઈ જ્ઞાનયજ્ઞવડે જ્ઞાનસ્વરૂપ એવા તમોને ભજે છે.^૬ આપે કહેલા પંચરાત્ર શાસ્ત્ર પ્રમાણે તમમુદ્રાનું ધારણ એ આદિ પાંચ સંસ્કારોવડે સંસ્કૃત બનેલા, અને તમારું એક જ સ્વરૂપ જેને પ્રધાન છે, એવા બીજા કેટલાક વ્યૂહ વિભવાદિકરૂપથી અનેક મૂર્તિવાળા અને નારાયણરૂપે એક મૂર્તિવાળા આપને ભજે છે.^૭ કેટલાક લોકો વળી બહુ આચાર્યોના આચારભેદો જેને વિષે રહેલા છે એવા અને સદાશિવે કહેલા પાશુપતાદિક માર્ગોથી શિવરૂપી આપને ભજે છે.^૮ હે પ્રભુ! જે લોકો બીજા દેવતાઓના ભક્ત છે તેઓની બુદ્ધિ જોકે બીજાઓમાં હોય છે, તોપણ વાસ્તવિક વિચારતાં તે સર્વે આપ કે જે સર્વ દેવમય અને ઈશ્વર છો તે આપને જ ભજે છે.^૯ હે પ્રભુ! જેમ પર્વતથી ઉત્પન્ન થયેલી નદીઓ વરસાદથી ઘણા પ્રવાહવાળી થઈને અંતે સમુદ્રને પામે છે. તેમ સર્વે પૂજાના માર્ગો અંતે આપની અંદર જ વિરામ પામે છે.^{૧૦} સત્ત્વ, રજ અને તમ આ ત્રણગુણો તમારી માયાના છે. સ્થાવરથી તે બ્રહ્મ સુધીના સર્વે જીવો ગુણોમાં પરોવાએલા છે, ગુણો માયામાં પરોવાએલા છે અને માયા આપમાં પરોવાએલી છે.^{૧૧} ગુણોના લેપ વગરની બુદ્ધિવાળા, સર્વના આત્મા અને સર્વની બુદ્ધિઓના સાક્ષી એવા આપને પ્રણામ કરું છું, અવિદ્યાએ કરેલો આ ગુણમય સંસારનો પ્રવાહ તો દેવ, માણસ અને પશુ પક્ષીઓનાં શરીરોને પોતારૂપ માનનારાઓમાં જ પ્રવર્તે છે, પણ આપની અંદર પ્રવર્તતો નથી.^{૧૨} અગ્નિ તમારું મુખ છે, પૃથ્વી પગ છે, સૂર્ય નેત્ર છે, આકાશ નાભિ છે, દિશાઓ કાન છે, સ્વર્ગલોક મસ્તક છે, દેવતાઓ હાથ છે, સમુદ્રો પેટ છે, વાયુ પ્રાણ અને બળરૂપ કલ્પાએલા છે. વૃક્ષ અને ઔષધિઓ રુવાડાં છે, મેઘ કેશ છે, પર્વતો અસ્થિ અને નખરૂપ છે,

ત્વચ્યવ્યયાત્મન્ પુરુષે પ્રકલ્પિતા લોકાઃ સપાલા બહુજીવસદ્ગુલાઃ ।

યથા જલે સઙ્ગિહતે જલૌકસોઽપ્યુદુમ્બરે વા મશકા મનોમયે ॥૧૫॥

યાનિ યાનીહ રૂપાણિ ક્રીડનાર્થં વિભર્ષિ હિ । તૈરામૃષ્ટશુચો લોકા મુદા ગાયન્તિ તે યશઃ ॥
નમઃ કારણમત્સ્યાય પ્રલયાબ્ધિચરાય ચ । હયશીર્ષો નમસ્તુભ્યં મધુકૈટભમૃત્યવે ॥૧૭
અકૂપારાય બૃહતે નમો મન્દરધારિણે । ક્ષિત્યુદ્ધારવિહારાય નમઃ સૂકરમૂર્તયે ॥૧૮
નમસ્તેઽદ્ભુતસિંહાય સાધુલોકભયાપહ । વામનાય નમસ્તુભ્યં ક્રાન્તત્રિભુવનાય ચ ॥૧૯
નમો ભૃગૂણાં પતયે દૃમક્ષત્રવનચ્છિદે । નમસ્તે રઘુવર્યાય રાવણાન્તકરાય ચ ॥૨૦
નમસ્તે વાસુદેવાય નમઃ સઙ્કર્ષણાય ચ । પ્રદ્યુમ્નાયાનિરુદ્ધાય સાત્વતાં પતયે નમઃ ॥૨૧
નમો બુદ્ધાય શુદ્ધાય દૈત્યદાનવમોહિને । મ્લેચ્છપ્રાયક્ષત્રહન્ત્રે નમસ્તે કલ્કિરૂપિણે ॥૨૨
ભગવઙ્જીવલોકોઽયં મોહિતસ્તવ માયયા । અહંમત્યસદ્ગ્રાહો ભ્રામ્યતે કર્મવર્ત્મસુ ॥૨૩
અહં ચાત્માત્મજાગારદારાર્થસ્વજનાદિષુ । ભ્રમામિ સ્વપ્નકલ્પેષુ મૂઢઃ સત્યધિયા વિભો ॥૨૪

રાત્રિ અને દિવસ નિમેષરૂપ છે, પ્રજાપતિ શિશ્નરૂપ છે અને વૃષ્ટિ વીર્યરૂપ છે.^{૧૩-૧૪}
હે અવિનાશી ! ઘણા જીવોથી વ્યાપ્ત આ લોકપાળ સહિત બ્રહ્માંડો શુદ્ધ મનથી
ગ્રહણ કરવા યોગ્ય એવા આપ તે આપના સ્વરૂપમાં આધીન રહેલાં છે, જળમાં
સૂક્ષ્મ જળજંતુઓની પેઠે અને ઉદંબરાના ફળમાં મચ્છરોની પેઠે, એક બીજાની
વાતને નહીં જાણતાં અનેક બ્રહ્માંડો આપના સ્વરૂપમાં જ ફર્યા કરે છે.^{૧૫} આપ
ક્રીડાને માટે જે જે રૂપ ધરો છો તે તે રૂપથી જેના શોક મટી જાય છે, એવા લોકો
પ્રીતિથી તમારી કીર્તિ ગાય છે.^{૧૬} પ્રલયના સમુદ્રમાં ફરનાર મત્સ્યાવતાર રૂપ
આપને પ્રણામ કરું છું. મધુકૈટભને મારનાર હયગ્રીવરૂપ આપને પ્રણામ કરું
છું.^{૧૭} મંદરાચળને ધારણ કરનાર કૂર્મરૂપ આપને પ્રણામ કરું છું, પૃથ્વીને જળમાંથી
બહાર કાઢવારૂપ વિહાર કરનાર વારાહરૂપ આપને પ્રણામ કરું છું.^{૧૮} હે
સાધુલોકોના ભયને મટાડનાર ! અદ્ભુત નૃસિંહરૂપ આપને પ્રણામ કરું છું.
ત્રૈલોક્યને ત્રણ પગલાંથી માપી લેનાર વામનરૂપ આપને પ્રણામ કરું છું.^{૧૯}
ગર્વવાળા ક્ષત્રિયોરૂપી વનને કાપનારા પરશુરામરૂપ આપને પ્રણામ કરું છું.
રાવણનો નાશ કરનાર રામચંદ્રરૂપ આપને પ્રણામ કરું છું.^{૨૦} ભક્તોના રક્ષક
વાસુદેવ, સંકર્ષણ, પ્રદ્યુમ્ન અને અનિરુદ્ધરૂપ આપને પ્રણામ કરું છું.^{૨૧} શુદ્ધ
છતાં દૈત્ય દાનવોને મોહ પમાડનારા બુદ્ધરૂપ આપને પ્રણામ કરું છું. મોટે ભાગે
મ્લેચ્છરૂપ થયેલા ક્ષત્રિયોને હણનાર કલ્કિરૂપ આપને પ્રણામ કરું છું.^{૨૨} હે
ભગવાન ! તમારી માયાથી મોહ પામેલો અને દેહાદિકમાં “હું અને મારું” એવો

અનિત્યાનાત્મદુઃખેષુ વિપર્યયમતિર્હ્યહમ્ । દ્વન્દ્વારામસ્તમોવિષ્ણો ન જાને ત્વાઽઽત્મનઃ પ્રિયમ્ ॥
યથાબુધો જલં હિત્વા પ્રતિચ્છન્નં તદુદ્ભવૈઃ । અભ્યેતિ મૃગતૃષ્ણાં વૈ તદ્વત્વાહં પરાઙ્ગમુખઃ ॥૨૬
નોત્સહેઽહં કૃપણધીઃ કામકર્મહતં મનઃ । રોદ્ધું પ્રમાથિભિશ્ચાક્ષૈર્હિયમાણમિતસ્તતઃ ॥૨૭
સોઽહં તવાઙ્ઘ્રયુપગતોઽસ્મ્યસતાં દુરાપં તચ્ચાપ્યહં ભવદનુગ્રહૈર્શ મન્યે ।

પુંસો ભવેદ્ યર્હિ સંસરણાપવર્ગસ્ત્વચ્ચબ્જનાભ સદુપાસનયા મતિઃ સ્યાત્ ॥૨૮॥

નમો વિજ્ઞાનમાત્રાય સર્વપ્રત્યયહેતવે । પુરુષેશપ્રધાનાય બ્રહ્મણેઽનન્તશક્તયે ॥૨૯
નમસ્તે વાસુદેવાય સર્વભૂતક્ષયાય ચ । હૃષીકેશ નમસ્તુભ્યં પ્રપન્નં પાહિ માં પ્રભો ॥૩૦
इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्धे पूर्वार्धे

अकूरस्तुतिर्नाम चत्वारिंशोऽध्यायः ॥४०॥

આગ્રહ ધરનાર આ જીવલોક કર્મના માર્ગોમાં ભટક્યા કરે છે.^{૨૩} હે પ્રભુ ! અત્યંત
મૂઢ હું પણ દેહ, પુત્ર, ધર, સ્ત્રી, ધન, અને સ્વજનાદિક સ્વપ્ન જેવા પદાર્થોમાં
તેઓને સાચા માની ભટક્યા કરું છું.^{૨૪} અનિત્ય કર્મફળને નિત્ય માનનાર,
અનાત્મા દેહને આત્મા માનનાર, દુઃખરૂપ ધર આદિને સુખરૂપ માનનાર,
સુખદુઃખાદિકમાં જ રમનાર અને અજ્ઞાનથી વ્યાપ્ત થયેલો હું પરમ પ્રેમના
સ્થાનકરૂપ આપને જાણતો નથી.^{૨૫} જેમ મૂર્ખ માણસ જળથી જ ઉત્પન્ન થયેલા
ઘાસથી ઢંકાએલા પાણીને છોડી દઈ, ઝાંઝવાના પાણી ઉપર દોડે, તેમ હું પણ
આપને મૂકી દઈ, દેહાદિક ઉપર દોડ્યા કરું છું, અર્થાત્ દેહને જ આત્મા માની,
તેના લાલન પાલનમાં મચી રહ્યો છું.^{૨૬} વાસના ભરેલી બુદ્ધિવાળો હું જે મારું
મન, કામ તથા કર્મથી ક્ષોભ પામેલું છે, અને બળવત્તર ઈંદ્રિયોથી ચારેકોર ખેંચાયું
જાય છે, તેને રોકવાને સમર્થ નથી.^{૨૭} હે પરમેશ્વર ! હે પદ્મનાભ ! હું વિષયી
પુરુષોને ન મળે એવા આપના ચરણારવિંદને શરણ આવેલો છું. અને તે શરણે
આવવું પણ આપના અનુગ્રહથી જ થયું છે, એમ માનું છું, જ્યારે જીવને જન્મ
મરણની સમાપ્તિ થવાની હોય ત્યારે જ મહાત્મા પુરુષોની સેવાથી આપના ભજનનું
મન થાય છે.^{૨૮} વિજ્ઞાનરૂપ, સર્વજ્ઞાનના કારરૂપ, પુરુષને સુખદુઃખાદિ આપનાર
કાળ, કર્મ અને સ્વભાવાદિકના નિયંતા અને અનંત શક્તિવાળા પરબ્રહ્મ આપને
નમન કરું છું.^{૨૯} સર્વ ભૂતપ્રાણી માત્રની અંદર નિવાસ કરીને રહેલા વાસુદેવ
એવા આપને પ્રણામ કરું છું. હે ઈંદ્રિયોના સ્વામી ! આપને નમું છું. હે પ્રભુ ! હું
શરણાગત છું, તેની આપ રક્ષા કરો.^{૩૦}

इति श्रीमद् महापुराण भागवतना दशम स्कंधनो चालीशमो अध्याय संपूर्ण।

અર્થકચત્વારિંશોઽધ્યાયઃ (૪૧)

॥ શ્રીશુકુવાચ ॥

સ્તુવતસ્તસ્ય ભગવાન્ દર્શાયિત્વા જલે વપુઃ । ભૂયઃ સમાહરત્ કૃષ્ણો નટો નાટ્યમિવાત્મનઃ
સોઽપિ ચાન્તર્હિતં વીક્ષ્ય જલાદુન્મજ્જ્ય સત્વરઃ । કૃત્વા ચાવશ્યકં સર્વં વિસ્મિતો રથમાગમત્ ૨
તમપૃચ્છદ્ધૃષીકેશઃ કિં તે દૃષ્ટમિહાદ્ભુતમ્ । ભૂમૌ વિયતિ તોયે વા તથા ત્વાં લક્ષ્યામહે ॥૩

અક્રૂર ઉવાચ

અદ્ભુતાનીહ યાવન્તિ ભૂમૌ વિયતિ વા જલે । ત્વયિ વિશ્વાત્મકે તાનિ કિં મેઽદૃષ્ટં વિપશ્યતઃ ॥૪
યત્રાદ્ભુતાનિ સર્વાણિ ભૂમૌ વિયતિ વા જલે । તં ત્વાનુપશ્યતો બ્રહ્મન્ કિં મે દૃષ્ટમિહાદ્ભુતમ્ ॥૫
ઇત્યુક્ત્વા ચોદયામાસ સ્યન્દનં ગાન્દિનીસુતઃ । મથુરામનયદ્ રામં કૃષ્ણં ચૈવ દિનાત્યયે ॥૬
માર્ગે ગ્રામજના રાજંસ્ત્ર તત્રોપસંગતાઃ । વસુદેવસુતૌ વીક્ષ્ય પ્રીતા દૃષ્ટિં ન ચાદદુઃ ॥૭
તાવદ્ બ્રજૌકસસ્ત્ર નન્દગોપાદયોઽગ્રતઃ । પુરોપવનમાસાદ્ય પ્રતીક્ષન્તોઽવતસ્થિરે ॥૮

અધ્યાય ૪૧

ભગવાને મથુરામાં પ્રવેશીને ધોળીને માર્યો તથા સુદામા માળી
અને દરજી ઉપર પ્રસન્ન થયા.

શુકદેવજી કહે છે- હે રાજા ! આ પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણે અક્રૂરજીને જળમાં પોતાનું
દર્શન આપી તે હજુ સ્તુતિ કરતા જ હતા, ત્યાં નટ જેમ પોતાના નાટકને સંકેલી લે
તેમ પોતાનું સ્વરૂપ સંકેલી લીધું.^૧ વિસ્મય પામેલા અક્રૂરજી પણ ભગવાનને
અંતર્ધાન થયેલા જોઈ, પાણીમાંથી બહાર આવી, કપડાં આદિ પહેરી, તરત રથની
પાસે આવ્યા.^૨ ભગવાને અક્રૂરજીને પૂછ્યું કે તમો પૃથ્વીમાં, આકાશમાં કે જળમાં
કાંઈ આશ્ચર્ય જેવું જોયું ? તમો કાંઈ આશ્ચર્ય જોયું હોય તેવું, તમારી આકૃતિ
ઉપરથી જણાય છે.^૩ અક્રૂરજી કહે છે આજગતમાં, પૃથ્વીમાં, આકાશમાં અને
જળમાં જે કાંઈ આશ્ચર્ય જેવું છે તે તમે જ છો. તમે સર્વ જગતરૂપ છો. તો તમને
જ મેં જોયા, માટે સર્વ આશ્ચર્ય મારા જોવામાં આવ્યું.^૪ હે પરમેશ્વર ! તમારે વિષે
જ સર્વ આશ્ચર્યો રહ્યાં છે. તો તમારાં દર્શન કરનારો હું તે મેં પૃથ્વી, આકાશ કે
જળમાં તમારા વિના બીજું શું આશ્ચર્ય જોયું હોય ?^૫

શુકદેવજી કહે છે- આમ કહી અક્રૂરજી રથ હાંક્યો અને દિવસ આથમતાં
પહેલાં બળદેવ અને કૃષ્ણને મથુરામાં પહોંચાડ્યા.^૬ હે રાજા ! માર્ગમાં સ્થળે
સ્થળે મળેલા ગામના લોકો આ વસુદેવના બન્ને પુત્રોને જોઈને, રાજી થતાં પોતાની
દૃષ્ટિને પાછી જ ખેંચતા ન હતા.^૭ અક્રૂરજીનો રથ પહોંચ્યો તે પહેલાં જ નંદાદિક

તાન્ સમેત્યાહ ભગવાનક્રૂરં જગદીશ્વરઃ । ગૃહીત્વા પાણિના પાણિ પ્રશ્રિતં પ્રહસન્નિવ ॥૯
ભવાન્ પ્રવિશતામગ્રે સહયાનઃ પુરીં ગૃહમ્ । વયં ત્વિહાવમુચ્યાથ તતો દ્રક્ષ્યામહે પુરીમ્ ॥૧૦

અક્રૂર ઉવાચ

નાહં ભવદ્ભ્યાં રહિતઃ પ્રવેક્ષ્યે મથુરાં પ્રભો । ત્યક્તું નાર્હસિ માં નાથ ભક્તં તે ભક્તવત્સલ ॥૧૧
આગચ્છ યામ ગેહાન્ નઃ સનાથાન્ કુર્વધોક્ષજ । સહાગ્રજઃ સગોપાલૈઃ સુહૃદ્ભિશ્ચ સુહૃતમ્ ॥૧૨
પુનીહિ પાદરજસા ગૃહાન્ નો ગૃહમેધિનામ્ । યચ્છૈચેનાનુતૃપ્યન્તિ પિતરઃ સાગ્નયઃ સુરાઃ ॥૧૩
અવનિજ્યાંઘ્રિયુગલમાસીચ્છ્લોક્યો બલિર્મહાન્ । ઐશ્વર્યમતુલં લેભે ગર્તિ ચૈકાન્તિનાં તુ યા ૧૪
આપસ્તેઽદ્ભ્યવનેજન્યસ્ત્રીલ્લોકેઽચ્છુચયોઽપુનન્ । શિરસાધત્ત યાઃ શર્વઃ સ્વર્વાતાઃ સગરાત્મજાઃ
દેવદેવ જગન્નાથ પુણ્યશ્રવણકીર્તન । યદૂત્તમોત્તમશ્લોક નારાયણ નમોઽસ્તુ તે ॥૧૬

શ્રીભગવાનુવાચ

આયાસ્યે ભવતો ગેહમહમાર્યસમન્વિતઃ । યદુચક્રદ્રુહં હત્વા વિતરણ્યે સુહૃત્પ્રિયમ્ ॥૧૭

ગોવાળો આગળથી મથુરાના ઉપવન પાસે આવી રાહ જોતા ત્યાં જ ઊભા હતા.^૮
નંદાદિ ગોવાળોને મળીને કૃષ્ણ ભગવાને નમ્રતાવાળા અક્રૂરજીનો હાથ પોતાના
હાથે પકડી, જાણે હસતા હોય તેમ આ પ્રમાણે કહ્યું.^૯ ભગવાન કહે છે તમો રથ
સહિત મથુરા નગરીમાં તમારે ઘેર જાઓ. અમો તો અહીં ઉતારો કરીને પછી
મથુરાને જોઈશું.^{૧૦} અક્રૂરજી કહે છે- હે પ્રભુ ! હે નાથ ! હે ભક્તવત્સલ ! તમારા
બન્ને જણ વિના હું એકલો મથુરામાં નહીં જાઉં. કારણ કે હું તમારો ભક્ત છું, તેથી
તમારે મારો ત્યાગ ન કરવો જોઈએ.^{૧૧} હે શ્રીકૃષ્ણ ! ચાલો આપણે સાથે જઈએ.
મોટા ભાઈ, ગોવાળો અને મિત્રોની સાથે પરમ સ્નેહી આપ અમારે ઘેર પધારીને
અમારા ઘરને સનાથ કરો.^{૧૨} આપનાં ચરણ ધોવાનું જળ આંગણે પડવાથી પિતૃ,
અગ્નિ અને દેવતાઓ તૃપ્ત થાય છે, તે ચરણરજથી અમારાં ગૃહસ્થનાં ઘર પવિત્ર
કરો.^{૧૩} મહાત્મા બળિરાજા પણ આપના ચરણારવિંદને ધોવાથી પવિત્ર કીર્તિને
યોગ્ય થયા છે. અને સર્વોત્તમ ઐશ્વર્યને તથા સાચા ભક્તલોકની ગતિને પામ્યા
છે.^{૧૪} તમારાં ચરણનો સ્પર્શ કરેલ જળ (ગંગાજી) ત્રણે લોકને પવિત્ર કરે છે. તે
જળને શંકરે પોતાના મસ્તક ઉપર ધરેલ છે, અને જેના પ્રભાવથી સગર રાજાના
પુત્રો સ્વર્ગમાં ગયા છે.^{૧૫} હે દેવના દેવ ! હે ઉત્તમ કીર્તિવાળા ! હે નારાયણ ! જે
આપનું શ્રવણ તથા કીર્તન પવિત્ર છે તેમને હું પ્રણામ કરું છું.^{૧૬}

શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન કહે છે- યાદવોના મંડળનો દ્રોહ કરનારા કંસને માર્યા પછી,
મોટાભાઈની સાથે હું તમારે ઘેર આવીશ અને સંબંધીઓને આનંદ આપીશ.^{૧૭}

શ્રીશુક ઉવાચ

એવમુક્તો ભગવતા સોઽક્રૂરો વિમના ઇવ । પુરી પ્રવિષ્ટઃ કંસાય કર્માવેદ્ય ગૃહં યયૌ ॥૧૮
અથાપરાહ્ને ભગવાનૃ કૃષ્ણઃ સઙ્કર્ષણાન્વિતઃ । મથુરાં પ્રાવિશદ્ ગોપૈર્દિદૃક્ષુઃ પરિવારિતઃ ॥૧૯

દર્શં તાં સ્ફાટિકતુઙ્ગોપુરદ્વારાં બૃહદ્દેમકપાટતોરણામ્ ।

તામ્નારકોષ્ટાં પરિખાદુરાસદામુદ્યાનરમ્યોપવનોપશોભિતામ્ ॥૨૦॥

સૌવર્ણશૃંગાટકહર્મ્યનિષ્કુટૈઃ શ્રેણીસભાભિર્ભવનૈરુપસ્કૃતામ્ ।

વૈદૂર્યવજ્રામલનીલવિદ્રુમૈર્મુક્તાહરિદ્વિર્વલભીષુ વેદિષુ ॥૨૧॥

જુષ્ટેષુ જાલામુખરન્ધ્રકુટ્ટિમેષ્વાવિષ્ટપારાવતર્ભિનાદિતામ્ ।

સંસિક્તરથ્યાપણમાર્ગચત્વરાં પ્રકીર્ણમાલ્યાઙ્ગુરલાજતણ્ડુલામ્ ॥૨૨॥

આપૂર્ણકુમ્ભૈર્દધિચન્દનોક્ષિતૈઃ પ્રસૂનવીપાવલિભિઃ સપલ્લવૈઃ ।

સવૃન્દરમ્ભાક્રમુકૈઃ સકેતુભિઃ સ્વલઙ્કૃતદ્વારગૃહાં સપટ્ટિકૈઃ ॥૨૩॥

શુકદેવજી કહે છે- આ પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણ બોલતાં જાણે ઉદાસ થયા હોય એવા અકૂરજી મથુરામાં ગયા, અને પોતે કરેલા કામની વાત કંસની પાસે કહીને પોતાને ઘેર ગયા. ૧૮ પછી પાછલે પહોરે બલરામ સહિત ગોવાળોથી વીંટાએલા ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ જોવાની ઈચ્છાથી મથુરામાં પધાર્યા. ૧૯ મણિનાં ઊંચાં નાકાં અને દ્વારવાળી, મોટાં સોનાનાં કમાડ અને તોરણવાળી, ખાઈઓને લીધે શત્રુઓથી પેસાય નહીં એવી તથા સમીપની વાડીઓથી શોભી રહેલી અને જેમાં ધાન્યના કોઠાર તથા અશ્વશાળા આદિ સ્થાનકો ત્રાંબાનાં અને લોઢાનાં હતાં એવી મથુરાને ભગવાને જોઈ. ૨૦ સોનાના ચોટા, ધનવાનોની હવેલીઓ, ઉપવન, એક ધંધાથી જીવનાર લોકોના બેસવાનાં સ્થાનકો અને બીજા ઘરોથી પણ મથુરા શોભી રહી હતી. વૈદૂર્યમણિ, હીરા, સ્ફટિક, નીલમણિ, પરવાળાં, મોતી અને હારિતમણિથી જડેલા ગોખના છિદ્રો, છાજલીઓ, વેદીઓ તથા બાંધેલી તળીયાની ભૂમિમાં બેઠેલાં પારેવાં અને મોર નાદ કરી રહ્યા હતા, રાજમાર્ગ, બજાર, અને આંગણાંઓમાં પાણી છાંટ્યાં હતાં. ફૂલ, નવાં પાંદડાં, ધાણી અને ચોખા ચારેકોર વેરાએલા હતા. ૨૧-૨૨ પ્રત્યેક ઘરના દ્વારોની બન્ને બાજુએ ચોખાના ઢગલા ઉપર રાખેલા જળ ભરેલા કળશો શણગારેલા હતા. તે કળશ ઉપર દહીં અને ચંદન છાંટેલાં હતાં, કળશની ઉપર ચારેકોર ફૂલની માળાઓ રાખેલી હતી. કળશના ગળામાં વસ્ત્રો વીંટ્યાં હતાં. મુખમાં આંખા આદિનાં પાંદડાં ખોસેલાં હતાં, ઉપર બીજાં પાત્ર મૂકી તેઓમાં અનેક દીવા કર્યા હતા, ધજાઓ ચઢાવેલી હતી અને તેની

તાં સમ્પ્રવિષ્ટૌ વસુદેવનન્દનૌ વૃતૌ વયસ્યૈર્નરદેવવર્ત્મના ।

દ્રુષ્ટં સમીયુસ્સ્વરિતાઃ પુરસ્ત્રિયો હર્મ્યાણિ ચૈવારુહર્નૃપોત્સુકાઃ ॥૨૪॥

કાશ્ચિદ્ વિપર્યગ્ધૃતવસ્ત્રભૂષણા વિસ્મૃત્ય ચૈકં યુગલેષ્વથાપરાઃ ।

કૃતૈકપત્રશ્રવણૈકનૂપુરા નાઙ્કૃત્વા દ્વિતીયં ત્વપરાશ્ચ લોચનમ્ ॥૨૫॥

અશ્નન્ત્ય એકાસ્તદપાસ્ય સોત્સવા અભ્યજ્યમાના અકૃતોપમજ્જનાઃ ।

સ્વપન્ત્ય ઉત્થાય નિશમ્ય નિઃસ્વનં પ્રપાયયન્ત્યોઽર્ષમપોહ્ય માતરઃ ॥૨૬॥

મનાંસિ તાસામરવિન્દલોચનઃ પ્રગલ્ભલીલાહસિતાવલોકનૈઃ ।

જહાર મત્તદ્વિરદેન્દ્રવિક્રમો દૃશાં દદચ્છીરમણાત્મનોત્સવમ્ ॥૨૭॥

દૃષ્ટ્વા મુહુઃશ્રુતમનુદ્રુતચેતસસ્તં તત્પ્રેક્ષણોત્તિસ્મતસુધોક્ષણલબ્ધમાનાઃ ।

આનન્દમૂર્તિમુપગૃહ્ય દૃશાઽઽત્મલબ્ધં હૃષ્યત્વચો જહુરનન્તમરિન્દમાધિમ્ ॥૨૮॥

પ્રાસાદશિખારુઢાઃ પ્રીત્યુત્ફુલ્લમુખામ્બુજાઃ । અભ્યવર્ષનું સૌમનસ્યૈ પ્રમદા બલકેશવૌ ॥૨૯

સમીપે હથા સહિત કેળો તથા સોપારીનાં ઝાડ લગાવી દીધાં હતાં. ૨૩ હે રાજા! એ નગરીમાં રાજમાર્ગથી આવેલા અને મિત્રોથી વીંટાએલા શ્રીકૃષ્ણ તથા બળદેવને જોવા સારુ ગામની સ્ત્રીઓ ઉલ્કંઠાથી અને ઉતાવળથી ભેળી થવા લાગી અને કેટલીક પોતાના મહેલ ઉપર ચઢી. ૨૪ કેટલીક કપડાં અને ઘરેણાં પણ ઊલટાં પહેરી લીધાં હતાં. કેટલીક ધારણ કરવા યોગ્ય કુંડળ કંકણ આદિ ઘરેણાંઓને મધ્યે એક એક ઘરેણું પહેરીને આવી હતી, એક ઝાંઝર, અને એક કાનમાં પત્ર લગાવ્યાં હતાં અને કેટલીક સ્ત્રીઓ બીજી આંખ આંજ્યા વિના જ આવી હતી. ૨૫ કેટલીક જમતી હતી તે જમવું મૂકી દઈને ઉત્સાહથી આવી, કેટલીક તેલથી શરીરનું મર્દન કરતી હતી તે અધૂરું મૂકીને આવી અને કેટલીક નાહ્યા વિના જ આવી, કેટલીક છોકરાંને ધવરાવવાનું પડતું મૂકીને આવી. ૨૬ મોટા મટોન્મત્ત હાથીની પેઠે ચાલતા અને લક્ષ્મીજીને પ્રીતિ આપનારા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન મનોહર લીલા સહિત પોતાનું હાસ્ય અને દૃષ્ટિથી તેના મનને હરતા હતા. ૨૭ હે કામદેવને જીતનારા રાજા! વારંવાર સાંભળેલા હોવાને લીધે શ્રીકૃષ્ણમાં જ જેનું મન લાગી રહ્યું હતું એવી તથા શ્રીકૃષ્ણના જોવા તથા હસવારૂપ અમૃતના સિંચનથી માન પામેલી અને રોમાંચિત થયેલી સ્ત્રીઓએ નેત્રરૂપદ્વારથી આનંદમય ભગવાનને હૃદયમાં પધરાવી તેમનું આલિંગન કરી પોતાને પ્રથમ ભગવાન નહીં મળવાથી મનમાં જે ઘણી વ્યથા હતી એ અવસ્થાને છોડી દીધી. ૨૮ મહેલના શિખરો પર ચઢેલી અને પ્રીતિથી પ્રકૃત્વિત મુખવાળી સ્ત્રીઓ બલરામ તથા શ્રીકૃષ્ણને ફૂલોથી વધાવતી

દધ્યક્ષતૈઃ સોદપાત્રૈઃ સ્નગ્ગન્ધૈરભ્યુપાયનૈઃ । તાવાનર્ચુઃ પ્રમુદિતાસ્ત્ર તત્ર દ્વિજાતયઃ ॥૩૦
 ઋચુઃ પૌરા અહો ગોપ્યસ્તપઃ કિમચરન્ મહત્ । યા હ્યેતાવનુપશ્યન્તિ નરલોકમહોત્સવૌ ॥૩૧
 રજકં કચ્છિદાયાન્તં રક્ષકારં ગદાગ્રજઃ । દૃષ્ટ્વાયાચત વાસાંસિ ધૌતાન્યત્યુત્તમાનિ ચ ॥૩૨
 દેહ્યાવયોઃ સમુચિતાન્યઙ્ગ વાસાંસિ ચાર્હતોઃ । ભવિષ્યતિ પરં શ્રેયો દાતુસ્તે નાત્ર સંશયઃ ॥૩૩
 સ યાચિતો ભગવતા પરિપૂર્ણેન સર્વતઃ । સાક્ષેપં રુષિતઃ પ્રાહ ભૃત્યો રાજઃ સુદુર્મદઃ ॥૩૪
 ઈદૃશાન્યેવ વાસાંસિ નિત્યં ગિરિવનેચરાઃ । પરિધન્ત કિમુદ્વન્તા રાજદ્રવ્યાણ્યભીષ્મથ ॥૩૫
 યાતાશુ બાલિશા મૈવં પ્રાર્થ્યં યદિ જિજીવિષા । બધ્નન્તિ ઘ્નન્તિ લુમ્પન્તિ દૂસં રાજકુલાનિ વૈ ॥
 એવં વિકલ્થમાનસ્ય કુપિતો દેવકીસુતઃ । રજકસ્ય કરાગ્રેણ શિરઃ કાયાદપાતાયત્ ॥૩૭
 તસ્યાનુજીવિનઃ સર્વે વાસઃ કોશાન્ વિસૃજ્ય વૈ । દુદ્રુવુઃ સર્વતો માર્ગ વાસાંસિ જગૃહેઽચ્યુતઃ ॥
 વસિત્વાઽઽત્મપ્રિયે વસ્ત્રે કૃષ્ણઃ સઙ્કર્ષણસ્તથા । શેષાણ્યાદન્ત ગોપેભ્યો વિસૃજ્ય ભુવિ કાનિચિત્
 તતસ્તુ વાયકઃ પ્રીતસ્તયોર્વેષમકલ્પયત્ । વિચિત્રવર્ણે શ્રૈલેયૈરાકલ્પૈરનુરુપતઃ ॥૪૦

હતી.^{૨૯} રાજી થયેલા દ્વિજલોકો સ્થળે સ્થળે જળનાં પાત્ર સહિત દહીં, અક્ષત, માળા, ચંદન અને ભેટોથી બન્ને ભાઈઓનો સત્કાર કરવા લાગ્યા હતા.^{૩૦} મથુરાની સ્ત્રીઓ બોલતી હતી કે અહો ! ગોપીઓએ કયું મોટું તપ કર્યું હશે ? કે જેઓ મનુષ્યલોકના મહોત્સવરૂપ આ શ્રીકૃષ્ણ તથા બળદેવજીને સર્વદા દેખે છે.^{૩૧} મથુરામાં ચાલ્યા જતા ભગવાને કોઈ રંગારા ધોબીને આવતો જોઈ, તેની પાસે ધોએલાં અને અતિ ઉત્તમ વસ્ત્ર માગ્યાં.^{૩૨} ભગવાને કહ્યું કે- હે ધોબી ! અમો બન્ને જણાને જેવાં જોઈએ તેવાં વસ્ત્રો આપ, તેથી તારું પરમ કલ્યાણ થશે. એમાં સંશય નથી.^{૩૩} સર્વ પ્રકારે પરિપૂર્ણ ભગવાને આ પ્રમાણે માગણી કરતાં એ રાજાનો ચાકર મદોન્મત્ત ધોબી ક્રોધ કરીને તોછડા શબ્દોથી બોલ્યો કે હે છકેલા લોકો ! તમો પર્વતોમાં અને વનોમાં ફરનારા થઈને નિત્યે આવાં જ કપડાં પહેરતા હશો નહિ ? કે જેથી પોતાના અધિકારનો વિચાર કર્યા વિના રાજાના પદાર્થોને માગો છો.^{૩૪-૩૫} અરે મૂર્ખ લોકો ! જતા રહો. જો જીવવાની ઈચ્છા હોય તો આવી માગણી કરશો નહીં. રાજાના ચાકરો અભિમાની માણસને કેદ કરે છે, લૂંટી લે છે, અને મારી પણ નાખે છે.^{૩૬} આ પ્રમાણે ધોબી બકવાદ કરતાં કોપ પામેલા ભગવાને પોતાના હાથની એક થપાટથી કાયા ઉપરથી માથું પાડી નાખ્યું.^{૩૭} તેના હાથ નીચેના બીજા સર્વે ધોબીઓ વસ્ત્રોના ગાંસડા ત્યાં જ મૂકી ચારેકોર ભાગી ગયા, પછી ભગવાને વસ્ત્ર લઈ લીધાં.^{૩૮} ભગવાન અને બલરામ પોતાને સરસ લાગે એવાં વસ્ત્ર પહેર્યાં અને વધ્યાં તે ગોવાળોને માટે લઈ લીધાં અને બાકી પૃથ્વી પર પડતાં

નાનાલક્ષણવેષાભ્યાં કૃષ્ણરામૌ વિરેજતુઃ । સ્વલઙ્કૃતૌ બાલગજૌ પર્વણીવ સિતેતરૌ ॥૪૧
 તસ્ય પ્રસન્નો ભગવાન્ પ્રાદાત્ સારુપ્યમાત્મનઃ । શ્રિયં ચ પરમાં લોકે બલૈશ્વર્યસ્મૃતીન્દ્રિયમ્ ॥
 તતઃ સુદામ્નો ભવનં માલાકારસ્ય જગ્મતુઃ । તૌ દૃષ્ટ્વા સ સમુત્થાય નનામ શિરસા ભુવિ ॥૪૩
 તયોરાસનમાનીય પાદ્યં ચાર્ઘ્યાર્હણાદિભિઃ । પૂજાં સાનુગયોશ્ચક્રે સ્વકૃતામ્બૂલાનુલેપનૈઃ ॥૪૪
 પ્રાહ નઃ સાર્થકં જન્મ પાવિતં ચ કુલં પ્રભો । પિતૃદેવર્ષયો મહ્યં તુષ્ટા હ્યાગમનેન વામ્ ॥૪૫
 ભવન્તૌ કિલ વિશ્વસ્ય જગતઃ કારણં પરમ્ । અવતીર્ણાંવિહાંશેન ક્ષેમાય ચ ભવાય ચ ॥૪૬
 ન હિ વાં વિષમા દૃષ્ટિઃ સુહૃદોર્જગદાત્મનોઃ । સમયોઃ સર્વભૂતેષુ ભજન્તં ભજતોરપિ ॥૪૭
 તાવાજ્ઞાપયતં ભૃત્યં કિમહં કરવાણિ વામ્ । પુંસોઽત્યનુગ્રહો હ્યેષ ભવદ્વિર્યંત્રિયુજ્યતે ॥૪૮
 ઇત્યભિપ્રેત્ય રાજેન્દ્ર સુદામા પ્રીતમાનસઃ । શસ્તૈઃ સુગન્ધૈઃ કુસુમૈર્માલા વિરચિતા દદૌ ॥૪૯
 તાભિઃ સ્વલઙ્કૃતૌ પ્રીતૌ કૃષ્ણરામૌ સહાનુગૌ । પ્રણતાય પ્રપન્નાય દદતુર્વરદૌ વરાન્ ॥૫૦

મૂક્યાં.^{૩૯} પછી રાજી થયેલા એક દરજીએ વિચિત્ર વર્ણવાળાં વસ્ત્રોથી અને આભરણથી તેઓને જેવો જોઈએ તેવો શણગાર કરી આપ્યો.^{૪૦} અનેક લક્ષણોવાળા વેષોથી શણગારેલા એ શ્રીકૃષ્ણ અને બલરામ ઉત્સવમાં શણગારેલા ધોળા અને કાળા બે હાથીઓની પેઠે શોભવા લાગ્યા.^{૪૧} એ દરજી ઉપર પ્રસન્ન થઈને ભગવાને તેને પોતાના સરખું રૂપ, જગતમાં ઉત્તમ લક્ષ્મી, બળ, ઐશ્વર્ય, સ્મરણ અને ઈંદ્રિયોની શક્તિ આપી.^{૪૨} પછી એ બન્ને ભાઈઓ સુદામા નામના માળીને ઘેર ગયા. તે બન્ને ભાઈને આવેલા જોઈ માળી મસ્તકથી પગે લાગ્યો.^{૪૩} ગોવાળો સહિત એ બન્ને ભાઈઓને આસન તથા પગ ધોવા જળ આપી, માળા, તાંબુલ, ચંદન અને બીજાં પણ ઉત્તમ પદાર્થોથી પૂજા કરીને માળી બોલ્યો કે હે પ્રભુ ! આજ તમારા આવવાથી મારો જન્મ સફળ થયો, મારું કુળ પવિત્ર થયું અને પિતૃ, દેવ તથા ઋષિઓ પણ મારા ઉપર પ્રસન્ન થયા.^{૪૪-૪૫} તમો આ સર્વે જગતના પરમ કારણરૂપ છો અને જગતની વૃદ્ધિ તથા અભયને માટે પોતાના સંકલ્પરૂપ જ્ઞાનથી પૃથ્વીમાં અવતરેલા છો.^{૪૬} તમો જોકે ભજતો હોય તેને જ ભજો છો, તોપણ સર્વે પ્રાણીઓમાં સમાન સર્વના મિત્ર અને જગતના આત્મા છો. તેથી તમો વિષમ દૃષ્ટિથી વર્તો છો એમ કહી શકાય નહીં.^{૪૭} હું તમારો દાસ છું, માટે મને આપ આજ્ઞા કરો. હું આપનું શું કાર્ય કરું ? આપ આજ્ઞા કરો એજ અમારી ઉપર મોટો અનુગ્રહ કર્યો ગણાશે.^{૪૮} આ પ્રમાણે બોલતા સુદામા માળીએ શ્રીકૃષ્ણનો અભિપ્રાય જાણી રાજી થઈને સારાં અને સુગંધી ફૂલોથી રચેલી માળાઓ પહેરાવી.^{૪૯} એ માળાઓથી શણગારેલા ગોવાળો સહિત પ્રસન્ન થયેલા

સોઽપિ વન્નેઽચલાં ભક્તિં તસ્મિન્નેવાચિલાત્મનિ । તદ્ભક્તેષુ ચ સૌહાર્દં ભૂતેષુ ચ દયાં પરામ્ ॥
 इति तस्मै वरं दत्त्वा श्रियं चान्वयवर्धिनीम् । बलमायुर्यशः कांतिं निर्जगाम सहाग्रजः ॥५२
 इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्धे पूर्वार्धे

पुरप्रवेशो नाम एकत्वारिंशोऽध्यायः ॥४१॥

અથ દ્વિચત્વારિંશોઽધ્યાયઃ (૪૨)

॥ શ્રીશુકઠવાચ ॥

अथ ब्रजन् राजपथेन माधवः स्त्रियं गृहीतांगविलेपभाजनाम् ।
 विलोक्य कुब्जां युवतिं वराननां प्रपच्छ यांतीं प्रहसन् रसप्रदः ॥१॥
 का त्वं वरोर्वेतदुहानुलेपनं कस्याङ्गने वा कथयस्व साधु नः ।
 देह्यावयोरङ्गविलेपमुत्तमं श्रेयस्ततस्ते न चिराद् भविष्यति ॥२॥

અને વર આપનારા એ બન્ને ભાઈઓ નમેલા અને શરણાગત થયેલા એ માળીને વરદાન માગવાનું કહ્યું.^{૫૦} સુદામાએ પણ સર્વના આત્મા તે ભગવાનમાં અવિચળ પ્રીતિ, ભગવાનના ભક્તો ઉપર સ્નેહ અને પ્રાણીઓ ઉપર પરમ દયા માગી.^{૫૧} બલરામ સહિત ભગવાન તેના માગ્યા પ્રમાણે તેને વરદાન આપી અને નહીં માગ્યા છતાં પણ તેના વંશમાં લક્ષ્મી વધતી જશે, એવું વચન, બળ, આયુષ્ય, યશ અને કાંતિ આપીને ત્યાંથી વિદાય થયા.^{૫૨}

इति श्रीमद् महापुराण भागवतना दशम स्कंधनो એકતાલીશમો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

અધ્યાય ૪૨

શ્રીકૃષ્ણા ભગવાને કુબ્જાનો ઉદ્ધાર તથા ધનુષનો ભંગ કર્યો.

શુકદેવજી કહે છે- પછી રાજમાર્ગમાં ચાલતા ભગવાને એક કુબ્જાં મોઢાવાળી યુવતિ કુબ્જા સ્ત્રી કે જેણે શરીરમાં લેપન કરવાના ચંદનનું પાત્ર હાથમાં લીધું હતું તેને જતી દીઠી. તેને જોઈને સુખ આપનારા ભગવાને પૂછ્યું કે હે સુંદરી! હે ઉત્તમ સાથળવાળી! તું કોણ છે? અને આ ચંદન કોનું છે? અમારી પાસે સારી રીતે વાત કર અને અમોને આ ઉત્તમ લેપન આપ. એમ કરવાથી તારું તરત જ કલ્યાણ થશે.^{૧-૨}

સૈરન્ધ્યુવાચ

दास्यस्म्यहं सुन्दर कंससम्पत्ता त्रिवक्रनामा ह्यनुलेपकर्मणि ।

मद्भावितं भोजपतेरतिप्रियं विना युवां कोऽन्यतमस्तदहति ॥३॥

રૂપપેશલમાધુર્યહસિતાલાપવીક્ષિતૈઃ । ધર્ષિતાત્મા દદૌ સાન્દ્રમુખયોરનુલેપનમ્ ॥૪
 તતસ્તાવઙ્ગારાગેણ સ્વવર્ણેતરશોભિના । સમ્પ્રાસપરભાગેન શુશુભાતેઽનુરજ્જિતૌ ॥૫
 પ્રસન્નો ભગવાન્ કુબ્જાં ત્રિવક્રાં રુચિરાનનામ્ । ઋજ્વીં કર્તુ મનશ્ચક્રે દર્શયન્ દર્શને ફલમ્ ॥૬
 પદ્ભ્યામાક્રમ્ય પ્રપદે દ્વ્યઙ્ગલ્યુત્તાનપાણિના । પ્રગૃહ્ય ચુબુકેઽધ્યાત્મમુદનીનમદચ્યુતઃ ॥૭
 સા તદર્જુસમાનાઙ્ગી બૃહચ્છ્રોણિપયોધરા । મુકુન્દસ્પર્શનાત્ સદ્યો બભૂવ પ્રમદોત્તમા ॥૮
 તતો રૂપગુણૌદાર્યસમ્પન્ના પ્રાહ કેશવમ્ । ઉત્તરીયાન્તમાકૃષ્ય સ્મયન્તી જાતહચ્છ્યા ॥૯
 એહિ વીર ગૃહં યામો ન ત્વાં ત્યક્તુમિહોત્સહે । ત્વયોન્મથિતચિત્તાયાઃ પ્રસીદ પુરુષર્ષભ ॥૧૦
 એવં સ્ત્રિયા યાચ્યમાનઃ કૃષ્ણો રામસ્ય પશ્યતઃ । મુખં વીક્ષ્યાનુગાનાં ચ પ્રહસંસ્તામુવાચ હ ॥૧૧

કુબ્જા કહે છે- હે સુંદર ! હું ત્રિવક્રા નામની દાસી છું અને લેપનનું ચંદન કરવાના કામમાં હું કંસને પ્યારી છું, મારું ઘસેલું ચંદન કંસને બહુ જ વહાલું છે, તો તે ચંદનને તમારા વિના બીજો કોણ યોગ્ય છે? શુકદેવજી કહે છે રૂપ, કુમારપણું, રસિકપણું, હસવું, બોલવું અને જોવું તેથી પરવશ થયેલી તે કુબ્જાએ તે બન્ને ભાઈઓને ઘાટું ચંદન આપ્યું.^૪ પીળા આદિ વર્ણથી શોભતા તે ચંદનથી નાભિ ઉપરના ઘણા ખરા ભાગમાં જેઓએ લેપન કરી લીધું છે, એવા બે ભાઈઓ શોભવા લાગ્યા.^૫ પ્રસન્ન થયેલા ભગવાને તરત જ પોતાના દર્શનનું ફળ દેખાડવા માટે, એ રૂપાળા મોઢાવાળી અને ત્રણ ઠેકાણે વાંકી કુબ્જાને સરખી કરવાનું મન કર્યું.^૬ તેના બે પગના આગલા ભાગને પોતાના બે પગથી દબાવી, જેની બે આંગળીઓ ઊંચી રાખી હતી એવા હાથથી તેની ચિબુક પકડીને ભગવાને તેના શરીરને ઊંચું કર્યું.^૭ એમ કરવાથી અંગ સરળ અને સમાન થઈ જતાં, મોટા નિતંબવાળી અને મોટા સ્તનવાળી તે કુબ્જા ભગવાનના સ્પર્શના મહિમાને લીધે સ્ત્રીઓમાં શ્રેષ્ઠ થઈ.^૮ પછી રૂપ, ગુણ અને ઉદારતાથી ભરેલી, હસતી અને કામદેવથી વ્યાકુળ થયેલી તે કુબ્જાએ ભગવાનના વચ્ચનો છેડો તાણીને તેમને કહ્યું કે હે વીર ! ચાલો આપણે ઘેર જઈએ, હું તમને અહીં મૂકી દેવાને ઈચ્છતી નથી. હે પુરુષોત્તમ ! મારા ચિત્તને તમે પરવશ કરી નાખ્યું છે, માટે મારા ઉપર કૃપા કરો.^{૯-૧૦} બલરામના દેખતાં આ પ્રમાણે એ સ્ત્રીએ માગણી કરતાં, ભગવાને પોતાના મિત્રોનાં મોઢાં જોઈ હસતાં હસતાં તેને કહ્યું કે હે સુંદરી ! જે ઘર પુરુષોના

एष्यामि ते गृहं सुभ्रूः पुंसामाधिविकर्शनम् । साधिताथोऽगृहाणां नः पान्थानां त्वं परायणम् ॥
 विसृज्य माध्व्या वाण्या तां व्रजन् मार्गे वर्णिक्पथैः । नानोपायनताम्बुलस्त्रगन्धैः साग्रजोऽर्चितः ।
 तद्दर्शनस्मरक्षोभादात्मानं नाविदन् स्त्रियः । विस्रस्तवासःकबरवलयालेख्यमूर्तयः ॥१४
 ततः पौरान् पृच्छमानो धनुषः स्थानमच्युतः । तस्मिन् प्रविष्टो ददूशे धनुरैन्द्रमिवाद्भुतम् ॥१५
 पुरुषैर्बहुभिर्गुमर्चितं परमर्द्धिमत् । वार्यमाणो नृभिः कृष्णः प्रसह्य धनुराददे ॥१६
 करेण वामेन सलीलमुद्धृतं सज्यं च कृत्वा निमिषेण पश्यताम् ।

नृणां विकृष्य प्रबभञ्ज मध्यतो यथેક્ષુદળં મદકર્યુરુક્રમઃ ॥૧૭॥

धनुषो भज्यमानस्य शब्दः खं रोदसी दिशः । पूर्यामास यं श्रुत्वा कंसस्त्रासमुपागमत् ॥१८
 तद्रक्षणः सानुचराः कुपिता आततायिनः । ग्रहीतुकामा आवर्गुर्हृतां बध्यतामिति ॥१९
 अथ तान् दुरभिप्रायान् विलोक्य बलकेशवौ । क्रुद्धौ धन्वन आदाय शकले तांश्च जघ्नतुः ॥

મનની પીડાને શમાવનાર છે, ત્યાં હું મારું કામ પૂર્ણ થયા પછી આવીશ. કારણ કે અમો ઘર વિનાના વટેમાર્ગુ છીએ, તેઓને આશરો લેવાનું ઠેકાણું તું જ છે.^{૧૧-૧૨} આ પ્રમાણે મધુર વચનથી તેને વિદાય કરી, શ્રીકૃષ્ણ માર્ગમાં ચાલ્યા જતા હતા, ત્યાં વેપારીઓએ અનેક પ્રકારની ભેટો, પાનબીડાં, માળાઓ અને સુગંધવાળાં પદાર્થોથી તેમનું અને બળદેવજીનું પૂજન કર્યું.^{૧૩} ભગવાનનાં દર્શન થવાથી કામદેવ ઉત્પન્ન થવાને લીધે ચિત્રામણ જેવી થઈ રહેલી અને જેઓનાં વસ્ત્ર, કંકણ તથા કેશ ખસી જતાં હતાં, એવી સ્ત્રીઓને પોતાના શરીરનું ભાન પણ રહેતું ન હતું.^{૧૪} પછી ગામના લોકોને ધનુષ્યનું ઠેકાણું પૂછતા જતા ભગવાને તે સ્થળમાં જઈને, જાણે ઈંદ્રનું હોય તેવું અદ્ભુત ધનુષ્ય જોયું.^{૧૫} ઘણા પુરુષોવડે રક્ષણ કરાએલા, પૂજેલા અને મોટી શોભાવાળા તે ધનુષને શ્રીકૃષ્ણે પોતાને રક્ષક લોકોએ વાર્યા છતાં પણ બળાત્કારથી ઉપાડ્યું.^{૧૬} રક્ષણ કરનારા લોકોના દેખતાંજ લીલા માત્રમાં ડાબા હાથથી ઉપાડેલા તે ધનુષને, આંખ મીંચી ઉઘાડીએ એટલી વારમાં સજ્જ કરી, ખેંચીને, ભગવાને જેમ મદોન્મત્ત હાથી શેરડીના સાંઠાને ભાંગી નાખે તેમ ભાંગી નાખ્યું.^{૧૭} ધનુષ ભાંગતાં તેનો શબ્દ સ્વર્ગ, અંતરિક્ષ, પૃથ્વી અને દિશાઓમાં વ્યાપ્ત થઈ રહ્યો કે જે શબ્દને સાંભળી કંસ ત્રાસ પામ્યો.^{૧૮} કોપ પામેલા ધનુષના રક્ષકો પોતાના અનુચરો સહિત શસ્ત્રો ઉપાડીને ભગવાનને પકડી લેવા સારુ “પકડો અને બાંધો” એમ બોલતા બોલતા ભગવાનને ઘેરી વળ્યા.^{૧૯} પછી તેઓનો દુષ્ટ અભિપ્રાય જોઈ કોધ પામેલા બલરામ અને શ્રીકૃષ્ણે ધનુષના કટકા લઈ તેનાથી તે લોકોને માર્યા અને કંસે મોકલેલા બીજા સૈન્યને પણ માર્યું. પછી એ

बलं च कंसप्रहितं हत्वा शालामुखात्ततः । निष्क्रम्य चेरतुर्हृष्टौ निरीक्ष्य पुरसम्पदः ॥२१
 तयोस्तदद्भुतं वीर्यं निशाम्य पुरवासिनः । तेजः प्रागल्भ्यं रूपं च मेनिरे विबुधौत्तमौ ॥२२
 तयोर्विचरतोः स्वैरमादित्योऽस्तमुपेयिवान् । कृष्णरामौ वृतौ गोपैः पुराच्छकटमीयतुः ॥२३
 गोप्यो मुकुन्दविगमे विरहातुरा या आशासताशिष ऋता मधुपुर्यभूवन् ।

સમ્પશ્યતાં પુરુષભૂષણગાત્રલક્ષ્મીં હિત્વેતરાન્ નુ ભજતશ્ચકમેઽયનં શ્રીઃ ॥૨૪॥

अवनिक्ताङ्घ्रियुगलौ भुक्त्वा क्षीरोपसेचनम् । ऊषतुस्तां सुखं रात्रिं ज्ञात्वा कंसचिकीर्षितम् ॥
 कंसस्तु धनुषो भङ्गं रक्षिणां स्वबलस्य च । वधं निशाम्य गोविन्दरामविक्रीडितं परम् ॥२६
 दीर्घप्रजागरो भीतो दुर्निमित्तानि दुर्मतिः । बहून्यचष्टोभयथा मृत्योर्दौत्यकराणि च ॥२७
 अदर्शनं स्वशिरसः प्रतिरूपे च सत्यपि । असत्यपि द्वितीये च द्वैरूप्यं ज्योतिषां तथा ॥२८
 छिद्रप्रतीतिश्छायायां प्राणघोषानुपश्रुतिः । स्वर्णप्रतीतिर्वृक्षेषु स्वपदानामदर्शनम् ॥२९
 स्वप्ने प्रेतपरिष्वङ्गः खरयानं विषादनम् । यायान्नलदमाल्येकस्तैलाभ्यक्तो दिग्म्बरः ॥३०

ધનુષની શાળાના દ્વારમાંથી બહાર નીકળીને એ બંને ભાઈઓ ગામમાં ફરવા લાગ્યા અને ગામની શોભા જોઈને રાજી થયા.^{૨૦-૨૧} તે બંને ભાઈઓનું અદ્ભુત પરાક્રમ, તેજ, દૃઢતા અને રૂપ જોઈને ગામના રહેવાસીઓ, આ કોઈ ઉત્તમ દેવ છે, એમ માનવા લાગ્યા.^{૨૨} આ પ્રમાણે મન ગમતી રીતે ફરતાં ફરતાં સૂર્ય આથમી ગયો, એટલે ગોવાળોથી વીંટાએલા શ્રીકૃષ્ણ અને બળદેવજી ગામમાંથી ઉતારે આવ્યા.^{૨૩} ભગવાન વ્રજમાંથી પધાર્યા તે સમયમાં વિરહથી આતુર થયેલી ગોપીઓએ મથુરામાં જે જે થવાની કલ્પના કરી હતી તે સર્વે કલ્પનાઓ, ભગવાનનું શરીર કે જેમાં લક્ષ્મીજી પોતાને ભજનારા બ્રહ્માદિક દેવોને છોડી દઈ નિવાસ કરીને રહેલ છે, તે શરીરની શોભાને જોનારા મથુરાના લોકોમાં સાચી થઈ.^{૨૪} પછી શ્રીકૃષ્ણ તથા બળદેવ પોતાના પગ ધોઈ તથા દૂધવાળું અન્ન જમી અને કંસે જે કરવાનું ધાર્યું હતું તે જાણી લઈ, તે રાત્રી ઉતારામાં જ સુખેથી રહ્યા.^{૨૫} ધનુષનો ભંગ અને રક્ષા કરનારાઓનો તથા પોતાના બીજા સૈન્યનો વધ કેવળ ભગવાન તથા બળદેવે લીલા માત્રમાં જ કર્યો, તે સાંભળીને લાંબા ઉજાગરાવાળો અને ભય પામેલો દુર્બુદ્ધિ કંસ સ્વપ્નમાં અને જાગ્રતમાં મૃત્યુને સૂચવનારાં ઘણાં દુષ્ટ શુકનો દેખવા લાગ્યો.^{૨૬-૨૭} પ્રતિબિંબ દેખવા છતાં પણ તેમાં પોતાનું માથું દેખતો ન હતો. ચંદ્રાદિક બે ન હોવા છતાં પણ ચંદ્રાદિકનાં બબ્બે બિંબ દેખતો હતો.^{૨૮} પડછાયામાં છિદ્ર દેખાતાં હતાં. કાનને બંધ કરતાં અંદર જે શબ્દ સાંભળવામાં આવે તેને સાંભળતો ન હતો. વૃક્ષોને સોનાનાં દેખતો હતો. રજ અને કીચડ આદિમાં

અન્યાનિ ચેત્થં ભૂતાનિ સ્વપ્નજાગરિતાનિ ચ । પશ્યન્ મરણસન્નસ્તો નિદ્રાં લેભે ન ચિન્તયા ॥૩૧
વ્યુષ્ટ્યાં નિશિ કૌરવ્ય સૂર્યે ચાદ્યઃ સમુત્થિતે । કારયામાસ વૈ કંસો મલ્લક્રીડામહોત્સવમ્ ॥
આનર્ચુઃ પુરુષા રઙ્ગં તૂર્યભેર્યશ્ચ જહ્નિરે । મઞ્ચાશ્ચાલઙ્કૃતાઃ સ્ત્રિભઃ પતાકાચૈલતોરણૈઃ ૩૩
તેષુ પૌરા જાનપદા બ્રહ્મક્ષત્રપુરોગમાઃ । યથોપજોષં વિવિશૂ રાજાનશ્ચ કૃતાસનાઃ ॥૩૪
કંસઃ પરિવૃતોઽમાત્યૈ રાજમઞ્ચ ઉપાવિશત્ । મળ્ડલેશ્વરમધ્યસ્થો હૃદયેન વિદૂયતા ॥૩૫
વાદ્યમાનેષુ તૂર્યેષુ મલ્લતાલોત્તરેષુ ચ । મલ્લાઃ સ્વલઙ્કૃતા દૃષ્ટાઃ સોપાધ્યાયાઃ સમાવિશન્ ॥૩૬
ચાણૂરો મુષ્ટિકઃ કૂટઃ શલસ્તોશલ એવ ચ । ત આસેદુરુપસ્થાનં વલ્ગુવાદ્યપ્રહર્ષિતાઃ ॥૩૭
નંદગોપાદયો ગોપા ભોજરાજસમાહૂતાઃ । નિવેદિતોપાયનાસ્તે એકસ્મિન્મઞ્ચ આવિશન્ ॥૩૮

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्धे पूर्वार्धे

मल्लरङ्गोपवर्णनं नाम द्विचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४२॥

પોતાનાં પગલાં દેખતો ન હતો. ૨૯ સ્વપ્નમાં મુડદાનું આલિંગન કરતો હતો, ગધેડા પર ચઢીને જતો હતો, ઝેર ખાતો હતો, જાસુદના ફૂલની માળા પહેરી, તેલથી ખરડાએલો અને નગ્ન એકલો જતો હતો. ૩૦ સ્વપ્ન અને જાગ્રતમાં એવી રીતનાં બીજાં પણ કેટલાંક અપશુકનો દેખીને મરણથી ત્રાસ પામેલા કંસને ચિંતાને લીધે નિદ્રા જ આવી નહીં. ૩૧ હે રાજા ! માંડ માંડ પ્રભાત પડતાં અને જળમાંથી સૂર્ય બહાર નીકળતાં કંસે મલ્લોની રમતનો મહોત્સવ કરાવ્યો. ૩૨ લોકોએ અખાડાની પૂજા કરી તૂરાઈ અને ભેરી વાગવા લાગ્યાં. માળા, પતાકા અને વસ્ત્રના તોરણોથી બેસવાના મંથોને શણગાર્યા. ૩૩ બ્રાહ્મણ અને ક્ષત્રિય આદિ નગરના લોકો અને દેશના લોકો તે મંથો ઉપર બેઠા તથા રાજાઓ પણ જેમ પોતાને અનૂકુળ આવે તેમ આસનો નાખીને તેઓ ઉપર બેઠા. ૩૪ કારભારીઓથી વીંટાએલો અને જેનું હૃદય કચવાયા કરતું હતું એવો કંસ, પોતાની નીચેના રાજાઓના મધ્યમાં રાજમંચ ઉપર બેઠો. ૩૫ વાજાંઓ વાગવા લાગ્યાં, મલ્લોના તબોટા (મલ્લતાલ) વાજાંઓને પણ દાબી દેતા સંભળાવા લાગ્યા, ત્યારે શણગારેલા અને ગર્વવાળા મલ્લો પોતાના આચાર્યો સહિત આવ્યા. ૩૬ સુંદર વાજાંથી રાજી થયેલા ચાણૂર, મુષ્ટિક, કૂટ, શલ અને તોશલ એ મલ્લો અખાડામાં આવ્યા. ૩૭ કંસે બોલાવેલા નંદાદિ ગોવાળો પણ કંસને ભેટો આપીને એક મંચ ઉપર બેઠા. ૩૮

इति श्रीमद् महापुराण भागवतना दशम स्कंधना

पेतालीशमो अध्याय संपूर्ण

अथ त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः (४३)

॥ श्रीशुकउवाच ॥

અથ કૃષ્ણશ્ચ રામશ્ચ કૃતશૌચૌ પરંતપ । મલ્લદુંદુભિનિર્ઘોષં શ્રુત્વા દ્રઘ્મુપેયતુઃ ॥૧
રઙ્ગદ્વારં સમાસાદ્ય તસ્મિન્ નાગમવસ્થિતમ્ । અપશ્યત્ કુવલયાપીઠં કૃષ્ણોઽમ્બષ્ટપ્રચોદિતમ્ ॥
બદ્ધ્વા પરિકરં શૌરિઃ સમુદ્ય કુટિલાલકાન્ । ઉવાચ હસ્તિપં વાચા મેઘનાદગભીરયા ॥૩
અમ્બષ્ટામ્બષ્ટ માર્ગં નૌ દેહ્યપક્રમ મા ચિરમ્ । નો ચેત્ સકુઞ્જરં ત્વાદ્ય નયામિ યમસાદનમ્ ॥૪
એવં નિર્ભર્તિસ્તોઽમ્બષ્ટઃ કુપિતઃ કોપિતં ગજમ્ । ચોદયામાસ કૃષ્ણાય કાલાન્તકયમોપમમ્ ॥
કરીન્દ્રસ્તમભિદ્રુત્ય કરેણ તરસાગ્રહીત્ । કરાદ્ વિગલિતઃ સોઽમુંનિહત્યાઙ્ગિષ્ણલ્લીયત ॥૬
સંક્રુદ્ધસ્તમચક્ષાણો ઘ્રાણદૃષ્ટિઃ સ કેશવમ્ । પરામૃશત્ પુષ્કરેણ સ પ્રસહ્ય વિનિર્ગતઃ ॥૭
પુચ્છે પ્રગૃહ્યાતિબલં ધનુષઃ પઞ્ચવિંશતિમ્ । વિચકર્ષ યથા નાગં સુપર્ણ ઇવ લીલયા ॥૮

अध्याय ४३

અખાડાના દ્વારમાં કુવલ્યાપીઠ હાથીને મારીને, મલ્લના અખાડામાં પ્રવેશ કરતા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન તથા ળળદેવજી.

શુકદેવજી કહે છે- હે પરીક્ષિત રાજા ! “અમે ધનુષનો ભંગ આદિ કર્મ કરી અમારું ઐશ્વર્ય સૂચન કરાવી દીધું છે, તોપણ અમારા માતા-પિતાને આ છોડતો નથી અને અમને પણ મારવા ઈચ્છે છે, તેથી આ મામાને મારતાં અમને કાંઈ પણ દોષ નથી.” આ પ્રમાણે પહેલે દિવસે જેઓએ પોતાની પવિત્રતા કરી લીધી હતી. એવા શ્રીકૃષ્ણ અને બળદેવજી મલ્લોના નગારાંનો શબ્દ સાંભળી જોવા સારુ આવ્યા. ૧ અખાડાના દ્વારથી આગળ આવ્યા, ત્યાં તે ઠેકાણે ઊભેલો કુવલયાપીઠ નામનો હાથી કે જેને અંબષ (મહાવત) હાંકતો હતો તેને ભગવાને દીઠો. ૨ ભેટ વાળી તથા પોતાના વાંકા કેશ બાંધીને ભગવાને મેઘની ગર્જના સરખી ગંભીર વાણીથી એ હાથીના રક્ષક અંબષને કહ્યું કે ‘હે અંબષ ! હે અંબષ ! અમને માર્ગ દે. તુરત ખસી જા, અને જો નહીં ખસે તો તને તથા તારા હાથીને હમણાં યમપુરીમાં મોકલી આપીશ. ૩-૪ આ પ્રમાણે તરછોડેલા અને કોપેલા અંબષે મૃત્યુ, મૃત્યુનું નિમિત્તકાળ અને મૃત્યુના નિયંતા યમ જેવા હાથીને ભગવાનની સામે હાંક્યો. ૫ હાથીએ સામે દોડી તરત પોતાની સૂંઢથી ભગવાનને પકડ્યા. ભગવાન પણ સૂંઢમાંથી છટકી તથા તેને મુક્કો મારીને તેના ચાર પગમાં ધૂપી રહ્યા. ૬ ભગવાનને નહીં દેખતાં કોધ પામેલા અને સુંઢીને જાણનાર તે હાથીએ વળી ભગવાનને પકડ્યા

સ પર્યાવર્તમાનેન સવ્યદક્ષિણતોઽચ્યુતઃ । બધ્રામ બ્રામ્યમાણેન ગોવત્સેનેવ બાલકઃ ॥૧
તતોઽભિમુખમખ્યેત્ય પાણિનાઽઽહત્ય વારણમ્ । પ્રાદ્રવન્ પાતયામાસ સ્પૃશ્યમાનઃ પદે પદે ॥૧૦
સ ધાવન્ ક્રીડયા ભૂમૌ પતિત્વા સહસોત્થિતઃ । તં મત્વા પતિતં ક્રુદ્ધો દન્તાભ્યાં સોઽહનત્ક્ષિતિમ્
સ્વવિક્રમે પ્રતિહતે કુઞ્જરેન્દ્રોઽત્યર્ષિતઃ । ચોદ્યમાનો મહામાત્રૈઃ કૃષ્ણમખ્યદ્રવદ્ રુષા ॥૧૨
તમાપતન્તમાસાદ્ય ભગવાન્ મધુસૂદનઃ । નિગૃહ્ય પાણિના હસ્તં પાતયામાસ ભૂતલે ॥૧૩
પતિતસ્ય પદાઽઽક્રમ્ય મૃગેન્દ્ર ઇવ લીલયા । દન્તમુત્પાટ્ય તેનેભં હસ્તિપાંશ્રાહનદ્ધરિઃ ॥૧૪
મૃતકં દ્વિપમુત્સૃજ્ય દન્તપાણિઃ સમાવિશત્ । અંસન્યસ્તવિષાણોઽસૃઙ્મદબિન્દુભિરઙ્કિતઃ ।
વિરૂઢસ્વેદકણિકાવદનામ્બુરુહો બભૌ ॥૧૫
વૃતૌ ગોપૈઃ કતિપયૈર્બલદેવજનાર્દનૌ । રઙ્ગં વિવિશતૂ રાજન્ ગજદન્તવરાયુધૌ ॥૧૬
મલ્લાનામશનિર્નૃણાં નરવરઃ સ્ત્રીણાં સ્મરો મૂર્તિમાન્ ।
ગોપાનાં સ્વજનોઽસતાં ક્ષિતિભુજાં શાસ્તા સ્વપિત્રોઃ શિશુઃ ।

પણ બળાત્કારથી તે નીકળી ગયા. ૭ ગરુડ જેમ નાગને ખેંચે તેમ ભગવાન મોટા બળવાળા હાથીને તેનું પૂંછડું પકડીને લીલા માત્રથી પચીસ ધનુષ જેટલે દૂર સુધી પાછળ પગે ખેંચ્યો. ૮ પછી જેમ કોઈ બાળક, ચારે બાજુ ફરતા ગાયના વાછરડાંની સાથે ફરે, તેમ બાળકરૂપ શ્રીકૃષ્ણ ડાબી અને જમણી કોર ફર્યા કરતા તે હાથીની સાથે ફરવા લાગ્યા. ૯ પછી સામે આવી પોતાના હાથથી તે હાથીને પ્રહાર કરી, ભગવાન એ હાથીને પાડી નાખવા એ રીતે દોડ્યા, કે જાણે હમણાં હાથી ભગવાનનો સ્પર્શ કરી જશે. ૧૦ દોડતા ભગવાન ક્રીડાથી પૃથ્વી ઉપર પડીને પાછા તુરત ઊઠી ગયા. ભગવાનને પડેલા માની તે કોધી હાથીએ ભગવાનને મારવા પોતાના દાંત ધરતીમાં માર્યા. ૧૧ પોતાનું પરાક્રમ વ્યર્થ જતાં બહુ જ કોધ પામેલા અને મહાવતો જેને હાંક્યા કરતા હતા, એવો હાથી કોધથી ભગવાનની સામે દોડ્યો. ૧૨ તે આવતા હાથીની સામે જઈ ભગવાને પોતાના હાથથી તેની સૂંઢ પકડીને તેને પાડી નાખ્યો. ૧૩ એ પડેલા હાથીને સિંહની પેઠે પગથી દબાવી રમત માત્રમાં તેનો દાંત ખેંચી લઈને તે જ દાંતથી હાથીને તથા તેના રક્ષકો મહાવતોને માર્યા. ૧૪ મરી ગયેલા હાથીને છોડી દઈ તેનો દાંત હાથમાં લઈને ભગવાન અખાડામાં પધાર્યા. હાથીનો દાંત ખભા ઉપર રાખ્યો હતો. પોતાના શરીરમાં તે હાથીના મદ તથા લોહીના છાંટા ઊડ્યા હતા. ૧૫ અને મુખારવિંદ ઉપર પરસેવાનાં બિંદુઓ લાગી રહેલાં હોવાથી શોભતા હતા. હે રાજા ! કેટલાક ગોવાળોથી વીંટાએલા અને હાથીના દાંતરૂપી ઉત્તમ આયુધવાળા એ બન્ને ભાઈઓ અખાડાના સ્થાનકમાં પ્રવેશ કર્યો. ૧૬ મલ્લોને

મૃત્યુર્ભોજપતેર્વિરાડવિદુષાં તત્ત્વં પરં યોગિનાં ।
વૃષ્ણીનાં પરદેવતેતિ વિદિતો રઙ્ગં ગતઃ સાગ્રજઃ ॥૧૭॥
હતં કુવલયાપીડં દૃષ્ટ્વા તાવપિ દુર્જયૌ । કંસો મનસ્વ્યપિ તદા ભૃશમુદ્ધિવિજે નૃપ ॥૧૮
તૌ રેજતૂ રઙ્ગતૌ મહાભુજૌ વિચિત્રવેષાભરણસ્ત્રગમ્બરૌ ।
યથા નટાવુત્તમવેષધારિણૌ મનઃ ક્ષિપન્તૌ પ્રભયા નિરીક્ષતામ્ ॥૧૯॥
નિરીક્ષ્ય તાવુત્તમપૂરુષૌ જના મઞ્જસ્થિતા નાગરરાષ્ટ્રકા નૃપ ।
પ્રહર્ષવેગોત્કલિતેક્ષણાનનાઃ પપુર્ન તૃમા નયનૈસ્તદાનનમ્ ॥૨૦॥
પિબન્ત ઇવ ચક્ષુર્ભ્યાં લિહન્ત ઇવ જિહ્વયા । જિઘ્રન્ત ઇવ નાસાભ્યાં શિલ્પ્યન્ત ઇવ બાહુભિઃ ॥૨૧
ઠુચુઃ પરસ્પરં તે વૈ યથાદૃષ્ટં યથાશ્રુતમ્ । તદ્ભૂપગુણમાધુર્યપ્રાગભ્યસ્મારિતા ઇવ ॥૨૨
એતૌ ભગવતઃ સાક્ષાદ્ધરેનારાયણસ્ય હિ । અવતીર્ણાવિહાંશેન વસુદેવસ્ય વેશ્મનિ ॥૨૩
એષ વૈ કિલ દેવક્યાં જાતો નીતશ્ચ ગોકુલમ્ । કાલમેતં વસન્ ગૂઢો વવૃધે નન્દવેશ્મનિ ॥૨૪

વજરૂપ જણાતા, મનુષ્યોને ઉત્તમ મનુષ્ય જણાતા, સ્ત્રીઓને દેહધારી કામદેવરૂપ જણાતા, ગોવાળોને સંબંધીજન જણાતા, દુષ્ટ રાજાઓને દંડ આપનાર જણાતા, પોતાના મા-બાપને બાળકરૂપ જણાતા, કંસને મૃત્યુરૂપ જણાતા, અજ્ઞાનીઓને લોહીથી ખરડાવાને લીધે બીભત્સની સમાન જણાતા, યોગીઓને પરમાત્મારૂપે જણાતા અને યાદવોને પરમ દૈવતરૂપ જણાતા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન પોતાના મોટા ભાઈની સાથે અખાડામાં ગયા. ૧૭ હે રાજા ! કુવલયાપીડ હાથીને મારેલો જાણી તે બન્ને ભાઈઓને જીતવા કઠણ જાણી, કંસ દેહ મનવાળો છતાં પણ તે સમયે બહુ જ ઉદ્વેગ પામ્યો. ૧૮ અખાડામાં આવેલા મોટા હાથવાળા, પોતાની કાંતિથી જોનારાઓના મનનું હરણ કરતા અને જેઓ વિચિત્ર વેષના આભરણ, માળાઓ અને વસ્ત્રો ધાર્યા હતાં. એવા બન્ને ઉત્તમ વેષ ધારણ કરનાર બે નટની પેઠે શોભતા હતા. ૧૯ એ બે ઉત્તમ પુરુષને જોઈને જેનાં મોઢાં તથા નેત્ર આનંદના વેગથી પ્રકુલિત થયાં છે એવા રાજાઓ, નગરના લોકો અને દેશના લોકો તેમના મુખારવિંદને આસક્તિ પૂર્વક જોવા લાગ્યા, છતાં જોતાં તૃપ્તિ પામતા ન હતા. તેથી નેત્રથી પાન કરતા હોયને શું ? જીભથી ચાટતા હોયને શું ? નાકથી સુંઘતા હોયને શું ? અને હાથથી આલિંગન કરતા હોયને શું ? એમ જણાતા હતા. ૨૦-૨૧ ભગવાનનાં રૂપ, ગુણ, મધુરતા અને પ્રૌઢપણાએ જાણે સ્મરણ આપેલું હોય એવી રીતે સર્વે લોકો ભગવાનનાં દેખેલાં અને સાંભળેલાં પરાક્રમો વિષે વાતો કરવા લાગ્યા. ૨૨ આ બન્ને જણ સાક્ષાત્ નારાયણના અંશથી અહીં વસુદેવના ઘરમાં અવતરેલા છે. ૨૩

પૂતનાનેન નીતાન્તં ચક્રવાતશ્ચ દાનવઃ । અર્જુનૌ ગુહ્યકઃ કેશી ધેનુકોઽન્યે ચ તદ્વિધાઃ ॥૨૫
 ગાવઃ સપાલા એતેન દાવાગ્નેઃ પરિમોચિતાઃ । કાલિયો દમિતઃ સર્પ ઇન્દ્રશ્ચ વિમદઃ કૃતઃ ॥૨૬
 સમાહમેકહસ્તેન ધૃતોઽદ્રિપ્રવરોઽમુના । વર્ષવાતાશનિભ્યશ્ચ પરિત્રાતં ચ ગોકુલમ્ ॥૨૭
 ગોપ્યોઽસ્ય નિત્યમુદિતહસિતપ્રેક્ષણં મુખમ્ । પશ્યન્ત્યો વિવિધાંસ્તાપાંસ્તરન્તિ સ્માશ્રમં મુદા ॥
 વદન્ત્યનેન વંશોઽયં યદોઃ સુબહુવિશ્રુતઃ । શ્રિયં યશો મહત્ત્વં ચ લપ્સ્યતે પરિરક્ષિતઃ ॥૨૯
 અયં ચાસ્યાગ્રજઃ શ્રીમાન્ રામઃ કમલલોચનઃ । પ્રલમ્બો નિહતો યેન વત્સકો યે બકાદયઃ ॥૩૦
 જનેષ્વેવં બ્રુવાણેષુ તૂર્યેષુ નિનદત્સુ ચ । કૃષ્ણરામૌ સમાભાષ્ય ચાણૂરો વાક્યમબ્રવીત્ ॥૩૧
 હે નન્દસૂનો હે રામ ભવન્તૌ વીરસંમતૌ । નિયુદ્ધકુશલૌ શ્રુત્વા રાજાઽઽહૂતૌ દિવ્દુક્ષુણા ॥૩૨
 પ્રિયં રાજઃ પ્રકુર્વન્ત્યઃ શ્રેયો વિન્દન્તિ વૈ પ્રજાઃ । મનસા કર્મણા વાચા વિપરીતમતોઽન્યથા ૩૩
 નિત્યં પ્રમુદિતા ગોપા વત્સપાલા યથા સ્ફુટમ્ । વનેષુ મલ્લયુદ્ધેન ક્રીડન્તશ્ચારયન્તિ ગાઃ ॥૩૪

આ કૃષ્ણ દેવકીના ઉદરથી જન્મતાં તેમને ગોકુળમાં લઈ જવામાં આવેલ છે અને આટલા વર્ષ સુધી નંદરાયના ઘરમાં ગુપ્ત રહીને મોટા થયેલ છે.^{૨૪} પૂતના, તૃણાવર્ત, યમલાર્જુન, શંખચૂડ, કેશી, ધેનુકાસુર અને બીજા પણ એવા દુષ્ટ લોકોને આ કૃષ્ણે મારેલા છે.^{૨૫} આ કૃષ્ણે ગોવાળો અને ગાયોને દાવાનળમાંથી બચાવેલી હતી, કાલિય નાગનું દમન કર્યું હતું અને ઈંદ્રનો મદ ઉતાર્યો હતો.^{૨૬} સાત દિવસ સુધી એક હાથથી ગોવર્ધન પર્વત ધર્યો હતો અને વરસાદ, પવન તથા કડાકાથી ગોકુળનું રક્ષણ કર્યું હતું.^{૨૭} આનું મુખ કે જેમાં જોવું અને હસવું નિરંતર આનંદ ભરેલું જ છે, તેને પ્રેમથી જોયા કરતી ગોપીઓ વગર પરિશ્રમે અનેક પ્રકારનાં તપોને તરી ગઈ હતી.^{૨૮} કહેવાય છે કે આ કૃષ્ણવડે રક્ષા કરાએલો યદુવંશ બહુ જ પ્રખ્યાત થઈને લક્ષ્મી, યશ તથા મોટાઈને પામશે.^{૨૯} આ કમળ સરખા નેત્રવાળા બળદેવ આ શ્રીકૃષ્ણના મોટાભાઈ થાય છે, કે જેણે પ્રલંબાસુર, વત્સાસુર અને બકાસુર આદિને માર્યા છે. (વત્સાસુર તથા બકાસુરનો વધ શ્રીકૃષ્ણે કરેલો છે, છતાં રામચરિત્રને વિષે બળદેવજી દ્વારા વર્ણવાએલો છે. અને ધેનુકાસુરનો વધ બળદેવજીએ કરેલો છે, છતાં શ્રીકૃષ્ણ ચરિત્રને વિષે કૃષ્ણ દ્વારા વર્ણવાએલો છે.)^{૩૦} આ પ્રમાણે લોકો વાતો કરતા હતા અને વાજાં વાગતાં હતાં તે સમયમાં ચાણૂરમલ્લે શ્રીકૃષ્ણ અને બલરામને બોલાવીને કહ્યું હે નંદના પુત્ર ! હે બલરામ ! તમો બન્ને જણા વીર લોકોમાં માન પામેલા અને મલયુદ્ધ કરવામાં કુશળ છો, એમ સાંભળી તે મલયુદ્ધ જોવાની ઈચ્છાથી રાજાએ તમોને અહીં બોલાવેલા છે.^{૩૧-૩૨} જે પ્રજા મનથી, કર્મથી અને વાણીથી રાજાને પ્રસન્ન કરે તેનું

તસ્માદ્ રાજઃ પ્રિયં યૂયં વયં ચ કરવામહે । ભૂતાનિ નઃ પ્રસીદન્તિ સર્વભૂતમયો નૃપઃ ॥૩૫
 તન્નિશમ્યાબ્રવીત્ કૃષ્ણો દેશકાલોચિતં વચઃ । નિયુદ્ધમાત્મનોઽભીષ્ટં મન્યમાનોઽભિનન્દ્ય ચ
 પ્રજા ભોજપતેરસ્ય વયં ચાપિ વનેચરાઃ । કરવામ પ્રિયં નિત્યં તન્નઃ પરમનુગ્રહઃ ॥૩૭
 બાલા વયં તુલ્યબલૈઃ ક્રીડિષ્યામો યથોચિતમ્ । ભવેન્નિયુદ્ધં માધર્મઃ સ્પૃશેન્મલ્લ સભાસદઃ ૩૮

ચાણૂર ઉવાચ

ન બાલો ન કિશોરસ્ત્વં બલશ્ચ બલિનાં વરઃ । લીલયેભો હૃતો યેન સહસ્રદ્વિપસત્ત્વભૃત્ ॥૩૯
 તસ્માદ્ભવદ્ભ્યાં બલિભિર્યોદ્ભવ્યં નાનયોઽત્રવૈ । મયિ વિક્રમ વાર્ષ્ણેય બલેન સહ મુષ્ટિકઃ ૪૦

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्धे पूर्वार्धे

कुवलयपीडवधो नाम त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४३॥

કલ્યાણ થાય છે, અને એથી વિરુદ્ધ ચાલે તેનું અકલ્યાણ થાય છે.^{૩૩} ગાયો અને વાછરડાંઓનું પાલન કરનારા લોકો વનમાં નિરંતર આનંદ કરે છે અને મલ્લયુદ્ધની કીડાઓ કરતાં ગાયોને ચારે છે એ વાત પ્રસિદ્ધ જ છે.^{૩૪} માટે અમારે અને તમારે રાજાનું પ્રિય કરવું જોઈએ. રાજા પ્રસન્ન થાય એટલે સર્વે પ્રાણીઓ પ્રસન્ન થયાં એમ સમજવું, કેમ કે રાજા સર્વ દેવતારૂપ છે.^{૩૫} મલ્લયુદ્ધ પોતાને પ્યારુ માનતા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન એ ચાણૂરનું વચન સાંભળી તથા તેનો સત્કાર કરી દેશકાળને અનુસરતું વચન બોલ્યા કે- તમો અને વનમાં ફરનારા અમો પણ કંસ રાજાની પ્રજા છીએ, માટે આપણે નિરંતર કંસ રાજાને રાજી કરવા જોઈએ જ અને એવી રીતની આપણને રાજાની આજ્ઞા મળે એજ મોટો અનુગ્રહ સમજવો.^{૩૬-૩૭} પરંતુ અમો બાળક છીએ માટે અમારા સરખા સાથે લડીશું, કેમકે મલ્લયુદ્ધ યોગ્ય રીતે થાય તો મલ્લોની સભાના અધિકારીઓને અધર્મનો સ્પર્શ ન થાય.^{૩૮}

ચાણૂર બોલ્યો તું બાળક નથી અને કિશોર પણ નથી; કેમકે તે દસહજાર હાથીના બળવાળા કુવલયાપીડ હાથીને રમતાં રમતાં મારી નાખ્યો. તેમજ બલદેવ પણ બળવાળાઓમાં ઉત્તમ છે.^{૩૯} માટે તમો બન્ને ભાઈઓએ બળવાળાની સાથે લડવું પડશે એમાં કાંઈ પણ અનીતિ નથી. હે કૃષ્ણ ! તું મારી સાથે લડ અને બળદેવે મુષ્ટિકની સાથે લડવું.^{૪૦}

इति श्रीमद् महापुराण भागवतना दशम स्कंधनो तेतालीशमो अध्याय
 संपूर्ण.

અથ ચતુશ્ચત્વારિંશોઽધ્યાયઃ (૪૪)

॥ શ્રીશુકઠવાચ ॥

एवं चर्चितसंकल्पो भगवान् मधुसूदनः । आससादाथ चाणूरं मुष्टिकं रोहिणीसुतः ॥१
हस्ताभ्यां हस्तयोर्बद्ध्वा पद्भ्यामेव च पादयोः । विचकर्षतुरन्योन्यं प्रसह्य विजिगीषया ॥२
अरत्नी द्वे अरत्निभ्यां जानुभ्यां चैव जानुनी । शिरः शीष्णोरिसोरस्तावन्योन्यमभिजघ्नतुः ॥३
परिभ्रामणविक्षेपपरिरम्भावपातनैः । उत्सर्पणापसर्पणैश्चान्योन्यं प्रत्यरुन्धताम् ॥४
उत्थापनैरुन्नयनैश्चालनैः स्थापनैरपि । परस्परं जिगीषन्तावपचक्रतुरात्मनः ॥५
तद् बलाबलवद्युद्धं समेताः सर्वयोषितः । ऊचुः परस्परं राजन् सानुकम्पा वरूथशः ॥६
महानयं बताधर्म एषां राजसभासदाम् । ये बलाबलवद्युद्धं राज्ञोऽन्विच्छन्ति पश्यतः ॥७
ऋवज्रसारसर्वाङ्गै मल्लै शैलेन्द्रसन्निभौ । ऋचातिसुकुमाराङ्गै किशोरौ नासयौवनौ ॥८

અધ્યાય ૪૪

શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને મલ્લોનો તથા કંસનો નાશ કરી માતા પિતાને કેદમાંથી મુક્ત કર્યાં.

શુકદેવજી કહે છે- આ પ્રમાણે વાત થતાં પ્રથમથી જ નિશ્ચય કરી રાખ્યો હતો એવા ભગવાન, ચાણૂર મલ્લની સાથે અને બલરામ મુષ્ટિક મલ્લની સાથે યુદ્ધ કરવા લાગ્યા. ^૧ સામ સામા હાથથી હાથ અને પગથી પગ મેળવીને જીતવાની ઈચ્છાને લીધે એક બીજાને ખેંચવા લાગ્યા. ^૨ એકબીજાના કોણીઓમાં કોણી, ગોઠણમાં ગોઠણ, માથામાં માથું અને છાતીમાં છાતી અફળાવવા લાગ્યા. ^૩ હલાવવું, ધક્કો દેવો, બાથમાં લઈને દાબવું, નીચે પછાડવું, મૂકી દઈને આગળ જવું અને પાછળ હઠવું એવી ક્રિયાથી એકબીજાને જય પામતાં અટકાવવા લાગ્યા. ^૪ ગોઠણ અને પગનો ગોટોવાળી પડેલાને ખસેડવો, ઉપાડીને લઈ જવો, વળગી રહેલાને દૂર કરવો અને પગ આદિ અવયવોનો ગોટો વાળવો, એવી ક્રિયાઓથી એ બબ્બે જણા જયની ઈચ્છાને લીધે એકબીજાના શરીરોને પીડા કરતા હતા. ^૫ હે રાજા ! જેમાં એક બળવાન અને બીજો નિર્બળ હતો એવું તે મલ્લયુદ્ધ જોઈને દયા આવતાં સર્વે સ્ત્રીઓ ટોળેટોળાં મળીને પરસ્પરમાં આ પ્રમાણે વાતો કરવા લાગી. ^૬

સ્ત્રીઓ વાતો કરે છે- અરેરે !!! આ રાજાના સભાસદો કે જેઓ રાજાના દેખતાં વિળયા અને નબળાના યુદ્ધને પોતે પણ સ્વીકારે છે, સભાસદોને આ મોટો અધર્મ લાગે છે. ^૭ જેઓનાં સર્વે અંગ વજ્ર જેવાં કઠણ છે એવા અને મોટા

धर्मव्यतिक्रमो ह्यस्य समाजस्य ध्रुवं भवेत् । यत्राधर्मः समुत्तिष्ठेन्न स्थेयं तत्र कर्हिचित् ॥९
न सभां प्रविशेत् प्राज्ञः सभ्यदोषाननुस्मरन् । अब्रुवन् विब्रुवन्नज्ञो नरः किल्बिषमश्नुते ॥१०
वल्गतः शत्रुमभितः कृष्णस्य वदनाम्बुजम् । वीक्ष्यतां श्रमवार्युर्मं पद्मकोशमिवाम्बुभिः ॥११
किं न पश्यत रामस्य मुखमाताम्रलोचनम् । मुष्टिकं प्रति सामर्षं हाससंरम्भशोभितम् ॥१२॥

પુળ્યા બત વ્રજભુવો યદયં નૃલિङ્ગૂઢઃ પુરાણપુરુષો વનચિત્રમાલ્યઃ ।

गाः पालयन् सहबलः क्रणयंश्च वेणुं विक्रीडयाञ्छति गिरित्ररमार्चिताङ्घ्रिः ॥१३॥

ગોપ્યસ્તપઃ કિમચરન્ યદમુષ્ય રૂપં લાવણ્યસારમસમોર્ધ્વમનન્યસિદ્ધમ્ ।

दृग्भिः पिबन्त्यनुसवाभिनवं दुरापमेकान्तधाम यशसः श्रिय ऐश्वरस्य ॥१४॥

યા દોહનેઽવહનને મથનોપલેપપ્રેઙ્ઘેન્હુનાર્ભરુદિતોક્ષણમાર્જનાદૌ ।

गायन्ति चैनमनुरक्तधियोऽश्रुकण्ठ्यो धन्या व्रजस्त्रिय उरुक्रमचित्तयानाः ॥१५॥

પહાડ જેવડા આ બે મલ્લ ક્યાં ? અને અત્યંત સુકોમળ અંગવાળા તથા જેઓને હજુ યુવાની પણ આવી નથી એવાં આ બે બાળકો ક્યાં ?^૯ આ સભામાં અવશ્ય ધર્મનું ઉલ્લંઘન થવાનું છે અને જ્યાં અધર્મ પ્રવર્તે ત્યાં કદી પણ ઊભું રહેવું ન જોઈએ.^{૧૦} (બીજી સ્ત્રી કહે છે) સભાસદોને કેવા કેવા દોષ લાગે છે એ જાણનાર સમજુ માણસે સભામાં આવવું ન જોઈએ, કેમકે જાણવા છતાં યુવ રહેનાર અથવા અવળું બોલનાર મૂર્ખ માણસને દોષ લાગે છે.^{૧૦} શત્રુની ચારે બાજુ ફરતા આ શ્રીકૃષ્ણનું મુખારવિંદ જળનાં બિંદુઓથી કમળના ડોડાની પેઠે પસીનાથી વ્યાપ થઈ રહ્યું છે તે જુઓ.^{૧૧} બલરામનું મુખ કે જે રાતાં નેત્રવાળું, મુષ્ટિકની ઉપર ક્રોધથી ભરાએલું અને હાસ્યથી થયેલા આવેશને લીધે શોભી રહેલું છે, તેને તમો શું જોતી નથી ?^{૧૨} અહો આનંદ થાય છે કે મનુષ્ય દેહથી ગૂઢ, વનનાં વિચિત્ર પુષ્પોને પહેરનાર, ગાયોને ચારતા, વેણુ વગાડતા અને જેના ચરણને સદાશિવ અને લક્ષ્મીજી પણ પૂજે છે એવા, આ પુરાણ પુરુષ શ્રીકૃષ્ણ જે વ્રજભૂમિમાં બલરામની સાથે અનેક પ્રકારની કીડા કરતા ફરે છે તે વ્રજભૂમિને ધન્ય છે.^{૧૩} આ સભાને તો ધિક્કાર છે કે જેમાં આ શ્રીકૃષ્ણ દુઃખ પામે છે, આ ભગવાનનું રૂપ કે જે લાવણ્યને લીધે સુંદર, સ્વાભાવિક, સમયે સમયે નવીન લાગે એવું, યશ, લક્ષ્મી અને ઐશ્વર્યના અવિચળ સ્થાનકરૂપ, બીજાને ન મળે એવું અને જેના રૂપની સમાન અથવા અધિક બીજું કોઈ પણ નથી એવું છે, તે રૂપને ગોપીઓ પોતાના નેત્રોથી જાણે પી જતી હોય તેમ જુવે છે, માટે તે ગોપીઓએ ક્યું તપ કર્યું હશે ?^{૧૪} આપણાં પુણ્ય તો થોડાં જ છે કેમકે આવા અવસરમાં આ રૂપને જોઈએ છીએ,

પ્રાતર્બ્રજાદ્ વ્રજત આવિશતશ્ચ સાયં ગોભિઃ સમં ક્ર્ણયતોઽસ્ય નિશમ્ય વેણુમ્ ।
 નિર્ગમ્ય તૂર્ણમબલાઃ પથિ ભૂરિપુણ્યાઃ પશ્યન્તિ સસ્મિતમુખં સદયાવલોકમ્ ॥૧૬॥
 એવં પ્રભાષમાણાસુ સ્ત્રીષુ યોગેશ્વરૌ હરિઃ । શત્રું હન્તું મનશ્ચક્રે ભગવાન્ ભરતર્ષભ ॥૧૭
 સભયાઃ સ્ત્રીગિરઃ શ્રુત્વા પુત્રસ્ત્રેહશુચાઽઽતુરૌ । પિતરાવન્વતપ્યેતાં પુત્રયોરબુધૌ બલમ્ ॥૧૮
 તૈસ્તૈર્નિયુદ્ધવિધિભિર્વિવિધૈરચ્યુતેતરૌ । યુયુધાતે યથાન્યોન્યં તથૈવ બલમુષ્ટિકૌ ॥૧૯
 ભગવદ્દાત્રનિષ્પાતૈર્વજ્રનિષ્પેષનિષ્ટૈઃ । ચાણૂરૌ ભજ્યમાનાઙ્ગૌ મુહુર્લાનિમવાપ હ ॥૨૦
 સ શ્યેનવેગ ઉત્પત્ય મુષ્ટિકૃત્ય કરાવુભૌ । ભગવન્તં વાસુદેવં ક્રુદ્ધો વક્ષસ્યબાધત ॥૨૧
 નાચલત્તપ્રહારેણ માલાહત ઇવ દ્વિપઃ । બાહ્લોર્નિગૃહ્ય ચાણૂરં બહુશો ભ્રામયન્ હરિઃ ॥૨૨
 ભૂપૃષ્ઠે પોથયામાસ તરસા ક્ષીણજીવિતમ્ । વિસ્ત્રસ્તાકલ્પકેશસ્ત્રિગન્ધ્વજ ઇવાપતત્ ॥૨૩
 તથૈવ મુષ્ટિકઃ પૂર્વ સ્વમુષ્ટ્યાભિહતેન વૈ । બલભદ્રેણ બલિના તલેનાભિહતો ભૃશમ્ ॥૨૪

અને આંસુથી ભરાએલા કંઠવાળી ગોપીઓ તો ભગવાનનું જ ચિંતવન કરતી અને પ્રેમને લીધે ખાંડતાં, છાશ કરતાં, લીંપતાં, હીંચકતાં, બાળકો રમાડતાં, પાણી છાંટતાં અને વાશીદું વાળવું આદિ ક્રિયા કરતાં આ ભગવાનનું જ ગાયન કરે છે, માટે મહાભાગ્યશાળી છે.^{૧૫} પ્રાતઃકાળે વ્રજમાંથી ગાયોની સાથે જતાં અને સાયંકાળે પાછા વ્રજમાં આવતાં આ ભગવાન વેણુ વગાડે છે, ત્યારે ભાગ્યશાળી ગોપીઓ તે વેણુનાદને સાંભળતી તરત ઘરથી બહાર નીકળી માર્ગમાં આવતા, ભગવાનના દયાથી યુક્ત દૃષ્ટિવાળા અને મંદમંદ હસતા મુખારવિંદને જુએ છે.^{૧૬}

શુકદેવજી કહે છે- હે રાજા ! આ પ્રમાણે સ્ત્રીઓ, જ્યારે વાતો કરી રહી હતી તે જ સમયે યોગેશ્વર ભગવાને તેઓનો ભય દૂર કરવા માટે શત્રુને મારી નાખવાનું મન કર્યું.^{૧૭} સ્ત્રીઓની ભય ભરેલી વાતો સાંભળી, પુત્રના સ્નેહને લીધે શોકાતુર થયેલાં અને પુત્ર જેવા કૃષ્ણના બળને નહિ જાણતાં દેવકી અને વસુદેવની જેમ પુત્રભાવે દેખનારા સજજનો પરિતાપ પામવા લાગ્યાં.^{૧૮} તે અનેક મલ્લયુદ્ધના પ્રકારોથી શ્રીકૃષ્ણ અને યાજ્ઞર તથા બલરામ અને મુષ્ટિક ન્યાય પ્રમાણે મલ્લયુદ્ધ કરતા હતા.^{૧૯} ભગવાનના વજ્રપાત જેવા કઠણ પ્રહારોથી અંગ ભાંગી જવા માંડતાં યાજ્ઞર વારંવાર ગ્લાનિ પામવા લાગ્યો.^{૨૦} પછી ક્રોધાયમાન થયેલો તે યાજ્ઞર બાજપક્ષીના જેવા વેગથી ઊછળી, બે હાથની મૂઠીઓ વાળીને ભગવાનની છાતીમાં મારી.^{૨૧} જેમ ફૂલની માળા લાગવાથી હાથી કંપે નહિ તેમ યાજ્ઞરના પ્રહારથી ભગવાન કંપ્યા નહિ. પછી ભગવાને યાજ્ઞરને બેહાથે પકડી, ઘણીવાર ફેરવીને તેના જીવિતને ક્ષીણ કરી નાખતાં જોરથી પૃથ્વી ઉપર પછાડ્યો. જેનાં

પ્રવેપિતઃ સ રુધિરમુદ્ગમન્ મુખતોઽર્દિતઃ । વ્યસુઃ પપાતોર્વ્યુપસ્થે વાતાહત ઇવાદ્ઘ્રિપઃ ॥૨૫
 તતઃ કૂટમનુપ્રાસં રામઃ પ્રહરતાં વરઃ । અવધીલ્લીલયા રાજન્ સાવજ્ઞં વામમુષ્ટિના ॥૨૬
 તર્હૈવ હિ શલઃ કૃષ્ણપદાપહતશીર્ષકઃ । દ્વિધા વિદીર્ણસ્તોશલક ઉભાવપિ નિપેતતુઃ ॥૨૭
 ચાણૂરે મુષ્ટિકે કૂટે શલે તોશલકે હતે । શેષાઃ પ્રદુદ્ધુર્મુલ્લાઃ સર્વે પ્રાણપરીપ્સવઃ ॥૨૮
 ગોપાન્ વયસ્યાનાકૃષ્ય તૈઃ સંસૃજ્ય વિજહ્નતુઃ । વાદ્યમાનેષુ તૂર્યેષુ વલ્ગન્તૌ રુતનૂપુરૌ ॥૨૯
 જનાઃ પ્રજહ્નુઃ સર્વે કર્મણા રામકૃષ્ણયોઃ । ઋતે કંસં વિપ્રમુખ્યાઃ સાધવઃ સાધુ સાધ્વિતિ ॥૩૦
 હતેષુ મલ્લવર્યેષુ વિદુતેષુ ચ ભોજરાટ્ । ન્યવારયત્ સ્વતૂર્યાંણિ વાક્યં ચેદમુવાચ હ ॥૩૧
 નિઃસારયત દુર્વૃતૌ વસુદેવાત્મજૌ પુરાત્ । ધનં હરત ગોપાનાં નન્દં બધ્નીત દુર્મતિમ્ ॥૩૨
 વસુદેવસ્તુ દુર્મેધા હન્યતામાશ્વસત્તમઃ । ઊગ્રસેનઃ પિતા ચાપિ સાનુગઃ પરપક્ષગઃ ॥૩૩

ભૂષણ, કેશ અને માળા વિખરાઈ ગયાં છે, એવો યાજ્ઞર ઈંદ્રના ધ્વજની જેમ પડ્યો.^{૨૨-૨૩} એજ રીતે મુષ્ટિક કે જેણે બલરામને પ્રથમ મુક્કો માર્યો હતો. પછી તે બલરામના પ્રહારથી પીડાતાં ધૂજતો અને મોઢામાંથી લોહી ઓકતો પ્રાણ રહિત થઈને વા વંટોળથી ભાંગેલા ઝાડની જેમ ધરતી ઉપર પડ્યો.^{૨૪-૨૫} હે રાજા ! પછી ભારે પ્રહાર કરનારા બલરામ પોતાની સામે આવેલા કૂટ નામના મલ્લને અપમાનથી ડાબાહાથથી મુક્કો મારીને લીલા માત્રમાં મારી નાખ્યો.^{૨૬} તે સમયમાં શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને શલ નામના મલ્લનું માથુ લાત મારીને ભાંગી નાખ્યું અને તોશલ નામના મલ્લના બે ફાડિયાં કરી નાંખ્યાં, તે બે મલ્લ પણ પડી ગયા.^{૨૭} યાજ્ઞર, મુષ્ટિક, કૂટ, શલ અને તોશલ માર્યા જતાં અવશેષ રહેલા મલ્લો પ્રાણના રક્ષણની ઈચ્છાથી ભાગી ગયા.^{૨૮} જ્યારે વાજાં વાગતાં હતાં ત્યારે, નાયતા અને ચરણમાં ઝણકાર કરતાં ઝાંઝરોવાળા શ્રીકૃષ્ણ અને બળદેવજી પોતાના સરખી ઉંમરવાળા ગોવાળોને અખાડામાં ખેંચી લઈને તેઓની સાથે મળીને રમવા લાગ્યા.^{૨૯} શ્રીકૃષ્ણ અને બલરામનું કામ જોઈને એક કંસ વિના બીજા સર્વે બ્રહ્માદિક દેવતાઓ અને મનુષ્યો રાજી થયા અને સારું થયું એમ બોલવા લાગ્યા.^{૩૦} પાંચ મલ્લ માર્યા જતાં અને બીજા ભાગી જતાં કંસ પોતાનાં વાજાં બંધ કરાવી આ પ્રમાણે બોલ્યો.^{૩૧} કંસ કહે છે- વસુદેવના આ દુષ્ટ પુત્રોને ગામમાંથી કાઢી મૂકો, ગોવાળોનું ધન લૂંટી લો અને દુષ્ટબુદ્ધિવાળા નંદને બાંધી લો.^{૩૨} વસુદેવ પણ કુબુદ્ધિવાળા અને દુષ્ટ છે, તેને પણ જલદી મારી નાખો અને ઉગ્રસેન મારા પિતા હોવા છતાં પણ પોતાના અનુયાયિઓએ સહિત શત્રુઓ સાથે ભળેલા છે. એટલા માટે તેને પણ જીવતા ન છોડો.^{૩૩}

एवं विकल्थमाने वै कंसे प्रकुपितोऽव्ययः । लघिमोत्पत्य तरसा मञ्जमुत्तुङ्गमारुहत् ॥३४
 तमाविशन्तमालोक्य मृत्युमात्मन आसनात् । मनस्वी सहस्रोत्थाय जगृहे सोऽसिचर्मणी ॥३५
 तं खड्गपाणिं विचरन्तमाशु श्येनं यथा दक्षिणसव्यमम्बरे ।
 समग्रहीद् दुर्विषहोग्रतेजा यथोरगं ताक्षर्यसुतः प्रसह्य ॥३६॥
 प्रगृह्य केशेषु चलत्किरीटं निपात्य रङ्गोपरि तुङ्गमञ्जात् ।
 तस्योपरिष्ठात् स्वयमब्जनाभः पपात विश्वाश्रय आत्मतन्त्रः ॥३७॥
 तं सम्परेतं विचकर्ष भूमौ हरिर्यथेभं जगतो विपश्यतः ।
 हाहेति शब्दः सुमहांस्तदाभूदुदीरितः सर्वजनैर्नरिन्द्र ॥३८॥
 स नित्यदोद्विग्नधिया तमीश्वरं पिबन् वदन् वा विचरन् स्वपञ्चसन् ।
 ददर्श चक्रायुधमग्रतो यस्तदेव रूपं दुरवापमाप ॥३९॥
 तस्यानुजा भ्रातरोऽष्टौ कङ्कन्यग्रोधकादयः । अभ्यधावन्नभिक्रुद्धा भ्रातुर्निर्वेशकारिणः ॥४०
 तथातिरभसांस्तांस्तु संयत्तान् रोहिणीसुतः । अहन् परिघमुद्यम्य पशूनिव मृगाधिपः ॥४१
 नेदुर्दुन्दुभयो व्योम्नि ब्रह्मेशाद्या विभूतयः । पुष्पैः किरन्तस्तं प्रीताः शशंसुर्ननुतुः स्त्रियः ॥४२

શુકદેવજી કહે છે- આ પ્રમાણે કંસે બકવાદ કરતાં કોપ પામેલા શ્રીકૃષ્ણ, પોતાની ચતુરાઈથી ઠેકીને તરત ઊંચા મંચ ઉપર ચઢી ગયા. ૩૪ એ પોતાના મૃત્યુરૂપ ભગવાનને આવતા જોઈ હિમતવાળા કંસે તરત આસન પરથી ઊઠીને ઢાલ તલવાર લીધી. ૩૫ આકાશમાં જેમ બાજપક્ષી ફરે તેમ હાથમાં તલવાર લઈને ડાબી બાજુ તથા જમણી બાજુ ફર્યા કરતો એવો જે કંસ તેને અસહ્ય ઉગ્ર તેજવાળા ભગવાને, ગરુડ જેમ નાગને પકડે તેમ બળાત્કારથી પકડ્યો. ૩૬ કેશ પકડી મસ્તક ઉપરથી ખસી ગયેલા મુગટવાળા એ કંસને ઊંચા મંચ ઉપરથી અખાડામાં નાખ્યો, અને તેની ઉપર સર્વ જગતના આશ્રયરૂપ અને સ્વતંત્ર ભગવાન પોતે પણ અખાડામાં પડ્યા. ૩૭ સિંહ જેમ મરેલા હાથીને ખેંચે તેમ ભગવાને સર્વ લોકોના દેખતાં એ મરી ગયેલા કંસને ધરતી ઉપર ખેંચ્યો. તે સમયમાં હે રાજા ! સર્વ લોકોના મોઢામાંથી મોટો હાડાકાર નીકળ્યો. ૩૮ કંસ નિરંતર ઉદ્દેગને લીધે પીતાં, બોલતાં, ફરતાં, સૂતાં, અને શ્વાસ લેતાં પોતાની આગળ ભગવાનને જ દેખતો હતો. તેથી બીજાને ન મળે એવા એજ ભગવાનના સ્વરૂપને પામ્યો. ૩૯ કંક અને ન્યગ્રોધક આદિ આઠ કંસના નાના ભાઈઓ ક્રોધ કરીને ભાઈનું વેર વાળવા સારુ યુદ્ધ કરવા દોડ્યા. ૪૦ તે સમયે અતિ વેગથી ધસી આવેલા અને સજ્જ થયેલા એ આઠે નાના ભાઈઓને બળદેવજીએ સિંહ જેમ પશુઓને મારે તેમ ભોગળ ઉપાડીને

तेषां स्त्रियो महाराज सुहृन्मरणदुःखिताः । तत्राभिर्युर्विनिघ्नन्त्यः शीर्षाण्यश्रुविलोचनाः ॥४३
 शयानान् वीरशय्यायां पतीनालिङ्ग्य शोचतीः । विलेपुः सुस्वरं नार्यो विसृजन्त्यो मुहुः शुचः ४४
 हा नाथ प्रिय धर्मज्ञ करुणानाथवत्सल । त्वया हतेन निहता वयं ते सगृहप्रजाः ॥४५
 त्वया विरहिता पत्या पुरीयं पुरुषर्षभ । न शोभते वयमिव निवृत्तोत्सवमङ्गला ॥४६
 अनागसां त्वं भूतानां कृतवान् द्रोहमुल्बणम् । तेनेमां भो दशां नीतो भूतधुक् को लभेत शम्
 सर्वेषामिह भूतानामेष हि प्रभवाप्ययः । गोप्ता च तदवध्यायी न क्वचित् सुखमेधते ॥४८

શ્રીશુક ઉવાચ

राजयोषित आश्वास्य भगवाँल्लोकभावनः । यामाहुर्लौकिकीं संस्थां हतानां समकारयत् ॥४९
 मातरं पितरं चैव मोचयित्वाथ बन्धनात् । कृष्णरामौ ववन्दाते शिरसाऽऽस्पृश्य पादयोः ॥५०
 देवकी वसुदेवश्च विज्ञाय जगदीश्वरौ । कृतसंवन्दनौ पुत्रौ सस्वजाते न शंकितौ ॥५१

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्धे पूर्वार्धे

कंसवधो नाम चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥४४॥

મારી નાખ્યા. ૪૧ તે સમયે આકાશમાં દુંદુભિ વાગ્યાં, બ્રહ્મા અને શિવજી આદિ દેવતાઓ પ્રેમથી પુષ્પવડે ભગવાન ઉપર પુષ્પની વૃષ્ટિ કરવા લાગ્યા અને અપ્સરાઓ નાયવા લાગી. ૪૨ હે રાજા ! પતિઓના મરણથી દુઃખ પામેલી એ કંસાદિકની સ્ત્રીઓ રોતી અને માથાં કૂટતી ત્યાં આવી. ૪૩ રણભૂમિમાં સૂતેલા પોતાના પતિઓનું આલિંગન કરી શોક કરતી અને વારંવાર આંસુ ખેરવતી તે ઊંચા સ્વરથી વિલાપ કરવા લાગી. હે નાથ ! હે પ્રિય ! હે ધર્મને જાણનારા ! હે દયાળુ ! હે દીનબંધુ ! તમે પોતે હણાઈ જઈને ઘર અને પ્રજા સહિત અમોને પણ હણી નાખી છે. ૪૪-૪૫ હે પુરુષોમાં શ્રેષ્ઠ ! સ્વામી એવા તમારા વિયોગને પામેલી અને જેમાં ઉત્સાહ તથા મંગળ કાર્ય બંધ પડી ગયાં છે, એવી આ નગરી અમારી પેઠે જ શોભા રહિત થઈ છે. ૪૬ તમે નિરપરાધી પ્રાણીઓનો બહુજ દ્રોહ કર્યો તેથી આ દશાને પામ્યા છો. પ્રાણીઓનો દ્રોહ કરવાથી કોનું સારું થાય ? ૪૭ આ શ્રીકૃષ્ણ સર્વ પ્રાણીઓને ઉત્પન્ન, રક્ષણ અને પ્રલય કરનાર છે, તો તેનો દ્રોહ કરનાર કદી પણ સુખ પામે નહિ. ૪૮

શુકદેવજી કહે છે- પછી લોકોના રક્ષક શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને એ રાણીઓને આશ્વાસન આપી અને મરી ગયેલાને માટે જે કાંઈ લોકિક કાર્ય કરવાનું હોય તે કરાવ્યું. ૪૯ શ્રીકૃષ્ણ અને બલરામે પોતાના માતા-પિતાને બંધનમાંથી છોડાવી ચરણ સ્પર્શ કરીને પોતાના મસ્તકથી તેઓના ચરણમાં પ્રણામ કર્યા. ૫૦ પુત્રો પગે લાગ્યા

અથ પञ્ચત્વારિંશોઽધ્યાયઃ (૪૫)

॥ શ્રીશુક ઉવાચ ॥

પિતરાવુપલબ્ધાર્થૌ વિદિત્વા પુરુષોત્તમઃ । મા ભૂદિતિ નિજાં માયાં તતાન જનમોહિનીમ્ ॥૧
 ઉવાચ પિતરાવેત્ય સાગ્રજઃ સાત્ત્વતર્ષભઃ । પ્રશ્રયાવનતઃ પ્રીણન્નમ્બ તાતેતિ સાદરમ્ ॥૨
 નાસ્મત્તો યુવયોસ્તાત નિત્યોત્કણ્ઠિતયોરપિ । બાલ્યપૌગ્ણડકૈશોરાઃ પુત્રાભ્યામભવન્ ક્વચિત્ ॥૩
 ન લબ્ધો દૈવહતયોર્વાસો નૌ ભવદન્તિકે । યાં બાલાઃ પિતૃગૌહસ્થા વિન્દન્તે લાલિતા મુદમ્ ॥૪
 સર્વાર્થસમ્ભવો દેહો જનિતઃ પોષિતો યતઃ । ન તયોર્યાતિ નિર્વેશં પિત્રોર્મર્ત્યઃ શતાયુષા ॥૫

તોપણ જગતના ઈશ્વર જાણયાની શંકાને લીધે દેવકી અને વસુદેવે તેઓનું આલિંગન કર્યું નહિ.^{૫૧}

ઈતિ શ્રીમદ્ મહાપુરાણ ભાગવતના દશમ સ્કંધનો ચુંમાલીશમો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

અધ્યાય ૪૫

માતાપિતાને મધુર વચનોથી સાંત્વના આપી, ઉગ્રસેનનો રાજ્યાભિષેક કરી, ગુરુને ઘેર ભાણવા જતા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન.

શુકદેવજી કહે છે હે પરીક્ષિત ! હું પ્રસન્ન થતાં આ માતાપિતાને જ્ઞાન તો કાંઈ દુર્લભ જ નથી, પણ મને પુત્ર સમજીને મારા ઉપર પ્રેમ જ દુર્લભ છે, માટે હમણાં આ માતાપિતાને પુત્ર સ્નેહનું સુખ ભોગવ્યા પહેલાં મારી ઈશ્વરતાનું જ્ઞાન થવું તે ઠીક નહીં. એમ વિચારી ભગવાને લોકોને મોહ પમાડનારી પોતાની માયાનો તેઓના ચિત્તમાં વિસ્તાર કર્યો.^૧ પછી મોટા ભાઈ સહિત પાસે આવીને સ્નેહથી નમતા, અને હે મા ! હે બાપ ! એમ આદરથી બોલતા ભગવાને તે માબાપને આ પ્રમાણે કહ્યું.^૨

ભગવાન કહે છે- હે પિતા ! તમો બન્ને જણાં અમો દીકરાઓને માટે નિરંતર ઉત્કંઠા રાખતાં હતાં, તોપણ અમારી બાલ્ય, પૌગંડ અને કિશોર અવસ્થાનાં જે સુખ તમોને મળવાં જોઈએ તે કદી પણ મળ્યાં નથી.^૩ અમારા (કમનસીબે) દુર્દેવના યોગથી તમારી પાસે રહેવાનું મળ્યું નથી, અને માબાપને ઘેર રહેવાથી લાડ પામેલા બાળકોને જે આનંદ મળે છે તે પણ મળ્યો નથી.^૪ સુખની હાનિ તો તમોને તથા અમોને સરખી થઈ, પણ તમારી સેવાનો લોપ થવાને લીધે અમને તો

યસ્તયોરાત્મજઃ કલ્પ આત્મના ચ ધનેન ચ । વૃત્તિં ન દદ્યાત્તં પ્રેત્ય સ્વમાસં ઝાદયન્તિ હિ ॥૬
 માતરં પિતરં વૃદ્ધં માર્યા સાધ્વીં સુતં શિશુમ્ । ગુરું વિપ્રં પ્રપન્નં ચ કલ્પોઽભિષ્કૃષ્ણસન્ મૃતઃ ॥૭
 તન્નાવકલ્પયોઃ કંસાન્નિત્યમુદ્વિગ્નચેતસોઃ । મોઘમેતે વ્યતિક્રાન્તા દિવસા વામનર્ચતોઃ ॥૮
 તત્ ક્ષન્તુમર્હંથસ્તાત માતર્નાં પરતન્નયોઃ । અકુર્વંતોર્વા શુશ્રૂષાં ક્લિષ્ટયોર્દુર્હદા મૃશમ્ ॥૯

શ્રીશુક ઉવાચ

ઈતિ માયામનુષ્યસ્ય હરેર્વિશ્વાત્મનો ગિરા । મોહિતાવહ્નિમારોષ્ય પરિષ્વજ્યાપતુર્મુદમ્ । ॥૧૦
 સિચ્ચન્તાવશ્રુધારાભિઃ સ્નેહપાશેન ચાવૃતૌ । ન કિચ્ચિદૂચતૂ રાજન્ બાષ્પકઠૌ વિમોહિતૌ ॥૧૧
 એવમાશ્રાસ્ય પિતરૌ ભગવાન્ દેવકીસુતઃ । માતામહં તૂગ્રસેનં યદૂનામકરોઽનૃપમ્ ॥૧૨
 આહ ચાસ્માન્ મહારાજ પ્રજાશ્ચાન્નમુમર્હસિ । યયાતિશાપાદ્ યદુભિર્નાસિતવ્યં નૃપાસને ॥૧૩

ધર્મની હાનિ પણ થઈ છે. ધર્માદિક સર્વે પુરુષાર્થો જે દેહ થકી થાય છે એવો દેહ જેઓથી ઉત્પન્ન થયો છે અને જેઓએ તેનું પોષણ કર્યું છે, એવાં માતાપિતાના ઋણમાંથી પુત્ર સો વર્ષનું આયુષ્ય ભોગવતાં પણ છૂટી શકતો નથી. જે દીકરો પોતે સમર્થ હોવા છતાં પણ પોતાના દેહથી અને ધનથી તે માતા પિતાને આજીવિકા ન આપે તે દીકરાને પરલોકમાં યમદૂતો તેનું પોતાનું જ માંસ ખવરાવે છે.^{૫-૬} પોતે સમર્થ છતાં જે પુરુષ માતા, પિતા, વૃદ્ધ, પતિવ્રતા સ્ત્રી, બાળક, ગુરુ અને શરણે રહેલો કોઈ પણ પુરુષ તેનું પોષણ ન કરે, તેને જીવતે મુવો જાણવો.^૭ તો અમો કે જેઓ અસમર્થ અને કંસથી નિરંતર ઉદ્વેગ પામતા હતા ને અમારા આટલા દિવસ તમારી સેવા નહીં થવાને લીધે વ્યર્થ ગયા છે.^૮ હે પિતા ! હે માતા ! એટલા માટે જે અમો શત્રુની ઘણી કચવાટ અને પરતંત્રતાને લીધે તમારી સેવા કરી શક્યા નથી, તેથી તમો અમોને ક્ષમા આપવાને યોગ્ય છો.^૯

શુકદેવજી કહે છે- આ પ્રમાણે માયાથી મનુષ્ય થયેલા વિશ્વાત્મા ભગવાનની વાણીથી મોહ પામેલાં દેવકી અને વસુદેવ પોતાના પુત્રોને બોળામાં બેસાડી આલિંગન કરીને આનંદ પામ્યાં.^{૧૦} આંસુની ધારાઓથી નવરાવતાં, સ્નેહરૂપી પાસથી બંધાએલાં, મોહ પામેલાં અને જેનાં ગળા સુધી આંસુ પહોંચી ગયાં હતાં એવાં દેવકી અને વસુદેવ પ્રેમના ભારથી કાંઈપણ બોલી શક્યા નહીં.^{૧૧} ભગવાને આ પ્રમાણે માતાપિતાને આશ્વાસન આપી કરી, પોતાના માતામહ (નાનાબાપા) ઉગ્રસેનને યાદવોનું રાજ્ય આપ્યું અને કહ્યું કે હે મહારાજ ! અમો તમારી પ્રજા છીએ, તેને આપ આજ્ઞા કરવાને યોગ્ય છો. યયાતિ રાજાના શાપને લીધે યદુવંશીઓથી રાજ્યાસન ઉપર બેસાય નહીં, એટલા માટે હું રાજ્ય કરીશ નહીં

મયિ ભૃત્ય ઉપાસીને ભવતો વિબુધાદયઃ । બર્લિ હરન્ત્યવનતાઃ કિમુતાન્યે નરાધિપાઃ ॥૧૪
 સર્વાન્ સ્વાઙ્ગાતિસંબન્ધાન્ દિગ્ભ્યઃ કંસભયાકુલાન્ । યદુવૃષ્ણયન્ધકમધુદાશાર્હકુકુરાદિકાન્
 સભાજિતાન્ સમાશ્વાસ્ય વિદેશાવાસકર્શિતાન્ । ન્યવાસયત્ સ્વગૃહેષુ વિતૈઃ સંતર્પ્ય વિશ્વકૃત્
 કૃષ્ણાસંકર્ષણભુજૈર્ગુમા લબ્ધમનોરથાઃ । ગૃહેષુ રેમિરે સિદ્ધાઃ કૃષ્ણરામગતજ્વરાઃ ॥૧૭
 વીક્ષન્તોઽહરહઃ પ્રીતા મુકુન્દવદનામ્બુજમ્ । નિત્યં પ્રમુદિતં શ્રીમત્ સદયસ્મિતવીક્ષણમ્ ॥૧૮
 તત્ર પ્રવયસોઽપ્યાસન્ યુવાનોઽતિબલૌજસઃ । પિબન્તોઽક્ષૈર્મુકુન્દસ્ય મુખામ્બુજસુધાં મુહુઃ ॥૧૯
 અથ નન્દં સમાસાદ્ય ભગવાન્ દેવકીસુતઃ । સંકર્ષણશ્ચ રાજેન્દ્ર પરિષ્વજ્યેદમૂચતુઃ ॥૨૦
 પિતર્યુવાભ્યાં સ્ત્રિગ્ધાભ્યાં પોષિતૌ લાલિતૌ ભૃશમ્ । પિત્રોરભ્યધિક્વા પ્રીતિરાત્મજેષ્વાત્મનોઽપિ હિ
 સ પિતા સા ચ જનની યૌ પુષ્પીતાં સ્વપુત્રવત્ । શિશૂન્ બન્ધુભિરુત્સૃષ્ણનકલ્પૈઃ પોષરક્ષણે ॥૨૨
 યાત યુયં વ્રજં તાત વયં ચ સ્નેહદુઃખિતાન્ । જ્ઞાતીન્ વો દ્રષ્ટુમેષ્યામો વિધાય સુહદાં સુખમ્ ॥૨૩

અને તમે પણ યદુવંશી છો તોપણ મારી આજ્ઞાને લીધે તમને કશો દોષ નથી.^{૧૨}
^{૧૩} હું સેવક થઈને તમારી પાસે રહીશ એટલે દેવ આદિ લોકો પણ તમને નમીને
 કર આપશે, તો પછી બીજા રાજાઓ આપે એમાં કહેવું જ શું? ^{૧૪} પછી ભગવાને
 યદુ, વૃષ્ણિ, અંધક, મધુ, દાર્શાહ અને કુકુર આદિ પોતાના જ્ઞાતિ અને સંબંધીઓ
 જેઓ કંસના ભયને લીધે પરદેશમાં ભાગી ગયાં હતાં, અને દુઃખી થઈ ગયાં હતાં
 તેઓને પરદેશથી તેડાવી આશ્વાસના કરી, સત્કાર કરી તથા ધનથી તૃપ્ત કરી
 પોતપોતાના ઘરોમાં રાખ્યા. ^{૧૫-૧૬} શ્રીકૃષ્ણ અને બલરામના હાથથી રક્ષણ પામેલા,
 પૂર્ણ થયેલા અને ભગવાનના પ્રતાપથી તાપ મટી જતાં જેના સર્વે મનોરથ સિદ્ધ
 થયા છે, એવા યાદવો ઘરમાં રમવા લાગ્યા. ^{૧૭} નિરંતર આનંદ ભરેલું શોભાવાળું
 અને દયા સહિત મંદહાસ્યવાળું ભગવાનનું મુખારવિંદ દરરોજ જોવામાં આવતાં
 યાદવોમાં જેઓ વૃદ્ધ હતા તેઓ પણ યુવાન થઈ ગયા અને મુખારવિંદરૂપી અમૃત
 વારંવાર નેત્રથી પીવામાં આવતાં યાદવોના શરીરની અને ઈન્દ્રિયોની શક્તિ પણ
 બહુ જ વધી. ^{૧૮-૧૯} પછી હે રાજા ! દેવકીના પુત્ર શ્રીકૃષ્ણ અને બલરામ નંદરાયની
 પાસે આવી તેમનું આલિંગન કરી આ પ્રમાણે બોલ્યા. ^{૨૦}

શ્રીકૃષ્ણ તથા રામ કહે છે- હે પિતા ! સ્નેહ ભરેલાં તમો બન્નેએ અમોને
 ઉછેર્યા અને બહુજ લાડ લડાવ્યા છે. માબાપને પોતાના શરીર કરતાં પણ પુત્રો
 ઉપર ઘણીજ વધારે પ્રીતિ હોય છે. ^{૨૧} પોષણ અને રક્ષણ કરવામાં અસમર્થ
 બંધુઓએ છોડી દીધેલા બાળકોનું જેઓ પોતાના પુત્રની પેઠે રક્ષણ કરે, તેઓ જ
 માતા અને પિતા ગણાય. ^{૨૨} હે પિતા ! તમો વ્રજમાં જાઓ, અહીં સંબંધીઓને સર્વે

એવં સાન્વવ્ય ભગવાન્ નન્દં સવ્રજમચ્યુતઃ । વાસોઽલક્ષ્મીકુપ્યાદૈરર્હયામાસ સાદરમ્ ॥૨૪
 ઇત્યુક્તસ્તૌ પરિષ્વજ્ય નન્દઃ પ્રણયવિહ્વલઃ । પૂરયન્નશ્રુભિર્નેત્રે સહ ગોપૈર્વ્રજં યયૌ ॥૨૫
 અથ શૂરસુતો રાજન્ પુત્રયોઃ સમકારયત્ । પુરોધસા બ્રાહ્મણૈશ્ચ યથાવદ્ દ્વિજસંસ્કૃતિમ્ ॥૨૬
 તેભ્યોઽદાદ્દક્ષિણા ગાવો રુક્મમાલાઃ સ્વલઙ્કૃતાઃ । સ્વલઙ્કૃતેભ્યઃ સંપૂજ્ય સવત્સાઃ ક્ષૌમમાલિનીઃ
 યાઃ કૃષ્ણરામજન્મર્ક્ષે મનોદત્તા મહામતિઃ । તાશ્ચાદદાદનુસ્મૃત્ય કંસેનાધર્મતો હ્તાઃ ॥૨૮
 તત્તશ્ચ લબ્ધસંસ્કારૌ દ્વિજત્વં પ્રાપ્ય સુવ્રતૌ । ગર્ગાદ્ યદુકુલાચાર્યાદ્ ગાયત્રં વ્રતમાસ્થિતૌ ૨૯
 પ્રભવૌ સર્વવિદ્યાનાં સર્વજ્ઞૌ જગદીશ્વરૌ । નાન્યસિદ્ધામલજ્ઞાનં ગૂહમાનો નરેહિતૈઃ ॥૩૦
 અથો ગુરુકુલે વાસમિચ્છન્તાવુપજમ્મતુઃ । કાશ્યં સાન્દીર્પિનં નામ હ્યવન્તીપુરવાસિનમ્ ॥૩૧
 યથોપસાદ્ય તૌ દાન્તૌ ગુરૌ વૃત્તિમનિન્દિતામ્ । ગ્રાહ્યન્તાવુપેતૌ સ્મ ભક્ત્યા દેવમિવાદૃતૌ ૩૨
 તયોર્દ્વિજવરસ્તુષ્ટઃ શુદ્ધભાવાનુવૃત્તિભિઃ । પ્રોવાચ વેદાનખિલાન્ સાઙ્ગોપનિષદો ગુરુઃ ॥૩૩

સુખની સગવડ કરી આપ્યા પછી અમો પણ તમારી પાસે આવીશું.^{૨૩}

શુકદેવજી કહે છે- આવી રીતે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને નંદરાયને અને ગોવાળોને
 આશ્વાસન આપી, વસ્ત્ર, અલંકાર અને કાંસા, પીતળનાં પાત્રો આદિ આપીને તેનું
 પ્રીતિપૂર્વક પૂજન કર્યું.^{૨૪} આવાં ભગવાનનાં વચન સાંભળી ગોવાળો સહિત પ્રેમથી
 વિહ્વળ થયેલા અને આંસુથી નેત્રને ભરી મૂકતા નંદરાય, શ્રીકૃષ્ણ તથા બળદેવજીનું
 આલિંગન કરી વ્રજમાં ગયા. ^{૨૫} પછી વસુદેવે પુરોહિત અને બ્રાહ્મણોને બોલાવીને
 તેની પાસે પોતાના બન્ને પુત્રોનો શાસ્ત્રવિધિ પ્રમાણે ઉપનયન સંસ્કાર કરાવ્યો.^{૨૬}
 બ્રાહ્મણોનું પૂજન કરી દક્ષિણા આપી અને સોનાની માળાવાળી શણગારેલી અને
 વાછરડાં સહિત ગાયો આપી. ^{૨૭} શ્રીકૃષ્ણ તથા બલરામના જન્મને દિવસે પોતે જે
 ગાયોનું દાન આપવાનો સંકલ્પ કર્યો હતો તે યાદ કરી અને કંસે અધર્મથી લઈ
 લીધેલી ગાયોને રાજ્યની ગૌશાળામાંથી છોડાવી ને વસુદેવે પુત્રોના જન્મ નક્ષત્રને
 દિવસે બ્રાહ્મણોને દાન આપ્યું.^{૨૮} પછી ઉપનયન સંસ્કાર થતાં દ્વિજપણું પામેલા
 અને સર્વે નિયમ પાળનાર તે બન્ને ભાઈઓ યદુકુળના આચાર્ય ગર્ગમુનિના કહેવા
 પ્રમાણે ગાયત્રી સંબંધી વ્રત પાળ્યું.^{૨૯} પછી સર્વ વિદ્યાઓને ઉત્પન્ન કરનાર, સર્વજ્ઞ
 અને જગતના ઈશ્વર છતાં પણ મનુષ્ય ચેષ્ટાથી પોતાના સ્વતઃસિદ્ધ નિર્મળ જ્ઞાનને
 ઢાંકતા એ બન્ને ભાઈઓ ગુરુકુળમાં નિવાસ કરવાની ઈચ્છાથી ઉજ્જૈનના
 રહેવાસી સાંદીપનિ નામના બ્રાહ્મણની પાસે ગયા. ^{૩૦-૩૧} બીજાઓને સર્વોત્તમ
 ગુરુની સેવા કરવાનું શીખવવા સારુ પોતે પણ ગુરુની પાસે જિતેન્દ્રિયપણાથી
 અને પ્રીતિથી દેવની પેઠે ગુરુની સેવા કરવા લાગ્યા. ^{૩૨} શુદ્ધ ભાવનાવાળી સેવાથી

સરહસ્યં ધનુર્વેદં ધર્માન્ ન્યાયપથાંસ્તથા । તથા ચાન્વીક્ષિકીં વિદ્યાં રાજનીતિં ચ ષડ્વિધામ્ ૩૪
સર્વં નરવરશ્રેષ્ઠૌ સર્વવિદ્યાપ્રવર્તકૌ । સકૃન્નિગદમાત્રેણ તૌ સંજગૃહતુર્નૃપ ॥૩૫
અહોરાત્રૈશ્વતુઃષષ્ટ્યા સંયત્તૌ તાવતીઃ કલાઃ । ગુરુદક્ષિણયાઽઽચાર્યં છન્દયામાસતુર્નૃપ ॥૩૬
દ્વિજસ્તયોસ્તં મહિમાનમદ્ભુતં સંલક્ષ્ય રાજન્નતિમાનુષીં મતિમ્ ।

સમ્મન્ચ્ય પત્ન્યા સ મહાર્ણવે મૃતં બાલં પ્રભાસે વરયામ્બભૂવ હ ॥૩૭॥

તથેત્યથારુહ્ય મહારથૌ રથં પ્રભાસમાસાદ્ય દુરન્તવિક્રમૌ ।

વેલામુપવ્રજ્ય નિષીદતુઃ ક્ષણં સિન્ધુર્વિદિત્વાર્હણમાહરત્તયોઃ ॥૩૮॥

તમાહ ભગવાનાશુ ગુરુપુત્રઃ પ્રદીયતામ્ । યોઽસાવિહ ત્વયા ગ્રસ્તો બાલકો મહતોર્મિણા ॥૩૯
સમુદ્ર ઉવાચ

નૈવાહાર્ષમહં દેવ દૈત્યઃ પદ્મજનો મહાન્ । અન્તર્જલચરઃ કૃષ્ણ શઙ્ખરૂપધરોઽસુરઃ ॥૪૦
આસ્તે તેનાહ્નો નૂનં તચ્છુત્વા સત્વરં પ્રભુઃ । જલમાવિશ્ય તં હત્વા નાપશ્યદુદરેઽર્ભકમ્ ॥૪૧
તદ્ગ્નપ્રભવં શઙ્ખમાદાય રથમાગમત્ । તતઃ સંયમનીં નામ યમસ્ય દયિતાં પુરીમ્ ॥૪૨

પ્રસન્ન થયેલા ઉત્તમ બ્રાહ્મણ ગુરુએ અંગ અને ઉપનિષદ્ સહિત સર્વે વેદ ભણાવ્યા. ૩૩ મંત્ર અને વેદોના જ્ઞાન સહિત ધનુર્વેદ, ધર્મશાસ્ત્ર, મીમાંસાદિક શાસ્ત્ર, તર્કશાસ્ત્ર અને છ પ્રકારની રાજનીતિ પણ ભણાવી. ૩૪ હે રાજા ! સર્વ વિદ્યાના પ્રવર્તક અને મનુષ્યોમાં સર્વોત્તમ એ બન્ને જણા ગુરુના માત્ર એક જ વાર કહેવાથી જ સર્વે વિદ્યા શીખી ગયા. ૩૫ જિતેન્દ્રિયપણાથી રહેલા શ્રીકૃષ્ણ અને બળદેવજી યોસઠ દિવસમાં યોસઠ કળા શીખ્યા. પછી હે રાજા ! ગુરુને મનગમતી ગુરુદક્ષિણા માગવાનું કહ્યું. ૩૬ સાંદીપિન ગુરુએ મનુષ્યોમાં ન હોય એવી બુદ્ધિરૂપ તેનો અદ્ભુત મહિમા જોઈને પોતાની સ્ત્રીની સાથે વિચાર કરી, પ્રભાસના મહાસાગરમાં મરી ગયેલો પોતાનો પુત્ર લાવી આપવાનું તેઓની પાસે માગ્યું. ૩૭ ગુરુના વચનનો સ્વીકાર કરી અપાર પરાક્રમવાળા એ મહારથી શ્રીકૃષ્ણ અને બળદેવ રથમાં બેસી સમુદ્રને કાંઠે આવીને થોડીવાર બિરાજમાન થયા. તેને ઈશ્વર જાણી સમુદ્ર પણ તેઓ સારુ પૂજન લાવ્યો. ૩૮ ભગવાને સમુદ્રને કહ્યું કે અમારા ગુરુનો પુત્ર કે જેને તમો અહીં મોટા તરંગથી લીધો છે તે તરત આપી દો. ૩૯ સમુદ્ર બોલ્યા કે હે દેવ ! તે બાળકને મેં લીધો નથી. પણ મારા જળની અંદર ફરનાર અને શંખનું રૂપ ધરનાર એક પંચજન નામનો મોટો દૈત્ય છે તેણે લીધો હશે, એ વાત સાંભળી ભગવાને તરત જળમાં જઈને તે દૈત્યને માર્યો, પણ તેના પેટમાં બાળકને દીઠો નહીં, એટલે માત્ર તેના અંગમાંથી ઉત્પન્ન થયેલો પાંચજન્ય નામનો શંખ લઈને

ગત્વા જનાર્દનઃ શઙ્ખં પ્રદધ્મૌ સહલાયુધઃ । શઙ્ખનિર્હાદમાકર્ણ્યં પ્રજાસંયમનો યમઃ ॥૪૩
તયોઃ સપર્યાં મહર્તાં ચક્રે ભક્ત્યુપબંહિતામ્ । ઉવાચાવનતઃ કૃષ્ણં સર્વભૂતાશયાલયમ્ ।

લીલામનુષ્ય હે વિષ્ણો યુવયોઃ કરવામ કિમ્ ॥૪૪

શ્રીભગવાનુવાચ

ગુરુપુત્રમિહાનીતં નિજકર્મનિબન્ધનમ્ । આનયસ્વ મહારાજ મચ્છાસનપુરસ્કૃતઃ ॥૪૫
તથેતિ તેનોપાનીતં ગુરુપુત્રં યદૂત્તમૌ । દત્ત્વા સ્વગુરુવે ભૂયો વૃણીષ્વેતિ તમૂચતુઃ ॥૪૬

ગુરુરુવાચ

સમ્યક્ સંપાદિતો વત્સ ભવદ્ભ્યાં ગુરુનિષ્ક્રિયઃ । કો નુ યુષ્મદ્વિધગુરોઃ કામાનામવશિષ્યતેઽગ્ર
ગચ્છતં સ્વગૃહં વીરૌ કીર્તિર્વામસ્તુ પાવની । છન્દાંસ્યયાતયામાનિ ભવન્તિવહ પરત્ર ચ ॥૪૮
ગુરુગૈવમનુજ્ઞાતૌ રથેનાનિલરંહસા । આયાતૌ સ્વપુરં તાત પર્જન્યનિનદેન વૈ ॥૪૯
સમનંદન્ પ્રજાઃ સર્વા દૃષ્ટ્વા રામજનાર્દનૌ । અપશ્યંત્યો બહુહાનિ નષ્ટલબ્ધધના ઇવ ॥૫૦

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्धे पूर्वार्धे

गुरुपुत्रानयनं नाम पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४५॥

ભગવાન પાછા રથમાં આવ્યા. પછી યમરાજાની સંયમની નામની પુરીમાં જઈને બળદેવ સહિત ભગવાને શંખનાદ કર્યો. પ્રજાઓને દંડ આપનારા યમ રાજાએ તે શંખનાદ સાંભળી એ બન્નેની ભક્તિથી મોટી પૂજા કરી. પછી પ્રણામ કરી શ્રીકૃષ્ણને કહ્યું કે હે લીલાથી મનુષ્ય થયેલા વિષ્ણુ ! હું તમારું શું કામ કરું ? ત્યારે ભગવાને કહ્યું હે મહારાજ ! અમારા ગુરુનો પુત્ર કે જેને તમે તેના કર્મબંધનને લીધે અહીં લાવ્યા છો, તેને મારી આજ્ઞાથી લાવી આપો. ૪૦-૪૫ આ આજ્ઞા માથે ચડાવીને યમરાજાએ લાવી આપેલો ગુરુપુત્ર પોતાના ગુરુને આપીને, ફરીવાર માગવાનું કહ્યું. ૪૬ તે સમયે ગુરુ બોલ્યા- હે પુત્ર ! તમોએ ગુરુદક્ષિણા ઘણી જ સારી આપી, તમ જેવાના ગુરુની કઈ ઈચ્છા અપૂર્ણ રહે ? ૪૭ હે વીરપુરુષો ! તમે ઘેર જાઓ તમારી પવિત્ર કીર્તિ થજો. આલોક અને પરલોકમાં તમારા વેદ સફળ થજો. ૪૮ આ પ્રમાણે ગુરુએ આજ્ઞા આપતાં બન્ને ભાઈઓ પવન સરખા વેગવાળા અને મેઘ સરખા નાદવાળા રથમાં બેસીને પાછા મથુરામાં આવ્યા. સર્વે પ્રજાજનો ઘણા દિવસથી શ્રીકૃષ્ણ તથા રામને નહીં જોવાથી, એ દિવસે તે બન્ને ભાઈઓને જોઈને ગયેલું ધન પાછું મળતાં જેમ રાજી થાય તેમ રાજી થયા. ૪૯-૫૦

एति श्रीमद् महापुराण भागवतना दशम स्कंधनो पिस्तालीशमो अध्याय
संपूर्ण.

અથ ષટ્ચત્વારિંશોઽધ્યાયઃ (૪૬)

॥ શ્રીશુક ઉવાચ ॥

વૃષ્ણીનાં પ્રવરો મંત્રી કૃષ્ણાસ્ય દયિતઃ સખા । શિષ્યો બૃહસ્પતેઃ સાક્ષાદુદ્ભવો બુદ્ધિસત્તમઃ ॥૧
તમાહ ભગવાન્ પ્રેષ્ટે ભક્તમેકાન્તિનં ક્વચિત્ । ગૃહીત્વા પાણિના પાણિ પ્રપન્નાર્તિહરો હરિઃ ॥૨
ગચ્છેદ્ભવ વ્રજં સૌમ્ય પિત્રોર્નો પ્રીતિમાવહ । ગોપીનાં મદ્વિયોગાર્ધિં મત્સન્દેશૈર્વિમોચય ॥૩
તા મન્મનસ્કા મત્પ્રાણા પદર્થે ત્યક્તદૈહિકાઃ । મામેવ દયિતં પ્રેષ્ટમાત્માનં મનસા ગતાઃ ।

યે ત્યક્તલોકધર્માશ્ચ મદર્થે તાન્ બિભર્મ્યહમ્ ॥૪

મયિ તાઃ પ્રેયસાં પ્રેષ્ટે દૂરસ્થે ગોકુલસ્ત્રિયઃ । સ્મરન્ત્યોઽદ્ગ્ધ વિમુહ્યન્તિ વિરહૌત્કળ્થવિહ્વલાઃ ॥૫
ધારયન્ત્યતિકૃચ્છેણ પ્રાયઃ પ્રાણાન્ કથન્ન । પ્રત્યાગમનસંદેશૈર્બલ્લવ્યો મે મદાત્મિકાઃ ॥૬

શ્રીશુક ઉવાચ

ઇત્યુક્ત ઉદ્ભવો રાજન્ સંદેશં ભર્તુરાદૃતઃ । આદાય રથમારુહ્ય પ્રયયૌ નન્દગોકુલમ્ ॥૭

અધ્યાય ૪૬

શ્રીકૃષ્ણ ભગવાને ઉદ્ભવજી દ્વારા સંદેશો મોકલાવીને
નંદયશોદાનો શોક દૂર કર્યો.

શુકદેવજી કહે છે- યાદવોના ઉત્તમ મંત્રી, બૃહસ્પતિના સાક્ષાત્ શિષ્ય અને શ્રેષ્ઠ બુદ્ધિવાળા ઉદ્ભવજી ભગવાનના પ્યારા સખા હતા. ૧ ભક્તોની પીડા હરનાર ભગવાને એક દિવસે પોતાના પ્યારા અને સાચા ભક્ત ઉદ્ભવજીને તેનો હાથ પોતાના હાથે પકડીને આ પ્રમાણે કહ્યું. ૨

ભગવાન કહે છે- હે સૌમ્ય ઉદ્ભવ ! તમે વ્રજમાં જાઓ અને અમારા માબાપને રાજી કરો. ગોપીઓના મનમાં મારા વિયોગની પીડા છે તેને મારો સંદેશો આપીને નિવૃત્ત કરો. ૩ એ ગોપીઓનાં મન અને પ્રાણ મારામાંજ છે અને મારે માટે તેઓએ પતિ પુત્રાદિકનો ત્યાગ કર્યો હતો, તો હે ઉદ્ભવ ! જેલોકો મારે માટે આલોક તથા પરલોકના સુખનો ત્યાગ કરે છે તેઓને હું સુખ આપું છું. ૪ પ્યારામાં પ્યારો હું હમણાં દૂર રહેતાં મારું સ્મરણ કરતી અને વિરહની ઉત્કંઠાથી પરવશ થયેલી તે ગાપીઓ મુંઝાય છે. ૫ મારામાંજ જેનું ચિત્ત છે એવી ગોપીઓ છે ગોકુળમાંથી નીકળવાના સમયમાં મેં તેને પાછું આવવાનું વચન આપ્યું છે. તેથી તે માંડ માંડ જીવે છે. જો તેનું ચિત્ત પોતાના દેહમાં હોય તો વિરહના તાપથી બળી ગયા વિના રહે જ નહીં, પણ મારામાં છે તેથી માંડ માંડ જીવે છે. ૬

પ્રાપ્તો નન્દવ્રજં શ્રીમાન્ નિમ્લોચતિ વિભાવસૌ । છન્નયાનઃ પ્રવિશતાં પશૂનાં ચુરેણુભિઃ ॥૮
વાસિતાર્થેઽભિયુદ્યદ્ધિર્નાદિતં શુષ્મિભિર્વૃષૈઃ । ધાવન્તીભિશ્ચ વાસ્ત્રાભિરુધોભારૈઃ સ્વવત્સકાન્
ઇતસ્તતો વિલઙ્ગુદ્ધિર્ગોવત્સૈર્મણિડતં સિતૈઃ । ગોદોહશબ્દાભિરવં વેણૂનાં નિઃસ્વનેન ચ ॥૯
ગાયન્તીભિશ્ચ કર્મણિ શુભાનિ બલકૃષ્ણાયોઃ । સ્વલઙ્કૃતાભિર્ગોપીભિર્ગોપૈશ્ચ સુવિરાજિતમ્ १૧
અગ્ન્યર્કાતિથિગોવિપ્રપિતૃદેવાર્ચનાન્વિતૈઃ । ધૂપદીપૈશ્ચ માલ્યૈશ્ચ ગોપાવાસૈર્મનોરમમ્ ॥૧૨
સર્વતઃ પુષ્પિતવનં દ્વિજાલિકુલનાદિતમ્ । હંસકારણવાકીર્ણૈઃ પદ્મણ્ડૈશ્ચ મણિડતમ્ ॥૧૩
તમાગતં સમાગમ્ય કૃષ્ણાસ્યાનુચરં પ્રિયમ્ । નન્દઃ પ્રીતઃ પરિષ્વજ્ય વાસુદેવધિયાઽઽર્ચયત્ ૧૪
ભોજિતં પરમાત્રેન સંવિષ્ટં કશિપૌ સુખમ્ । ગતશ્રમં પર્યપૃચ્છત્ પાદસંવાહનાદિભિઃ ॥૧૫
કચ્ચિદઙ્ગ મહાભાગ સખા નઃ શૂરનન્દનઃ । આસ્તે કુશલ્યપત્યાદૈર્યુક્તો મુક્તઃ સુહૃદ્વૃતઃ ૧૬
દિષ્ટ્યા કંસો હતઃ પાપઃ સાનુગઃ સ્વેન પાપ્મના । સાધૂનાં ધર્મશીલાનાં યદૂનાં દ્વેષ્ટિયઃ સદા ૧૭

શુકદેવજી કહે છે- હે રાજા ! આ પ્રમાણે ભગવાને આજ્ઞા કરતાં તેમનો સંદેશો લઈ રથમાં બેસી ઉદ્ભવજી ગોકુળ ગયા. ૭ સૂર્ય આથમ્યો તે સમયે વ્રજમાં જતી ગાયોની ખરીની રજથી જેનો રથ ઠંકાઈ ગયો હતો, એવા ઉદ્ભવજી વ્રજમાં પહોંચ્યા. ૮ એ સમયે વ્રજમાં ગાયોને માટે લડતા મદોન્મત્ત આખલા નાદ કરી રહ્યા હતા. આઉના ભારવાળી ગાયો પોતાનાં વાછરડાંઓની પાસે દોડી જતી હતી. ૯ ધોળાં વાછરડાં જ્યાં ને ત્યાં કૂદતાં શોભતાં હતાં, ગાયોને દોહવાને માટે છોડી લાવ, પકડ, એવા ચારેકોર શબ્દો થતા સંભળાતા હતા. અને વેણુ વાગી રહ્યા હતા. ૧૦ બલરામ તથા શ્રીકૃષ્ણના શુભ કર્મોનું ગાયન કરતી અને શણગારેલી ગોપીઓ તથા ગોવાળો શોભી રહ્યા હતા. ૧૧ અગ્નિ, સૂર્ય, અતિથિ, ગાયો, બ્રાહ્મણો, પિતૃ અને દેવતાઓનાં પૂજન જેમાં થતાં હતાં, એવા ગોવાળોના ઘરોથી અને ધૂપ, દીપ તથા પુષ્પોથી મનનું હરણ થતું હતું. ૧૨ ચારે બાજુ વન પ્રકૃત્વિત થઈ રહ્યાં હતાં. પક્ષીઓ અને ભ્રમરો નાદ કરી રહ્યા હતા. હંસ અને બતક પક્ષીઓથી વ્યામ થયેલાં કમળનાં વન શોભી રહ્યાં હતાં. ૧૩ નંદરાયે વ્રજમાં આવેલા એ ભગવાનના પ્રિય અનુચર જે ઉદ્ભવજી તેને મળી આલિંગન કરી ઈશ્વર બુદ્ધિથી તેમનું પૂજન કર્યું. ૧૪ દૂધપાક જમાડ્યો, સારી શય્યા ઉપર સુખેથી સુવાડ્યા અને પગ ચાંપવા આદિથી તેમનો પરિશ્રમ દૂર કર્યા પછી નંદરાયે પૂછ્યું કે- હે ભાગ્યશાળી ઉદ્ભવ ! કષ્ટમાંથી છૂટેલા પુત્રાદિકનો સમાગમ પામેલા અને સંબંધીઓથી વીંટાએલા અમારા સખા વસુદેવ કુશળ છે ને? ૧૫-૧૬ જે પાપી કંસ સાધુ અને ધર્માત્મા યાદવોનો સર્વદા દ્વેષ કરતો હતો, તે પોતાના અનુચરો સાથે પોતાના પાપથી માર્યો

અપિ સ્મરતિ નઃ કૃષ્ણો માતરં સુહૃદઃ સઃ સ્ત્રીન્ । ગોપાન્ વ્રજં ચાત્મનાથં ગાવો વૃન્દાવનં ગિરિમ્ ૧૮
અપ્યાયાસ્યતિ ગોવિન્દઃ સ્વજનાન્ સકૃદ્વીક્ષિતુમ્ । તર્હિ દ્રક્ષ્યામ તદ્વવ્રં સુનસં સુસ્મિતેક્ષણમ્ ૧૯
દાવાગ્નેર્વાતવર્ષાચ્ચ વૃષસર્પાચ્ચ રક્ષિતાઃ । દુરત્યયેભ્યો મૃત્યુભ્યઃ કૃષ્ણો ન સુમહાત્મના ૥૨૦
સ્મરતાં કૃષ્ણવીર્યાણિ લીલાપાઙ્ગનિરીક્ષિતમ્ । હસિતં ભાષિતં ચાઙ્ગ સર્વા નઃ શિથિલાઃ ક્રિયાઃ
સરિચ્છૈલવનોદેશાન્ મુકુન્દપદભૂષિતાન્ । આક્રીડાનીક્ષમાણાનાં મનો યાતિ તદાત્મતામ્ ૥૨૨
મન્યે કૃષ્ણાં ચ રામં ચ પ્રાસાવિહ સુરોત્તમૌ । સુરાણાં મહદર્થાય ગર્ગસ્ય વચનં યથા ૥૨૩
કંસં નાગાયુતપ્રાણં મહ્લૌ ગજપતિં તથા । અવધિષ્ઠાં લીલયૈવ પશૂનિવ મૃગાધિપઃ ૥૨૪
તાલત્રયં મહાસારં ધનુર્યષ્ટિમિવેભરાટ્ । બભઞ્જૈકેન હસ્તેન સમાહમદધાદ્ ગિરિમ્ ૥૨૫
પ્રલમ્બો ધેનુકોઽરિષ્ટસ્તૃણાવર્તો બકાદયઃ । દૈત્યાઃ સુરાસુરજિતો હતા યેનેહ લીલયા ૥૨૬

શ્રીશુક ઉવાચ

ઇતિ સંસ્મૃત્ય સંસ્મૃત્ય નન્દઃ કૃષ્ણાનુરક્તધીઃ । અત્યુત્કળ્લોઽભવત્તૂર્ણી પ્રેમપ્રસરવિહ્વલઃ ૥૨૭

ગયો એ બહુજ સારું થયું. ^{૧૭} શ્રીકૃષ્ણ અમને, એમની માને, સંબંધીઓને, મિત્રોને, ગોવાળોને, ગાયોને, વૃંદાવનને, ગોવર્ધન પર્વતને અને પોતે જ જેના નાથ છે એવા વ્રજને સંભારે છે? ^{૧૮} સ્વજનોને જોવા સારુ શ્રીકૃષ્ણ એકવાર અહીં આવશે? જ્યારે આવશે ત્યારે નાસિકા, મંદહાસ્ય અને નેત્ર જેમનાં સુંદર છે, એવા શ્રીકૃષ્ણને જોઈશું. ^{૧૯} દાવાનળ, પવન સહિત વરસાદ, અરિષ્ટાસુર, અધાસુર અને એવા જ બીજા ભયંકર ત્રાસોથી મહાત્મા શ્રીકૃષ્ણે અમારી રક્ષા કરી છે. ^{૨૦} કૃષ્ણના પરાક્રમ, લીલાપૂર્વક નેત્રથી જોવું, હાસ્ય અને ભાષણને સંભારતાં અમારી સર્વે ક્રિયાઓ શિથિલ થઈ જાય છે. ^{૨૧} શ્રીકૃષ્ણનાં પગલાંથી શોભી રહેલી નદી, પર્વત, વનના પ્રદેશ અને બીજાં પણ તેમના રમવાનાં સ્થાનકો જોતાં અમારું મન શ્રીકૃષ્ણરૂપ થઈ જાય છે. ^{૨૨} ગર્ગાચાર્યના વચન પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણ અને બળદેવજી દેવતાઓનું મોટું કામ કરવાને માટે પૃથ્વીમાં કોઈ મોટા દેવ આવ્યા છે, તેમ હું માનું છું. ^{૨૩} સિંહ જેમ પશુને મારે તેમ દશહજાર હાથીના બળવાળા કંસને, મલ્લને અને કુવલયાપીડ હાથીને લીલા માત્રમાં મારી નાખ્યા. તથા હાથી જેમ લાકડીને ભાંગી નાખે તેમ ત્રણ તાડ જેટલું લાંબુ અને અત્યંત દૃઢ ધનુષ તેને ભાંગી નાખ્યું, સાત દિવસ સુધી એક હાથે પર્વતને ધરી રાખ્યો અને પ્રલંબાસુર, ધેનુકાસુર, તૃણાવર્ત, બકાસુર અને એવા જ બીજા પણ જગતને જીતી લેનારા દૈત્યોને લીલાથી મારી નાખ્યા, એ જોવાથી પણ શ્રીકૃષ્ણ તથા બલરામ કોઈ મોટા દેવ છે, એમ માની શકાય છે. ^{૨૪-૨૬}

યશોદા વર્ણ્યમાનાનિ પુત્રસ્ય ચરિતાનિ ચ । શૃણવન્ત્યશ્રૂણ્યવાસ્ત્રાક્ષીત્ સ્નેહસ્તુતપયોધરા ૥૨૮
તયોરિત્યં ભગવતિ કૃષ્ણો નન્દયશોદયોઃ । વીક્ષ્યાનુરાગં પરમં નન્દમાહોદ્ભવો મુદા ૥૨૯
ઉદ્ભવ ઉવાચ

યુવાં શ્લાઘ્યતમૌ નૂનં દેહિનામિહ માનવ । નારાયણોઽસ્ત્રિલગુરૌ યત્ કૃતા મતિરીદૃશી ૥૩૦

एतौ हि विश्वस्य च बीजयोनी रामो मुकुन्दः पुरुषः प्रधानम् ।

अन्वीय भूतेषु विलक्षणस्य ज्ञानस्य चेशात इमौ पुराणौ ॥३१॥

यस्मिञ्जनः प्राणवियोगकाले क्षणं समावेश्य मनो विशुद्धम् ।

निर्हृत्य कर्माशयमाशु याति परां गतिं ब्रह्ममयोऽर्कवर्णः ॥३२॥

तस्मिन् भवन्तावखिलात्महेतौ नारायणे कारणमर्त्यमूर्तौ ।

भावं विधत्तां नितरां महात्मन् किं वावशिष्टं युवयोः सुकृत्यम् ॥३३॥

આગમિષ્યત્યદીર્ઘેણ કાલેન વ્રજમચ્યુતઃ । પ્રિયં વિદ્યાસ્યતે પિત્રોર્ભગવાન્ સાત્વતાં પતિઃ ૩૪
હત્વા કંસં રઙ્ગમધ્યે પ્રતીપં સર્વસાત્વતામ્ । યદાહ વઃ સમાગત્ય કૃષ્ણઃ સત્યં કરોતિ તત્ ૥૩૫

શુકદેવજી કહે છે- જેની બુદ્ધિ ભગવાનમાં લાગી રહી હતી એવા બહુજ ઉત્કંઠા વાળા અને પ્રેમથી વિહ્વળ થયેલા નંદરાય આ પ્રમાણે સંભારી સંભારી પછી ચુપ રહ્યા. ^{૨૭} નંદરાયે વર્ણન કરવા માંડેલા પોતાના પુત્રનાં ચરિત્ર સાંભળીને સ્નેહને લીધે જેના સ્તનમાંથી દૂધ ઝરવા લાગ્યું, એવાં યશોદાજી આંસુ પાડવા લાગ્યાં. ^{૨૮} આવી રીતે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનમાં એ નંદ યશોદાનો પરમ પ્રેમ જોઈ ઉદ્ભવજીએ પ્રીતિથી નંદરાયને આ પ્રમાણે કહ્યું. ^{૨૯}

ઉદ્ભવજી કહે છે- હે માન આપનારા ! સર્વના ગુરુ નારાયણમાં તમોએ આવી રીતની બુદ્ધિ રાખી છે, તેથી તમો બન્ને જણાં આ લોકના સર્વે પ્રાણીઓમાં બહુ જ વખાણવા યોગ્ય છો. ^{૩૦} શ્રીકૃષ્ણ અને બલરામ આ બન્ને વિશ્વના કારણભૂત પૃથ્વી આદિ તત્ત્વોના પણ કારણરૂપ છે, પ્રકૃતિપુરુષના પણ કારણરૂપ છે, પુરાણ પુરુષ છે, અને વિલક્ષણ એવાં સર્વે ભૂતોને વિષે પ્રવેશ કરીને તેમનું નિયમન કરે છે. ^{૩૧} હે મહાત્મા ! માણસ પ્રાણ જવાના સમયમાં ક્ષણ માત્ર પણ પોતાનું શુદ્ધ મન એ શ્રીકૃષ્ણમાં રાખે, તો તરત કર્મની વાસનાનો ત્યાગ કરી, જ્ઞાની અને શુદ્ધ સત્ત્વમય થઈને પરમ ગતિને પામે છે, તે સર્વના આત્મા કારણરૂપ અને પ્રયોજનથી જેણે મનુષ્ય દેહ ધર્યું છે એવા ભગવાનમાં તમો બન્ને સર્વદા ભાવ રાખો છો, તો પછી હવે તમારે બીજું કયું કૃત્ય અવશેષ રહ્યું છે? ^{૩૨-૩૩} યાદવોના પતિ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન થોડા કાળમાં વ્રજમાં પધારશે, અને તેનાં માતાપિતા એવાં જે તમો તે

મા ચિદ્રતં મહાભાગૌ દ્રક્ષ્યથઃ કૃષ્ણમન્તિકે । અન્તર્હૃદિ સ ભૂતાનામાસ્તે જ્યોતિરિવૈધસિ ૩૬
 ન હ્યસ્યાસ્તિ પ્રિયઃ કશ્ચિન્નાપ્રિયો વાસ્ત્યમાનિનઃ । નોત્તમો નાધમો નાપિ સમાનસ્યાસમોઽપિ વા
 ન માતા ન પિતા તસ્ય ન ભાર્યા ન સુતાદયઃ । નાત્મીયો ન પરશ્ચાપિ ન દેહો જન્મ એવ ચ ॥૩૮
 ન ચાસ્ય કર્મ વા લોકે સદસન્મિશ્રયોનિષુ । ક્રીડાર્થઃ સોઽપિ સાધૂનાં પરિત્રાણાય કલ્પતે ૩૯
 સત્ત્વં રજસ્તમ ઇતિ ભજતે નિર્ગુણો ગુણાન્ । ક્રીડન્નતીતોઽત્ર ગુણૈઃ સૃજત્યવતિ હન્યજઃ ૪૦
 યથા ભ્રમરિકાદૃષ્ટ્યા ભ્રામ્યતીવ મહીયતે । ચિત્તે કર્તરિ તત્રાત્મા કર્તેવાહંધિયા સ્મૃતઃ ॥૪૧
 યુવયોરેવ નૈવાયમાત્મજો ભગવાન્ હરિઃ । સર્વેષામાત્મજો હ્યાત્મા પિતા માતા સ ઈશ્વરઃ ॥૪૨
 દૃષ્ટં શ્રુતં ભૂતભવદ્ ભવિષ્યત્ સ્થાસ્ત્રુશ્ચરિષ્ણુર્મહદલ્પકં ચ ।

વિનાચ્યુતાદ્ વસ્તુતરાં ન વાચ્યં સ એવ સર્વં પરમાર્થભૂતઃ ॥૪૩॥

તમારું પ્રિય કરશે. ૩૪ સર્વ યાદવોથી વિરુદ્ધ ચાલનારા કંસને અખાડાની વચમાં
 માર્યા પછી શ્રીકૃષ્ણે તમોને મળીને જે કહ્યું છે તે સાચું કરશે. ૩૫ હે મોટાં ભાગ્યવાળાં!
 ખેદ કરો મા. ભગવાનને તમે પાસે જ દેખશો, કેમકે, કાષ્ઠોમાં અગ્નિની પેઠે તે
 સર્વ પ્રાણીઓની અંદર રહે છે. ૩૬ પોતાના પ્યારા માબાપાદિને મૂકીને અહીં કેમ
 આવશે, એવી શંકા રાખશો નહીં; કેમકે નિરભિમાન અને સર્વના સમાન એ
 ભગવાનને કોઈ પ્રિય કે અપ્રિય નથી. કોઈ ઉત્તમ નથી અને કોઈ અધમ પણ
 નથી. ૩૭ એ કૃષ્ણને માતા, પિતા, ભાર્યા, પુત્રાદિક, પોતાનો કે પારકો, દેહ કે
 જન્મ એ કાંઈ પણ નથી. ૩૮ એમને જન્મ પણ નથી તોપણ લોકમાં કીડા કરવાને
 માટે અને સાધુ લોકોના રક્ષણને માટે ઉત્તમ, મધ્યમ અને કનિષ્ઠ યોનિઓમાં
 પ્રકટ થાય છે. ૩૯ એ અજન્મા ભગવાન પોતે નિર્ગુણ હોવા છતાં પણ સત્વ, રજ
 અને તમ એ માયાના ગુણોને ભજે છે અને તે ગુણોની સાથે કીડા કરી રહ્યા છે,
 છતાં સૃષ્ટિ, સ્થિતિ તથા પ્રલય કરે છે. ૪૦ જેમ ફુદડી ફરનાર માણસની ફર્યા
 કરતી દૃષ્ટિથી જાણે પૃથ્વી જ ફરતી હોય તેમ જણાય છે અને જેમ જીવ ઈન્દ્રિયો
 અંતઃકરણ દ્વારા કર્તા હોવા છતાં પણ દેહને વિષે અહંબુદ્ધિને લીધે દેહ જ કર્તા
 મનાએલો છે. તેમ સૃષ્ટ્યાદિકના કર્તા ઈશ્વર છે છતાં માયા કર્તા હોય તેમ જણાય
 છે. ૪૧ એ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન કેવળ તમારા જ પુત્ર નથી પણ સર્વના પુત્ર છે; અને
 પુત્ર છે એટલું જ નહિ પણ સર્વના આત્મા, પિતા, માતા અને ઈશ્વર પણ એજ
 છે. ૪૨ જોએલી, સાંભળેલી, ભૂત, ભવિષ્ય, વર્તમાન, સ્થાવર, જંગમ, નાની કે
 મોટી કાંઈ પણ વસ્તુ ભગવાન વિના પૃથક્ સત્તાવાળી કહી શકાતી જ નથી,
 સર્વરૂપ એ ભગવાન જ એક સત્ય છે. ૪૩

એવં નિશા સા ભુવતોર્વ્યતીતા નન્દસ્ય કૃષ્ણાનુચરસ્ય રાજન્ ।
 ગોપ્યઃ સમુત્થાય નિરૂપ્ય દીપાન્ વાસ્તૂન્ સમભ્યર્ચ્ય દધીન્યમન્થન્ ॥૪૪॥
 તા દીપદીપૈર્મણિભિર્વિરેજૂ રજ્જૂર્વિકર્ષદ્ભુજકઙ્કણાસ્ત્રજઃ ।
 ચલન્નિતમ્બસ્તનહારકુણ્ડલત્વિષ્ત્કપોલારુણકુન્દુમાનનાઃ ॥૪૫॥
 ઉદ્ગાયતીનામરવિન્દલોચનં વ્રજાઙ્ગનાનાં દિવમસ્પૃશદ્ ધ્વનિઃ ।
 દધન્શ્ચ નિર્મન્થનશબ્દમિશ્રિતો નિરસ્યતે યેન દિશામમઙ્ગલમ્ ॥૪૬॥
 ભગવત્યુદિતે સૂર્યે નન્દદ્વારિ વ્રજૌકસઃ । દૃષ્ટ્વા રથં શાતકૌમ્ભં કસ્યાયમિતિ ચાભુવન્ ॥૪૭
 અક્રૂર આગતઃ કિં વા યઃ કંસસ્યાર્થસાધકઃ । યેન નીતો મધુપુરી કૃષ્ણઃ કમલલોચનઃ ૪૮
 કિં સાધયિષ્યત્યસ્માભિર્ભતુંઃ પ્રેતસ્ય નિષ્કૃતિમ્ । ઇતિ સ્ત્રીણાં વદન્તીનામુદ્ભવોઽગ્નાત્કૃતાહ્નિકઃ ૪૯
 ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં દશમસ્કન્ધે પૂર્વાર્ધે
 નન્દશોકાપનયનં નામ ષટ્ચત્વારિંશોઽધ્યાયઃ ॥૪૬॥

શુકદેવજી કહે છે- હે રાજા ! નંદરાય અને ભગવાનના અનુચર ઉદ્ભવજી
 આ પ્રમાણે વાતો કરતાં કરતાં તે રાત્રી વીતી ગઈ. ગોપીઓ ઊઠી દીવા કરી ઘરને
 સ્વચ્છ કર્યા પછી છાશ કરવા લાગી. ૪૪ એ ગોપીઓ કંકણવાળા હસ્તથી છાશ
 કરવાનાં નેતરાંને ખેંચતી હતી. નિતંબ, સ્તન અને હાર હાલતા હતા. કપોલ
 કુંડળથી શોભી રહ્યા હતા. મોઢાં ઉપર રાતાં કેસર લગાવ્યાં હતાં અને આભૂષણના
 મણિઓ દીવાથી દીપી રહેતાં બહુ જ શોભતી હતી, આવા ભગવાનનું ગાયન
 કરતી વ્રજાંગનાઓનો શબ્દ કે જે દહીંના મથનના શબ્દથી મિશ્રિત થયો હતો
 અને જેથી દિશાઓનું અમંગળ ટળી જતું હતું, એવો શબ્દ છેક આકાશ સુધી
 પહોંચતો હતો. ૪૫-૪૬ સૂર્યનારાયણ ઊગતાં વ્રજના દ્વારમાં સોનાનો રથ જોઈને
 ગોપીઓ પરસ્પરમાં વાતો કરવા લાગી કે- આ રથ કોનો છે ? ૪૭ કંસનો અર્થ
 સાધનાર અક્રૂર કે જે કમળ સરખા નેત્રવાળા શ્રીકૃષ્ણને મથુરામાં લઈ ગયો છે,
 તે ફરીવાર આવ્યો છે કે શું ? ૪૮ એનો ધણી કંસ કે જે મરી ગયો છે, તેને આપણા
 માંસના પીંડ દેવા આવ્યો છે કે શું ? આ પ્રમાણે સ્ત્રીઓ વાતો કરતી હતી ત્યાં
 યમુનાજીમાં પોતાના સ્નાનાદિક નિયમ પૂરા કરીને ઉદ્ભવજી આવ્યા. ૪૯

ઇતિ શ્રીમદ્ મહાપુરાણ ભાગવતના દશમ સ્કંધનો છેતાલીશમો અધ્યાય
 સંપૂર્ણ.

અથ સપ્તચત્વારિંશોઽધ્યાયઃ (૪૭)

॥ શ્રીશુકઠવાચ ॥

તં વીક્ષ્ય કૃષ્ણાનુચરં વ્રજસ્ત્રિયઃ પ્રલમ્બબાહું નવકઞ્જલોચનમ્ ।
પીતામ્બરં પુષ્કરમાલિનં લસનુરુઝારવિન્દં મણિમૃદુકુણ્ડલમ્ ॥૧॥

શુચિસ્મિતાઃ કોઽયમપીચ્યદર્શનઃ કુતશ્ચ કસ્યાચ્યુતવેષભૂષણઃ ।
ઈતિ સ્મ સર્વાઃ પરિવવ્રુરુત્સુકાસ્તમુત્તમશ્લોકપદામ્બુજાશ્રયમ્ ॥૨॥

તં પ્રશ્રયેણાવનતાઃ સુસત્કૃતં સર્વીડહાસેક્ષણસૂનૃતાદિભિઃ ।

રહસ્યપૃચ્છન્નુપવિષ્ટમાસને વિજ્ઞાય સન્દેશહરં રમાપતેઃ ॥૩॥

જાનીમસ્ત્વાં યદુપતેઃ પાર્ષદં સમુપાગતમ્ । ભર્ત્રેહ પ્રેષિતઃ પિત્રોર્ભવાન્ પ્રિયચિકીર્ષયા ॥૪॥
અન્યથા ગોવ્રજે તસ્ય સ્મરણીયં ન ચક્ષમહે । સ્નેહાનુબન્ધો બન્ધૂનાં મુનેરપિ સુદુસ્ત્યજઃ ॥૫॥
અન્યેષ્વર્થકૃતા મૈત્રી યાવદર્થવિડમ્બનમ્ । પુમ્ભિઃ સ્ત્રીષુ કૃતા યદ્વત્ સુમનસ્સ્વિવ ષટ્પદૈઃ ૬
નિસ્સ્વં ત્યજન્તિ ગણિકા અકલ્પં નૃપતિં પ્રજાઃ । અધીતવિદ્યા આચાર્યમૃત્વિજો દત્તદક્ષિણમ્

અધ્યાય ૪૭

ઉદ્ભવજી ગોપીઓને સંદેશો આપીને પાછા મથુરામાં પધાર્યા.

શુકદેવજી કહે છે- એ ભગવાનના અનુચર ઉદ્ભવજી કે જેના હાથ લાંબા હતા, નેત્ર કમળ સરખાં હતાં, પીળાં વસ્ત્ર ધારણ કર્યા હતાં, કમળની માળા પહેરવાથી મુખારવિંદ શોભતું હતું અને કુંડળ સ્વચ્છ હતાં.^૧ તેમને જોઈ આ રૂપાળો અને ભગવાનના સરખા વેષ તથા આભૂષણવાળો કોણ છે ? ક્યાંથી આવ્યો છે ? અને કોનો છે ? એમ બોલતી અને સુંદર હાસ્ય કરતી સર્વે ગોપીઓ ભગવાનના ભક્ત એ ઉદ્ભવજીને ઉત્કંઠાથી ઘેરીવળી.^૨ વિશ્વાસથી નમન કરતી ગોપીઓ ઉદ્ભવજીને ભગવાનનો સંદેશો લાવેલા જાણી લાજ સહિત જોવા વડે તથા પ્રિય વચનોથી સત્કાર કરી એકાંતમાં આસન પર બેસાડી, આ પ્રમાણે કહેવા લાગી.^૩

ગોપીઓ કહે છે- તમે ભગવાનના પાર્ષદ અહીં આવેલા છો તે અમે જાણીએ છીએ. ભગવાને માબાપને રાજી કરવા સારુ તમને અહીં મોકલ્યા છે; કેમકે બંધુઓનો સ્નેહ સંબંધ મુનિને પણ છોડવો બહુ કઠણ છે. એ શ્રીકૃષ્ણ આ વ્રજમાં માબાપ વિના બીજા કોઈનું સ્મરણ કરે તે અમો ધારતી નથી.^{૪-૫} સ્વાર્થને માટે બીજાઓની સાથે કેટલી મૈત્રી ? એતો સ્વાર્થ સરે ત્યાં સુધીની નામમાત્રની અને પુરુષો જેમ સ્ત્રીઓની સાથે મૈત્રી કરે છે અને ભ્રમરો જેવી પુષ્પની સાથે કરે છે

ખગા વીતફલં વૃક્ષં ભુક્ત્વા ચાતિથયો ગૃહમ્ । દગ્ધં મૃગાસ્તથારણ્યં જારો ભુક્ત્વા રતાં સ્ત્રિયમ્
ઈતિ ગોપ્યો હિ ગોવિન્દે ગતવાક્કાયમાનસાઃ । કૃષ્ણદૂતે વ્રજં યાતે ઉદ્ભવે ત્યક્તલૌકિકાઃ ॥૯॥
ગાયન્ત્યઃ પ્રિયકર્માણિ રુદત્યશ્ચ ગતદ્વિયઃ । તસ્ય સંસ્મૃત્ય સંસ્મૃત્ય યાનિ કૈશોરબાલ્યયોઃ ૧૦
કાચિન્મધુકરં દૃષ્ટ્વા ધ્યાયન્તી કૃષ્ણાસન્નમમ્ । પ્રિયપ્રસ્થાપિતં દૂતં કલ્પયિત્વેદમબ્રવીત્ ॥૧૧॥

ગોપ્યુવાચ

મધુપ કિતવબન્ધો મા સ્પૃશાઙ્ઘિં સપત્ન્યાઃ । કુચવિલુલિતમાલાકુઙ્કુમ્શમશ્રુભિર્નઃ ।

વહતુ મધુપતિસ્તન્માનિનીનાં પ્રસાદં યદુસદસિ વિડમ્બ્યં યસ્ય દૂતસ્ત્વમીદૃક્ ॥૧૨॥

સકૃદધરસુધાં સ્વાં મોહિનીં પાયયિત્વા સુમનસ ઇવ સદ્યસ્તત્યજેઽસ્માન્ ભવાદૃક્ ।

પરિચરતિ કથં તત્પાદપદ્મં તુ પદ્મા હ્યપિ બત હૃતચેતા ઉત્તમશ્લોકજલ્પૈઃ ॥૧૩॥

કિમિહ બહુ ષડ્ઙ્ઘે ગાયસિ ત્વં યદૂનામધિપતિમગૃહાણામગ્રતો નઃ પુરાણમ્ ।

વિજયસરસ્રખીનાં ગીયતાં તત્પ્રસન્નઃ ક્ષપિતકુચરુજસ્તે કલ્પયન્તીષ્ટમિષ્ટાઃ ॥૧૪॥

એવી હોય છે.^૬ જેમ વેશ્યાઓ નિર્ધન પતિને છોડી દે, પ્રજા અશક્ત રાજાને છોડી દે, ભણી રહેલા શિષ્યો આચાર્યને છોડી દે, ઋત્વિજો દક્ષિણા લીધા પછી યજમાનને છોડી દે, પક્ષીઓ ફળ જતાં રહ્યા પછી વૃક્ષને છોડી દે, અતિથિઓ જમીને ઘરને છોડી દે અને મૃગો બળી ગયેલા વનને છોડી દે, તેમ અમોને શ્રીકૃષ્ણે છોડી મૂક્યાં છે.^{૭-૮}

શુકદેવજી કહે છે- આ પ્રમાણે શ્રીકૃષ્ણના દૂત ઉદ્ભવજી વ્રજમાં આવતાં, જે કર્મો ભગવાને બાળ અને કિશોર અવસ્થામાં કર્યા હતાં, એ કર્મોને સંભારી લાજ મૂકીને રોતી અને જેનાં મન, વચન તથા કાયા ભગવાનમાં જ લાગી રહ્યાં હતાં, એવી ગોપીઓ લોક વ્યવહાર છોડીને પૂછતી હતી.^{૯-૧૦} ભગવાનના સમાગમનું ધ્યાન કરતી કોઈ ગોપી ભમરને જોઈ તેને ભગવાને મોકલેલો દૂત કલ્પીને ઉદ્ભવજીના ઉદ્દેશથી આ પ્રમાણે બોલી.^{૧૧}

ગોપી ભ્રમરને કહે છે- હે ભ્રમર ! હે ધુતારાના મિત્ર ! શોક્યના સ્તનથી યોગાએલી કૃષ્ણની વનમાળાના કેસરથી ખરડાએલી મૂછોવડે મારા પગનો સ્પર્શ કર નહિ. જેનો તું દૂત છે તે ભગવાન મારી શોક્યોને જ ભલે મનાવે કે જે વાતની યાદવોની સભામાં હાંસી થતી હશે.^{૧૨} તારા જેવા સ્વાર્થી ભગવાને અમોને પોતાનું મોહક અધરામૃત એકવાર પાઈને પછી ફૂલની પેઠે તરત છોડી દીધી છે. અરે ! લક્ષ્મીજી, એવા સ્વાર્થી ભગવાનના ચરણારવિંદને કેમ સેવે છે ? હું ધારું છું કે ભગવાનની ખોટી વાતોથી લક્ષ્મીજીનું ચિત્ત હરાઈ ગયું હશે તેથી તે સેવે છે, પણ

दिवि भुवि च रसायां काः स्त्रियस्तहुरापाः कपटरुचिरहासभ्रूविजृम्भस्य याः स्युः ।
 चरणरज उपास्ते यस्य भूतिर्वयं का अपि च कृपणपक्षे ह्युत्तमश्लोकशब्दः ॥१५॥
 विसृज शिरसि पादं वेद्म्यहं चाटुकारैरनुनयविदुषस्तेऽभ्येत्य दौत्यैर्मुकुन्दात् ।
 स्वकृत इह विसृष्टापत्यपत्यन्यलोका व्यसृजदकृतचेताः किं नु सन्धेयमस्मिन् ॥१६॥
 मृग्युरिव कपीन्द्रं विव्यधे लुब्धधर्मा स्त्रियमकृत विरूपां स्त्रीजितः कामयानाम् ।
 बलिमपि बलिमत्त्वावेष्टयद् ध्वाङ्गवद् यस्तदलमसितसख्यैर्दुस्त्यजस्तत्कथार्थः ॥१७॥
 यदनुचरितलीलाकर्णपीयूषविप्रुट्सकृददनविधूतद्वन्द्वधर्मा विनष्टाः ।
 सपदि गृहकुटुम्बं दीनमुत्सृज्य दीना बहव इह विहङ्गा भिक्षुचर्यां चरन्ति ॥१८॥

અમોને એવી ભોળી સમજવી નહીં. ^{૧૩} હે ભ્રમર ! જે અમો ઘર વગરની છીએ તેઓની આગળ વારંવાર યાદવોના પતિનું ગાયન તું શા માટે કરે છે ? અમે તો એ કૃષ્ણને બહુ જ જોયા છે. હમણાં જે સ્ત્રીઓ એ કૃષ્ણની સખીઓ થયેલી છે, તેઓની પાસે તે કૃષ્ણના પ્રસંગનું ગાયન કર. જેના કામજવરને ભગવાન મટાડે છે, એવી ભગવાનની પ્યારીઓ તને જે જોઈતું હશે તે આપશે. ^{૧૪} હે કપટી ! સુંદર હાસ અને ભૂકુટીના યાળા કરનારા તે ભગવાનને સ્વર્ગ, પૃથ્વી અને પાતાળમાંની કઈ સ્ત્રીઓ ન મળે એમ છે ? લક્ષ્મીજી પણ તેમના ચરણની રજને સેવે છે ત્યારે અમે કોણ ? તોપણ તારે ભગવાનને એટલું કહેવું કે જે પુરુષ દીન ઉપર દયા કરે તે જ મહાત્મા અને મોટી કીર્તિવાળો કહેવાય છે. ^{૧૫} મારા પગમાં માથું મૂક નહીં, ભગવાનની પાસેથી શીખી આવી, કાલાવાલા કરી, તું અમારી પ્રાર્થના કરે છે તે સર્વે હું જાણું છું. જેમણે ભગવાનને માટે સંતાન, પતિ અને પરલોકનો ત્યાગ કર્યો છે, આવી અમોને પણ એ ચંચળ મનના ભગવાને છોડી દીધી છે, તો હવે તેની સાથે શું સમાધાન કરવું ? ^{૧૬} રામાવતારમાં એ ભગવાને પારાધી જેવું કામ કરીને વાલી વાનરને વીંધી નાખ્યો હતો અને સીતાને પરવશ થઈને જે તમોએ કામનાથી આવેલી એવી સુપણખાના કાન-નાક કાપી નાખ્યા હતા, તેમ જ વામન અવતારમાં કાગડા જેવું આચરણ કરી, બળિ રાજાનું સર્વ ખાઈ જતાં પાછો તેને બાંધી લીધો હતો, તો આવી વાતો સંભારીને હું ભગવાનથી બીઉં છું, માટે હવે એમની સાથે મૈત્રી કરવાનું કશું કામ નથી, તોપણ તેમની વાત કરવાનું છોડી શકાય તેમ નથી. ^{૧૭} એ ભગવાનના ચરિત્રરૂપી કર્ણામૃતની કણી એકવાર સેવાઈ ગયાથી પણ રાગદ્વેષાદિક મટી જતાં, ઘરનાં રાંક કુટુંબને તરત છોડી દઈ, કંગાલ તથા જીવતે મુવા જેવા થઈ અને પક્ષીઓની પેઠે કેવળ આહારની જ આવશ્યકતા રાખી, આ

वयमृतमिव जिह्मव्याहृतं श्रद्धधानाः कुलिकरुतमिवाज्ञाः कृष्णवध्वो हरिण्यः ।
 ददृशुरसकृदेतत्तत्रखस्पर्शतीव्रस्मररुज उपमन्त्रिन् भण्यतामन्यवार्ता ॥१९॥
 प्रियसख पुनरागाः प्रेयसा प्रेषितः किं वरय किमनुरुन्धे माननीयोऽसि मेऽङ्ग ।
 नयसि कथमिहास्मान् दुस्त्यजद्वन्द्वपार्श्वं सततमुरसि सौम्य श्रीर्वधूः साकमास्ते ॥२०॥
 अपि बत मधुपुर्यामार्यपुत्रोऽधुनाऽऽस्ते स्मरति स पितृगेहान् सौम्य बन्धूंश्च गोपान् ।
 क्वचिदपि स कथा नः किङ्करीणां गृणीते भुजमगुरुसुगन्धं मूर्ध्न्यंधास्यत् कदा नु ॥२१॥
 श्रीशुक उवाच
 अथोद्धवो निशम्यैवं कृष्णदर्शनलालसाः । सान्त्वयन् प्रियसन्देशैर्गोपीरिदमभाषत ॥२२॥
 उद्धव उवाच

અહો યૂયં સ્મ પૂર્ણાર્થાં ભવત્યો લોકપૂજિતાઃ । વાસુદેવે ભગવતિ યાસામિત્વર્પિતં મનઃ ॥૨૩॥
 દાનવ્રતતપોહોમજપસ્વાધ્યાયસંયમૈઃ । શ્રેયોર્ભિર્વિવિધૈશ્ચાન્યૈઃ કૃષ્ણો ભક્તિર્હિ સાધ્યતે ॥૨૪॥

જગતમાં ઘણા જણ ભીખ માગતા થયા છે, તોપણ એ ભગવાનની વાત કરવાનું અમારાથી છોડી શકાતું નથી. ^{૧૮} જેમ કાળિયારની સ્ત્રી ભોળી મૃગલીઓ પારાધીના ગાયનને નિષ્કપટ માનવાથી, બાણથી ઘવાઈને પીડા જ દેખે છે, તેમ અમે પણ એ કપટી ભગવાનના વચનને સાચું માની, નખના ઘાથી ઘવાઈને, હવે કામદેવ તેમના નખના સ્પર્શથી બહુ જ વધ્યો છે, તે કામ સંબંધી પીડાને વારંવાર દેખીએ છીએ, માટે હે દૂત ! એ વિના બીજી વાત કર. ^{૧૯} હે પ્યારા મિત્ર ! તું એકવાર અહીંથી જઈને પાછો આવ્યો તે પ્યારાના મોકલવાથી આવ્યો ? તારે શું જોઈએ છે ? માગી લે, કેમકે તું મારે પૂજ્ય છે. જેનો સમાગમ છોડવો કઠણ પડે, એવા ભગવાનની પાસે તું અમને લઈ જવા માગે છે ? હે સૌમ્ય ! લક્ષ્મી વહુ તો સર્વદા તેમની સાથે જ રહે છે, માટે એ કૃષ્ણને અમારું શું પ્રયોજન છે ? ^{૨૦} હે સૌમ્ય ! શ્રીકૃષ્ણ ગુરુને ઘેરથી આવીને અત્યારે મથુરામાં છે ? માબાપના ઘરને અને પોતાના મિત્રો ગોવાળોને સંભારે છે ? કોઈ સમયે અમો દાસીઓની વાત કરે છે ? પોતાના સુગંધીમાન હાથને અમારા મસ્તક ઉપર ક્યારે ધરશે ? ^{૨૧}

શુકદેવજી કહે છે- આ સર્વે સાંભળી ઉદ્ધવજીએ ભગવાનના દર્શનની પ્યાસી, એ ગોપીઓને ભગવાનના સંદેશાથી સાંત્વના કર્યા પહેલાં આ પ્રમાણે કહ્યું. ^{૨૨}

ઉદ્ધવજી કહે છે- અહો ! તમારું મન વાસુદેવ ભગવાનમાં લાગી રહ્યું છે તેથી કૃતાર્થ અને જગતમાં સત્કાર પામનારી છો. ^{૨૩} દાન, વ્રત, તપ, હોમ, જપ,

ભગવત્યુત્તમશ્લોકે ભવતીભિરનુત્તમા । ભક્તિઃ પ્રવર્તિતા દિષ્ટ્યા મુનિનામપિ દુર્લભા ॥૨૫
દિષ્ટ્યા પુત્રાન્ પતીન્ દેહાન્ સ્વજનાન્ ભવનાનિ ચ । હિત્વા વૃણીત યૂયં યત્ કૃષ્ણાઋચં પુરુષં પરમ્
સર્વાત્મભાવોઽધિકૃતો ભવતીનામધોક્ષજે । વિરહેણ મહાભાગા મહાન્ મેઽનુગ્રહઃ કૃતઃ ॥૨૭
શ્રૂયતાં પ્રિયસન્દેશો ભવતીનાં સુખાવહઃ । યમાદાયાગતો ભદ્રા અહં ભર્તૂં રહસ્કરઃ ॥૨૮

શ્રીભગવાનુવાચ

ભવતીનાં વિયોગો મે ન હિ સર્વાત્મના ક્લ્બિત્ । યથા ભૂતાનિ ભૂતેષુ ઋચં વાચ્વગ્નિર્જલં મહી ।

તથાહં ચ મનઃપ્રાણભૂતેન્દ્રિયગુણાશ્રયઃ ॥૨૯

આત્મન્યેવાત્મનાઽઽત્માનં સૃજે હન્યનુપાલયે । આત્મમાયાનુભાવેન ભૂતેન્દ્રિયગુણાત્મના ॥૩૦
આત્મા જ્ઞાનમયઃ શુદ્ધો વ્યતિરિક્તોઽગુણાન્વયઃ । સુષુપ્તિસ્વપ્નજાગ્રદ્ભિર્માયાવૃત્તિભિરીયતે ૩૧
યેનેન્દ્રિયાર્થાન્ ધ્યાયેત મૃષા સ્વપ્નવદુત્થિતઃ । તન્નિરુન્ધ્યાદિન્દ્રિયાણિ વિનિદ્રઃ પ્રત્યપદ્યત ॥૩૨
एतदन्तः समाम्नायो योगः सांख्यं मनीषिणाम् । त्यागस्तपो दमः सत्यं समुद्रान्ता इवापगाः ।

વેદાધ્યયન, નિયમો, અને બીજાં પણ અનેક શુભ સાધનોથી ભગવાનમાં ભક્તિ પ્રાપ્ત થાય છે. ૨૪ મોટી કીર્તિવાળા ભગવાનની ઉત્તમ ભક્તિ તમે કરો છો એ ઘણું યોગ્ય છે. પતિ, પુત્ર, દેહ, સ્વજન અને ઘરને છોડી દઈ તમો શ્રીકૃષ્ણ નામના પરમ પુરુષને વરી એ ઘણું સારું કર્યું છે. ૨૫-૨૬ હે ભાગ્યશાળી ગોપીઓ ! તમને વિરહથી ભગવાનની સાચી ભક્તિ મળી છે અને એ ભક્તિ દેખાડીને મારા ઉપર મોટો અનુગ્રહ કર્યો છે. ૨૭ હે ભલી સ્ત્રીઓ ! હવે તમને સુખ આપનાર ભગવાનનો પ્યારો સંદેશો સાંભળો, જે સંદેશો લઈને ભગવાનનાં રહસ્ય કામ કરનારો હું આવેલો છું. ૨૮

ભગવાને કહ્યું છે કે તમોને મારો વિયોગ કોઈ સમયે પણ સર્વથા નથી. કેમકે આકાશ, વાયુ, અગ્નિ, જળ અને પૃથ્વી એ પાંચ મહાભૂતો જેમ સ્થાવર જંગમ સર્વે પદાર્થોમાં રહ્યાં છે તેવી રીતે હું પણ ભૂત, મન, જીવ, પ્રાણ, ઈન્દ્રિય અને ગુણના અધિષ્ઠાનપણાથી સર્વમાં રહ્યો છું. હું પોતાના શરીરભૂત પ્રકૃતિને વિષે જ ભૂતો ઈન્દ્રિયો અને ગુણરૂપે પોતાના સંકલ્પના પ્રભાવથી, હું પોતે જ મારા શરીરભૂત એવા સૃજ્ય વર્ગને ઉત્પન્ન, પાલન અને પ્રલય કરું છું. કેમ કે આત્મા તો શુદ્ધ છે, કોઈ ગુણમાં સંબંધ પામતો નથી, સર્વ ગુણોથી જુદો છે અને જ્ઞાનસ્વરૂપ છે. માયાથી થયેલા મનની વૃત્તિરૂપ જાગ્રત, સ્વપ્ન અને સુષુપ્તિ નામની અવસ્થાઓને લીધે વિશ્વ, તેજસ અને પ્રાણરૂપે જણાય છે, જીવ સર્વ પ્રકારે દેહ, ઈન્દ્રિયો, મન, પ્રાણાદિકથી વિલક્ષણ છે. ૨૯-૩૨ જાગેલો પુરુષ જેમ સ્વપ્નને ખોટું

યત્ત્વહં ભવતીનાં વૈ દૂરે વર્તે પ્રિયો દૂશામ્ । મનસઃ સન્નિકર્ષાર્થં મદનુદ્યાનકામ્યયા ॥૩૪
યથા દૂરચરે પ્રેષ્ટે મન આવિશ્ય વર્તેતે । સ્ત્રીણાં ચ ન તથા ચેતઃ સન્નિકૃષ્ટેઽક્ષિગોચરે ॥૩૫
મય્યાવેશ્ય મનઃ કૃત્સં વિમુક્તાશોષવૃત્તિ યત્ । અનુસ્મરન્ત્યો માં નિત્યમચિરાન્મામુપૈષ્યથ ॥
યા મયા ક્રીડતા રાત્ર્યાં વનેઽસ્મિન્ વ્રજ આસ્થિતાઃ । અલબ્ધરાસાઃ કલ્યાણ્યો માઽઽપુર્મદ્વીર્યચિન્તયા

શ્રીશુક ઉવાચ

એવં પ્રિયતમાદિષ્ટમાકર્ણ્યં વ્રજયોષિતઃ । તા ઋચુરુદ્ભવં પ્રીતાસ્તત્સન્દેશાગતસ્મૃતીઃ ॥૩૮

ગોપ્યઃ ઋચુઃ

દિષ્ટ્યાહિતો હતઃ કંસો યદૂનાં સાનુગોઽયઘ્કૃત્ । દિષ્ટ્યાઽઽસૈર્લબ્ધસર્વાર્થૈઃ કુશલ્યાસ્તેઽચ્યુતોઽધુના
કચ્ચિદ્ ગદાગ્રજઃ સૌમ્ય કરોતિ પુરયોષિતામ્ । પ્રીતિં નઃ સ્નિગ્ધસત્રીડહાસોદારેક્ષણાચિન્તઃ ૪૦

જ જાણે છે, તેમ વિદ્વાનો જેને ખોટા જ ગણે છે, એવા વિષયોનું જે મનથી ચિંતવન થાય છે અને ચિંતન કરતાં કરતાં ઈન્દ્રિયોને પ્રાપ્ત થાય છે, તે મનનો આળસ મૂકીને મારે વિષે નિરોધ કરવો જોઈએ. ૩૩ વેદ, અષ્ટાંગયોગ, આત્મા અનાત્માનો વિવેક, સંન્યાસ, સ્વધર્મ, ઈન્દ્રિયોનું દમન અને સત્ય તેનું ફળ મારે વિષે મનનો નિરોધ જ છે. જેમ સર્વે નદીઓનું છેલ્લું પ્રાપ્તિ સ્થાન સમુદ્ર છે, તેમ વિદ્વાનોએ ઠરાવેલાં સર્વ સાધનોનું ફળ તો એક જ મારે વિષે મનનો નિરોધ જ છે. ૩૪ તમોને પ્યારો હું તમારી દૃષ્ટિઓથી દૂર રહું છું, તે તમોને મારું ધ્યાન કરાવવાની ઈચ્છાથી અને ધ્યાન કરાવીને તમારા મનને મારી પાસે રાખવાને માટે રહું છું. ૩૫ દૂર રહેલા પ્યારામાં સ્ત્રીઓનું મન જેવું લાગી રહે છે, તેવું પ્રત્યક્ષ રીતે પાસે રહેલો હોય તેમાં લાગતું નથી. ૩૬ સર્વે વૃત્તિઓને છોડી દેતાં મન મારામાં રાખી નિરંતર મારું સ્મરણ કરવાને લીધે તમો થોડા કાળમાં મને પામશો. ૩૭ હે ભલી સ્ત્રીઓ ! હું જે સમયમાં વૃંદાવનમાં રાત્રીએ કીડા કરતો હતો તે સમયે પોતાના પતિએ રોકી રાખવાને લીધે જે સ્ત્રીને મારી સાથે રાસ રમવાનું ન મળ્યું, તે સ્ત્રીઓ મારા પરાક્રમોના ચિંતનથી જ મને પામી ગઈ છે. ૩૮

શુકદેવજી કહે છે- આ પ્રમાણે પ્રાણપ્રિય ભગવાનના સંદેશા સાંભળી રાજી થયેલી અને તેમના સંદેશાથી જેને સ્મરણ પ્રાપ્ત થયું, એવી ગોપીઓ ઉદ્ભવજીને આ પ્રમાણે કહેવા લાગી. ૩૯

ગોપીઓ કહે છે યાદવોના શત્રુ અને દુઃખદાયી કંસને તેના અનુચરો સહિત માર્યો એ ઘણું સારું કર્યું અને જેના સર્વ મનોરથ પૂરા થયા છે. એવા સંબંધીઓની સાથે હમણાં ભગવાન આનંદથી વર્તે છે એપણ ઘણું સારું છે. ૪૦ હે સૌમ્ય ! સ્નેહ

કથં રતિવિશેષજ્ઞઃ પ્રિયશ્ચ વરયોષિતામ્ । નાનુબધ્યેત તદ્વાક્યૈર્વિભ્રમૈશ્ચાનુભાજિતઃ ॥૪૧
અપિ સ્મરતિ નઃ સાધો ગોવિન્દઃ પ્રસ્તુતે ક્વચિત્ । ગોષ્ટીમધ્યે પુરસ્ત્રીણાં ગ્રામ્યાઃ સ્વૈરકથાન્તરે
તાઃ કિં નિશાઃ સ્મરતિ યાસુ તદા પ્રિયાભિર્વન્દાવને કુમુદકુન્દશાઙ્કુરમ્યે ।

રેમે ક્ષણચ્ચરણનૂપુરાસગોષ્ઠ્યામસ્માભિરીડિતમનોજ્ઞકથઃ કદાચિત્ ॥૪૩॥

અપ્યેષ્યતીહ દાશાર્હસ્તમાઃ સ્વકૃતયા શુચા । સજ્જીવયન્ નુ નો ગાત્રૈર્વથેન્દ્રો વનમમ્બુદૈઃ ॥૪૪
કસ્માત્ કૃષ્ણા ઇહયાતિ પ્રાસરાજ્યો હતાહિતઃ । નરેન્દ્રકન્યા ડદ્વાહ્ય પ્રીતઃ સર્વસુહૃદ્ભુતઃ ॥૪૫
કિમસ્માભિર્વનૌકોભિરન્યાભિર્વા મહાત્મનઃ । શ્રીપતેરાસકામસ્ય ક્રિયેતાર્થઃ કૃતાત્મનઃ ॥૪૬
પરં સૌઘ્યં હિ નૈરાશ્યં સ્વૈરિણ્યપ્યાહપિઙ્ગલા । તજ્જાનતીનાં નઃ કૃષ્ણો તથાપ્યાશા દુરત્યયા ॥
ક ઉત્સહેત સન્ત્યક્તુમુત્તમશ્લોકસંવિદમ્ । અનિચ્છતોઽપિ યસ્ય શ્રીરઙ્ગાન્નચ્યવતે ક્વચિત્ ૪૮
સરિચ્છૈલવનોદ્દેશા ગાવો વેણુરવા ઇમે । સઙ્કર્ષણસહાયેન કૃષ્ણોનાચરિતાઃ પ્રભો ॥૪૯

અને લાજ સહિત હાસ્ય કરીને અને ઉદાર દૃષ્ટિથી અમોએ પૂજેલા ભગવાન
અમારી ઉપર જે પ્રીતિ કરવી જોઈએ તે પ્રીતિ મથુરાની સ્ત્રીઓ ઉપર કરે છે ?^{૪૧}
બીજી ગોપી બોલી રતિના પ્રકારો જાણનાર ઉત્તમ સ્ત્રીઓને ધ્યાના લાગે એવા
અને ઉત્તમ સ્ત્રીઓએ પોતાના વાક્ય તથા વિલાસથી સત્કાર કરેલા ભગવાન તે
સ્ત્રીઓમાં કેમ ન બંધાય ?^{૪૨} હે સૌમ્ય ! નગરની સ્ત્રીઓની સભામાં યથેષ્ટ વાતો
કરતાં કોઈ પ્રસંગે ભગવાન અમને સંભારે છે ?^{૪૩} કુમુદ, કુન્દ પુષ્પ અને ચંદ્રમાથી
શોભી રહેલા વૃન્દાવનમાં ઝાંઝરના ઝમકારાવાળી રાસમંડળીમાં અમારી સાથે
ભગવાન જે રાત્રીઓમાં રમ્યા હતા અને અમો તેમની મનોહર કથાની સ્તુતિ કરી
હતી, તે રાત્રીને ભગવાન કોઈ સમયે સંભારે છે ?^{૪૪} જેમ ઈંદ્ર મેઘથી વનને
જિવાડે તેમ પોતે આપેલા શોકથી તપી રહેલી અમોને, પોતાના ગાત્રનો સ્પર્શ
આપી જિવાડવા સારુ શ્રીકૃષ્ણ અહીં આવશે ?^{૪૫} બીજી ગોપી બોલી, પણ હવે
કૃષ્ણ અહીં શા માટે આવે ? શ્રીકૃષ્ણને રાજ્ય મળ્યું, શત્રુ મરી ગયા, સર્વે
સંબંધીઓનો સમાગમ થયો અને રાજાઓની કન્યાઓને પરણી, પ્રીતિ પામ્યા તે
અહીં શા માટે આવે ?^{૪૬} અને વળી બીજી બોલી શ્રીકૃષ્ણને સર્વ મનોરથ પ્રાપ્ત છે
અને પોતે પૂર્ણ છે. તેમને વગડામાં રહેનારી અમો અથવા બીજીઓ પણ શું કરી
આપે એમ છે ?^{૪૭} પિંગલા વેશ્યાએ પણ કહ્યું છે કે “આશા ન રાખવી એજ મોટું
સુખ છે.” એ વાતને અમે જાણીએ છીએ તોપણ શ્રીકૃષ્ણની આશા છૂટતી નથી.
^{૪૮} ઉત્તમ કીર્તિવાળા ભગવાન પોતે લક્ષ્મીને ઈચ્છતા નથી, તોપણ તેમના
અંગમાંથી લક્ષ્મી કદી પણ ખસતી નથી, એવા ભગવાનની એકાંતની વાતોને

પુનઃ પુનઃ સ્મારયન્તિ નન્દગોપસુતં બત । શ્રીનિકેતૈસ્તત્પદકૈર્વિસ્મર્તુ નેવ શક્નુમઃ ॥૫૦
ગત્યા લલિતયોદારહાસલીલાવલોકનૈઃ । માધ્વ્યા ગિરા હૃતધિયઃ કથં તં વિસ્મરામહે ॥૫૧
હે નાથ હે રમાનાથ વ્રજનાથાર્તિનાશન । મગનમુદ્ધર ગોવિન્દ ગોકુલં વૃજિનાર્ણવાત્ ॥૫૨

શ્રીશુક ઉવાચ

તતસ્તાઃ કૃષ્ણાસન્દેશૈર્વ્યપેતવિરહજ્વરાઃ । ઉદ્ભવં પૂજયાઙ્કુર્જાત્વાઽઽત્માનમધોક્ષજમ્ ॥૫૩
ઉવાસ કતિચિન્માસાન્ ગોપીનાં વિનુદજ્જુચઃ । કૃષ્ણાલીલાકથાં ગાયન્ રમયામાસ ગોકુલમ્ ૫૪
યાવન્ત્યહાનિ નન્દસ્ય વ્રજેઽવાત્સીત્ સ ઉદ્ભવઃ । વ્રજૌકસાં ક્ષણપ્રાયાણ્યાસન્ કૃષ્ણાસ્ય વાર્તયા
સરિદ્વનગિરિદ્રોણીવીક્ષન્ કુસુમિતાન્ દ્રુમાન્ । કૃષ્ણાં સંસ્મારયન્ રેમે હરિદાસો વ્રજૌકસામ્ ૫૬
દૃષ્ટૈવમાદિ ગોપીનાં કૃષ્ણાવેશાત્મવિક્લવમ્ । ઉદ્ભવઃ પરમપ્રીતસ્તા નમસ્યન્નિદં જગૌ ॥૫૭

एताः परं तनुभृतो भुवि गोपवध्वो गोविन्द एव निखिलात्मनि रूढभावाः ।

वाञ्छन्ति यद् भवभियो मुनयो वयं च किं ब्रह्मजन्मभिरनन्तकथारसस्या ॥૫૮॥

કોણ છોડી શકે ?^{૪૮} હે ઉદ્ભવ ! બલરામ સહિત શ્રીકૃષ્ણ જ્યાં ફર્યા હતા તે આ
નદી, પર્વત અને વનના પ્રદેશો તથા વેણુના શબ્દો વારંવાર એ નંદકુમારોનું અમને
સ્મરણ આપે છે. લક્ષ્મીના સ્થાનકરૂપ તેમનાં પગલાં જોઈને અમો વિસ્મરણ પણ
કરી શક્તી નથી.^{૫૦-૫૧} તેમની સુંદર ગતિ, ઉદાર હાસ્ય, લીલા પૂર્વક જોવું અને
મધુર વાણીથી જેઓનાં મન હરાઈ ગયાં છે એવી અમે શી રીતે ભૂલી જઈએ ?^{૫૨}
હે નાથ ! હે લક્ષ્મીના પતિ ! હે વ્રજના નાથ ! હે પીડાના નાશ કરનાર ! હે ગોવિંદ !
દુઃખરૂપી સમુદ્રમાં ડૂબેલા ગોકુળને તેમાંથી બહાર કાઢો.^{૫૩}

શુકદેવજી કહે છે- પછી ભગવાનના સંદેશાથી જેનો વિરહ તાપ મટી ગયો
છે. એવી ગોપીઓએ ભગવાનને પરમાત્મા જાણી અને પરમાત્માને પોતાના
અંતર્યામી જાણી ઉદ્ભવજીની પૂજા કરી.^{૫૪} ગોપીઓનો શોક મટાડતા ઉદ્ભવજીએ
કેટલાક મહિના સુધી ત્યાં રહીને ભગવાનની લીલાની કથાનું ગાયન કરી ગોકુળને
આનંદ આપ્યો.^{૫૫} ઉદ્ભવજી જેટલા દિવસ વ્રજમાં રહ્યા તેટલા દિવસ ભગવાનની
વાતો ચાલવાને લીધે વ્રજવાસીઓને એક ક્ષણ જેટલા લાગ્યા.^{૫૬} નદી, વન, પર્વતની
ગુફાઓ અને ફૂલવાળાં વૃક્ષોને જોતા અને તે દરેક સ્થળમાં ભગવાનની લીલાના
પ્રશ્નોના બહાને ભગવાનનું સ્મરણ કરાવતા, એ ભગવાનના દાસ ઉદ્ભવજી
વ્રજમાં આનંદથી રહ્યા.^{૫૭} ભગવાનમાં જ પ્રવેશ કરાવેલ ગોપીઓના મનની
વિહ્વળતા જોઈને બહુ જ રાજી થયેલા ઉદ્ભવજી ગોપીઓને પ્રણામ કરવાનું ધારી,
મનમાં આ પ્રમાણે વિચાર કરવા લાગ્યા.^{૫૮}

ક્રેમાઃ સ્ત્રિયો વનચરીર્વ્યભિચારદુષ્ટાઃ કૃષ્ણો ક્વચૈષ પરમાત્મનિ રૂઢભાવઃ ।
 નન્વીશ્વરોઽનુભજતોઽવિદુષોઽપિ સાક્ષાચ્છ્રેયસ્તનોત્યગદરાજ ઇવોપયુક્તઃ ॥૫૯॥
 નાયં શ્રિયોઽદ્ગ્ઙ્ઙ ઉ નિતાન્તરતેઃ પ્રસાદઃ સ્વર્યોષિતાં નલિનગન્ધરુચાં કુતોઽન્યાઃ ।
 રાસોત્સવેઽસ્ય ભુજદણ્ડગૃહીતકળલબ્ધાશિષાં ય ઉદગાદ્ વ્રજવલ્લવીનામ્ ॥૬૦॥
 આસામહો ચરણરેણુજુષામહં સ્યાં વૃન્દાવને કિમપિ ગુલ્મલતૌષધીનામ્ ।
 યા દુસ્ત્યજં સ્વજનમાર્યપથં ચ હિત્વા ભેજુર્મુકુન્દપદવીં શ્રુતિભિર્વિમૃગ્યામ્ ॥૬૧॥
 યા વૈ શ્રિયાર્ચિતમજાદિભિરામકામૈર્યોગેશ્વરૈરપિ યદાત્મનિ રાસગોષ્ઠ્યામ્ ।
 કૃષ્ણાસ્ય તદ્ ભગવતશ્ચરણારવિન્દં ન્યસ્તં સ્તનેષુ વિજહુઃ પરિરમ્ભ તાપમ્ ॥૬૨॥
 વન્દે નન્દવ્રજસ્ત્રીણાં પાદરેણુમખીક્ષણશઃ । યાસાં હરિકથોદ્દીતં પુનાતિ ભુવનત્રયમ્ ॥૬૩॥
 શ્રીશુક ઉવાચ
 અથ ગોપીરનુજ્ઞાપ્ય યશોદાં નન્દમેવ ચ । ગોપાનામન્ચ દાશાઠ્ઠો યાસ્યન્નારુરુહે રથમ્ ॥૬૪॥

ઉદ્ભવજી મનમાં વિચાર કરે છે પૃથ્વીમાં કેવળ આ ગોપીઓનો જ જન્મ સફળ છે, કેમકે સંસારથી ભય પામતા મુનિઓ અને અમો શ્રીકૃષ્ણમાં જેવો ભાવ રાખવાને ઈચ્છીએ છીએ તેવો ભાવ આ ગોપીઓને દેઢ થઈ ગયો છે. ભગવાનની કથામાં રંગ લાગે તો પછી બ્રાહ્મણના જન્મ અને કર્મોનું શું પ્રયોજન છે ?^{૫૮} વનમાં ફરનારી અને વ્યભિચારના દોષવાળી આ સ્ત્રીઓ ક્યાં ? અને પરમાત્મા શ્રીકૃષ્ણમાં આવો દેઢ થયેલો ભાવ ક્યાં ? પોતાને ભજનારા અજ્ઞાની લોકોને પણ ઈશ્વર ભજે છે અને પીધેલા અમૃતની પેઠે સાક્ષાત્ કલ્યાણ કરે છે.^{૬૦} રાસોત્સવમાં ભગવાન પોતાની ભુજાથી કંઠનું આલિંગન કરી, વ્રજની ગોપીઓ ઉપર જેવી કૃપા કરી, તેવી કૃપા નિરંતર પ્રીતિ રાખનાર લક્ષ્મીજી ઉપર પણ નથી કરી, અને અપ્સરાઓની ઉપર પણ નથી કરી, ત્યારે બીજી સ્ત્રીઓની શી વાત કરવી ?^{૬૧}

અહો !!! આ ગોપીઓ ત્યાગ કરવાને અશક્ય એવાં પોતાના સંબંધી અને ધર્મ માર્ગનો ત્યાગ કરી, શ્રુતિઓ પણ જેને શોધે છે એવી પરમ પદવીને પામી છે, ગોપીઓના ચરણની રજ જેના ઉપર પડે છે એવા ગુચ્છ, લતા અને ઔષધિની જાતમાં વૃંદાવનની અંદર મારો કોઈ પણ અવતાર થાય તો ઠીક.^{૬૨} લક્ષ્મીએ પૂજેલું અને પૂર્ણકામનાવાળા બ્રહ્માદિક તથા યોગેશ્વરો પણ હૃદયમાં જ પૂજેલું ભગવાનનું ચરણારવિંદ પોતાના સ્તન ઉપર મૂકી તેનું આલિંગન કરી, જેઓ

તં નિર્ગતં સમાસાદ્ય નાનોપાયનપાણયઃ । નન્દાદયોઽનુરાગેણ પ્રાવોચન્નશ્રુલોચનાઃ ॥૬૫॥
 મનસો વૃત્તયો નઃ સ્યુઃ કૃષ્ણપાદામ્બુજાશ્રયાઃ । વાચોઽભિધાયિનીર્નામ્નાં કાયસ્તત્પ્રહ્ણાદિષુ
 કર્મભિર્મામ્યામાણાનાં યત્ર ક્ષાપીશ્વરેચ્છયા । મઙ્ગલાચરિતૈર્દાનૈ રતિર્નઃ કૃષ્ણા ઈશ્વરે ॥૬૭॥
 એવં સભાજિતો ગોપૈઃ કૃષ્ણા ભક્ત્યા નરાધિપ । ઉદ્ભવઃ પુનરાગચ્છન્મથુરાં કૃષ્ણપાલિતામ્
 કૃષ્ણાય પ્રણિપત્યાહ ભક્ત્યુદ્રેકં વ્રજૈકસામ્ । વસુદેવાય રામાય રાજ્ઞે ચોપાયનાન્યદાત્ ॥૬૯॥
 ઇતિ શ્રીમદ્ભાગવતે મહાપુરાણે પારમહંસ્યાં સંહિતાયાં દશમસ્કન્ધે પૂર્વાર્ધે

ઉદ્ભવપ્રતિયાને સપ્તચત્વારિંશોઽધ્યાયઃ ॥૪૭॥

પોતાના તાપનો ત્યાગ કર્યો હતો, એવી ગોપીઓના ચરણની રજ મારે માથે પડે એવી હું આશા રાખું છું.^{૬૩} વ્રજની સ્ત્રીઓએ કરેલું ભગવાનની કથાનું ઊંચું ગાયન ત્રણ લોકને પવિત્ર કરે છે, તેની ચરણ રજને હું વારંવાર વંદન કરું છું.^{૬૪}

શુકદેવજી કહે છે- પછી ઉદ્ભવજી ગોપીઓની, નંદરાયની અને યશોદાની આજ્ઞા લઈ, ગોવાળોને પૂછી જવા માટે રથમાં બેઠા.^{૬૫} નીકળેલા ઉદ્ભવજીની પાસે અનેક પ્રકારની ભેટો લઈ આવેલા અને સ્નેહથી જેઓના નેત્રમાં આંસુ આવી ગયાં હતાં, એવા નંદાદિક ગોવાળો બોલ્યા કે- અમારા મનની વૃત્તિઓ કૃષ્ણના ચરણારવિંદમાં રહેજો, વાણી ભગવાનના યશનું ઉચ્ચારણ કર્યા કરજો, અને શરીર તેમને પ્રણામ કરવા આદિ કર્મમાં તત્પર રહેજો.^{૬૬-૬૭} ઈશ્વરની ઈચ્છાથી કોઈ કર્મોથી અમો કોઈ પણ યોનિમાં ભટકીએ ત્યાં પણ હમેશાં ભગવાન કૃષ્ણમાં અમારી આસક્તિ રહેજો.^{૬૮} હે રાજા ! આવી રીતે ભગવાનની ભક્તિને લીધે ગોવાળોએ સત્કાર કરેલા ઉદ્ભવજી ભગવાને રક્ષેલી મથુરાપુરીમાં ફરીવાર આવ્યા.^{૬૯} શ્રીકૃષ્ણને પ્રણામ કરી વ્રજવાસીઓની ભક્તિના ઉત્કર્ષની વાત કહી સંભળાવી, અને શ્રીકૃષ્ણને, વસુદેવને, બળદેવજીને તથા રાજાને ત્યાંથી મળેલી ભેટની ઉત્તમ વસ્તુઓ આપી.^{૭૦}

ઇતિ શ્રીમદ્ મહાપુરાણ ભાગવતના દશમ સ્કંધનો સુડતાળીશમો અધ્યાય સંપૂર્ણ.

અથ અષ્ટત્વારિંશોઽધ્યાયઃ (૪૮)

॥ શ્રીશુક ઉવાચ ॥

અથ વિજ્ઞાય ભગવાન્ સર્વાત્મા સર્વદર્શનઃ । સૈરન્નગ્ર્યાઃ કામતપ્તાયાઃ પ્રિયમિચ્છન્ ગૃહં યયૌ ૧
મહાર્હોપસ્કરૈરાઢ્યં કામોપાયોપબૃંહિતમ્ । મુક્તાદામપતાકાભિર્વિતાનશયનાસનૈઃ ।

ધૂપૈઃ સુરભિભિર્દીપૈઃ સ્વગ્ગન્ધૈરપિ મણિડતમ્ ॥૨॥

ગૃહં તમાયાન્તમવેક્ષ્ય સાઽઽસનાત્ સદ્યઃ સમુત્થાય હિ જાતસમ્પ્રમા ।

યથોપસન્નમ્ સગ્વીભિરચ્યુતં સભાજયામાસ સદાસનાદિભિઃ ॥૩॥

તથોદ્ભવઃ સાધુ તયાભિપૂજિતો ન્યષીદદુર્વ્યામભિમૃશ્ય ચાસનમ્ ।

કૃષ્ણોઽપિ તૂર્ણં શયનં મહાધનં વિવેશ લોકાચરિતાન્યનુવ્રતઃ ॥૪॥

સા મજ્જનાલેપદુકૂલભૂષણસ્વગ્ગન્ધતામ્બૂલસુધાસવાદિભિઃ ।

પ્રસાધિતાત્મોપસસાર માધવં સત્રીડલીલોત્તિમતવિભ્રમેક્ષિતૈઃ ॥૫॥

આહૂય કાન્તાં નવસન્નમદ્રિયા વિશક્લિતાં કઙ્કણભૂષિતે કરે ।

પ્રગૃહ્યા શય્યામધિવેશ્ય રામયા રેમેઽનુલેપાર્પણપુણ્યલેશયા ॥૬॥

અધ્યાય ૪૮

શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન કુબ્જાની સાથે વિહાર કર્યો અને અકૂરજીને
હસ્તિનાપુર મોકલ્યા.

શુકદેવજી કહે છે- પછી સર્વના આત્મા અને સર્વને જાણનારા ભગવાન
કામનાથી તપી ગયેલી કુબ્જાને પોતે આપેલું વચન સંભારી તેને રાજી કરવા સારુ
તેને ઘેર ગયા. ૧ એ કુબ્જાના ઘરમાં મૂલ્યવાન સામાન ભરપર હતો. કામદેવને
પ્રદીપ્ત કરનારાં રતિ સંબંધી ચિત્રો આલેખેલાં હતાં. મોતીની માળાઓ, પતાકા,
ચંદરવા, શયનાદિક, સુગંધી ધૂપ, દીપ, ફૂલની માળાઓ અને ચંદનાદિક સુગંધથી
શોભી રહ્યું હતું. ૨ કૃષ્ણ પોતાને ઘેર આવતા જોઈ, કુબ્જા મોટા સંભ્રમથી તરત
આસન પરથી ઊઠી, સખીઓની સાથે યથાયોગ્ય રીતે ભગવાનને મળી. ઉત્તમ
આસનાદિ આપી તેમનું સન્માન કર્યું. ૩ કુબ્જાએ સારી રીતે માન આપેલા ઉદ્ભવજી
આસનનો સ્પર્શ કરીને ધરતી ઉપર બેસી ગયા. પછી લોકના આચરણને
અનુસરેલા ભગવાન તરત જ મૂલ્યવાન તે કુબ્જાના શયનમાં પધાર્યા. ૪ સ્નાન,
લેપન, વસ્ત્ર, ભૂષણ, માળા, સુગંધ, તાંબુલ અને અમૃત સરખાં પીવાના માદક
પદાર્થોથી પોતાના શરીરને કરેલો છે અલંકૃત જેમણે, એવી કુબ્જા લાજભરેલી
લીલાથી હસતી, વિલાસ કરતી અને જોતી જોતી ભગવાનની પાસે ગઈ. ૫ ભગવાન

સાનન્નતમકુચયોરુરસસ્તથાક્ષ્ણોર્જિઘ્નન્ત્યનન્તચરણેન રુજો મૃજન્તી ।

દોર્ભ્યાં સ્તનાન્તરગતં પરિરમ્ય કાન્તમાનન્દમૂર્તિમજહાદતિદીર્ઘતાપમ્ ॥૭॥

સૈવં કૈવલ્યનાથં તં પ્રાપ્ય દુષ્પ્રાપમીશ્વરમ્ । અઙ્ગરાગાર્પણેનાહો દુર્ભગેદમયાચત ॥૮

આહોષ્યતામિહ પ્રેષ્ટ દિનાનિ કતિચિન્મયા । રમસ્વ નોત્સહે ત્યક્તું સઙ્ગં તેઽમ્બુરુહેક્ષણ ॥૯

તસ્યૈ કામવરં દત્ત્વા માનયિત્વા ચ માનદઃ । સહોદ્ભવેન સર્વેશઃ સ્વધામાગમદર્ચિતમ્ ॥૧૦

દુરારાધ્યં સમારાધ્ય વિષ્ણું સર્વેશ્વરેશ્વરમ્ । યો વૃણીતે મનોગ્રાહ્યમસત્ત્વાત્ કુમનીષ્યસૌ ॥૧૧

અઙ્ગરુભવનં કૃષ્ણઃ સહરામોદ્ભવઃ પ્રભુઃ । કિન્ચિચ્ચિકીર્ષયન્ પ્રાગાદઙ્ગરુપ્રિયકામ્યયા ॥૧૨

સ તાન્ નરવરશ્રેષ્ઠનારાદ્ વીક્ષ્ય સ્વબાન્ધવાન્ । પ્રત્યુત્થાય પ્રમુદિતઃ પરિષ્વજ્યાભ્યનન્દત ૧૩

નનામ કૃષ્ણં રામં ચ સ તૈરપ્યભિવાદિતઃ । પૂજયામાસ વિધિવત્ કૃતાસનપરિગ્રહાન્ ॥૧૪

પાદાવનેજનીરાપો ધારયઙ્ચિરસા નૃપ । અર્હણેનામ્બરૈર્દિવ્યૈર્ગન્ધસ્વગ્મ્ભૂષણોત્તમૈઃ ॥૧૫

અર્ચિત્વા શિરસાઽઽનમ્ય પાદાવઙ્ગતૌ મૃજન્ । પ્રશ્રયાવનતોઽઙ્ગરુઃ કૃષ્ણરામાવભાષત ॥૧૬

નવા સમાગમની લાજથી સંકોચને પામતી તે કુબ્જાને બોલાવી કે જે કુબ્જાનું

ચંદન આપવા ઉપરાંત કાંઈ પુણ્ય ન હતું, આવી કુબ્જાનો કંકણથી શોભતો હાથ

પકડીને શયનમાં સુવાડીને તેની સાથે રમવા લાગ્યા. ૬ ભગવાનના ચરણને જાણે

સૂંઘતી હોય તેમ તે ચરણને પોતાના સ્તન ઉપર, છાતી ઉપર અને આંખો ઉપર

મૂકી મૂકીને કામની પીડાને શાંત કરતી, તે કુબ્જાએ પ્યારા અને આનંદમય

ભગવાનને સ્તનના ભીડામાં લઈ બાથથી આલિંગન કરીને પોતાના કામજવરને

ટાળ્યો. ૭ મોક્ષના નાથ અને બીજાને દુર્લભ પ્રભુને કેવળ ચંદન આપવારૂપ પુણ્યથી

જ પામીને જેને ગોપીઓના જેવી એક નિષ્ઠા હતી નહીં આવી કુબ્જાએ માગ્યું કે-

હે પ્યારા ! હે કમળ સરખા નેત્રવાળા ! અહીં જ ઘણા દિવસ રહી મારી સાથે

રમણ કરો. તમારા સંગને હું છોડી શકતી નથી. ૮-૯ પછી માન આપનારા અને

કુબ્જાએ પૂજેલા ભગવાન તે કુબ્જાને આભૂષણાદિક તથા વરદાન આપી

ઉદ્ભવજીની સાથે પોતાને ઘેર પધાર્યા. ૧૦ ઈશ્વરના ઈશ્વર અને ઘણા પ્રયત્નથી

પ્રસન્ન થાય એવા ભગવાનને પ્રસન્ન કરી વિષયના તુચ્છ સુખને માગે તેની અલ્પ

બુદ્ધિ સમજવી. ૧૧ પછી શ્રીકૃષ્ણ અકૂરજીને રાજી કરવા સારુ અને તેમની પાસે

કાંઈ કામ કરાવવા સારુ બલરામ અને ઉદ્ભવજીની સાથે અકૂરજીને ઘેર પધાર્યા. ૧૨

અકૂરજી પુરુષોત્તમને દૂરથી જ જોઈ સામા ઊઠ્યા, પછી આનંદથી આલિંગન

તથા અભિનંદન આપી શ્રીકૃષ્ણ તથા બલભદ્રને પગે લાગ્યા, અને તેઓ પણ

અકૂરજીને પગે લાગ્યા. હે રાજા ! પછી અકૂરજીએ કૃષ્ણને આસનપર બેસાડી,

દિષ્ટ્યા પાપો હતઃ કંસઃ સાનુગો વામિદં કુલમ્ । ભવદ્ભ્યામુદ્ધતં કૃચ્છ્રદ્ દુરન્તાચ્ચ સમેધિતમ્
યુવાં પ્રધાનપુરુષૌ જગદ્દેતૂ જગન્મયૌ । ભવદ્ભ્યાં ન વિના કિચ્છિત્ પરમસ્તિ ન ચાપરમ્ ॥૧૮
આત્મસૃષ્ટિમિદં વિશ્વમન્વાવિશ્ય સ્વશક્તિભિઃ । ઈયતે બહુધા બ્રહ્મન શ્રુતપ્રત્યક્ષગોચરમ્ ॥૧૯

યથા હિ ભૂતેષુ ચરાચરેષુ મહ્યાદયો યોનિષુ ભાન્તિ નાના ।

એવં ભવાન્ કેવલ આત્મયોનિષ્વાત્માઽઽત્મતન્ત્રો બહુધા વિભાતિ ॥૨૦॥

સૃજસ્યથો લુમ્પસિ પાસિ વિશ્વં રજસ્તમઃસત્ત્વગુણૈઃ સ્વશક્તિભિઃ ।

ન બદ્ધ્યસે તદ્ગુણકર્મભિર્વા જ્ઞાનાત્મનસ્તે ક્વચ બન્ધહેતુઃ ॥૨૧॥

વિધિ સહિત પૂજા કરી, તેમના ચરણ ધોવાના જળને પોતાને માથે ચઢાવ્યું, દિવ્ય વસ્ત્રો અને સુગંધી માળા તથા આભૂષણોથી પૂજન કરી, મસ્તકથી પ્રણામ કરી, ખોળામાં ચરણારવિંદ લઈને ચાંપતા અને પ્રેમથી નમેલા અકૂરજી આપ્રમાણે કહેવા લાગ્યા. ૧૩-૧૬

અકૂરજી કહે છે- તમે પાપી કંસને તેના પરિવાર સહિત માર્યો અને તમારા આ કુળને અપાર કષ્ટમાંથી બચાવ્યું તથા વધાર્યું એ ઘણું સારું કર્યું. ૧૭ તમો બન્ને પ્રકૃતિ પુરુષના શરીરી છો, અને તેથી જ જગતના ઉપાદાન અને નિમિત્ત કારણ છો, (અર્થાત્ કાર્ય અને કારણ તમામ વસ્તુ તમોને આધીન છે.) કાંઈ કારણ અને કાર્ય તમારા વિના છે જ નહિં. ૧૮ હે પરમેશ્વર ! પ્રકૃતિ, પુરુષ, કાળ એ આદિ પોતાની શક્તિઓથી પોતે જ સર્જેલા આ વિશ્વની અંદર અંતરાત્માપણે (નિયંતાપણે) પ્રવેશ કરીને રહેલા, આપ શ્રુતિ પ્રમાણથી પ્રત્યક્ષ રીતે દેવમનુષ્યાદિકરૂપે બહુ પ્રકારે જણાઓ છો, અર્થાત્ શ્રુતિઓ પ્રત્યક્ષરૂપે જણાતાં દેવ મનુષ્યાદિક પદાર્થોરૂપે આપનું જ પ્રતિપાદન કરે છે. કારણ કે દેવ મનુષ્યાદિક પદાર્થો આપનું શરીર છે. અને આપ શરીરી આત્મા છો. અને જે જે શરીર વાયક શબ્દો હોય એ અભેદપણાથી શરીરી એવા આત્માના વાયક બને છે. તેથી જ તે તે પદાર્થોરૂપે શ્રુતિઓ આપને જ કહે છે. ૧૯ જેમ કારણરૂપે રહેલાં પૃથ્વી આદિક ભૂતો એક એક તત્ત્વરૂપે રહેલાં છે, છતાં કાર્યરૂપે પરિણામ પામીને અનેક પદાર્થોરૂપે જણાય છે. તેમ સર્વના શરીરી સ્વતંત્ર એવા એક જ આપ સર્વના કારણ હોવાથી, સર્વના શરીરી હોવાથી શરીરભૂત સર્વે પદાર્થોમાં બહુ પ્રકારે જણાઓ છો. ૨૦ પોતાની શક્તિરૂપ રજોગુણ, તમોગુણ અને સત્ત્વગુણથી તમે જગતને સ્પર્શે છો, પ્રલય કરો છો અને રક્ષણ કરો છો. છતાં તે ગુણોથી અને કર્મોથી બંધાતા નથી. કારણ કે જ્ઞાનસ્વરૂપ આપમાં ક્યારેય પણ બંધન કરનારી

દેહાદ્યુપાધેરનિરૂપિતત્વાદ્ ભવો ન સાક્ષાન્ન ભિદાઽઽત્મનઃ સ્યાત્ ।

અતો ન બન્ધસ્તવ નૈવ મોક્ષઃ સ્યાતાં નિકામસ્ત્વયિ નોઽવિવેકઃ ॥૨૨॥

ત્વયોદિતોઽયં જગતો હિતાય યદા યદા વેદપથઃ પુરાણઃ ।

બાદ્યેત પાસ્વણ્ડપથૈરસદ્ધિસ્તદા ભવાન્ સત્ત્વગુણં વિભર્તિ ॥૨૩॥

સ ત્વં પ્રભોઽદ્ય વસુદેવગૃહેઽવતીર્ણઃ સ્વાંશેન ભારમપનેતુમિહાસિ ભૂમેઃ ।

અક્ષૌહિણીશતવધેન સુરેતરાંશરાજ્ઞામમુષ્ય ચ કુલસ્ય યશો વિતન્વન્ ॥૨૪॥

અદ્યેશ નો વસતયઃ ખલુ ભૂરિભાગા યઃ સર્વદેવપિતૃભૂતનૃદેવમૂર્તિઃ ।

યત્પાદશૌચસલિલં ત્રિજગત્ પુનાતિ સ ત્વં જગદ્ગુરુરધોક્ષજ યાઃ પ્રવિષ્ટઃ ॥૨૫॥

કઃ પળિંડતસ્ત્વદપરં શરણં સમીયાદ્ ભક્તપ્રિયાદૃતગિરઃ સુહૃદઃ કૃતજ્ઞાત્ ।

સર્વાન્ દદાતિ સુહૃદો ભજતોઽભિકામાનાત્માનામપ્યુપચયાપચયૌ ન યસ્ય ॥૨૬॥

દિષ્ટ્યા જનાર્દન ભવાનિહ નઃ પ્રતીતો યોગેશ્વરૈરપિ દુરાપગતિઃ સુરેશૈઃ ।

છિન્ધ્યાશુ નઃ સુતકલત્રધનાસગેહદેહાદિમોહરશનાં ભવદીયમાયામ્ ॥૨૭॥

અવિદ્યા હોતી જ નથી. ૨૧ હે પ્રભુ ! આપ વાસ્તવિક સ્વરૂપે કરીને તો દેહાદિક ઉપાધિથી રહિત છો, તેથી જ્ઞાનસ્વરૂપ એવા જે તમો તે તમારી અંદર સાક્ષાત્ સંસાર નથી. તમે તો સર્વના શરીરી છો, તેથી શરીરની અંદર રહેલા જે ધર્મો હોય એ શરીરીની અંદર પ્રસક્ત થતા નથી. માટે જ તમો બંધ અને મોક્ષથી રહિત છો, છતાં તમારે વિષે જે બંધ અને મોક્ષ દેખાય છે, એ કેવળ અમારું અજ્ઞાન જ છે. ૨૨ જગતના કલ્યાણને માટે આપે કહેલો પ્રાચીન વેદમાર્ગ જ્યારે દુષ્ટ પાખંડ માર્ગોથી તૂટવા લાગે ત્યારે આપ સત્ત્વગુણથી અવતાર ધરો છો. ૨૩ હે પ્રભુ ! તે આપ દેવોના અંશોરૂપ રાજાઓની સેંકડો અક્ષોહિણીઓને મારી, પૃથ્વીનો ભાર ઉતારવા સારુ અને લોકમાં કીર્તિ વધારવા સારુ, હમણાં બળદેવજીની સાથે વસુદેવના ઘરમાં અવતર્યા છો. ૨૪ હે ઈશ્વર ! આજ અમારાં ઘર તપોવન કરતાં પણ વધારે પવિત્ર થયાં છે, કેમકે સર્વે દેવ, પિતૃ, ભૂત અને રાજાઓ જેના સ્વરૂપમાં છે એવા અને જેના ચરણ ધોવાનું જળ (ગંગાજી) ત્રિલોકીને પવિત્ર કરે છે, એવા જગદીશ્વર આપ આ ઘરમાં પધાર્યા છો. ૨૫ હે પ્રભુ ! આપ ભક્તોપર પ્રેમ રાખનાર, સત્યવક્તા, સર્વના સ્નેહી અને કૃતજ્ઞ છો, તેથી કયો સમજુ માણસ બીજાને શરણે જાય ? કારણ કે આપ જ ભક્તિ કરનારા લોકોને સર્વે, અભિલાષાઓ અને પોતાના સ્વરૂપને આપો છો. ૨૬ હે વિષ્ણુ ! દેવતા અને યોગેશ્વરો પણ જેના સ્વરૂપને ઘણા પ્રયત્નથી પામે છે, એવા આપે અહીં આજ અમને દર્શન દીધું એ બહુ જ સારુ

શ્રીશુક ઉવાચ

इत्यर्चितः संस्तुतश्च भक्तेन भगवान् हरिः । अक्रूरं सस्मितं प्राह गीर्भिः सम्मोहयन्निव ॥२८॥

શ્રીભગવાનુવાચ

ત્વં નો ગુરુઃ પિતૃવ્યશ્ચ શ્લાઘ્યો બન્ધુશ્ચ નિત્યદા । વયં તુ રક્ષ્યાઃ પોષ્યાશ્ચ અનુકમ્પ્યાઃ પ્રજા હિ વઃ
ભવદ્વિધા મહાભાગા નિષેવ્યા અર્હસન્તમાઃ । શ્રેયસ્કામૈર્નૃભિર્નિત્યં દેવાઃ સ્વાર્થા ન સાધવઃ ૩૦
ન હ્યમ્મયાનિ તીર્થાનિ ન દેવા મૃચ્છિલામયાઃ । તે પુનન્ત્યુરુકાલેન દર્શનાદેવ સાધવઃ ॥૩૧
સ ભવાન્ સુહૃદાં વૈ નઃ શ્રેયાઞ્ચૈયશ્ચિકીર્ષયા । જિજ્ઞાસાર્થં પાણ્ડવાનાં ગચ્છસ્વ ત્વં ગજાહ્યમ્
પિતર્યુપરતે બાલાઃ સહ માત્રા સુદુઃખિતાઃ । આનીતાઃ સ્વપુરં રાજ્ઞા વસન્ત ઇતિ શુશ્રુમ ॥૩૨
તેષુ રાજામ્બિકાપુત્રો ભ્રાતૃપુત્રેષુ દીનધીઃ । સમો ન વર્તતે નૂનં દુષ્ટુવ્રવશગોઽન્ધદૃક્ ॥૩૪
ગચ્છ જાનીહિ તદ્વૃત્તમધુના સાધ્વસાધુ વા । વિજ્ઞાય તદ્ વિધાસ્યામો યથા શં સુહૃદાં ભવેત્ ૩૫

કર્ત્યું, પુત્ર, સ્ત્રી, ધન, સગાં, ઘર અને દેહાદિકમાં મોહ થવારૂપ બેડી જે તમારી માયારૂપ છે તેને તરત કાપો. ૨૭

શુકદેવજી કહે છે આ પ્રમાણે ભક્ત અકૂરજી દ્વારા પૂજન અને સ્તુતિ કરાયેલા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન જાણે વાણીથી મોહ પમાડતા હોય, તેમ હસીને અકૂરજીને આ પ્રમાણે કહેવા લાગ્યા. ૨૮

ભગવાન કહે છે તમે અમારા ગુરુ, કાકા અને સર્વદા વખાણવા જેવા બંધુ છો અને અમે તો તમારા દયાપાત્ર પુત્રો છીએ, માટે તમારે અમારી રક્ષા કરવી જોઈએ અને પોષણ કરવું જોઈએ. ૨૯ કલ્યાણની ઈચ્છા રાખનાર મનુષ્યોએ તમારા જેવા ભાગ્યશાળી ઉત્તમ સાધુઓનું સેવન કરવું જોઈએ. દેવતાઓ પોતાનું કાર્ય સાધવામાં તત્પર હોય છે અને સાધુપુરુષો તો બીજાઓની ઉપર અનુગ્રહ કરવામાં જ તત્પર હોય છે, માટે વાસ્તવિક રીતે સાધુ પુરુષો જ દેવ હોવાથી તેનું જ સેવન કરવું જોઈએ. ૩૦ તીર્થો માત્ર પાણી જ છે અને દેવતાઓ માટી તથા શિલારૂપ જ છે એવું નથી; કેમકે તેમાં ચમત્કાર રહ્યો છે, પરંતુ તેઓ ઘણા કાળની સેવાથી પવિત્ર કરે છે અને સાધુપુરુષો તો દર્શન માત્રથી જ પવિત્ર કરે છે. ૩૧ તમે અમારા સંબંધીઓમાં શ્રેષ્ઠ છો, માટે પાંડવોનું વૃત્તાંત જાણવા સારુ અને તેનું કલ્યાણ કરવાની ઈચ્છાથી હસ્તિનાપુર જાઓ. ૩૨ પાંડુ રાજા મૃત્યુ પામતાં પિતા વગરના બહુ જ દુઃખિયા પાંડવોને તેની મા કુંતીની સાથે ધૃતરાષ્ટ્ર રાજાએ હસ્તિનાપુરમાં તેડાવ્યા છે અને તેઓ અત્યારે ત્યાં રહે છે, એવું અમે સાંભળ્યું છે. ૩૩ પરંતુ પોતાના દુષ્ટ પુત્રોને આધીન રહેનાર અને કંગાલ મનનો આંધળો ધૃતરાષ્ટ્ર રાજા પોતાના

इत्यक्रूरं समादिश्य भगवान् हरिरीश्वरः । संकर्षणोद्धवाभ्यां वै ततः स्वभवनं ययौ ॥३६

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे पारमहंस्यां संहितायां दशमस्कन्धे पूर्वार्धे

अष्टचत्वारिंशोऽध्यायः ॥४८॥

अथैकोनपञ्चाशत्तमोऽध्यायः (४९)

॥ શ્રીશુકઉવાચ ॥

સ ગત્વા હાસ્તિનપુરં પૌરવેન્દ્રયશોઽઙ્કિતમ્ । દદર્શ તત્રાંબિકેયં સમીષ્ણં વિદુરં પૃથામ્ ॥૧
સહપુત્રં ચ બાહ્લીકં ભારદ્વાજં સગૌતમમ્ । કર્ણં સુયોધનં દ્રૌણિં પાણ્ડવાન્ સુહૃદોઽપરાન્ ॥૨
યથાવદુપસન્ગમ્ય બન્ધુભિર્ગાન્દિનીસુતઃ । સમ્પૃષ્ટસ્તૈઃ સુહૃદાર્તાં સ્વયં ચાપૃચ્છદવ્યયમ્ ॥૩
ઊવાસ કતિચિન્માસાન્ રાજ્ઞો વૃત્તવિવિત્સયા । દુષ્ટ્રજસ્યાલ્પસારસ્ય યલ્લચ્છન્દાનુવર્તિનઃ ॥૪

ભાઈના પુત્ર પાંડવોની સાથે સમદૃષ્ટિથી વર્તતો નથી. ૩૪ માટે તમે હસ્તિનાપુર જાઓ અને હમણાં તેની સારી અને નરસી જે વર્તણૂક હોય તેનો નિશ્ચય કરો. આપણે બધી વાતનો નિશ્ચય કરી જેવી રીતે સંબંધીઓનું કલ્યાણ થશે તેવી યોજના કરીશું. ૩૫

શુકદેવજી કહે છે સર્વના ઈશ્વર ભગવાન આવી રીતે અકૂરજીને આજ્ઞા કરી પછી રામ અને ઉદ્ધવજીની સાથે ઘેર પધાર્યા. ૩૬

इति श्रीमद् महापुराण भागवतना दशम स्कंधनो अस्तालीशमो
अध्याय संपूर्ण.

અધ્યાય ૪૯

धृतराष्ट्रनो पोताना पुत्रो तथा पांडवो प्रत्येनो भेदभावा
ज्वाङ्गीने मथुरामां आवता अक्रूरश्च.

શુકદેવજી કહે છે- પુરુ વંશના મોટા રાજાએ કરાવેલાં દેવાલયાદિકનાં ચિહ્નવાળા હસ્તિનાપુરમાં જઈને અકૂરજીએ ત્યાં ધૃતરાષ્ટ્ર, ભીષ્મ, વિદુર, કુંતી, સોમદત્ત, બાલ્લિક, દ્રોણ, કૃપાચાર્ય, કર્ણ, દુર્યોધન, અશ્વત્થામા અને બીજા સંબંધીઓને પણ મળ્યા. ૧-૨ અકૂરજી બંધુઓની સાથે યથાયોગ્ય રીતે મળ્યા પછી ધૃતરાષ્ટ્રાદિકોએ સંબંધીઓની વાત પૂછી અને પોતે પણ સર્વને કુશળ પૂછ્યું. ૩ થોડી ધીરજવાળો અને બળપુરુષોની ઈચ્છા પ્રમાણે ચાલનાર ધૃતરાષ્ટ્ર રાજા, કે

તેજ ઓજો બલં વીર્યં પ્રશ્રયાદીંશ્ચ સદ્ગુણાન્ । પ્રજાનુરાગં પાર્થેષુ ન સહદ્વિશ્ચિકીર્ષિતમ્ ॥૫
 કૃતં ચ ધાર્તરાષ્ટ્રૈર્યદ્ ગરવાનાદ્યપેશલમ્ । આચઙ્ઘૌ સર્વમેવાસ્મૈ પૃથા વિદુર એવ ચ ॥૬
 પૃથા તુ ધ્રાતરં પ્રાસમઙ્ગુરુમુપસૃત્ય તમ્ । ડવાચ જન્મનિલયં સ્મરન્ત્યશ્રુકલેક્ષણા ॥૭
 અપિ સ્મરન્તિ નઃ સૌમ્ય પિતરૌ ધ્રાતરશ્ચ મે । ભગિન્યો ધ્રાતૃપુત્રાશ્ચ જામયઃ સઙ્ઘ એવ ચ ॥૮
 ધ્રાત્રેયો ભગવાન્ કૃષ્ણઃ શરણ્યો ભક્તવત્સલઃ । પૈતૃષ્વસેયાન્ સ્મરતિ રામશ્ચામ્બુરુહેક્ષણઃ ૯
 સાપત્નમધ્યે શોચન્તી વૃક્ષાણાં હરિણીમિવ । સાન્વયિષ્યતિ માં વાક્યૈઃ પિતૃહીનાંશ્ચ બાલકાન્ ૧૦
 કૃષ્ણ કૃષ્ણ મહાયોગિન્ વિશ્વાત્મન્ વિશ્વભાવન । પ્રપન્નાં પાહિ ગોવિન્દ શિશુભિશ્ચાવસીદતીમ્
 નાન્યત્તવ પદામ્બોજાત્ પશ્યામિ શરણં નૃણામ્ । બિભ્યતાં મૃત્યુસંસારાદીશ્ચરસ્યાપવર્ગિકાત્ ૧૨
 નમઃ કૃષ્ણાય શુદ્ધાય બ્રહ્મણે પરમાત્મને । યોગેશ્વરાય યોગાય ત્વામહં શરણં ગતા ॥૧૩
 શ્રીશુક ડવાચ

જેના પુત્રો દુષ્ટ હતા, તેના સ્વભાવ પ્રકૃતિ જાણવાની ઈચ્છાથી અકૂરજી કેટલાક મહિના સુધી હસ્તિનાપુર રહ્યા. ૪ ત્યાં પાંડવોમાં પ્રભાવ, શાસ્ત્રાદિકમાં નિપુણતા, બળ, શૂરવીરપણું, નમ્રતા આદિ શુભગુણો, પાંડવો પ્રત્યે પ્રજાનો જે સ્નેહ તેને સહન ન કરી શકતા ધૃતરાષ્ટ્રના પુત્રોએ જે કાંઈ પાંડવો વિષે ધાર્યું હતું તથા ઝેર દેવા આદિ જેટલા અન્યાય કર્યા હતા તે વિષેની સર્વે વાત કુંતીએ તથા વિદુરજીએ અકૂરજીની પાસે કહી દેખાડી. ૫ પોતાના ભાઈ અકૂરજી ત્યાં આવ્યા તેમની પાસે જઈ જન્મભૂમિને સંભારતાં અને આંસુનાં બિંદુઓ જેના નેત્રમાંથી ઝરતાં હતાં, એવાં કુંતીએ ઉપરની વાત કહ્યા પહેલાં અકૂરજીને આ પ્રમાણે કહ્યું. ૭

કુંતી કહે છે- હે સૌમ્ય ! મારાં માબાપ, ભાઈઓ, બહેનો, ભાઈના દીકરા, કુળની સ્ત્રીઓ અને સખીઓ અમને સંભારે છે ? ૮ મારા ભાઈના પુત્ર શરણાગતનું રક્ષણ કરનાર અને ભક્તવત્સલ શ્રીકૃષ્ણ તથા કમળ સરખા નેત્રવાળા બલરામ એમની ફેરના દીકરાઓને સંભારે છે ? ૯ હું વરુઓની વચ્ચેમાં મૃગલીની જેમ શત્રુઓની વચ્ચેમાં શોક કર્યા કરું છું આવી મને અને બાપ વગરના મારા બાળકોને શ્રીકૃષ્ણ વચનથી ધીરજ આપશે ? ૧૦ હે કૃષ્ણ ! હે કૃષ્ણ ! હે મોટાયોગી ! હે જગતના આત્મા ! હે જગતને પાળનાર ! હે ગોવિંદ ! શરણાગત એવી હું બાળકોની સાથે પીડા પામું છું, તેની રક્ષા કરો. ૧૧ મૃત્યુરૂપ સંસારથી ભય પામતા માણસોને આપ ઈશ્વરના મોક્ષ આપનારા ચરણારવિંદ વિના બીજું કોઈ શરણ હું દેખતી નથી. ૧૨ શુદ્ધ, પરબ્રહ્મ, પરમાત્મા, યોગેશ્વર અને જ્ઞાનસ્વરૂપ આપ શ્રીકૃષ્ણને પ્રણામ કરું છું. અને આપને શરણે આવી છું. ૧૩

ઇત્યનુસ્મૃત્ય સ્વજનં કૃષ્ણં ચ જગદીશ્વરમ્ । પ્રારુદ્ધ દુઃખિતા રાજન્ ભવતાં પ્રપિતામહી ॥૧૪
 સમદુઃખસુખોઙ્કૂરો વિદુરશ્ચ મહાયશાઃ । સાન્વયામાસતુઃ કુન્તીં તત્પુત્રોત્પત્તિહેતુભિઃ ॥૧૫
 યાસ્યન્ રાજાનમધ્યેત્ય વિષમં પુત્રલાલસમ્ । અવદત્ સુહૃદાં મધ્યે બન્ધુભિઃ સૌહૃદોદિતમ્ ૧૬

અકૂર ડવાચ

ધો ધો વૈચિત્રવીર્યં ત્વં કુરૂણાં કીર્તિવર્ધન । ધ્રાતર્યુપરતે પાણડાવધુનાઙ્ગસનમાસ્થિતઃ ૧૭
 ધર્મેણ પાલયન્નુર્વી પ્રજાઃ શીલેન રજ્જયન્ । વર્તમાનઃ સમઃ સ્વેષુ શ્રેયઃ કીર્તિમવાપ્સ્યસિ ॥૧૮
 અન્યથા ત્વાચરલ્લોકે ગર્હિતો યાસ્યસે તમઃ । તસ્માત્ સમત્વે વર્તસ્વ પાણડવેષ્વાત્મજેષુ ચ ॥૧૯
 નેહ ચાત્યન્તસંવાસઃ કર્હિચિત્ કેનચિત્ સહ । રાજન્ સ્વેનાપિ દેહેન કિમુ જાયાત્મજાદિભિઃ ૨૦
 એકઃ પ્રસૂયતે જન્તુરેક એવ પ્રલીયતે । એકોઙ્ગુભુક્તે સુકૃતમેક એવ ચ દુષ્કૃતમ્ ॥૨૧
 અધર્મોપચિતં વિત્તં હરન્ત્યન્યેઙ્ગલ્પમેધસઃ । સમ્બોજનીયાપદેશૈર્જલાનીવ જલૌકસઃ ॥૨૨
 પુષ્ણાતિ યાનધર્મેણ સ્વબુદ્ધ્યા તમપણિડતમ્ । તેઙ્ગકૃતાર્થં પ્રહિળ્વન્તિ પ્રાણા રાયઃ સુતાદયઃ ૨૩

શુકદેવજી કહે છે- હે રાજા ! આ પ્રમાણે સ્વજનને અને ઈશ્વર શ્રીકૃષ્ણને સંભારી દુઃખ પામેલાં તમારી પરદાદી (કુંતી) રોવા લાગ્યાં. ૧૪ જેને સુખ દુઃખ સમાન હતાં એવા અને મોટી કીર્તિવાળા અકૂરજીએ તથા વિદુરજીએ, એ કુંતીને તેના પુત્રોના જન્મનાં કારણો કહીને સાંત્વના કરી. ૧૫ પછી અકૂરજી હસ્તિનાપુર-માંથી રવાના થયા ત્યારે ધૃતરાષ્ટ્ર રાજા, કે જે વિષમ રીતે વર્તનાર અને પ્રેમથી કુપુત્રોને અનુસરતો હતો તેને શ્રીકૃષ્ણ તથા બળદેવજી આદિ બંધુઓએ જે સ્નેહથી કહેવાનું કહ્યું હતું તે અકૂરજીએ સર્વે સંબંધીઓના સાંભળતાં આપ્રમાણે કહ્યું. ૧૬

અકૂરજી કહે છે- હે વિચિત્રવીર્યના પુત્ર ! હે કુરુકુળની કીર્તિને વધારનાર ! તમારા ભાઈ પાંડુ રાજા મરણ પામતાં તેના પુત્રો હોવા છતાં પણ તમે અત્યારે રાજ્યાસન ઉપર બેઠા છો. ૧૭ આમ કર્યા છતાં પણ જો તમે ધર્મમાર્ગથી પૃથ્વીનું પાલન કરશો, પ્રજાઓને સદાચારથી રાજી રાખશો અને સંબંધીઓમાં સમદૃષ્ટિથી વર્તશો તો તમને કલ્યાણ અને કીર્તિ પ્રાપ્ત થશે. ૧૮ પણ એથી ઊલટી રીતે ચાલશો તો જગતમાં નિંદાના પાત્ર બનીને અંતે નરકમાં પડશો. માટે પાંડવોમાં અને પોતાના પુત્રોમાં સમદૃષ્ટિથી વર્તજો. ૧૯ હે રાજા ! આ જગતમાં કદી પણ કોઈની સાથે નિરંતર સહવાસ રહેતો નથી. પોતાના દેહની સાથે પણ સહવાસ રહેતો નથી ત્યારે બીજાં સ્ત્રી અને પુત્રાદિકની સાથે ન રહે તેમાં કહેવું શુ? ૨૦ જીવ એકલો જ જન્મે છે અને એકલો જ પાપ અને પુણ્ય ભોગવે છે. ૨૧ જેમ બીજાં જળચર પ્રાણીઓ માછલાનાં જીવનરૂપ જળને લઈ જાય છે, તેમ અલ્પ બુદ્ધિવાળા માણસે અધર્મથી

સ્વયં કિલ્બિષમાદાય તૈસ્ત્યક્તો નાર્થકોવિદઃ । અસિદ્ધાર્થો વિશત્યન્ધં સ્વધર્મવિમુખસ્તમઃ
તસ્માલ્લોકમિમં રાજન્ સ્વપ્નમાયામનોરથમ્ । વીક્ષ્યાયમ્યાત્મનાઽઽત્માનં સમઃ શાન્તો ભવ પ્રભો
ધૃતરાષ્ટ્ર ઉવાચ

યથા વદતિ કલ્યાણીં વાચં દાનપતે ભવાન્ । તથાનયા ન તૃપ્યામિ મર્ત્યઃ પ્રાપ્ય યથામૃતમ્ ૨૬
તથાપિ સૂનૃતા સૌમ્ય હૃદિ ન સ્થીયતે ચલે । પુત્રાનુરાગવિષમે વિદ્યુત્ સૌદામની યથા ॥૨૭
ઈશ્વરસ્ય વિદિધિ કો નુ વિધુનોત્યન્યથા પુમાન્ । ભૂમેર્ભારાવતારાય યોઽવતીર્ણો યદોઃ કુલે ૨૮
યો દુર્વિમર્શપથયા નિજમાયયેદં સૃષ્ટ્વા ગુણાન્ વિભજતે તદનુપ્રવિષ્ટઃ ।

તસ્મૈ નમો દુરવબોધવિહારતન્નસંસારચક્રગતયે પરમેશ્વરાય ॥૨૯

શ્રીશુક ઉવાચ

ઇત્યભિપ્રેત્ય નૃપતેરભિપ્રાયં સ યાદવઃ । સુહૃદ્ધિઃ સમનુજ્ઞાતઃ પુનર્યદુપુરીમગાત્ ॥૩૦
શશંસ રામકૃષ્ણાભ્યાં ધૃતરાષ્ટ્રવિચેષ્ટિતમ્ । પાણ્ડવાન્ પ્રતિ કૌરવ્ય યદર્થ પ્રેષિતઃ સ્વયમ્ ૩૧

इति श्रीमद्भागवते महापुराणे वैयासिक्यामष्टादशसाहस्र्यां पारमहंस्यां संहितायां

दशमस्कन्धे पूर्वार्धे एकोनपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥४९॥

समाप्तमिदं दशमस्कन्धस्य पूर्वार्धम्

श्रीकृष्णार्पणमस्तु

ભેગા કરેલા ધનને તેના પુત્રાદિક લોકો અમો પોષણ કરવા યોગ્ય ઈએ, આવા બહાનાથી હરી જાય છે. ૨૨ જેઓને પોતાના સમજી અધર્મથી પોષણ કરે છે તે પ્રાણ, ધન અને પુત્રાદિક લોકો તે પોષણ કરનારા મૂર્ખ માણસને ભોગનું સુખ ન મળ્યું હોય તે પહેલાં જ છોડી દે છે. ૨૩ પ્રાણ, ધન અને પુત્રાદિકે છોડી દીધેલો પોતાના સાચા સ્વાર્થને નહીં સમજનાર, સ્વધર્મથી વિમુખ અને જેનું પ્રયોજન સિદ્ધ થયું નથી એવો તે માણસ પોતે કરેલા પાપને જ સાથે લઈને નરકમાં પડે છે. ૨૪ માટે હે રાજા ! આ દેહને તથા લોકને સ્વપ્નની પેઠે અનિત્ય જાણીને બુદ્ધિથી મનને વશ રાખતાં શાંતિ ધરી સમદૃષ્ટિ રાખો. ૨૫

ધૃતરાષ્ટ્ર કહે- હે અકૂરજી ! મનુષ્ય જેમ અમૃત પીવાથી તૃપ્તિ ન પામે તેમ હું તમે કહેલી આ શુભ વાણીથી તૃપ્ત થતો નથી. ૨૬ હે સૌમ્ય ! તમારી વાણી મને બહુ જ સારી લાગે છે, તોપણ પુત્રો ઉપર સ્નેહથી વિષમ થયેલા મારા ચંચલ હૃદયમાં સુદામા પર્વતની દિશામાં થએલી વીજળીની પેઠે સ્થિર રહેતી નથી. ૨૭ જે ઈશ્વર પૃથ્વીનો ભાર ઉતારવા સારુ યદુકુળમાં જન્મ્યા છે, તેમણે જે ધાર્યું હશે તેને ફેરવી નાખવાને કયો પુરુષ સમર્થ છે ? ૨૮ સમજવામાં ન આવે એવી લીલાથી

જ બનાવેલા સંસારરૂપ ચક્રને ગતિ આપનાર જે ઈશ્વર, તર્કમાં ન આવે એવા માર્ગવાળી પોતાની માયાથી આ જગતને સ્ત્રજી તેમાં પ્રવેશ કરીને કર્મોના ફળને વિભાગ પૂર્વક આપે છે, તે પરમેશ્વરને પ્રણામ કરું છું. ૨૯

શુકદેવજી કહે છે- હે રાજા ! અકૂરજી આ પ્રમાણે ધૃતરાષ્ટ્ર રાજાનો અભિપ્રાય જાણી સંબંધીઓની અનુજ્ઞા લઈને પાછા મથુરામાં આવ્યા અને પાંડવો વિષે ધૃતરાષ્ટ્રની જે વર્તનકથા તે જાણવાને માટે પોતાને મોકલ્યા હતા, તે પાંડવોની સર્વે વાત બળદેવજી અને કૃષ્ણની આગળ કહી દેખાડી. ૩૦-૩૧

इति श्रीमद् महापुराण भागवतना दशमस्कंधनो अोगाणपयाशमो

अध्याय संपूर्ण.

पूर्वार्ध संपूर्ण